श्री रत्नशेखरसूरिविरचितं स्वोपज्ञविवरणसहितं

श्री श्राद्धविधि प्रकरणम्

संकलनम्

मुनिजयदर्शनविजयो गणी

શાસનસમ્રાટ તપાગચ્છાધિપતિ
આચાર્ય શ્રી. વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી
જ્ઞાનશાળા, અમદાવાદ-૧

श्री रत्नशेखरसूरिविरचितं स्वोपज्ञविवरणसहितं

श्री श्राद्धविधिप्रकरणम्

-: संकलनम् :-

सुविशालगच्छाधिपतिपूज्यपादाचार्यदेवेशश्रीमद्विजयरामचन्द्रसूरीश्वर
पट्टप्रभावकपूज्यपादाचार्यदेवश्रीमद्विजयरविचन्द्रसूरीश्वरशिष्यरत्न
मुनिजयदर्शनविजयो गणी

-: प्रकाशनम् :-

श्री जिनाज्ञा प्रकाशन
वापी

-: प्राप्तिस्थानम् :-

श्री वलसाड जैन श्वेताम्बर महावीरस्वामी भगवाननी पेढी
मोटा बजार, महावीर चोक,
वलसाड-३९६ ००१.

❑ वि. सं. २०५६ ❑ प्रतय : ५०० ❑ मूल्यम् ८० रूप्यकाणि

अर्हम् ।

प्रस्तावना ।

न्यायाम्भोनिधि–श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ।

सुप्रसिद्धं ह्येतत् परिज्ञातपूतपारमेश्वरप्रवचनपरमार्थानां पण्डितप्रवराणाम् । यदुत मुख्यतयाऽधिकारिद्वैविध्येन प्रकाशितवन्तः साधुधर्मं श्राद्धधर्मं च अपारेऽस्मिन् संसारनीराकरे निमज्जज्जन्तुजातस्य बोहित्थकल्पा धर्मवरसार्वभौमाः श्रीमत्तीर्थाधिपतयः । संलब्धवन्तश्च सूत्रतया समवाप्योत्पादव्ययध्रौव्यात्मिकां त्रिपदीं द्वादशाङ्ग्या निर्मातारो श्रीमद्गणभृत्पादाः ।

तदनुसारेण निर्मितोऽयं श्रीजिननिकेतन–प्रतिकृति–सपर्या–तन्निरूपिताणुव्रतादिरूपश्राद्धधर्मप्रतिपादकः सप्तशतैकषष्ट्यधिकषट्सहस्रसङ्ख्यात्मिकया स्वोपज्ञविधिकौमुद्याख्यवृत्त्योपेतः सप्तदशमूलगाथात्मकः श्राद्धविधिनामा निबन्धो भव्याम्भोजभासनभानुभिः सुविहितनामधेयैः श्रीमद्रत्नशेखरसूरिवरैः

एते पूज्यप्रवराः केषां विनेयावतंसाः ? कस्मिंश्च शुभसमये समासादितवन्तो जन्मदीक्षादिकं ? कांश्च निर्मितवन्तो निबन्धान् ? कदा च ग्रथितोऽयं ग्रन्थः ? इत्येतत् जिज्ञासवः—

“श्रीदेवसुन्दरगुरोः, पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणेन्द्राः । युगवरपदवीं प्राप्तास्तेषां शिष्याश्च पञ्चैते ॥ १ ॥ मारीत्यवमनिराकृतिसहस्रनामस्मृतिप्रभृतिकृत्यै । श्रीमुनिसुन्दरगुरवश्चिरन्तनाचार्यमहिमभृतः ॥ २ ॥ श्रीजयचन्द्रगणन्द्राः निस्तन्द्राः सङ्घकार्येषु । श्रीभुवनसुन्दरसूरिवरा दूरविहारैर्गणोपकृतः ॥ ३ ॥ विषममहाविद्यातद्विडम्बनाब्धौ तरीव वृत्तिर्यैः । विदधे यत् ज्ञाननिधिं मदादिशिष्या उपाजीवन् ॥४॥ एकाङ्गा अप्येकादशाङ्गिनश्च जिनसुन्दराचार्याः । निर्ग्रन्थाः ग्रन्थकृतः श्रीमज्जिनकीर्तिगुरवश्च ॥ ५ ॥ एषां श्रीगुरूणां प्रसादतः षट्खतिथि वर्षे । श्राद्धविधिसूत्रवृत्तिं व्यधत्त श्रीरत्नशेखरसूरिः ॥ ६ ॥ विधिकौमुदीति वृत्तावस्यां विलोकितैर्वर्णैः । श्लोकाः सहस्रषट्कं सप्तशती चैकषष्ट्यधिकाः ॥ ७ ॥”

“श्रीमुनिसुन्दरसूरिपट्टे चतुःपञ्चाशत्तमः श्रीरत्नशेखरसूरिस्तस्य विक्रमसप्तपञ्चाशदधिके जन्म, त्रिषष्ट्यधिके व्रतम्, त्र्यशीत्यधिके पण्डितपदम्, त्रिनवत्यधिके वाचकपदम्, द्व्युत्तरे पञ्चदशशतवर्षे सूरिपदम्, सप्तदशाधिके पोषकृष्णषष्ठीदिने स्वर्गभाक्, स्तम्भतीर्थे बांबीनाम्ना भट्टेन बालसरस्वतीति नाम दत्तं, तत्कृता ग्रन्थाः श्राद्धप्रतिक्रमणवृत्तिः श्राद्धविधिसूत्रवृत्तिराचारप्रदीपश्चेति”

इत्येतद्ग्रन्थप्रान्तप्रथितश्लोकसप्तकेन पाठकपदपरिभूषितश्रीमद्धर्मसागरगणिविरचितपट्टावल्या च स्पष्टतया स्वयमावेदयिष्यन्तीत्यतो विरम्यते तदुल्लेखात् ।

एतेन क्षेत्रसमास–गुणस्थानक्रमारोह–श्रीपालचरित्रादिप्रबन्धप्रणेतारः श्रीमद्रत्नशेखरसूरयस्तु बृहत्तपागच्छेशश्रीमद्धेमतिलकसूर्यन्तेवासित्वेनैतत्प्रबन्धप्रणेतृसमकालीना न तु त एवेति स्पष्टमवसीयते ।

दिनकृत्य–रात्रिकृत्य–पर्वकृत्य–चातुर्मासिककृत्य–वार्षिककृत्य–जन्मकृत्येति षट्कृत्यप्रकाशात्मकेऽस्मिन् प्रबन्धे दिनकृत्यनामकप्रथमप्रकाशे श्राद्धानां माध्यस्थ्यादिचतुर्गुणोपवर्णनम्, उपलक्षणेनैकविंशतिगुणवर्णनम्, श्रीशत्रुञ्जयतीर्थस्य सान्वर्थनामसंस्थापकम्, श्रीशुकराजचरित्रं तदन्तर्गतश्रीदत्तकेवलिनः चन्द्रशेखरस्य च चरित्रम्, नाम–स्थापना–द्रव्य–भावभेदैः श्राद्धस्वरूपम्, श्रीजिनप्रतिकृतेः सविग्रहसपर्यायाश्च स्वरूपम्, सुपात्रदान–परिग्रहपरिमाणनियमपालने च रत्नसारकुमारचरित्रं च न्यवर्णि ।

न च वक्तव्यमत्र जिनप्रतिमाप्रतिपादनं विफलम्, जिननामतोऽपि तस्यास्तत्तद्गुणानां स्मृतिजनकत्वेन प्रकृष्टशुभाध्यवसायजनकत्वात्, कथञ्चिद्भावजिनस्वरूपत्वाच्च । तत्तद्गुणानां स्मृतिजनकत्वं च तस्याः समालोकितसंपूर्णशुभाङ्गसुन्दर्याः मोहवतां मोहजनकत्वमिव, कामासनस्य कामिनां कामादिजनकत्वमिव, योगासनस्य योगिनां योगासनाभ्यासशेमुषीजनकत्वमिव, भूगोललोकनालिकानन्दीश्वरद्वीपपुट–लङ्कापुटादीनां निध्यानवतां प्रतिपाद्यत्वेन तद्गतपदार्थज्ञानजनकत्वमिव अनुभवसिद्धम् । यदाह—

“यथाहि संपूर्णशुभाङ्गपुत्रिका, दृष्टा सती तादृशमोहहेतुः । कामासनस्थापनतश्च कामकेलीविकारान्कलयन्ति कामिनः ॥ १ ॥ योगासनालोकनतो हि योगिनां, योगासनाभ्यासमतिः परिष्यात् । भूगोलतस्तद्गतवस्तुबुद्धिः, स्याल्लोकनालेरिह लोकसंस्थितिः ॥२॥ नन्दीश्वरद्वीपपुटात्तथा च लङ्कापुटात्तद्गतवस्तुचिन्ता । एवं जिनेशप्रतिमापि दृष्टा तत्तद्गुणानां स्मृतिकारणं स्यात् ॥ ३ ॥”

अत एव जिनप्रतिमा नात्यन्तजडस्वरूपा न वा मिथ्यात्वगुणस्थानवर्तिनी, येन नमस्कारादिकर्तॄणां सर्वविरत्यादीनां बाधःस्यात्। एतेन जिनप्रतिकृतिः नमस्काराद्यनर्हा, जडत्वात्, मस्तरगोवत्, प्रथमगुणस्थानवर्तित्वाद्वा, मृदादिवत्, इत्यप्यपास्तमवसातव्यम् । न च जिनप्रतिमैकान्तेन तत्तद्गुणस्मृतिजनकत्वेन प्रकृष्टशुभभावजनिकैव न किन्तु प्रत्युत केषाञ्चित् द्वेषवतां प्रकृष्टाशुभभावजनिकापीति वाच्यम् । अभव्यानां तीर्थपतिवाक्यवत् भवादृशानां भवाभिनन्दिनां तथात्वेऽपि अपुनर्बन्धकादीनां तथाऽभावात् । यद्वा प्रद्वेषवतां

भावजिनाध्यारोपाभावेन तत्र स्थापनाजिनस्याप्यभावात् । न च स्थापनानिक्षेपे भावजिनत्वमसिद्धमिति प्रलपितव्यम्, भावजिनाध्यारोपेणैव स्थापनानिक्षेपस्य स्वीकृतत्वात्। न चाशङ्कनीयं विकल्पविषयत्वेनाध्यारोपस्यावस्तुत्वम्, कथञ्चित् अध्यारोपस्यापि वस्तुविषयत्वस्वीकारात् । अन्यथा तवापि माताभगिन्यादिषु स्त्रीत्वसाम्येन स्वभार्यायामिव प्रवृत्तिप्रसङ्गः संपत्स्यते । किञ्च भरतसार्वभौमनिष्पादिताष्टापदगिरिचतुर्विंशतिजिनस्यातीतचतुर्विंशतिकायां ब्रह्मेन्द्रकृतश्रीनमिजिनस्य, आषाढिश्राद्धकारितश्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथस्य, श्रीभरतनरेशमुद्रिकागतकुल्यपाकतीर्थस्थमाणिक्यस्वामिनः, स्तम्भनपार्श्वनाथस्य चैत्यादि विद्यमानबिम्बानामावश्यकादिशास्त्रेषु स्पष्टपाठस्य निर्वर्णनात्, पञ्चमारकेऽपि मौर्यवंशमूर्धन्यपरमार्हतश्रीसंप्रतिमहाराजेन, चौलुक्यवंशचूडामणिश्रीकुमारपालभूपालादिना च निर्मापितानेकजिनबिम्बानां विद्यमानत्वाच्च नमस्कारार्ह्यर्हत्वेन मान्या । यदि मूलावश्यके तादृशोल्लेखाभावेन निर्युक्त्यादीनामप्रामाण्यत्वेनाधुनिकबिम्बानां त्वनभिमतत्वेन च न भवतां कापीष्टसिद्धिरिति चेत्? न, त्वदभिमतसूत्रकृताङ्ग–स्थानाङ्ग–विवाहप्रज्ञप्ति–ज्ञाताधर्मकथाङ्ग–उपासकदशाङ्ग–औपपातिक–राजप्रश्नीय–जीवाभिगम–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यादिसमयरत्नाकरेषु निरूपितत्वात्। आप्तत्वव्याहतिप्रसङ्गेनाप्तप्रवृत्तिः नैव संभाव्यते निष्प्रयोजिका। न च सिद्धान्ते नित्या प्रतिकृतिरप्रतिपादिता, ज्ञातादिषु द्रौपद्यधिकारे अनित्याया अपि प्रतिपादनात् । तस्या नियतस्थाने एव वर्तित्वात् साऽपि नित्यैवेतिकल्पना नाश्नाति सामञ्जस्यम्। कृतनिदानत्वेन तस्या मिथ्यादृष्टित्वात् उद्वाहप्रसङ्गाच्च यक्षप्रतिमैव तत्र सम्भाव्यत इति विचारोऽपि न क्षोदक्षमः, अन्यथा सर्वेषामर्द्धचक्रवर्तिनां मिथ्यादृष्टित्वप्रसङ्गात्, तत्समये सुरूपवतां भर्तृणां याञ्चाप्रसङ्गाच्च । नच तया तथा याञ्चा कृता, अपि तु शक्रस्तवेन जिनस्तुतिरेव कृता । अस्तु नाम प्रतिमाप्रतिपादनं परं अप्कायादिजीवोपमर्द्दनत्वेन हिंसासंभवात् हिंसायाश्च "सव्वे पाणा सव्वे भूआ" इत्यादौ हिंसात्वावच्छेदेनानिष्टसाधनत्वप्रतिपादनात्, प्रतिमापूजाप्रतिपादनं नावहति सौष्ठवमिति नैव नोदनीयं, एवं सति दानादिक्रियाया अप्यभावापत्तेः, तस्मात् जिनार्चैवान्वेषणीया । अपि च यतनया क्रियमाणा जिनार्चा न पापप्रयोजिका, प्रत्युत चित्तशुद्धिफलकत्वेन पुण्यादिप्रयोजिका । अर्चायां दानादाविव स्वरूपहिंसासम्भवेऽपि अनुबन्धहिंसाया असम्भवात् । यद्यप्ययतनया क्रियमाणा हिंसान्तर्भूतत्वेन पापप्रयोजिका तथापि भक्त्याऽविधिनापि विधीयमाना न तथा, भक्तिगुणेनाविधिदोषस्यापि निरनुबन्धिकृतत्वात्। किञ्च आगमेऽपि सूर्याभदेवाद्यधिकारे सुमादिभिर्जिनाचार्याः प्रतिपादनात्वेवाशोभनं प्रतिमार्चाप्रतिपादनम्। न च विकुर्वितकुसुमैरर्चा कृतेति वाच्यम्, राजप्रश्नीयसूत्रे जलस्थलसमुद्भूतकुसुमानां प्रोक्तत्वात्। देवानां तथाकल्पत्वेन भवनिबन्धनं तदाचरणं न तु देशविरतादीनामत एव देवा अधार्मिका इति प्रोच्यन्ते इति वाक्पटुता नैव प्रकटनीया, एवं सति तव संयमादेरपि भवनिबन्धनत्वं स्यात्। अर्चायां विराधनासम्भवात् भवत्येतत्, अत्र तु तस्या असम्भवात् नैतत् सम्भवतीत्यप्यलीकं, तवापि गमनागमनक्रियासु वायुकायादीनां विराधनासंभवात् । विबुधानामधार्मिकत्वकथनेन सूत्राशातनां मा विधेह्यन्यथा भवान्तरे बोधिरपि दुर्लभा भविष्यति, तेषु श्रुतधर्मादीनां विद्यमानत्वात्, किं बहुनाऽसंयतत्वाविद्यमानेऽपि निष्ठुरवचनत्वेन देवानामसंयतत्वव्यपदेशस्यापि निरस्तत्वात् । तथाचोक्तं पञ्चमशतके चतुर्थोद्देशे "देवाणं भंते! संजय त्ति वत्तव्वं सिया? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे अब्भक्खाणमेयं देवाणं। देवाणं भंते! असंजय त्ति वत्तव्वं सिया? नो इणट्ठे समट्ठे निठुरवयणमेयं देवाणं। देवाणं भंते! संजयाऽसंजय त्ति वत्तव्वं सिया! गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे असब्भूअमेयं देवाणं। से किं खाइएणं भंते! देव त्ति वत्तव्वं सिया! गोयमा! देवाणं नो संजय त्ति वत्तव्वं सिया।" यत्तु देवानामधार्मिकत्वमुक्तं तत्तु संयमधर्मापेक्षया प्रत्येतव्यम्, तस्मात् आगमोपदिष्टकूपज्ञातेन सुव्यवस्थितं सफलत्वमित्यलमतिपल्लवितेन।

अस्मिन् विषयेऽधिकजिज्ञासुभिस्तु समवलोकनीया वादिद्विरदपञ्चाननश्रीमद्यशोविजयवाचकवरविरचितप्रतिमाशतकादिप्रबन्धाः ।

श्रीजिनप्रतिकृतिसपर्यानिषेधकस्तु साम्प्रतसमये विद्यमानजैनाभासढुंढकस्य लुम्पकनामाऽऽदिपुरुषोऽस्य निबन्धस्य निर्मातरि भगवति विद्यमाने प्रादुरभूत् । एतद्वृत्तान्तस्तु कुमतमततातितिरस्करणतरणितुल्यश्रीमद्धर्मसागरवाचकानां "तदानीं च लुम्पकाख्यलेखकात् विक्रमाष्टाधिकपंचदशशते १५०८ वर्षे जिनप्रतिमोत्थापनपरं लुंपकमतं प्रवृत्तम् । तद्वेषधरास्तु विक्रमीयत्रयस्त्रिंशदधिकपञ्चदशशतवर्षे जातास्तत्र प्रथमो वेषधारी भाणाख्यो अरहटवाडावास्यभूदिति । " एतदुल्लेखेन स्पष्टमवसीयते इति ।

रात्रिकृत्यनामकद्वितीयप्रकाशे दैवसिक–रात्रिक–पाक्षिक–चातुर्मासिक–सांवत्सरिकप्रतिक्रमणाद्यनेकविधयो विहिताः । पर्वकृत्याख्यतृतीयप्रकाशे पर्वतिथि–अष्टाह्निक–पौषधविध्यादिस्वरूपं समदर्शि । चातुर्मासिककृत्यनामकचतुर्थप्रकाशे चातुर्मासिकनियमाणुव्रतादिस्वरूपं संकलितम् । वर्षकृत्यनामकपञ्चमप्रकाशे–संघार्चन–साधर्मिकवात्सल्य–श्रीजिनस्य रथयात्रादिकृत्यानि कथितानि सन्ति । जन्मकृत्यनामकषष्ठप्रकाशे वासस्थान–विद्याग्रहण–विवाहविधि–श्रीजिनचैत्यकारापणाद्यनेककृत्यानि प्रतिपादितानि ।

ग्रन्थस्यास्य मुद्रापणार्थं तपगच्छगगनांगणगगनमणि–न्यायाम्भोनिधि–श्रीमद्विजयानन्द (आत्मारामजी) सूरीश्वर-

पट्टविराजितश्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरसदुपदेशामृतासिक्तेन 'गोघा'निवासिना श्रेष्ठिवरेण-जयचन्द्र-तनुजन्मना श्रीमज्जीवनचन्द्रेण द्रव्यसाहाय्यं दत्तम् ।

शुद्धिविषये चास्य सुज्ञातसमयसारैर्वाचकवर्य्यश्रीमद्वीरविजयचरणसरोरुहसेवाहेवाकिभिरस्मद्गुरुवर्य्य-अनुयोगाचार्य्य-श्रीमद्दानविजयगणिभिः कृतेऽपि यथाशक्ति मयासे "मनुष्यसहभुवो भ्रान्तयो दुर्निवाराः" इति नियमेन याः काश्चन च्युतयः स्थिताः भवेयुः शीघ्रकाक्षरयोजकदोषेण यन्त्रेशदौर्लक्ष्येण च बह्व्यो जाताः ताः कृपालुतां विधाय स्वभावसुन्दराः सुहृदः संशोधयन्तु ।

लिखिता चेयं लघ्वी प्रस्तावना म्हेसाणाग्रामसंस्थितेन श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरसुसाम्राज्ये प्रवर्त्तमानेनानुयोगाचार्य्यश्रीमद्दानविजयपादपद्मपरिचर्यापरायणमुनिश्रीप्रेमविजयान्तेवासिना मुनिरामविजयेन वैक्रमीये १९७४ संवत्सरे ज्येष्ठमासस्य कृष्णत्रयोदश्यां ।

श्री जैन आत्मानन्द सभा-भावनगर संस्थायाः पूर्व (विक्रमाब्द १९७४) प्रकाशिते श्राद्धविधि ग्रन्थे स्थितेयं प्रस्तावना पुनरत्र तत्संस्था सौजन्य स्वीकारपूर्वं मुद्रितेति सुच्यते ।

संपूर्ण आर्थिक सहयोग

आ श्रीश्राद्धविधिप्रकरण ग्रन्थनुं पुस्तक

श्री वलसाड जैन श्वेताम्बर महावीर स्वामी भगवाननी पेढीना

ज्ञानखाताना द्रव्यमांथी प्रकाशित करवामां आव्युं छे.

विषयानुक्रमणिका

विषया:	पत्राङ्क:
☐ मङ्गलाचरणम्	9
☐ दिनकृत्यादिद्वारनामानि	9
☐ श्राद्धत्वयोग्यगुणा:	9
☐ शुकराजकथा.	10
☐ श्राद्धस्य नामादिभेदा:	30
☐ भावश्राद्धस्य भेदा:	30
☐ व्रतश्राद्धे सुरसुंदरकुमारभार्याज्ञातम्	30
☐ श्रीस्थानाङ्गोक्ते श्राद्धानां चतुर्भङ्गिके.	30
☐ श्राद्धशब्दस्यार्थ:	30
☐ निद्रात्यागसमय:	31
☐ निद्रात्यागे द्रव्याद्युपयोगविधि:	31
☐ रात्रौ उच्चै:स्वरं शब्दकासितखुंकारहुङ्कारादि-न कार्यम्.	31
☐ चन्द्रसूर्यनाड्यो: पृथिव्यादितत्वानां च स्वरूपं शुभाशुभत्वं च.	31
☐ नमस्कारमन्त्रादिजापस्य विधि: फलं च	31
☐ नमस्कारमन्त्रस्यैहिकफले शिवकुमारज्ञातम्	32
☐ नमस्कारस्यामुष्मिकफले शबलिकादृष्टान्त:	33
☐ धर्मजागर्या.	33
☐ कुस्वप्नदु:स्वप्नकायोत्सर्ग:	33
☐ स्वप्नविचार:	33
☐ नियमस्वरूपम्	34
☐ सचित्ताचित्तमिश्रवस्तुस्वरूपम्.	34
☐ शाल्यादिधान्यानां सचित्तकाल:	34
☐ पिष्टस्य मिश्रकाल:	34
☐ सक्तुयतना.	36
☐ पक्वान्नकालनियम.	36
☐ द्विदलस्वरूपम्.	36
☐ अभक्ष्यानन्तकायस्य वर्ज्यत्वम्	36
☐ प्रासुकजलस्वरूपम्.	36
☐ सचित्तस्य नियमग्रहणम्.	37
☐ सर्वसचित्तत्यागेऽम्बडपरिव्राजकसप्तशत-शिष्यज्ञातम्	37

विषया:	पत्राङ्क:
☐ चतुर्दश नियमा:	37
☐ प्रत्याख्यानस्य ग्रहणवेला फलं च	37
☐ अशनादिचतुर्विधाहारस्वरूपम्.	38
☐ अनाहारवस्तुनामानि.	39
☐ प्रत्याख्यानस्य पंचस्थानानि.	39
☐ लघुनीतिवडीनीत्यादीनामुत्सर्गविधि:	39
☐ दन्तधावनविधि:	40
☐ स्नानविधि:	40
☐ क्षौरकर्मणि विधिनिषेधौ.	40
☐ अशौचे भूपतितपुष्पैश्च पूजायां-मातङ्गकथा	41
☐ पूजायां वस्त्रधारणविधि:	41
☐ पूजायां नूतनवस्त्रपरिधाने-श्रीकुमारपालनृपज्ञातम्.	41
☐ पूजायै द्रव्यभावशुद्धि:	41
☐ जिनालयम्प्रतिगमनविधि:	42
☐ दशार्णभद्रनृपदृष्टान्त:	42
☐ द्वात्रिंशद्बद्धनाटकनामानि.	42
☐ पंचविधाभिगमस्वरूपम्.	43
☐ प्रदक्षिणाविधि:	43
☐ चैत्यबहिर्भागे दिक्त्रये बिम्बविधि:	43
☐ जलाभिषेकवालककूंचिकाव्यापाराङ्गरूक्षण-पूर्वकाङ्गपूजाविधि:	43
☐ निर्माल्यलक्षणम्	44
☐ अङ्गपूजाविधि:	44
☐ पूजायां संज्ञाकरणे पापं तत्र जिनहाकदृष्टान्त:	44
☐ सर्वेभ्य: प्रथमं मूलनायकस्य पूजा कार्या.	44
☐ व्यक्त्याख्याक्षेत्राख्यादिप्रतिमास्वरूपम्	45
☐ अग्रपूजा.	45
☐ भावपूजा.	46
☐ त्रिविधचैत्यवन्दनम्.	46
☐ प्रत्यहं सप्त चैत्यवन्दना.	46
☐ जिनस्यावस्थात्रिकभावना.	46

□ पूजाया: पंचोपचारादिभेदा: 47
□ एकविंशतिभेदपूजादिविधि: 47
□ पुष्पस्वरूपम्. 47
□ स्नात्रविधि: 47
□ आरात्रिकमङ्गलप्रदीपादिपूजा. 48
□ गुरूकारितादिप्रतिमानिर्णय: 49
□ निश्राकृतादिचैत्ये स्तुतिनिर्णय: 49
□ जिनालयसम्मार्जनविधि: 49
□ अनृद्धिमता श्राद्धेन सामायिकं मुक्त्वा पुष्पग्रथनादिकर्त्तव्यम्. 49
□ विध्यविध्योश्चित्रकारदृष्टान्त: 49
□ अविधेरल्पफले दृष्टान्त: 50
□ अङ्गादिपूजात्रिकफलम्. 50
□ परकृतजिनार्चाद्वेषे कुन्तलाराज्ञीज्ञातम्. 50
□ जिनाज्ञापालनरूपभावस्तवस्वरूपम् 50
□ द्रव्यस्तवभावस्तवयो: फलम्. 50
□ द्रव्यस्तवे कूपखननदृष्टान्त: 51
□ जिनगृहगमनमनोरथादिफलम्. 51
□ पूजायां विधिबहुमानयोश्चतुर्भङ्गी 51
□ प्रीतिभक्तिवचनासङ्गानुष्ठानचतुष्कस्वरूपम्. 51
□ पूजायां विधिबहुमानयोर्धर्मदत्तनृपकथा. 52
□ चैत्योचिताचिन्ता. 55
□ ज्ञानस्य जघन्यमध्यमोत्कृष्टाशातना: 55
□ जिनस्य जघन्य दशाशातना: 55
□ जिनस्य चत्वारिंशत् मध्यमाशातना: 55
□ जिनस्योत्कृष्टाश्चतुरशीतिराशातना: 56
□ बृहद्भाष्योक्ता: पंचाशातना: 56
□ गुरोस्त्रयस्त्रिंशदाशातना: 56
□ गुरोराशातनाया जघन्यादिभेदा: 57
□ स्थापनाचार्याशातना. 57
□ उत्सूत्रभाषणार्हद्गुर्वाद्यवज्ञादिर्महत्याशातना 57
□ देवज्ञानसाधारणादिद्रव्याणां विनाशे- उपेक्षायां च महत्याशातना. 57
□ देवद्रव्यरक्षणे साधोरधिकार: 57
□ देवद्रव्यरक्षणे वृद्धेस्तीर्थकरत्वफलम् 58
□ देवद्रव्यवृद्धि: कर्मादानादिरहितसद्- व्यवहारविधिनैव कार्या 58
□ देवद्रव्यरक्षणभक्षणादौ सागरश्रेष्ठिज्ञातम् 58
□ ज्ञानसाधारणद्रव्ययो: कर्मसारपुण्यसारज्ञातम्. 59
□ देवदेयविलंबकरणे ऋषभदत्तदृष्टान्त: 60
□ देवज्ञानसाधारणसम्बन्धिगृहाट्टक्षेत्रपाषा- णेष्टिका काष्टवंशकवेल्लुकमृत्सुधादिकं- स्वकार्ये न व्यापार्यम्. 60
□ देवदीपेन गृहकार्यारम्भे क्रमेलकीदृष्टान्त: 60
□ देवज्ञानसत्कं गृहाट्टादिकं भाटकेनापि- श्राद्धेन न व्यापार्यम् 61
□ देवसत्कोपकरणं निजकार्ये विना निष्क्रयं- न व्यापार्यम्. 61
□ उद्यापनादौ स्तोकनिष्क्रये लक्ष्मीवतीज्ञातम्. 61
□ गृहचैत्येऽर्पिततण्डुलादीनां व्यवस्था. 61
□ परद्रव्यस्य साधारणद्रव्यस्य च यात्रादौ- व्यये नियम: 62
□ अन्त्यावस्थायां पित्रादीनां मानितद्रव्यस्य- व्यवस्था 62
□ सस्वेभ्यो नि:स्वसाधर्मिकाणां दर्शनमोदक- लम्भनादौ विशिष्टमेवार्पयितुं युक्तम्. 62
□ यात्रादौ मानितद्रव्यस्य व्यवस्था. 62
□ गुरोर्द्वादशावर्त्तवन्दनादिविधि: 62
□ गुरोर्देशनाश्रवणविधि: 63
□ धर्मोपदेशश्रवणे प्रदेशिनृपदृष्टान्त: 63
□ धर्मोपदेशश्रवणे थावच्चापुत्रदृष्टान्त: 63
□ क्रियाज्ञानयोर्विवेक: 64
□ साधूनां सुखप्रश्नादि दाननिमन्त्रणंच. 64
□ दाननिमन्त्रणे जीर्णश्रेष्ठिज्ञातम्. 64
□ ग्लानयतिपरिचर्यायां महत्फलम्. 65
□ यतीनामुपाश्रयदाने फलम्. 65
□ जैनधर्मस्य साधूनांच निन्दकानां शिक्षादानम्. 65
□ साध्वीनां सुखप्रश्नादि. 65
□ गुरो: पाश्वेऽध्ययनम् 65
□ न्याये यशोवर्मनृपज्ञातम् 65
□ आजीविकाया वाणिज्यं विद्या कृषि:- पाशुपाल्यं शिल्पं सेवा भिक्षा चेति सप्तोपाया: 66
□ सेवाया भेदास्तेषां स्वरूपंच. 66
□ भिक्षाया भेदास्तेषां स्वरूपंच. 67

- वाणिज्यविधि. 68
- वाणिज्ये द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदत: चतुर्विधा 68
- व्यवहारशुद्धि: 68
- उद्धारके कस्मैचिदपि न देयम् 68
- पुत्रशिक्षायां मुग्धकदृष्टान्त: 68
- ऋणच्छेदे कालक्षेपो न कार्य: 69
- ऋणसम्बंधे श्रेष्ठिभावडस्य ज्ञातम् 69
- उद्यमाल्लक्ष्मीप्राप्ति: 69
- गतधनावाप्तावाभडश्रेष्ठिज्ञातम् 69
- भाग्यवतो दायादस्य भाग्येनापि लाभ: 70
- भूरिधनागमेऽपि गर्वो न कार्य: 70
- कलहो न कार्य: 70
- दन्तकलहोऽपि त्याज्य: 70
- न्यायकरणे श्रेष्ठिपुत्रीदृष्टान्त: 70
- मत्सरत्याग: 70
- मनोमालिन्ये मित्रव्यवहारिणोर्ज्ञातम्. 70
- कूटमाने दोष: 71
- व्यवहारशुद्ध्या लाभे हेलाकश्रेष्ठिज्ञातम् 71
- विश्वस्तवंचने विसेमिराज्ञातम् 71
- पापभेदा: 71
- पुण्यानुबन्धिपुण्यादिकर्मचतुर्भङ्गी 72
- सत्ये महणसिंहदृष्टान्त: 72
- सत्ये भीमसौवर्णिकदृष्टान्त: 72
- मित्रकरणम् 72
- प्रीतिस्थाने लानदाने त्याज्ये 72
- साक्षिणं विना स्थापनिका न स्थाप्या 72
- असाक्षिन्यासकर्तृधनेश्वरश्रेष्ठिदृष्टान्त: 73
- यादृशि तादृशि साक्षिण्यपि लाभ एव 73
- देवगुर्वादिविषयं सपथं न कार्यम् 73
- परदेशे व्यापारसम्बन्ध: 73
- भाग्यवता सह विघ्नाभावे दृष्टान्त: 73
- परदेशगमनादिनीतय: 73
- ऋद्धिभेदा: 74
- पापर्द्धौ दृष्टांत: 74
- अतिलोभो न कार्य: 74
- यथाऽवसरं त्रिवर्गसंसाधनम् 75
- लोभिविवेकिनो: परीक्षायां नववधूदृष्टान्त: 75
- धर्मकरणे बहुधनागमे विद्यापतिश्रेष्ठिज्ञातम् 75
- न्यायान्यायधने देवयशोमित्रद्वयदृष्टान्त: 75
- न्यायोपात्तवित्ते लौकिकदृष्टान्त: 76
- न्यायार्जितवित्तसुपात्रविनियोगाभ्यां चतुर्भङ्गी 76
- अन्यायोपार्जितवित्ते रङ्कश्रेष्ठिज्ञातम् 76
- व्यवहारशुद्धिर्धर्मस्य मूलम् 77
- देशकालनृपलोकधर्मादिविरूद्धत्याग: 77
- पितर्यौचित्यम् 78
- मातर्यौचित्यम् 79
- सहोदराणामौचित्यम् 79
- स्त्रिय औचित्यम्. 80
- पुत्रौचित्यम् 81
- स्वजनौचित्यम् 81
- गुरोरौचित्यम् 82
- पौराणामौचित्यम् 82
- परतीर्थिकौचित्यम् 82
- समयोचितवचनेऽम्बडमन्त्रिज्ञातम् 83
- मूर्खशतकम्. 83
- अपलक्षणानि. 83
- नीतिवाक्यानि. 84
- व्यवहारशुद्ध्यादिना द्रव्योपार्जने-धनमित्रज्ञातम् 85
- सुपात्रदानस्वरूपम्. 85
- सुपात्रदाने परिग्रहपरिमाणे च-रत्नसारकुमारकथा. 86
- भोजनसमये दयानुकम्पादाने. 101
- दयादाने श्रीमालजगडुदृष्टान्त: 102
- भोजनविधि: 102
- रजनीभोजनव्रताख्याने एडकाक्षवृत्तम्. 103

(द्वितीय: प्रकाश:).

- श्रद्धानां प्रतिक्रमणसिद्धि: 104
- पंचानां प्रतिक्रमणानां काल नैयत्यम् 105
- प्रतिक्रमणविधि: 105
- साधूनां विश्रामणा. 106
- उपदेशमालाकर्मग्रन्थादिपरावर्त्तन-स्वरूपस्वाध्याय: 106
- शीलाङ्गादिरथस्वरूपम्. 106

□ नमस्कारानानुपूर्व्यादिगणने फलम्. 106
□ स्वाध्यायकरणे धर्मदासश्राद्धदृष्टान्त: 106
□ कलत्रपुत्रमित्रादीनां धर्मदेशनाकरणम्. 107
□ नीतिशास्त्रानुसारेण निद्राविधि: 107
□ आगमानुसारेण निद्राविधि: 107
□ कामजयार्थं स्त्रीतनोरशुचित्वादिचिन्तनम्. 108
□ कषायादिदोषजये उपाय: 108
□ चतुर्गतौ भवस्थितेरत्यन्तदु:स्थता 108

(तृतीय: प्रकाश:)

□ पौषधादिपर्वकृत्यम्. 109
□ पर्वतिथयस्तेषां फलंच. 109
□ सचित्ताहारादित्याग: 109
□ शाश्वताशाश्वताष्टाहिका 110
□ तिथिनिर्णय: 110
□ एकादश्याराधने श्रीकृष्णज्ञातम्. 110
□ पर्वतिथौ धर्मानुष्ठाने फलम्. 110
□ पौषधविधि: 110
□ पौषधे धनेश्वरश्रेष्ठिज्ञातम्. 112

(चतुर्थ: प्रकाश:)

□ चातुर्मासिककृत्यम् 113
□ असद्वस्तुत्यागे द्रमकमुनिदृष्टान्त: 113
□ चातुर्मास्यां द्वादशव्रताद्यभिग्रह: 114
□ चतुर्मासीनियमे विजयश्रीकुमारज्ञातम्. 114
□ लौकिकाश्चातुर्मासिकनियमा: 115

(पंचमप्रकाश:)

□ सङ्घार्चाद्येकादशद्वारनामानि. 116
□ सङ्घार्चाविधि: 116
□ साधूपकरणसङ्ख्या 116
□ साधर्मिकवात्सल्यम्. 116
□ श्रावकवच्छ्राविकाणामपि वात्सल्यम् 116
□ साधर्मिकवात्सल्यदार्ढ्ये दण्डवीर्यनृपदृष्टान्त: 117
□ साधर्मिकवात्सल्ये श्रीसम्भवनाथस्वामिदृष्टान्त: 117
□ जगत्सिंहाभुसङ्घपतिसारङ्गशाहदृष्टान्ता: 117
□ रथयात्राविधि: 117
□ कुमारपालरथयात्रा. 117
□ तीर्थयात्रास्वरूपम्. 118
□ श्रीविक्रमादित्यकुमारपालमन्त्रिवस्तु-
पालादीनां तीर्थयात्रावर्णनम्. 118
□ चैत्ये स्नात्रमह: 118
□ देवद्रव्यवृद्धि: 119
□ महापूजा रात्रिजागरणंच: 119
□ श्रुतज्ञानपूजा. 119
□ उद्यापनम्. 119
□ तीर्थप्रभावनार्थे गुरो: प्रवेशमहोत्सव: 119
□ गुरो: प्रवेशमहोत्सवे साधुपेथडदृष्टान्त: 119
□ आलोचना 120
□ आलोचना दातृगुरोर्गुणा: 120
□ आलोचकस्य दोषा: 121
□ सशल्यालोचनायां लक्ष्मणार्यादृष्टान्त: 121

(षष्ठ: प्रकाश:).

□ सुस्थाने वास: 122
□ कुग्रामवासे दृष्टान्त: 123
□ गृहस्वरूपम्. 123
□ लिखितपठितवाणिज्यधर्मादिकलानां ग्रहणम्. 124
□ पाणिग्रहणविधि: 124
□ मित्रम् 124
□ चैत्यविधापनविधि: 124
□ जीर्णोद्धार: 125
□ मन्त्रिवाग्भटादिकारितश्रीशत्रुंजयाद्युद्धारा: 125
□ जीवत्स्वामिप्रतिमाया अधिकार: 125
□ श्रीजिनबिम्बविधि: 127
□ अष्टापदचैत्यरैवताचलचैत्यप्रतिमाया:-
माणिक्यस्वाम्यादिप्रतिमायाश्चाधिकार: 127
□ श्रीभरतचक्रिदण्डवीर्यनृपसगरचक्रिहरिषेणच-
क्रिसम्प्रतिनृपामनृपकुमारपालनृपसाधुपे-
थडनरवाहननृपादिकारितचैत्यप्रतिमाधिकार: 127
□ प्रतिमानां प्रतिष्ठाविधि: 128
□ पुत्रादीनां प्रव्राजनाविधि: 128
□ आचार्यादिपदस्थापना. 128
□ पुस्तकलेखने साधुपेथडमंत्रिवस्तु-
पालादीनामुदाहरणानि 128
□ पौषधशालाकारापणम्. 128
□ सम्यक्त्वादिद्वाराणि. 129
□ भावश्राद्धस्य सप्तदश गुणा: 129
□ श्राद्धप्रतिमा. 130
□ अन्त्याराधना. 130
□ दिनकृत्यादिफलम्. 130
□ प्रशस्ति: 131

श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितम्

श्राद्धविधिप्रकरणम्

(स्वोपज्ञविवरणसहितम्)

अर्हत्सिद्धगणींद्रवाचकमुनिप्रष्ठाः प्रतिष्ठास्पदं, पंच श्रीपरमेष्ठिनः प्रददतां प्रोच्चैर्गरिष्ठात्मताम्। द्वैधान्यंच सुपर्वणां शिखरिणः प्रोद्दाममाहात्म्यतश्चेतश्चिंतितदानतश्च कृतिनां ये स्मारयंत्यन्वहम् ॥ १ ॥ श्री वीरं सगणधरं प्रणिपत्य श्रुतगिरं च सुगुरूंश्च। विवृणोमि स्वोपज्ञश्राद्धविधिप्रकरणं किंचित् ॥ २ ॥ युगवरतपागणाधिपपूज्यश्रीसोमसुंदरगुरूणाम्। वचनादधिगततत्वः सत्वहितार्थं प्रवर्त्तेऽहम् ॥ ३ ॥

तस्य चेयमाद्यगाथा—

सिरिवीरजिणं पणमिअ सुआओ साहेमि किमवि सड्ढविहीं।
रायगिहे जगगुरुणा जह भणियं अभयपुट्ठेणं ॥ १ ॥

श्रिया केवलालोकाशोकादिप्रातिहार्यपंचत्रिंशद्वचनगुणाद्यतिशायिलक्ष्म्या युक्तं वीरजिनं चरमतीर्थकरं कर्मविदारणाद्यन्वर्थाच्च वीरः। उक्तं च—विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते। तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥ १ ॥ रागाद्यरिजेतृत्वाच्च जिनः। वीरत्वं च दानयुद्धधर्मवीरभेदात् त्रिधा। यदाहुः—कृत्वा हाटककोटिभिर्जगदसद्दारिद्र्यमुद्राकषं हत्वा गर्भशयानपि स्फुरदरीन् मोहादिवंशोद्भवान्। तप्त्वा दुस्तपमस्पृहेण मनसा कैवल्यहेतुं तपस्त्रेधा वीरयशो दधद्विजयतां श्रीवीरतीर्थेश्वरः ॥ १ ॥ एवं च श्रीवीरजिनमित्येतावतैवापायापगमज्ञानपूजावचनातिशयाश्चत्वारोप्यसूच्यन्त, प्रणम्य प्रकर्षेण भावपूर्वकं मनोवाक्कायैर्नत्वा श्रुतात् सिद्धांतात् पुनराद्यवृत्तिव्याख्यानेन श्रुताद् गुरुसंप्रदायादेराकर्णिताच्च श्राद्धस्य श्रावकस्य वक्ष्यमाणान्वर्थस्य विधिं सामाचारीं केनोपदिष्टां? राजगृहे नगरे समवसृतेन जगद्गुरुणा अर्थाद् वीरजिनेनाभयकुमारपृष्टेन यथा येन प्रकारेण भणितमुपदिष्टं तथाभूतं किमपि संक्षेपेण " साहेमि " कथयामीति योगः इति प्रथमगाथार्थः ॥१॥

श्राद्धविधौ द्वाराण्याह।

---

१ वीरस्त्रिलोकीगुरुः। इति क्वचित्

दिणरत्ति पव्व चउमासग वच्छर जम्म किच्चदाराई।
सड्ढाणणुग्गहट्ठा सड्ढविहिए भणिज्जंति ॥ २ ॥

दिनरात्रिपर्वचतुर्मासवत्सरजन्मनां कृत्यानि कार्याणि तान्येव द्वाराणि। अयमर्थः दिनकृत्यरात्रिकृत्यपर्वकृत्यचतुर्मासकृत्यवत्सरकृत्यजन्मकृत्यरूपाणि षद् द्वाराणि श्राद्धानामनुग्रहार्थं श्राद्धविधौ भण्यंते विव्रियंते इति द्वितीयगाथार्थः ॥ २ ॥

एवं मंगलपूर्वकमभिधेयं अभिधाय योग्यस्यैव विद्या राज्यं धर्मश्च देयानीत्यादौ श्राद्धधर्मस्य योग्यमाह—

सड्ढत्तणस्स जुग्गो भद्दगपगई विसेसनिउणमई।
नयमग्गरई तह दढनिअवयणठिई विणिदिट्ठो ॥ ३ ॥

ईदृग्गुणः श्राद्धत्वस्य योग्यो विनिर्दिष्टः सर्वज्ञैरिति शेषः। तत्र भद्रकप्रकृतिर्माध्यस्थ्यादिगुणोपेतो न तु कदाग्रहग्रस्तहृद्यादिः। उक्तं च—रत्तो दुट्ठो मूढो पुव्वं वुग्गाहिओ अ चत्तारि। एए धम्माणारिहा अरिहो पुण होइ मज्झत्थो ॥ १ ॥ रक्तो दृष्टिरागी यथा भुवनभानुकेवलिजीवः प्राग्भवे भूपभूर्विश्वसेनस्त्रिदंडिभक्तोऽतिकृच्छ्रेण सद्गुरुभिर्बोधितः स्वीकृतदर्शने दृढीकृतोऽपि प्राक्परिचितत्रिदंडिगिरा दृष्टिरागोल्लासाद्वांतदर्शनो भ्रांतोऽनंतभवं १। द्विष्टो भद्रबाहुबंधुवराहमिहिरादिवत् २। मूढो वचनभावार्थानभिज्ञो ग्रामेयककुलपुत्रकवत्। यथा स मात्रा राजसेवार्थं शिक्षितो विनयः कार्यः, स प्राह विनयः कः? तयोचे

जोत्कारनीचैर्गतिच्छंदानुवृत्त्यादिः स नृपसेवार्थं पुरं गच्छन्नंतरा मृगवधार्थनिलीनव्याधानां महाशब्देन जोत्कारमकरोन्मृगेषु नष्टेषु तैस्ताडितः उक्ते सद्भावे तैरुक्तमीदृक्कार्ये छन्नं गंतव्यं, ततोऽग्रे रजकान् दृष्ट्वा स छन्नं गच्छन् प्राक् चौरहृतवस्त्रैस्तैश्चौरोऽयमिति बद्धः उक्तश्च शुद्धं भवत्विति वाच्यं, अग्रे बीजवापकानां तथोक्ते कुट्टयित्वा तैरुक्तो बहु बहु भवत्विति वाच्यं, अग्रे मृतकं दृष्ट्वा तथोक्ते तथैवोक्तस्तैरीदृग् माभूदिति वाच्यं, विवाहे तथोक्ते कुट्टितस्तच्छिक्षया निगडं बध्यमानं दंडिकस्य शाश्वतमस्त्वित्युक्तौ तथैव तच्छिक्षया मैत्रीं कुर्वत्सु लघुमोक्षोऽस्त्वित्युक्ते इतो मुक्तश्चैकं दंडिकपुत्रं सेवते, अन्यदा दुर्भिक्षे तज्जायोक्त्या रब्बा सिद्धास्तीति सभांतर्गाढमुक्ते लज्जितेन तेन गृहे कुट्टितः उक्तश्चेदृक् छन्नं वाच्यं, समये प्रदीपने तथोक्ते गृहे दग्धे शिक्षित ईदृशि लघु स्वयं कचवरजलादि क्षेप्यं, अन्यदा केशान् धूपयतस्तस्य मूर्ध्नि धूमं दृष्ट्वा गोभक्तं क्षिप्तमिति ३। पूर्वं व्युद्ग्राहितो गोशालकादिव्युद्ग्राहितानियातिवाद्यादिवत् ४। एते धर्मस्यानर्हाः अर्हस्तु मध्यस्थोऽरक्तद्विष्टो धर्मे आर्द्रकुमारादिवादित्युक्तं भद्रकप्रकृतिः। तथा विशेषेण विशेषे वा हेयोपादेयाद्यंतररूपे निपुणा न तु मूढा मतिर्यस्यैतावताऽनंतरोक्तदृष्टांतस्य मूढस्यार्हत्वं निरस्तं। तथा न्यायमार्गे वक्ष्यमाणव्यवहारशुद्ध्यादौ नत्वन्यायमार्गे रतिर्यस्य। तथा दृढा न तु शिथिला निजवचने स्थितिर्यस्य दृढप्रतिज्ञ इत्यर्थः। एभिश्चतुर्भिर्गुणैरागमोक्ता एकविंशतिरपि श्राद्धगुणा आक्षिप्तास्ते चैते—"धम्मरयणस्स जुग्गो अरक्खुद्दो रूववं पगइसोमो। लोगप्पिओ अकूरो भीरू असढो सदक्खिण्णो ॥ १ ॥ लज्जालुओ दयालू मज्झत्थो सोमदिट्ठि गुणरागी। सक्कह सुपक्खजुत्तो सुदीहदंसी विसेसन्नू ॥२॥ वुड्ढाणुगो विणीओ कयण्णुओ परहिअत्थकारी अ। तहचेव लद्धलक्खो इगवीसगुणेहिं संजुत्तो" ॥ ३ ॥

व्याख्या—अक्षुद्रोऽतुच्छहृदयः। रूपवान् स्पष्टपंचेंद्रियः। प्रकृतिसौमः स्वभावतोऽपापकर्मा सुखसेव्यश्च। लोकप्रियो दान विनयशीलवत्तया। अक्रूरोऽक्लिष्टचित्तः। भीरुः पापायशोभ्यां बिभेति। अशठः परावंचकः। सदाक्षिण्यः प्रार्थनाभंगभीरुः। लज्जालुरकार्यवर्जकः। दयालुः सत्त्वानुकंपकः। मध्यस्थो रागद्वेषरहितोऽतएव सोम (सौम्य) दृष्टिः स च यथावस्थितधर्मविचारवित्त्वाद्दूरंदोषत्यागी। गुणरागी गुणिपक्षपाती निर्गुणोपेक्षकश्च। सत्कथः सती धर्म्या कथाऽभीष्टा यस्य स तथा। सुपक्षयुक्तः सुपक्षेन सुशीलानुकूलेन परिवारेण युक्तः। सुदीर्घदर्शी सर्वत्रायतिदर्शित्वाद्बहुलाभाल्पक्लेशकार्यकर्त्ता। विशेषज्ञोऽपक्षपातित्वेन गुणदोषविशेषज्ञः। वृद्धानुगो वृत्तस्थज्ञानवयोवृद्धसेवकः। विनीतो गुणाधिके गौरवकृत्। कृतज्ञः परोपकाराविस्मारकः। परहितार्थकारी निरीहःसन् परार्थकृत्। लब्धलक्षो धर्मकृत्येषु सुशिक्षितः इति। एते चैकविंशतिरपि भद्रकत्वादिचतुर्गुणसद्भावे प्रायः प्राप्यंते, तत्र भद्रकत्वेऽक्षुद्रत्वप्रकृतिसौम्यत्वाक्रूरत्वसदाक्षिण्यत्वदयालुत्वमध्यस्थत्वसोमदृष्टित्ववृद्धानुगत्वविनीतत्वानि, विशेषनिपुणमतित्वे स्पष्टपंचेंद्रियत्वरूपवत्त्वसुदीर्घदर्शित्वविशेषज्ञत्वकृतज्ञत्वपरहितार्थकृत्त्वलब्धलक्षत्वानि, नयमार्गरतित्वे भीरुत्वाशठत्वलज्जालुत्वगुणरागित्वसत्कथत्वानि, दृढजिनवचनस्थितित्वे लोकप्रियत्वसुपक्षयुक्तत्वे च प्रायो दृश्यंते इत्यत्र तच्चतुष्कमेवोक्तं। एषु चतुर्ष्वाद्यगुणत्रयं विना कदाग्रहग्रस्तत्वान्मूढत्वाद्दुर्नयासक्तत्वात् श्राद्धधर्मप्रतिपत्तिरेव न स्यात्। दृढप्रतिज्ञत्वाभावे तु प्रतिपन्नोऽपि श्राद्धधर्मो धूर्त्तमैत्र्यमिव ग्रहिलगृहीतसुवेष इव कपिकंठन्यस्तहार इव स्वल्पनिर्वाह एवेति। एवंविधगुण एव गृही सुभित्तिरिव चित्रन्यासं, सुदृढपीठबंध इव प्रासादं, सुघटितकांचनमिव माणिक्यं श्राद्धत्वमर्हति श्राद्धधर्माधिकारी स्यात्। सम्यग्दर्शनादिकं चोल्लकादिदशदृष्टांतैर्दुर्लभमपि गुर्वादियोगे लभते सम्यक्त्वं निर्वहते प्राग्भवे शुकराज इवेति भावः इति तृतीय गाथार्थः ॥ ३ ॥

॥ शुकराजकथा चेयम् ॥

अत्रैव भरतक्षेत्रे क्षेत्रे शस्यैकसंपदाम्। क्षितिप्रतिष्ठितमिति ख्यातं पुरमभूत्पुरा ॥ १ ॥ यत्र निस्त्रिंशता खड्गे लांगले च कुशीलता। जले च जडता पुष्पे बंधनं न पुनर्जने ॥ २ ॥ मकरध्वजरूपश्रीर्ऋतुध्वजनृपांगजः। राजा मृगध्वजस्तत्र धूमध्वज इव द्विषाम् ॥ ३ ॥ राज्यलक्ष्मीर्न्यायलक्ष्मीर्धर्मलक्ष्मीश्च निस्समाः। तिस्रोऽपि स्पर्धयेवोच्चैर्वव्रिरे यं स्वयंवराः ॥ ४ ॥ क्रीडारसमये सैष वसंतसमयेऽन्यदा। क्रीडोद्यानं ययौ क्रीडां कर्त्तुं सांतःपुरः पुरः ॥ ५ ॥ जलक्रीडादिकाः क्रीडा विविधा वसुधाधवः। सावरोधो व्यधात्तत्र करीव करिणीवृतः ॥ ६ ॥ सहकारं सदाकारं तत्रैकं छत्रवद्भुवः। निर्वर्ण्य वर्ण्यसुर्वीशः सकर्णोऽवर्णयद्यथा ॥७॥ "छाया कापि जगत्प्रिया दलततिर्दत्तेऽतुलं मंगलं, मंजर्युद्गम एष निस्तुलफलस्फातेर्निमित्तं परम्। आकारश्च मनोहरस्तरुवरश्रेणीषु तन्मुख्यतां पृथ्व्याः कल्पतरो रसालफलद ब्रूमस्तवैव ध्रुवम् ॥ ८ ॥ सर्वांगीणपरोपकारकरणव्यग्रात्समस्तांगिनां श्रीमन्नाम्रतरोऽपरोऽस्तु भवतः को नाम धाम स्तुतेः। धिग्धिक्ताभितरांस्तरूनपि गुरून् धिग दुःकवींस्तांश्च ये स्पर्धंते भवतापि पापिवचसो ये च प्रशंसंत्यमून् ॥९॥" ततस्तच्छायमास्थाय स्वर्द्रुच्छायमिवा-

मरः। अंतःपुरपरीतः सन्निषसाद स सादरम् ॥ १० ॥ उदारं सारशृंगारं शृंगारमिव जंगमम् । स्वं शुद्धांतं स निध्याय ध्यायतिस्मेति विस्मयात् ॥ ११ ॥ अंतःपुरं पुरंध्रीणां सारोद्धार इवावनेः । मयैतत्प्राप्यत विधेः काप्यहो सुप्रसन्नता ॥ १२ ॥ ईदृशः सुदृशः संति नूनं नान्यस्य कस्यचित् । तारास्तारापतेरेव दाराः सर्वग्रहेषु वा ॥ १३ ॥ इत्युच्चैः प्रौढिमुमापा—द्याव दर्पान्नृपस्य हृद् । पूरादिव सरिद्वर्षासुप्रापात्प्लवते बहिः ॥ १४ ॥ तावत्प्रस्तावक्तेव पंडितः पिंडितः श्रिया । कश्चिदुच्चैः शुकः श्लोकं, माकंदस्थोऽब्रवीद्यथा ॥ १५ ॥ क्षुद्रस्यापि न कस्य स्याद्गर्वश्चित्तप्रकल्पितः । शेते पातभयाद् व्योम्नः पादावुत्क्षिप्य टिट्टिभः ॥ १६ ॥ तं निशम्य नृपो दध्या—वहो धृष्णुरयं शुकः । एवं गर्वं प्रकुर्वंतं खर्वीकुर्वीत मां किमु ॥ १७ ॥ यदिवाजाकृपाणीयात्काकतालीयतोऽथवा । घुणाक्षरीयात्खलतिबिल्वीयादथवा नयात् ॥ १८ ॥ स्वभावेनैव कीरोऽमुं पापठीत्यशठाशयः । ध्यायत्येवं नृपे कीरः पुनरन्योक्तिमुक्तवान् ॥ १९ ॥ युग्मम् ॥ पक्षिन् प्राप्तः कुतस्त्वं ननु निजसरसः किंप्रमं तन्महीयः किं मे धाम्नोऽपि कामं प्रलपसि किमरे मत्पुरः पाप मिथ्या । भेकः किंचित्ततोऽधौ स्थित इति शपते हंसमभ्यर्णगं धिग् दृप्यत्यल्पेऽपि तुच्छः समुचितमिति वा तावदेवास्य बोद्धुः ॥ २० ॥ श्रुत्वेत्यचिंतयद्भूपः कूपमंडूककल्पता । कल्पितानेन मे नूनमन्योक्ति जल्पता सता ॥ २१ ॥ तदयं शुककोटीरश्चित्रं ज्ञानी मुनीशवत् । इति ध्यायति धात्रीशे स एवपुनरप्यवाक् ॥ २२ ॥ ग्रामीणस्य जडाग्रिमस्य नितमां ग्रामीणता कापि यः स्वं ग्रामं दिविषत्पुरीयति कुटीं मानी विमानीयति । स्वर्भक्ष्यीयति च स्वभक्ष्यमखिलं वेषं सुवेषीयति स्वं शक्रीयति चात्मनः परिजनं सर्वं सुपर्वीयति ॥२३॥ व्यधाद् बुधाग्रणीर्ग्राम्यसाम्यमप्येष मे ततः । इतोऽप्यंतःपुरात्कापि परा रामास्ति किं परा ॥ २४ ॥ इत्यंतर्ध्यायिनं धात्र्याः स्वामिनं स शुकाग्रणीः । द्विधा मनोज्ञः प्राहेत्थं नार्द्धोक्तिर्हि नृणां मुदे ॥ २५ ॥ युग्मम् ॥ तावदेव स्वकीयं भो भूपतेऽतःपुरं परम् । मन्यसे प्रेक्षसे यावन्न गांगलिऋषेः सुताम् ॥२६॥ सर्वांगशुभगां विश्वत्रितयेऽप्यतिशायिनीम् । सृष्ट्वा यां सृष्टिकृत्सृष्टिश्रमस्य फलमाप्तवान् ॥ २७ ॥ सा कन्या येन नो दृष्टा निष्फलं तस्य जीवितम् । दृष्टापि येन नाश्लिष्टा निष्फलं तस्य जीवितम् ॥ २८ ॥ तां बालां दृष्टपूर्वी यस्तस्यान्यासु रतिः कथम् । रज्यतेऽन्यत्र किं कुत्राप्यलिर्व्यालोक्य मालतीम् ॥२९॥ बालां कमलमालां तां सुतामिव दिवस्पतेः । चेद्दिदृक्षुर्जिघृक्षुश्च समागच्छेस्तदा द्रुतम् ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वा समुड्डीने तूर्णं तत्र पतत्त्रिणि । अत्यौत्सुक्यं दधच्चित्तेऽभिधत्ते स्म मुहुर्नृपः ॥३१॥ भो भोः पवनवेगं मे हयं सत्यान्वयाह्वयम् । आनयध्वमानयध्वं प्रगुणीकृत्य भृत्यकाः ॥३२॥ भृत्यैरपि सपर्याणमर्वाणमुपढौकितम् । तमारूढः क्ष्मापकोटीकोटीरः कीरमन्वगात् ॥३३॥ राज्ञोऽन्येन हि केनापि सा च केनापि हेतुना । आसन्नेनापि नाश्रावि कीरोक्तिर्दूरगैरिव ॥३४॥ तेनाद्य राज्ञः किं जज्ञे क्वचो-द्यातीति विह्वलाः । मंत्र्यादयो न्यवर्त्तंत कियन्मार्गेऽनुगम्य तम् ॥३५॥ शुकोऽग्रे पार्थिवः पश्चादित्युद्यांतौ च तौ क्षणात् । योजनानां पंचशतीमतीयतुः समीरवत् ॥ ३६ ॥ किंचिद् दिव्यानुभावेन भूमींद्रोऽपि हयोऽपि सः । तावन्मार्गमतिक्रांतौ न तु श्रांतौ मनागपि ॥ ३७ ॥ कर्मणेवामुना कृष्टः पक्षिणा विघ्नरक्षिणा । भवांतरमिव प्राणी क्ष्मापः प्राप महाटवीम् ॥ ३८ ॥ कोऽप्यहो प्राग्भवाभ्यासव्यासवासः सतामपि । स्थानाद्यनिर्णयेऽप्यस्या यद्दधावेति भूधवः ॥ ३९ ॥ तस्यामटव्यां दिव्यांशु मेरुशृंगमिवागतम् । अस्ति स्वस्तिदमाद्यार्हच्चैत्यं स्वर्णमणीमयम् ॥ ४० ॥ निविश्य तस्य कलशे कलगीस्तं जगौ शुकः । श्री आदिदेवं वंदस्व राजन्नाजन्मशुद्धये ॥ ४१ ॥ राजापि कीरराजस्य गमनारेकया रयात् । हयाधिरूढ एवोच्चैः प्रणनाम जिनाधिपम् ॥४२॥ विज्ञो विज्ञाय तत्पक्षी हितैषी क्षितिपस्य सः । अंतश्चैत्यमुपागत्य कृत्यवित्प्राणमत्प्रभुम् ॥ ४३ ॥ राजाप्युत्तीर्य वाजींद्रादंतः प्रासादमासदत् । अनुकीरमनुज्ञानं सन्मनोंऽतर्विवेकवत् ॥४४॥ मणीमयीमप्रतिमां प्रतिमां तत्र चार्षभीम् । प्रणिपत्य नृपस्तुष्टस्तुष्टुवे सुष्टुवागिति ॥ ४५ ॥ एकस्माद्रणरणकः परस्माच्च न नैपुणम् । स्तोत्रे ते भक्त्यशक्तिभ्यां चेतो दोलायते मम ॥ ४६ ॥ तथापि त्वां यथाशक्ति नाथ! स्तुतिपथं नये । मशकोऽपि किमु व्योम नोत्प्लवेत स्ववेगतः ॥ ४७ ॥ कथं तवामितदातुर्मितदाः स्वर्द्रुमादयः । उपमामुपयांतीति नोपमेयोऽसि केनचित् ॥ ४८ ॥ न प्रसीदसि कस्यापि न ददासि च किंचन । तदप्याराध्यसे सर्वैरहो ते रीतिरद्भुता ॥ ४९ ॥ निर्ममोऽपि जगत्त्राता निःसंगोऽपि जगत्प्रभुः । लोकोत्तरस्वरूपाय नीरूपाय नमोऽस्तु ते ॥ ५० ॥ इति जिनेंद्रस्तवः । अमृणोन्मसृणोद्गारां तामुदारां मुदा स्तुतिम् । महर्षिर्गांगिलिः प्रत्यासन्नमाश्रममाश्रितः ॥५१॥ ततः कुतोऽपि संकेतात्प्राप्तः सोऽर्हन्निकेतनम् । जटाशाली वल्कवासाः कृत्तिवासा इवापरः ॥ ५२ ॥ सोऽपि श्रीऋषभं भक्त्याभिवंद्यानिंद्यविधहृद् । हृद्यानवद्यसद्यस्कगद्यैस्तुष्टाव तद्यथा ॥ ५३ ॥ जय ! त्रिजगदेकनाथ! विश्वत्रयोपकृतिप्रथासमर्थ ! सदनंतातिशयश्रीसनाथ! जय श्रीनाभिभूपालविपुलकुलकमलसमुल्लासहंस! त्रिभुवनजनस्तवनीय! कमनीयश्रीमरुदेवास्वामिनीकुक्षिसरोवरराजहंस! जय त्रैलोक्यास्तोकलोकमनःकोकनिःशोकताकरणसहस्रकर ! अपरसर्वदैवतगर्वसर्वंकष ! निस्तुषनिस्सीमनिस्समममाहिमकमलाविलासकमलाकर ! जय स्वरसभक्तिरसप्रसरप्रस्फुरदहमहमिकाप्रणमदमरनरानिकराशिरः कोटिसंटंकिमाणिक्यकोटीरकांतिनीरलहरिप्रक्षालितपदकमल !

---

१ महादेवः

विध्वस्तसमस्तरागद्वेषादिदोषमल ! जय भास्तांपारसंसारपारावारनिमज्जज्जंतुसमुत्तारमहायानपात्रप्रवर ! श्रीसिद्धवधूवर ! अजर ! अमर ! अचर ! अदर ! अपर ! अपरंपर ! परमेश्वर ! परमयोगीश्वर ! श्रीयुगादिजिनेश्वर ! नमस्ते । स्तुत्वेति हारिहारीतगद्यरीत्या मुदा जिनम् । राजानं प्रति निर्व्याजं, व्याजहार ऋषीश्वरः ॥ ५४ ॥ राजन् मृगध्वजऋतु–ध्वजराजकुलध्वज । वत्सागच्छाश्रमे दिष्ट्याऽस्माकमाकस्मिकोऽतिथिः ॥ ५५ ॥ स्वोचितामातिथेयीं ते प्रथयामो यथा मुदा । भाग्यैरेवोपलभ्यंतेऽतिथयो हि भवादृशाः ॥ ५६ ॥ कोऽयं महर्षिः कं हेतुं मामाह्वयति साग्रहम् । मामकीनाभिधानादि जानाति कथमेष वा ॥ ५७ ॥ इत्युच्चैर्विस्मितमतिः क्ष्मापतिर्यतिना समम् । जगामाश्रममार्या हि प्रार्थनाभंगभीरवः ॥ ५८ ॥ महस्विनस्तस्य पुनः प्रतिपत्तिं तपस्विनः । महातपस्विनस्तेनु सर्वा शश्वद्यशस्विनः ॥ ५९ ॥ भूपतिं प्रति स प्रीततमः प्राह महाऋषिः । अत्रागतेन भवता कृतास्माकं कृतार्थता ॥ ६० ॥ अस्मत्कुलालंकरणं कार्मणं विश्वचक्षुषाम् । अस्माकं जीवितस्यापि जीवितं जंगमं किल ॥ ६१ ॥ कन्या कमलमालेयं पुष्पमालेव दैवती । अहो तवैव तत्पाणौ कुरुष्व स्वीकुरुष्व नः ॥ ६२ ॥ युग्मम् ॥ इष्टं वैद्योपदिष्टं च तन्मन्वानोऽपि भूपतिः । प्रापद्यताग्रहेणैव सतां हि स्थितिरीदृशी ॥ ६३ ॥ ततश्च स मुदा प्रादात्तस्मै विस्मेरयौवनाम् । कन्यां स्वामचिरात्को वा चिरयेदिष्टकर्मणि ॥ ६४ ॥ वल्कलाकल्पयाप्युच्चैरनया पिप्रिये नृपः । युक्ता वा राजहंसस्य प्रीतिः कमलमालया ॥ ६५ ॥ सानंदतापसीवृंदस्फूर्जद्धवलमंगलम् । स्वयं विधाप्यमानार्हनिःशेषविधिबंधुरम् ॥ ६६ ॥ नृपेण परिणाय्यैनां स तस्मै करमोचने । पुत्रार्थं प्रददे मंत्रं देयं वाऽन्यन्मुनेः किमु ॥ ६७ ॥ युग्मम् ॥ जाते विवाहे स्माहेमं महर्षिं स महीशिता । राज्यं शून्यं विमुच्याहमिहायातोऽस्मि सत्वरम् ॥ ६८ ॥ सज्जिकां कारयध्वं तच्चलितुं तापसोऽप्यवक् । दिक्पटानामिवास्माकं भवेत्का नाम सज्जिका ॥ ६९ ॥ किंतु दिव्यं भवद्वेषं शौचवेषं च वाल्कलम् । दर्शं दर्शं दधात्येषा खेदमेदस्वलात्मताम् ॥ ७० ॥ किंच सेचनमेवैषा वृक्षाणां कृतपूर्विणी । रीतिं तपस्विनामेव सर्वदा दृष्टपूर्विणी ॥ ७१ ॥ अस्या आजन्ममुग्धायाः स्निग्धायास्त्वयि निर्भरम् । माभूत्कापि सपत्नीभ्यः पराभूतिस्ततः क्वचित् ॥ ७२ ॥ नृपोऽप्याह [1]परा भूतिरेवैतस्या विधास्यते । सर्वांगीणापि यौष्माकी न चोक्तिः खंडयिष्यते ॥ ७३ ॥ छेकच्छेकोक्तितः प्रीतिं तापसाय विधाय सः । तापसीप्रभृतिप्रीत्यै स्फुटोक्त्येत्युक्तवान् पुनः ॥ ७४ ॥ सर्वान् स्वस्थानमाप्तोऽस्याः पूरयिष्ये मनोरथान् । कौतस्कुतमिदानीं तु वेषमात्राद्यपीह भोः ॥ ७५ ॥ ऋषिर्विषीदंस्त्वेवंवदत्पुत्र्या वेषोऽपि धिङ् मया । निष्किंचनेन नो कर्त्तुं शक्यते नित्यनिःस्ववत् ॥ ७६ ॥ तस्यैवं वदतः पेतुर्नेत्रतोऽश्रूणि दुःखतः । यावता तावता प्रत्यासन्नतः सहकारतः ॥ ७७ ॥ अदृष्यदृष्याभरणश्रेणयस्तत्र तत्क्षणात् । स्पर्धयेवापतन् वारिधारा धाराधरादिव ॥ ७८ ॥ युग्मम् ॥ सर्वेऽपि तद्वीक्ष्य चमत्क्रियांचक्रिरेतराम् । निश्चिक्यिरे च कन्याया भाग्यवत्तामनुत्तराम् ॥ ७९ ॥ पतेत्फलादि फलदाज्जलादि जलदादिव । न तु दूष्याद्यहो पुण्यप्रागल्भ्ये किमुवाद्भुतम् ॥ ८० ॥ यतः—" पुण्यैः संभाव्यते पुंसामसंभाव्यमपि क्षितौ । तेरुर्मेरुसमाः शैलाः किं न रामस्य वारिधौ ॥ ८१ ॥ " ततः प्रहर्षिणा क्षोणिपालः सह महर्षिणा । दत्तचित्तप्रसादं तं प्रासादं सप्रियोऽप्यगात् ॥ ८२ ॥ पुनः क्षिप्रं प्रभो ! भूयाद्दर्शनं तव पावनम् । स्थिरीभूयाश्च मच्चित्ते समुत्कीर्ण इवाश्मनि ॥ ८३ ॥ उक्त्वेत्याद्यजिनं तत्र स प्रणंनम्य सप्रियः । प्राप्तो बहिर्जिनगृहान्मार्गं पप्रच्छ तापसम् ॥ ८४ ॥ तापसोऽप्याह नैवाहं वेद्मि मार्गाद्यथो नृपः । प्राह तर्हि कथं नाम मन्नामादि विवेदिथ ॥ ८५ ॥ ऋषिरेष बभाषेऽथ शृणु भो भूपतेऽन्यदा । मुदैनां चारुतारुण्यां कन्यां वीक्ष्येत्यचिंतयम् ॥ ८६ ॥ अनुरूपो वरः कोऽस्या भविता तावता शुकः । सहकारस्थितोऽवोचच्चिंतां मा भोः कृथा वृथा ॥ ८७ ॥ ऋतुध्वजमहाराजांगजं नाम्ना मृगध्वजम् । राजानमानयन्नस्म्यत्रैवास्मिन् देववेश्मनि ॥ ८८ ॥ तमेव विश्वप्रवरं वरं कन्येयमर्हति । कल्पवल्लीव कल्पद्रुं मात्रेऽस्मिन् संशयं कृथाः ॥ ८९ ॥ इत्युक्त्वा स गतस्त्वं चागतस्तत इमां मुदा । तुभ्यं देयामिव प्रादां नान्यज्जानामि किंचन ॥ ९० ॥ इत्युदित्वा मुनौ मौनं नृपे चिंतां च चकृषि । समयज्ञ इवोपेत्य स एवाशु शुको जगौ ॥ ९१ ॥ आगच्छागच्छ भो भूप ! पंथानं दर्शयामि ते । अहं विहंगमात्रोऽपि नोपेक्षे स्वाश्रितं जनम् ॥ ९२ ॥ क्षुद्रोऽपि किल नोपेक्ष्यः स्वाश्रितः किं पुनर्महान् । शशांकः स्वांकतः क्वापि मुंचत्यपि शशं शिशुम् ॥ ९३ ॥ व्यस्मार्षीर्मामकस्मात्त्वमार्यधुर्योऽप्यनार्यवत् । विस्मेरयमहं तु त्वां क्षुद्रोऽप्यक्षुद्रवत्कथम् ॥ ९४ ॥ ततश्चमत्कृतः पृथ्वीपतिर्यतिपर्ति द्रुतम् । आपृच्छ्यारुह्य वाजींद्रं सप्रियः शुकमन्वगात् ॥ ९५ ॥ एवमागच्छतस्तस्योत्सुकस्य शुकपृष्ठतः । क्षितिप्रतिष्ठितपुरं किंचिद्दृग्गोचरेऽचरत् ॥ ९६ ॥ तावत्कीर स्थिरस्तस्थावारुह्यैकं महीरुहम् । भूकांतः शंकितस्वांतः सोपरोधं तमभ्यधात् ॥ ९७ ॥ पुरः पुरस्य प्रासादवप्राद्यं यद्यपीक्ष्यते । तथापि हि पुरं दूरे किमस्थाः कीर रुष्टवत् ॥ ९८ ॥ हुंकृत्य विहगः प्राह महदत्रास्ति कारणम् । प्रेक्षावतां प्रवृत्तिर्हि नैव निर्हेतुका क्वचित् ॥ ९९ ॥ किं तदित्युदिते तेन संभ्रांतेन महीभुजा । व्याजहार कीरराजः शृणु राजन् ! यथा ब्रुवे ॥ १०० ॥ चंद्रपुर्या अधीशस्य चंद्रशेखरभूभुजः । स्वसा चंद्रवतीत्यस्ति वल्लभा वल्लभा तव ॥ १०१ ॥ सांतर्दुष्टा मुखे मिष्टा गोमुखव्याघ्ररूपिणी ।

१ उत्कृष्टा समृद्धिः । २ निर्मलाः ।

वारीणामिव नारीणां मायेण विषमा गतिः ॥ १०२ ॥ त्वां विरक्तमिव त्यक्तराज्यं दूरगतं क्वचित् । विचिंत्य लब्धछलया शाकिन्येव तया रयात् ॥ १०३ ॥ अज्ञाप्यत निजभ्रातुस्त्वद्राज्यग्रहणक्षणः । अबलानां स्वेष्टसिध्ध्यै छलमेवातुलं बलम् ॥ १०४ ॥ युग्मम् । चतुरंगबलोपेतस्ततो द्राक् चंद्रशेखरः । त्वद्राज्यग्रहणायागात्करस्त्यजेद्राज्यमागतम् ॥१०५॥ मध्यस्थैः सुभटैस्तूर्णं त्वत्पुरं दत्तगोपुरम् । भोगेनेव निधिं भोगी चम्वासौ पर्यवेष्टयत् ॥१०६॥ तवोद्भटाश्च सुभटाः पुरांतः परितः स्थिताः । युध्यमानाः स्फुरद्वीराभिमानाः संति संप्रति ॥ १०७॥ प्रत्यर्थिविजयस्तैस्तु कथं निर्नाथमानिभिः । लौकिकैरप्यभिहितं हतं सैन्यमनायकम् ॥ १०८ ॥ हंत गंतव्यमावाभ्यामेवं सति कथं पुरे । इति हेतोरहं राजन्निह तस्थौ सुदुःस्थहृद् ॥ १०९ ॥ इति व्यतिकरात्कीरोदितादंतर्भिदः श्रुतात् । जातमार्ग इव प्राप संतापः क्ष्मापतेर्मनः ॥ ११० ॥ ततः क्षितिपतिश्चित्ते चिंतयांचकृवानिति । धिगहो दुश्चरित्रायाः स्त्रिया हृदयदुष्टताम् ॥ १११ ॥ तस्यापि साहसमहो अहो निस्त्रं-कचित्तता । स्वामिराज्येऽपि तृष्णाहो अहो दुर्नयनिष्ठता ॥ ११२ ॥ दोषः को वा तस्य शून्यं राज्यं को न जिघृक्षति । अर-क्षकं क्षेत्रमपि ग्रस्यते शूकरैर्न किम् ॥ ११३ ॥ धिग् धिग् मामेव राभस्यकारिणं पारवश्यतः । अविवेकः कार्यविधावुद्रेकः सकलापदाम् ॥ ११४ ॥ अविमृश्यकृतं न्यस्तं विश्वस्तं दत्तमादृतम् । उक्तं भुक्तं च भुक्तं च प्रायोऽनुशयकृन्नृणाम् ॥११५॥ उक्तं च—“सगुणमपगुणं वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पंडितेन । अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ११६ ॥ इत्थं नृपं सानुशयं भ्रष्टराज्याशयं शुकः । सस्मयं स्माह नृश्रेष्ठानुशयिष्ठाः स्म मा

मुधा [१] ॥ ११७॥ मदुक्ते विहिते हंत भवेत्कथमिवाशुभम् । मयोगे विज्ञवैद्योक्ते व्याधिः किं बाधते क्वचित् ? ॥ ११८॥ मा ज्ञासिष्ठा गतं राज्यं मुधा मे वसुधापते ! । त्वमद्यापि चिरं राज्यं प्राज्यं भोक्ष्यसि सौख्यभाक् ॥११९॥ तस्य नैमित्तिक-स्यैव तेन वाक्येन भूपतिः । स्वराज्यप्राप्तये जातमत्याशो यावताभवत् ॥१२०॥ तावद् दावमिवाद्राक्षीदातुरं चातुरंगिकम् । सैन्यं सन्नद्धमागच्छद्ध्यासीच्च सभीर्नृपः ॥१२१॥ येनाहमपि हा निन्ये दैन्यं सैन्यं रिपोरिदम् । ध्रुवं वधायाधाविष्ट विज्ञाया-यातमत्र माम् ॥ १२२ ॥ रक्षामि कथमेकाकी कांतामेतामथो कथम् । युध्ये चेत्यादि किंकृत्यजडो यावज्ज्वरेन्नृपः ॥ १२३ ॥ तावज्जीव जय स्वामिन्नादिश स्वकसेवकान् । दिष्ट्याद्य देव दृष्टोऽसि हस्तभ्रष्टो निधिर्यथा ॥ १२४ ॥ संभावय स्निग्धदृशा सेवकान् बालकानिव । इत्यादिवादिनीं सेनां स्वामेवैक्ष्य विसिष्मिये ॥ १२५ ॥ हृष्टश्च पृष्टवान् सैन्यान् कथमत्रागताः स्थ भोः । तेऽप्यूचुः स्वमिहायातमेवावैक्षिष्महि प्रभो ! ॥ १२६ ॥ न विद्मस्तु कथं केनाप्यानायिष्महि रंहसा । देव ! दिव्यानु-भावोऽयं कोऽप्यभूद् भाग्ययोगतः ॥ १२७ ॥ एतद् व्यतिकरादुच्चैर्विश्वविस्मयदायिनः । चमत्क्रियमाणः क्ष्माशक्रस्तर्कमि-ति व्यधात् ॥ १२८ ॥ देवस्येवाविसंवादा कापि कीरस्य गीरहो । संमान्यस्तदयं नैकप्रकारैरुपकारकृत् ॥ १२९ ॥ कथं प्रत्युपकुर्वेऽस्मै स्पृहयालुरयं तु किम् । न चानृणी स्यां प्रागस्योपकृतोऽपि बहूपकृत् ॥ १३० ॥ यदुक्तम्—“प्रत्युपकुर्वन् बह्वपि न भवति पूर्वोपकारिणस्तुल्यः । एकोऽनुकरोति कृतं निष्कारणमेव कुरुतेऽन्यः ॥१३१॥” इति प्रीत्या शुकं प्रत्या-लोकते यावता नृपः । तावद् बुधमिव प्रातर्नष्टं नैक्षिष्ट तं क्वचित् ॥ १३२ ॥ अचिंतयच्च नियतं दूरतः क्वाप्ययं ययौ । भी-त्यैव प्रत्युपकृतेरुपकृत्येव सत्तमः ॥ १३३ ॥ यतः—“इयमुच्चधियामलौकिकी महती कापि कठोरचित्तता । उपकृत्य भवं-ति दूरतः परतः प्रत्युपकारभीरवः ॥ १३४ ॥” ईदृग्ज्ञाननिधिर्नित्यं यदि स्यात्संनिधिस्थितः । तर्हि किं विषमं ज्ञानं प्रशेषं सुप्रतिक्रियम् ॥ १३५ ॥ ईदृक्सहाययोगो वा न प्रायः प्राप्यते क्वचित् । जातु प्राप्तोऽपि न चिरं स्थिरः स्यान्निःस्ववित्त-वत् ॥ १३६ ॥ किं च कोऽयं शुको ज्ञानी कथं मे वत्सलः कुतः । कुत आगादेगात् क्वास्या दृक्षाद्रूप्यायथभूत्कथम् ॥ १३७ ॥ वरूथिनी कथं चैषात्रायातेत्यादिसंशयः । गुहांतर्ध्वांतवद्ध्वंस्यः केन तं दीपकं विना ॥ १३८ ॥ क्षोणीभृदग्रणीरेवं व्यग्रः सेवाविधायिनाम् । धुर्यैः पर्यनुयुक्तः सन्नुक्तवान् व्यक्तमेव तत् ॥ १३९ ॥ आदितः कीरचरितं त्वरितं तदुदीरितम् । श्रुत्वा सर्वेऽपि तेऽप्युच्चैर्विस्मयस्मयमैयरुः ॥ १४० ॥ ऊचिरे चाचिरेणापि स ते संगंस्यते क्वचित् । हिताकांक्षी हि यो य-स्याऽनपेक्षी नैव तस्य सः ॥ १४१ ॥ संशयोऽप्येष निःशेषः सुपेषः शुष्कपर्णवत् । ज्ञानिपृच्छाप्रयोगेण ज्ञानिनां किमगो-चरः ॥ १४२ ॥ एतां चिंतां ततस्त्यक्त्वा पवित्रय निजं पुरम् । मोरवत्पौरलोकोऽपि मोदतां देवदर्शनात् ॥ १४३ ॥ तेषा-मुक्तमिदं युक्तममन्यत महीपतिः । उक्तं कृतं च नो कस्य संमतं समयोचितम् ॥ १४४ ॥ प्रस्फूर्जत्तूर्यनिर्घोषैर्दिक्षुसां रावि-णं क्षणम् । प्रथयन्नथ पृथ्वीशः प्रतस्थे स्वपुरं प्रति ॥ १४५ ॥ आयांतं तं तथोद्वीक्ष्य सपक्षमिव तक्षकम् । बिलाद् दूरस्थो-दुरवद् व्यद्रवच्चंद्रशेखरः ॥ १४६ ॥ प्रत्युत्पन्नमतिः सोऽथ तदात्वोत्पन्नया धिया । भट्टं किंचिन्निसृष्टार्थं व्यसृष्ट नृपतिं प्रति ॥ १४७ ॥ आगत्याचष्ट भट्टोऽपि हे भट्टारक नः प्रभुः । देवपादान् प्रसादार्थं विज्ञान् विज्ञपयत्यदः ॥ १४८ ॥ त्वां धूर्तच्छलितमिव त्यक्त्वा राज्यं क्वचिद्गतम् । ज्ञात्वा त्वत्पुररक्षार्थमुपतस्थेऽस्मि (उपस्थितोऽस्मि) सौस्थ्यकृत् ॥ १४९ ॥

[१] मा विनश्य । — १ कथनार्थे.

अजानानैर्भटैस्तावत्तावत्कीनैरुदायुधैः । सत्रद्धैर्योद्धुमारेभे विद्विषेव मया समम् ॥ १५०॥ महारानप्यहं सेहे रक्षन् दिव्यस्तु ते पुरम् । स हि किं सेवकः स्वामिकार्येऽप्येकमना न यः ॥ १५१ ॥ पुत्रः पितुर्गुरोः शिष्यः स्वामिनोऽपि च सेवकः । पत्नी पत्युः पुनः कार्ये युक्तं प्राणांस्तृणीयति ॥ १५२ ॥ श्रुत्वेति सत्यासत्यत्वे संदिहानोऽपि किंचन । तत्सत्यमेव दाक्षिण्यादिना भूमानमन्यत ॥१५३॥ बहुवर्मन्यत चाशायांभ्यायातं चंद्रशेखरम् । दाक्ष्यदाक्षिण्यगांभीर्यधुर्यता नृपतेरहो ॥१५४॥ ततः श्रियेव श्रीकांतः समं कमलमालया । प्रविवेश विशामीशः स्वपुरं परमोत्सवैः ॥ १५५ ॥ उचितं दायितां तां च बालां चंद्रकलामिव। देव्या पट्टे भालपट्टे महेशः स न्यवीविशत् ॥ १५६ ॥ धर्म एवात्मजाद्यासौ जयाशाविव पार्थिवः । हेतुर्मुख्यः सहायी स्यान्मंत्राद्यपि तु पत्तिवत् ॥ १५७ ॥ इत्यन्येद्युर्मुनिदत्तमंत्रः पुत्रकृतेऽमुना । जेपे न्यपेतकंपेन क्षितिपेन यथाविधि ॥ १५८ ॥ सर्वासामथ राज्ञीनामेकैकोऽजनि नंदनः । निमित्तानां हि संयोगे भवेन्नैमित्तिकोद्भवः ॥ १५९ ॥ राज्ञो मान्यापि दाक्षिण्यात्पुत्रं चंद्रवती पुनः । प्राक्चिंतितपतिद्रोहपातकादिव नाप्नुषी ॥ १६० ॥ सुषुप्तया तदा रात्रौ राज्ञ्या कमलमालया । दिव्योपलंभनल्लेभे स्वप्नो राज्ञे न्यवेदि च ॥१६१॥ प्राणेशाद्य निशाशेषे सुप्तजागरया मया । तत्राश्रमस्थिते चैत्ये प्रणेमे प्रथमो जिनः ॥१६२॥ तदा च सप्रसादेन प्रभुणाहमभाणिषि । भद्रे! कीरं गृहाणैनं हंसं दास्ये च तेऽन्यदा ॥१६३॥ इत्यादिशंस्तीर्थकरः करे कीरवरं मम । अर्पयामास सर्वांगसुभगं दिव्यवस्तुवत् ॥ १६४ ॥ तेन प्रभोः प्रसादेन प्राप्तैश्वर्येव सर्वतः । प्रोचैः प्रमुमुदे तुल्यक्षणं प्रबुबुधेऽप्यहम् ॥ १६५॥ अचिंतितोपलब्धस्य स्वप्नस्यास्य तरोरिव । का कांत ! नः फलप्राप्तिसंपत्संपत्स्यतेतराम् ॥ १६६ ॥ श्रुत्वादः परमानंदकंदकंदलतांबुदम् । जगाद जगतीजानिर्जानन् स्वप्नविधेः फलम् ॥ १६७ ॥ एवंविधस्य स्वप्नस्याप्यस्वप्नस्येव दर्शनम् । दुर्लभं लभते भूरिभाग्यैः पूर्णफलं च तत् ॥१६८॥ दिव्यरूपस्वरूपौ ते दिव्यस्वप्नादतः प्रिये! । चंद्रार्काविव पूर्वस्यां (पूर्वस्याः)भाविनौ नंदनौ क्रमात् ॥१६९॥ श्रेष्ठौ पक्षिकुले कीरमरालौ सर्वथा यथा। तथा भविष्यतः सुभ्रु ! पुत्रौ तौ क्षत्रमंडले ॥ १७० ॥ प्रसाददानं भगवान् कृतवांस्तेन तौ सुतौ । भाविनौ भगवत्तुल्यौ प्रांते कांते न संशयः ॥ १७१ ॥ श्रुत्वेत्यानंदसंदर्भ गता गर्भं बभार सा । रत्नगर्भेव सद्रत्नं धौरत्नं द्यौरिवाथवा ॥ १७२ ॥ राज्ञा क्रमात्पूर्यमाणैः रम्यैर्धर्म्यैः स दोहदैः । ववृधे सद्रसैर्मेरुस्मांतः कल्पद्रुकंदवत् ॥ १७३ ॥ दिने शुभे शुभे लग्ने लग्नांशेऽपि शुभेऽन्यदा । प्राचीव पावणं चन्द्रं सा प्रासूत सुतोत्तमम् ॥ १७४ ॥ पट्टराज्ञ्यास्तनूजत्वात्तस्य जन्ममहोत्सवः । व्यधायि सैर्वातिशायी राज्ञा राज्ञामियं स्थितिः ॥ १७५ ॥ ततस्तृतीये दिवसे दिवसेशनिशेशयोः । नरेशः कारयामास स्वसूनोर्दर्शनोत्सवम् ॥ १७६ ॥ षष्ठे दिवसे षष्ठीजागरं सागरं श्रियाम् । युक्तं प्रोल्लासयामास राजा स्फूर्जन्महः श्रिया ॥ १७७ ॥ महीशस्तस्य सोत्साहमतुच्छोत्सवपूर्वकम् । शुभेऽह्नि शुकराजेति नाम स्वप्नानुगं व्यधात् ॥ १७८ ॥ धात्रीभिः प्रेमधात्रीभिः पाल्यमानः स पंचभिः । श्रीसंयमः समितिभिरिव प्रववृधे क्रमात् ॥ १७९ ॥ अन्नस्यास्वादनं पित्रादीनामोह्लादनं परम् । रिंखणं प्रेक्षणं श्रीणां क्रमणं कारणं मुदाम् ॥ १८० ॥ जल्पस्तल्पः श्रियां चेलापर्णं चित्तैकतर्पणम् । बंधश्च वत्सरग्रंथेः प्रेमग्रंथेरिवांगवान् ॥ १८१ ॥ इत्यादिकृत्स्नकृत्यानि क्रमेण निरमीमयत् । महामहैर्महींद्रो हि महतां रीतिरीदृशी ॥ १८२ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ स क्रमाद्वर्धमानोऽभूद्वयसा नयसार-

१ अस्वप्नस्य देवस्य । २ सूयन । ३ सर्वातिशायीत्यपि पाठः । ४ जानुभ्यां चलनम् ।

धीः । पंचवर्षोऽपि सफलव्यापारः सहकारवत् ॥ १८३ ॥ तं जयंतं जयंतस्याप्यद्भुतां रूपसंपदाम् । स्पर्द्धयेवाश्रयम् सार्द्धं सर्वांगीणा गुणश्रियः ॥ १८४ ॥ वाचां चातुर्यमाधुर्यपाटवैरतिसौष्ठवैः । अबाल इव बालोऽपि रंजयामास सज्जनान् ॥ १८५ ॥ सुरभौ सुरभीभूतं पुष्पैरुद्यानमन्यदा । सुतेन तेन देव्या च सार्कं क्ष्मानायको ययौ ॥ १८६ ॥ तस्यैव सहकारस्यासीनोऽसौ निस्तुले तले । स्मृत्वा प्राग्वृत्तवृत्तस्य प्रीतः प्रोचे प्रियां प्रति ॥ १८७ ॥ आम्रः कम्रः प्रिये! सोऽयं यस्मिन् कीरोदितां तव । श्रुत्वाभिधां दधावेऽहं महावेगात्तमाश्रमम् ॥ १८८ ॥ तत्र त्वां परिणिन्ये च स्वं निन्ये च कृतार्थताम् । इत्युदंतं सुतोऽश्रौषीत्पितुरुत्संगसंगतः ॥ १८९ ॥ सद्यश्चातुच्छमूर्छातिच्छन्नश्छिन्न इवापतत् । बालकल्पद्रुमः स्त्रस्त पित्रोर्हर्षोच्छ्रयेण सः ॥ १९० ॥ अत्यंतमातुरौ मातापितरौ तौ वितेनतुः । निस्तुलं तुमुलं येन मिलति स्माखिलो जनः ॥ १९१ ॥ आः किमेतदिति प्रोच्चैर्लोकोऽपि व्याकुलोऽभवत् । महतां सुखदुःखे हि सर्वसाधारणे यतः ॥ १९२ ॥ शीतलैश्चांदनजलैः कदलीदलमारुतैः । प्रचुरैरुपचारैश्च चिराच्चैतन्यमाप सः ॥ १९३ ॥ नेत्रपत्रे पद्मपत्रे इवैतस्योन्मिमीलतुः । भास्वच्चैतन्ययोगेऽपि न पुनर्वदनांबुजम् ॥ १९४ ॥ चक्षुर्भ्यां प्रैक्षत प्रेक्षापूर्वकं सर्वतोऽपि सः । न पुनर्वादितोऽप्युच्चैर्वदति स्म कथंचन ॥ १९५ ॥ छद्मस्थे किल सर्वज्ञे तस्मिन्मौनमुपेयुषि । नूनमस्यच्छलं जज्ञे दैवार्त्तिकचिर्त्त्वंशाम्यत ॥ १९६ ॥ परं जिह्वा स्थितैवास्य हा दुर्दैववशेन नः । इति चिंतातुरौ पुत्रं पितरौ वेश्म निन्यतुः ॥ १९७ ॥ नानाप्रकारान् भूपोऽस्मिन्नुपचारानचीकरत् । ते त्वासन् विफला एवोपकारा इव दुर्जने ॥ १९८ ॥ तथावस्थस्य तस्यासीत्षण्मासी न तु सोऽभ्य-

१ जयंतस्य इंद्रपुत्रस्य । २ वर्धते । ३ निरुपमे=मनोहरे ४ पूर्वभूतवृत्तान्तस्य ॥ ५ स्त्रस्त सह । ६ अशाम्यत् इत्यपि पाठः ।

धात् । न च कश्चिज्जगौ सम्यग्निदानं तदभाषणे ॥ १९९ ॥ शशी सलक्ष्मा तीक्ष्णोऽर्कः खं शून्यमनिलश्चलः । दृषदेवमणिर्देवतरुर्दारु धरा रजः ॥ २०० ॥ क्षारोऽब्धिरब्दः कृष्णास्योऽग्निर्दाही निम्नगं पयः । मेरुः कठोरः कर्पूरोऽस्थिरः कस्तूरिका शितिः ॥ २०१ ॥ निर्धनः सज्जनः श्रीमान्मूर्खः क्ष्मापश्च लोलुपः । ईदृक् पुत्रोऽपि मूकश्च रत्नदूषी हहा विधिः ॥ २०२ ॥ शुशोचेत्युच्चकैस्तत्र लोकोऽस्तोकोऽपि सर्वतः । विरूपं महतां कस्य न हि खाद्कुरुते हृदि ॥ २०३ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ अर्थागाज्जनतानेत्रकौमुदी कौमुदीमहः । यस्मिन्नुज्जागरः पुंसां स्यात्क्रीडारससागरः ॥२०४॥ तदा पुनस्तदुद्यानं प्राप्तः पुत्रप्रियायुतः । क्ष्मापस्तमाम्रं प्रेक्ष्याख्यत् खिन्नात्मा प्रेयसीं प्रति ॥ २०५ ॥ देवि! दूरतरं त्याज्यस्तरुरेष विषद्रुवत् । अत्र स्वपुत्ररत्नस्य जज्ञे वैशसमीदृशम् ॥ २०६ ॥ इत्युक्त्वा पुरतो यावद्याति तावत्प्रमोदकृत् । तले चूतस्य तस्यैव दिव्योऽभूद् दुंदुभिध्वनिः ॥ २०७ ॥ पृष्टश्च कश्चिदाचष्ट श्रीदत्तस्याधुना मुनेः । केवलज्ञानमुत्पेदे तन्महं तन्वतेऽमराः ॥ २०८ ॥ सुतस्वरूपं पृच्छामीत्युत्सुकः सपरिच्छदः । तत्र गत्वा मुनिं नत्वा सस्नुः स निविष्टवान् ॥ २०९ ॥ तेनादेशि सुधादेश्या देशना क्लेशनाशिनी । पार्थिवोऽर्थाब्रवीन्नाथास्थात्कुतोऽस्यांगजस्य गीः ॥ २१० ॥ ऋषिमुख्यो बभाषे भो बालोऽयं भाषयिष्यते। हृषितः क्षितिपोऽप्याख्यत् प्रेक्ष्यते किं हि तर्हि नः ॥२११॥ मुनिनावादि वंदस्व विधिना शुकराज! नः । तमवंदत सोऽप्युच्चैः सूत्रोच्चार पुरस्सरम् ॥२१२॥ अहो महीयान् महिमा महर्षेर्यदयं शिशुः। द्रागेव स्फुटवाग्मंत्रतंत्राद्यपि विनाऽजनि ॥२१३॥ इति चित्तचमत्काराद्वैते जाते सभासदाम् । किमेतदिति भूपेनानुयुक्तः प्रोक्तवान् प्रभुः ॥ २१४ ॥ सकर्णाकर्णयात्रार्थे कारणं प्राग्भवोद्भवम् । आसीन्मलयदेशांतः श्रीभद्दिलपुरं पुरा ॥ २१५ ॥ तत्र चित्रचरित्रश्च जितारिरिति भूपतिः । अलंकारान्श्रितांश्चक्रेऽर्थिनः प्रत्यर्थिनश्च यः ॥ २१६ ॥ चातुर्यौदार्यशौर्यादिगुणानां स्थानमन्यदा । आस्थानस्थं तमुर्वीशमेवं वेत्री व्यजिज्ञपत् ॥ २१७ ॥ राज्ञो विजयदेवस्य देव! देवादिदृक्षया । दूतः पूतहृदाकूतरितष्ठति द्वारि वारितः ॥ २१८ ॥ प्रवेशयेति राज्ञोक्ते तेन सोऽतः प्रवेशितः । नृपं प्रणम्य सत्योक्तिः कृत्यवित्कृत्यमित्यवक् ॥ २१९ ॥ देव! देवपुरं नाम साक्षाद्देवपुरं पुरम् । राजा विजयदेवश्चास्मिन्निविक्रमविक्रमः ॥ २२० ॥ पट्टप्रतिष्ठिता तस्य प्रिया प्रीतिमती सती । सा सन्नीतिरिवोपायान् प्रासूत चतुरः सुतान् ॥ २२१ ॥ तेषामुपरि तस्याश्च पुत्री पात्री श्रियोऽजनि । हंसी हंसीव विशदोभयपक्षा सुलक्षणा ॥ २२२ ॥ स्वल्पमुखैः प्रियमिति पुत्रेभ्योऽपि प्रियाथ सा । वर्द्धमाना क्रमाद्यावदजनिष्टाष्टवत्सरा ॥ २२३ ॥ तावत्तया द्वितीयापि प्रासूयत सुतोत्तमा । सारसी सारसीवोच्चैर्लावण्ये सरसीजले ॥ २२४ ॥ रोदस्योः सारमादाय धात्रा ते निर्मिते ध्रुवम् । तयोरेव मिथो यस्मादुपमानोपमेयता ॥ २२५ ॥ द्वयोरपि तयोः कापि प्रीतिः स्फीतिमगात्तथा । यथा ताभ्यां वपुर्भेदोऽप्युद्वेगकृद्मन्यत ॥ २२६ ॥ प्राप्तापि यौवनं क्रीडावनं मदनदंतिनः । हंसी विवाहं नामंस्त तद्वियोगभियातुरा ॥ २२७ ॥ क्रमाच्च सारसी सापि कन्याभूद्यौवनोन्मुखी । ताभ्यां प्रीत्या प्रतिज्ञातमेक एव वरोऽस्तु नौ ॥ २२८ ॥ ततस्तयोः स्वयं पित्रा स्वयंवरणमंडपः । अमंच्यत मनोऽभीष्टवरप्राप्त्यै यथाविधि ॥ २२९ ॥ तत्रासीन्मंचरचना वचनातिगवैभवा । तृणधान्यसमूहास्तु क्ष्माभृद्व्यूहा इवाबभुः ॥ २३० ॥ अंगबंगकलिंगांध्रा जालंधरमरुस्थले । लाटभोटमहाभोटमेदपाटविराटकाः

१ अर्थिनः याचकान् भूषणाश्रितान् प्रत्यर्थिनः शत्रून् अलं परिपूर्णतया कारा॰श्रितान् कारागृहपतितान् चक्रे । २ लावण्यसरसीजले इत्यपि पाठः ।

॥ २३१ ॥ गौडचौडमहाराष्ट्रसुराष्ट्राकुरुगुर्जराः । आभीरकीरकाश्मीरगोल्लपंचालमालवाः ॥ २३२ ॥ हूणचीणमहाचीणकच्छकर्णाटकुंकणाः । सपादलक्षनेपालकन्यकुब्जककुंतलाः २३३ ॥ मगधा निषधाः सिंधुर्विदर्भद्रविडोड्रकाः । इत्याद्यनेकदेशानामाहूयंत नृपा इह ॥ २३४ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ स्वामिन्! मलयदेशेशः तवाह्वानाय नः प्रभुः । मां प्रैषीत्तेन तत्रैत्यालंकुरुष्व स्वयंवरम् ॥ २३५ ॥ दूतेनेत्युदिते तत्र यातुं स्थातुं च तन्मनः । तत्प्राप्त्याशासंशयाभ्यां दोलादोलिततां दधौ ॥ २३६ ॥ पंचभिः सह गंतव्यमिति ध्यायंश्च सोऽचलत् । प्रोत्साहितश्च विहगैर्द्राक् तत्रागात्परेऽपि च ॥ २३७ ॥ उच्चैरावर्जिताः सर्वे भूपा भूपेन तत्र ते । मंचानुच्चानलंचक्रुर्विमानानिव नाकिनः ॥ २३८ ॥ अथ स्नातानुलिप्ते ते शुचिवस्त्रविभूषणे । तस्मिन्सुखासनासीने ब्राह्मीलक्ष्म्याविवेयतुः ॥ २३९ ॥ अहंपूर्विकयापि क्ष्मानायकैः क्रायकैरिव । तयोर्वृत्तीप्सयामूल्यमतुल्यं स्वस्वदृग्मनः ॥ २४० ॥ ततस्ते विवशाः सर्वेऽप्युर्वीशा विविधात्मभिः । चेष्टाभिः पर्यचेष्टंत स्पृष्टयंत इवाशयम् ॥ २४१ ॥ एष निःशेषराजानां राजा राजगृहेश्वरः । एष द्वेषिसुखध्वंसिकौशलः कौशलेश्वरः ॥ २४२ ॥ अयं स्वयंवरश्रीभिः स्फूर्जन् गुर्जरराजभूः । अयं जयंतजैत्रर्द्धिर्बंधुरः सिंधुराजसूः ॥ २४३ ॥ असौ स शौर्यौदार्यश्रीरंगभूरंगभूपतिः । असौ सुसौम्यः काम्यर्द्धिकृतालिंगः कलिंगराट् ॥ २४४ ॥ रूपेणायं द्विषांनंगगर्वकृद्वंगपार्थिवः । निस्सीममौलयोऽप्येष मालवेश इति श्रुतः ॥ २४५ ॥ सैष नेपालभूपालः प्रजापालः कृपालयः । सोऽयं तत्तद्गुणोद्गीर्णगौरवः कौरवप्रभुः ॥ २४६ ॥ भूषानिषेधी निषधाधीशोऽयं द्वेषियोषिताम् । यशःसौरभ्यमलयाचलोऽयं मल-

१ क्रयकारकैरिव । २ वृत्तिप्राप्तीच्छया । ३ निस्सीमलक्ष्म्याश्रयः ।

[illegible] ॥ २४७ ॥ सख्या प्रख्याप्यमानेषु नामग्राहं नृपेष्विति । वव्रे जितारिरेताभ्यामिंदुमत्याऽजराजवत् ॥ २४८ ॥ [illegible] लकम् ॥ स्पृहोत्सुकत्वसंदेहदर्पानंदविषादिताः । त्रपानुतापासूयाश्च तदान्येऽन्वभवन्नृपाः ॥ २४९ ॥ स्वयंवरे नृपाः केऽपि केऽपि स्वागमने परे । स्वकदैवे भवेऽप्येके तदा निर्वेदमासदन् ॥ २५० ॥ उपायंस्त प्रशस्तेऽह्नि महेशस्ते महामहैः । धनसैन्यमदानाद्यैर्बहुसन्मानमाप च ॥ २५१ ॥ पुण्यैर्विना मनोऽभीष्ट प्राप्तिर्नेति सुनिश्चितम् । महांतोऽपि हताशा यत्तत्रान्ये भूभुजोऽभवन् ॥ २५२ ॥ ईर्ष्योत्कर्षाद् द्विषंतोऽपि तं भूयांसोऽपि तेऽद्भुतम् । न किंचिद्विमचक्रुः क्व जितारेर्वा पराभवः ॥ २५३ ॥ सरतिप्रीतिकंदर्प दर्प चापरभूभुजाम् । विडंबयन्नयं ताभ्यां भ्राजिष्णुः स्वपुरं ययौ ॥ २५४ ॥ ततः कृताभिषेके ते देव्यौ दिव्याविवापरे । राज्ञोऽतिमान्ये जज्ञाते तुल्यमेव दृशाविव ॥ २५५ ॥ किंचित्तथापि सापत्न्यात्ताभ्यां मेनेऽधिकोनता । एकद्रव्याभिलाषो हि प्रेमास्थेमानमानयेत् ॥ २५६ ॥ हंसी च सरला नित्यं प्रकृत्या सारसी पुनः । किंचिन्मायाविनी मायां निर्माति स्मांतरांतरा ॥ २५७ ॥ राजानं रंजयंत्येवं दृढं स्त्रीकर्म निर्ममे । हंसी तु शिथिलीचक्रे राज्ञो मान्यैव चाजनि ॥ २५८ ॥ अहो महीयसी मूढात्मता कापीह देहिनाम् । यन्मायया मुधात्मानमधः कुर्वत्यमुत्र ते ॥ २५९ ॥ नृपोऽन्यदान्वितस्ताभ्यां वीक्षते स्म गवाक्षगः । नृसंघमनघं मार्गे संचरंतं पुराद्बहिः ॥ २६० ॥ अप्राक्षीच्च नरं [illegible]त्वा सोऽप्याख्यत् देव ! यात्ययम् । विमलाद्रिमहातीर्थे संघः शंखपुरागतः ॥ २६१ ॥ ततः कौतुकतः संघमध्ये भूप उपेयिवान् । श्रुतसागरसूरींश्च तत्र दृष्ट्वाभ्यवंदत ॥ २६२ ॥ तान् पृष्टवांश्च शिष्टात्मा विमलाद्रिरिहास्ति कः ? । कं

१ प्रेमास्थिरत्वम्,

हेतुं तीर्थता तस्य माहात्म्यं किं नु तस्य च ॥ २६३ ॥ क्षीराश्रवमहालब्धिपात्रं तेऽप्यादिशन्निदम् । धर्मादेवेष्टसिद्धिः स्याद्विश्वे सारं स एव तत् ॥ २६४ ॥ धर्मेष्वप्यार्हतो धर्मस्तस्मिन्नपि सुदर्शनम् । यद्विना व्रतकष्टाद्यमवकोशितरूयते ॥ २६५ ॥ तच्च तत्त्वत्रयीरूपं तस्यां मुख्यः पुनर्जिनः । जिनेष्वादिर्युगादीशस्तीर्थेऽतिमहिमास्य च ॥ २६६ ॥ विमलाद्रिश्च तीर्थानां प्रथमं तीर्थमीरितम् । तस्य नानाभिधानानि भिन्नभिन्नावदाततः ॥ २६७ ॥ यदाहुः—“ सिद्धक्षेत्रं तीर्थराजो मरुदेवो भगीरथः । विमलाद्रिर्बाहुबली सहस्रकमलस्तथा ॥ २६८ ॥ तालध्वजः कदंबश्च शतपत्रो नगाधिराट् । अष्टोत्तरशतकूटः सहस्रपत्र इत्यपि ॥ २६९ ॥ ढंको लौहित्यः कपर्दिनिवासः सिद्धिशेखरः । पुंडरीकस्तथा मुक्तिनिलयः सिद्धिपर्वतः ॥ २७० ॥ शत्रुंजयश्चेति नामधेयानामेकविंशतिः । गीयते तस्य तीर्थस्य कृता सुरनरर्षिभिः ॥ २७१ ॥ ” चतुर्भिः कलापकम् ॥ इत्यस्यामवसर्पिण्यां नामान्यस्यैकविंशतिः । कानिचित्तेषु भूतानि भावीन्यथ च कानिचित् ॥ २७२ ॥ एषु शत्रुंजयेत्याख्या भवतैव भवांतरे । निर्मास्यतेऽनुभूतार्थेत्यश्रौष्म ज्ञानिसंनिधौ ॥ २७३ ॥ महाकल्पे श्रीसुधर्मस्वाम्युपज्ञे पुनः स्मृतम् । शतमष्टोत्तरं नाम्नामस्य तीर्थस्य तद्यथा ॥ २७४ ॥ विमलाद्रिः सुरशैलः सिद्धिक्षेत्रं महाचलः । शत्रुंजयः पुंडरीकः पुण्यराशिः श्रियः पदम् ॥ २७५ ॥ सुभद्रः पर्वतेंद्रश्च दृढशक्तिरकर्मकः । महापद्मः पुष्पदंतः शाश्वतः सर्वकामदः ॥ २७६ ॥ मुक्तिगेहं महातीर्थं पृथ्वीपीठं प्रभोः पदम् । पातालमूलः कैलाशः क्षितिमंडलमंडनम् ॥ २७७ ॥ इत्यादि ॥ अस्यामेवावसर्पिण्यां चतुर्णामादितोऽर्हताम् । जाताऽत्र समवसृतिरद्याप्येकोनविंशतेः ॥ २७८ ॥ भाविनी नेमिवर्जानामनंतानां च सिद्धयः । भूता अपि भवित्र्यश्च सिद्ध-

१ वंध्यवृक्षायते ।

क्षेत्रमिदं ततः ॥ २७९ ॥ युग्मम् ॥ अस्य सिद्धगिरेः श्लाघां विश्वश्लाघ्या जिना अपि । कुर्युर्महाविदेहस्था भव्याः शश्वत्स्मरंति च ॥ २८० ॥ तीर्थेऽत्र शाश्वतप्राये यात्रा स्नात्रार्चना तपः । दानादि चानंतफलं सुस्थाने बीजवद्भवेत् ॥ २८१ ॥ उक्तंच—“ पल्योपमसहस्रं च ध्यानाल्लक्षमभिग्रहात् । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसंमितम् ॥ २८२ ॥ शत्रुंजये जिने दृष्टे दुर्गतिद्वितयं क्षिपेत् । सागराणां सहस्रं च पूजास्नात्रविधानतः ॥ २८३ ॥ एकैकस्मिन्पदे दत्ते पुंडरीकगिरिं प्रति । भवकोटिकृतेभ्योऽपि पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥ २८४ ॥ अन्यत्र पूर्वकोटया यत् शुभध्यानेन शुद्धधीः । प्राणी बध्नाति सत्कर्म मुहूर्त्तादिह तत् ध्रुवम् ॥ ” २८५ ॥ “ जं कोडीए पुण्णं कामिअआहारभोइआए उ । तं लहइ तित्थपुण्णं एगोवासेण सेत्तुंजे ॥ २८६ ॥ जं किंचि नामतित्थं सग्गे पायालि माणुसे लोए । तं सव्वमेव दिट्ठं पुंडरिए वंदिएसंते ॥ २८७ ॥ पडिलंभंते संघं दिट्ठमदिट्ठे अ साहु सित्तुंजे । कोडिगुणं च अदिट्ठे दिट्ठे अणंतमं होइ ॥ २८८ ॥ नवकारपोरिसीए पुरिमड्ढेगासणं च आयामं । पुंडरिअं च सरंतो फलकंखी कुणइ अभत्तट्ठं ॥ २८९ ॥ छट्ठट्ठमदसमदुवालसाणमास मासखमणाणं । तिगरणसुद्धो लहई सित्तुंज्जं संभरंतो अ ॥ २९० ॥ नवितं सुवण्णभूमी भूसणदाणेण अन्नतित्थेसु । जं पावइ पुण्णफलं पूआह्वणेण सित्तुंजे ॥ २९१ ॥ धूवे पक्खुववासो मासक्खवणं कपूरधूवंमि । कत्तिअमासक्खवणं साहू पडिलाभिए लहइ ॥ २९२ ॥ इत्यादि ।” सर्वाण्यन्यानि तीर्थानि महातीर्थमिदं पुनः । पराणि स्युरपां स्थानान्यब्धिरेव त्वपांनिधिः ॥ २९३ ॥ किं तस्य जन्मना जीवितव्येन च धनेन च । कुटुंबेन च तत्तीर्थयात्रातः स्वार्थकृन्न यः ॥ २९४ ॥ जातोऽप्यजातः स पुमान् जीवन्नपि न जीवति । अतिविज्ञोऽप्यविज्ञश्च तत्तीर्थं नतवान्न यः ॥ २९५ ॥ दानशीलतपस्तीव्रक्रियादि यदि दुःशकम् । सुशकं

तन्न किं कुर्युस्तीर्थवंदनमोदरात् ॥ २९६ ॥ धन्या मान्याश्च जगतामपि ते स्वांघ्रिचारतः । सिद्धक्षेत्रे [illegible]यात्रां यथाविधि विधंति ये ॥ २९७ ॥ आहुश्च " छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं तु सत्त जत्ताओ । जो कुणइ सित्तुंजे सो तइअभवे लहइ सिद्धिं ॥ २९८ ॥ " तस्यैता भद्रकत्वादि गुणवत्त्वाद्गुरोर्गिरः । हृदि कृष्णमृदि क्ष्माया मार्दवं वार्दवद् व्यधुः ॥ २९९ ॥ जगन्मित्रगुरोर्युक्तं गोविलासैः सपर्यभूत् । क्षमापतिः क्षीणतमाः सम्यक्त्वत्वप्रकाशयुक् ॥ ३०० ॥ तदाप्तसम्यक्सम्यक्त्वस्तद्यात्रोत्कंठया रयात् । मंत्रिणः सोऽभ्यधाद् भो भोस्त्वर्यतां सज्जिकाविधौ ॥ ३०१ ॥ विमलाद्रौ युगादीशे वंदिते[illegible] । ग्रासो गम्यं चांघ्रिचारेणैवेत्यभ्यग्रहीच्च सः ॥ ३०२ ॥ श्रुत्वेति हंसीसारस्यौ भूयांसोऽन्यजना अपि । तथैवाभि[illegible] [illegible]राजा तथा प्रजाः ॥ ३०३ ॥ स किं भावो भवेद्यत्र कार्ये क्वापि विचारणा । न व्यचारयत राजा[illegible] ॥ ३०४ ॥ क्वेदं स्थानं क्वचात्यंतं दूरे श्रीविमलाद्रिराट् । अहहा सहसा कोऽयमभिग्रहमहाग्रहः ॥ ३०५ ॥ इत्याद्यवादिषुर्मंत्रिमुख्याः क्षितिपतिं प्रति । गुरवोऽप्यूचिरे राजन्विचार्यैवाभिगृह्यते ॥ ३०६ ॥ अविचार्यकृते कार्ये पश्चात्तापोऽपि जायते । तस्मिन्न कश्चिल्लाभश्च दुष्कृतं प्रत्युतार्जितः ॥ ३०७ ॥ महोत्साहो महीनेता प्रत्यवोचत हे प्रभो ! । अभिग्रहे गृहीते प्राक्का व्यर्थाथ विचारणा ॥ ३०८ ॥ पीतनीरस्य किं नाम मंदिरादिकपृच्छया । कृतक्षौरस्य वा पुंसः किं [1] नक्षत्रपरीक्षया ॥ ३०९ ॥ पश्चात्तापं विनैवाहं निर्वाहं स्वमभिग्रहम् । नेतर्नेतास्मि श्रीदेवगुरुपादप्रसादतः ॥ ३१० ॥ व्योम्नोऽतमेति किं नार्कप्रसादादरुणोऽन्वहम् । इत्युक्त्वा संघसार्थे द्राक् सबलोऽप्यचलन्नृपः ॥ ३११ ॥ कर्मवैरिष्वर्वस्कंददानायेव जवाद् व्रजन् । दिनैः कियद्भिः

१ विधंति इति नामधातुरूपं । २ मेघवत् । ३ अभिग्रहमकुर्वन् ।

काश्मीरदेशांतः प्राप सोऽटवीम् ॥ ३१२ ॥ क्षुत्तृट्चरणचारित्वमार्गखेदादिना तदा । राज्ञो राज्योश्च संजाताऽत्यंतिकी व्याकुलात्मता ॥ ३१३ ॥ ततश्चिंतातुरः सिंहश्चतुरः सचिवेश्वरः । सूरीन् प्राह प्रभो ! युक्त्या नृपः पर्यवसाप्यताम् ॥ ३१४ ॥ धर्मस्थानेऽन्यदा नूनमुड्डाहो भविता जने । गत्वा तेऽप्यभ्यधुर्भूप ! लाभालाभं विभावय ॥ ३१५ ॥ सहसा विहितं कार्यं न प्रायेण प्रमाण्यते । आकाराः सहसाकारादयः सर्वत्र हि स्मृताः ॥ ३१६ ॥ अतिक्रांतोऽपि वपुषाऽनतिक्रांतस्तु चेतसा । भूपोऽभ्यधात्त्वत्यशक्तमुपदेश्यमिदं प्रभो ! ॥ ३१७ ॥ अहं तु स्वोक्तनिर्वाहेऽलंकर्मीणैकविक्रमः । प्राणप्रहाणमप्यस्तु नान्यथाभिग्रहस्तु मे ॥ ३१८ ॥ उत्साहयंत्यौ सोत्साहे तन्निर्वाहे निजं प्रियम् । वीरपत्न्यौ वीरपत्नीव्रतं ते अपि तेनतुः ॥ ३१९ ॥ अहो धर्मैकचित्तत्वमहो धर्मिकुटुंबता । अहो सात्विकतेत्युच्चैस्तदाश्लाघि न कैर्नृपः ॥ ३२० ॥ अथ किं भावि किं कृत्यमिति चिंताचिताकुलः । तत्र रात्रो सिंहमंत्री सुप्तस्तप्तहृदंबुजः ॥ ३२१ ॥ विमलाद्रेरधिष्ठाता स्वप्नांतर्यक्षगोमुखः । साक्षाद्भूयाचचक्षे तं चिंतां मंत्रीश ! माकृथाः ॥ ३२२ ॥ महीशसाहसाकृष्टस्तुष्टोऽहं दिव्यशक्तितः । विमलाद्रिमहातीर्थं प्रत्यासन्नं समानयम् ॥ ३२३ ॥ प्रातश्चलद्भिस्तद्यामसमये द्रक्ष्यते ध्रुवम् । तत्र नत्वा जिनं सर्वैः पूरणीया अभिग्रहाः ॥ ३२४ ॥ मंत्रिणा स्वप्न एवोक्तं ज्ञापयेत्थं परानपि । यथा सर्वेऽपि मन्यंतेऽन्येभ्यः स्वप्नान् ददेऽथ सः ॥ ३२५ ॥ तस्यामटव्यां नव्यं तत्तीर्थं तद्रूपमाशु सः । गिरेरुपरि चक्रे च किं वा देवैर्न सिध्यति ॥ ३२६ ॥ देवैर्विकुर्वितं पक्षमेवोत्कर्षेण तिष्ठति । कृतं तु चिरमप्यर्हन्मूर्त्तिवद्रैवतोपरि ॥ ३२७ ॥ जाते प्रभाते सूरींद्रनरेंद्रसचिवादयः । अन्येऽपि संघलोकाश्च स्वप्नान् प्राहुः परस्परम् ॥ ३२८ ॥ संवादसादराः

१ निंदा ।

सर्वे प्रस्थिताः पुरतस्ततः । तथैव तीर्थं तत्तत्र दृष्ट्वा मुमुदिरेतराम् ॥ ३२९ ॥ नत्वार्चित्वा जिनं सर्वेऽभिग्रहान् स्वानपूपुरन् । देहं च हर्षरोमांचैरात्मानं सुकृतामृतैः ॥ ३३० ॥ तत्र स्नात्रध्वजारोपमालोद्घट्टनमुख्यकैः । कृत्यैः समग्रैः सर्वेऽपि धन्यंमन्यास्ततोऽचलन् ॥ ३३१ ॥ भगवद्गुणचूर्णैककार्मणात्किल पार्थिवः । चलितोऽपि पुनः पश्चाद्ववलेऽर्हन्नमस्यया ॥ ३३२ ॥ एहिरेयाहिरामेवं सप्तवारान् विनिर्ममे । स्वात्मनो रक्षणायेव सप्तदुर्गतिपाततः ॥ ३३३ ॥ किमेतदिति पृष्टश्च नृसिंहासिंहमंत्रिणा । प्राह मोक्तुमशक्तोऽस्मि तीर्थमंबामिवार्भकः ॥ ३३४ ॥ तदत्रैव पुरं नव्यं स्थाप्यतां स्थितये मम । जहाति कः सुधीर्लब्धास्थानमिष्टं निधानवत् ॥ ३३५ ॥ वास्तुरीत्या ततस्तत्र मंत्री पुरमतिष्ठिपत् । स्वामिनोक्तं च युक्तं च न कः कुर्याद्विविक्तधीः ॥ ३३६ ॥ पुरे मुक्तकरे तत्र लोभतः स्वार्थतीर्थयोः । श्रीसंघसत्का अन्ये च भूयांसोऽप्यवसन् जनाः ॥ ३३७ ॥ नाम्ना श्रीविमलपुरं पुरं तच्च प्रतिष्ठितम् । तस्यैव नाम्नः प्रामाण्यं यस्य सार्थकता भवेत् ॥ ३३८ ॥ भुंजानः प्राज्यराज्यर्द्धिं श्रीजिनध्यानवासनः । राजा तत्र सुखं तस्थौ द्वारवत्यामिवाऽच्युतः ॥ ३३९ ॥ एकः शुकश्च तच्चैत्ये सुस्वरः कलहंसवत् । मनोविनोदकृत् क्रीडाभूमिर्भूमिभुजोऽभवत् ॥ ३४० ॥ आसेदुषोऽपि प्रासादं तत्क्रीडारसतोऽस्य च । अर्हद्ध्यानं धूम्रमुच्चैर्धूमाच्चित्रमिवाभवत् ॥ ३४१ ॥ भूकांतः प्रांतसमये पुरः श्रीऋषभप्रभोः । प्रपेदेऽनशनं सोऽथ रीतिरेषा हि धर्मिणाम् ॥ ३४२ ॥ धीरस्वांते उभे कांते तस्य निर्यापनापरे । नमस्कृतीर्ददातेस्म समयज्ञा हि सद्धियः ॥ ३४३ ॥ तदा प्रासादशृंगाग्रेऽशब्दायत शुकः सकः । दैवाद्वनिपस्यापि ध्यानं तस्मिन्नुपेयिवान् ॥ ३४४ ॥ ध्यानाकृष्ट इवात्मापि शुकयोनौ प्रयातवान् । निजच्छायेव दुर्लंघ्या काप्यहो भवितव्यता

१ श्रीसंघसंबंधिनः संघस्थाजना इत्यर्थः । २ 'अच्युतः' कृष्णः ।

॥ ३४५ ॥ अंते हि या मतिः सैव गतिरित्युच्यते बुधैः । मुधैवेयं श्रुतिर्माभूदितीव स शुकोऽभवत् ॥ ३४६ ॥ युक्तं शुकादिकक्रीडानर्थहेतुः स्मृता जिनैः । तस्य सम्यग्दृशोऽप्यासीद्यत्तया तादृशी गतिः ॥ ३४७ ॥ तादृग् धर्म्यैकयोगेऽपि यदभूत्तस्य सा गतिः । तज्जीवगतिवैचित्र्यं स्याद्वादो वा स्फुटीकृतः ॥ ३४८ ॥ दुर्गतिद्वयदुष्कर्मा प्राणी तीर्थेऽत्र यात्रया । क्षिपेत्परं पुनर्बंधे तस्य भोगोऽपि संभवेत् ॥ ३४९ ॥ नचैवं तीर्थमाहात्म्यहानिर्यद् वैद्यसज्जितः । भुक्त्वा कुपथ्यं चेन्मंदी स्यात्तत्किं भिषजोऽयशः ॥ ३५० ॥ प्राग्दुर्दैवोत्थदुर्ध्यानाद्यद्यप्येषोऽभवत्तथा । तथाप्याप्ता[1] द्रुतं सम्यक् सम्यक्त्वैकफलं महत् ॥ ३५१ ॥ प्रेत्यकृत्ये कृते राज्ञः प्रव्रज्य प्रथमेद्यवि[2] । क्रमेण हंसीसारस्यौ देव्यौ देव्यौ बभूवतुः ॥ ३५२ ॥ ताभ्यामवधिना प्रैक्षि प्रियजीवोऽस्ति कुत्र नौ । अदर्शि च शुकः खेदादागत्य प्रत्यबोधि च ॥ ३५३ ॥ तत्रैव तीर्थेऽनशनं ग्राहितश्च मृतस्ततः । सोऽभूद्देवस्तयोर्भर्त्ता युक्तं तस्येदृशं द्रुतम् ॥ ३५४ ॥ कालक्रमेण ते देव्यौ च्युते पूर्वं ततोऽन्यदा । देवेन केवली पृष्टोऽस्मि किं सुलभबोधिकः ॥ ३५५ ॥ प्रभो ! दुर्लभबोधिर्वा भवान् सुलभबोधिकः । इत्युक्ते ज्ञानिना तेनाप्यूचे कथमिदं पुनः ॥ ३५६ ॥ जजल्प केवली यत्ते च्युते देव्यावुभे पुरा । हंसीजीवस्तयोर्मध्यात्पुरे क्षितिप्रतिष्ठिते ॥ ३५७ ॥ मृगध्वजाह्वयो राजा ऋतुध्वजनृपात्मजः । जातोऽस्ति सारसीजीवः पुनः स्थानात्ततश्च्युतः ॥ ३५८ ॥ उपकाश्मीरमध्यस्थविमलाचलमाश्रमे । प्राक् कृतमायया पुत्री जातास्ति गांगलेर्मुनेः ॥ ३५९ ॥ नाम्ना कमलमालेति तयोर्जातिस्मरः सुतः । त्वं भावीति सुरः श्रुत्वा शुकरूपः सदुक्तिभिः ॥ ३६० ॥ त्वां तस्मिन्नाश्रमे निन्ये कन्यांहालंकृतीर्ददे ।

१ प्राप्स्यति । २ प्रथमस्वर्गलोके ।

पश्चादानीय सैन्येन त्वां संयोज्य दिवं ययौ ॥ ३६१ ॥ पंचभिः कुलकम् ॥ ततश्श्रुत्वा पुनः सोऽयं युवयोस्तनयोऽजनि । स्ववृत्तं च तदा श्रुत्वा जातिं स्मृत्वा विमृष्टवान् ॥ ३६२ ॥ पितरौ प्रागभूतां मे पत्न्यौ तत्कथमेतयोः । तात मातरिति ब्रूयां मौनमेव वरं ततः ॥ ३६३ ॥ दोषं किंचिद्विनाप्येष जोषंपोषं[1] व्यधादिति । अस्मद्वाक्यमनुल्लंघ्यं मन्वानस्त्वधुनाऽभ्यधात् ॥ ३६४ ॥ निश्चलं बालभावेऽपि प्राग्भवाभ्यस्तमस्य च । सम्यक्त्वाद्यं हि संस्कारः प्रागभ्यासवशः किल ॥ ३६५ ॥ शुकराजोऽपि निर्व्याजं व्याजहार तथैव तत् । तं ज्ञानी पुनरप्यूचे शुक ! किं ? चित्रमत्र भोः ॥ ३६६ ॥ भवनाटकमीदृक्षमेवास्ते यदनंतशः । सर्वजीवैर्मिथः सर्वसंबंधा लब्धपूर्विणः ॥ ३६७ ॥ यतः—“ यः पिता स भवेत्पुत्रो यः पुत्रः स भवेत्पिता । या कांता सा भवेन्माता या माता सापि सा भवेत् ॥ ३६८ ॥ न सा जाई न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलं । न जाया न मुया जथ्थ सव्वे जीवा अणंतसो ॥ ३६९ ॥” तस्मान्न रागः कर्त्तव्यो नैव द्वेषश्च कुत्रचित् । व्यवहारोऽनुसर्त्तव्यः केवलं समताभृता ॥ ३७० ॥ ममापीदृक्षसंबंधो वैराग्यैकनिबंधनम् । विशेषेण यथा जज्ञे तथा सम्यग् निशम्यताम् ॥ ३७१ ॥ श्रीमंदिरपुरे श्रीणां मंदिरेऽस्ति नरेश्वरः । दुर्दांतः सूरकांतः स्त्रीलंपटः कपटप्रियः ॥ ३७२ ॥ वदान्यस्तस्य मान्यश्च सोमः श्रेष्ठिधुरंधरः । श्रीरूपजैत्ररूपश्रीः सोमश्रीस्तस्य च प्रिया ॥ ३७३ ॥ श्रीदत्तस्तु तयोः पुत्रः श्रीमती दयितास्य च । तेषां चतुर्णां संयोगः पुण्ययोगादजायत ॥ ३७४ ॥ यतः—“ यस्य पुत्रा वशे भक्ता भार्या छंदानुवर्त्तिनी । विभवेष्वपि संतोषस्तस्य स्वर्ग इहैव हि ॥ ३७५ ॥ समं सोमश्रिया सोमश्रेष्ठी क्रीडितुमन्यदा । उद्यानेऽगान्नृदेवोऽपि प्राप तत्रैव दैवतः

१ मौनपुष्टिम् ।

॥ ३७६ ॥ तां च सोमश्रियं प्रेक्ष्य प्रक्षुभ्यद्रागसागरः । दुष्टस्वांतः[1] क्षणात् क्षोणिकांतः स्वांतः पुरेऽक्षिपत् ॥ ३७७ ॥ यतः—“ यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय किं पुनस्तच्चतुष्टयम् ॥ ३७८ ॥ ” राज्यलक्ष्मीलतायां हि दावाग्निर्दुर्नयः स्मृतः । तत्कथं राज्यवृद्ध्यर्थी कामयेतान्यकामिनीम् ॥ ३७९ ॥ अन्यायतोऽन्ये राज्ञैव निवार्यंते जनाः सदा । स्वयं कुर्यात्स चेत्तं तन्मात्स्यो न्यायः प्रवर्त्ततां ॥ ३८० ॥ श्रेष्ठिप्रणुन्नैर्मंत्र्याद्यैरित्याद्युक्तः स युक्तिभिः । तान् प्रत्यमुंचद्दुर्वाक्यज्वालामालां न तां पुनः ॥ ३८१ ॥ धिगहो दुष्टचित्तत्वं युक्ता वा वह्निवर्षिता । प्रधानभानुगोयोगे सूरकांतस्य तत्क्षणम् ॥ ३८२ ॥[2] प्राहुर्मंत्र्यादयः श्रेष्ठिन् ! कोऽप्युपायोऽत्र नेक्ष्यते । करी कर्णे कथं धार्यः कथं वार्यः प्रभुर्भुवः ॥ ३८३ ॥ रक्षार्थमेव विहिता चिर्भटान्यत्ति चेद् वृतिः । तदा तेषां कथं कार्या रक्षा दक्षाग्रगैरपि ॥ ३८४ ॥ लोकेप्युक्तं—“ माता यदि विषं दद्याद्विक्रीणीत पिता सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं का तत्र परिदेवना ॥ ३८५ ॥ ” श्रेष्ठिमुख्यो विलक्षोऽथ पुत्रं प्राह महानहो । बभूव दुर्दैववशादसंभाव्यः पराभवः ॥ ३८६ ॥ यतः—“ सह्यंते प्राणिभिर्बाढं पितृमातृपराभवाः । भार्यापरिभवं सोढुं तिर्यंचोऽपि न हि क्षमाः ॥ ३८७ ॥ ” येन तेनाप्युपायेन युज्यतेऽत्र प्रतिक्रिया । उपायश्चैक एवास्ति द्रव्यव्ययमयः स तु ॥ ३८८ ॥ षद् द्रव्यलक्षाः नः संति तन्मध्याल्लक्षपंचकम् । सार्द्धं सार्द्धं[3] गृहीत्वाहं यास्यामि क्वापि दूरतः ॥ ३८९ ॥ सेविष्ये कंचन प्रोच्चैर्भूपालं बलवत्तरम् । वालयिष्यामि तेऽर्वां च तद्बलात्तत्क्षणादपि ॥ ३९० ॥ स्वयं प्रभुत्वं स्वकहस्तगं वा प्रभुं विना नो निजकार्यसिद्धिः । विहाय पोतं तदुपाश्रितं वा वारांनिधिं

१ दुष्टहृदयः । २ सूर्यकांतमणेः प्रधानभानुरश्मियोगेऽग्निवर्षणं युक्तम् तद्वत् सूरकांतनृपस्य मंत्रिवाग्योगे वाक्यज्वालामालावर्षणं युक्तं । ३ सह ।

कः क्षमते तरीतुम् ॥ ३९१ ॥ इत्युक्त्वा द्रविणं नीत्वा श्रेष्ठी कांचिद् दिशं रहः । प्रययौ किं न वा कुर्युः पुमांसः प्रेयसीकृते ॥ ३९२ ॥ यतः—" दुष्कराण्यपि कुर्वंती प्रियाः प्राणप्रियाकृते । किं नांब्धिं लंघयामासुः पांडवा द्रौपदीकृते ॥ ३९३ ॥ " गृहे स्थितस्य जज्ञेऽथ श्रीदत्तस्य सुताजनुः । अवाप्यावसरं प्रायः प्रभवेद्दैवमप्र्यहो ॥ ३९४ ॥ श्रीदत्तश्च तदा दध्यौ धिग्मे दुःखपरंपराम् । पित्रोर्वियोगः श्रीहानिर्द्वेषी राजांगजाजनुः ॥ ३९५ ॥ परविघ्नैकसंतोषि दैवमद्यापि कर्तृ किम् । इति खिन्नात्मनस्तस्य व्यतीयुर्दिवसा दश ॥ ३९६ ॥ श्रीदत्तः शंखदत्तेन सुहृदा वादितस्तदा । खिद्यस्व मात्मश्रीहेतोर्यात्रां यावो महांबुधौ ॥ ३९७ ॥ तवार्द्धं च ममार्द्धं च श्रीदत्तोऽपि प्रपद्य तत् । स्वभार्यां मालयित्वा च स्वेभ्यस्तां पुत्रिकामपि ॥ ३९८ ॥ सज्जीभूयाचट्यानपात्रे मित्रेण संयुतः । सिंहलद्वीपमाप्तश्च नव वर्षाणि तस्थिवान् ॥ ३९९ ॥ विभाव्य भूरिलाभं च कटाहद्वीपमप्यमू । जग्मतुस्तत्स्थतुश्च द्वे वर्षे हर्षेण वाणिजौ ॥ ४०० ॥ अर्जयामासतुश्चाष्टौ द्रव्यकोटीः क्रमेण तौ । कर्मोपक्रमयोर्योगे किमाश्चर्यं धनार्जने ॥ ४०१ ॥ पण्यैः पुण्यैरिवागण्यैः करींद्रैश्च गिरींद्रवत् । भूरीन् प्रपूर्य तौ पोतान् प्रीतौ पश्चात्प्रचेलतुः ॥ ४०२ ॥ अट्टालकस्थौ मंजूषां तरंतीमैयतीं जले । दृष्ट्वान्यदा नाविकैस्तौ ग्राहयामासतुर्द्रुतम् ॥ ४०३ ॥ ग्राह्यं मध्यस्थमर्द्धार्द्धमित्थं मध्यस्थसाक्षिकम् । उदजीर्घटतां तां च यावत्तावर्दपश्यताम् ॥ ४०४ ॥ निंबपत्राहृतां कन्यां नीलांगीं गतचेतनाम् । सर्वैः किमेतदित्युक्तौ शंखदत्तोऽभ्यधत्त तान् ॥४०५॥ युग्मम् ॥ दष्टां दुष्टाहिना ह्येतां कोऽपि प्रावीवहज्जले । इत्युक्त्वांछोत्र्य तां मंत्रांभोभिः स उदजीजिवत् ॥ ४०६ ॥ अवदच्च मुदा मत्युजीवितेयं मयैव भोः । एनां रूपश्रिया मेनां परिणेष्येऽहमेव तत् ॥ ४०७ ॥

१ पुत्रीजन्म । २ प्रारब्धोद्योगयोः योगे । ३ आगच्छंतीम् । ४ उद्घाटयामासतुः । ५ मेनां अप्सरसम् ।

श्रीदत्तोऽपि तदावादीन्मैवं वादीर्यदादितः । मयार्द्धमूचे शेषार्द्धपदे त्वंदत्स्व मे धनम् ॥ ४०८ ॥ एतां तु स्वीकरिष्येऽहमेवं विवदमानकौ । तौ प्रीतिं मंदनफलाभिलाषादपि वेमतुः ॥ ४०९ ॥ उक्तंच—" रमणीं विहाय न भवति विसंहतिः स्निग्धबंधुजनमनसाम् । यत्कुंचिका सुदृढमपि तालकबंधं द्विधा कुरुते ॥ ४१० ॥ " विवादसादरौ वादिमातिवादिवदुद्धुरौ । निर्यामकेण प्रोक्तौ तौ स्वस्थौ संमति तिष्ठतम् ॥ ४११ ॥ सुवर्णकूलाख्यं वेलापुरं पोतः प्रयास्यति । दिनद्वयेन विज्ञैवो तत्र निर्णेष्यते वादः ॥ ४१२ ॥ स्वस्थीभूते शंखदत्ते श्रीदत्तोऽथ व्यचिंतयत् । मत्युज्जीवनतस्तैरप्येषास्यैव हि दास्यते ॥ ४१३ ॥ अनागतं ततः किंचित्सूत्रयामीति मंत्रयन् । दुराशयः स्वकं मित्रं भृशं विस्रंभमानयत् ॥ ४१४ ॥ रात्रौ च यानपात्रस्याट्टालके स निविष्टवान् । मित्रमाचष्ट भोश्चित्रं पश्याष्टास्यस्तिमिर्व्रजेत् ॥ ४१५ ॥ तत्रैत्य कौतुकाच्छंखदत्तोऽप्यैक्षिष्ट यावता । मित्रेणामित्रवत्तावत्पयस्यापात्यतांबुधौ ॥ ४१६ ॥ अदृष्टव्यमुखीं धिग् धिक् सुमुखीमपि दुर्मुखीम् । यदर्थे मित्रद्रोहाद्यं कुर्युस्तद्भविका अपि ॥ ४१७ ॥ दुष्टधीरिष्टसिद्ध्या च हृष्टः कृत्रिमपूत्कृतिः । प्रातः प्राह सुहृन्मे हा हंहो धिक् क्वापि नेक्ष्यते ॥४१८॥ इत्यादिकपटाटोपं फटाटोपमिवाफलम् । फणीव निर्विषः कुर्वंस्तद्वेलापुरमाप सः ॥ ४१९ ॥ श्रीदत्तेन च दंतींद्राः क्षितींद्राय ढुढौकिरे । उत्तार्य सोत्सवं सोऽपि हृष्टस्तं बहुमानयत् ॥ ४२० ॥ ददे च दंतिनां मूल्यं शुल्कं च मुमुचेऽखिलम् । भांडशालामुपादाय सोऽथ स्वैरं व्यवाहरत् ॥ ४२१ ॥ तत्कन्योद्वाहलग्नं च जगृहे स्वगृहे च सः । कुर्वन्समग्रां सामग्रीं याति भूपसभेऽन्वहम् ॥ ४२२ ॥ रूपश्रीहारिणीं वीक्ष्य राज्ञश्चामरहारिणीम् । तस्याः स्वरूपं चापृच्छत् कंचित्सोवाच सोऽपि च ॥ ४२३ ॥

१ कामफलाभिलाषात् पक्षे मदनफलं " मींढल " इति प्रसिद्धफलं तद् भक्षणात् वमनं भवति । २ तिष्ठथः इति पाठः क्वचित् ।

एषा सुवर्णरेखाप्सरेखा वेश्या नृपाश्रिता । धनलक्षार्थदानेन विना वार्त्तापि नानया ॥४२४॥ इति श्रुत्वा प्रतिश्रुत्य तस्यै लक्षार्द्धमप्यसौ । रथेऽध्यारोप्य तां वेश्यां तां च कन्यां वनेऽव्रजत् ॥ ४२५ ॥ निष्कंपश्चंपकच्छायमाश्रितः पार्श्वयोर्द्वयोः । ते निवेश्य स नर्मोक्ति नर्मकर्मादि यावता ॥४२६॥ एकश्छेकतयानेककपीभिः कपिपुंगवः । कामुकक्रीडया क्रीडंस्तत्रायाति स्म तावता ॥४२७॥ सोऽपि गाणिक्यमाणिक्यमप्राक्षीत् प्रेक्ष्य तं तथा । किं स्वाः स्युर्वानरस्यास्य वानर्योऽमूः प्रियायिताः ॥ ४२८ ॥ सुवर्णरेखाप्याचख्यौ पृच्छा तिर्यक्षु दक्ष ! का ? । काश्चिज्जनन्योऽप्येतस्य भगिन्योऽपि च काश्चन ॥ ४२९ ॥ काश्चिद्दुहितरः काश्चित्संभाव्यं तेऽपरा अपि । विविक्तचित्तः श्रीदत्तोऽभ्यधत्तोदात्तगीस्ततः ॥ ४३० ॥ धिग् धिग् निंद्यतमं जन्म पशूनामविवेकिनाम् । यत्र स्वमातृपुत्र्यादिविभागोऽपि न विद्यते ॥४३१॥ किं तेन जन्मना पापजन्मना जीवितेन च । कृत्याकृत्यविविक्तत्वोपलब्धौ यत्र मुग्धता ॥४३२॥ तदाकर्ण्य पराक्षिप्त इव वादी मदोद्धुरः । गच्छन्नपि कपिः पश्चाद्वलितः प्रत्युवाच तम् ॥ ४३३ ॥ रे रे दुष्ट ! दुराचार ! परदोषैकभाषक ! । ज्वलत्पश्यसि शैलाग्रे न पुनः पादयोरधः ॥ ४३४ ॥ यतः—" राईसरिसवमित्ताणि परच्छिद्दाणि गवेसए । अप्पणो बिल्लमित्ताणि पासंतोवि न पासई ॥ ४३५ ॥" रे स्वपुत्रीं सवित्रीं च निवेश्यैवं स्वपार्श्वयोः । स्वमित्रमब्धौ क्षिप्त्वा च पाप ! मामिति निंदसि ॥ ४३६ ॥ जल्पित्वेत्युत्प्लुत्यैव स स्वयूथे समीयिवान् । वज्राहत इवात्यार्त्तः श्रीदत्तश्चेति दध्यिवान् ॥ ४३७ ॥ धिक्किमेतदनेनोक्तमसमंजसमंजसा । बालेयमंबुधौ लब्धा पुत्रिका मामिका कथम् ॥ ४३८ ॥ एषा सुवर्णरेखापि जनयित्री कुतो मम । सोमश्रीर्जनयित्री मे किंचिद्दुच्चैवपुश्च सा ॥ ४३९ ॥ किमपि श्यामलांगी च सा न-

१ गणिकागणरत्नम् ।

चैषा तु तादृशी । वयोवर्णानुमानात्स्याद्बालेयं जातु मे सुता ॥ ४४० ॥ मत्सूरियं तु नैव स्यादिमां पृच्छामि चेति सा । पृष्टा स्पष्टमभाविष्ट भोः कस्त्वामुपलक्षयेत् ॥ ४४१ ॥ पशुवाचा विभ्रमे किं पतितोऽसि मुधा बुध ! । तयेत्युक्तोऽपि साशंकाचित्तः श्रीदत्त उत्थितः ॥ ४४२ ॥ न युक्तानर्थशंकार्या मद्वृत्तिः सुधियां क्वचित् । विशल्यनिश्चितस्ताघे श्रेयस्कामः किमंभसि ॥ ४४३ ॥ इतस्ततः सबंभ्रम्यन्मुनिमेकमवैक्षत । नत्वेममूचे कपिना पातितोऽस्मि भ्रमोदधौ ॥ ४४४ ॥ ज्ञानेनोद्धर मां स्वामिन्मुनींद्रोऽप्याह मद्गुरुः । केवली देशमध्येऽस्ति भानुवद्भुवि बोधकृत् ॥ ४४५ ॥ ज्ञानेन जानेऽवधिनाऽधुनाहमपि वच्मि च । यथा भोः! कपिना प्रोचे तत्तथैवाप्तवाक्यवत् ॥ ४४६ ॥ कथमित्थमिति प्रोक्तेऽमुना मुनिवरोऽप्यवक् । आकर्णय सकर्ण ! प्राक् पुत्र्या व्यतिकरं ब्रुवे ॥ ४४७ ॥ त्वत्पिता स्वप्रियाहेतोः प्रच्छन्नं प्रस्थितस्तदा । समरं समरक्रूरं पल्लीपतिमुपास्थितः ॥ ४४८ ॥ ईदृगेवोचितोऽत्रेति तस्य तद्द्रव्य दानतः । अचीचलन्महासैन्यं श्रीमंदिरपुरं प्रति ॥ ४४९ ॥ तस्माद्द्राग्द्धेरिवोद्वेलाः प्रबलास्तत्पुरप्रजाः । भीताः स्थानं शिवं गंतुमीषुर्भव्या भवादिव ॥ ४५० ॥ तदा त्वद्दयिता गंगातीरे सिंहपुरे पुरे । सुतायुता पितुर्वेश्म सुमुखी जग्मुषी जवात् ॥ ४५१ ॥ तत्रैषा बहुवर्षाणि तस्थौ स्वभ्रातृसंनिधौ । स्त्रीणां पत्याद्ययोगे हि पिता भ्रातैव वा गतिः ॥ ४५२ ॥ मासे कदाचिदाषाढे विषागाढेन सा सुता । अदंशि दंदशूकेन धिग् दुष्कर्म दुरात्मताम् ॥ ४५३ ॥ निश्चैतन्याथ सा कन्या जनन्याद्यैर्विधापितैः । प्रापोपचारैश्चैतन्यं न वंध्येव स्तनंधयम् ॥ ४५४ ॥ सहसा वह्निसात्कर्त्तुमहिग्रस्तं हि नार्हति । आयुर्दार्ढ्यादिसंयोगे प्रोज्जीवत्यपि जातुचित् ॥ ४५५ ॥ इ-

१ अनिश्चितगांभीर्ये । २ हे विद्वन् ! ।

त्यंतर्मंजुमंजूषं क्षिप्त्वा निबिडलेपिताम् । ते त्यक्तरंगा गंगायाः प्रवाहे तामवाहयत् ॥ ४५६ ॥ तदांबुदमहावृष्ट्या गंगा पूरमुपेयुषी । दुर्नीतिरिव तीरद्रून् स्वाश्रितान् द्रागुपाद्रवत् ॥ ४५७ ॥ तेन पूरेण दूरेण प्रेरिता वायुनेव नौः । प्रापुषी मंजुमंजूषा साब्धौ लब्धा ततस्त्वया ॥ ४५८ ॥ पुरः सर्वं स्वयं वेत्ति सेयं पुत्री भवेत्तव । अथो मातुर्ब्रुवे वृत्तं चित्तं कृत्वा स्थिरं शृणु ॥ ४५९ ॥ तस्मात्पल्लीपतेः सैन्याद्दवादिव सुदुस्सहात् । निस्तेजाः सूरकांतोऽभूद्युक्तमभ्यर्णमीयुषः ॥ ४६० ॥ सज्जीचकार प्राकारं सोऽनुकारं गिरेस्ततः । पुरीं च पूरयामास तृण्याधान्येन्धनादिभिः ॥ ४६१ ॥ मध्येदुर्गं च दुर्द्धर्षान्न्यधाद्योधानुदायुधान् । योऽभ्येत्य योद्धुमनलं बलं तस्येदृगेव हि ॥ ४६२ ॥ सेनाथ पल्लिनाथस्याप्यक्रमेण प्रचक्रमे । कियदेतिकया भेत्तुं दुर्गं दुष्कर्मेवन्मुनिः ॥ ४६३ ॥ तत्सैन्याश्च तदा दुर्गोपरिस्थसुभटांशुगान् । नांजीगणंस्तृणायापि द्विपा मत्ता इवांकुशान् ॥ ४६४ ॥ तेऽथ प्रतोलीं द्रुघणैर्भक्त्वा शीर्णामिव क्षणात् । प्राविक्षंस्तत्पुरांतर्द्राक् सरित्पूरानुकारिणः ॥ ४६५ ॥ पुरः पुरं विशन् सोमःकांतोत्कस्ते पिता तदा । ललाटलग्नबाणार्त्तः सद्य एव व्यपद्यत ॥ ४६६ ॥ अन्यथा चिंत्यते कार्यं दैवेन क्रियतेऽन्यथा । प्रियाकृते हि प्रारंभः स्वात्मघातकृतेऽभवत् ॥ ४६७ ॥ आह च कथासंग्राहक गाथा कृत् । " अन्नं गयस्स हिअए, अन्नं वाहस्स अन्नसुरगस्स । अन्नं सियालहिअए अन्नं हिअए कयंतस्स ॥ ४६८ ॥ " आत्यंतिकभयभ्रांतस्वांतः कांतः क्षितेस्ततः । सूरकांतः प्रणस्याँगात्कुतो वा पापिनां जयः ॥ ४६९ ॥ सोमश्रीश्च तदा कंप्रा त्रस्यंतीव कुरंगिका । द्राक् पल्लिभिल्लैर्जगृहे दुष्टैर्गोष्ठशुनैरिव ॥ ४७० ॥ विलुंठ्य नगरं स्वैरं स्वस्थानं प्रतिगच्छताम् । तेषां पार्श्वात्प्रनष्टा सा कथंचिद्दैवयोगतः ॥ ४७१ ॥ तयारण्ये

१ तृण्या तृणसमूहः । २ एतत् कियत् किंमात्रम् इति बुध्या । ३ आशुगान् बाणान् । ४ द्रुघणैः मुद्गरैः ।

भ्रमंत्या चाभक्षि किंचित्तरोः फलम् । ह्रस्वांगी तदभूत्किंचिद् गौरांगी च विशिष्य सा ॥ ४७२ ॥ कोऽप्यचिंत्यो मणिमंत्रौषधीनां महिमाथ सा । वणिग्भिरध्वगैः कैश्चिद् दृष्टा पृष्टा च विस्मितैः ॥ ४७३ ॥ का त्वं देवांगना नागांगना वा वनदेवता । स्थलदेव्यंबुदेवी वा मानवी तु न सर्वथा ॥ ४७४ ॥ जगाद गद्गदं सापि कापि नैवास्मि देवता । मां मानवीमेव विदांकुर्वत्वेतां विदांवराः ! ॥ ४७५ ॥ दुःखकूपानुपातोऽस्माद्रूपादेवाभिरूपतः । ममाभवद्विधौ क्रुद्धे दोषायैव गुणोऽपि हि ॥ ४७६ ॥ सुखं नः संनिधौ तिष्ठेत्युदित्वा मुदितास्ततः । तेऽप्यगोपायिषुर्गुप्तं तां रत्नमिव यत्नतः ॥ ४७७ ॥ तां तादृक्षगुणाक्रांतां कांतां कर्तुमथैषिषुः । प्रत्येकमपि ते भक्ष्यं प्रेक्ष्य को न बुभुक्षते ॥ ४७८ ॥ प्राप्ताः सुवर्णकूलेऽस्मिंस्ते क्रमात्सदुपक्रमात् । नानावस्तून्याददिरे तदर्थं हि तदागमः ॥ ४७९ ॥ समर्घीभूतमधिकं तदा त्वेकं क्रयाणकम् । तेऽजिघृक्षंत साक्षेपं वणिग्रीतिरियं खलु ॥ ४८० ॥ प्राच्यपुण्यर्द्धिवद् भोग्यफलभोगेन निष्ठिता । नैवास्ति नीवि प्राग्वस्त्वादानेनोर्पतदं तदा ॥ ४८१ ॥ तद्व्यक्रीणंत तेप्येतां वेश्यास्थाने धनेच्छया । लोभ एवोद्भटः पुंसां विशिष्य वणिजां पुनः ॥ ४८२ ॥ वेश्या विभ्रमवत्याख्या द्रव्यलक्षार्पणान्मुदा । स्वीचक्रे तां च तज्जातेर्युवतिः किल कामधुक् ॥ ४८३ ॥ तस्याः सुवर्णरेखेति नव्याख्याख्याप्यतानया । गृहांतरगतौ प्रायः स्त्रीणां नामांतरं भवेत् ॥ ४८४ ॥ शिक्षादक्षा च साक्षेपं शिक्षयामास तामसौ । गीतनृत्यादिनैपुण्यं पण्यं पण्यमृगीदृशाम् ॥ ४८५ । क्रमादाजन्मवेश्येव सापि तद्धर्ममीयुषी । वारि संपृच्यते येन तेन तन्मयतां श्रयेत् ॥ ४८६ ॥ धिग् धिक्कुसंगतिं सापि ययान्येव बभूवुषी । तद्भवेऽपि भवेयुर्वा दुर्दैवाद्भूरयो भवाः ॥ ४८७ ॥ क्षोणीशं

१ तदा इत्यव्ययस्याव्ययीभावसमासे उपतदम् ।

प्रीणयामास सा सर्वांगीणनैपुणात् । तथा यथामुना सैव चक्रे चामर हारिणी ॥ ४८८ ॥ सेयं तव सवित्री भो भवांतरगतेव तु । रूपस्वरूपादिभिदा प्रत्यभ्यज्ञायि न त्वया ॥ ४८९ ॥ त्वां तु प्रत्यभिजज्ञौ सा ह्रिया लोभाच्च नाभ्यधात् । अहो लोभस्य साम्राज्यं सर्वांगीणमभंगुरम् ॥ ४९० ॥ धिग् धिक् पण्यांगना पापकर्म दुष्कर्मसीमगम् । मात्रा यत्रार्थमात्रार्थं पुत्रो ज्ञात्वापि काम्यते ॥ ४९१ ॥ निंद्या निंद्यादपि त्याज्यास्त्याज्यादपि पणास्त्रियः । स्थाने विज्ञैर्विनिर्दिष्टा यासां दुःशीलतेदृशी ॥ ४९२ ॥ विषादविस्मयायत्तचित्तस्तमवदत्ततः । श्रीदत्तस्त्रिजगद्वेत्तरेतद्वेत्ति कथं कपिः ॥ ४९३ ॥ साधो! साधुरिवोद्धर्त्तांधकूपे पततः स मे । कथं च मानुषीं भाषां भाषतेऽथाभ्यधाद्दृषिः ॥ ४९४ ॥ यस्तदा ते पिता सोमश्रियं ध्यायन् पुरं विशन् । अकांडकांडघातेन मृतः स व्यंतरोऽभवत् ॥ ४९५ ॥ वनाद्वनं परिभ्राम्यन् भृंगवच्चित्तरंगवान् । दैवादत्रागतो मात्रासक्तं स त्वामवैक्षत ॥ ४९६ ॥ सोऽवतीर्य प्लवंगांगे त्वां तथा प्रत्यबूबुधत् । सूनोः पिता हिताकांक्षी भवांतरगतोऽपि हि ॥ ४९७ ॥ स चैनां प्राग्भवप्रेम्णा कपिरूपेण सांप्रतम् । यास्यत्यारोप्य पृष्ठे द्राक् तव पश्यत एव भोः ॥ ४९८ ॥ वदत्येवं यतिर्यावत्तावदेत्य स एव ताम् । सिंहोऽबिकामिवारोप्य पृष्ठे स्वेष्टं कपिर्ययौ ॥ ४९९ ॥ मोहविस्फूर्जितमहो अहो भवविडंबना । ब्रुवन्नेवं शिरो धुन्वन् सोऽगान्नीत्वा गृहेंऽगजाम् ॥ ५०० ॥ तावत्सुवर्णरेखा केत्यक्कया प्रश्निता जगुः । दास्योऽनुमत्य लक्षार्द्धं श्रीदत्तस्तां वनेऽनयत् ॥ ५०१ ॥ आहातुं तां तया दास्यः प्रहिताः क्वापि हट्टके । दृष्ट्वोपविष्टं श्रीदत्तं पृष्टवत्यः ससंभ्रमम् ॥ ५०२ ॥ सुवर्णरेखा कुत्रेति श्रीदत्तोऽप्यवदत्तदा । को वेत्ति कुत्र यातेति तस्या अनुचरोऽस्मि किम् ॥ ५०३ ॥

१ हे सर्वज्ञ ! ।

गत्वाथ दौष्ट्यपेटीभिश्चेटीभिः कथिते तथा । रोषेण राक्षसीदेश्या सा वेश्याग्रे नृपं ययौ ॥ ५०४ ॥ मुषिता मुषितास्मीशेत्युच्चैः पूत्कुर्वती च सा । किमेतदिति राज्ञाथ पृष्टाभाषिष्ट कष्टभृत् ॥ ५०५ ॥ सुवर्णरेखां साक्षान्मे सुवर्णपुरुषं प्रभो! । श्रीदत्तः क्वाप्यपाहार्षीत् पश्यन्मनोहरशेखरः ॥ ५०६ ॥ तस्याश्चोरिकेयमुष्टद्रस्येवातिक्येति विस्मितः । ततः श्रीदत्तमाहाय पृष्टव्यं पृष्टवान्नृपः ॥ ५०७ ॥ व्यक्तं तदानीं नादत्त श्रीदत्तः किंचिदुत्तरम् । न कश्चित्सत्यमप्युक्तमिदं मंतेति चिंतयन् ॥ ५०८ ॥ यतः—"असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते । यथा वानरसंगीतं यथा तरति सा शिला ॥ ५०९ ॥" दुष्कर्मणेव नरके कारायां चिक्षिपेऽथ सः । राज्ञा रुष्टेन तद्भांडशाले मुद्राप्यदाप्यत ॥ ५१० ॥ अक्षिप्यत च चेटीषु तत्पुत्री निजमंदिरे । विधात्रेवावनीभर्त्रा सत्रा मित्रात्मता कुतः ॥ ५११ ॥ अनुक्त्या वात्ययेवाभूद्भूपकोपाग्निदीपना । यथार्थमेव तद् वच्मि जातु भद्रं भवेत्ततः ॥ ५१२ ॥ ध्यात्वेत्यारक्षकैर्विज्ञापितस्तेन तथा नृपः । चारात्कृष्ट्वा तमप्राक्षीत् सोऽप्याख्यत्तां कपिर्ललौ ॥ ५१३ ॥ ततः सर्वे हसंतिस्म शंसंतिस्म च विस्मिताः । सत्यं कीदृगहो प्रोक्तमहो दुष्टस्य धृष्टता ॥ ५३४ ॥ कोपकंप्रेण च क्षिप्रं राज्ञादिष्टो वधाय सः । रोषस्तोषश्च महतां तत्कालं हि फलेग्रहिः ॥ ५१५ ॥ सौनिकैरिव गौर्भूभृद्भटैरत्युद्भटैः स्फुटम् । वधस्थानं नीयमानः स चेत्यंतरचिंतयत् ॥ ५१६ ॥ पुत्रीसावित्रीभोगेच्छामित्रद्रोहादि पातकम् । ध्रुवं मेऽत्रैव फलितं धिग् दुर्दैवदुरंतताम् ॥ ५१७ ॥ किमिदं सत्यवादेऽपि निःसमं त्वसमंजसम् । विधिं विरुद्धं रोद्धुं वा कः क्षमः क्षुभिताब्धिवत् ॥ ५१८ ॥ यतः—"धारिज्जइ इंतो जलणिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो । णहु अण्णजम्मणिम्मिअ, सुहासुहो दिव्वपरिणा-

१ राक्षसीसदृशी । २ पुत्कारं कृतवती । ३ चौरचूडामणिः । ४ फलेग्रहिः सफलः । ५ सवित्री माता ।

मो ॥ ५१९ ॥" तस्य पुण्यैरिवाकृष्टो राष्ट्रांतर्विहरंस्तदा । केवली मुनिचंद्राह्वः पुनीतेस्म वनांतरम् ॥ ५२० ॥ उद्यानपालविज्ञप्तः क्ष्मापालः सपरिच्छदः । गत्वा नत्वा ययाचे तं देशनां प्रातराशवत् ॥ ५२१ ॥ गुरुर्जगौ जगद्बंधुर्नधर्मो यस्य नो नयः । तस्य का देशना देश्या मणिमाला कपेरिव ॥ ५२२ ॥ संभ्रांतः क्षोणिकांतस्तं प्राहार्हन्नयी कुतः । तेनोक्तं सत्यवक्तुः श्रीदत्तस्य कुरुषे नु किम् ॥ ५२३ ॥ ततः श्रीदत्तमाहाय्य ह्रीणः क्षोणींदुरादरात् । निवेश्य स्वांतिके यावत्प्रोचेऽसौ सत्यवाक्कथम् । ॥ ५२४ ॥ वहन् सुवर्णरेखां स तावदागात् प्लवंगमः । तामुत्तार्य निविष्टश्च सर्वैर्दृष्टश्च कौतुकात् ॥ ५२५ ॥ श्रीदत्तः सत्यवादीति नृपाद्यैः श्लाघितस्ततः । पृष्टश्चाशेषवृत्तांतः प्रभुणा प्रत्यपाद्यत ॥ ५२६ ॥ श्रीदत्तश्च ततः पृच्छां चक्रे वक्रेतराशयः । कुतः पुत्र्यां सवित्र्यां चानुरागोऽजनि मे प्रभो ! ॥ ५२७ ॥ गुरुः प्रोचे प्राच्यजन्मसंबंधात्तं पुनः शृणु । आसीत्पंचालदेशांतः कांपिल्यपुरपत्तनम् ॥ ५२८ ॥ अग्निशर्मा द्विजस्तत्र तत्पुत्रश्चैत्रनामभृत् । गौरीगंगाह्वये तस्य महेशस्येव वल्लभे ॥ ५२९ ॥ नाम्ना मैत्रेण मित्रेण सत्रा चैत्रोऽन्यदा ययौ । याञ्चार्थं कुंकणे देशे भिक्षेष्टा हि द्विजन्मनाम् ॥ ५३० ॥ बंभ्रम्यंतौ बहु द्रव्यमर्जयामासतुश्च तौ । चैत्रे सुप्तेऽन्यदा मैत्रो व्यततर्क कुतर्कहृत् ॥ ५३१ ॥ सर्वं द्रव्यं निहत्यैनं गृह्णामीति क्षणादयम् । उत्तस्थौ हंतुमप्येनं हा धिगर्थमनर्थदम् ॥ ५३२ ॥ विवेकसत्यसंतोषत्रपाप्रेमकृपादिकान् । विध्वंसतेऽर्थलुब्धो द्राग् दुर्वायुरिव वारिदान् ॥ ५३३ ॥ तत्रैव देवयोगाच्च विवेकार्कोदयादयम् । विध्वस्तायुक्तलोभांधतमसः समचिंतयत् ॥ ५३४ ॥ विश्वस्तमित्रघातार्थं धिग् धिग् मामाततायिनम् । निंद्यं निंद्यतमेभ्योऽपि ध्या-

१ प्रभातभोजनवत् ।

स्त्वैत्यस्थात्तथैव सः ॥ ५३५ ॥ लाभाल्लोभः श्रयेद् वृद्धिं कंडूः कंडूयनादिव । इति तौ लोभसंभ्रांतौ बंभ्रांतःस्म पुनर्भुवि ॥ ५३६ ॥ अतिलोभो ह्यनर्थायात्रापीत्येकपदेऽन्यदा । लोभाविष्टौ प्रविष्टौ तावंतर्वैतरणीसरित् ॥ ५३७ ॥ लोभपूरे पुरा मग्नौ तस्याः पूरे तदा पुनः । मृतौ तौ प्राप्य तिर्यक्त्वं भ्रेमतुः कतिचिद्भवान् ॥ ५३८ ॥ भ्रांत्वा च नृभवं प्राप्तौ युवां जातौ सुहृद्वरौ । तेन प्राक् त्वद्वधो ध्यातस्त्वयाब्धौ सोऽत्र पातितः ॥ ५३९ ॥ यद्यथा यादृशं कर्म क्रियते प्राक् तथा पुरः । अनुभूयेत तत्तादृग् वृद्धियुग्लभ्यदेयवत् ॥ ५४० ॥ वियोगेन त्यक्तरंगे गौरीगंगे भवत्प्रिये । जाते मासोपवासिन्यौ ते तापस्यौ विरक्तितः ॥ ५४१ ॥ कुलस्त्रीणां हि वैधव्ये धर्म एवौचितीं श्रयेत् । द्वौ भवौ नृभवं प्राप्य हारयेत्कः कुधीर्मुधा ॥ ५४२ ॥ उदग्रोदन्यया दैन्यमन्येद्युः प्रतिपादिता । गौरी नीरं मुहुः कांचिद्ययाचे परिचारिकाम् ॥ ५४३ ॥ तदा मध्यंदिनोन्मुद्रनिद्रातंद्रालुलोचना । सांतर्हितास्थितिः प्रादाद्दुर्विनीतेव नोत्तरम् ॥ ५४४ ॥ तस्यै ततोऽल्पकोपापि चुकोपानल्पमेव सा । तपस्विव्याधितक्षुत्तृट्क्षीणेषु सुलभाः क्रुधः ॥ ५४५ ॥ क्रुधाभ्यधाच्च सा किं रे भक्षितात्युग्रभोगिना । तुच्छे ! दत्से मृतेवाद्य यन्न प्रतिवचोऽपि मे ॥ ५४६ ॥ इत्थं तया भर्त्सितया रयादुत्थाय सूक्तिभिः । अनुनीय समानीय सा पानीयमपाय्यत ॥ ५४७ ॥ परं दुर्वचसा गौर्या बद्धं दुष्कर्म दुस्सहम् । हास्येनापि हि दुष्टं स्याद्दुर्वाक्यं किं पुनः क्रुधा ॥ ५४८ ॥ गंगाप्येगांदीदादेश्यामादेशावसरात्यये । जातु प्राप्तां स्ववैयग्र्यात् शठदासीमिव क्रुधा ॥ ५४९ ॥ बंदे ! धृता भूः केनापि किं रे येनाधुनागमः । गौर्याः स्पर्द्धादिवाऽबध्नात्साप्येवं कर्म धिक् क्रुधम् ॥ ५५० ॥ गंगा च गणिकामेकामनेकैः कामुकैः समम् । विलसंतीं वि-

१ व्याजवृद्धिसहिताधमर्णवत् । २ तीव्र तृषया । ३ आदेश्यां सेवाकारिणीम् ।

लोक्योच्चैः कदाचिदिति दध्युषी ॥ ५५१ ॥ धन्येयं कामुकैः काम्या फुल्लन्मल्लीव षट्पदैः । निर्भाग्याभ्योऽपि निर्भाग्यां धिङ्मां भर्त्रापि वर्जिताम् ॥ ५५२ ॥ सा बध्नादिति दुर्ध्यानात्पुनर्दुष्कर्म दुर्मतिः । प्रावृट्कालादिव मलं लोहं ही मौढ्यमंगिनः ॥ ५५३ ॥ क्रमान्मृते ते ज्योतिष्कदेवीभूयमुपेयतुः । ततश्च्युते पुनः पुत्रीसवित्र्यौ ते बभूवतुः ॥ ५५४ ॥ दुर्भाषितेन तेनाभूत्पुत्र्यास्ते व्यालविप्लवः । जनन्या अपि दैन्यात्पिक्कदूभिल्लैर्बंदविद्रवः ५५५ ॥ तव मातुश्च वेश्यात्वमासीद्वेश्या प्रशंसया । न संभवेदसंभाव्यमपि किं प्राच्यकर्मणा ॥ ५५६ ॥ वाङ्मात्रेणार्ज्यते कर्म मनोमात्रेण वापि यत् । ही तदप्यप्रतिक्रांतं कायेनैवानुभूयते ॥ ५५७ ॥ भवांश्च प्राग्भवाभ्यासात्कामयामास ते उभे । प्रादुर्भवेद्यथाभ्यासं संस्कारो हि भवांतरे ॥ ५५८ ॥ भृशाभ्यासेऽपि संस्कारा धर्म्याः प्रेत्य न यांत्यपि । मंदा अमंदास्त्वितरे यांत्येवाग्रेसरा इव ॥५५९॥ श्रुत्वैवं भवनिर्वेदखेदमेदुरितोऽवदत् । श्रीदत्तस्तात ! संसार निस्तारोपायमादिश ॥ ५६० ॥ भवेद्यत्र भवे पुंसामीदृश्यपि विडंबना । अप्रेतस्तत्र कः प्रेतवनप्राये रतिं व्रजेत् ॥ ५६१ ॥ सोऽप्याहापारसंसारकांतारोत्तरणं भवेत् । चरणैकबलादेव तद्यतस्वाऽत्र सत्वरम् ॥ ५६२ ॥ सोऽवक् प्रेष्टमिदं किंतु कन्या देयास्ति कस्यचित् । भवांभोधिं तितीर्षोर्मे तच्चिंताऽश्मशिलायते ॥ ५६३ ॥ गुरुरूचे सुताचिंता त्वच्चित्ते बाधते मुधा । त्वन्मित्रं शंखदत्तो यत्त्वत्पुत्रीं परिणेष्यति ॥ ५६४ ॥ श्रीदत्तः खेदतोऽवादीत्सगद्गदमुदश्रुदृक् । मित्रं कुत्र जगन्मित्र ! पापिनो निष्कृपस्य मे ॥ ५६५ ॥ गुरुणाऽभाणि भो भद्र ! मा विषीद च सीद च । समाहूत इवागंता संप्रत्येव सुहृत्तव ॥ ५६६ ॥

१ श्मशानसदृशे ।

यावद्विस्मयविस्मेरीभावमावहतेऽथ सः । तं वयस्यं समायांतं तावद्दूरान्निरैक्षत ॥ ५६७ ॥ श्रीदत्तं सोऽपि निर्वर्ण्यवैवर्ण्यं क्रोधतो दधत् । दधावे तद्वधायोच्चैः कृतांत इव कोपनः ॥ ५६८ ॥ नृपत्यादीनुपतदं (उपपदं) प्रेक्ष्य च क्षुभितः क्षणम् । तस्थौ स्तंभितवद्यावत्तावत्साधुस्तमभ्यधात् ॥ ५६९ ॥ हे शंखदत्त ! चित्तस्य मुंच मुंच प्रकोपिताम् । कोपः कृशानुवत्तीव्रः स्वस्थानमपि निर्दहेत् ॥ ५७० ॥ कोपः स्यात्किल चांडालस्तत्तस्याऽस्पृश्यतोचिता । स्पृष्टा तु चित्रं नो गंगास्नानाद्यैरपि शुध्यति ॥ ५७१ ॥ श्रुत्वेति तात्त्विकीं वाचं वाचंयमशिरोमणेः । जांगुलीमिव भोगींद्रः प्रशांत इव सोऽभवत् ॥ ५७२ ॥ श्रीदत्तस्तं ततः प्रीत्यै बाहौ धृत्वा निजांतिके । न्यवीविशद्वैमनस्यं दूरे स्यादेवमेव हि ॥ ५७३ ॥ ततः केवलिनां वर्यमार्यः पर्यन्वयुक्त सः । स्वामिन्नेष कथंकारमार वारिनिधेरिह ॥ ५७४ ॥ सोऽप्यूचेऽसौ तदांभोधौ दैवात्फलकमाप्तवान् । क्षुधार्त्तः फलवन्नैव मृत्युरत्रुटितायुषः ॥ ५७५ ॥ कूलानुकूलपवनप्रेरिताच्च ततोऽतरत् । सप्ताहेन सुवैद्योक्ताद्वार्द्धिं व्याधिमिवौषधात् ५७६ ॥ सोऽथ सारस्वतं नाम नगरं सागरांतिके । सारस्वतं श्रांत इव प्रवाहं प्राप्य पिप्रिये ॥ ५७७ ॥ तादृक्ष्यं वीक्ष्य वैलक्ष्याऽसंवरः संवराह्वयः । प्रेमातुलस्तमानिन्ये मातुलः स्वनिकेतनम् ॥ ५७८ ॥ सदौषधादिन्यासेन मासेन पुनरेनेकम् । पटूचक्रेऽब्धिदग्धांगं मूर्खं शिष्यं गुरुर्यथा ॥ ५७९ ॥ शुद्धिं सुवर्णकूलादेर्ज्ञातुं मातुलमादृतः । तमसौ प्रश्नयामास कथयामास सोऽप्यथ ॥ ५८० ॥ इतो विंशतियोजन्या तत्पुरं हंत तत्र च । मया श्रुतं महेभानां महद्वहनमागतम् ॥ ५८१ ॥ शुद्ध्येति तोषरोषाभ्यां नटवद्भावसंकरम् । भजन्मातुलमापृच्छ्य पुरेऽत्रागच्छदाशु सः ॥ ५८२ ॥ क्रुत्परीतः परीपृच्छन् त्वां

१ आर, आजगाम । २ एनकं एनम् । ३ क्रोधातुरः ।

पुनः प्रापिवानिह । संयोगाश्च वियोगाश्च कर्मयोगानुगाः किल ॥ ५८३ ॥ मुनि पुनः प्राच्यजन्मसंबंधाख्यानपूर्वकम् । शंखदत्तं प्रति प्रोचे कारुण्यैकमहार्णवः ॥ ५८४ ॥ जिघांसितस्त्वयायं प्राक् त्वमनेन च संप्रति । घातेन घातो ववले गालिगोल्येव भोः किल ॥ ५८५ ॥ अतःपरं परां प्रीतिस्फीतिमातनुतं युवाम् । अत्रामुत्रापि मैत्र्येव ध्रुवं सर्वार्थसाधनी ॥ ५८६ ॥ मिथः क्षांतापराधौ तौ ततः प्रीतिमुपेयतुः । आद्यमेघादिवामोघाद्गुरुवाक्यान्न किं भवेत् ॥ ५८७ ॥ दिदेशाथ गुरुर्धर्मं धर्मं भव्या विधत्त भोः । सम्यक्त्वाद्यं यद्वशात्स्युः सर्वाः स्वेष्टार्थसिद्धयः ॥ ५८८ ॥ यतः–“ धर्माः परे परा अप्याम्रादिकवत्फलंति नियतफलैः। जिनधर्मस्त्वखिलविधोऽप्याखिलफलैः कल्पफलद इव ॥५८९॥ श्रुत्वेति देशनां देशविरतिं प्रातिपेदिरे सम्यक्त्वपूर्वमुर्वीशमुख्या मोक्षाभिलाषिणः ५९० ॥ स व्यंतरः स्वर्णरेखाप्यासेदतुः सुदर्शनम् । दिव्यौदारिकसंयोगोऽप्यभून्मोहात्तयोश्चिरम् ॥ ५९१ ॥ श्रीदत्तः स्वपदे प्राप्तः क्ष्मापेन बहु मानितः । वित्तस्यार्द्धं स्वपुत्रीं च शंखदत्ताय दत्तवान् ॥ ५९२ ॥ सप्तक्षेत्र्यां स्ववित्तं च वापं वापमपापधीः । प्रव्रज्य ज्ञानिपार्श्वेऽसौ प्राप्तवान् विहरन्निह ॥ ५९३ ॥ द्वेयो जित्वा महामोहं सोऽहं संजातकेवलः । ममापि प्राक् प्रिये जाते शुकराजांबिकासुते ॥५९४॥ तस्मादस्मिन्न संसारे चित्रकृत्किंचिदप्यदः । व्यावहारिकसत्येन व्यवहार्यमतो बुधैः ॥ ५९५ ॥

उक्तं च सिद्धांते दशधा सत्यं । तथाहि—

१ अन्ये । २ पराः उत्कृष्टाः ।

“ जणवय संमय ठवणा, नामे रूवे पडुच्चसच्चे अ । ववहार भाव जोगे, दसमे उवम्मसच्चे अ ॥१॥”

“ तत्र कुंकणादिषु पयः पिच्चं नीरमुदकामित्यादि, जनपदसत्यं १ कुमुदकुवलयादीनां तुल्येऽपि पंकप्रभवत्वे लोकस्यारविंदमेव पंजकं संमतमिति संमतसत्यं २ लेप्यादिष्वर्हदादि स्थापना एककाद्यंकविन्यासः कार्षापणादौ मुद्राविन्यासादि वा स्थापनासत्यं ३ कुलमवर्द्धयन्नपि कुलवर्द्धन इति नामसत्यं ४ लिंगमात्र धार्यपि व्रतीत्युच्यते तद्रूपसत्यं ५ प्रतीत्यसत्यं यथाऽनामिकाया इतरे अंगुल्यौ आश्रित्य दीर्घत्वं ह्रस्वत्वं च ६ तृणादौ दह्यमाने गिरिर्दह्यते, गलति भाजनं, अनुदरा कन्या, अलोमिका एडका इत्यादि, व्यवहारसत्यं ७ वर्णादिरूपो भावस्तत्सत्यं यथा शुक्ला बलाकेति, सत्यपि हि पंचवर्णसंभवे शुक्लवर्णस्योत्कटत्वात् ८ दंडयोगात् दंडीति योगसत्यं ९ समुद्रवत्तडाग इत्यौपम्यसत्यं १० ”

इत्याकर्ण्य सकर्णात्मा तात ! मातरिति स्फुटम् । वक्तुं शुकः प्रवृत्ते सर्वे पिप्रियिरेऽपि च । ५९६ ॥ प्राह भूपः प्रभो ! धन्या यूयं येषामभूदिति । वैराग्यं यौवनेऽप्येवं भावि मेऽपि कदाप्यदः ॥ ५९७ ॥ मुनींद्रचंद्रः प्रोचे या तव चंद्रवती प्रिया । तत्पुत्रे दृक्पथं प्राप्ते वैराग्यं भावि ते दृढम् ॥ ५९८ ॥ ज्ञान्युक्तमिति निश्चित्य ज्ञानिनं प्रणिपत्य च । स सोल्लासः स्वमावासमासदत्सपरिच्छदः ॥ ५९९ ॥ द्विधा सुदृक्सुधावर्षे दशवर्षे शुकेऽथ च । राज्याः कमलमालाया द्वितीयस्तनयोऽजनि ॥६००॥ राजास्य हंसराजेति सोत्सवं नाम निर्ममे । प्राक्शिष्टजननीदृष्टदिव्यस्वप्नानुसारतः ॥६०१॥ रूपादिभिरवर्द्धिष्ट प्रवर्द्धिष्णुसमृद्धिभिः । वलक्षपक्षपीयूषमयूख इव सोऽन्वहम् ॥६०२॥ क्रमाच्च पंचवर्षोऽसौ हर्षोत्कर्षोत्सवो नृणाम् । शुकेन साकं

१ शुक्लपक्षचंद्रइव ।

चिक्रीड श्रीरामेणेव लक्ष्मणः ॥ ६०३ ॥ पुत्राभ्यामर्थकामाभ्यां सेव्यं धर्ममिवान्यदा । वेत्री धात्रीशमास्थानस्थास्नुमित्थं व्यजिज्ञपत् ॥ ६०४ ॥ द्वार्यागाद् गांगलिर्गांगश्रोतःसंख्यसुशिष्ययुक् । विस्मितोर्वीशनिर्देशात्सोऽतः प्रावेशि तेन च ॥६०५॥ भूपः स्वागतिकीभूयासनाद्यैस्तमनंदयत् । सोऽपि सौवस्तिकीभूयाशीर्वादेन पुनर्नृपम् ॥ ६०६ ॥ तीर्थे तथाश्रमे क्षेमप्रश्नपूर्वमथो मुनिम् । नृपोऽन्वयुंक्तेह यते ! कं हेतुं कथमागमः ॥ ६०७ ॥ आकार्य कमलमालां प्रतिसीरांतरे सुताम् । ऋषिराख्यद् गौमुखाख्ययक्षः स्वप्नेऽद्य मामवक् ॥ ६०८ ॥ मुख्यं श्रीविमलगिरिं गंताहं तीर्थमित्यथ । मयोक्तमेतत् कस्तीर्थं रक्षिता ? सोऽप्युवाच माम् ॥ ६०९ ॥ लोकोत्तरचरित्रौ हि दौहित्रौ हंत यौ तव । भीमार्जुनाविव परौ शुकहंसाभिधाभृतौ ॥ ६१० ॥ अनयोरानयेरेकमत्र भाव्यनुपद्रवम् । तन्माहात्म्येन महता महिमा नहि मानयुक् ॥ ६११ ॥ क्षितिप्रतिष्ठनगरं ननु दूरतरं कथम् । तदाह्वानकृते यामि मयेत्युक्ते स उक्तवान् ॥ ६१२ ॥ गमागमौ तव मुने ! तत्र दूरेऽप्यदूरवत् । मध्येमध्याह्नमह्नाय मत्प्रभावाद् भविष्यतः ॥ ६१३ ॥ इत्याख्याय गते यक्षे प्रबुद्धोऽहं प्रगे ततः । प्रस्थितोऽत्रागतश्च द्राक् किं न दिव्यानुभावतः ॥ ६१४ ॥ तद् दक्ष ! दक्षिणावन्मे द्राग् देह्यन्यतरं सुतम् । सकाले शीतले येन यामः स्वाश्रममश्रमात् ॥ ६१५ ॥ द्वितीयोऽप्यद्वितीयश्रीर्बालोऽप्यबालविक्रमः । जगाद सादरमथो हंसो हंसोल्लसद्ध्वनिः ॥ ६१६ ॥ यास्यामि तीर्थरक्षार्थं तातेति पितरौ ततः । प्रोचतुर्न्युंछने वत्स ! भवावस्तव भाषिते ॥ ६१७ ॥ ऋषिश्चाख्यत् चित्रपात्रं क्षात्रं बाल्येऽप्यहो महः । सतां भानोश्च न वयोऽपेक्षिणी वा महस्विता ॥ ६१८ ॥ भूपालोऽथाह बालोऽयं प्रहेतुं शक्यते कथम् । शक्तेऽपि हि शिशौ पित्रोः प्रेम्णा-

१ त्रिसंख्यकसुशिष्यसहितः । २ जवनिकांतरे । ३ प्रातःकाले । ४ आश्चर्यपात्रं ।

पायैकशंकिता ॥६१९॥ भयान्यहो ! प्रेम पश्यत्यपदेऽपि पदे पदे । सिंही सिंहेऽपि शावे किं नाऽनिष्टाशंकिनी क्वचित् ॥६२०॥ सोत्साहः प्राह तत्कालमौचितीचतुरः शुकः । प्राग् निनंसामि तत्तीर्थं कार्यं चैतदुपस्थितम् ॥ ६२१ ॥ मृदंगनादो नृतेच्छोर्बुभुक्षोश्च निमंत्रणम् । शय्यान्यासः शयालोश्च मम दिष्ट्येदमापतत् ॥६२२॥ पूज्यादेशाद् व्रजिष्यामि तत्तत्राहमथो नृपः । मंत्रिणां मुखमैक्षिष्ट मंत्रिणोऽप्याचचक्षिरे ॥६२३॥ ऋषींद्रोऽर्थी प्रदाता त्वं रक्षितव्या च तीर्थभूः । रक्षकः शुकराजश्चेदनुमन्यामहे तमाम् ॥६२४॥ तत्पायसे घृतसिताक्षेपं मत्वोत्सुकः शुकः । समं तेनाचलत्पित्रोर्नत्वांघ्री साश्रुनेत्रयोः ॥ ६२५ ॥ स पार्थ इव तूणीरधनुर्द्धरणदुर्धरः । तत्क्षणात्प्राप्य तत्तीर्थमाराध्यस्तत्र तस्थिवान् ॥ ६२६ ॥ तत्प्रभावादभूत्तत्राश्रमे पुष्पफलोच्छ्रयः । दुःश्वापददवाग्न्यादिर्नोपदुद्राव च क्वचित् ॥ ६२७ ॥ कोऽप्यहो प्राग्भवाचीर्णश्रीधर्ममहिमा महान् । नृमात्रस्यापि तीर्थेशस्येव येनेदृशी स्थितिः ॥ ६२८ ॥ तापसानां स सान्निध्यात्सुखं तत्राश्रमे वसन् । रजन्यामन्यदाश्रौषीत् सुदतीं रुदतीं क्वचित् ॥ ६२९ ॥ कारुण्यांबुनिधिः सत्वनिधिर्गत्वाथ तत्र ताम् । आलाप्य मसृणालापैरप्राक्षीत् दुःखकारणम् ॥ ६३० ॥ साप्याह पुरि चंपायां निष्कंपायां रिपुव्रजैः । राजास्ति नामतः शत्रुमर्दनः शत्रुमर्दनः ॥ ६३१ ॥ गुणैः पद्मावती साक्षात्तस्य पद्मावती सुता । मया धात्र्यान्यदोत्संगे नीता रंगेण यावता ॥ ६३२ ॥ तावन्मया समं विद्याभृता केनापि पापिना । हैर्यक्षेणापजह्रे सा जवाद्वत्सेव धेनुयुक् ॥ ६३३ ॥ त्यक्त्वात्रेमां च तां नीत्वा काकनाशं ननाश सः । तद्दुःखाद्रोदिमीत्युक्ते तामाश्वासितवान् शुकः ॥ ६३४ ॥ तां च मुक्त्वोटजे क्वापि खेचरं शोधयन्नयम् । भ्राम्यन् पश्चिमयामिन्यां चैत्यपृष्ठमुपेयिवान् ॥ ६३५ ॥ अद्राक्षीच्च नरं कंचित्

१ नंतुमिच्छामि । २ घृतशर्कराप्रक्षेपं । ३ कोमलालापैः । ४ सिंहेन । २ उटजे पर्णकुट्याम् ।

क्रंदंतं पतितं भुवि । अप्राक्षीच्च दयादक्षः कस्त्वं दुःखं च ते किमु ॥ ६३६ ॥ कृपालोः सम्यगाख्येयमित्याख्यत्सोऽप्यहो अहम् । सूनुर्गगनवल्लभपुरेशखेचरेशितुः ॥ ६३७ ॥ वायुवेगेति सत्याह्वः कन्यां हृत्वा व्रजन्निह । तीर्थस्योल्लंघनाद्भ्रष्टविद्यः सद्यः प्रपेतिवान् ॥ ६३८ ॥ अन्य कन्याऽपहृतिजात पातकान्नु प्रपातु कः । व्यमुचं कन्यकां रागबुद्धिमप्यर्दितांगकः ॥ ६३९ ॥ शकुनीव शाकुनिकमुक्ता सापि ययौ क्वचित् । हा मां लाभेच्छया मूलहारिणं पाप्मकारिणम् ॥ ६४० ॥ जिज्ञासितव्यतिकरोपलब्धिमुदितस्ततः । शुकोऽन्विष्यन्नवैक्षिष्ट चैत्यांतस्तां सुरीमिव ॥ ६४१ ॥ धात्रीपुत्र्यौ शुकेनाथ मेलिते केलिते मुदा । खेचरोऽप्युपचारेण पटूचक्रेऽमुना क्रमात् ॥ ६४२ ॥ जीवितोपकृति क्रीतः स्फीतप्रीतिः शुकस्य सः । बभूव खेचरोऽप्यस्यानुचरः सुकृतान्यहो ॥ ६४३ ॥ भो ! नभोगामिनी विद्या विद्यते ते न वेति ? सः । शुकपृष्टोऽन्यदात्रादीद्विद्यते न पुनः स्फुरेत् ॥ ६४४ ॥ कश्चित्परः सिद्धविद्यः पुनर्दद्याद्यदि स्वकम् । मूर्ध्नि कृत्वा करं तर्हि मम स्फुरति नान्यथा ॥ ६४५ शुकः स्माह तमां मह्यं तर्हि देहि यथा ह्यहम् । सिध्धविद्यः पुनस्तुभ्यं तां ददे प्रतिदेयवत् ॥ ६४६ ॥ तुष्टेन तेन सा तस्मै दत्तानेनापि साधिता । देवस्य दृष्टौ पुण्यैर्द्राक् सिध्धा शुध्धात्मनोऽस्य च ॥ ६४७ ॥ सास्मै ददे शुकेनापि सिध्धा च पाठसिध्धवत् । ततो द्वावपि जज्ञाते खेचरौ भूचरावपि ॥ ६४८ ॥ विद्या विद्याभृतान्या अप्यदीयंत शुकाय च । अगण्यपुण्यसंयोगैः किं किं वा दुर्लभं नृणाम् ॥ ६४९ ॥ विकुर्व्योच्चैर्विमानं तौ निर्देशाद् गांगलेस्ततः । वनिते ते सहादाय पुरीं चंपामुपेयतुः ॥ ६५० ॥ कन्याहरणसंभूतमभूतार्त्तितमोग्रहम् । राज्ञः संगत्य सद्य-

१ मूलधनहारिणम् । २ तमोग्रहं राहुम् । ३ राज्ञः पक्षे चंद्रस्य ।

स्तौ बुधवत्प्रत्यषेधताम् ॥ ६५१ ॥ राज्ञा जिज्ञासिते व्योमगामिनापि प्रकाशिते । वृत्ते समस्ते सोऽज्ञासीत् शुकं स्वकसुहृत्सुतम् ॥ ६५२ ॥ शास्त्रेषु मित्रपुत्रस्य राजा रिपुरिति स्थितिः । चित्रं मित्रभुवस्त्वस्य स राजा प्रेमभूरभूत् ॥ ६५३ ॥ स तस्मै मित्रपुत्रायाप्यमंदाय मुदा ददौ । तां नंदनां निजामेवं प्रीतिः स्फीतिमुपैति हि ॥ ६५४ ॥ वधूवरस्यावनिपः परं परिणयोत्सवम् । चक्रे वरं च सच्चक्रे प्रोच्चैः प्रेम्णः स्थितिर्ह्यसौ ॥ ६५५ ॥ विललास कियत्कालं सलीलं तत्र चैतया । पद्मावत्या स भोगींद्रः क्षितींद्रप्रार्थनावशात् ॥ ६५६ ॥ व्यापारा ऐहिकाः सर्वे स्युः पुण्येनैव सत्फलाः । लवणेनैव सुस्वादुरसा रसवती किल ॥ ६५७ ॥ तत्सांसारिककृत्यानि कुर्वाणेन विवेकिना । तदंतर्धर्मकार्याणि कार्याण्येव यथोचितम् ॥ ६५८ ॥ इत्यन्येद्युरनुज्ञाप्य नृपमापृच्छ्य च प्रियाम् । शुकः सखेचरश्चैत्यनत्यै वैताढ्यमीयिवान् ॥ ६५९ ॥ चित्राद्वैताढ्यवैताढ्यश्रियमास्वादयन्नयम् । गच्छंश्च मार्गे गगनवल्लभं पुरमापिवान् ॥ ६६० ॥ स्वपित्रोः खेचरस्तत्र शुकोपकृतिमुक्तवान् । हृष्टौ तौ ददतुश्चास्मै वायुवेगां निजांगजाम् ॥ ६६१ ॥ ताभ्यां विवाह्य सोऽबालामीत्यास्थाप्यत सत्कृतः । तीर्थनत्यर्थमत्यर्थमप्युत्कः कतिचिद् दिनान् ॥ ६६२ ॥ भाग्यभाजां तथान्येषां विष्कंभाः स्युः पदे पदे । एकेषां सत्कृतेः किं तु परेषां तु तिरस्कृतेः ॥ ६६३ ॥ तौ पर्वान्येद्युरुद्दिश्य भगिनीभर्तृशालकौ । नंतु तीर्थं प्रतस्थाते विमानस्थाविवामरौ ॥ ६६४ ॥ शुकराज ! शुकराजेत्युच्चैः पश्चाच्च कांचन । तदा शब्दायमानां तौ निशम्य विस्मितौ स्थितौ ॥ ६६५ ॥ का त्वमित्यनुयुक्ता सा व्यक्त-

१ पक्षे बुधग्रहवत् । २ पक्षे सूर्यपुत्रस्य शनैश्चरस्य । ३ राजा चंद्रः । ४ आश्चर्यैकतायुक्तवैताढ्यश्रियम् । ५ तीर्थनमनार्थम् । ६ उत्कः उत्कंठितः । ७ विस्ताराः ।

मुक्तवतीति च । देवी चक्रेश्वरीनाम्ना देवी चक्रेश्वरी ह्यहम् ॥ ६६६ ॥ गोमुखाख्यस्य यक्षस्य शिक्षया सुगुरोरिव । रक्षार्थं तीर्थमुख्यस्य काश्मीरमधितस्थुषः ॥ ६६७ ॥ प्रयांती क्षितिप्रतिष्ठपुरोपर्यहमाययौ । तत्रैकां रुदतीं प्रोच्चैः सुदतीं निशशाम च ॥ ६६८ ॥ युग्मम् ॥ ततः सपदि तद्दुःखग्रस्ताऽधस्तादवातरम् । स किं जीवन्न दुःखी यः परं प्रेक्ष्यापि दुःखिनम् ॥ ६६९ ॥ रमामिव गृहारामे तां व्याशोक्यांङ्कगां शुचा । पर्यन्वयुक्षि पद्माक्षि ! किं ते दुःखमथाह सा ॥ ६७० ॥ मामकीनः शुकः सूनुर्निन्ये गांगलिनाश्रमे । कुशलादि चिरात्तस्य नैव वेद्मीति रोदिमि ॥ ६७१ ॥ मयार्थावादि मा रोदीर्भद्रे ! तत्रैव याम्यहम् । कुशलं वक्ष्यमानाशु समानेष्ये सुतस्य ते ॥ ६७२ ॥ तामित्याश्वास्य तत्तीर्थं प्रयाता त्वामवीक्ष्य तु । समीक्ष्य चावधिज्ञानाद-त्रायातास्मि संप्रति ॥ ६७३ ॥ द्राक्तदागत्य विज्ञात्मप्रात्ममातरमातुराम् । स्वदर्शनामृतरसैः सिंचस्त्वामृतमेघवत् ॥ ६७४ ॥ सुपुत्राश्च सुशिष्याश्च सुस्नुषाश्च विशेषतः । सर्वथैवानुवर्त्तंते गुरून् भृत्या इव प्रभून् ॥ ६७५ ॥ प्रेप्स्यन्ते पितृभिः पुत्राः स्वात्मनः सुखहेतवे । तेऽपि चेद्दुःखहेतुः स्युरुत्थितोऽग्निस्तदोदकात् ॥ ६७६ ॥ जननी माननीया च पित्रोरपि विशेषतः । यदुच्यते पितुर्माता सहस्रगुणगौरवा ॥ ६७७ ॥ तदुक्तं—“ ऊढो गर्भः प्रसवसमये सोढमप्युग्रशूलं पथ्याहारैः स्नपनविधिभिः स्तन्यपानप्रयत्नैः । विष्ठामूत्रप्रभृतिमलिनैः कष्टमासाद्य सद्यः त्रातः पुत्रः कथमपि यया स्तूयतां सैव माता ॥ ६७८ ॥ ” इति श्रुत्वा शुकोऽश्रूणि स्रवन् शोकलवानिव । प्रोचेंऽतिके कथं तीर्थमनत्वा देव्युपैम्यहम् ॥ ६७९ ॥ छेकेनाप्युत्सुकेनापि कार्यमेव यथोचितम् । सद्धर्मकर्मावसरानुप्राप्तमिव भोजनम् ॥ ६८० ॥ माताऽत्र स्वार्थकृत्तीर्थमत्रामुत्राप्यदः पुनः । एतदानत्य तत्तत्रागच्छन्नस्मि समुत्सुकः ॥ ६८१ ॥ आयातमेव मां मातुर्वदेरित्युदिता द्रुतम् । देवी तथाकरोत्साथ सोऽपि तीर्थमुपास्थितः ॥ ६८२ ॥ विस्मयायतने सिद्धायतने तत्र शाश्वते । नत्वार्चाः[1] शाश्वतीः स स्वं कृतार्थीकृतवान् जनुः ॥ ६८३ ॥ व्याघुट्य द्रागथादाय दयिते श्वशुरावुभौ । मातामहं चानुज्ञाप्य युगादीशं प्रणम्य च ॥ ६८४ ॥ निःसमानविमानस्थः प्रोद्दंडाडंबरेण यः । सेव्यो वैद्याधरैर्वृन्दैः स्वपुरासन्नमियिवान् ॥६८५॥ युग्मम् ॥ सुश्लाघामुखरमुखैर्वीक्ष्यमाणोऽखिलैर्जनैः । जयंत इव शक्रस्य स पुरं प्राविशत्पितुः ॥ ६८६ ॥ अकारि च पुरे पित्रा पुत्रागममहो महान् । सार्वत्रिको हि महतां हर्षः प्रावृषिकाब्दवत् ॥ ६८७ ॥ शुकराजो राज्यचिंतां चक्रेऽथ युवराजवत् । स किंपुत्रः[2] प्रभुष्णुर्यः पैतृकीं नोद्धरेद्धुरम् ॥ ६८८ ॥ क्रीडासिंधौ मधौ[3] लब्धप्रसरेऽथ नरेश्वरः । इयाय सत्रा पुत्राभ्यामारामं सपरिच्छदः ॥ ६८९ ॥ यावत्सर्वेऽपि निर्व्रीडं क्रीडंतिस्म पृथक् पृथक् । तावत्कलकलः कोऽपि दुस्सहः सहसाभवत् ॥ ६९० ॥ राजा पृष्टश्च निष्ठुर्क्याचष्ट[4] कोऽपि भटः प्रभो ! । नृपोऽस्ति नाम्ना वीरांगः सारंगपुरपत्तने ॥ ६९१ ॥ शूरस्तस्य सुतः सूरनामायं पूर्ववैरतः । त्वत्पुत्रं हंसमभ्यागात् क्रुद्धो हस्तीव हस्तिनम् ॥ ६९२ ॥ निशम्येति स्फुरत्तर्कस्तर्कयांचकृवान् नृपः । राज्यं करोम्यहं राज्यचिंतां पुनरयं शुकः ॥ ६९३ ॥ मत्सेवकश्च वीरांगस्तदहो हंससूरयोः । वैरस्य हेतोर्वैरस्य भवेत् किं नाम कारणम् ॥ ६९४ ॥ ध्यायन्निति दधावासावुत्सुकः शुकहंसयुक् । यावत्तावत्कश्चिदेत्य भटोऽभाषिष्ट भूभुजम् ॥ ६९५ ॥ प्राग्भवे देव ! पुत्रस्ते हंसः सूरं पराभवत् । तेन वैरेण सूरोऽयं याचते हंसमाहवम्[5] ॥ ६९६ ॥ वीरावतंसो हंसोऽथ पितरं भ्रातरं भृशम् । संनह्यंतं निवार्याशु डुढौके योद्धुमुद्धुरः

१ अर्चाः प्रतिमाः । २ किंपुत्रः कुत्सितः पुत्रः इत्यप्यर्थः । ३ वसंते । ४ निश्चित्य । ५ आहवं युद्धम् ।

॥ ६९७ ॥ सूरोऽपि भूरिशस्त्रौघैरुग्रं सांग्रामिकं रथम् । आरूढः प्रौढदर्पेण संग्रामांगणमागमत् ॥ ६९८ ॥ सर्वेष्वन्येषु पश्यत्सु पक्षपातवि तयोश्चिरम् । महायुद्धमभूत्पार्थकर्णयोरिव चित्रकृत् ॥६९९॥ तौ द्वावपि भृशं युद्धश्रद्धालू श्राद्धभोजिनौ । ब्राह्मणाविव नो तृप्तिं कियताप्यापतुस्तदा ॥ ७०० ॥ तौ द्वावपि वरौ वीरौ महोत्साहौ महाबलौ । तुल्यौ वीक्ष्य क्षणं भेजे जयश्रीरपि संशयम् ॥७०१॥ अथ हंसेन सूरस्य शस्त्राणि निखिलान्यपि । छिन्नानि क्रमशः क्ष्माभृत्पक्षा इव [1]बिडौजसा ॥ ७०२ ॥ ततः सूरः स्फुरत्क्रोधपूरदुर्धरसिंधुरः[2] । हंसं हंतुमधाविष्ट मुष्टिमुत्पाट्य वज्रवत् ॥ ७०३ ॥ शंकितेन तदा राज्ञा शुकसंमुखमीक्षिते । दक्षः शुकोऽपि हंसांगे स्वविद्याः समचिक्रमत्[3] ॥ ७०४ ॥ तद्बलात्तत्क्षणं हंसः सूरमुत्पाट्य दूरतः । साधिक्षेपं प्रचिक्षेप प्रोच्चैः कंदुकलीलया ॥ ७०५ ॥ सूरः स्वसैन्यमुल्लंघ्य पपात परतस्ततः । सैन्यस्य न्युंछनमिव प्राछेन्मूर्छां च सोच्छ्रयाम् ॥७०६॥ सेवकैरुदकैः सिक्तः कृच्छ्राद् बाढ़ां स चेतनाम् । प्राप कोपस्फुटफलात् सुखेनाभ्यंतरी पुनः ॥ ७०७ ॥ दध्यौ च धिग्मया क्रोधान्मुधा लेभे पराभवः । भवश्च पुरतो रौद्रध्यानेनानंतदुःखदः ॥७०८॥ इति ध्यायन् विशुद्धात्मा त्यक्तक्रोधविरोधधीः । क्षमयामास भूमीशं सद्विपुत्रं[4] मृगध्वजम् ॥ ७०९ ॥ स भूभुजाश्चर्ययुजा वैरं वेत्सि कथं न्विति । पृष्टोऽभ्यधत्त श्रीदत्तः केवली प्राप नः पुरे ॥ ७१० ॥ मत्पृष्टः प्राग्भवं सोऽवक् भो भद्दिलपुरे नृपः । जितारिर्हंसीसारस्यौ देव्यौ सिंहश्च मंत्रिराट् ॥७११॥ स गाढाभिग्रहो यात्रां व्रजन् यक्षावतारिते । काश्मीरांतः श्रीविमलगिरितीर्थेऽनमाज्जिनम् ॥ ७१२ ॥ अतिष्ठिपच्च विमलपुरं तत्र चिरं स्थितः । कालेन सोऽपि भूपालः कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ७१३ ॥ मंत्री सिंहस्ततस्तस्य समग्रं नागरं जनम् । सार्द्ध-

१ इंद्रेण । २ सिंधुरः गजः । ३ संक्रामयामास । ४ पुत्रद्वयसहितम् ।

मादाय भद्दिलपुरं मत्यंचकत्तराम् ॥ ७१४ ॥ जननी जन्मभूमिश्च निद्रा पश्चिमरात्रिजा । इष्टयोगः सुगोष्ठी च दुर्मोचाः पंच देहिभिः ॥ ७१५ ॥ अर्द्धमार्गे गतस्याथ मंत्रिणः स्मृतिमागमत् । तत्रैव विस्मृतं किंचिद्वस्तु सारतरं निजम् ॥ ७१६ ॥ बभाषे धीसखेनाथ चरकः स्वकसेवकः । भोः प्रयाहि पुरस्थाने वस्तु तत्पूर्णमानय ॥ ७१७ ॥ सोऽप्यवक् कथमेकाकी शून्यस्थाने प्रयाम्यहम् । कोपं कृत्वा ततः प्रैषि मंत्रिणा तत्र सोऽप्ययगात् ॥ ७१८ ॥ भिल्लस्तत्तु निजगृहे जगृहे कोपि वस्त्वतः । न लेभे स ततः पश्चादेत्यामात्यं तथाभ्यधात् ॥ ७१९ ॥ क्रुद्धोऽमात्यस्त्वयैवात्तमिति व्यक्तमताडयत् । गाढं तत्रैव मूर्छाळं जहौ ही क्षोभमूढता ॥ ७२० ॥ मंत्र्यथो शोकयुक् प्राप्तः स्वं भद्दिलपुरं क्रमात् । सचेतनश्च चरकः शीतलैरनिलैरभूत् ॥ ७२१ ॥ सार्थं स्वार्थपरं सर्वं गतं दृष्ट्वा च दध्यकौ । धिग् धिग् धीसखमधमं प्रभुतागर्वगर्वितम् ॥ ७२२ ॥ यतः—" चोर–चिल्लकाइं गंधिअ भट्टा य विज्जपाहुणया । वेसा धूंअनरिंदा परस्स पीडं न याणंति ॥७२३॥ " ध्यायन्नित्येष पंथानमजानन्नटवीमटन् । भ्रामं भ्रामं म्रियते स्म क्षुत्तृषाद्यार्त्तरौद्रहृत् ॥ ७२४ ॥ स च सर्पः स्फुरद्दर्पोऽभूद् भद्दिलपुरे वने । तेन तत्रागतो मंत्री दष्टो दुष्टात्मना मृतः ॥ ७२५ ॥ सर्पः सोऽपि मृतः प्राप नरकं नरकात्पुनः । उद्धृतोऽजनि वीरांगभूपपुत्रो भवानयम् ॥ ७२६ ॥ मंत्री च मृत्वा विमलाचले वापीजलेऽजनि । मरालबालस्तत्तीर्थं दृष्ट्वा स्वां जातिमस्मरत् ॥ ७२७ ॥ सम्यग् नाराधितः स्वामी प्राक् तत्तिर्यक्त्वमाप्नुवम् । ध्यात्वेति जिनमानर्च चंचानीतैः सुमैरयम् ॥ ७२८ ॥ भृत्वांभोभिरुभौ पक्षौ सार्वमुख्यमसिस्नपत् । इत्याद्याराध्य मृत्वासौ सौधर्मे निर्जरोऽजनि ॥ ७२९ ॥ ततश्च्युत्वाधुना पुण्यैर्मृगध्वजमहीभुजः ।

१ मंत्रिणा । २ अ:त्तं गृहीतम् । ३ शिशवः । ४ पुत्री । ५ सुमैः कुसुमैः । ६ मुख्यानिनम् ।

हंसराजांगजो जातोऽस्तीति श्रुत्वा मुनेर्वचः ॥ ७३० ॥ तत्प्राग्भवभवं वैरं स्मरन् जातिस्मृतेरिव । हंसं हन्मीत्यहं जल्पन्नहंकारादिहागमम् ॥ ७३१ ॥ युग्मम् ॥ वार्यमाणोऽपि पित्राहं तदानीं नैव तस्थिवान् । इहागतस्तु निर्जिग्ये युग्ये त्वत्सूनुनाऽधुना ॥ ७३२ ॥ एतस्मादेव वैराग्याद् भाग्याद्दासादितादहम् । दीक्षां कक्षीकरिष्यामि स्वामिश्रीदत्तसंनिधौ ॥ ७३३ ॥ इत्युक्त्वा दुस्तमः सूरः सूरः स्वस्थानमाप्तवान् । प्राव्राजीदविलंबं च धर्मे श्लाघ्या त्वरैव हि ॥ ७३४ ॥ यो यन्मनास्तदासक्तं सोऽन्यं दृष्ट्वा तदुत्सुकः । स्यादिति क्षितिपोऽप्युच्चैर्दीक्षोत्कोदधियवास्तदा ॥ ७३५ ॥ नाद्यापि किं मे वैराग्यरंगः संगमकृन्मुदा । यद्वा केवलिना ज्ञानशालिना जगदे तदा ॥ ७३६ ॥ तदा ते भविता सम्यग् वैराग्यं योग्यतावशात् । यदा कदाचित्त्वं चंद्रवत्याः प्रेक्षिष्यसेऽगजम् ॥ ७३७ ॥ तस्यास्तु पुत्रो नाद्यापि वंध्याया इव जायते । तत्किं कुर्यामिति ध्यायेद्यावत् क्ष्माभृद्रहःस्थितः ॥ ७३८ ॥ तावत्तत्रोरुतारुण्यपुण्यः कोऽप्यागमत्पुमान् । अनंसीच्च नरेशाय कस्त्वं तेनाप्यपृच्छ्यत ॥ ७३९ ॥ प्रतिवक्ति स तं यावत्तावदाविरभूद्दिवि । दिव्या वाग् भूप ! विद्धि चंद्रवत्याः सुतो ह्ययम् ॥ ७४० ॥ तवात्र यदि संदेहस्तदैशान्याश्रितो दिशि । पंचैव योजनान्यद्रिद्वयांतः कदलीवनम् ॥ ७४१ ॥ आस्ते यशोमती तत्र योगिनी ज्ञानयोगिनी । प्रष्टव्या सा समस्तं ते वृत्तांतं व्याहरिष्यति ॥ ७४२ ॥ इत्याकर्ण्य धरित्रीशः प्रोच्चैश्चित्रीयमाणहृत् । पुंसा तेन सहैशानदिशि तत्राशु जग्मिवान् ॥ ७४३ ॥ ददर्श योगिनीं तां च सापि प्रीत्याह तं प्रति । भूभर्तः ! सत्यमेवैतद्यत्त्वया शुश्रुवे वचः ॥ ७४४ ॥ विषमः कोऽपि संसारकांतारगहनक्रमः । चित्रं यत्र विमुह्यंति तत्त्वज्ञास्त्वा-

१ युद्धे । २ दुरंधकारे सूर्यः । ३ दीक्षोत्सुकः ।

दृशा अपि ॥ ७४५ ॥ आमूलचूलमेतस्य वृत्तं शृणु भणामि भोः । चंद्रपुर्यां सोमचंद्रः क्षितींद्रश्चंद्रसद्यशाः ॥ ७४६ ॥ भार्या भानुमती तस्य क्षेत्राद्धैमवतादथ । युग्मं सौधर्मशर्माणि भुक्त्वा तत्कुक्षिमागमत् ॥७४७॥ पुत्रः पुत्री च जज्ञाते ज्ञातेः प्रमददायिनौ । नाम्ना ख्यातौ च तौ चंद्रशेखरश्चंद्रवत्यपि ॥ ७४८ ॥ सार्द्धं प्रवर्द्धमानौ तौ स्पर्द्धमानौ वपुःश्रिया । भवं सस्मरतुः पूर्वमपूर्वं यौवनं श्रितौ ॥७४९॥ तावच्चंद्रवती पित्रा तुभ्यं प्रादायि सादरम् । विवाहिता पुनश्चंद्रशेखरेण यशोमती ॥ ७५० ॥ तौ च पूर्वभवाभ्यासान्मिथोऽत्यंतानुरागिणौ । सकामौ कर्तुकामौ प्राग्भवसंबंधमेव धिक् ॥ ७५१ ॥ जीवानां काप्यनिर्वाच्या ही ही भवकुवासना । यया प्रवृत्तिरीदृक् स्यात्तयोरुत्तमयोरपि ॥ ७५२ ॥ यदाचालीर्गांगलेस्त्वमाश्रमं प्रत्यविश्रमम् । आहूतश्चंद्रवत्यासौ स्वेष्टसिद्ध्यै तदा मुदा ॥ ७५३ ॥ त्वद्राज्यग्रहणायैवायातोऽपि मुक्तात्तव । उत्तंभकादिवाग्निर्द्राग् विफलीभवति स्म सः ॥ ७५४ ॥ त्वं च वंचनया नानावचोरचनया रयात् । पर्यवासाप्यथास्ताभ्यां विदग्धोऽपि हि मुग्धवत् ॥ ७५५ ॥ आराधितस्ततस्तेन कामदेवाख्ययक्षराट् । प्रत्यक्षः क्षिप्रमाचख्यौ किं कुर्वे तव भोः प्रियम् ॥ ७५६ ॥ सोऽवक् चंद्रवतीं मे द्राग् देहि यक्षस्ततोऽजनम् । तस्मै दत्वाब्रवीदस्मादृश्यीकरणांजनात् ॥ ८५७ ॥ न मृगध्वजराड् यावद् द्रष्टा चंद्रवतीसुतम् । तया विलासिनं तावन्न त्वां ज्ञास्यति कश्चन ॥ ७५८ ॥ युग्मम् ॥ तस्मिन् दृष्टे पुनाराज्ञा स्फुटीभाव्यखिलं ह्यदः । इति यक्षोक्तिहृष्टोऽसौ ययौ चंद्रवतीगृहम् ॥ ७५९ ॥ स्वैरं चिरं तत्र तिष्ठन् अदृश्योऽजनयोगतः । सोऽजीजनच्चंद्रवत्यां पुत्रं चंद्रांकनामकम् ॥ ७६० ॥ यक्षप्रभावान्न ज्ञातं तस्य जन्मादि केनचित् । जातमात्रं च तं

१ अविमर्ने विभातिरहितं यथास्यात्तथा । २ निर्वापणात् । ३ चतुरोऽपि ।

पुत्रं स्वप्रियायै स आर्पयत् ॥ ७६१ ॥ सा तं यशोमती त्वात्मजातपालमपालयत् । पत्युरास्यमप्यपश्यंत्यहो स्नेहो मृगीदृशा-म् ॥ ७६२ ॥ क्रमात्तं स्फारतारुण्यलावण्योल्लासशालिनम् । निध्याय दध्युषी सोच्चैर्वियोगार्त्ता यशोमती ॥ ७६३ ॥ चंद्र-वत्यां भृशासक्तिचेतसं चंद्रशेखरम् । नित्यप्रोषितकांतेव जातु प्रेक्षेऽपि नो पतिम् ॥ ७६४ ॥ एनमेवाथ रमणं रमणीयं विधा-य तत् । पालितस्येव सालस्य गृह्णाम्यस्य स्वयं फलम् ॥ ७६५ ॥ एवं ध्यात्वा च हित्वा च विवेकच्छेकतामियम् । तमभाषत भो भद्र! मां त्वमाद्रियसे यदि ॥ ७६६ ॥ तदा ते प्राज्यराज्यं स्यादहं च वशवर्त्तिनी । श्रुत्वेत्यतर्कितात्युग्रघातार्त्त इव सो-ऽब्रवीत् ॥ ७६७ ॥ मातः! किमिदमभव्यमवक्तव्यमयुक्तकम् । ब्रवीषि साब्रवीन्नाहं सुभग! स्यां प्रसूस्तव ॥ ७६८ ॥ किंतु चंद्रवती राज्ञी मृगध्वजमहीभुजः । इति श्रुत्वाशु तत्वार्थं ज्ञातुमातुरमानसः ॥ ७६९ ॥ तदीयां दुःश्रवां वाचमवमन्य स सत्य-धीः । पित्रोर्वीक्षापरीक्षार्थं निर्गतोऽद्य च तेऽमीलत् ॥ ७७० ॥ युग्मम् ॥ सा वकीवोभयभ्रष्टा पतिपुत्रवियोगिनी । वैराग्या-द्योगिनी जज्ञे जैनसाध्व्याद्ययोगतः ॥७७१॥ साहं यशोमती सम्यग् भवभावनयाशु मे । उत्पेदानं कियद्ज्ञानं जाने तेनाखिलं ह्यदः ॥७७२॥ तेनैव दक्षयक्षेणांऽतरीक्ष्योक्त्या मदंतिके । प्राहायिष्टा मयाप्येत्तदाख्याहि यथास्थितम् ॥ ७७३ ॥ इत्यंनाकर्ण्यमाकर्ण्य चुक्षोभोच्चैश्चिखेद च । महीर्दुर्गृहदुर्वृत्तांश्चित्तं कस्य न दह्यते ॥ ७७४ ॥ ततस्तत्प्रतिबोधार्थं साभ्यधान्मधुरध्वनिः । योगिनी योगिनीवाणीरीत्या सत्यार्थवेदिनी ॥ ७७५ ॥ " कवण केरा पुत्र मित्रारे, कवण केरी नारी । मुहिआं मोहिओ मेरी, मूढ भणइ अविचारी ॥७७६॥ जागि न जोगी हो हो होहो जाइं न जोग विचारा । मल्हिअ मारग आदरि, मारग जिम पामिअे

१ वृक्षविशेषस्य । २ माता ॥ ३ अंतरीक्षोक्त्या इत्यपि पाठः । ४ राजा ।

भवपारा ॥७७७॥(आंचली)अतिहिं गहना अतिहिं कूडा, अतिहिं अथिर संसारा । भामओ छांडी योग जुमांटी, कीजइ जिणध-र्मसारा ॥७७८॥ जागिनजोगी०॥ मोहिइं मोहिओ कोहिइ खोहिओ, लोहिइं वाहिओ धाइ । मुहिआ बिहुं भवि अवरकारणि, मूरखदुःखिओथाइ ॥ ७७९ ॥ जागिन०॥ एकने काजिइं बीहे खंचे, त्रिणि संचे च्यारि वारे । पांचइ पाले छइ टाले, आ-पिइ आप उतारे ॥ ७८० ॥ जागिनजोगि०॥ इति योगिनीवाणी "। तन्निशम्य नृपः सम्यग् जातशांतविरक्तहृत् । तामनुज्ञाप्य चंद्रांकयुग् ययौ स्वपुरीवनम् ॥ ७८१ ॥ प्रेष्य चंद्रांकमाकार्य मंत्र्यादीन् स्वसुतान्वितान् । स व्याजहार संसारोद्विग्नस्तत्व निमग्नधीः ॥७८२॥ तपस्यामहमादास्ये दास्येनेव भवेन यत् । पराभवेऽस्मि भृशं राज्यं देयं शुकाय तु ॥७८३॥ गृहमेष्यामि नैवाहं प्राहुर्मंत्र्यादयस्ततः । गृहमागम्यतां देव! दोषः को हि गृहागमे ॥७८४॥ निर्मोहतायां गृहमप्यरण्यमन्यथा पुनः । अप्यरण्यं गृहं मोहादेव बंधो हि देहिनाम् ॥ ७८५ ॥ तदाग्रहाद् गृहं प्राप क्ष्मापतिः सपरिच्छदः । उपक्षितींद्रं चांद्राक्षीचंद्रांकं चंद्रशेखरः ॥७८६॥ ततः संस्मृततद्वचनः स कथंचन । केनाप्यज्ञात एवागात्स्वपुरं जीववज्जवात् ॥७८७॥ शुकराजाय राजाथ राज्यं प्राज्योत्सवैर्ददे । प्रत्याददे च प्रव्रज्यानुमतिं चेतनं ततः ॥७८८॥ राज्ञि तस्मिन्नभिभवोदयाभियमुपेयुषि । युक्तमासादया-मास प्रोल्लासमथ यामिनी ॥७८९॥ तमोभरेऽपि वितमास्तदा दध्यौ मृगध्वजः । कदाद्य भावि सुप्रातर्मोदिष्ये दीक्षया कदा ॥७९०॥ कदा च निरतीचार चारुचारित्रचर्यया । चरिष्यामि करिष्यामि कृत्स्नकर्मक्षयं कदा ॥७९१॥ इत्युच्चैश्चटदुत्कर्षः शुभध्यानैकतानधीः । स तथा भावनां कांचित् विभावर्यामभावयत् ॥७९२॥ प्रातर्यथा निशीथिन्या समं दुष्कर्मणां क्षयात् ।

१ प्रव्रज्यां । २ चटदुत्कर्षं इत्यपि पाठांतरम् ।

स्पर्धादिवोदगात्तस्य केवलं हेलिना सह ॥७९३॥ महायत्नोऽप्यैहिकः स्याद्विहितोऽपि हि निष्फलः । धर्म्मसंकल्पमात्रेणा-प्येवं केवलमप्यहो ॥७९४॥ तस्याशेषविदः सद्यः साधुवेषप्रदायिभिः । महीयान् महिमाऽमर्त्यैर्निर्ममे निर्ममेशितुः ॥७९५॥ तदेयुः शुकराजाद्याः सप्रमोदाः सविस्मयाः । राजर्षिश्च सुधादेश्यामादिदेशेति देशनाम् ॥७९६॥ भव्याः! साधुश्राद्धधर्मौ सेतुबंधौ भवांबुधौ । अवक्रवक्रौ विषमसमौ यात यथेप्सितम् ॥७९७॥ तदा कमलमालार्हद्धर्महंसेश्च हंसराट् । चंद्रांकश्च प्रबु-ध्यात्तव्रताः सिद्धाश्रयः क्रमात् ॥७९८॥ दृढसम्यक्त्वपूर्वं च यथाशक्ति शुकादयः । यतिधर्मकृतश्रद्धाः श्राद्धधर्म मपेदिरे ॥ ७९९ ॥ असत्याश्चंद्रवत्यास्तु दुर्वृत्तं नोच्यत क्वचित् । राजर्षिणापि चंद्रांकेनापि वैराग्यवत्तया ॥ ८०० ॥ किं नाम सम्यग्वैराग्येऽन्येषां दोषप्रघोषणैः । भवाभिनंदिनामेव परिवादे विदग्धता ॥ ८०१ ॥ स्वश्लाघा परनिंदा च लक्षणं निर्गुणात्मनाम् । परश्लाघा स्वनिंदा तु लक्षणं सद्गुणात्मनाम् ॥ ८०२ ॥ पादन्यासैः पुपावोर्वीं ततोऽसौ ज्ञानिभानुमान् । राज्यं च पालयामास शुकः शक्रपराक्रमः ॥ ८०३ ॥ दुर्न्यायशेखरश्चंद्रशे-खरः पुनरन्यदा । चंद्रवत्यामतिस्निह्यन् द्रुह्यन् शुकमहीभुजे ॥ ८०४ ॥ भृशं क्लेशवशाद्राज्याधिष्ठात्रीं गोत्रदेवताम् । चिरादाराधयामास धिक्कामांधकदाग्रहम् ॥ ८०५ ॥ सापि प्रत्यक्षतां प्राप्ता प्रोचे वत्स ! वरं वृणु । तेनोक्तं शुकराजस्य राज्यं देवि ! प्रदेहि मे ॥ ८०६ ॥ सा प्राह शुकराजस्य दृढसम्यक्त्वशालिनः । न प्रभूष्णुरहं हंत सिंहस्येव कुरंगिका ॥ ८०७ ॥ शिष्टं तेनापि तुष्टा चेद्देवी त्वं च दधासि चेत् । बलेनापि च्छलेनापि तद्विधेयं विधेहि मे ॥ ८०८॥ इत्याद्युक्त्या च भक्त्या च

१ सूर्येण । २ सर्वज्ञस्य । ३ अमर्त्यैः देवैः । ४ अमृततुल्याम् । ५ अर्हद्धर्मे हंसरूपः । ६ " देवीत्वं च दधासि चेत् " इत्यपि पाठः ।

तोषिता देवताऽवदत् । छलौपयिकमेवास्ति न बलौपयिकं त्विह ॥ ८०९ ॥ शुकराजे गतेऽन्यत्र व्रजेस्त्वं तत्र सत्वरम् । मत्प्र-भावाच्च ते भावि शुकसारूप्यमेव हि ॥ ८१० ॥ तद्राज्यं स्वेच्छया भोज्यमित्युक्त्वा सा तिरोऽभवत् । सोऽपि प्रीतः स्वरूपं तच्चंद्रवत्यै न्यवेदयत् ॥ ८११ ॥ शुकराजोऽन्यदा यात्रोत्कंठया स्वप्रियाद्वयम् । प्रोचे प्रिये प्रयास्यामि तीर्थं नंतुं तमाश्रमम् ॥ ८१२ ॥ ते प्राहतुः सहैष्याव आवामपि यतस्ततः । अस्मत्पित्रोरपि भवेत् संगमः प्रीतिसंगमः ॥ ८१३ ॥ ततस्ताभ्यां युतः कस्याप्यनुक्त्वैव सदैवतः । विमानयानः प्राचालीदज्ञातोऽपि च केनचित् ॥ ८१४ ॥ चंद्रवत्या च तद्वृत्तं ज्ञापितश्चंद्र-शेखरः । तत्पुरं प्रविवेष द्राक् परकायमिव च्छलात् ॥ ८१५ ॥ जातश्च शुकरूपेण ज्ञातश्च शुक एव सः । सर्वैरपि जनैः कूट सुग्रीव इव दंभवान् ॥ ८१६ ॥ रात्रौ पूत्कृत्य चोत्तस्थौ भो भो धावत धावत । अपहृत्य हि मत्पत्न्यौ विद्याभृद्याति यात्ययम् ॥ ८१७ ॥ हाहाकारपराः सर्वे मंत्र्याद्यास्तत ऐयरुः । प्रोचिरे च प्रभो ! विद्यास्तावकीना गताः क्व ताः ॥ ८१८ ॥ सदुःख इव सोऽवादीत् किं कुर्वेऽसो दुराशयः । हा विद्या अप्यपाहार्षीत्प्राणानिव यमो मम ॥ ८१९ ॥ ते माद्भुर्यातु ता विद्या दयितासहिता अपि । महेश ! पिप्रियिमहे वपुषः श्रेयसैव ते ॥ ८२० ॥ एवं राजकुलं सर्वं कपटेन पटी-यसा । प्रत्याय्य राज्यमकरोत्प्रीतिं चंद्रवतीं नयन् ॥ ८२१ ॥ शुकोऽथ नत्वा तत्तीर्थं गत्वा श्वशुरयोः पुरे । स्थित्वा किय-द्दिनीं प्राप स्वपुरोपवनांतरे ॥ ८२२ ॥ स्वकृत्यशंकितश्चंद्रशेखरस्तु गवाक्षगः । शुकमायातमालोक्य व्याकुलस्तुमुलं व्यधात् ॥ ८२३ ॥ ऊचे च सचिवं विद्याः पत्न्यौ च मम योऽहरत् । स एव कृत्वा मद्रूपं मामुपद्रोतुमेत्ययम् ॥ ८२४ ॥ तद् गत्वा

१ आजग्मुः । २ प्रतीतिं गमयित्वा ।

तत एवाशु तं कथंचिन्निवर्त्तय । मृदूक्तियुक्त्या सामैव बलं हि बलिनं प्रति ॥ ८२५ ॥ कार्यं सुसाधं दुस्साधमपि स्याद्दक्ष ! सख्यतः । इत्यमात्योऽन्वितो दक्षैस्तं प्रतिप्राचलत्ततः ॥ ८२६ ॥ संमुखं मे समेत्येतत्सर्वमेवमखर्वमुत् । शुकः स्वयानादुत्तीर्य रसोलतलमीयिवान् ॥ ८२७ ॥ मंत्री च गत्वा तं नत्वा व्याजहार विचारवित् । विद्याधरेंद्र ! शक्तिस्ते वाद्युक्तिरिव निःस-मा ॥ ८२८ ॥ यदस्मत्स्वामिनः पत्न्यौ विद्याश्चापहृतास्त्वया । अथ प्रसद्य सद्यस्तु याहि स्थानं निजं जवात् ॥ २२९ ॥ भ्रांतोऽयं शून्योचित्तो वा वातकी वा पिशाचकी । इत्याद्यनल्पसंकल्पः शुकोऽजल्पत् सविस्मयः ॥ ८३० ॥ अगादि किमिदं मंत्रिन् ! त्वया हंत शुकोऽस्म्यहम् । मंत्र्यूचे खेचरैवं मामपि वंचयसे किमु ॥ ८३१ ॥ मृगध्वजमहावंशसहकारशुकः शुकः । भवनेऽस्ति प्रभुर्नस्तद्रूपभृत्त्वं तु खेचरः ॥ ८३२ ॥ किं वा बहूक्त्या नः स्वामी शुकस्ते दर्शनादपि । ओतोरिव बिभे-त्युच्चैः कंप्रः क्षिप्रमतो व्रज ॥८३३॥ शुकेन खिन्नचित्तेन चिंतितं नियतं छलात् । मद्रूपं कोऽपि निर्माय मायावी राज्यमग्र-हीत् ॥ ८३४ ॥ राज्यं भोज्यं च शय्या च वरवेश्म वरांगना । धनं चैतानि शून्यत्वेऽधिष्ठीयन्ते ध्रुवं परैः ॥ ८३५ ॥ किं कार्यमथ हत्वैनं राज्यं गृह्णामि यद्यहम् । तदा लोकापवादो मे भवितैवं सुदुःश्रवः ॥ ८३६ ॥ धूर्त्तः कोऽपि महापापी मृगध्वज-नृपात्मजम् । शुकं जघान राज्यं च जग्राह ग्राहदुर्ग्रहः ॥ ८३७ ॥ तेनैनानेकेऽथ संकेताः प्रोक्ताः कांताद्वयेन च । परं न कश्चि-न्मन्येत धिगहो दंभजृंभितम् ॥ ८३८ ॥ चिंतार्त्तः शुकभूकांतः कांताद्वितययुक् ततः । विमानमानी व्योम्नागाद्विमानमधि-रूढवान् ॥ ८३९ ॥ मंत्री च मुदितः कूटशुकभूपसमीपगः । प्राहः तद्गमनं सोऽपि जहर्षः स्मरतर्षभृत् ॥ ८४० ॥ शुकः शुक

१ आम्रतरुम् । २ मार्जारस्य । ३ ग्राहो मकरविशेषः । ४ तेन नैके इत्यपि पाठः । ५ आत्मानं विमानं मानरहितं मन्यते इति । ६ सहर्ष इत्यपि पाठः ।

इव व्योम्नि ससंभ्रममथ भ्रमन् । ह्रिया प्रियाप्रेरितोऽपि न ययौ श्वाशुरं पुरम् ॥ ८४१ ॥ स्वपदभ्रष्टेन पदेन गम्यमुपलक्षितस्य न स्वस्य । नितरां श्वशुरस्य तु यत्तदुचितमाडंबरस्यैव ॥ ८४२ ॥ यतः–“ सभायां व्यवहारे च वैरिषु श्वशुरौकसि । आडंबराणि पूज्यंते स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ ८४३ ॥ ” विद्याभिः पूर्णभोगांगसामग्रीको-ऽपि चिंतया । स सदुःखः शून्यवासी षण्मासीमत्यवाहयत् ॥ ८४४ ॥ महात्मनामपि हहा महान् कोऽप्येष विप्लवः । कस्य वा दिवसाः सर्वे सर्वांगीणसुखात्मकाः ॥८४५॥ यतः–“कस्य वक्तव्यता नास्ति को न जातो मरिष्यति । केन न व्यसनं प्राप्तं कस्य सौख्यं निरंतरम् ॥८४६॥” अन्यदा तस्य सौराष्ट्रराष्ट्रे विचरतः सतः । विमानमस्खलत् खेऽपि सरि-त्पूरो गिराविव ॥८४७॥ दग्धोपरि स्फोटकोऽयं प्रहारः पतितोपरि । क्षारक्षेपः क्षतेऽपीति शुकोऽमंस्त विहस्तहृत् ॥८४८॥ ततोऽयं स्वयमुत्तीर्य वीर्यभृत्तत्क्षणादधः । विमानस्खलनहेतुं हंत यावद् व्यलोकयत् ॥८४९॥ तावत्केवलिमं तातमेव सौवं+ ददर्श सः । मंदारमिव मेरुस्थं स्वर्णाब्जस्थं सुरैः श्रितम् ॥८५०॥ प्रणत्य सत्यभक्त्याथ प्रीतः स्फीततराश्रुदृक् । तातं प्रति स्वराज्यस्य भ्रंशमाशु शशंस सः ॥ ८५१ ॥ पित्रादेः प्रियमित्रस्य स्वामिनः स्वाश्रितस्य वा । निवेद्यापि निजं दुःखं स्यात्सु-खीव सकृज्जनः ॥ ८५२ ॥ गुरुणाथ पुरा कर्मविपाकोऽयमितीरिते । स प्राह किं मयार्जि ? प्राक् कर्मेदृग् गुरुरप्यवक् ॥८५३॥ जितारितः पूर्वभवे भवान् भद्रकभावभृत् । न्यायनिष्ठः ठक्कुरोऽभूद् ग्रामे श्रीग्रामनामनि ॥ ८५४ ॥ पितृदत्तापरग्रामभोक्ता भ्राता च तेऽभवत् । प्रकृत्यैवातंकनिष्ठः कनिष्ठः परमातृजः ॥ ८५५ ॥ श्रीग्रामग्राममागत्य सोऽन्यदा स्वपदं व्रजन् ।

१ व्याकुल हृदयः । २ स्वकीयम् । + शौचमित्यपि पाठः ।

भवता स्थापयामाहे हास्याद्वंदगृहीतवत् ॥ ८५६ ॥ उक्तश्च सुखमत्रैव तिष्ठ किं ग्रामचिंतया । सति ज्येष्ठे कनिष्ठस्य का चिंता क्लेशकृन्मुधा ॥८५७॥ वैमात्रेयतया भीरुतया चान्यस्त्वेतर्कयत् । हा ध्रुवं मे गतं राज्यमहहा किमिहागमम् ॥८५८॥ अथ हा किं करिष्यामीत्येषोऽतिव्याकुलस्त्वया । मुक्तः कियन्मुहुर्त्तांते स्वं जीवितममानयत् ॥ ८५९ ॥ तदा तु दारुणं कर्म बद्धं हास्यादपि त्वया । तस्योदयात्त्वावाप्यासीद्राज्यभ्रंशः सुदुःसहः ॥ ८६० ॥ गर्विता इव कुर्वंति जीवाः सांसारिकीं क्रियाम् । तद्विपाके तु दीनाः स्युः फालभ्रष्टप्लवंगवत् ॥ ८६१ ॥ यतिचंद्रश्च तच्चंद्रशेखरस्य विचेष्टितम् । विदन्नप्यवदन्नैव व्यक्त्याशक्षीन्न यन्नृपः ॥ ८६२ ॥ किंचिदीदृक्षमाख्याति न च प्रश्नं विना जिनाः । औदासीन्यं केवलं हि फलं केवलसंविदः ॥ ८६३ ॥ शुकराजोऽथ शिशुवद्विलग्य स्वपितुः पदोः । प्रोचे राज्यं कथं यातु तात! त्वय्यपि वीक्षिते ॥८६४॥ धन्वंतरावपि प्राप्ते कोऽयमामयविप्लवः । प्रत्यक्षे कल्पवृक्षेऽपि केयं दौस्थ्यकथाप्रथा ॥८६५॥ कैषा तमोऽर्त्तिरुदितेऽप्यादित्ये कांचिदीश! तत् । तत्राप्युपायमचिरान्निरपायमुपादिश ॥ ८६६ ॥ इत्याद्युक्त्यात्यर्थमेवाभ्यर्थितः प्रभुरभ्यधात् । भो! भवेदपि दुःसाधं सुसाधं धर्मकर्मणा ॥ ८६७ ॥ आसन्नमेव विमलाचलोऽयं तीर्थमादिमम् । अत्रादिमं तीर्थनाथं नत्वा स्तुत्वा च भक्तितः ॥ ८६८ ॥ इदमीयदरीमध्ये षण्मासान् स्मर्यते यदि । परमेष्ठिमहामंत्रः स्वतंत्रः सर्वसिद्धिषु ॥ ८६९ ॥ युग्मम् ॥ स्वयमेव तदापैति शत्रुर्वित्रस्तफेरुवत् । नंष्ट्वा जवाज्जीवनाशं विफलीभूतकैतवः ॥ ८७० ॥ गुहामध्ये महातेजः प्रोस्फुरीति यदा तदा । तत्कार्यसिद्धिर्जातेति ज्ञेयं धेयं च चेतसि ॥ ८७१ ॥ स्वशत्रोर्दुर्जयस्यापि जयस्यौपयिकं शुकः । श्रुत्वेति तात्विकं मुनेरसूनुरिव हृष्ट-

१ रोगोपद्रवः । २ दौस्थ्यं दारिद्र्यम् । ३ इदमीया अस्य तीर्थस्य इयं इदमीया दरी गुहा तन्मध्ये । ४ अतिशयेन स्फुरति । ५ असूनुः पुत्ररहितः सूनोः पुत्रस्य वार्ता।

वान् ॥ ८७२ ॥ ततो विमानारूढोऽसौ गत्वा श्रीविमलाचलम् । जजाप पापहृन्मंत्रं योगींद्र इव निश्चलः ॥ ८७३ ॥ यथोक्तरीत्या षण्मासातिक्रमे स्वक्रमेण सः । तेजो विष्वग्व्यगद्राक्षीत्स्वप्रतापमिवोदितम् ॥ ८७४ ॥ तस्मिन्नवसरे गोत्रसुरी सा चांद्रशेखरी । बभूवुषी निष्प्रभावा प्रोचुषी चंद्रशेखरम् ॥ ८७५ ॥ भो! याहि याहि स्वस्थानं गता ते शुकरूपता । इत्युदित्वा गता सापि सोऽपि स्वं रूपमाप च ॥ ८७६ ॥ भ्रष्टश्रीक इवोद्विग्नार्श्विंतामग्नः स भग्नभुत् । चौरवन्निरगाधावच्छुकस्तावत्समाययौ ॥ ८७७ ॥ प्राच्यं च शुकरूपं तमपश्यंतः शुकं च तम् । पश्यंतः सचिवाद्यास्ते सर्वेऽपि बहु मेनिरे ॥ ८७८ ॥ दुष्टः कोऽपि प्रविष्टोऽभूभ्रष्टवान् किंतु सांप्रतम् । इत्येव सर्वैर्विज्ञातमधिकं तु न केनचित् ॥ ८७९ ॥ स्पष्टदृष्टफलः सोऽथ शुकराजः सुरेंद्रवत् । दिव्यनव्यस्फुरन्नानाविमानाद्युरुडंबरः ॥८८०॥ सर्वसामंतसंबंधिखेचरैः परिवारितः । प्राचालीद्विमलगिरिं प्रति निष्प्रतिमोत्सवम् ॥ ८८१ ॥ युग्मम् ॥ केनाप्यज्ञातदुर्वृत्तः सत्तद्ववदशंकितः । चंद्रशेखरभूपोऽपि सहैवागच्छदुत्सुकः ॥ ८८२ ॥ शुकराजस्तत्र गत्वार्चित्वा स्तुत्वा च तं जिनम् । कृत्वा महोत्सवं सर्वसमक्षमिदमूचिवान् ॥ ८८३ ॥ मंत्रस्य साधनादत्र जातः शत्रुजयो मम । ततः शत्रुंजयेत्याख्या प्रख्याप्यास्य विचक्षणैः ॥ ८८४ ॥ तेनैवं तस्य तीर्थस्य सार्थं नाम प्रतिष्ठितम् । पृथिव्यां पप्रथे प्रोच्चैर्नव्यं प्रायः प्रसिद्धिभृत् ॥ ८८५ ॥ जिनेंद्रचंद्रं दृष्ट्वा च विनिद्रश्चंद्रशेखरः । स्वकृतं दुष्कृतं निंदन् पश्चात्तापमवापिवान् ॥ ८८६ ॥ ततो महोदयं वांछन् महोदयमहामुनिम् । सोऽपृच्छत् स्वच्छधीः शुद्धिः स्यान्ममापि कथंचन ॥ ८८७ ॥ वाचं वाचंयमः प्रोचे सम्यगालोच्य यद्यघम् । तीव्रं तपस्तप्यसेऽस्मिंस्तीर्थे शुद्धिस्तवापि

१ समंतात् व्यापकं ।

तत् ॥ ८८८ ॥ यतः—" जन्मकोटिकृतमेकहेलया कर्म तीव्रतपसा विलीयते । किं न दाह्यमति बह्वपि क्षणादुच्छिखेन शिखिनाऽत्र दह्यते ॥ ८८९ ॥ " श्रुत्वेत्यालोच्यमालोच्य स तत्पार्श्वे व्रतं श्रितः । मासिकादि तपस्तप्त्वा तत्रैव शिवमीयिवान् ॥ ८९० ॥ अथ निष्कंटकं राज्यं भुंजानः शुकराजराट् । परमार्हतभूपानामभूदेकानिदर्शनम् ॥ ८९१ ॥ द्वेधा शत्रुंजयस्त्रेधा यात्राः श्रीसंघभक्तयः । चतुर्धा बहुधा चैत्यार्चादि तेन वितेनिरे ॥ ८९२ ॥ पद्मावत्यग्रमहिषी वायुवेगापरास्य च । बह्वोऽप्यन्याः प्रियाश्चासन् नृपखेचरपुत्रिकाः ॥ ८९३ ॥ पद्मावत्याः सुतः पद्माकरः पद्माकरः श्रियाम् । सत्याह्वो वायुवेगाया वायुसारश्च विश्रुतः ॥ ८९४ ॥ जन्यो जनकसंकाश इति याभ्यां निजैर्गुणैः । निदर्श्यतेऽच्युतसुतसांबप्रद्युम्नवत्पुरा ॥ ८९५ ॥ प्रदायाद्याय पुत्राय शुकराजनृपः क्रमात् । स्वं राज्यं यौवराज्यं च द्वितीयायाद्वितीयभुत् ॥ ८९६ ॥ प्रव्रज्य सप्रियः प्राज्योत्सवैः शत्रुजयार्थ्यसौ । युक्तं शत्रुंजयं तीर्थे प्रतिप्रास्थित सुस्थितः ॥ ८९७ ॥ यमलम् ॥ तत्राध्यारोहतस्तस्य शुक्लध्यानाधिरोहतः । प्राग् जज्ञे केवलज्ञानमहो लब्धिर्महात्मनाम् ॥ ८९८ ॥ चिरं धरित्र्यां विहरन् हरन्मोहतमो नृणाम् । भार्याभ्यामवियुक्तोऽसौ मुक्तावक्रामत क्रमात् ॥ ८९९ ॥ प्राग्भद्रकत्वादिगुणैः सुदर्शनाद्यवाप्ति तन्निर्वहणादिकं फलम् । श्रुत्वेत्यपूर्वं शुकराजभूभुजस्तदर्जनायां प्रयतध्वमादृताः ॥ ९०० ॥

॥ इति भद्रकत्वादिगुणेषु शुकराजनृप कथा ॥

१ बाह्याभ्यंतर प्रकाराभ्यां शत्रुंजयः । २ पद्माकरश्रियामित्यपि पाठः

अथ श्राद्धस्वरूपमाह—

नामाई चउभेओ, सड्ढो भावेण इत्थ अहिगारो ।
तिविहो अ भावसड्ढो, दंसणवयउत्तरगुणेहिं ॥ ४ ॥

व्याख्या—नामस्थापनाद्रव्यभावैश्चतुर्भेदः श्राद्धः, तत्र नामश्राद्धोऽन्वर्थशून्यश्राद्धनामधारी ईश्वरादिनामधारकदारिद्र-दासादिवत् १ स्थापनाश्राद्धो लेप्यमयादिः २ द्रव्यश्राद्धो भावशून्य श्राद्धक्रियाकृदभयकुमारबंधनार्थचंडप्रद्योतनृपादिष्टकपट-श्रावकीभूतगणिकावत् ३ भावश्राद्धो भावपूर्वकश्राद्धक्रियानिष्ठः ४ । अत्र च भावश्राद्धेनाधिकारो नामश्राद्धादीनां नामगवा-दीनामिवेष्टसाध्यासाधकत्वात् । भावश्राद्धश्च त्रिविधो, दर्शनश्राद्धो व्रतश्राद्ध उत्तरगुणश्राद्धश्च । तत्र दर्शनश्राद्धः केवलसम्य-क्त्वधारी श्रेणिकादिवत् १ । व्रतश्राद्धः सम्यक्त्वमूलाणुव्रतधारी सुरसुंदरकुमारभार्या इव, तासां व्रतः पंचके मुनिनोपदिश्य-माने रहःस्थतद्भर्त्रा ईर्ष्यालुना मुनेः पंचस्वंगेषु पंच पंच लकुटप्रहारान् दास्ये इत्यचिंति, मुनिना त्वाद्याणुव्रते सदृष्टांतमुक्ते ताभिः स्वीकृते रुष्टा अपि एता मां न मारयिष्यंतीति हृष्टः स एकैकं प्रहारं न्यूनीचक्रे ताभिश्चैवं पंचाणुव्रती स्वीचक्रे, ततः स धिग् दुर्ध्यातं मयेति भृशं सानुशयः क्षमयित्वा मुनेः पार्श्वे सप्रियो व्रतं लात्वा स्वर्गतः २ । उत्तरगुणाः त्रीणि गुणव्रतानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि च सम्यक्त्वाणुव्रतसहितान्येतानि धरन्नुत्तरगुणश्राद्धः सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् ३ । अथवा सम्यक्त्वमूलद्वादशव्रतधारी व्रतश्राद्धः, उत्तर-गुणश्राद्धस्तुपूर्वोक्तगुणयुक्तः सर्वसचित्तपरिहारैकाहारत्रिविधचतुर्विधाहारप्रत्याख्यानब्रह्मचर्यभूमिशयनप्रतिमादिविशेषाभिग्रह-वान् आनंदकामदेवकार्त्तिकश्रेष्ठ्यादिवत् । एकद्व्यादिव्रतभावेऽपि च व्रतश्राद्धत्वं स्यात्, तत्र च द्वादशव्रतानामेकद्विकत्रिकचतुष्कादि-संयोगैर्द्विविधं त्रिविधेनेत्यादिभंगयोजितैरुत्तरगुणाऽविरतरूपभेदद्वययुतैः श्राद्धभंगकसर्वाग्रमित्युक्तं । "तेरसकोडिसयाइं, चुलसी-इजुयाइं बारस य लक्खा । सत्तासीइ सहस्सा, दुन्निसया तह दुरग्गा य ॥ १ ॥" ननु त्रिविधं त्रिविधेनेति भेदोऽत्र कुत्रापि किं न योजितः ? उच्यते, गृहिणा स्वयं पुत्रादिभिर्वा प्राक् प्रारब्धारंभादावनुमतेर्निषेद्धुमशक्यत्वात्, यत्पुनः प्रज्ञप्त्यादौ त्रि-विधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणस्तद्विशेषविषयं । तथाहि—यः खलु प्रविव्रजिषुरेव पुत्रादिसंततिपालनाय विलंब-मानः प्रतिमाः प्रतिपद्यते, यो वा विशेषं स्वयंभूरमणादिगतमत्स्यमांसादि नृक्षेत्राद्बहिः स्थूलहिंसादिकं वा क्वचिदवस्थाविशे-षेण प्रत्याख्याति स एव त्रिविधं त्रिविधेनेति करोतीत्यल्पविषत्वादत्र न विवक्षितं । महाभाष्येऽप्युक्तं—"केई भणंति गिहि-णो, तिविहं तिविहेण नत्थि संवरणं । तं न जओ निद्दिट्ठं, पन्नत्तीए विसेसेउं ॥ १ ॥ पुताइं संततिनिमित्तमित्तमेक्कारसिं पवण्णस्स । जंपंति केइ गिहिणो दिक्खाभिमुहस्स तिविहंपि ॥ २ ॥ जइ किंचिदप्पओअणमप्पप्पं वा विसेसिअं वत्थुं । पच्च-क्खेज्ज न दोसो, सयंभुरमणादिमच्छव्व ॥३॥ " "अप्पओअणंति" अप्रयोजनं काकमांसादि, 'अप्पप्पं' अप्राप्यं नृक्षेत्राद्बहिर्द-तिदंतचित्रकचर्मादिकं विशिष्टं । ननु आगमेऽन्यथा श्रावकभेदाः श्रूयंते । यदुक्तं श्री स्थानांगे—"चउव्विहा समणोवासगा पन्नत्ता, तंजहा—अम्मापियसमाणे १ भायसमाणे २ मित्तसमाणे ३ सवत्तिसमाणे ४ । अथवा चउव्विहा समणोवासगा पन्नत्ता, तंजहा—आयंसमाणे १ पडागासमाणे २ थाणुसमाणे ३ खरंटयसमाणे ४ । " एते च साधूनाश्रित्य द्रष्टव्याः, ते चामीषां चतुर्णां मध्ये कस्मिन्नवतरंति ? । उच्यते, व्यवहारनयमतेन भावश्रावका एवैते तथा व्यवह्रियमाणत्वात्, निश्चयनयमतेन पुनः सपत्नीख-रंट समानौ मिथ्यादृष्टिप्रायौ द्रव्यश्रावकौ शेषास्तु भावश्रावकाः । तदुक्तं—' चिंतइ जइ कज्जाइं, न दिट्ठखलिओवि होइ निन्नेहो । एगंतवच्छलो जइजणस्स जणणीसमो सड्ढो ॥ १ ॥ हिअए ससिणेहो च्चिअ, मुणीणमंदायरो विणयकम्मे । भायसमो साहूणं, पराभवे होइ सुसहाओ ॥ २ ॥ मित्तसमाणो माणा ईसिं रूसइ अपुच्छिओ कज्जे । मन्नंतो अप्पाणं, मुणीण सयणाउ अब्भहिअं ॥ ३ ॥ थद्धो छिद्दप्पेही, पमायखलिआणि निच्चमुच्चरइ । सड्ढो सवत्तिकप्पो साहूजणं तणसमं गणइ ॥ ४ ॥" तथा द्वितीयचतुष्के—"गुरुभणिओ सुत्तथ्थो, बिंबिज्जइ अवितहो मणे जस्स । सो आयंससमाणो, सुसावओ वन्निओ समए ॥१॥ पवणेण पडागा इव, भामिज्जइ जो जणेण मूढेण । अविणिच्छियगुरुवयणो, सो होइ पडाइआतुल्लो ॥ २ ॥ पडिवन्नमसग्गा-हं, न मुअइ गीअत्थसमणुसिट्ठोवि । थाणुसमाणो एसो, अपओसी मुणिजणे नवरं ॥ ३ ॥ उम्मग्गदेसओ निन्हवोसि मूढो-सि मंदधम्मोसि । इअ संमंपि कहंतं खरंटए सो खरंटसमो ॥ ४ ॥ जह सिढिलमसुइदव्वं, छुप्पंतं पिहु नरं खरंटेइ । एव-मणुसासगं पिहु दूसंतो भन्नइ खरंटो ॥ ५ ॥ निच्छयओ मिच्छत्ती, खरंटतुल्लो सवत्तितुल्लोवि । ववहारओ उ सड्ढा, वयंति जं जिणगिहाइसु ॥ ६ ॥" शसयोरैक्यात् स्रवति मुंचति दानशीलतपोभावनादिना शुभयोगैर्नाष्टप्रकारं कर्मेति, शृणोति यति-भ्यः सम्यक् सामाचारीमित्यादिर्वा श्रावकशब्दार्थोऽपि भावश्रावकमेवाश्रित्य घटते । यदाहुः—"स्रवंति यस्य पावानि पूर्व-बद्धान्यनेकशः । आवृतश्च व्रतैर्नित्यं श्रावकः सोऽभिधीयते ॥ १ ॥ संपत्तदंसणाई, पइदिअहं जइजणा सुणेई अ । सामायारिं परमं, जो खलु तं सावगं बिंति ॥ २ ॥ श्रद्धालुतां श्राति पदार्थचिंतनाद्धनानि पात्रेषु वपत्यनारतम् । किरत्यपुण्यानि सुसा-धुसेवनादतोऽपि तं श्रावकमाहुरुत्तमाः ॥ ३ ॥ यद्वा—श्रद्धालुतां श्राति शृणोति शासनं दानं वपत्याशु वृणोति दर्शनम् ।

कृतत्यपुण्यानि करोति संयमं तं श्रावकं प्राहुरमी विचक्षणाः ॥ ४ ॥" तथा—श्रद्धा सम्यग् धर्मेऽस्यास्तीति 'प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्तेर्णः' इति णप्रत्यये श्राद्धइति, श्राद्धशब्दान्वर्थोऽपि भावश्राद्धत्वापेक्ष एवेत्यत्रोक्तं भावश्राद्धेनात्राधिकार इति चतुर्थगाथार्थः ॥ ४ ॥

एवं श्राद्धस्य स्वरूपमुक्त्वा प्रागुक्ते दिनरात्र्यादि कृतषट्के प्रथमं दिनकृत्यविधिमाह—

नवकारेण विबुद्धो, सरेइ सो सकुलधम्मनियमाई ।

पडिकमिअ सुई पूइअ, गिहे जिणं कुणइ संवरणं ॥ ५ ॥

व्याख्या—'नमो अरिहंताणं' इत्यादिना विबुद्धः स श्राद्धः स्वकुलधर्मनियमादीन् स्मरेत् । अयमर्थः, श्रावकेण तावत् स्वल्पनिद्रेण भाव्यं पाश्चात्य रात्रौ च यामादिसमये सकाले उत्थातव्यं, तथा सति यथा विलोक्यमानैहलौकिकपारलौकिककार्यसिद्ध्यादयोऽनेकगुणा अन्यथा तत्सीदनादयो दोषाः । लोकेऽप्युक्तं—"कम्मीणां धणसंपडइ, धम्मीणां परलोअ जिहिं । सुत्तां रविउग्गमइ, तिहिं नरआंओ न ओय ॥ १ ॥" निद्रापारवश्यादिना यदि तथोत्थातुं न शक्नोति तदा पंचदशमुहूर्त्ता रजनी तस्यां जघन्यतोऽपि चतुर्दशे ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्तिष्ठेत्, द्रव्याद्युपयोगं करोति । द्रव्यतः कोऽहं श्राद्धोऽन्यो वा, क्षेत्रतः किं स्वगृहेऽन्यत्र वा, उपरितलेऽधस्तले वा, कालतो रात्रिर्दिनं वा, भावतः कायिक्यादिना पीडितोऽहं न वा, एवमुपयोगे दत्ते निद्रानुपरमे नासानिःश्वासं निरुणद्धि । ततोऽपनिद्रः सन् द्वारं दृष्ट्वा कायिक्यादि चिंतां करोति । उक्तं च साधुमाश्रित्यौघनिर्युक्तौ—"दव्वाइउवओगं ऊसासनिरुंभणा-लोअंति" रात्रौ च यदि किंचित् कार्यार्थन्यस्मै ज्ञापयति तदा मंदस्वरादिनैव, उच्चैः स्वरं तु शब्दकासितखुंकारहुंकाराद्यपि न कुर्यात् , रात्रौ तत्करणे जागरितैर्गृहगोधादिहिंस्रजीवैर्मक्षिकोपद्रवाद्यारंभः, प्रातिवेश्मिकैर्वा स्वस्वारंभः प्रवर्त्येत । तथा च पानीयाहारिकारंधनकारिकावाणिज्यकारकशोककारकपथिककर्षकारामिकारघट्टिकघरट्टादियंत्रप्रवाहकशिलाकुट्टकचाक्रिकरजककुंभकारलोहकारसूत्रधारद्यूतकारशस्त्रकारमद्यकारमात्स्यिकसौनिकवागुरिकलुब्धकघातकपारदारिकतस्करावस्कंददायकादीनामपि परंपरया कुव्यापारप्रवृत्तिरिति निरर्थकमनेके दोषाः । तदुक्तं श्री भगवत्यंगे—"जागरिआ धम्मीणं, अहम्मीणं तु सुत्तया सेया । वच्छाहिवभइणीए, अकहिंसु जिणो जयंतीए ॥ १ ॥" निद्राच्छेदे च तज्ज्ञेन भूजलाग्निवायुव्योमसु किं तत्त्वमित्याद्यन्वेष्यं यतः—"अंभोभूतत्वयोर्निद्राविच्छेदः शुभहेतवे । व्योमवाय्वग्नितत्वेषु स पुनर्दुःखदायकः ॥ १ ॥ वामा शस्तोदये पक्षे सिते कृष्णे तु दक्षिणा । त्रीणि त्रीणि दिनानींदुसूर्ययोरुदयः शुभः ॥ २ ॥ शुक्लप्रतिपदो वायुश्चंद्रेऽथार्के त्र्यहं त्र्यहं । वहन् शस्तोऽनया वृत्त्या विपर्यासे तु दुःखदः ॥ ३ ॥ शशांकेनोदये वायोः सूर्येणास्तं शुभावहम् । उदये रविणा त्वस्य शशिनास्तं शुभावहम् ॥ ४ ॥" केषांचिन्मते वारक्रमेण सूर्यचंद्रोदयौ, तत्र रविभौमगुरुशनिषु सूर्योदयः सोमबुधशुक्रेषु चंद्रोदयः । केषांचित् संक्रांतिक्रमाद्यथा 'मेसविसे रविचंदा' इत्यादि । केषांचिच्चंद्रराशिपरावर्त्तक्रमेण—"सार्द्धं घटी द्वयं नाडिरेकैकार्कोदयाद्वहेत् । अरघट्टघटीभ्रांतिन्यायो नाड्यो पुनः पुनः ॥ ५ ॥ षट्त्रिंशद्गुरुवर्णानां या वेला भणने भवेत् । सा वेला मरुतो नाड्या नाड्यां संचरतो लगेत् ॥ ६ ॥ पंचतत्वानि चैवं—"ऊर्ध्वं वह्निरधस्तोयं तिरश्चीनः समीरणः । भूमिर्मध्यपुटे व्योम सर्वगं वहते पुनः ॥ ७ ॥ वायोर्वह्नेरपां पृथ्व्या व्योम्नस्तत्वं वहेत् क्रमात् । वहंत्योरुभयोर्नाड्योर्ज्ञातव्योऽयं क्रमः सदा ॥ ८ ॥ पृथ्व्याः पलानि पंचाशच्चत्वारिंशत्तथांभसः । अग्नेस्त्रिंशत्पुनर्वायोर्विंशतिर्नभसो दश ॥ ९ ॥ तत्वाभ्यां भूजलाभ्यां स्याच्छांते कार्ये फलोन्नतिः । दीप्ता स्थिरादिके कृत्ये तेजोवाय्वंबरैः शुभम् ॥ १० ॥ जीवितव्ये जये लाभे सस्योत्पत्तौ च वर्षणे । पुत्रार्थे युद्धप्रश्ने च गमनागमने तथा ॥ ११ ॥ पृथ्व्यप्तत्त्वे शुभे स्यातां वह्निवातौ च नो शुभौ । अर्थसिद्धिः स्थिरोर्व्यां तु शीघ्रमंभसि निर्दिशेत् ॥ १२ ॥ युग्मम् ॥ पूजाद्रव्यार्जनोद्वाहे दुर्गादिसरिदाक्रमे । गमागमे जीविते च गृहे क्षेत्रादिसंग्रहे ॥ १३ ॥ क्रयविक्रयणे वृष्टौ सेवाकृषिद्विषज्जये । विद्यापट्टाभिषेकादौ शुभेऽर्थे च शुभः शशी ॥ १४ ॥ युग्मम् ॥ प्रश्ने प्रारंभणे वापि कार्याणां वामनासिका । पूर्णा वायोः प्रवेशश्चेत्तदा सिद्धिरसंशयम् ॥ १५ ॥ बद्धानां रोगितानां च प्रभ्रष्टानां निजात्पदात् । प्रश्ने युद्धविधौ वैरिसंगमे सहसा भये ॥ १६ ॥ स्नाने पानेऽशने नष्टान्वेषे पुत्रार्थमैथुने । विवादे दारुणार्थे च सूर्यनाडिः प्रशस्यते ॥ १७ ॥ युग्मम् ॥" क्वचित्त्वेवम्—"विद्यारंभे च दीक्षायां शस्त्राभ्यासविवादयोः । राजदर्शनगीतादौ मंत्रयंत्रादिसाधने ॥ १८ ॥ सूर्यनाडी शुभा ।" दक्षिणे यदि वा वामे यत्र वायुर्निरंतरम् । तं पादमग्रतः कृत्वा निस्सरेत् निजमंदिरात् ॥ १९ ॥ अधमर्णारिचौराद्या विग्रहोत्पातिनोऽपि च । शून्यांगे स्वस्य कर्त्तव्याः सुखलाभजयार्थिभिः ॥ २० ॥ स्वजनस्वामिगुर्वाद्या ये चान्ये हितचिंतकाः । जीवांगे ते ध्रुवं कार्याः कार्यसिद्धिमभीप्सुभिः ॥ २१ ॥ प्रविशत्पवनापूर्णनासिकापक्षमाश्रितम् । पादं शय्योत्थितो दद्यात्प्रथमं पृथिवीतले ॥ २२ ॥" एवं विधिना त्यक्तनिद्रः श्रावक आत्यंतिकबहुमानपरममंगलार्थं नमस्कारं स्मरेदव्यक्तवर्णं यदाह—"परमिट्ठिचिंतणं माणसंमि सिज्जागएण कायव्वं । सुत्तोऽविणयपवित्ती निवारिआ होइ एवं तु ॥ १ ॥" अन्ये तु न

सा काचिदवस्था यस्यां पंचनमस्कारस्यानधिकार इति मन्वाना अविशेषेणैव नमस्कारपाठमाहुः । एतन्मतद्वयमाद्यपंचाशकवृत्त्यादावुक्तं । श्राद्धदिनकृत्ये त्वेवमुक्तं—"सिज्जाठाणं पमुत्तूणं, चिट्ठिज्जा धरणीयले । भावबंधुं जगन्नाहं, नमोक्कारं तओ पढे ॥ १ ॥" यतिदिनचर्यायां चैवं—"जामिणिपच्छिमजामे, सव्वे जग्गंति बालवुड्ढाई । परमिट्ठिपरममंतं भणंति सत्तट्ठवाराओ ॥ १ ॥" एवं च नमस्कारपरावर्त्तनविधिरयं, हृदि नमस्कारं स्मरन् सुप्तोत्थितः पल्यंकादि मुक्त्वा पवित्रभूमौ ऊर्ध्वं स्थितो निविष्टो वा पद्मासनादिसुखासनासीनः पूर्वस्या उत्तरस्या वा संमुखो जिनप्रतिमाद्यभिमुखो वा चित्तैकाग्रतार्थं कमलबंधकरजापादिना नमस्कारान् परावर्त्तयेत्, तत्राष्टदले कमले कर्णिकायामाद्यं पदं, द्वितीयादिपदानि चत्वारि पूर्वादिदिक्चतुष्के, शेषाणि चत्वार्याग्नेय्यादिविदिक् चतुष्के न्यसेदित्यादि । उक्तं चाष्टमप्रकाशे श्रीहेमसूरिभिः—"अष्टपत्रे सिताम्भोजे कर्णिकायां कृतस्थितिम् । आद्यं सप्ताक्षरं मंत्रं पवित्रं चिंतयेत्ततः ॥ १ ॥ सिद्धादिकचतुष्कं च दिक्पत्रेषु यथाक्रमम् । चूलापादचतुष्कं च विदिक्पत्रेषु चिंतयेत् ॥ २ ॥ त्रिशुद्ध्या चिंतयन्नस्य शतमष्टोत्तरं मुनिः । भुंजानोऽपि लभेतैव चतुर्थतपसः फलम् ॥ ३ ॥" करजापो नंद्यावर्त्तशंखावर्त्तादिना इष्टसिद्ध्यादिबहुफलः । प्रोक्तं च—"करआवत्ते जो पंचमंगलं साहुपडिमसंखाए । नववारा आवत्तइ छलंति तं नो पिसायाई ॥ १ ॥" बंधनादिकष्टे तु विपरीतशंखावर्त्तादिनाऽक्षरैः पदैर्वा विपरीतं नमस्कारं लक्षाद्यपि जपेत् क्षिप्रं क्लेशनाशादि स्यात् । करजापाद्यशक्तस्तु सूत्ररत्नरुद्राक्षादिजपमालया स्वहृदयसमश्रेणिस्थया परिधानवस्त्रचरणादावलगंत्या मेर्वनुल्लंघनादिविधिना जपेत् । यतः—"अंगुल्यग्रेण यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलंघने । व्यग्रचित्तेन यज्जप्तं तत्प्रायोऽल्पफलं भवेत् ॥ १ ॥ संकुलाद्विजने भव्यः सशब्दान्मौनवान् शुभः । मौनजान्मानसः श्रेष्ठो जापः श्लाघ्यः परः परः ॥ २ ॥ जपश्रांतो विशेद् ध्यानं ध्यानश्रांतो विशेज्जपम् । द्वयश्रांतः पठेत् स्तोत्रमित्येवं गुरुभिः स्मृतम् ॥ ३ ॥" श्रीपादलिप्तसूरिकृतप्रतिष्ठापद्धतावप्युक्तं, "जापस्त्रिविधो मानसोपांशुभाष्यभेदात्, तत्र मानसो मनोमात्रप्रवृत्तिनिर्वृत्तः स्वसंवेद्यः, उपांशुस्तु परैरश्रूयमाणोऽतः संजल्परूपः, यस्तुः परैः श्रूयते स भाष्यः, अयं यथाक्रममुत्तममध्यमाधमसिद्धिषु शांतिपुष्ट्यभिचारादिरूपासु नियोज्यः, मानसस्य प्रयत्नसाध्यत्वाद्, भाष्यस्याधमसिद्धिफलत्वादुपांशुः साधारणत्वात्प्रयोज्यः इति।" नमस्कारस्य पंचपदीं नवपदीं वाऽनानुपूर्व्यापि चित्तैकाग्र्यार्थं गुणयेत्, तस्य च प्रत्येकमेकैकाक्षरपदाद्यपि परावर्त्यं । यदुक्तमष्टमप्रकाशे—"गुरुपंचकनामोत्था विद्या स्यात् षोडशाक्षरा । जपन् शतद्वयं तस्याश्चतुर्थस्याप्नुयात्फलम् ॥ १ ॥" गुरुपंचकं परमेष्ठिपंचकं, षोडशाक्षरा—"अरिहंतसिद्धआयरियउवज्झायसाहु" रूपा । तथा—"शतानि त्रीणि षड्वर्णं चत्वारि चतुरक्षरम् । पंचावर्णं जपन् योगी चतुर्थफलमश्नुते ॥ २ ॥" षड्वर्णं 'अरिहंत सिद्ध' इति, चतुरक्षरं 'अरिहंत' इति, अवर्णं 'अकार'मेव मंत्रं—"प्रवृत्तिहेतुरेवैतदमीषां कथितं फलम् । फलं स्वर्गापवर्गौ तु वदंति परमार्थतः ॥ ३ ॥" तथा—"नाभिपद्मे स्थितं ध्यायेदकारं विश्वतोमुखम् । सिवर्णं मस्तकांभोजे आकारं वदनांबुजे ॥ ४ ॥ उकारं हृदयांभोजे साकारं कंठपंजरे । सर्वकल्याणकारीणि बीजान्यन्यान्यपि स्मरेत् ॥ ५ ॥" 'असिआउसा' इति बीजान्यन्यान्यपि 'नमः सर्वसिद्धेभ्य' इति । —"मंत्रः प्रणवपूर्वोऽयं फलमैहिकमिच्छुभिः । ध्येयः प्रणवहीनस्तु निर्वाणपदकांक्षिभिः ॥ ६ ॥ एवं च मंत्रविद्यानां वर्णेषु च पदेषु च । विश्लेषं क्रमशः कुर्याल्लक्ष्यभावोपपत्तये ॥ ७ ॥" जापादेश्च बहुफलत्वं, यतः—"पूजाकोटिसमं स्तोत्रं स्तोत्रकोटिसमो जपः । जपकोटिसमं ध्यानं ध्यानकोटिसमो लयः ॥ १ ॥" ध्यानसिद्ध्यै च जिनजन्मादिकल्याणकभूम्यादिरूपं तीर्थमन्यद्वा स्वास्थ्यहेतुं विविक्तं स्थानाद्याश्रयेत् । यद्ध्यानशतके—"निच्चं चिअ जुवइपसूनपुंसगकुसीलवज्जियं जइणो । ठाणं विअणं भणिअं, विसेसओ झाणकालंमि ॥ १ ॥ थिरकयजोगाणं पुण, मुणीण झाणेसु निच्चलमणाणं । गामंमि जणाइन्ने, सुन्ने रन्ने व न विसेसो ॥ २ ॥ तो जत्थ समाहाणं, होइ मणोवयणकायजोगाणं । भूओवरोहरहिओ, सो देसो झायमाणस्स ॥ ३ ॥ कालो वि सुच्चिअ जहिं जोगसमाहाणमुत्तमं लहइ । नउ दिवसनिसावेलाइनियमणं झाइणो भणिअं ॥ ४ ॥ जच्चिअ देहावत्था, जिआणझाणोवरोहिणी होइ । साइज्झा तदवत्थो, ठिओ निसन्नो निवन्नो वा ॥ ५ ॥ सव्वासु वट्टमाणा मुणओ जं देसकालचिट्ठासु । वरकेवलाइलाभं, पत्ता बहुसो समिअपावा ॥ ६ ॥ तो देसकालचिट्ठा, निअमो झाणस्स नत्थि समयंमि । जोगाणसमाहाणं, जह होइ तहा पयइअव्वं ॥ ७ ॥" इत्यादि ! । नमस्कारश्चात्रामुत्राप्यत्यंतं गुणकृत् । उक्तं हि महानिशीथे, "नासेइ चोरसावयविसहरजलजलणबंधणभयाइं । चिंतिज्जंतो रक्खसरणरायभयाइं भावेण ॥ १ ॥" अन्यत्रापि —"जाएवि जो पढिज्जइ, जेणं जायस्स होइ फलरिद्धि । अवसाणेवि पढिज्जइ, जेण मओ सुग्गइं जाइ ॥ १ ॥ आवइहिंपि पढिज्जइ, जेणय लंघेइ आवइसयाइं । रिद्धीएवि पढिज्जइ, जेण य सा जाइ वित्थारं ॥ २ ॥ नवकारइक्कअरकर, पावं फेडेइ सत्त अयराणं । पन्नासं च पएणं, पंचसयाइं समग्गेणं ॥ ३ ॥ जो गुणइ लक्खमेगं, पूएइ विहीइ जिणनमुक्कारं । तित्थयरनामगोअं, सो बंधइ नत्थि संदेहो ॥ ४ ॥ अट्ठेवय अट्ठसया, अट्ठसहस्सं च अट्ठकोडीओ । जो गुणइ अट्ठलक्खे, सो तइअभवे लहइ सिद्धिं ॥ ५ ॥" नमस्कारमाहात्म्ये—इह लोके श्रेष्ठिपुत्रशिवादयो दृष्टांताः, यथा—स द्यूताद्यासक्तो 'विषमे नमस्कारं स्मरेरिति' पित्रा शिक्षितः पितरि मृते व्यसनान्निर्धनो धनार्थी दुष्टत्रिदंडिगिरो-

नरसाधकीभूतः कृष्णचतुर्दशीरात्रौ श्मशाने खड्गपाणिः शवस्यांघ्री भक्षयन् भीतो नमस्कारं सस्मार, त्रिरुत्थितेनापि शवेन तं प्रत्यप्रभूष्णुना त्रिदंड्येव हतः स्वर्णनरः सिद्धस्तस्य ततो महर्द्धिः शिवश्चैत्यायचीकरत्, इत्यादि। परलोकेतु वटशबलिकादयः, यथा सा म्लेच्छबाणविद्धा साधुदत्तनमस्कारात्सिंहलेशस्य मान्यपुत्रीत्वेनोत्पन्ना क्षुतसमयमहेभ्योक्तनमस्काराद्यपद श्रुतेर्जातिस्मरा पंचशत्या पोतैरागत्य भृगुपुरे शबलिकाविहारोद्धारमकारयदित्यादि। तस्मात्सुप्तोत्थितेन पूर्वं नमस्कारं स्मर्त्तव्यस्ततो धर्मजागर्या कार्या। यथा—"कोहं का मम जाई, किं च कुलदेवया च के गुरुणो। को मह धम्मो के वा, अभिग्गहा का अवत्था मे ॥१॥ किं मे कडं किच्चंमि किच्च सेसं, किं सक्कणिज्जं न समायरामि। किं मे परोपासइ किं च अप्पा, किं वाहं खलिअं न विवज्जयामि ॥२॥" एवमद्य का तिथिः? किं वार्हतां कल्याणकं? किं वाद्य मम कृत्यमित्यादि। अत्र स्वकुलधर्मव्रतादेः स्मरणं भावतः, गुर्वादेस्तु द्रव्यतः, कुत्र देशे पुरे ग्रामे स्थाने वास्मीति क्षेत्रतः, कः कालः प्रभातादिः संप्रतीति च कालतः, इदं च सर्वमादिशब्देन संगृहीतं। एवं स्मरणे हि जीवसावधानत्वं तत्तद्विरुद्धकर्मस्वदोषादिपरिहारस्वनियमनिर्वाहनव्यगुणविशेषधर्मार्जनादयो गुणाः। श्रूयते ह्यानंदकामदेवाद्यैरपि धर्मजागर्याप्रतिबुद्धैः प्रतिमादिविशेषधर्मकरणादि। अथोत्तरार्द्धव्याख्या—"पडिकमिअत्ति" ततश्चेत्प्रतिक्रामकस्तदा प्रतिक्रम्य रात्रिप्रतिक्रमणं कृत्वा। तद्विधिरग्रे वक्ष्यते। यो न प्रतिक्रामति तेनापि रागादिमयकुस्वप्नप्रद्वेषादिमयदुःस्वप्नयोरनिष्टसूचकतादृक्स्वप्नस्य च प्रतिघाताय स्त्रीसेवादिकुस्वप्नोपलंभेऽष्टोत्तरशतोच्छ्वासमानः कायोत्सर्गः कार्यः। यदुक्तं व्यवहारभाष्ये—"पाणिवह मुसावाए, अदत्त मेहुण परिग्गहे सुमिणे। सयमेगं तु अणूणं, ऊसासाणं झविज्जाहि ॥१॥ महव्वयाई झाइज्जा सिलोगे पंचवीसई। इत्थीविप्परिआसे अ सत्तावीस सिलोइओ ॥२॥" प्राणिवधादिचतुष्के स्वप्ने कृते कारितेऽनुमोदिते च, मैथुने तु कृते द्वितीयगाथोत्तरार्द्धेऽष्टोत्तरशतोच्छ्वासोत्सर्गस्योक्तत्वात्कारितेऽनुमोदिते च शतमेकमन्यूनमुच्छ्वासानां क्षपयेत् पंचविंशत्युच्छ्वासप्रमाणं चतुर्विंशतिस्तवं चतुरो वारान् ध्यायेदिति भावः १ अथवा महाव्रतानि दशवैकालिकश्रुतबद्धानि कायोत्सर्गे ध्यायेत्तेषामपि प्रायः पंचविंशतिश्लोकमानत्वात्, यदिवा यान् तान् वा स्वाध्यायभूतान् पंचविंशतिश्लोकान् ध्यायेदिति।२। तद्वृत्तौ आद्यपंचाशकवृत्तावपि जातु मोहोदयात् कुस्वप्ने स्त्रीसेवादिरूपे तत्कालमुत्थायेर्यापथप्रतिक्रमणपूर्वकमष्टोत्तरशतोच्छ्वासप्रमाणः कायोत्सर्गः कार्य इति। कायोत्सर्गे कृतेऽपि प्रतिक्रमणवेलाया अर्वाग् बहुनिद्रादिप्रमादे पुनरेवं कायोत्सर्गः क्रियते। जातु दिवापि निद्रायां कुस्वप्नाद्युपलंभे एवं कायोत्सर्गः कर्त्तव्यो विभाव्यते, परं तदैव क्रियते संध्याप्रतिक्रमणावसरे वेति? निर्णयो बहुश्रुतगम्यः। विवेकविलासादौ त्वेवमुक्तं—"सुस्वप्नं प्रेक्ष्य न स्वप्यं कथ्यमह्नि च सद्गुरोः। दुःस्वप्नं पुनरालोक्य कार्यः प्रोक्तविपर्ययः ॥ १ ॥ समधातोः प्रशांतस्य धार्मिकस्यापि नीरुजः। स्यातां पुंसो जिताक्षस्य स्वप्नौ सत्यौ शुभाशुभौ ॥ २ ॥ अनुभूतः श्रुतो दृष्टः प्रकृतेश्च विकारजः। स्वभावतः समुद्भूतश्चिंतासंततिसंभवः ॥ ३ ॥ देवताद्युपदेशोत्थो धर्मकर्मप्रभावजः। पापोद्रेकसमुत्थश्च स्वप्नः स्यान्नवधा नृणाम् ॥ ४ ॥युग्मम्॥ प्रकारैरादिमैः षड्भिरशुभश्च शुभोऽपि च। दृष्टो निरर्थकः स्वप्नः सत्यस्तु त्रिभिरुत्तरैः ॥ ५ ॥ रात्रेश्चतुर्षु यामेषु दृष्टः स्वप्नः फलप्रदः। मासैर्द्वादशभिः षड्भिस्त्रिभिरेकेन च क्रमात् ॥ ६ ॥ निशांत(त्य)घटिकायुग्मे दशाहात्फलति ध्रुवम्। दृष्टः सूर्योदये स्वप्नः सद्यः फलति निश्चितम् ॥ ७ ॥ मालास्वप्नोऽह्नि दृष्टश्च तथाधिव्याधिसंभवः। मलमूत्रादिपीडोत्थः स्वप्नः सर्वो निरर्थकः ॥ ८ ॥ अशुभः प्राक् शुभः पश्चात् शुभो वा प्रागथाशुभः। पाश्चात्यः फलदः स्वप्नो दुःस्वप्ने शांतिरिष्यते ॥ ९ ॥" स्वप्नचिंतामणिशास्त्रेऽपि—"स्वप्नमनिष्टं दृष्ट्वा सुप्यात्पुनरपि निशामवाप्याथ। न कथं कथमपि कथयेत्केषांचित् फलति न स तस्मात् ॥१०॥ उत्थाय जिनं प्रातर्ध्यायति यः स्तौति वाऽथवा स्मरति। पंचनमस्कृतिमंत्रं दुःस्वप्नस्तस्य वितथः स्यात् ॥ ११ ॥ पूजादीन्यपि रचयेद्देवगुरूणां तपश्च निजशक्त्या। सततं धर्मरतानां दुःस्वप्नो भवति सुस्वप्नः ॥ १२ ॥ देवगुरूणां स्मरणं नामग्रहणं सुतीर्थसूरीणाम्। विरचय्य स्वपिति यदा न कदाप्याप्नोति दुःस्वप्नम् ॥ १३ ॥ निष्ठीवनेन दद्रवादेस्ततः कुर्यान्निघर्षणम्। अंगदाढ्यार्य पाणिभ्यां वज्रीकरणमाचरेत् ॥ १४ ॥ प्रातः प्रथममेवार्थि स्वपाणिं दक्षिणं पुमान्। पश्येद्वामं तु वामाक्षी निजपुण्यप्रकाशकम् ॥ १५ ॥ मातृप्रभृतिवृद्धानां नमस्कारं करोति यः। तीर्थयात्राफलं तस्य तत्कार्योऽसौ दिने दिने ॥१५॥ अनुपासितवृद्धानामसेवितमहीभुजाम्। अवारमुख्यासुहृदां दूरे धर्मार्थतुष्टयः ॥ १६ ॥ इति "। प्रतिक्रामकस्य च प्रत्याख्यानोच्चारात्पूर्वं सचित्तादिचतुर्दशनियमग्रहणं स्यात्। अप्रतिक्रामकेनापि सूर्योदयात् प्राक् चतुर्दशनियमग्रहणं यथाशक्ति नमस्कारसहितादि ग्रंथिसहितादि द्व्यासनैकासनादि यथागृहीतसचित्तद्रव्यविकृतिनैयत्यादिनियमोच्चारणरूपं देशावकाशिकं च कार्यं। विवेकिना हि पूर्वं सद्गुरुपार्श्वे सम्यक्त्वमूलः श्रावकधर्मो यथाशक्ति द्वादशव्रतात्मकः प्रतिपत्तव्यस्तथा सति सर्वांगीणविरतेः संभवाद्विरतेश्च महाफलत्वादविरतेश्च निगोदादीनामिव मनोवाक्कायव्यापाराभावेऽपि बहुकर्मबंधादिमहादोषात्। तथा चोक्तं—" भाविना भविना येन स्वल्पापि विरतिः कृता। स्पृहयंति सुरास्तस्मै स्वयं तां कर्तुमक्षमाः ॥ ? ॥ अकुर्वतोऽपि कवलाहारमेकेंद्रियांगिनः। यन्नोपवासपुण्याढ्यास्तत्तत्राविरतेः फलम् ॥ २ ॥ सावद्यं चित्तवाक्कायैरकुर्वतोऽपि जन्मिनः।

अनंतकालमेकाक्षास्तिष्ठंत्यविरतेः खलु ॥ ३ ॥ तिरिया कसंकुसारा, निवायबंधमारणसयाइं । नेव इहं पावंता, परत्थ जइ निअमिआ हुंता ॥ ४ ॥ " अविरतिकर्मोदये हि देवानामिव गुरूपदेशादियोगेऽपि विरतिप्रतिपत्तिः कापि न स्यादत एव श्रेणिकनृपः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपि श्रीवीरवचःश्रवणादियोगेऽपि काकादिमांसमात्रनियममपि न स्वीचक्रे। अविरतिश्च विरत्या जीयते, विरतिश्चाभ्याससाध्या, अभ्यासादेव हि सर्वक्रियासु कौशलमुन्मीलति । अनुभवसिद्धं चेदं लिखनपठनसंख्यानगा-नतृत्यादिसर्वकलाविज्ञानेषु सर्वेषां । उक्तमपि—" अभ्यासेन क्रियाः सर्वा अभ्यासात्सकलाः कलाः । अभ्यासाद् ध्यानमौनादि किमभ्यासस्य दुष्करम् ? ॥ १ ॥ " निरंतरं विरतिपरिणामाभ्यासे च प्रेत्यापि तदनुवृत्तिः स्यात् । यदुक्तं—" जं अब्भसेइ जीवो, गुणं च दोसं च एत्थ जम्मंमि । तं पावइ परलोए, तेण य अब्भासजोएण ॥ १ ॥ " तस्माद्यथेच्छमपि द्वादशव्रतप्रतिबद्धनियमा विवेकिना स्वीकार्याः । अत्र च श्राद्धश्राविकायोग्यमिच्छापरिमाणं सविस्तरं व्याख्येयं, यथा तन्नियमानां सम्यक् परिज्ञानपूर्वं प्रतिपत्तौ भंगादिदोषो न स्यात् । नियमाश्च विमर्शपूर्वकं तथैव ग्राह्या यथा निर्वोढुं शक्यंते । सर्वेष्वपि नियमेषु च सहसाऽनाभोगाद्याकारचतुष्कं चिंत्यं, तेनानाभोगादिना नियमितबहुवस्तुग्रहणेऽपि नियमभंगो न स्यात्, किंत्वतिचारमात्रं । ज्ञात्वा त्वंशमात्रग्रहणेऽपि नियमभंग एव । जातु दुष्कर्मपारवश्येन ज्ञात्वापि भंगेऽग्रतो नियमः पाल्य एव धर्मार्थिना । प्रतिपन्नपंचमीचतुर्दश्यादितपोदिनेऽपि तिथ्यंतरभ्रांत्यादिना सचित्तजलपानतांबूलभक्षणकियद्भोजनादौ यदा तपोदिनं ज्ञातं तदनु मुखांतःस्थमपि न गिलति, किंतु तत्त्यक्त्वा प्रासुकवारिणा मुखशुद्धिं कृत्वा तपोरीत्यैव तिष्ठति, तद्दिने च यदि भ्रांत्या पूर्णं भुक्तस्तदा द्वितीयदिने दंडनिमित्तं तत्तपः कार्यं, समाप्तौ च तत्तपो वर्द्धमानं कार्यं, एवं चातिचार एव स्यान्नतु भंगः। तपोदिनज्ञानादनु सिक्थादिमात्रगिलने तु भंग एव नरकादिहेतुः,दिनसंशये कल्प्याकल्प्यसंशये वा कल्प्यग्रहणेऽपि भंगादिदोषः, गाढमान्द्ये भूतादिदोषपारवश्ये सर्पदंशाद्यसमाधौ च यदि तत्तपः कर्तुं न शक्नोति, तदापि चतुर्थाकारोच्चारान्न भंगः। एवं सर्वेषु नियमेष्वपि भाव्यं । उक्तंच—" वयभंगे गुरुदोसो, थोवस्सवि पालणा गुणकरी अ । गुरु लाघवं च नेअं, धम्मंमि अओ अ आगारा ॥ १ ॥ " नियमश्च महाफलः, " यदि ह्यासन्नकुंभकृत्खलतिं दृष्ट्वा विना न भोक्ष्ये " इति कौतुकमात्रगृहीतोऽपि नियमः श्रेष्ठिकमलस्य निधानार्द्धप्राप्त्या सफलीभूतः तदा पुण्यार्थं नियमफलं कियदुच्यते ? तथाह—" योऽपि सोऽपि ध्रुवं ग्राह्यो नियमः पुण्यकांक्षिणा । सोऽल्पोऽप्यनल्पलाभाय कमलश्रेष्ठिनो यथा ॥ १ ॥ " परिग्रहपरिमाणनियमदृढतायां रत्नसारकुमारकथाग्रे वक्ष्यते । नियमाश्चैवं ग्राह्याः, तत्र पूर्वं तावन्मिथ्यात्वं त्याज्यं, ततो नित्यं यथाशक्ति त्रिर्द्विः सकृद्वा जिनपूजा, जिनदर्शनं, संपूर्णदेववंदनं, चैत्यवंदना वा कार्येति नियम्यं । एवं सामग्र्यां गुरोर्बृहल्लघु वा वंदनं, सामग्र्यभावे नामग्रहणेन वंदनं, नित्यं वर्षाचतुर्मास्यां पंचपर्व्यादौ वाऽष्टप्रकारा पूजा, यावज्जीवं नव्यान्नपक्वान्नफलादेर्देवस्य ढौकनं विना अग्रहणं, नित्यं नैवेद्यपुगादेर्ढौकनं, नित्यं चतुर्मासी त्रयवार्षिकदीपोत्सवादौ वा अष्टमंगलीढौकनं, नित्यं पर्वसु वा वर्षमध्ये कियद्वारं वा खाद्यस्वाद्यादिसर्ववस्तूनां देवस्य गुरोश्च प्रदानपूर्वं भोजनं, प्रतिमासं प्रतिवर्षं वा महाध्वजप्रदानादिविस्तरेण स्नात्रमहमहापूजाः रात्रिजागरणादि, नित्यं वर्षासु कियद्वारं वा चैत्यशालाप्रमार्जनसमारचनादि, प्रतिवर्षं प्रतिमासं वा चैत्येऽगरूक्षणदीपार्थपूणी कियद्दीपतैलचंदनखंडादेः, शालायां मुखवस्त्रजपमालाप्रोंछनकचरवलकाद्यर्थं कियद्वस्त्रसूत्रकंबलोर्णादेश्च मोचनं, वर्षासु श्राद्धादीनामुपवेशनार्थं कियत्पट्टिकादेः कारणं, प्रतिवर्षं सूत्रादिनापि संघपूजाकियत्साधर्मिकवात्सल्यादि च, प्रत्यहं कियान् कायोत्सर्गः, स्वाध्यायत्रिशत्यादिगुणनं, नित्यं दिवा नमस्कारसहितादे रात्रौ दिवसचरमस्य च प्रत्याख्यानस्य कारणं, द्विः प्रतिक्रमणादि चादौ नियमनीयानि । ततो यथाशक्ति द्वादशव्रतस्वीकारः, तत्र च सप्तमव्रते सचित्ताचित्तमिश्रव्यक्तिः सम्यग् ज्ञेया । यथा प्रायः सर्वाणि धान्यानि धान्यकजीरकाजमकविरिहालीसोआराईखसखसप्रभृतिसर्वकणाः, सर्वाणि फलपत्राणि, लवणखारीक्षारकरक्तसैंधवसूंचलादिरकृत्रिमः क्षारो मृत् खटीवर्णिकादिः आर्द्रदंतकाष्ठादि च व्यवहारतः सचित्तानि । जलेन क्लेदिताश्चणकगोधूमादिकणाश्चणकमुद्गादिदालयश्च क्लिन्ना अपि क्वचिन्नखिकासंभवान्मिश्राः, तथा पूर्वं लवणादिप्रदानं बाष्पादिप्रदानं वालुकाक्षेपं वा विना सेकिताश्चणका गोधूमयुगंधर्यादिधानाः, क्षारादिप्रदानं विना लोलिततिला, ओलकउंबिकापृथुकसेकितफलिकापर्पटिकादयो मरिचराजिकावघारादिमात्रसंस्कृतचिर्भटिकादीनि सचित्तांतर्बीजानि सर्वपक्वफलानि च मिश्राणि । यद्दिने तिलकुट्टिः कृता तद्दिने मिश्रा । मध्येऽन्नरोट्टिकादिक्षेपे तु मुहूर्तादनु प्रासुका, दक्षिणमालवादौ प्रभूततरगुडक्षेपेण तद्दिनेऽपि तस्याः प्रासुकत्वव्यवहारः । वृक्षात्तत्कालगृहीतं गुंदलाक्षाछल्ल्यादि, तात्कालिको नालिकेरनिंबकनिंबाम्रेक्ष्वादीनां रसः, तात्कालिकं तिलादितैलं, तत्कालभग्नं निर्बीजीकृतं नालिकेरशृंगाटकपूगीफलादि, निर्बीजीकृतानि पक्वफलानि, गाढमर्दितं निष्कणं जीरकाजमकादि च मुहूर्तं यावन्मिश्राणि, मुहूर्तादूर्ध्वं तु प्रासुकानीति व्यवहृतिः । अन्यदपि प्रबलाग्नियोगं विना यत्प्रासुकीकृतं स्यात्तन्मुहूर्तावधि मिश्रं तदनु प्रासुकं व्यवह्रियते, यथा प्रासुकनीरादि तथा कच्चफलानि कच्चधान्यानि गाढं मर्दितमपि लवणादि च प्रायोऽग्न्यादिप्रबलशस्त्रं विना न प्रासुकानि । यदुक्तं श्री पंचमांगेऽयमर्थ एकोनविंशे शते तृतीयोद्देशके—" वज्रमय्यां शिलायां स्वल्पपृथ्वीकायस्य वज्रलोष्ठकेनैकविंशतिवारान् पेषणे संत्येके केचन जीवा ये

स्पृष्टा अपि नेति ।" योजनशतात्परत आगतानि हरीतकीखारिकिकिसिमिसिद्राक्षाखर्जूरमरिचपिप्पलीजातिफलबदाम-वायमअखोडनमिजा जिरंगोजांपिस्तांचीणीकबाबास्फटिकानुकारिसैंधवादीनि, सज्जिकाबिडलवणादिः कृत्रिमः क्षारः, कुंभकारादिपरिकर्मितमृदादिकमेलालवंगजावित्रीशुष्कमुस्ताकोंकणादिपक्वकदलीफलान्युंत्कालितशृंगाटकपूगादीनि च प्रासुकानीति व्यवहारो दृश्यते । उक्तमपि श्रीकल्पे—"जोअणसयं तु गंतुं, अणहारेणं तु भंडसंकंती । वायागणिधूमेण य, विद्धत्थं होइ लोणाई ॥ १ ॥" लवणादिकं स्वस्थानात् गच्छत् प्रत्यहं बहुबहुतरादिक्रमेण विध्वस्यमानं योजनशतात्परतो गत्वा सर्वथैव विध्वस्तमचित्तं भवति । आह—शस्त्राभावे योजनशतगमनमात्रेणैव कथमचित्तीभवतीत्याह, अनाहारेण यस्य यदुत्पत्तिदेशादिकं साधारणं तत्ततो व्यवच्छिन्नं स्वोपष्टंभकाहारविच्छेदाद्विध्वस्यते, तच्च लवणादिकं भांडसंक्रान्त्या पूर्वस्मात्पूर्वस्माद् भाजनादपरभाजनेषु यद्वा पूर्वस्या भांडशालाया अपरस्यां भांडशालायां संक्रम्यमाणं विध्वस्यते । तथा वातेन वाग्निना वा महानसादौ धूमेन वा लवणादिकं विध्वस्तं भवति । 'लोणाई' इत्यत्रादिशब्दादमी द्रष्टव्या—"हरिआलमणोसिलपिप्पली अ खज्जूरमुद्दिया अभया । आइन्नमणाइन्ना, तेवि हु एमेव नायव्वा ॥ २ ॥" हरितालं मनःशिला पिप्पली च खर्जूरः एते प्रतीताः, मुद्रिका द्राक्षा, अभया हरीतकी, एतेऽप्येवमेव लवणवद् योजनशतगमनादिभिः कारणैरचित्तीभवंतो ज्ञातव्याः, परमेकेऽत्राचीर्णा अपरेऽनाचीर्णाः, तत्र पिप्पलीहरीतकीप्रभृतय आचीर्णा इति गृह्यंते, खर्जूरमुद्रिकादयः पुनरनाचीर्णा इति न गृह्यंते । अथ सर्वेषां सामान्येन परिणमनकारणमाह—"आरुहणे ओरुहणे, निसिअणगोणाइणं च गाउन्हा । भुम्माहारच्छेए, उवक्कमेणं च परिणामो ॥ ३ ॥" शकटे गवादिपृष्ठेषु च लवणादीनां यद्भूयो भूय आरोहणमवरोहणं च, तथा यत्तस्मिन् शकटादौ लवणादिभारोपरि मनुष्या निषीदंति, तेषां गवादीनां च यः कोऽपि पृष्ठादिगात्रोष्मा तेन वा परिणामो भवति, तथा यो यस्य भौमादिकः पृथिव्यादि आहारस्तद्व्यवच्छेदे तस्य परिणामः उपक्रमः शस्त्रं, तच्च त्रिधा, स्वकायपरकायतदुभयरूपं, तत्र स्वकायशस्त्रं यथा लवणोदकं मधुरोदकस्य, कृष्णभूमं वा पांडुभूमस्य, परकायशस्त्रं यथाग्निरुदकस्य, उदकं चाग्नेरिति, तदुभयशस्त्रं यथा उदकमृत्तिके शुद्धोदकस्येत्यादि । एवमादीनि सचित्तवस्तूनां परिणमनकारणानि मंतव्यानि । —"उप्पलपउमाइं पुण, उन्हेदिन्नाइं जाम न धरिंति । मोग्गरगजूहिआओ, उण्हे छूढा चिरं हुंति ॥४॥ मगदंति अ पुप्फाइं, उदए छूढाइं जाम न धरिंति । उप्पलपउमाइं पुण, उदए छूढा चिरं हुंति ॥ ५ ॥" उत्पलानि पद्मानि च उदकयोनिकत्वादुष्णे आतपे दत्तानि यामं प्रहरमात्रं कालं न ध्रियंते नावतिष्ठंते किंतु प्रहरादर्वागेवाचित्तीभवंति । मुद्गरकाणि मृगदंतिकापुष्पाणि यूथिकापुष्पाणि चोष्णयोनिकत्वादुष्णे क्षिप्तानि चिरमपि कालं भवंति, सचित्तान्येव तिष्ठंतीति भावः । मृगदंतिकापुष्पाणि उदके क्षिप्तानि यामं प्रहरमपि न ध्रियंते, उत्पलपद्मानि पुनरुदके क्षिप्तानि चिरमपि भवंति । —"पत्ताणं पुप्फाणं, सरडुफलाणं तहेव हरियाणं । विंटंमि मिलाणंमी, नायव्वं जीवविप्पजढं ॥ ६ ॥" पत्राणां पुष्पाणां सरडुफलानामबद्धास्थिकफलानां, तथैव हरितानां वास्तुलादीनां सामान्यतस्तरुणवनस्पतीनां वा वृंते मूलनाले म्लाने सति ज्ञातव्यं जीवविप्रमुक्तमेतत् पत्रादिकमिति । श्रीकल्पवृत्तौ शाल्यादिधान्यानां तु श्रीपंचमांगे षष्ठशते सप्तमोद्देशके सचित्ताचित्तत्वविभाग एवमुक्तः—"अह भंते ! सालीणं वीहीणं गोहूमाणं जवाणं जवजवाणं एएसिणं धन्नाणं कोठाउत्ताणं पल्लाउत्ताणं मंचाउत्ताणं मालाउत्ताणं ओलित्ताणं लित्ताणं पिहिआणं मुद्दिआणं लंछिआणं केवइअं कालं जोणी संचिट्ठइ, गोयमा ! जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्निसंवच्छराइं, तेण परं जोणीपमिला(ली)इं विद्धंसइ बीए अबीए भवति । 'सालीणंति' कलमादीनां 'वीहीणंति' सामान्यतः 'जवजवाणंति' यवविशेषाणां, पल्यो-वंशादिमयः मंचमालयोरयं भेदः, "अकुड्डो होइ मंचो मालो अ घरोवरिं होइ ।" आयुक्तानां संगृहीतानां, द्वारदेशे पिधानेन सह गोमयादिनाऽवलिप्तानां सर्वतो गोमयादिनैव लिप्तानां, मुद्रितानां तथाविधाच्छादनेनाच्छादितानां, लांछितानां रेखादिना कृतलांछनानां, योनिरंकुरोत्पत्तिहेतुः । एवं "अह भंते ! कलायमसूरतिलमुग्गमासनिप्फावकुलत्थअलिसंदगसईणपलिमंथगमाईणं एएसिणं धन्नाणं, जहा सालीणं तहा एआणवि, नवरं पंच संवच्छराइं सेसं तं चेव ।" कलायास्त्रिपुटाख्यं धान्यं, अंत्यधान्यत्रयं चपलकतुवरीवृत्तचणकरूपं संभाव्यते । अग्रे गाथासु तथोक्तेः—"अह भंते ! अयसिकुसुंभगकोद्दवकंगुवरट्टरालगकोदूसगसणसरिसवमूलबीअमाईणं धन्नाणं, तहेव नवरं सत्तसंवच्छराइं । अत्र पूर्वसूरिकृतागाथा यथा—"जवजवजवगोहुमसालिवीहिधण्णाण कुट्टयाईसु । खिविआणं उक्कोसं, वरसतिगं होइ सजिअत्तं ॥ १ ॥ तिलमुग्गमसूरकलायमाससचवलयकुलत्थतुवरीणं तह वट्टचणयवल्लाण वरिसपणगं सजीवत्तं ॥ २ ॥ अयसीलट्टाकंगूकोद्दूसगसणवरहसिद्धत्थाकुद्दवरालयमूलगबीआणं सत्तवरिसाणि ॥ ३ ॥" कर्पासस्य चाचित्तता त्रिवर्ष्या स्यात्, यदुक्तं श्रीकल्पबृहद्भाष्ये—"सेडुगं तिवरिसाइं गिण्हंति" सेडुगं त्रिवर्षातीतं विध्वस्तयोनिकमेव ग्रहीतुं कल्पते, सेडुकः कर्पास इति तद्वृत्तौ, पिष्टस्य तु मिश्रताद्येवमुक्तं पूर्वसूरिभिः—"पणदिण मीसो लुट्टो, अचालिओ सावणे अ भद्दवए । चउ आसोए कत्तिअ, मगसिरपोसेसु तिन्नि दिणा ॥ १ ॥ पणपहर माहफग्गुणि, पहराचत्तारि चित्तवइसाहे । जिट्ठासाढे तिपहर, तेणपरं होइ

अचित्तो ॥ २ ॥ ” चालितं तु पिष्टं मुहूर्त्तादूर्ध्वमचित्तं । ननुपिष्टाद्यचित्तीभूतं कियद्दिनान्यचित्तभोजिनः कल्पते ? उच्यते, नात्र दिननियमः सिद्धांते श्रूयते, परं नव्यजीर्णकणादिद्रव्यसरसनीरसादिक्षेत्रवर्षाशीतोष्णादिकालतत्परिणामादिभावविशेषेण पक्षमासाद्यवधियावद्वर्णगंधरसादिविपरिणाम इलिकादिजीवसंसक्तिश्च न स्यात्तावत्कल्पते । साधूनाश्रित्य सक्तुयतना कल्पवृत्तितुर्यखंडे त्वेवमुक्ता, यत्र देशादौ सक्तूनां संसक्तिः तत्र ते न ग्राह्या, अनिर्वाहे तद्दिनकृता ग्राह्या स्तथाप्यनिर्वाहे द्वित्रिदिनकृताः पृथक् पृथग् ग्राह्याः, चतुर्दिनकृतादयस्तु सर्वेऽप्येकत्र ग्राह्यास्तेषामयं विधिः—रजस्त्राणमधः प्रस्तार्य तस्योपरि पात्रकंबलं कृत्वा तत्र सक्तवः प्रकीर्यंते, तत ऊर्ध्वमुखं पात्रकबंधं कृत्वा एकस्मिन् पार्श्वे नीत्वा यास्तत्रोरणिका लग्नास्ता उद्धृत्य कर्परे क्षिप्यंते, एवं नव वारान् प्रत्युपेक्षणे यदि न दृष्टाःप्राणिनस्तदा भोक्तव्यास्ते, अथ दृष्टास्तदा पुनर्नव वारान् प्रत्युपेक्ष्यास्तथापि चेद् दृष्टास्ततः पुनर्नव वारानेवं शुद्धौ भोज्याः, अथ न शुद्धास्तदा परिष्ठाप्याः, असंस्तरणे तु तावत्प्रत्युपेक्ष्यंते, यावच्छुद्धाः स्युः उरणिकाश्च घरट्टादिपार्श्वस्थप्रभूततुषरूपे आकरे तदभावे कर्परादौ स्तोकसक्तून् क्षिप्त्वाऽनाबाधप्रदेशे स्थाप्यंत इति पक्वान्नाद्याश्रित्य चैवमुक्तं—“ वासासु पनरदिवसं सीउण्हकालेसु मासे दिणवीसं । ओगाहिमं जईणं, कप्पइ आरब्भ पढमदिणा ॥ १ ॥ ” केचिच्चस्या गाथाया अलभ्यमानस्थानत्वं वदंतो यावद् गंधरसादिना न विनश्यति तावदवगाहिमं शुध्यतीत्याहुः । “ जइ मुग्गमासपभिई, विदलं कच्चंमि गोरसे पडइ । ता तसजीवुप्पत्ति, भणंति दहिएवि दुदिणुवरिं ॥ २ ॥ ‘ तिदिणुवरिं ’ इति पाठस्तु सम्यग् न भाव्यते, ‘ दध्यहर्द्वितयातीत ’ मिति हैमवचनात्— । “ जंमि उ पीलिज्जंते, नेहो नहु होइ बिंति तं विदलं । विदले वि हु उप्पन्नं, नेहजुअं होइ नो विदलं ॥ ३ ॥ ” पर्युषितं द्विदलपूपिकादिकेवलजलराद्धकूरादि तथान्यदपि सर्वं कुथितान्नं पुष्पितौदनपक्वान्नादि चाभक्ष्यत्वेन वर्जनीयं, द्वाविंशत्यभक्ष्यद्वात्रिंशदनंतकायव्यक्तिस्वरूपं मत्कृतश्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तेर्ज्ञेयं । विवेकिना चाभिक्ष्यवद् बहुबीजजीवाकुलत्वादिना रिंगणकायमाटींटिंबरुजंबूविल्वाद्रपीलुपक्वकरमंदगुंदीफलपिंचूमधूकमकुरवालउलिव्हहद्बदरकचकुठिंभडखसखसतिलसचित्तलवणाद्यपि वर्ज्यं । यच्च रक्ताद्यनीदृशच्छायं पक्वगोल्हककंकोडकफणसफलादि यच्च यत्र देशादौ जने विरुद्धं कादतुंबककुष्मांडादि तत्र तदपि त्याज्यमन्यथा जिनधर्मेऽपभ्राजनाद्यापत्तेः । अभक्ष्यानंतकायिके तु परगृहादौ प्रासुकीभूते अपि न ग्राह्ये, निःशूकताप्रसंगवृद्ध्यादिदोषसंभवात्, अतएवोत्कालिकसेल्लरकं राद्धार्द्रकसूरणवृंताकादि प्रासुकमपि सर्वं वर्ज्यं, प्रसंगदोषपरिहाराय, मूलकस्तु पंचांगोऽपि त्याज्यः, शुंठ्यादि तु नामस्वादभेदादिना कल्पते, उष्णनीरं तु त्रिदंडोत्कलनावधिमिश्रं । यदुक्तं पिंडनिर्युक्तौ—

“ उसिणोदगमणुवत्ते, दंडे वासे अ पडिअमित्तंमि । मुत्तूणादेसतिगं, चाउलउदगं बहु पसन्नं ॥ १ ॥ ”

व्याख्या—अनुद्वृत्तेषु त्रिषु दंडेषु उत्कालेषु जलमुष्णं मिश्रं ततः परमचित्तं, तथा वर्षे वृष्टौ पतितमात्रायां ग्रामादिषु प्रभूतमनुष्यप्रचारभूमौ यज्जलं तद्यावन्न परिणमति तावन्मिश्रं, अरण्यभूमौ तु यत्प्रथमं पतति तत्पतितमात्रं मिश्रं पश्चान्निपतत्सचित्तं, आदेशत्रिकं मुक्त्वा तंदुलोदकमबहुप्रसन्नं मिश्रं, अतिस्वच्छीभूतं त्वचित्तं, अत्र त्रय आदेशा यथा केचिद्वदंति, तंदुलोदके तंदुलप्रक्षालनभांडादन्यत्र भांडे क्षिप्यमाणे त्रुटित्वा भांडपार्श्वे लग्ना बिंदवो यावन्न शाम्यंति तावन्मिश्रं । अपरे तु तथैव जाता यावद् बुद्बुदा न शाम्यंति तावत् । अन्येतु यावत्तंदुला न सिध्यंति तावत् । एते त्रयोऽप्यनादेशा रूक्षेतरभांडपवनाग्निसंभवाऽसंभवादिभिरेषु कालनियमस्याभावात्ततोऽतिस्वच्छीभूतमेवाचित्तं ।

“ तिव्वोदगस्स गहणं, केई भाणेसु असुइपडिसेहो । गिहिभायणेसु गहणं, ठिअवासे मीसगं छारो ॥ २ ॥ ”

“ तीव्रोदकं हि धूमधूम्रीकृतदिनकरकरसंपर्कसोष्मतीव्रसंपर्कादचितमतस्तद्ग्रहणे न काचिद्विराधना । केचिदाहुः स्वभाजनेषु तद् ग्राह्यं, अत्राचार्यः प्राह–अशुचित्वात् स्वपात्रेषु ग्रहणस्य प्रतिषेधस्ततो गृहिभाजने कुंडिकादौ ग्राह्यं वर्षति मेघे च तन्मिश्रं, ततः स्थिते वर्षेऽतर्मुहूर्त्तादूर्ध्वं ग्राह्यं, जलं हि केवलं प्रासुकीभूतमपि प्रहरत्रयादूर्ध्वं भूयः सचित्तं स्यादतस्तन्मध्ये क्षारः क्षिप्यते, एवं च स्वच्छताऽपि स्यादिति, पिंडनिर्युक्तिवृत्तौ । तंदुलानां धावनोदकानि प्रथमद्वितीयतृतीयानि अचिरकृतानि मिश्राणि, चिरं तिष्ठंति त्वचितानि, चतुर्थादिधावनानि तु चिरं स्थितान्यपि सचित्तानि । प्रासुकजलादिकालमानमेवमुक्तं प्रवचनसारोद्धारादौ—

“ उसिणोदगं तिदंडुक्कालिअं फासुअजलं जई कप्पं । नवरिगिलाणाइ कए पहरतिगोवरिवि धरियव्वं ॥ १॥
जायइ सचित्तया से, गिम्हासु पहरपंचगस्सुवरिं । चउपहरुवरिं सिसिरे, वासासु जलं तिपहरूवरिं ॥ २ ॥ ”

व्याख्या–जायते सचित्तता ‘ से ’ तस्योष्णोदकस्य प्रासुकजलस्य वा ग्लानाद्यर्थं धृतस्य ग्रीष्मे प्रहरपंचकस्योपरि प्रहरपंचकादूर्ध्वं कालस्यातिरूक्षत्वाच्चिरेणैव जीवसंसक्तिसद्भावात् तथा शिशिरे शीतकाले कालस्य स्निग्धत्वात्प्रहरचतुष्टयादूर्ध्वं सचित्तता स्यात् । वर्षासु पुनः कालस्यातिस्निग्धत्वात्प्रासुकी भूतमपि जलं प्रहरत्रयादूर्ध्वं सचित्तं, तदूर्ध्वमपि यदि ध्रियते, तदा क्षारः प्रक्षेप्यो, येन न भूयः सचितं स्यादिति । १२६ द्वारे । यश्चाप्कायादिः स्वभावादेवाचित्तीस्यान्न बाह्यशस्त्रसंबंधात्तमचित्तं जानाना अपि केवलमनःपर्यायावधिश्रुतज्ञानिनो न परिभुंजतेऽनवस्थाप्रसंगभीरुतया । यतः श्रूयते

भगवता श्रीवर्द्धमानेन शैवलपटलत्रसादिरहितो महाह्रदोऽचित्तवारिपूर्णः स्वशिष्याणां तृड्बाधितानां प्राणांतसंकटेऽपि पानाय नानुजज्ञे, एवं क्षुधा शरीरचिंतया च बाधितानामप्यचित्ततिलशकटाचित्तस्थंडिलपरिभोगानुज्ञा न कृताऽनवस्थादोषसंरक्षणार्थं श्रुतज्ञानप्रामाण्यज्ञापनार्थं च, तथाहि—न सामान्यश्रुतज्ञानी बाह्यशस्त्रसंपर्कं विना जलाद्यचित्तमिति व्यवहरति, अतो बाह्यशस्त्रसंपर्काद्वर्णादिभिः परिणामांतरापन्नमेव जलाद्यचित्तं व्यापार्यं । कंकटुकमुद्गहरीतकीकुलकादिरचेतनोऽप्यविनष्टयोनिरक्षणार्थं निःशूकतादिपरिहारार्थं च दंतादिभिर्न भज्यते । यदुक्तं श्रीओघनिर्युक्तौ पंचसप्ततितमगाथावृत्तौ ननु कस्मादचित्तवनस्पतियतना? उच्यते, यद्यप्यचित्तस्तथापि केषांचिद्वनस्पतीनामविनष्टा योनिः स्यात् गुडूचीमुद्गादीनां, तथाहि-गुडूची शुष्कापि जलसेकात्तादात्म्यं भजंती दृश्यते, एवं कंकटुकमुद्गादिरपि, अतो योनिरक्षणार्थमचेतनयतनापि न्याय्यवत्येवेति । एवं सचित्ताचित्तादिव्यक्तिं ज्ञात्वा सप्तमं व्रतं नामग्राहं सचित्तादिसर्वभोग्यवस्तु नैयत्यकरणादिना स्वीकार्यं, यथा आनंदकामदेवादिभिः । तथा संक्षेपाशक्तौ तु सामान्यतो दिनं प्रत्येकद्व्यादिसचित्तदशद्वादशादिद्रव्यैकद्व्यादिविकृत्यादिनियमं कुर्यात्, परं दिनं प्रत्येकसचित्ताभिग्रहिणोऽप्येवं नियमग्रहणे पृथक् पृथक् दिनेषु परावर्त्तेन सर्वसचित्तग्रहणमपि स्यात्, तथा च न विशेषविरतिः, नामग्राहं सचित्तनैयत्याभिग्रहे तु तदन्यसर्वसचित्तनिषेधरूपं यावज्जीवं स्पष्टमेवाधिकं फलं । उक्तं च—"पुप्फफलाणं च रसं, सुराइ मंसाण महिलिआणं च । जाणंता जे विरया, ते दुक्करकारए वंदे ॥ १ ॥" सचित्तेषु च सर्वेष्वपि नागवल्लीदलान्येव दुस्त्यजानि, शेषसचित्तानां प्रायः सर्वेषां प्रासुकीभवनेऽपि स्वादुतादियोगाद्विशिष्य चाम्रादीनां, नागवल्लीदलेषु च निरंतरं जलक्लेदादिना नीलीकुंथ्वंडकादिविराधना भूयसी तत एव तानि पापभीरवो रात्रौ न व्यापारयंति, येऽपि व्यापारयंति तेऽपि सम्यग् दिवा संशोध्यैव, ब्रह्मचारिणा तु विशिष्य तानि त्याज्यानि कामांगत्वात्तेषां, प्रत्येकसचित्तेऽप्येकस्मिन् पत्रफलादावसंख्यजीवविराधनासंभवः । यदागमः—"जं भणिअं पज्जत्तग निस्साए वुक्कमंतऽपज्जत्ता । जत्थेगो पज्जत्तो, तत्थ असंखा अपज्जत्ता ॥१॥" बादरेष्वेकेंद्रियेष्वेवमुक्तं, सूक्ष्मेषु तु यत्रैकोऽपर्याप्तः तत्र तन्निश्रया नियमादसंख्याः पर्याप्ताः स्युरित्याचारांगवृत्त्यादौ प्रोक्तं । एवमेकस्मिन्नपि पत्रादावसंख्या जीवा विराध्यंते, तदाश्रितजलनील्यादि संभवे त्वनंता अपि । जललवणादि चासंख्यजीवात्मकमेव । यदार्षं—"एगंमि उदगबिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता । ते जइ सरिसवमित्ता, जंबूदीवे न मायंति ॥ १ ॥ अद्दामलगपमाणे, पुढवीक्काए हवंति जे जीवा । ते पारेवयमित्ता, जंबूदीवे न मायंति ॥ २ ॥" सर्वसचित्तत्यागे चांमडपरिव्राजकसप्तशतीशिष्यज्ञातं । ते हि स्वीकृतश्राद्धधर्माः, प्रासुकपरदत्तान्नपानभोजिनो ग्रीष्मे गंगोपकंठेऽटव्यामटंतोऽतितृषार्त्ताः "सचित्तमदत्तं च जलं सर्वथा न गृह्णीम" इति दृढनियमा अनशनेन ब्रह्मलोके इंद्रसमाः सुरा जज्ञिरे, एवं सचित्तत्यागे यतनीयं । येन च चतुर्दश नियमाः प्राक् स्वीकृताः स्युः, तेन प्रत्यहं ते संक्षेप्या यथाशक्त्यन्येन वा ग्राह्याः । ते चैवमुक्ताः—"सचित्त-दव्व-विगई,-वाणह-तंबोल-वत्थ-कुसुमेसु । वाहण-सयण-विलेवण,-बंभ-दिसि न्हाण-भत्तेसु ॥१॥" मुख्यवृत्त्या सुश्रावकेण सचित्तं सर्वथा त्याज्यं, तदशक्तौ नामग्राहं सामान्यतो वैकद्व्यादि तन्नियम्यं । यदुक्तं—"निरवज्जाहारेणं, निज्जीवेणं परित्तमीसेणं । अत्ताणुसंधणपरा सुसावगा एरिसा हुंति ॥ १ ॥ सचित्तनिमित्तेणं मच्छा गच्छंति सत्तमिं पुढविं । सच्चित्तो आहारो, न खमो मणसावि पत्थेउं ॥ २ ॥" इति सचित्तविकृतिवर्जं यन्मुखे क्षिप्यते तत्सर्वं द्रव्यं क्षिप्रक्षिप्रारोट्टिकानिर्विकृतिकमोदकलपनेप्सितापर्पटिकाचूरिमकरंबक्षैरेय्यादिकं बहुधान्यादिनिष्पन्नमपि परिणामांतराद्यापत्तेरेकैकमेव द्रव्यं, एकधान्यनिष्पन्नान्यपि पोलिकास्थूलरोटकमंडकखाखरकघूघरीढोक्कलकथूलीबाटकणिकादीनि पृथक् पृथग् नामास्वादवत्त्वेन पृथक् पृथग् द्रव्याणि, फलीफलिकादौ तु नामैक्येऽपि भिन्नभिन्नास्वादव्यक्तेः परिणामांतराभावाच्च बहुद्रव्यत्वं । अन्यथा वा विवक्षासंप्रदायादिवशाद् द्रव्याणि गणनीयानि, धातुमयशलाकाकरांगुल्यादिकं द्रव्यमध्ये न गणयंति २ । विकृतयो भक्ष्याः षट्, दुग्ध-दधि-घृत-तैल-गुड-सर्वपक्वान्नभेदात् ३ । 'वाणहत्ति' उपानद्युग्मं, मोचकयुग्मं वा, काष्ठपादुकादि तु बहुविराधनादिहेतुः श्राद्धस्य न युज्यते ४ । तांबूलं पत्रपूगखदिरवटिकाकत्थकादिस्वादिमरूपं ५ । वस्त्रं पंचांगादिवेषः, धौतिकपौतिकरात्रिवस्त्रादिवेषे न गण्यते ६ । कुसुमानि शिरःकंठक्षेपशय्योच्छीर्षकाद्यर्हाणि, तन्नियमेऽपि देवपूजादौ कल्पते ७ । वाहनं रथाश्वपौष्ठिकसुखासनादि ८ । शयनं खट्वादि ९ । विलेपनं भोगार्थं चंदनजवाधिचोअककस्तूर्यादि, तन्नियमेऽपि देवपूजादौ तिलकहस्तकंकणधूपनादि कल्पते १० । ब्रह्म दिवा रात्रौ वा पत्न्याद्याश्रित्य ११ । दिक्परिमाणं सर्वतोऽमुकदिशि वा इयत् क्रोशयोजनाद्यवधिकरणं १२ । स्नानं तैलाभ्यंगादिपूर्वकं १३ । भक्तं राद्धधान्यसुखभक्षिकादि सर्वं त्रिःचतुःसेरादिमितं, खडबूजादिग्रहणे बहवोऽपि सेराः स्युः १४ । इह सचित्तवद् द्रव्यादीनामपि व्यक्त्या नामग्राहं सामान्येन वा यथाशक्ति युक्तिनैयत्यं कार्यं । उपलक्षणत्वादन्येऽपि शाकफलधानादिप्रमाणारंभनैयत्यादिनियमा यथाशक्ति ग्राह्याः । एवं नियमग्रहणानंतरं यथाशक्ति प्रत्याख्यानं कार्यं । तत्र नमस्कारसहितपौरुष्यादिकालप्रत्याख्यानं सूर्योदयात्प्राग् यद्युच्चार्यते तदा शुध्यति नान्यथा । शेषप्रत्याख्यानानि सूर्योदयात् पश्चादपि क्रियंते । नमस्कारसहितं च यदि सूर्योदयात् प्रागुच्चारितं तदा तत्पूर्त्तेरन्वपि पौरुष्यादिकालप्रत्याख्यानं सर्वं

क्रियते स्वस्वावधिमध्ये । नमस्कारसहितोच्चारं विना सूर्योदयादनुकालप्रत्याख्यानं न शुध्यति । यदि दिनोदयात्प्राग् नमस्कारसहितं विना पौरुष्यादि कृतं तदा तत्पूर्त्तेरूर्ध्वमपरं कालप्रत्याख्यानं न शुध्यति, तन्मध्येतु शुध्यतीति वृद्धव्यवहारः । नमस्कारसहितस्य मुहूर्त्तप्रमाणत्वमल्पाकारत्वादेव लभ्यते, मुहूर्त्तानंतरमपि नमस्कारपाठं विना भोजनेऽस्य भंग एव नमस्कारसहितेत्युच्चारणात् । प्रमादपरिजिहीर्षोर्हि प्रत्याख्यानं विना न युक्तं क्षणमप्यासितुमिति । नमस्कारसहितादिकालप्रत्याख्यानपूर्तिसमये ग्रंथिसहितादि कार्यं, ग्रंथिसहितं च बहुवारौषधादिभोजिनां बालग्लानादीनामपि सुसाध्यं (धं), नित्यमप्रमत्ततानिमित्ततया च महाफलं, सकृत् कृतग्रंथिसहितमात्रकपर्दियक्षीभूतमांसमद्याद्यासक्तकुविंदादेरिव । उक्तं च—" जे निच्चमप्पमत्ता, गंठिं बंधंति गंठिसहिअस्स । सग्गापवग्गसुक्खं, तेहिं निबद्धं सगंठिमि ॥१॥ भणिऊण नमुक्कारं, निच्चं विस्सरणवज्जिअं धन्ना । पारंति गंठिसहियं गंठिसह कम्मगंठीहिं ॥२॥ इअ कुणए अब्भासं सिवपुरस्स जइ महसि । अणसणसरिसं पुण्णं, वयंति एअस्स समयन्नू ॥३॥ " रात्रिचतुर्विधाहारपरिहारस्थानोपवेशनपूर्वकतांबूलादिव्यापारणमुखशुद्धिकरणादिविधिना ग्रंथिसहितप्रत्याख्यानपालेन एकवारभोजिनः प्रतिमासमेकोनत्रिंशद्, द्विवारभोजिनस्त्वष्टाविंशतिर्निर्जला उपवासाः स्युरिति वृद्धाः । भोजनतांबूलजलव्यापारणादौ हि प्रत्यहं घटीद्वयघटीद्वयसंभवे मासे एकोनत्रिंशत्, घटीचतुष्टयघटीचतुष्टयसंभवे त्वष्टाविंशतिरुपवासाः । यदुक्तं पद्मचरित्रे—" भुंजइ अणंतरेणं, दुन्निउ वेलाउ जो नियोगेणं । सो पावइ उववासा, अट्ठावीसं तु मासेणं ॥१॥ इक्कंपि अह मुहुत्तं परिवज्जइ जो चउव्विहाहारं । मासेण तस्स जायइ, उववासफलं तु सुरलोए ॥ २ ॥ दसवरिससहस्साउ, भुंजइ सो (जो) अन्नदेवया भत्तो । पलिओवमकोडी पुण, होइ ठिई जिणवरतवेणं ॥ ३ ॥ एवं मुहुत्त वुड्ढी, उपवासे छट्ठअट्ठमाईए । जो कुणइ जहाथामं तस्स फलं तारिसं भणिअं ॥ ४ ॥ " एवं युक्त्या ग्रंथिसहितप्रत्याख्यानफलमप्यनंतरोदितं भाव्यं । प्रत्याख्यानं च सर्वं पुनः पुनः स्मर्त्तव्यं, स्वस्वावधिपूर्त्तौ च 'पूर्णं मेऽमुकप्रत्याख्यानमित्यादि चिंत्यं । भोजनसमयेऽपि पुनः स्मर्त्तव्यमन्यथा जातु भंगाद्यपि स्यात् । अशनादिविभागश्चैवं—अन्नपक्वान्नमंडकसक्तुकादि सर्वं क्षुधोपशमसमर्थं अशनं १, तक्रोदकमद्यादिपानं २, फलेक्षुपृथुकसुखभक्षिकादि खाद्यं ३, स्वाद्यं शुंठी—हरीतकी—पिप्पली—मरीच—जीरक—अजमक—जातिफल—जावित्री—कसेल्लक—कत्थक—खदिरवटिका—ज्येष्ठीमधु—तज—तमालपत्र—एला—लवंग—कोठी—विडंग—बिडलवण—अज्जक—अजमोदा—कुलिंजण—पिप्पलीमूल—चिणीकबाबा—कच्चूरक—मुस्ता—कंटासेलिओ—कर्पूर—सुंचल—हरडा—बिभीतक—कुंभठवो—बब्बूल—धव—खदिर—खीजडादिछल्ली—पत्र—पूग—हिंगुलाष्टक—हिंगुत्रेवीसओ—पंचकूल पुष्करमूल—जवासकमूल—बावची—तुलछी—कपूरीकंदादिकं । जीरकं स्वभाष्यप्रवचनसारोद्धाराभिप्रायेण स्वाद्यं, कल्पवृत्त्यभिप्रायेण तु खाद्यं, अजमकं खाद्यमिति केचित् ४ । सर्वं स्वाद्यं एलाकर्पूरादिजलं च द्विविधाहारप्रत्याख्याने कल्पते । वेसण—विरिहाली—सोआ—कउठवडी—आमलागंठी—आंबागोली—कउठीपत्र—लिंबूईपत्रप्रमुखं खाद्यत्वादिना द्विविधाहारे न कल्पते, त्रिविधाहारे तु जलमेव कल्पते । तत्रापि फुंकानीरं सीकरीकर्पूरएलाकत्थखदिरचूर्णकसेल्लकपाडलादिजलं च नीतरितं गालितं वा नान्यथा । शास्त्रेषु मधुगुडशर्कराखंडाद्यपि स्वाद्यतया द्राक्षाशर्करादिजलं तक्रादि च पानकतया उक्तं, परं द्विविधाहारादौ न कल्पते । उक्तं च नागपुरीयगच्छप्रत्याख्यानभाष्ये—" दक्खापाणाईअं पाणं तह साइमं गुडाईअं । पढिअं सुअंमि तहवि हु तित्ती जणगंति नायरिअं ॥ १ ॥ " स्त्रियाः संभोगे चतुर्विधाहारं न भज्यते, बालादीनामोष्ठादिचर्वणे तु भज्यते, द्विविधारेतु तदपि कल्पते । प्रत्याख्यानं हि कावलिकाहारविषयमेव, न तु लोमाद्याहारविषयमपि अन्यथोपवासाचामाम्लादेर्वपुरभ्यंगगडुकरबंधनादिनापि भंगप्रसंगात् । नचैवं व्यवहारो लोमाहारस्य निरंतरं संभवेन प्रत्याख्यानाभावस्यैव प्रसंगात् । अनाहारतया व्यवह्रियमाणानि, यथा—पंचांगनिंब—मूत्र—गुडूची—कडु—किरिआतउं—अतिविष—कुडउ—चीड—सूकडी—रक्षा—हरिद्रा—रोहिणि—ऊपलोट—वज—त्रिफला—बाउलछल्लीत्यन्ये । धमासउ—नाहि—आसंधि—रिंगणी एलिओ—गूगुल—हरडादालि—वउणि—बदरी—कंथेरि—करीरमूल—पूंआड—बोड—थेरी—आछी—मंजीठ—बोल—बीओ—कुंवारि—चित्रक—कुंदरु प्रभृत्यनिष्टास्वादं रोगाद्यापदि चतुर्विधाहारेऽप्येतानि कल्प्यानि । श्रीकल्पवृत्तितुर्यखंडेऽप्युक्तं—" परिवासिअ आहारस्स, मग्गणा को भवे अणाहारो । सूरिः—आहारो एगंगिओ, चउव्विहु जं वा अईइ तहिं ॥ १ ॥" एकांगिकः शुद्ध एव क्षुधां शमयति, स आहारो ज्ञेयोऽत्र, सोऽशनादिश्चतुर्धा, यद्वा तत्राहारेऽन्यल्लवणादिकमयति प्रविशति तदप्याहारो ज्ञेय इति । अथैकांगिकं चतुर्विधमाहारं व्याचष्टे—" कूरो नासेइ छुहं, एगंगी १ तक्कउदगमज्जाई २ । खादिमफलमंसाई ३, साईमि महुफाणिताईणि ॥ २ ॥" अथ 'जंवा अईइ तहिंति' पदं व्याख्याति—" जं पुण खुहापसमणे, असमत्थेगंगि होइ लोणाई । तंपिअ होआहारो, आहारजुअं च विजुअं वा ॥ ३ ॥ " यत्पुनरेकांगिकं क्षुधाप्रशमनेऽसमर्थं परमाहारे उपयुज्यते, तदप्याहारे संयुक्तमसंयुक्तं वा आहारो भवति । तच्च लवणादिकं, तत्राशने लवणहिंगुजीरकादिकमुपयुज्यते । " उदए कप्पूराई, फलिसुत्ताईणि सिंगबेरगुले । न य ताणि खविंति खुहं, उवगारित्ताउ आहारो ॥ ४ ॥ " उदके कर्पूरादिकं आम्रादिफलेषु सुत्तादीनि द्रव्याणि, शृंगबेरे शुंठ्यां गुड उपयुज्यते, न चैतानि कर्पूरादिनि क्षुधां क्षपयंति, परमुपकारित्वादाहार उच्यते, " अहवा जं

भुक्कत्तो, कद्दमउवमाइ पक्खिवइ कोट्ठे । सव्वो सो आहारो, ओसहमाई पुणो भइओ ॥ ५॥" औषधादिकं तु किंचिदाहारः किंचिदनाहार इत्यर्थः, तत्र शर्करादिकमौषधमाहारः सर्पदष्टादेर्मृत्तिकादिकमौषधमनाहारः । "जं वा भुक्कत्तस्सउ, संकसमाणस्स देइ आसायं । सव्वो सो आहारो, अकामऽणिट्ठं चऽणाहारो ॥ ६॥" यद्वा द्रव्यं बुभुक्षार्त्तस्य संकर्षतो ग्रसमानस्य भक्षयत आस्वादं प्रयच्छति स सर्वं आहारः । यत्पुनरकाममभ्यवहरामीत्येवमनभिलषणीयं अनिष्टं च जिह्वाया अरुच्यं ईदृशं सर्वमनाहारो भण्यते । तच्चानाहारमिदं—" अणाहारो मोअछल्लीमूलं च फलं च हो अणाहारो । " पूर्वार्द्धं । मोकं कायिकी, छल्ली निंबादित्वक्, मूलं च पंचमूलादिकं, फलं च आमलकहरीतकबिभीतकादिकमेतत्सर्वमनाहारो भवतीति चूर्णिः । निशीथचूर्णौ तु या निंबादीनां छल्ली त्वक्, यच्च तेषामेव निंबोलिकादिकं फलं, यच्च तेषामेव मूलमेवमादिकं सर्वमप्यनाहार इति । प्रत्याख्यानोच्चारे च पंचस्थानानि, आद्यस्थाने नमस्कारसहितादिकालप्रत्याख्यानं सर्वं प्रायश्चतुर्विधाहारं१। द्वितीयस्थाने विकृतिनिर्विकृत्याचामाम्लोच्चारः विकृतिप्रत्याख्यानं चास्वीकृतविकृतिनैयत्यानामपि प्रायेणाभक्ष्यविकृतिचतुष्कत्यागात्सर्वेषां स्यात् २ ।तृतीयस्थाने एकद्व्यासनादिद्वित्रिचतुर्विधाहारं ३। चतुर्थस्थाने पाणस्सेत्यादि ४। पंचमस्थानके देशावकाशिकव्रतं प्राग्गृहीतसचित्तादिचतुर्दशनियमसंक्षेपरूपमुच्चार्यते ५। प्रातः सायं च उपवासाचामाम्लनिर्विकृतिकानि प्रायस्त्रिचतुर्विधाहाराणि, अपवादात्तु निर्विकृतिकादि पौरुष्यादि च द्विविधाहारमपि स्यात् । तदाहुः—" साहूणं रयणीए, नवकारसहिअं चउव्विहाहारं । भवचरिमं उववासो, अंबिल तिह चउव्विहाहारं ॥ १ ॥ सेसा पच्चक्खाणा, दुहतिहचउहावि हुंति आहारे । इअ पच्चक्खाणेसु, आहारविगप्पणा नेआ ॥ २ ॥ " निर्विकृतिकाचामाम्लादौ कल्प्याकल्प्यविभागः स्वस्वसामाचारीतो ज्ञेयः सिद्धांताद्यनुसारेण । अनाभोगसहसाद्याकारव्यक्त्यादिस्वरूपं च प्रत्याख्यानभाष्याद्युक्तं सम्यग् हृदि निधेयमन्यथा प्रत्याख्यानस्य शुद्धत्वाद्यसंभवात् । एवं सूत्रगाथोत्तरार्द्धे ' पडिक्कमिअत्ति ' पदं सप्रसंगं व्याख्यातं, अथाग्रतो व्याख्यायते,–' सूईपूईअ ' इत्यादि, शुचिरिति मलोत्सर्गदंतधावनजिह्वालेखनगंडूषकरणसर्वदेशस्नानादिना पवित्रः सन्नित्यनुवादपरं, लोकसिद्धो ह्ययमर्थ इति नोपदेशपरं, अप्राप्ते हि शास्त्रमर्थवत्, न हि मलिनः स्नायाद् बुभुक्षितोऽश्नीयादित्यत्र शास्त्रमुपयुज्यते । अप्राप्ते त्वामुष्मिके मार्गे शास्त्रोपदेशसाफल्यं । एवमन्यत्रापि ज्ञेयं । सावद्यारंभेषु हि शास्तॄणां वाचनिक्यप्यनुमोदना न युक्ता । यदाहुः—" सावज्जणवज्जाणं, वयणाणं जो न जाणइ विसेसं । वोत्तुंपि तस्स न खमं, किमंग पुण देसणं काउं ॥ १ ॥ " मलोत्सर्गश्च मौनेन निरवद्यार्हस्थानादिविधिनैवोचितः । यतः—मूत्रोत्सर्गं मलोत्सर्गं मैथुनं स्नानभोजने । संध्यादिकर्म पूजां च कुर्याज्जापं च मौनवान् ॥ १ ॥ " विवेकविलासेऽपि—मौनी वस्त्रावृतः कुर्याद्दिने संध्याद्वयेऽपि च । उदङ्मुखः शकृन्मूत्रे रात्रौ याम्याननः पुनः ॥ १ ॥ नक्षत्रेषु समग्रेषु भ्रष्टतेजस्सु भास्वतः । यावदर्द्धोदयस्तावत्प्रातःसंध्याभिधीयते ॥ २ ॥ अर्केऽर्द्धास्तमिते यावन्नक्षत्राणि नभस्तले । द्वित्राणि नैवं वीक्ष्यंते तावत्सायं विदुर्बुधाः ॥ ३ ॥ भस्मगोमयगोस्थानवल्मीकशकृदादिमत् । उत्तमद्रुमसप्तार्चिर्मार्गनीराश्रयादिमत् ॥ ४ ॥ स्थानं चितादिविकृतं तथा कूलंकषातटम् । स्त्रीपूज्यगोचरं वर्ज्यं वेगाभावेऽन्यथा न तु ॥ ५ ॥ " युग्मम् ॥ श्रीओघनिर्युक्त्यागमे तु साधुमाश्रित्यैवमुक्तं—" अणावायमसंलोए, परस्सऽणुवघाइए । समे अज्झुसिरे वावि, अचिरकालकयंमि अ ॥ १ ॥ विच्छिन्ने दूरमोगाढे, नासन्ने बिलवज्जिए । तसपाणबीअरहिए, उच्चाराईणि वोसिरे ॥ २ ॥ " अनापातोऽसंलोकश्च परस्य यत्र १ । उपघातः पिट्टनादिना उड्डाहादिर्यत्र न २। समे अलुठने ३ । अशुसिरे यत्तृणादिच्छन्नं न, तत्र हि वृश्चिकादिर्दशति कीटिकादिर्वा प्लाव्यते ४ । अचिरकालकृते द्विमासिके ऋतौ वह्न्यादिना प्रासुके द्वितीयऋतौ तु तन्मिश्रं स्यात्, यत्र तु वर्षासु ग्राम उषितः, स प्रदेशो द्वादशवर्षाणि स्थंडिलं ५ । विस्तीर्णे जघन्यतोऽपि हस्तमाने ६ । दूरमोगाढे दूरमधोऽवगाढेऽग्न्यादितापेन जघन्यतोऽपि चत्वार्यंगुलानि प्रासुकीकृते ७ । अनासन्ने द्रव्यासन्नं धवलगृहारामादीनामासन्नं न व्युत्सृजति, भावासन्नं अतिवेगे आसन्नमेव व्युत्सृजति ८ । बिलवर्जिते ९ । त्रसप्राणबीजरहिते १० । तथा—"दिसिपवणगामसूरिअ, छायाइ पमज्जिऊण तिरक्खुत्तो । जस्सुग्गहुत्ति काउण, वोसिरे आयमिज्जा वा ॥ ३ ॥ उत्तरपुव्वा पुज्जा, जंमाए निसिअरा अहिवडंति । घाणारिसाय पवणे, सूरिअ गामे अवन्नो अ ॥ ४ ॥ संसत्तग्गहणी पुण, छायाए निग्गयाइ वोसिरए । छायासइ उण्हंमि वि, वोसिरिअ मुहुत्तगं चिट्ठे ॥ ५॥ मुत्तनिरोहे चक्खू, वच्चनिरोहे अ जीवियं चयइ । ऊड्ढनिरोहे कुट्ठं, गेलन्नं वा भवे तिसुवि ॥ ६ ॥ " इत्यादि । मलमूत्रश्लेष्मादीनां चाप्युत्सर्गे पूर्वं—'अणुजाणह जस्सुग्गहो ' इति वदेत्, व्युत्सर्गादनु च सद्यो ' वोसिरेइत्ति ' त्रिश्चिंतयेत् । श्लेष्मादीनां च धूल्याच्छादनादियतनामपि कुर्यात्, अन्यथा तेष्वसंख्यसंमूर्छिममनुष्यसंमूर्छनविराधनादिदोषः । यदुक्तं प्रज्ञापनोपांगे प्रथमपदे—"कहणं भंते ! संमुच्छिम मणुस्सा संमुच्छंति, गो० अंतो मणुस्सखित्ते पणयालीसाइ जोयणसयसहस्सेसु अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पंनरससु कम्मभूमीसु छप्पन्नाई अंतरदीवेसु गब्भवक्कंतिअ मणुस्साणं चेव, उच्चारेसु वा पासवणेसु वा खेलेसु वा सिंघाणेसु वा वंतेसु वा पित्तेसु वा सुक्केसु वा सुक्कसोणिएसु वा सुक्कपुग्गलपरिसाडेसु वा विगयजीवकलेवरेसु वा थीपुरिससंजोएसु वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु वा चेव असुइठाणेसु सम्मुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति, अंगुलअसंखिज्जभागमित्ताए ओगाहणाए असन्नी मिच्छदिट्ठी

अन्नाणी सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अपज्जत्तगा अंतमुहुत्तद्धाउआ चेव कालं पकरंतित्ति ।'असुइठाणेसु त्ति' अन्यान्यपि यानि कानिचिन्मनुष्यसंसर्गादशुचीनि तेषु सर्वेष्विति तद्वृत्तौ । दंतधावनाद्यपि निरवद्यस्थाने प्रासुकज्ञातमृदुदंतकाष्ठेन दंतदार्ढ्यहेतुतर्जनीघर्षेण वा दंतादिमलधूल्याच्छादनादियतनयैव कुर्यात् व्यवहारशास्त्रे त्वेवमुक्तं—"दंतदार्ढ्याय तर्जन्या घर्षयेद्दंतपीठिकाम् । आदावतः परं कुर्यात् दंतधावनमादरात् ॥१॥ यद्याद्यवारिगंडूषाद् बिंदुरेकः प्रधावति । कंठे तदा नरैर्ज्ञेयं शीघ्रं भोजनमुत्तमम् ॥२॥ अवक्राग्रंथि सत्कूर्चं सूक्ष्माग्रं च दशांगुलम् । कनिष्ठाग्रसमस्थौल्यं ज्ञातवृक्षं सुभूमिजम् ॥३॥ कनिष्ठिकानामिकयोरंतरे दंतधावनम् । आदाय दक्षिणां दंष्ट्रां वामां वा संस्पृशंस्तले ॥४॥ तल्लीनमानसः स्वस्थो दंतमांसव्यथां त्यजन् । उत्तराभिमुखः प्राचीमुखो वा निश्चलासनः ॥५॥ दंतान् मौनपरस्तेन घर्षयेद्वर्जयेत्पुनः । दुर्गंधं शुषिरं शुष्कं स्वाद्वम्लं लवणं च तत् ॥६॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ व्यतिपाते रवेर्वारे संक्रातौ ग्रहणे नतु । दंतकाष्ठं नवाष्टैकभूतपक्षांतषड्द्युषु ॥७॥ अभावे दंतकाष्ठस्य मुखशुद्धिविधिः पुनः । कार्यो द्वादशगंडूषैर्जिव्होल्लेखस्तु सर्वदा ॥८॥ विलिख्य रसनां जिह्वानिर्लेखिन्या शनैः शनैः । शुचिप्रदेशे प्रक्षाल्य दंतकाष्ठं पुरस्त्यजेत् ॥९॥ संमुखं पतितं स्वस्य शांतानां ककुभां च तत् । ऊर्ध्वस्थं च सुखाय स्यादन्यथा दुःखहेतवे ॥१०॥ ऊर्ध्वं स्थित्वा क्षणं पश्चात्पतत्येतद्यदा पुनः । मिष्टाहारस्तदा देश्यस्तद्दिने शास्त्रकोविदैः ॥११॥ कासश्वासजराजीर्णशोकतृष्णास्यपाकयुक् । तन्न कुर्याच्छिरोनेत्रहृत्कर्णामयवानपि ॥१२॥ केशप्रसाधनं नित्यं कारयेदथ निश्चलः । कराभ्यां युगपत्कुर्यात्स्वोत्तमांगे स्वयं न तत् ॥१३॥ तिलकं द्रष्टुमादर्शो मंगलाय च वीक्ष्यते । दृष्टे देहे शिरोहीने मृत्युः पंचदशे दिने ॥१४॥" उपवासपौरुष्यादिप्रत्याख्यानिनस्तु दंतधावनादि विनापि शुद्धिरेव, तपसो महाफलत्वात् । लोकेऽप्युपवासादौ दंतकाष्ठादि विनापि देवार्चादिकरणात् । निषिद्धं च लौकिकशास्त्रेऽप्युपवासादौ दंतकाष्ठादि । यदुक्तं विष्णुभक्तिचंद्रोदये—"प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु मध्याह्ने नवमी तिथौ । संक्रांतिदिवसे प्राप्ते न कुर्याद्दंतधावनम् ॥१॥ उपवासे तथा श्राद्धे न कुर्याद्दंतधावनम् । दंतानां काष्ठसंयोगो हंति सप्तकुलानि वै ॥२॥ ब्रह्मचर्यमहिंसा च सत्यमामिषवर्जनम् । व्रते चैतानि चत्वारि चरितव्यानि नित्यशः ॥३॥ असकृज्जलपानात्तु तांबूलस्य च भक्षणात् । उपवासः प्रदूष्येत दिवा स्वापाच्च मैथुनात् ॥४॥" स्नानमप्युत्तिंगपनककुंथ्वाद्यसंसक्तवैषम्यशुषिराद्यदूषितभूभागे परिमितवस्त्रपूतजलेन संपातिमसत्वरक्षणादियतनया कुर्यात् । उक्तं च दिनकृत्ये—"तसाइजविरहिए भूमीभागे विसुद्धए । फासुएणं तु नीरेणं, इअरेणं गालिएण उ ॥१॥ काऊणं विहिणा ण्हाणंति" । व्यवहारशास्त्रे त्वेवमुक्तं—"नग्नार्त्तः प्रोषितायातः सचेलो भुक्तभूषितः । नैव स्नायादनुव्रज्य बंधून् कृत्वा च मंगलम् ॥१॥ अज्ञाते दुष्प्रवेशे च मलिनैर्दूषितेऽथवा । तरुच्छन्ने सशेवाले न स्नानं युज्यते जले ॥२॥ स्नानं कृत्वा जलैः शीतैर्भोक्तुमुष्णं न युज्यते । जलैरुष्णैस्तथा शीतं तैलाभ्यंगश्च सर्वदा ॥३॥ स्नातस्य विकृता छाया दंतघर्षः परस्परम् । देहे च शवगंधश्चेन्मृत्युस्तद्दिवसत्रये ॥४॥ स्नातमात्रस्य चेच्छोषो वक्षस्यंघ्रिद्वयेऽपि च । षष्ठे दिने तदा ज्ञेयं पंचत्वं नात्र संशयः ॥५॥ रते वांते चिताधूमस्पर्शे दुःस्वप्नदर्शने । क्षौरकर्मण्यपि स्नायाद् गलितैः शुद्धवारिभिः ॥६॥ अभ्यक्तस्नाताशितभूषितयात्रारणोन्मुखैः क्षौरम् । विद्यादिनिशासंध्यापर्वसु नवमेऽह्नि च न कार्यम् ॥७॥ कल्पयेदेकशः पक्षे रोमश्मश्रुकचान्नखान् । न चात्मदशनाग्रेण स्वपाणिभ्यां च नोत्तमः ॥८॥" स्नानं च वपुःपावित्र्यसुखकरत्वादिना भावशुद्धिहेतुः । उक्तं च द्वितीयेऽष्टकप्रकरणे—"जलेन देहदेशस्य क्षणं यच्छुद्धिकारणम् । प्रायोऽन्यानुपरोधेन द्रव्यस्नानं तदुच्यते ॥१॥" देहदेशस्य त्वङ्मात्रस्यैव, क्षणं नतु प्रभूतकालं, प्रायः शुद्धिहेतुर्नत्वेकांतेन तादृग्रोगग्रस्तस्य क्षणमप्यशुद्धेः, प्रक्षालनार्हमलादन्यस्य मलस्य कर्णनासाद्यंतर्गतस्यानुपरोधेनाप्रतिषेधेन, यद्वा प्रायो जलादन्येषां प्राणिनामनुपरोधेन अव्यापादनेन, द्रव्यस्नानं बाह्यस्नानमित्यर्थः । "कृत्वेदं यो विधानेन देवतातिथिपूजनम् । करोति मलिनारंभी तस्यैतदपि शोभनम् ॥२॥" विधानेन विधिना, अतिथिः साधुः, मलिनारंभी गृहस्थः । द्रव्यस्नानस्य शोभनत्वे हेतुमाह—"भावशुद्धेर्निमित्तत्वात्तथानुभवसिद्धितः । कथंचिद्दोषभावेऽपि तदन्यगुणभावतः ॥३॥" युग्मम् ॥ दोषोऽप्कायविराधनादिः, तस्माद्दोषादन्यो गुणः सद्दर्शनशुद्धिलक्षणः । यदुक्तं—"पूआए कायवहो पडिकुट्ठो सोउ किंतु जिणपूआ । सम्मत्तसुद्धिहेउत्ति भावणीआ उ निरवज्जा ॥१॥" एवं च देवपूजाद्यर्थमेव गृहस्थस्य द्रव्यस्नानमनुमतं, तेन द्रव्यस्नानं पुण्यायेति यत्प्रोच्यते तन्निरस्तं मंतव्यं । तीर्थविहितेनापि स्नानेन हि देहस्यैव काचिच्छुद्धिः स्यात् न तु जीवस्यांशतोऽपि । उक्तं च स्कंदपुराणे काशीखंडे षष्ठाध्याये—"मृदो भारसहस्रेण जलकुंभशतेन च । न शुध्यंति दुराचाराः स्नातास्तीर्थशतैरपि ॥१॥ जायंते च म्रियंते च जलेष्वेव जलौकसः । न च गच्छंति ते स्वर्गमविशुद्धमनोमलाः ॥२॥ चित्तं शमादिभिः शुद्धं वदनं सत्यभाषणैः । ब्रह्मचर्यादिभिः कायः शुद्धो गंगां विनाप्यसौ ॥३॥ चित्तं रागादिभिः क्लिष्टमलीकवचनैर्मुखम् । जीवहिंसादिभिः कायो गंगा तस्य पराङ्मुखी ॥४॥ परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः । गंगाप्याह कदागत्य मामयं पावयिष्यति ॥५॥" अत्र ज्ञातं,—यथैकः कुलपुत्रको गंगादौ गच्छन् मात्रोचे, "वत्स! यत्र त्वं स्नासि तत्र मे तुंबमपि स्नापयेः" इत्युक्त्वा तदर्पितं, सोऽपि तज्ज्ञात्वा तथा कुर्वन् गंगादौ गत्वा गृहे प्राप्तः, तत्तुंबशाकं मात्रा तस्मै परिवेषितं, तेनोक्तं भृशं कटु, मात्रोक्तं, यद्यस्य स्नानशतैः

कद्रुत्वं न गतं तदा तैस्ते पापं कथं गतं? तद्विक्रिया तपोभिरेव याति, ततः सोऽपि प्रबुद्धः। स्नाने चासंख्यजीवमयजलशैवलाद्यनंतजंतूनामगलितजले तदाश्रितपूतरादित्रसानां विराधनया सदोषत्वं प्रतीतं जलस्य जीवमयत्वं च लोकेऽप्युक्तं। यदुत्तरमीमांसा—"लूतास्यतंतुगलिते ये बिंदौ संति जंतवः। सूक्ष्मा भ्रमरमानास्ते नैव मांति त्रिविष्टपे ॥ १ ॥" इत्यादि। भावस्नानमाह—"ध्यानांभसा तु जीवस्य सदा यच्छुद्धिकारणम्। मलं कर्म समाश्रित्य भावस्नानं तदुच्यते ॥ २ ॥" कस्यचित् स्नाने कृतेऽपि यदि गडुक्षतादि स्रवति, तदा तेनांगपूजां स्वपुष्पचंदनादिभिः परेभ्यः कारयित्वा अग्रपूजा भावपूजा च स्वयं कार्या, वपुरपावित्र्ये प्रत्युताशातनासंभवेन स्वयमंगपूजाया निषिद्धत्वात्, उक्तं च—"निःशूकत्वादशौचोऽपि देवपूजां तनोति यः। पुष्पैर्भूपतितैर्यश्च भवतः श्वपचाविमौ ॥ १ ॥" कामरूपपत्तने मातंगस्यैकस्य पुत्रो जातः स जातमात्र एव पूर्वभववैरिणा व्यंतरेणापहृत्य वने मुक्तः, इतश्च कामरूपपत्तनाधिपो राजा राजपाटिकायां निर्गतः, वने स बालको दृष्टः, अपुत्रत्वेन गृहीतः पालितः 'पुण्यसार' इति नाम दत्तं, स उद्यौवनो जातः, राजा तस्मै राज्यं दत्वा दीक्षां जग्राह, कालेन केवली जातः, कामरूपे समागतः, पुण्यसारो वंदनाय गतः, पौराः सर्वे समागताः, पुण्यसारजननी मातंग्यपि तत्रायाता, राजानं दृष्ट्वा तस्याः स्तन्यप्रस्रवो जातः, राज्ञा कारणं पृष्टः केवली प्राह—"हे राजन्! एषा तव माता, मया त्वं वने पतितो लब्धः," राज्ञा पृष्टं, केन कर्मणाहं मातंगो जातः? ज्ञानी प्राह–पूर्वभवे त्वं व्यवहारी अभूः, त्वयैकदा जिनं पूजयता पुष्पं भूमौ पतितं देवस्यानारोप्यं जानताप्यवज्ञयारोपितं, तेन त्वं मातंगो जातः। यतः—"उच्चिट्ठं फलकुसुमं, नेविज्जं वा जिणस्स जो देइ। सो नीअगोअकम्मं, बंधइ पायन्नजम्मंमि ॥ १ ॥" तव पूर्वभवे या माताभूत्तयैकदा स्त्रीधर्मेऽपि देवपूजा कृता, तत्कर्मणा सैषा मातंगी जाता, ततो वैराग्याद् राज्ञा दीक्षा गृहीता। इत्यशौचे भूपतितपुष्पैश्च देवपूजायां मातंगकथा। अतो भूपतितं पुष्पं सुगंध्यपि देवस्य नारोप्यं स्वल्पेऽप्यपावित्र्ये देवानां नाभ्यर्चनीयं, विशिष्य चोच्छिष्टिदिने स्त्रीभिर्दृढदाशातनादि दोषात्। ततः पवित्रमृदुगंधकाषायिकाद्यंशुकेनांगरूक्षणपौतिकमोचनपवित्रवस्त्रांतरपरिधानादियुक्त्या क्लिन्नांघ्रिभ्यां भूमिमस्पृशन् पवित्रस्थानमागत्योत्तराभिमुखः संव्ययते दिव्यं नव्यमव्यंगमकीलितं पृथुलं श्वेतांशुकद्वयं। यतः—"विशुद्धिं वपुषः कृत्वा यथायोगं जलादिभिः। धौतवस्त्रे च सीते द्वे विशुद्धे धूपधूपिते ॥ १२ ॥ लोकेऽप्युक्तं—"न कुर्यात्संधितं वस्त्रं देवकर्मणि भूमिप!। न दग्धं न तु वैच्छिन्नं परस्य तु न धारयेत् ॥ १३ ॥ कटिस्पृष्टं तु यद्वस्त्रं पुरीषं येन कारितम्। समूत्रमैथुनं चापि तद्वस्त्रं परिवर्जयेत् ॥ १४ ॥ एकवस्त्रो न भुंजीत न कुर्याद्देवतार्चनम्। न कंचुकं विना कार्या देवार्चा स्त्रीजनेन तु ॥ १५ ॥" एवं हि पुंसां वस्त्रद्वयं स्त्रीणां च वस्त्रत्रयं विना न कल्पते देवार्चादि। धौतवस्त्रं च मुख्यवृत्त्यातिविशिष्टं क्षीरोदकादिकं श्वेतमेव कार्यं। उदायननृपराज्ञीप्रभावतीप्रभृतीनामपि धौतांशुकं श्वेतं निशीथादावुक्तं। दिनकृत्यादावपि—"सेयवत्थनिअंसणोत्ति" क्षीरोदकांशुकाद्यशक्तावपि दुकूलादि धौतिकं विशिष्टमेव कार्यं। यदुक्तं पूजाषोडशके—"सितशुभवस्त्रेणेति," तद्वृत्तिर्यथा–सितवस्त्रेण शुभवस्त्रेण च, शुभमिह सितादन्यदपि पट्टयुग्मादि रक्तपीतादिवर्णं परिगृह्यते इति। "एगसाडिअं उत्तरासंगं करेइ" इत्याद्यागमप्रामाण्यादुत्तरीयमखंडमेव कार्यं न तु खंडद्वयादिरूपं। न च दुकूलं भोजनादिकरणेऽपि सर्वदा पवित्रमेवेति लोकोक्तिरत्र प्रमाणयितव्या, किंत्वन्यधौतिकवद्दुकूलमपि भोजनमलमूत्राशुचिस्पर्शवर्जनादिना सत्यापनीयं, व्यापारणानुसारेण पुनः पुनर्धावनधूपनादिना च पावनीयं, धौतिकं च स्वल्पवेलमेव व्यापार्यं, प्रस्वेदश्लेष्मादि च धौतिकेन न स्फेटनीयं अपावित्र्यप्रसक्तेः, व्यापारितवस्त्रांतरेभ्यश्च पृथग् मोच्यं, तच्च परसत्कं प्रायो वर्जनीयं, विशिष्य च बालवृद्धस्त्र्यादिसत्कं। श्रूयते हि कुमारपालनृपस्योत्तरीयधौतिके मंत्रिबाहडांबडानुजचाहडेन व्यापारिते, राज्ञोक्तं,–"नव्यं मेऽर्पय," तेनोक्तं–"दुकूलं नव्यमपि सपादलक्षे बंबेरापुर्येव निष्पद्यते, तदीश व्यापारितमेव चात्रायाति," ततो राज्ञाऽव्यापारितमेकं मार्गितोऽपि बंबेरानृपो यदा नादात् तदा राजा रुष्टश्चाहडं दानशौडत्वं न कार्यं इत्युक्त्वा ससैन्यं तं प्रति प्रैषीत्। तृतीयप्रयाणे लक्षमार्गणेऽनर्पणात् श्रीगृहिकं निष्कास्य यथेच्छं दानी चतुर्दशशतीकरभीभटैः सद्यो रात्रौ बंबेरापुरमवेष्टयत्। तदा सप्तशतीकन्योद्वाहाविघ्नाय तां रात्रिं विलंब्य प्रातर्दुर्गं जगृहे। सप्तस्वर्णकोटीरेकादशशतीं हयांश्च ललौ। दुर्गं घरट्टैश्चूर्णीचक्रे। तत्र देशे स्वस्वाम्याज्ञां प्रवर्त्त्य सप्तशतीशालापतीन् पत्तने समहमानिन्ये। राज्ञोक्तं–तव स्थूललक्षतादोष एव दृग्दोषरक्षामंत्रः, त्वं मत्तोऽप्यधिकव्ययः। तेनोक्तं,–मम व्यये स्वामिनो बलं तव तु कस्य? इत्युक्त्या तुष्टो नृपः सत्कृत्य 'राजघरट्ट' बिरुदं तस्मै ददे। इत्यन्यव्यापारित धौतिके ज्ञातं। तथा सुस्थानात् स्वयंज्ञातगुणसुमानुषपार्श्वाद्वा पवित्रभाजनाच्छादनानेतृमार्गादियुक्त्या पानीयपुष्पाद्यानयनं। पुष्पाद्यर्पयितुः सुमूल्यार्पणादिना प्रीणनं। एवं मुखकोशपवित्रस्थानादियुक्त्या असंसक्तशोधितजात्यकेसरकर्पूरादिमिश्रश्रीषंडघर्षणं। संशोधितजात्यधूपप्रदीपाखंडचोक्षादिविशेषाक्षतविशिष्टानुच्छिष्टनैवेद्यहृद्यफलादिसामग्रीमीलनं। एवं द्रव्यतः शुचिता। भावतः शुचिता तु रागद्वेषकषायेर्ष्यैहिकामुष्मिकस्पृहाकौतुकव्याक्षेपादित्यागेनैकाग्रचित्तता। उक्तं च—"मनोवाक्कायवस्त्रोर्वीपूजोपकरणस्थितेः। शुद्धिः सप्तविधा कार्या श्रीअर्हत्पूजनक्षणे ॥ १ ॥" एवं द्रव्यभावाभ्यां शुचिर्गृहे गृहचैत्ये,—"आश्रयन् दक्षिणां शाखां पु-

मान् योषिच्चदक्षिणाम्। यत्नपूर्वं प्रविश्यांतर्दक्षिणेनांघ्रिणा ततः ॥ १ ॥ सुगंधिमधुरैर्द्रव्यैः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः। वामनाड्यां प्रवृत्तायां मौनवान् देवमर्चयेत् ॥ २ ॥ " इत्याद्युक्तेन नैषेधिकीत्रयकरणप्रदक्षिणात्रयचिंतनादिकेन च विधिना शुचिपट्टकादौ पद्मासनादिसुखासनासीनः चंदनभाजनाच्चंदनं स्थानांतरे हस्ततले वा प्रक्षिप्य कृतभालतिलकहस्तकंकणः श्रीचंदनचर्चितधूपधूपितहस्तद्वयो जिनमर्हंतं पूजयित्वा वक्ष्यमाणाभिरंगाग्रभावपूजाभिरभ्यर्च्य संवरणं प्रत्याख्यानं प्राक् कृतमकृतं वा यथाशक्ति करोति देवसाक्षिकमुच्चारयतीति पंचमगाथार्थः ॥ ५ ॥ ततः—

विहिणा जिणं जिणगिहे, गंतुं अच्चेइ उचिअचिंतरओ।

उच्चरइ पच्चक्खाणं, दढपंचाचारगुरुपासे ॥ ६ ॥

व्याख्या—'**विहिणेत्ति**' विधिनेति पदं सर्वत्रापि योज्यं। ततो विधिना जिनगृहे गत्वा विधिनोचितचिंतारतो विधिना जिनमर्चयति। विधिश्चायं,—यदि राजादिमहर्द्धिकः तदा, "सव्वाए इड्ढीए, सव्वाए दित्तीए, सव्वाए जुईए, सव्वबलेणं, सव्वपोरिसेणं" इत्यादिवचनात् प्रभावनानिमित्तं महर्द्ध्या देवगृहे याति। यथा दशार्णभद्रनृपः, "तथा श्रीवीरं वंदे यथा प्राक् केनापि न वंदितः" इत्यहंकृतिकृतपरमर्द्ध्या सर्वांगीणशृंगारसुभगगजादिचतुरंगसैन्यदंतरूप्यस्वर्णमयपंचशती पर्यंकिकाधिरूढांतःपुरादिरूपया श्रीवीरं वंदितुमागतः। तन्मदापनोदाय सौधर्मेंद्रः श्रीवीरं वंदितुमागच्छन् दिव्यर्द्धिं विचक्रे। उक्तं च वृद्धर्षिमंडलस्तवे—"चउसट्ठि करिसहस्सा, पणसय बारससिराइं पत्तेअं। कुंभे अड अड दंता, दंतेसु अ वावि अट्ठ ॥१॥ अट्ठट्ठ लक्खपत्ताइं, तासु पउमाइं हुंति पत्तेयं पत्ते पत्ते बत्तीस, बद्धनाडयविही दिव्वो ॥ २ ॥ एगेगकणिआए, पासायवडिंसओ अ पईपउमं। अग्गमहिसीहिं सद्धिं उवगिज्जइ सो तहिं सक्को ॥ ३ ॥ एयारिसइड्ढीए, विलग्गमेरावणंमि दट्ठु हरिं। राया दसन्नभद्दो, निक्खंतो पुन्नसपइन्नो ॥ ४ ॥ अत्र पूर्वाचार्यप्रणीता हस्तिमुखादिसंख्यागाथा। यथा—"मुहपणसयबारुत्तर, सहस्सा चत्तारि छन्नवइ दंता। बत्तीस सहस सगसय अडसट्ठी वाविपरिमाणं ॥ १ ॥ कमलाणं दोलक्खा, सहस्स बासट्ठि सइगुचोआलं। कण्णिअपासायाणं, नाडयसंखा कमलसरिसा ॥ २ ॥ छव्वीसकोडिसया इगवीसं कोडिलक्खचउचत्ता। इगकरिकमलदलाणं, माणं सिरिसक्करायस्स ॥ ३ ॥ चउसट्ठिकरिसहस्सा, मुहाण पत्तेअमट्ठदंताणं। पंचसयबारसुत्तर सव्वेसिं मुहाण वुच्छामि ॥ ४ ॥ तिन्नेवय कोडीओ, लक्खासगवीस सहस्स अडसट्ठी। सव्वमुहाणं संखा, दंताणं तह पुणो वुच्छं ॥ ५ ॥ छव्वीसं कोडीओ, लक्खाइगवीस सहस्स चउचत्ता। दंताण सव्वसंखा, इक्किक्के अट्ठ पुक्खरिणी ॥ ६ ॥ दुन्नियकोडिसयाइं, नवकोडिगसत्तरी तहा लक्खा। बावन्नं च सहस्सा, पुक्खरिणीणं इमा संखा ॥ ७ ॥ कोडिसहस्सो छस्सय, कोडीओ सत्तसत्तरी कोडी। बावत्तरिं च लक्खा, सोलससहस्सा कमलसंखा ॥ ८ ॥ सोलसकोडाकोडी, सत्तत्तरि हुंति कोडिलक्खा य। कोडिसहस्स बिसत्तरि, कोडिसयं सट्ठिकोडीओ ॥ ९ ॥ नाडगपत्ते संखा, भणिआ पभणामि नट्टरूवाणं। पणसयकोडाकोडी, छत्तीसं कोडिकोडीओ ॥ १० ॥ सगसट्ठिकोडीलक्खा, नवकोडिसहस्स कोडिसयमेगं। कोडीणवीससंखा, आवस्सयचुण्णिए भणिया ॥ ११ ॥ प्रासादे प्रासादेऽष्टाग्रमहिषीयुत इंद्रः, तत्संख्या तु कमलवत्। इंद्राणीसंख्या त्वियं, त्रयोदशसहस्राः कोटयः चतुःशतीकोटयः एकविंशतिः कोटयः, सप्तसप्ततिलक्षाः अष्टाविंशतिश्च सहस्राः। एकैकस्मिन् नाटके समानरूपशृंगारनाट्योपकरणा अष्टोत्तरं शतं दिव्यकुमारा अष्टोत्तरं शतं दिव्यकन्याश्च स्युः॥ एवं शंख-शृंग-शंखिका-पेया-परिपिरिका-पणव-पटह-भंभा-होरंभा-भेरी-झल्लरी-दुंदुभि-मुरज-मृदंग-नांदीमृदंग-आलिंग-कुस्तुंब-गोमुख-मर्दल-विपंची-वल्लकी-भ्रामरी-षड्भ्रामरी-परिवादिनी-बब्बीसा-सुघोषा-नंदिघोषा-महती-कच्छपी-चित्रवीणा-आमोट-झंझा-नकुल-तूणी-तुंबवीणा-मुकुंद-हुडुक्का-चिच्चिकी-करटी-डिंडिम-किणित-कडंबा-दर्दरक-दर्दरिका-कुस्तुंबर-कलशिका-तल-ताल-कांस्यताल-रिगिसिका-मकरिका-शिशुमारिका-वंश-वाली-वेणु-परिली-बंधूकप्रमुखविविधवाद्यवादकाः प्रत्येकमष्टोत्तरं शतं। शंखिका लघुशंखः किंचित्तीक्ष्णस्वरः, शंखस्तु गंभीरस्वरः। पेया महाकाहला। परिपिरिका कोलिकपुटावनद्धमुखवाद्यं। पणवः पटहविशेषो भांडपटहो वा। भंभा ढक्का। होरंभा महाढक्का। भेरी ढक्काकृति वाद्यविशेषः। झल्लरी चर्मावनद्धा विस्तीर्ण वलयाकारा। दुंदुभिः भेर्याकारं संकटमुखं देवातोद्यं। मुरजो महामर्दलं। मृदंगं लघुमर्दलं। नांदी मृदंगमेकतः संकीर्णमन्यतो विस्तृतं। आलिंगो मुरजविशेषः। कुस्तुंबश्चर्मावनद्ध थुडः। मर्दलमुभयतः समं। विपंची त्रितंत्री वीणा। वल्लकी सामान्यतो वीणा। परिवादिनी सप्ततंत्री वीणा। महती शततंत्री वीणा। तुंबवीणा तुंबयुक्तवीणा। मुकुंदो मुरजविशेषो योऽतिलीनं प्रायो वाद्यते। हुडुक्का प्रसिद्धा। डिंडिमः प्रस्तावनासूचकपणवविशेषः। कडंबा करटिका। दर्दरकः प्रसिद्धः। स लघुः दर्दरिका। तलो हस्ततलः। वाली तूणविशेषो मुखवाद्यं। बंधूकस्तूणविशेषः। शेषभेदा लोकाज्ज्ञेयाः। सर्वेऽप्यातोद्यभेदा एकोनपंचाशदातोद्यभेदेष्वंतर्भवंति। यथा वंशे वालीवेणुपरिलीबंधूकातोद्यानि। शंखशृंगशंखिकाखरमुखीपेयापरपरिकासु गाढं ध्मायमानासु, पटहपणवेष्वाहन्यमानेषु, भंभाहोरंभास्वास्फाल्यमानासु, भेरीझल्लरीदुंदुभीषु ताड्यमानासु,

मुरजमृदंगनांदीमृदंगेष्वालप्यमानेषु, आलिंगकुस्तुंबगोमुखीमर्दलेषु बलात्ताड्यमानेषु, विपंचीवीणावल्लकीषु मूर्छ्यमानासु, भ्रामरीषड्भ्रामरीपरिवादिनीषु स्पंद्यमानासु, बव्वीसासुघोषानंदिघोषासु सार्यमाणासु, महतीकच्छपीचित्रवीणासु कुट्यमानासु, आमोटझंझानकुलेष्वामोट्यमानेषु, तूणतुम्बवीणासु स्पृश्यमानासु, मुकुंदहुडुक्काचिच्चिकीषु मूर्च्छ्यमानासु, करटीडिंडिमकिणितकडंबासु वाद्यमानासु, दर्दरदर्दरीकुस्तुंबरकलशिकासु बाढं ताड्यमानासु, तलतालकांस्यतालासु वाद्यमानासु, रिंगिसिकालत्तिकामकरिकाशिशुमारिकासु घर्ष्यमाणासु, वंशवेणुवालीपिरलीबंधूकेषु फुंक्यमानेषु, ते सर्वे दिव्यकन्याकुमाराः समकं गायंति नृत्यंति । ३२ नाटकनामान्यमूनि–स्वस्तिक–श्रीवत्स–नंद्यावर्त्त–वर्द्धमानक–भद्रासन–कलश–मत्स्य–दर्पण–रूपाष्टमांगलिक्यभक्तिविचित्र १, आवर्त्त–प्रत्यावर्त्त–श्रेणि–प्रश्रेणि–स्वस्तिक–पुष्यमान–वर्द्धमान–मत्स्यांडक–मकरांडक–जारमार–पुष्पावलि–पद्मपत्र–सागरतरंग–वासंतीलता–पद्मलता–भक्तिचित्र २, ईहामृग–ऋषभ–तुरग–नर–मकर–विहग–व्याल–किंनर–रुरु–शरभ–चमर–कुंजर–वनलता–पद्मलताभक्तिचित्र ३, एकतोचक्र–एकतःखड्ग–एकतश्चक्रवाल–द्विधाचक्रवाल–चक्रार्द्धचक्रवाल ४, चंद्रसूर्यवलयताराहंसैकमुक्ताकनकरत्नावलिप्रविभक्त्याभिनयात्मकावलिप्रविभक्ति ५, चंद्रोद्गमसूर्योद्गमप्रविभक्तियुक्ततदुद्गमनप्रविभक्ति ६, चंद्रसूर्यागमनप्रविभक्तियुक्तागमनप्रविभक्ति७, चंद्रसूर्यावतरणप्रविभक्ति ८, चंद्रसूर्यास्तमनप्रविभक्ति ९, चंद्रसूर्यनागयक्षभूतराक्षसमहोरगगंधर्वमंडलप्रविभक्ति १०, ऋषभसिंहललितहयगजविलसितमत्तहयगजविलंबिताभिनयरूपद्रुतविलंबित ११,सागरनागरप्रविभक्ति १२,नंदाचंपाप्रविभक्ति १३, मत्स्यांडकमकरांडकजारमारप्रविभक्ति १४,कखगघङप्रविभक्ति १५, चछजझञप्रविभक्ति १६, टठडढणप्रविभक्ति १७, तथदधनप्रविभक्ति १८,पफबभमप्रविभक्ति १९, अशोकआम्रजंबूकोसंबपल्लवप्रविभक्ति २०,पद्मनागाशोकचंपकचूतवनकुंदातिमुक्तकश्यामलताप्रविभक्ति २१, द्रुत २२, विलंबित २३, द्रुतविलंबित २४, अंचित २५, रिभित २६, अंचितरिभित २७, आरभट २८, भसोल २९, आरभटभसोल ३०,उत्पातनिपातप्रवृत्तसंकुचितप्रसारितरेचकरचितभ्रांतसंभ्रांत ३१, तीर्थंकरादिमहापुरुषचरिताभिनयनिबद्धं ३२, इति राजप्रश्नीये । एवं महर्द्धिर्देवगृहे याति । सामान्यविभवस्त्वौद्धत्यपरिहारेण लोकोपहासं परिहरन् यथानुरूपाडंबरं भ्रातृमित्रपुत्रादिपरिवृतो व्रजति । एवं जिनगृहे गत्वा पुष्पतांबूलसिद्धार्थदूर्वादीनां क्षुरिकापादुकाकिरीटवाहनादीनां च सचित्ताचित्तद्रव्याणां परिहारेण १, किरीटवर्जशेषाभरणाद्यचित्तद्रव्याणामपरिहारेण २, कृतैकपृथुलवस्त्रोत्तरासंगो ३, दृष्टे जिनेंद्रेंजलिबंधं शिरस्यारोपयन् ‘ नमो जिणाणं ’ ति भणन् प्रणमन् ४, मनसश्चैकाग्र्यं कुर्वन् ५, इति पंचविधाभिगमेन नैषेधिकीपूर्वं प्रविशति । यदार्षे– “ सचित्ताणं दव्वाणं विउसरणयाए १, अचित्ताणं दव्वाणं अविउसरणयाए २, एगल्लसाडएणं उत्तरासंगेणं ३, चक्खुफासे अंजलिपग्गहेणं ४, मणसो एगत्तीकरणेणं ति ५ । ” राजादिस्तु चैत्यं प्रविशंस्तत्कालं राजचिह्नानि त्यजति । यतः— “ अवहट्टु रायककुहाइं पंच वररायककुहरूवाइं । खग्गं छत्तो वाहण मउडं तह चामराओ अ ॥ १ ॥ ” अग्रद्वारप्रवेशे मनोवाक्कायैर्गृहव्यापारो निषिध्यते, इति ज्ञापनार्थं नैषेधिकीत्रयं क्रियते, परमेकैवैषा गण्यते, गृहादिव्यापारस्यैकस्यैव निषिद्धत्वात् । ततो मूलबिंबस्य प्रणामं कृत्वा सर्वं हि प्रायेणोत्कृष्टं वस्तु कल्याणकामैर्दक्षिणभाग एव विधेयमित्यात्मनो दक्षिणांगभागे मूलबिंबं कुर्वन् ज्ञानादित्रयाराधनार्थं प्रदक्षिणात्रयं दद्यात् । उक्तं च –“ ततो णमो जिणाणंति भणिअ अद्धोणयं पणामं च । काउं पंचंगं वा भत्तिब्भरनिब्भरमणेणं ॥१॥ पूअंगपाणि परिवारपरिगओ गहिरमहुरघोसेणं । पढमाणो जिणगुणगणनिबद्धमंगल्लथुत्ताइं ॥२॥ करधरिअजोगमुद्दो, पए पए पाणिरक्खणाउत्तो । दिज्जा पयाहिणतिगं, एगग्गमणो जिणगुणेसु ॥३॥ गिहचेइएसु न घडइ, इअरेसु वि जइवि कारणवसेण । तहवि न मुंचइ मइमं, सयावि तक्करणपरिणामं ॥४।” प्रदक्षिणादाने च समवसरणस्थ चतूरूपश्रीजिनं ध्यायन् गर्भगृहे पृष्ठवामदक्षिणदिक्त्रयस्थबिंबत्रयं वंदते । अत एव सर्वस्यापि चैत्यस्य समवसरणस्थानीयतया गर्भगृहबाहिर्भागे दिक्त्रये मूलबिंबनाम्ना बिंबानि कुर्वंति । एवं च ‘ वर्जयेदर्हतः पृष्ठं ’ इत्युक्तेरर्हत्पृष्ठनिवासदोषश्चतुर्दिक्ष्वपि टलति । ततश्चैत्यप्रमार्जनपोतकलेख्यकादिवक्ष्यमाणयथोचितचिंतापूर्वं कृतसमग्रपूजासामग्रीकश्चैत्यव्यापारनिषेधरूपां द्वितीयनैषेधिकीं मुखमंडपादौ कृत्वा मूलबिंबस्य प्रणामत्रयपूर्वं पूजां करोति । यद्भाष्यं–“ तत्तो निसीहिआए, पविसित्ता मंडवंमि जिणपुरओ । महिनिहिअजाणुपाणी, करेइ विहिणा पणामतिअं ॥ १ ॥ तयणु हरिसुल्लसंतो, कयमुहकोसो जिणिंदपडिमाणं । अवणेइ रयणिवासिअं, निम्मल्लं लोमहत्थेणं ॥ २ ॥ जिणगिहपमज्जणं तो, करेइ कारेइ वा वि अन्नेणं । जिणबिंबाणं पूअंतो विहिणा कुणइ जहजोगं ॥ ३ ॥ ” मुखकोशश्चाष्टपुटपटप्रांतेनास्यनासानिःश्वासनिरोधार्थं कार्यः । वर्षादौ च निर्माल्ये कुंथ्वादिसंसक्तिरपि स्यात् तेन निर्माल्यं स्नात्रजलं च पृथक् पृथग् जनानाक्रम्यपवित्रस्थाने त्यज्यते, एवमाशातनापि न स्यात् । गृहचैत्ये चार्चामुच्चैः स्थाने भोजनाद्यव्यापार्ये पवित्रपात्रे स्थापयित्वा करयुगधृतशुचिकलशादिजलेनाभिषिंचेत् । “ बालत्तणंमि सामिअ, सुमेरुसिहरंमि कणयकलसेहिं । तिअसासुरेहिं ण्हविओ, ते धन्ना जेहिं दिट्ठोसि ॥ १ ॥ ” इत्यादि च तदा चिंत्यं । ततः सुयत्नेन वालककुंचिकां व्यापार्य प्रक्षाल्यांगं अंगरूक्षणद्वयेन निर्जलतामापाद्य “ अंघ्रिजानुकरांसेषु मूर्ध्नि पूजा यथाक्रमं ” इत्युक्तेर्वक्ष्यमाणतया सृष्ट्या नवांगेषु श्रीचंदनादिना-

ऽर्चयेत्। केऽप्याहुः " पूर्वं भाले तिलकं कृत्वा नवांगपूजा कार्या।" श्रीजिनप्रभसूरिकृतपूजाविधौ तु—" सरससुरहिचंदणेण देवस्स दाहिणजाणुदाहिणखंधनिडालवामखंधवामजाणुलक्खणेसु पंचसु हिअएहिं सह छसु वा अंगेसु पूअं काऊण पच्चग्गकुसुमेहिं गंधवासेहिं च पूएइ" इत्युक्तं। यदि च प्राक् केनापि पूजा कृता स्यात्तदा विशिष्टान्यपूजासामग्र्यभावे तां नोत्सारयेत्, भव्यानां तद्दर्शनजन्यपुण्यानुबंधिपुण्यानुबंधस्यांतरायप्रसंगात्, किंतु तामेव विशेषयेत्। यद्बृहद्भाष्यं— "अह पुव्वं चिय केणइ, हविज्ज पूआ कया सुविहवेण। तंपि सविसेससोहं जह होइ तहा तहा कुज्जा॥१॥ निम्मल्लंपि न एवं, भन्नइ निम्मल्ललक्खणाभावा। भोगविणट्ठं दव्वं, निम्मल्लं बिंति गीयत्था॥ २॥ इत्तो चेव जिणाणं, पुणरवि आरोवणं कुणंति जहा। वत्थाहरणाईणं, जुगलिअकुंडलिअमाईणं॥३॥ कहमन्नह एगाए, कासाईए जिणिंदपडिमाणं। अट्ठसयं लूहंता, विजयाई वंनिआ समए॥ ४॥" यद् जिनबिंबारोपितं सद् विच्छायीभूतं विगंधं जातं दृश्यमानं च निःश्रीकं न भव्यजनमनः प्रमोदहेतुस्तन्निर्माल्यं ब्रुवंति बहुश्रुता इति संघाचारवृत्तौ। प्रद्युम्नसूरिकृते विचारसारप्रकरणेत्वेवमुक्तं—" चेइअदव्वं दुविहं, पूआ निम्मल्लभेअओ इत्थ। आयाणाई दव्वं, पूआरित्थं मुणेयव्वं॥ १॥ अक्खयफलबलिवत्थाइ संतिअं जं पुणो दविणजायं। तं निम्मल्लं वुच्चइ, जिणगिहकम्मंमि उवओगो॥ २॥" अत्र ढौकिताक्षतादेर्निर्माल्यत्वमुक्तं, परमन्यत्रागमे प्रकरण चरित्रादौ वा क्वापि न दृश्यते, वृद्धसंप्रदायादिनापि क्वापि गच्छेऽपि नोपलभ्यते। यत्र च ग्रामादावादानादिद्रव्यागमोपायो नास्ति, तत्राक्षतबल्यादिद्रव्येणैव प्रतिमाः पूज्यमानाः संति। अक्षतादेर्निर्माल्यत्वे तु तत्र प्रतिमापूजापि कथं स्यात्? तस्माद्भोगविनष्टस्यैव निर्माल्यत्वं युक्तियुक्तं प्रतिभाति। "भोगविणट्ठं दव्वं निम्मल्लं बिंति गीअत्था" इत्यागमोक्तेरपि, तत्त्वं तु केवलिगम्यं। चंदनपुष्पादिपूजा च तथा कार्या यथा जिनस्य चक्षुर्मुखाच्छादनादि न स्यात्, सश्रीकतातिरेकश्च स्यात्, तथैव द्रष्टृणां प्रमोदपुण्यवृद्ध्यादि संभवात्। अंगाग्रभावैश्च त्रिधा पूजा। तत्र निर्माल्यापनयनं, प्रमार्जनांगप्रक्षालनं, वालककूंचिकाव्यापारणं, पूजनं, कुसुमांजलिमोचनं, पंचामृतस्नात्रं, शुद्धोदकधाराप्रदानं, धूपितस्वच्छमृदुगंधकाषायिकादिवस्त्रेणांगरूक्षणं, कर्पूरकुंकुमादिमिश्रगोशीर्षचंदनविलेपनांगीविधानादि, तथा गोरोचनामृगमदादिभिस्तिलकपत्रभंग्यादिकरणं, निस्सपत्नरत्नसौवर्णमुक्ताभरणरौप्यसुवर्णपुष्पादिभिरलंकरणं। यथा श्रीवस्तुपालः स्वकारितसपादलक्षबिंबानां श्रीशत्रुंजयसर्वबिम्बनां च रत्नस्वर्णाभरणानि कारितवान्। यथा वा दमयंती प्राग्भवेऽष्टापदे चतुर्विंशतेरर्हतां रात्नतिलकानि ददौ। एवं चान्येषामपि भाववृद्ध्यादे। यतः—" पवरेहिं साहणेहिं, पायं भावोवि जायए पवरो। न य अन्नो उवओगो, एएसिं सयाण लट्ठयरो॥१॥" तथा परिधापनिका चंद्रोदयादि विचित्रदुकूलादिवस्त्रैः परिधापनं। ग्रंथिमं–वेष्टिमं–पूरिमं–संघातिमरूपचतुर्विधप्रधानाम्लानाविध्यानीतशतपत्रसहस्रपत्रजातीकेतकचंपकादिविशेषपुष्पैर्माला–मुकुट–शिरस्के- पुष्पगृहादिविरचनं। जिनहस्ते सौवर्णबीजपूरनालिकेरपूगीफलनागवल्लीदलनाणकमुद्रिकामोदकादिमोचनं। धूपोत्क्षेपसुगंधवासप्रक्षेपाद्यपि सर्वमंगपूजायां भवति। तथोक्तं बृहद्भाष्ये " ण्हवणविलेवणआहरणवत्थफलगंधधूवपुप्फेहिं। कीरइ जिणंगपूआ, तत्थ विही एस नायव्वो॥ १॥ वत्थेण बंधिऊणं, नासं अहवा जहा समाहीए। वज्जेअव्वं तु तया देहंमि वि कंडुअणमाई॥२॥" अन्यत्रापि " कायकंडूयणं वज्जे, तहा खेलविगिंचणं। थुइथुत्तभणणं चेव, पूअंतो जगबंधुणो॥ १॥" देवपूजाक्षणे च मुख्यवृत्त्या मौनमेव कार्यं, तदशक्तौ पापहेतुर्वचः सर्वथा त्याज्यं, नैषेधिकीकरणे गृहादिव्यापारनिषेधात्, तत एव पापहेतुः संज्ञापि वर्ज्या, अनौचित्यादिप्रसंगादपि। यथा धवलक्कवासी श्रेष्ठी जिणहाकोऽतिदुःस्थो घृतकुतुपकर्पासादिभारवहनेन निर्वाही भक्तामरस्तवादि स्मृतेः तुष्टचक्रेश्वरीदत्तवश्यकृद्रत्नमाहिम्ना मार्गे दुष्टतया विख्यातं चौरत्रयं जघान पत्तने भीमदेवनृपोऽद्भुतं तमुदंतं श्रुत्वा सबहुमानमाकार्य तस्मै देशरक्षार्थं खड्गं ददौ। तदा शत्रुशल्यः सेनानीः सेर्ष्यमाख्यत्। खांडउ तासु समप्पिइ, जसु खंडइ अब्भास। जिणहा इक्कु समप्पिइ, तुलवेलउ कप्पास॥ १॥" स प्रत्याह " असिधर धणुधर कुंतधर, सत्तिधरा य बहूआ सत्तुसल जे रणि सूरनर जणणिति विरलपसूअ॥ १॥ अश्वः शस्त्रं शास्त्रं वाणी वीणा नरश्च नारी च। पुरुषविशेषं प्राप्ता भवंत्ययोग्याश्च योग्याश्च॥२॥" तदुक्त्या हृष्टो नृपः तं तलारक्षं चक्रे। तेन गुर्जरत्रायां चोरनाम निष्ठापितं। अन्येद्युः सुराष्ट्राचारणस्तत्परीक्षार्थं कृतोष्ट्रचौर्यस्तद्भटैर्बद्धः प्रातर्देवपूजाक्षणे जिणहाग्रे नीतः तेन पुष्पवृंतताटनसंज्ञाकरणे चारणः प्रोचे—" जिणहानइ जिणवरह न मिलइ तारो तार। जिणि करि जिणवर पुजिइ, ते किम मारणहार? ॥१॥" ततस्तेन ह्रीणेन चौर्यं न कार्यमित्युक्त्वा स मुक्तः प्राह—" इका चोरी सा किआ, जा खोलडइ नमाइ। बीजी चोरी किम करइ, चारण चोर न थाय॥ १॥" ततश्चारणः सम्यगुक्त्या परिधापितः। जिणहाख्यो यात्राचैत्यपुस्तकलेखनादिपुण्यं चक्रे। पोट्टलिकशुल्कमोचनादि च, तत्तु जनेऽद्ययावर्निर्वहते इति जिणहाकप्रबंधः। मूलबिंबसविस्तरपूजानंतरं च सृष्ट्या सर्वापरबिंबपूजा यथायोगं कार्या। द्वारबिंबसमवसरणबिंबपूजापि मुख्यबिंबपूजाद्यनंतरं गर्भगृहान्निर्गमनसमये कर्त्तव्या संभाव्यते नतु प्रवेशे, पूर्वं मूलबिंबस्यैव पूजाया औचित्यप्रतिभासात्। आसन्नीभूतत्वेन द्वारबिंबादेः पूर्वं पूजने बृहच्चैत्यप्रवेशेऽनेकबिंबानामासन्नीभवनेन पूर्वं पूजाप्रसंगः। तथा चाल्पपुष्पादिसमाप्तौ मूलार्चापूजापि न स्यात्। तथा श्रीशत्रुंजयरैवतादितीर्थेषु प्रवे-

शमार्गासन्नान्यान्यचैत्यार्चापूजने मुख्यचैत्यगमनमपि प्रांते प्रसज्यते, । न चैवं युज्यते, उपाश्रयप्रवेशे आसन्नसाधूनामापि गुरुवंदनात्पूर्वं वंदनप्रसंगात् । प्रणाममात्रं त्वासन्नार्चादीनां पूर्वमपियुक्तं । तृतीयोपांगाविसंवादिन्यां संघाचारोक्तविजयदेववक्तव्यतायामपि द्वारसमवसरणबिंबपूजा पश्चादुक्ता । यथा–" तो गंतु सुहम्मसहं, जिणसकहा दंसणंमि पणमित्ता । उग्घाडित्तु समुग्गे, पमज्जए लोमहत्थेणं ॥ १ ॥ सुरहिजलेणिगवीसं, वारापरकालिआणुलिंपित्ता । गोसीसचंदणेणं, तो कुसुमाईहिं अचेइ ॥२॥ तो दारपडिमपूअं, सहासु पंचसुवि करइ पुव्वं व । दारच्चणाइ सेसं, तइअ उवंगाउ नायव्वं ॥ ३ ॥ " तस्मान्मूलनायकस्य पूजा सर्वेभ्योऽपि पूर्वं सविशेषा च कार्या । उक्तमपि–" उचिअत्तं पूआए, विसेसकरणं तु मूलबिंबस्स । जं पडइ तत्थ पढमं, जणस्स दिट्ठी सहमणेणं ॥ १ ॥ " शिष्यः—" पूआवंदणमाई, काऊणेगस्स सेसकरणंमि । नायगसेवगभावो, होइ कओ लोगनाहाणं ॥ २ ॥ एगस्सायरसारा, कीरइ पूआवरेसि थोवयरी । एसावि महावन्ना, लखिज्जइ निउणबुद्धीहिं ॥ ३ ॥ " आचार्यः—" नायगसेवगबुद्धी, न होइ एएसु जाणगजणस्स । पिच्छंतस्स समाणं, परिवारं पाडिहेराई ॥४॥ ववहारो पुण पढमं, पइट्ठिओ मूलनायगो एसो । अवणिज्जइ सेसाणं, नायगभावो न उण तेण ॥ ५ ॥ वंदणपूअगबलिढोअणेसु एगस्स कीरमाणेसु । आसायणा न दिट्ठा, उचितपवित्तस्स पुरिसस्स ॥ ६ ॥ जह मिम्मयपडिमाणं, पूआ पुप्फाइएहिं खलु उचिआ। कणगाइ निम्मिआणं, उचिअतमा मज्जणाई वि ॥ ७ ॥ कल्लाणगाइकज्जा, एगस्स विसेसपूअकरणे वि । नावन्ना परिणामो, जह धम्मिजणस्स सेसेसु ॥ ८ ॥ उचिअपवित्तिं एवं, जहा कुणंतस्स होइ नावन्ना । तह मूलबिंबपूआ, विसेसकरणे वि तं नत्थि ॥ ९ ॥ जिणभवणबिंबपूआ, कीरंति जिणाण नो कए किंतु । सुहभावणानिमित्तं, बुहाण इयराण बोहत्थं ॥ १० ॥ चेईहरेण केई, पसंतरूवेण केइ बिंबेण । पूआइसया अन्ने, अन्ने बुज्झंति उवएसा ॥ ११ ॥" अत एव चैत्यं गृहचैत्यं च तथा तयोर्बिंबानि विशिष्य च मुख्यबिंबं यथा स्वसामर्थ्यदेशकालाद्यपेक्षमतिविशिष्टानि कारयति । गृहचैत्यं हि पित्तलताम्रादिधातुमयं संप्रत्यपि कारयितुं शक्यते । तदशक्तौ दंतादिमयं दंतभ्रमर्यादिरचनापित्तलहिंगुलशोभाप्रवरकोरणीविशिष्टकाष्ठादिमयं वा कार्यते । तथा चैत्ये गृहचैत्ये च प्रत्यहं सर्वतः प्रमार्जनं यथाविलोक्यमानतैलाभ्यंजनं सुधाधवलनं जिनचरित्रादिविचित्रचित्ररचनं समग्रपूजोपकरणसमारचनं परिधापनिकाचंद्रोदयप्रदानादि च तथा करोति यथा सश्रीकतातिरेकः स्यात् । गृहचैत्योपरि च धौतिकाद्यपि न मोच्यं, चैत्यवत्तत्रापि चतुरशीत्याशातनानां वर्जनीयत्वात् , पित्तलशैलादिमय्योऽर्चाश्च स्नपनानंतरमेकेनांगरूक्षणेन सर्वतो निर्जलीकृत्य प्रत्यहं द्वितीयेन मृदूज्ज्वलांगरूक्षणेन मुहुर्मुहुः सर्वतः स्पृशेत् , एवमर्चानामौज्ज्वल्यं स्यात् । यत्र यत्र स्वल्पोऽपि जलक्लेदस्तिष्ठति तत्र तत्र श्यामिका स्यादिति, स सर्वथा व्यपास्यते, केसरबहुलचंदनविलेपनेनाप्यधिकाधिकमौज्ज्वल्यं तासां स्यात् । न च पंचतीर्थीचतुर्विंशतिपट्टादौ मिथः स्नात्रजलस्पर्शादिना दोष आशंक्यः, यदाहुः—" रायप्पसेणइज्जे, सोहम्मे सूरियाभदेवस्स । जीवाभिगमे विजयापुरीइ विजयाइदेवाणं ॥ १ ॥ भिंगारलोमहत्थयलूहणया धूवदहणमाईअं । पडिमाणं सकहाणय पूआए इक्कयं भणियं ॥२॥ निव्वुअजिणिंदसकहा सग्गसमुग्गेसु तिसु वि लोएसु । अन्नोन्नं संलग्गा, ण्हवणजलाईहिं संपुट्ठा ॥ ३ ॥ पुव्वधरकालविहिआ, पडिमाई संति केसु वि पुरेसु । वत्तरका खेत्तरका, महरकया गंथदिट्ठा य ॥४॥" एकस्यार्हतः प्रतिमा व्यक्त्याख्या १, एकत्र पट्टादौ चतुर्विंशतिप्रतिमा क्षेत्राख्या २, एवं सप्ततिशतप्रतिमा महाख्या ३, —" मालाधराइआण वि, धुवणजलाई फुसेइ जिणबिंबं । पुत्थय पत्ताईण वि, उवरुवरिं फरिसणाईअं ॥ ५ ॥ ता नज्जइ नो दोसो, करणे चउवीसवट्टयाईणं । आयरणाजुत्तीओ, गंथेसु अ दिस्समाण त्ति ॥ ६॥" बृहद्भाष्येऽप्युक्तं—" जिणरिद्धिदंसणत्थं, एगं कारेइ कोइ भत्तिजुओ । पायडिअपाडिहेरं, देवागमसोहिअं चेव ॥ १ ॥ दंसणनाणचरित्ताराहणकज्जे जिणात्तिअं कोइ । परमिट्ठिनमोक्कारं, उज्जामिउं कोइ पंचजिणे ॥ २ ॥ कल्लाणयतवमहवा, उज्जामिउं भरहवासभाविति । वहुमाणविसेसाउ, केई कारिंति चउव्वीसं ॥ ३ ॥ उक्कोस(सं)सत्तरिसयं, नरलोए विहरइत्ति भत्तीए । सत्तरिसयंपि कोई, बिंबाणं कारइ धणड्ढो ॥ ४ ॥ " तस्मात् त्रितीर्थीपंचतीर्थीचतुर्विंशतिपट्टादिकारणं न्याय्यमेव दृश्यते । इत्यंगपूजा १ । रौप्यसौवर्णशालिसिद्धार्थाद्यक्षतैरष्टमंगलालेखनं । यथा श्रेणिकनृपस्य प्रत्यहमष्टोत्तरशतसौवर्णयवैः । अन्यथा वा ज्ञानदर्शनचारित्राराधननिमित्तं सुष्ठ्या पुंजत्रयेण पट्टादौ विशिष्टाक्षतढौकनं, तथा विविधानां कूराद्यशन१शर्करागुडादिपान२पक्वान्नफलादिखाद्य–३ तांबूलादिस्वाद्यानां ४ ढौकनं । गोशीर्षचंदनरसेन पंचाङ्गुलितलैर्मंडलालेखनादि पुष्पप्रकरारात्रिकादि च सर्वमग्रपूजायामंतर्भवति । यद् भाष्यं—" गंधव्वनट्टवाइअ, लवणजलारत्तिआइ दीवाई । जं किच्चं तं सव्वंपि ओअरइ अग्गपूआए ॥ १॥" नैवेद्यपूजा च प्रत्यहमपि सुकरा महाफला च, धान्यस्य विशिष्य च राद्धस्य जगज्जीवनतया सर्वोत्कृष्टरत्नत्वात् , तत एव वनवासागतश्रीरामेण महाजनोऽन्नस्य कुशलं पृष्टः । कलहनिवृत्तिप्रीत्याद्यपि मिथोऽन्नभोजनेनैव सुदृढं । देवा अपि नैवेद्येन प्रायः प्रीयंते । श्रूयते ह्यग्निवेतालः शतमूढकनैवेद्यादिना विक्रमादित्यस्य वशीभूतः । भूतप्रेतादयोऽपि क्षैरेयीक्षिप्रवटकाद्यन्नमेवोत्तारणादौ याचंते । तथा दिक्पालादीनां बलिः तीर्थकृद्देशनानंतरबलिश्चान्नेनैव क्रियते । निःस्वो हली साधूक्त्यासन्नचैत्ये नित्यं नैवेद्यं ददानोऽन्यदोत्सूरे सिंहरूपभिक्षुत्रयदर्शनपरीक्षातुष्टयक्षगिरा सप्तमेऽह्नि स्वयंवरे कन्यां नृपजयं राज्यं च

लेभे। लोकेऽप्युक्तं—“ धूपो दहति पापानि दीपो मृत्युविनाशनः। नैवेद्ये(द्यं) विपुलं राज्यं सिद्धिदात्री प्रदक्षिणा ॥ १ ॥ ” अन्नादिसर्ववस्तुनिष्पत्तिहेतुत्वादिना जलमन्नादेरप्यतिशायीति तद्ढौकनमपि कार्यं। नैवेद्यारात्रिकाद्यागमेऽप्युक्तं। यदावश्यकनिर्युक्तौ—‘ कीरइ बलीत्ति ’। निशीथेऽपि “ तओ पभावईए देवीए सव्वं बलिमाइ काउं भणिअं देवाहिदेवो वद्धमाणसामी तस्स पडिमा कीरउ त्ति वाहिओ कुहाडो दुहाजायं पिच्छइ, सव्वालंकारविभूसिअं भयवओ पाडिमं। ” निशीथपीठेऽपि—“ बलित्ति असिवोवसमनिमित्तं कूरो किज्जइ। ” निशीथचूर्णौ च—“ संपतिराजा रहग्गओ विविहफले खज्जगभुज्जगेअ कवड्डुगवत्थमाईउक्किरणे करेइ। ” कल्पेऽपि—“ साहम्मिओ न सत्था, तस्स कयं तेण कप्पइ जईणं। जं पुण पडिमाणकए, तस्स कहा का अजीवत्ता ॥१॥ ” प्रतिष्ठाप्राभृतात् श्रीपादलिप्तोध्धृतप्रतिष्ठापद्धतौ च यथाभणितमागमे—“ आरत्तिअमंवयारण, मंगलदीवं च निम्मिउं पच्छा। चउनारीहिं वि निम्मत्थणं च विहिणाउ कायव्वं ॥१॥ ” महानिशीथेऽपि तृतीयाध्ययने—“ अरिहंताणं भगवंताणं गंधमल्लपईवसंमज्जणोवलेवणविचित्तबलिवत्थधूवाइएहिं पूआसक्कारेहिं पइदिणमब्भच्चणं पकुव्वाणा तित्थुच्छप्पणं करेमो त्ति ॥ ” इत्यग्रपूजा २। भावपूजा तु जिनपूजाव्यापारनिषेधरूपतृतीयनैषेधिकीकरणपूर्वं जिनाद् दक्षिणदिशि पुंसः, स्त्रियास्तु वामदिशि आशातनापरिहारार्थं जघन्यतोऽपि संभवे नवहस्तमानात्, गृहचैत्यादौ तु हस्तहस्तार्द्धमानात्, उत्कृष्टतस्तु षष्ठिहस्तमानादवग्रहाद्बहिः स्थितया चैत्यवंदना विशिष्टस्तुत्यादिभिः स्यात्। आह च—“ तइआओ भावपूआ, ठाउं चिइवंदणोचिए देसे। जहसत्ति चित्तथुइथुत्तमाइणा देववंदणयं ॥ १ ॥ ” निशीथेऽपि—“ सो उ

१ ग्राहतास्तीर्थकरः

गंधारसावओ थयथुईहिं थुणंतो तत्थ गिरिगुहाए अहोरत्तं निवासिओ। ” तथा वसुदेवहिंडौ—“ वसुदेवो पच्चूसे कयसमत्तसावयसामाइआइनियमो गहिअपच्चक्खाणो कयकाउस्सग्गथुइवंदणो त्ति। ” एवमनेकत्र श्रावकादिभिरपि कायोत्सर्गस्तुत्याद्यैश्चैत्यवंदना कृतेत्युक्तं। चैत्यवंदना च जघन्यादिभेदात् त्रेधा। यद्भाष्यं—“ नमुक्कारेण जहन्ना, चिइवंदण मज्झ दंडथुइजुअला। पणदंडथुइचउक्कथयपणिहाणेहिं उक्कोसा ॥ १ ॥ ” व्याख्या—नमस्कारेणांजलिबंधशिरोनमनादिलक्षणप्रणाममात्रेण, यद्वा ‘ नमो अरिहंताणं ’ इत्यादिना, अथ चैकेन श्लोकादिरूपेण नमस्कारेणेति, जातिनिर्देशाद् बहुभिरपि नमस्कारैः, यद्वा प्रणिपातापरनामतया प्रणिपातदंडकाख्यशक्रस्तवेनैकेन १। मध्या मध्यमा दंडश्चैत्यस्तवदंडो ‘ अरिहंतचेइआणं ’ इत्यादिः स्तुतिः प्रतीता या तदंते दीयते ते एव युगलं यस्यां सा २। पंचदंडाः शक्रस्तव-चैत्यस्तव-नामस्तव-श्रुतस्तव-सिद्धस्तवाख्याः, प्रणिधानं ‘ जयवीअराय ’ इत्यादि ३। —“ अन्ने बिंति इगेणं, सक्कथएणं जहन्नवंदणया। तद्दुगतिगेण मज्झा, उक्कोसा चउहिं पंचहिं वा ॥ २ ॥ इरियाए पुव्वं वा, पणिहाणं चेव सक्कथयभणणे। दुगुणचिइवंदणं ते च हुंति सक्कत्थया तिन्नि ॥ ३ ॥ इगवारवंदणे पुव्वं पच्छे सक्कत्थएहिं ते चउरो। दुगुणिअवंदणए वा, पुव्विं पच्छा च सक्कथए ॥ ४ ॥ सक्कत्थओ अ इरिया दुगुणिअ चिइवंदणाइ तह तिन्नि। थुत्तपणिहाण सक्कत्थओ अ इअ पंच सक्कत्थया ॥ ५ ॥ ” चैत्यवंदनाश्च प्रत्यहं सप्त महानिशीथे साधोः प्रोक्ताः, श्राद्धस्याप्युत्कर्षतः सप्त। यद् भाष्यं—“ पडिकमणे चेईअ-जिमण-चरिम-पडिकमण-सुअण-पडिबोहे। चिइवंदण इअ जइणो सत्त उ वेला अहोरत्ते ॥ १ ॥ पडिकमओ गिहिणो वि हु सगवेला पंचवेल इयरस्स। पूआसु तिसंझासु अ होइ तिवेला जहन्नेणं ॥ २ ॥ ” तत्र द्वे आवश्यकयोः द्वे स्वापावबोधयोः त्रिकालपूजानंतरं तिस्रश्चेति सप्त, एकावश्यककरणे तु षट्, स्वापादिसमये तदकरणे पंचादयोऽपि। बहुदेवगृहादौ तु सप्ताधिका अपि। यदापि पूजा न स्यात्तदापि त्रिसंध्यं देवा वन्द्याः श्राद्धेन। यदागमः—“ भो भो देवाणुप्पिआ अज्जप्पभिइए जावज्जीवं तिकालिअं अव्वक्खित्ताचलेगग्गचित्तेणं चेइए वंदिअव्वे, इणमेव भो मणुअत्ताओ असुइअसासयखणभंगुराओ सारंति, तत्थ पुव्वण्हे ताव उदगपाणं न कायव्वं जाव चेइएसाहू अ न वंदिए, तहा मज्झण्हे ताव असणकिरिअं न कायव्वं जाव चेइए न वंदिए। तहा अवरण्हे चेव तहा कायव्वं जहा अवंदिएहिं चेइएहिं नो सिज्जायलमइक्कमिज्जइ। ” तथा—“ सुपभाए समणोवासगस्स पाणंपि कप्पइ न पाउं। नो जाव चेइआइं, साहूवि अ वंदिआ विहिणा ॥ १ ॥ मज्झण्हे पुणरवि वंदिऊण नियमेण कप्पए भुत्तुं। पुण वंदिऊण ताइं, पओससमयंमि तो सुअइ ॥ २ ॥ ” गीतनृत्याद्यग्रपूजायामुक्तं भावपूजायामप्यवतरति, तच्च महाफलत्वान्मुख्यवृत्त्या स्वयं करोत्युदायननृपराज्ञी प्रभावती यथा। यन्निशीथचूर्णिः—“ पभावई ण्हाया कयकोउअमंगला सुक्किलवासपरिहिआ जाव अट्ठमीचउद्दसीसु अ भत्तिराएण सयमेव राओ नट्टोवयारं करेइ, रायावि तयाणुवित्तिए मुरयंवाएइ त्ति। ” पूजाकरणादौ चार्हतश्छद्मस्थकेवलिसिद्धावस्थात्रयं भावयेत्। यद्भाष्यं—“ ण्हवणच्चगेहिं छउमत्थवत्थ १, पडिहारगेहिं केवलिअं २। पलिअंकुस्सग्गेहि अ, जिणस्स भाविज्जसिद्धत्तं ३ ॥ १ ॥ ” स्नापकैः परिकरोपरिघटितगजारूढकरकलितकलशैरमरैरर्चकैश्च तत्रैव घटितमालाधारैः कृत्वा जिनस्य छद्मस्थावस्थां भावयेत्। छद्मस्थावस्था च त्रिधा जन्मावस्था १ राज्यावस्था २ श्रामण्यावस्था च ३ तत्र स्नपनकारैर्जन्मावस्था, मालाधारैराज्यावस्था, श्रामण्यावस्था तु भगवतोऽपगतकेशशीर्षमुखदर्शनात्सुज्ञातैव। प्रातिहार्येषु परिकरोपरितनकलशोभयपार्श्वघटितैः पत्रैः कंकेलिः १, मालाधारैः पुष्पवृष्टिः २, वीणावंश-

करैः प्रतिमोभयपार्श्ववर्त्तिभिर्दिव्यो ध्वनिः ३, शेषाणि स्फुटान्येव।इतिभावपूजा ३।—" पंचोवयारजुत्ता, पूआ अट्ठोवयार-कलिआ य। रिद्धिविसेसेण पुणो, नेआ सव्वोवयारावि ॥ १ ॥ तहिअं पंचुवयारा, कुसुमक्खयगंधधूवदीवेहिं । १ कुसुम-क्खयं-गंधं-पईवं-धूवं-नेवज्ज-फलं-जलेहिं पुणो । अट्ठविहकम्महणणी, अट्ठुवयारा हवइ पूआ ॥ १ ॥ सव्वोवयारपूआ, ण्हवणच्चणवत्थभूसणाईहिं । फलबलिदीवाईनट्टगीअआरत्तिआइहिं ॥ २ ॥ " इति बृहद्भाष्याद्युक्तं पूजाभेदत्रयं । तथा —" सयमाणयणे पढमा, बीआ आणावणेण अन्नेहिं । तइआ मणसा संपाडणेण वरपुप्फमाईणं ॥ १ ॥ " इति कायवाङ्मनो-योगितया करकारणानुमतिभेदतया च पूजात्रिकं । तथा—" पूअंपि पुप्फामिसथुइपडिवत्तिभेअओ चउविहंपि जहासत्तीए कुज्जा।" ललितविस्तरादौ तु पुष्पामिषस्तोत्रप्रतिपत्तिपूजानां यथोत्तरं प्राधान्यमित्युक्तं । तत्रामिषं प्रधानमशनादि भोग्यं वस्तु। यद् गौडः—" उत्कोचे पलले न स्त्री आमिषं भोग्यवस्तुनि ।" प्रतिपत्तिः पुनरविकलाप्तोपदेशपरिपालना। इत्यागमोक्तं पूजा-भेदचतुष्टयं । तथा—" दुविहा जिणिंदपूआ, दव्वे भावे अ तत्थ दव्वंमि । दव्वेहिं जिणपूआ, जिणआणापालणं भावे ॥१॥" इत्याद्युक्तं द्रव्यभावादिलक्षणं पूजाभेदद्वयादि । तथा—" पुप्फारुहणं गंधारुहणं " इत्यादयः सप्तदश, स्नात्रविलेपनादयश्चैक-विंशतिः पूजाभेदा अंगादिपूजात्रये सर्वव्यापकेऽतर्भवंति। सप्तदशपूजाभेदांश्चैवमूचुः—"ण्हवणविलेवणंअंगंमि चक्खु जुअलं च वास-पूआए । पुप्फारुहणं मालारुहणं तह वन्नयारुहणं ॥ १ ॥ चुन्नारुहणं जिणपुंगवाण आहरणरोहणं चेव । पुप्फगिह पुप्फपगरो, आरतिअ मंगलपईवो ॥ २ ॥ दीवो धूवुक्खेवं, नेवज्जं सुहफलाणढोअणयं । गेअं नट्टं वज्जं, पूजाभेआ इमे सत्तर ॥३॥" एक-विंशतिभेदपूजादिविधिश्चैवमुक्तः—" स्नानं पूर्वामुखीभूय प्रतीच्यां दंतधावनम् । उदीच्यां श्वेतवस्त्राणि पूजा पूर्वोत्तरामुखी ॥ १ ॥ गृहे प्रविशतां वामभागे शल्यविवर्जिते । देवतावसरं कुर्यात्सार्द्धहस्तोर्ध्वभूमिके ॥ २ ॥ नीचैर्भूमिस्थितं कुर्याद्देवताव-सरं यदि । नीचैर्नीचैस्ततो वंशः संतत्यापि सदा भवेत् ॥ ३ ॥ पूजकः स्याद्यथा पूर्वं उत्तरस्याश्च संमुखः । दक्षिणस्या दिशो वर्जं विदिग्वर्जनमेव हि ॥ ४ ॥ पश्चिमाभिमुखं कुर्यात् पूजां जैनेंद्रमूर्त्तये । चतुर्थसंततिच्छेदो दक्षिणस्यामसंततिः ॥ ५ ॥ आग्नेय्यां तु यदा पूजा धनहानिर्दिने दिने । वायव्यां संततिर्नैव नैर्ऋत्यां च कुलक्षयः ॥ ६ ॥ ऐशान्यां कुर्वतां पूजां संस्थि-तिर्नैव जायते । अंघ्रि-जानु-करां-सेषु मूर्ध्नि पूजा यथाक्रमम् ॥ ७ ॥ श्रीचंदनं विना नैव पूजा कार्या कदाचन । भाले कंठे हृदंभोजोदरे तिलककारणम् ॥ ८ ॥ नवभिस्तिलकैः पूजा करणीया निरंतरम् । प्रभाते प्रथमं वासपूजा कार्या विचक्षणैः ॥ ९ ॥ मध्याह्ने कुसुमैः पूजा संध्यायां धूपदीपकात् । वामांशे धूपदाहः स्याज्जलपात्रं तु संमुखम् ॥ १० ॥ अर्हतो दक्षिणे भागे दीपस्य विनिवेशनम् । ध्यानं तु दक्षिणे भागे चैत्यानां वंदनं तथा ॥ ११ ॥ हस्तात्प्रस्खलितं क्षितौ निपतितं लग्नं क्वचित्पादयोर्यन्मूर्ध्वोर्ध्वगतं धृतं कुवसनैर्नाभेरधो यद्धृतम् । स्पृष्टं दुष्टजनैर्घनैरभिहतं यद्दूषितं कीटकैस्त्याज्यं तत्कुसुमं दलं फल-मथो भक्तैर्जिनप्रीतये ॥ १२ ॥ नैकपुष्पं द्विधा कुर्यान्न च्छिद्यात्कलिकामपि । चंपकोत्पलभेदेन भवेद्दोषो विशेषतः ॥ १३ ॥ गंधधूपाक्षतैः स्रग्भिः प्रदीपैर्बलिवारिभिः । प्रधानैश्च फलैः पूजा विधेया श्रीजिनेशितुः ॥ १४ ॥ शांतौ श्वेतं तथा पीतं लाभे श्यामं पराजये । मंगलार्थे तथा रक्तं पंचवर्णं च सिद्धये ॥ १५ ॥ पंचामृतं तथा शांतौ दीपः स्यात्सघृतैर्गुडैः । वह्नौ लवण-निक्षेपः शांत्यै तुष्ट्यै प्रशस्यते ॥१६॥ खंडिते संधिते छिन्ने रक्ते रौद्रे च वाससि। दानपूजातपोहोमसंध्यादि निष्फलं भवेत् ॥१७॥

---

१ ' अग्रपूजा ' इत्यपि पाठः ' अग्रपूरं ' इत्यपि

पद्मासनसमासीनो नासाग्रन्यस्तलोचनः । मौनी वस्त्रावृतास्योऽयं पूजां कुर्याज्जिनेशितुः ॥ १८ ॥ स्नात्रं विलेपन-विभूष-ण-पुष्पवास-धूप-प्रदीप-फल-तंदुल-पत्र-पूगैः । नैवेद्य-वारि-वसनैश्चमरातपत्र-वादित्र-गीत-नटन-स्तुति-कोशवृद्ध्या ॥ १९ ॥ इत्येकविंशतिविधा जिनराजपूजा ख्याता सुरासुरगणेन कृता सदैव । खंडीकृता कुमतिभिः कलिकालयोगाद् यद्य-त्प्रियं तदिह भाववशेन योज्यम् ॥ २० ॥" इति पूजाप्रकरणमुमास्वातिवाचककृतमिति प्रसिद्धिः। तथा—' ऐशान्यां देवतागृ-हम् ' इति विवेकविलासे । तथा—"न वैषम्ये न पादस्थे न चैवोत्कटिकासने । नैवोर्ध्वे वामपादे न न पूजा वामहस्ततः ॥१॥ न शुष्कैः पूजयेद्देवं कुसुमैर्न महीगतैः । न विशीर्णदलैः स्पृष्टैर्नाशुभैर्नाऽविकाशिभिः ॥२॥ कीटकोशापविद्धानि शी-र्णपर्युषितानि च । वर्जयेदूर्णनाभेन वासितं यदशोभनम् ॥ ३ ॥ पूतिगंधीन्यगंधीनि अम्लगंधीनि वर्जयेत् । मलमूत्रादिनिर्मा-णादुच्छिष्टानि कृतानि च ॥४॥" सविस्तरपूजावसरे च नित्यं विशेषतश्च पर्वसु त्रिपंचसप्तकुसुमाञ्जलिप्रक्षेपादिपूर्वं भगवतः स्नात्रं विधेयं । तत्रायं विधिः, प्रातः पूर्वं निर्माल्योत्सारणं प्रक्षालनं संक्षेपपूजा आरात्रिकं मंगलप्रदीपश्च । ततः स्नात्रादिस-विस्तरद्वितीयपूजाप्रारंभे देवस्य पुरः सकुङ्कुमजलकलशः स्थाप्यः । ततः—" मुक्तालंकारविकारसारसौम्यत्वकांति-कमनीयम् । सहजनिजरूपनिर्जितजगत्त्रयं पातु जिनबिम्बम् ॥ १ ॥ " इत्युक्त्वाऽलङ्कारोत्तारणम् । —" अवणिअ कुसुमाहरणं पयइपइट्ठिअमणोहरच्छायं । जिणरूवं मज्जणपीठसंठिअं वो सिवं दिसउ ॥२॥" इत्युक्त्वा निर्माल्योत्तारणम् । ततः प्रागुक्तकलशढालनं पूजा च । अथ धौतधूपितकलशेषु स्नात्रार्हसुगंधजलक्षेपः, श्रेण्या तेषां व्यवस्थापनं सद्वस्त्रेणाच्छाद-नं च । ततः स्वचंदनधूपादिना कृततिलकहस्तकंकणहस्तधूपनादिकृत्याः श्रेणिस्थाः श्रावकाः कुसुमाञ्जलिपाठान् पठन्ति ।

तत्र—"सयवत्तकुंदमालइ, बहुविहकुसुमाइं पंचवन्नाइं। जिणनाहण्हवणकाले दिंति सुरा कुसुमंजली हिट्ठा॥३॥" इत्युक्त्वा देवस्य मस्तके पुष्पारोपणं।—"गंधायड्ढिअमहुअरमणहरझंकारसद्दसंगीआ। जिणचलणोवरि मुक्का हरउ तुम्ह कुसुमंजली दुरिअं॥४॥" इत्यादिपाठैः प्रतिगाथादिपाठं जिनचलनोपर्येकेन श्रावकेण कुसुमाञ्जलिपुष्पाणि क्षेप्याणि। सर्वेषु कुसुमाञ्जलिपाठेषु च तिलकपुष्पपत्रधूपादिविस्तरो ज्ञेयः। अथोदारमधुरस्वरेणाधिकृतजिनजन्माभिषेककलशपाठः। ततो घृतेक्षुरसदुग्धदधिसुगन्धिजलैः पञ्चामृतैः स्नात्राणि। स्नात्रान्तरालेषु च धूपो देयः। स्नात्रकालेऽपि जिनशिरः पुष्पैरशून्यं कार्यं। यदाहुर्वादिवेतालश्रीशान्तिसूरयः—"आस्नात्रपरिसमाप्तेरशून्यमुष्णीषदेशमीशस्य। सान्तर्धानाऽब्धारापातं पुष्पोत्तमैः कुर्यात्॥१॥" स्नात्रे च क्रियमाणे निरंतरं चामरसङ्गीततूर्याद्याडम्बरः सर्वशक्त्या कार्यः। सर्वैः स्नात्रे कृते पुनरकरणाय शुद्धजलेन धारा देया। तत्पाठश्चायम्—"अभिषेकतोयधारा धारेव ध्यानमण्डलाग्रस्य। भवभवनभित्तिभागान् भूयोऽपि भिनत्तु भागवती॥१॥" ततोऽङ्गरूक्षणविलेपनादिपूजा प्राक्पूजातोऽधिका कार्या। सर्वप्रकारैर्धान्यपक्वान्नशाकविकृतिफलादिभिर्बलिढौकनं, ज्ञानादिरत्नत्रयाढ्यस्य लोकत्रयाधिपतेर्भगवतोऽग्रे पुञ्जत्रयेणोचितं स्नात्रपूजादिकं पूर्वं श्रावकैर्वृद्धलघुव्यवस्थया, ततः श्राविकाभिः कार्यं। जिनजन्ममहेऽपि पूर्वमच्युतेंद्रः स्वसुरयुतस्ततो यथाक्रममन्ये इन्द्राः स्नात्रादि कुर्वन्ति। स्नात्रजलस्य च शेषावत् शीर्षादौ क्षेपेऽपि न दोषः संभाव्यः। यदुक्तं हैमे श्रीवीरचरित्रे—"अभिषेकजलं तत्तु सुरासुरनरोरगाः। ववंदिरे मुहुः सर्वाङ्गीणं च परिचिक्षिपुः॥१॥" श्रीपद्मचरितेऽप्येकोनत्रिंशे उद्देशे अषाढशुक्लाष्टम्या आरभ्य दशरथनृपकारिताष्टाह्निकाचैत्यस्नात्रमहाधिकारे—"तं ण्हवणसंतिसलिलं, नरवइणा पेसिअं सभज्जाणं। तरुणविलयाहिं नेउं, छूढं चिअ उत्तमंगेसु॥१॥ कंचुइहत्थोवगयं, जावयगंधोदयं चिरावेइ। तावय वरग्गमहिसी, पत्ता सोगं च कोवं च॥२॥" इत्यादि।—"सा कंचुइणा कुद्धा, अहिसित्ता तेण संतिसलिलेणं। निव्ववियमाणसग्गी, पसन्नहियआ तओ जाया॥३॥" बृहच्छांतिस्तवेऽपि शांतिपानीयं मस्तके दातव्यमित्युक्तं। श्रूयतेऽपि जरासंघमुक्तजरयोपद्रुतं स्वसैन्यं श्रीनेमिगिरा कृष्णेनाराध्य(द्ध)नागेन्द्रात्पातालस्थश्रीपार्श्वप्रतिमां शंखेश्वरपुरे आनाय्य तत्स्नपनाम्बुना पटूचक्रे। जिनदेशनासद्मनि नृपाद्यैः प्रक्षिप्तं क्रूररूपं बलिमर्द्धमपतितं देवा गृह्णन्ति, तदर्द्धार्द्धं नृपः शेषं तु जनाः। तत्सिक्थेनापि शिरसि क्षिप्तेन व्याधिरुपशाम्यति, षड् मासांश्चान्यो न स्यादित्यागमेऽपि। ततः सद्गुरुप्रतिष्ठितः प्रौढोत्सवानीतो दुकूलादिमयो महाध्वजः प्रदक्षिणात्रयादिविधिना प्रदेयः। सर्वैर्यथाशक्ति परिधापनिका च मोच्या। अथारात्रिकं समङ्गलप्रदीपमर्हतः पुरस्तादुद्द्योत्यं। आसन्नं च वह्निपात्रं स्थाप्यं, तत्र लवणं जलं च पातयिष्यते।—"उवणे उ मंगलं वो, जिणाण मुहलालिजालसंवलिआ। तित्थपवत्तणसमए, तिअसविमुक्का कुसुमवुट्ठी॥१॥" इत्युक्त्वा प्रथमं कुसुमवृष्टिः। ततः—"उयहपडिभग्गपसरं, पयाहिणं मुणिवइं करेऊणं। पडइ स लोणत्तेण लज्जिअं व लोणं हुअवहंमि॥१॥" इत्यादिपाठैर्विधिना जिनस्य त्रिः सपुष्पलवणजलोत्तारणादि कार्यं। ततः सृष्ट्या पूजयित्वा आरात्रिकं सधूपोत्क्षेपमुभयत उच्चैः सकलशजलधारं परितः श्राद्धैः प्रकीर्यमाणपुष्पप्रकरं—"मरगयमणिघडिअविसालथालमाणिक्कमंडिअपईवं। ण्हवणयरकरुक्खित्तं, भमउ जिणारत्तिअं तुम्ह॥१॥" इत्यादिपाठपूर्वं प्रधानभाजनस्थं सोत्सवमुत्तार्यते त्रिवारं। यदुक्तं त्रिषष्टीयादिचरित्रे—"कृतकृत्य इवाथापसृत्य[1] किंचित् पुरन्दरः। पुरोभूय जगद्भर्तुरारात्रिकमुपाददे॥१॥

१ पश्यत.

ज्वलद्दीपत्विषा तेन चकासामास कौशिकः[1]। भास्वदौषधिचक्रेण शृङ्गेणेव महागिरिः॥२॥ श्रद्धालुभिः सुरवरैः प्रकीर्णकुसुमोत्करम्। भर्त्तुरुत्तारयामास तत् त्रिदशपुङ्गवः॥३॥" मङ्गलप्रदीपोप्यारात्रिकवत्पूज्यते—"कोसंबि संठिअस्सव, पयाहिणं कुणइ मउलिअपईवो। जिण! सोमदंसणे दिणयरुव्व तुह मंगलपईवो॥१॥ भामिज्जंतो सुरसुंदरिहिं तुह नाह! मंगलपईवो। कणयायलस्स नज्जइ, भाणुव्व पयाहिणं दिंतो॥२॥" इति पाठपूर्वं तथैवोत्तार्य देदीप्यमानो जिनचलनाग्रे मुच्यते। आरात्रिकं तु विधाप्यते न दोषः। प्रदीपारात्रिकादि च मुख्यवृत्त्या घृतगुडकर्पूरादिभिः क्रियते विशेषफलत्वात्। लोकेऽप्युक्तं—"प्रज्वाल्य देवदेवस्य कर्पूरेण तु दीपकम्। अश्वमेधमवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत्॥१॥" अत्र मुक्तालङ्कारेत्यादिगाथाः श्रीहरिभद्रसूरिकृताः संभाव्यन्ते। तत्कृतसमरादित्यचरित्रग्रन्थस्यादौ—"उवणेउ मंगलं वो" इति नमस्कारस्य दर्शनात्। एताश्च गाथाः श्रीतपापक्षादौ प्रसिद्धा इति न सर्वा लिखिताः। स्नात्रादौ सामाचारीविशेषेण विविधविधिदर्शनेऽपि न व्यामोहः कार्योऽर्हद्भक्तिफलस्यैव सर्वेषां साध्यत्वात्। गणधरादिसामाचारीष्वपि भूयांसो भेदा भवन्ति। तेन यद्यद्धर्माद्यविरुद्धमर्हद्भक्तिपोषकं तत्तन्न केषामप्यसंमतं। एवं सर्वधर्मकृत्येष्वपि ज्ञेयं। इह लवणारात्रिकाद्युत्तारणं संप्रदायेन सर्वगच्छेषु परदर्शनेष्वपि च सृष्ट्यैव क्रियमाणं दृश्यते। श्रीजिनप्रभसूरिकृतपूजाविधौ त्वेवमुक्तम्—"लवणाइउत्तारणं पालित्तयसूरिमाइपुव्वपुरिसेहिं संहारेण अणुन्नायंपि संपयांसिट्ठिए कारिज्जइ।" स्नात्रकरणे च सर्वप्रकारसविस्तरपूजाप्रभावनादिसंभवेन प्रेत्य प्रकृष्टं फलं स्पष्टं। जिनजन्मस्नात्रकर्तृचतुःषष्टिसुरेन्द्राद्यनुकारकरणादि चा-

१ इन्द्रः

त्रापि । इति स्नात्रविधिः । प्रतिमाश्च विविधास्तत्पूजाविधौ सम्यक्त्वप्रकरणे इत्युक्तं—" गुरुकारिआइ केई, अन्ने सयकारि-आइ तं बिंति । विहिकारिआइ अन्ने, पडिमाए पूअणविहाणं ॥ १ ॥ " व्याख्या—गुरवो मातृपितृपितामहादयस्तैः कारितायाः केचिदन्ये स्वयंकारितायाः, विधिकारितायास्त्वन्ये प्रतिमायास्तत्पूर्वाभिहितं पूजाविधानं ब्रुवन्ति कर्त्तव्य-मिति शेषः । अवस्थितपक्षस्तु गुर्वादिकृतत्वस्यानुपयोगित्वान्ममत्वाग्रहरहितेन सर्वप्रतिमा अविशेषेण पूजनीयाः । सर्वत्र तीर्थकृदाकारोपलंभेन तद्बुद्धेरुपजायमानत्वादन्यथा हि स्वाग्रहवशादर्हद्बिम्बेऽप्यवज्ञामाचरतो दुरन्तसंसारपरिभ्रमणलक्षणो बलाद् दण्डः समाढौकते । न चैवमविधिकृतामपि पूजयतस्तदनुमतिद्वारेणाज्ञाभङ्गलक्षणदोषापत्तिरागमप्रामाण्यात् । तथा हि श्रीकल्पभाष्ये—" निस्सकडमनिस्सकडे अ चेइए सव्वहिं थुई तिन्नि । वेलंवचेइआणिअ नाउं इक्किक्किआ वावि ॥ १ ॥ " निश्राकृते गच्छप्रतिबद्धे, अनिश्राकृते च तद्विपरीते चैत्ये सर्वत्र तिस्रः स्तुतयो दीयन्ते । अथ प्रतिचैत्यं स्तुतित्रये दीयमाने वेलाया अतिक्रमो भवति । भूयांसि वा तत्र चैत्यानि ततो वेलां चैत्यानि वा ज्ञात्वा प्रतिचैत्यमेकैकापि स्तुतिर्दातव्या । चैत्ये तन्तुजालादौ विधिमाह—" सीलेहमंखफलए, इअरे चोइंति तंतुमाईसु । अभिजोइंति सवित्तिसु अणिच्छफेडंतदी-संता ॥ २ ॥ " इतरेऽसंविग्ना देवकुलिका इत्यर्थः, तांस्तन्तुजाललूतापुटकादिषु सत्सु ते साधवो नोदयंति, यथा शीलयत परिकर्मयत, मङ्खफलकानीव मङ्खफलकानि देवकुलानि, मङ्खो नाम चित्रफलकव्यग्रहस्तस्तस्य च यदि फलकमुज्ज्वलं भवति । ततो लोकः सर्वोऽपि तं पूजयति, एवं यदि यूयमपि देवकुलानि भूयो भूयः संमार्जनादिना सम्यगुज्ज्वालयत, ततो भूयान् लोको भवतां पूजासत्कारं कुर्यात् । अथ ते देवकुलिकाः सद्वृत्तिकाश्चैत्यप्रतिबद्धगृहक्षेत्रादिवृत्तिभोगिनस्ततस्तानभियोजयन्ति, निर्भर्त्सयन्ति, यथा एकं तावद्देवकुलानां वृत्तिमुपजीवथ, द्वितीयमेतेषां सम्मार्जनादिसारामपि न कुरुथ, इत्यमुक्ता अपि यदि तन्तुजालादीन्यपनेतुं नेच्छन्ति, ततोऽदृश्यमानाः स्वयमेव स्फेटयन्त्यपनयन्तीति तद्वृत्तिः । एवमागमाच्च विनश्यच्चैत्याद्युपेक्षा संयतेनापि सर्वथा न कार्येत्यागतं । अयं च चैत्यगमनपूजास्नात्रादिविधिः सर्वोऽपि ऋद्धिप्राप्तमाश्रित्योक्तस्तस्यैवैतद्योगसं-भवात् । अनृद्धिप्राप्तस्तु श्राद्धः स्वगृहे सामायिकं कृत्वा केनापि सह ऋणविवादाद्यभावे ईर्याद्युपयुक्तः साधुवच्चैत्यं याति नैषेधिकीत्रयादिभावपूजानुयायिविधिना । स च पुष्पादिसामग्र्यभावाद् द्रव्यपूजायामशक्तः सामायिकं पारयित्वा कायेन यदि किंचित् पुष्पग्रथनादि कर्त्तव्यं स्यात्तत् करोति । ननु कथं सामायिकत्यागेनात्र द्रव्यस्तवस्यौचित्यं ? उच्यते, सामायिक-मस्य स्वायत्तत्वात् सकलकालमपि कर्त्तव्यं स्यात्, चैत्यकृत्यं तु समुदायायत्तत्वात्कादाचित्कं, प्रस्तावे च तस्मिन् क्रियमाणे विशेषपुण्यलाभः । यदागमः—" जीवाणबोहिलाभो, सम्मद्दिट्ठीण होइ पिअकरणं । आणा जिणंदभत्ती, तित्थस्स पभावणा चेव ॥ १ ॥ " एवमनेके गुणास्तस्मात्तदेव कर्त्तव्यं । उक्तं च दिनकृत्यसूत्रेऽपि—" एवं विही इमो सव्वो, रिद्धिमंतस्स दे-सिओ । इअरो निअगेहम्मि, काउं सामाइयं वयं ॥ १ ॥ जइ न कस्सइ धारेइ, न विवाओ अ विज्जए । उवउत्तो सुसाहुव्व, गच्छए जिणमंदिरे ॥ २ ॥ काएण अत्थिजइ किंचि कायव्वं जिणमंदिरे । तओ सामाइअं मोत्तुं, करे जं करणिज्जयं ॥३॥" अत्र च सूत्रगाथोक्तविधिनेति पदेन दशत्रिकाभिगमपंचकादिचतुर्विंशतिमूलद्वारैश्चतुःसप्तत्यधिकद्विसहस्रीमितप्रतिद्वाररूपो भा-ष्याद्युक्तः सर्वोऽपि विधिरभ्यूह्यः यथा—" तिन्निनिसीही तिन्नि उ पयाहिणा तिन्नि चेव य पणामा । तिविहा पूआय तहा, अव-त्थतिअभावणं चेव ॥ १ ॥ तिदिसि निरिक्खणविरई, पयभूमिपमज्जणं च तिक्खुत्तो । वन्नाईतिअं मुद्दातिअं च ति-विहं च पणिहाणं ॥ २ ॥ " इत्यादि, । विधिप्रधानमेव च विधीयमानं सर्वं देवपूजावंदनकादि धर्मानुष्ठानं महाफलमन्यथा त्व-ल्पफलं सातिचारतया च जातु ततः प्रत्यपायादेरप्यापत्तिः । उक्तं च—" धर्मानुष्ठानवैतथ्यात्प्रत्यपायो महान् भवेत् । रौद्र-दुःखौघजननो दुष्प्रयुक्तादिवौषधात् ॥ १ ॥ " चैत्यवन्दनादेश्चाविधिना विधाने प्रायश्चित्तमप्युक्तमागमे । तथाच महानिशीथ-सप्तमाध्ययनसूत्रं—" अविहीए चेइआइं वंदिज्जा तस्सणं पायच्छित्तं उवइसिज्जा, जओ अविहीए चेइआइं वंदमाणो अन्नेसिं असद्धं जणेइ इइ काऊणं । " देवताविद्यामंत्रादयोऽपि विधिनैवाराद्धाः सिद्धिफला, अन्यथात्वनर्थायापि सद्यः कुर्युः । यथा ऽयोध्यायां सुरप्रियो यक्षः प्रत्यब्दं यात्रादिने चित्रितश्चित्रकरमचित्रितस्तु पूर्वोक्तं हन्ति, ततो नश्यन्तश्चित्रकृतो मिथः प्रतिभूत्वादिना राज्ञा शृङ्खला बद्धीकृताः, घटन्यस्तपत्रिकायां यन्नाम निर्याति तत्पार्श्वाद्यक्षश्चित्र्यते, अन्यदा वृद्धापुत्रस्य नामनिर्गमे वृद्धारोदने कौशांब्यागतकियद्दिनस्थितचित्रकृद्दारकेण ' ध्रुवमविधिनैते चित्रयंति ' इति विमृश्य दृढमुक्तं ' अहं चित्रयिष्यामि ' इति ततस्तेन षष्ठं कृत्वा वपुर्वस्त्रवर्णककूर्चिकादिपावित्र्याष्टपुटमुखकोशादिविधिना स चित्रितः, पदोः पतित्वा च क्षमितः, तुष्टो दारकेणोक्तः मारिर्न कार्या, पुनस्तुष्ट एकांशदर्शने यथास्थरूपचित्रणकलां ददौ । तेन कौशांबीशसभायां जालिकांगुष्ठदर्शिना मृगावतीरूपं यथास्थं चित्रितं । राज्ञोरुतिलकं दृष्ट्वा स वध्य आज्ञप्तः । सर्वैर्वरकथनेऽपि मुखमात्रदर्श-नेन कुब्जारूपचित्रणेऽपि छिन्नसंदंशः । पुनर्यक्षमाराध्य वामहस्त चित्रितां मृगावतीं चंडप्रद्योतायादर्शयत् स प्रहितदूत-धिक्कारे कौशांबीं रुरोध । शतानीके मृते मृगावतीगिरोज्जायिन्यानीतेष्टकाभिर्वप्रं तृणान्नपूर्णां पुरीं च चक्रे । श्रीवीरे समवसृते भिल्लपृष्टं ' या सा सासेति ' संबंधं श्रुत्वा सांगारवत्याद्याश्च प्रद्योतराज्ञोऽष्टौ प्रव्राजिताः । इति विध्यविध्यो-

ज्ञातम् । न चाविधिकृतादकृतमेव वरमिति मतिपक्षश्चिंत्यः । यदुक्तं—" अविहिकया वरमकयं, असूयवयणं भणंति समयन्नू । पायच्छित्तं अकए, गुरुअं वितहं कए लहुअं ॥ १ ॥ " तस्माद्धर्मानुष्ठानं निरंतरं कार्यमेव, किंतु तत्कुर्वता सर्वशक्त्या विधिविधौ यतनीयं । इदमेव च श्रद्धालोर्लक्षणं । आहुश्च—" विहिसारं चिअ सेवइ, सद्धालू सत्तिमं अणुट्ठाणं । दव्वाइदोसनिहओ, वि पक्खवायं वहइ तंमि ॥ १ ॥ धन्नाण विहिजोगो, विहिपक्खाराहगा सया धन्ना । विहिबहुमाणा धन्ना, विहिपक्खअदूसगा धन्ना ॥२॥ आसन्नसिद्धिआणं, विहिपरिणामो होइ उ सयकालं । विहिचाओ अवहिभत्ती, अभव्वजिअदूरभव्वाणं ॥ ३ ॥ " कृषिवाणिज्यसेवाद्यपि भोजनशयनासनगमनवचनाद्यपि च द्रव्यक्षेत्रकालादिविधिना पूर्णं फलत्यन्यथा त्वल्पमेव । श्रूयते हि द्वौ नरौ द्रव्यार्थिनौ देशांतरे सिद्धनरं बहूपाशितवंतौ, ततस्तुष्टेन तेन तुंबीफलबीजानी सम्भावाण्यर्पितानि, सम्यगाम्नायश्चोक्तो, यथा शतवारकृष्टक्षेत्रे निरातपे उक्तनक्षत्रवारयोगे तानि वाप्यानी वल्लीनिष्पत्तौ कानिचिद्बीजानि संगृह्य सपत्रपुष्पफला सा वल्ली क्षेत्रस्थैव दह्यते तद् भस्मन एकगद्याणकश्चतुःषष्टिगद्याणकताम्रमध्ये क्षिप्यते, ततो जात्यं हेम स्यादिति सिद्धशिक्षितौ गृहमायातौ । एकेन यथाविधि कृते जात्यं हेम जज्ञे । अन्येन किंचिन्न्यूनश्चक्रे तस्य च रूप्यमेवेति सर्वत्र सम्यग् विधिर्ज्ञेयः, कार्यश्च सर्वशक्त्या । पूजादिपुण्यक्रियाप्रांते च सर्वत्राविध्याशातनानिमित्तं मिथ्यादुष्कृतं दातव्यं । अंगादिपूजात्रयफलं त्वेवमाहुः—" विग्घोवसामिगेगा, अब्भुदयपसाहणी भवे बीआ । निव्वुइकरणी तइआ, फलया उ जहत्थनामेहिं ॥ १ ॥ " अत्र च प्रागुक्तमंगाग्रपूजाद्वयं चैत्यबिंबकारणयात्रादिश्च द्रव्यस्तवः । यदाह—" जिणभवणबिंबठवणजत्तापूआइसुत्तओ विहिणा । दव्वत्थओ त्ति नेअं, भावत्थयकारणत्तेण ॥१॥ निच्चं चिअ संपुन्ना, जइवि हु एसा न तीरए काउं । तहवि अणु चिट्ठिअव्वा, अक्खयदीवाइदाणेण ॥ २ ॥ एगंपि उदगबिंदू, जह पक्खित्तं महासमुद्दंमि । जायइ अक्खयमेवं, पूआ वि हु वीअरागेसु ॥ ३ ॥ एएणं बीएणं, दुक्खाइं अपाविऊण भवगहणे । अच्चंतुदारभोए, भोत्तुं सिज्झंति सव्वजिया ॥ ४ ॥ पूआए मणसंती, मणसंतीए उत्तमं झाणं । सुहझाणेण य मुक्खो, मुक्खे सुक्खं निराबाहं ॥ ५ ॥ पुष्पाद्यर्चा तदाज्ञा च, तद्द्रव्यपरिरक्षणम् । उत्सवास्तीर्थयात्रा च, भक्तिः पंचविधा जिने ॥ ६ ॥ " द्रव्यस्तवश्चाभोगानाभोगाभ्यां द्विधा । यदाहुः—" देवगुणपरिन्नाणा तब्भावाणुगयमुत्तमं विहिणा । आयरसारं जिणपूअणेण आभोगदव्वथओ ॥ १ ॥ एत्तोचरित्तलाभो, होइ लहुं सयलकम्मनिद्दलणो । ता एत्थसम्ममेव हि, पयट्टिअव्वं सुदिट्ठीहिं ॥ २ ॥ पूआविहिविरहाओ, अपरिन्नाणा उ जिणगयगुणाणं । सुहपरिणामकयत्ता, एसोऽणाभोगदव्वथओ ॥ ३ ॥ गुणठाणठाणगत्ताएसो एवंपि गुणकरो चेव । सुहसुहयरभावविसुद्धिहेउओ बोहिलाभाओ ॥ ४ ॥ असुहक्खएण धणिअं, धन्नाणं आगमेसि भद्दाणं । अमुणिअगुणे वि नूणं, विसए पीई समुच्छलइ ॥ ५ ॥ " यथा शुकमिथुनस्यार्हद्बिंबे । होइ पओसो विसए, गुरुकम्माणं भवाभिनंदीणं । पत्थंमि आउराणव उवट्ठिए निच्छिए मरणे ॥ ६ ॥ एत्तो चिय तत्तन्नू, जिणबिंबे जिणवरिंदधम्मे वा । असुहब्भासभयाओ, पओस लेसंपि वज्जंति ॥ ७ ॥ " परजिनार्चाद्वेषे कुंतलाराज्ञीज्ञातम् । यथा,—" अवनिपुरे जितशत्रुनृपस्य पट्टदेवी कुंतला, अर्हद्धर्मनिष्ठा, धर्मे प्रवर्त्तिका, तद्वचसा तस्याः सपत्न्यः सर्वा धर्मिष्ठीभूतास्तां बहुमन्यन्ते । अन्यदा सर्वराज्ञीनां सांगोपांगनव्यप्रासादेषु निष्पद्यमानेषु कुंतला अतुच्छमत्सराकुला स्वप्रासादं तत्प्रतिमाः तत्र महापूजा नाट्यादिविधिं च विशिष्टतरं विशिष्टतरं कारयति । सपत्नीचैत्यप्रतिमापूजादौ च प्रद्वेषं वहति । अहह मत्सरस्य दुस्तरता ! तदभ्यदधाहि—" पोता अपि निमज्जंति मत्सरे मकराकरे । तत्तत्र मज्जनेऽन्येषां दृषदामिव किं नवम् ॥ १ ॥ विद्यावाणिज्यविज्ञानवृद्धिऋद्धिगुणादिषु । जातौ ख्यातौ प्रोन्नतौ च धिग् धिग् धर्मेऽपि मत्सरः ॥ २ ॥ " ऋज्व्यः सपत्न्यस्तु तस्याः कृत्यं नित्यमनुमोदंते । एवं मत्सरग्रस्ता दुर्दैवादसाध्यविविधव्याधिबाधिता राज्ञा गृहीताभरणादिसारा भृशार्त्तिभृन्मृत्वा सपत्नीचैत्याचार्याप्रद्वेषेण शुनी जाता, स्वचैत्यद्वारे पूर्वाभ्यासात्तिष्ठति । अथ तत्रागतः केवली कुंतला मृत्वा क्वगतेति राज्ञीभिः पृष्टः सर्वं यथावदाचष्ट । ततस्ताः परमसंविग्नास्तस्याः शुन्या भक्ष्यं क्षिपंत्यः सस्नेहं प्राहुः, महाभागे ! धर्मिष्ठयापि त्वया हा किमेवं मुधा प्रद्वेषः कृतः ? येनेदृग् जातासीति । तदाकर्णनचैत्यदर्शनादिना जातजातिस्मृतिः सा शुनी संविग्ना सिद्धादिसमक्षं प्रद्वेषाद्यालोच्य प्रतिपन्नानशना मृत्वा वैमानिकी भूता । तस्मात् प्रद्वेषस्त्याज्यः । इति द्रव्यस्तवः । इह सर्वापि भावपूजा श्रीजिनाज्ञापालनं च भावस्तवः । जिनाज्ञा च द्विप्रकारा स्वीकारपरिहाराभ्यां । तत्र सुकृताचरणं स्वीकारः, निषिद्धानासेवनं परिहारः । स्वीकारपक्षाच्च परीहारपक्ष एव श्रेष्ठः, यतो निषिद्धासेविनो बह्वपि सुकृताचरणं विशेषगुणाय नोपजायते । यथाहि व्याधितस्य प्रतीकारः स्वीकारपरिहाराभ्यां द्वेधा तत्रौषधानां स्वीकारोऽपथ्यस्य च परिहारः, भेषजानां हि करणेऽप्यपथ्यासेविनो नारोग्यलाभः । यतः—" औषधेन विना व्याधिः पथ्यादेव निवर्त्तते । न तु पथ्यविहीनस्य औषधानां शतैरपि ॥ १ ॥ " एवं भक्तिरपि निषिद्धाचरणशीलस्य न विशेषफलाय । यदि तु द्वयमपि भवति तदा संपूर्णसिद्धिः, यथा पथ्यशीलस्यौषधैः । श्रीहेमसूरयोऽप्याहुः—" वीतराग ! सपर्यातस्तवाज्ञापालनं वरम् । आज्ञा राद्धा विराद्धा च शिवाय च भवाय च ॥ १ ॥ आकालमियमाज्ञा ते हेयोपादेयगोचरा । आस्रवः सर्वथा हेय उपादेयश्च संवरः ॥ २ ॥ " द्रव्यभावस्तवयोश्चैवं फलमूचुः—" उक्कोसं

दव्वथयं, आराहिअ जाइ अच्चुअं जाव । भावत्थएण पावइ, अंतमुहुत्तेण निव्वाणं ॥ १ ॥ " द्रव्यस्तवे च यद्यपि षट्कायोपमर्दनादिका काचिद्विराधना स्यात् तथापि कूपोदाहरणेन गृहिणः स कर्त्तुमुचित एव कर्तृद्रष्टृश्रोतॄणामगण्यपुण्यानुबंधनिबंधनत्वात् । यथा नव्यग्रामे स्नानपानाद्यर्थं जनैः कूपखनने तेषां तृष्णाश्रमकर्दममालिन्यादि स्यात् परं कूपजलोद्गमे तेषामन्येषां च तृष्णादेः माक्तनमलादेश्चोपशमेन सर्वदा सर्वांगीणं सुखं स्यात् तथेहापि। तदावश्यकनिर्युक्तौ—" अकसिणपवत्तगाणं, विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणे, दव्वथए कूवदिट्ठंतो ॥ १ ॥ " अन्यत्रापि—" आरंभपसत्ताणं गिहीण छज्जीववहअविरयाणं । भवअडविनिवडिआणं दव्वथओ चेव आलंबो ॥ १ ॥ स्थेयो वायुचलेन निर्वृतिकरं निर्वाणनिर्घातिना, स्वायत्तं बहुनायकेन सुबहु स्वल्पेन सारं परं । निस्सारेण धनेन पुण्यममलं कृत्वा जिनाभ्यर्चनं, यो गृह्णाति वणिक् स एव निपुणो वाणिज्यकर्मण्यलं ॥ २ ॥ यास्याम्यायतनं जिनस्य लभते ध्यायंश्चतुर्थं फलं, षष्ठं चोत्थित उद्यतोऽष्टममथो गंतु प्रवृत्तोऽध्वनि । श्रद्धालुर्दशमं बहिर्जिनगृहात्माप्तस्ततो द्वादशं, मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपतौ मासोपवासं फलम् ॥ ३ ॥ " पद्मचरित्रे त्वेवमुक्तं—" मणसा होइ चउत्थं, छट्ठफलं उट्ठिअस्स संभवइ । गमणस्स य पारंभे, होइ फलं अट्ठमोवासो ॥ १ ॥ गमणे दसमं तु भवे, तह चेव दुवालसं गए किंचि । मज्झे पक्खुववासो मासुववासं च दिट्ठंमि ॥ २ ॥ संपत्तो जिणभवणे, पावइ छम्मासिअं फलं पुरिसो । संवच्छरियं तु फलं, दारद्देसट्ठिओ लहइ ॥ ३ ॥ पायक्खिणेण पावइ, वरिससयफलं तओ जिणे महिए । पावइ वरिससहस्सं, अणंत पुण्णं जिणे थुणिए ॥ ४ ॥ सयं पमज्जणे पुन्नं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहस्सिआ माला अणंतं गीअवाइए ॥ ५ ॥ " पूजा च प्रत्यहं त्रिसंध्यं विधेया । यतः—" जिनस्य पूजनं हंति प्रातःपापं निशाभवम् । आजन्मविहितं मध्ये सप्तजन्मकृतं निशि ॥ १ ॥ जलाहारौषधस्वापविद्योत्सर्गकृषिक्रियाः । सत्फला स्वस्वकाले स्युरेवं पूजा जिनेश्वरे ॥ २ ॥ जिणपूअणं तिसंझं, कुणमाणो सोहए अ संमत्तं । तित्थयरनामगुत्तं, पावइ सेणिअनरिंदुव्व ॥ ३ ॥ जो पूएइ तिसंझं, जिणिंदरायं सया विगयदोसं । सो तइअभवे सिज्झइ, अहवा सत्तट्ठमे जम्मे ॥ ४ ॥ सव्वायरेण भयवं, पूइज्जंतो वि देवनाहेहिं । नो होइ पूइओ खलु, जम्हा णंतगुणो भयवं ॥ ५ ॥ तुममच्छीहिनदीससि, नाराहिज्जसिपभूअपूआए । किंतु गुरुभत्तिराएण वयणपरिपालणेणं च ॥ ६ ॥ " देवपूजादौ च हार्दबहुमानसम्यग्विधिविधानयोः शुद्धाशुद्धरौप्यटंककदृष्टांतेन चतुर्भंगी ज्ञेया। यथा शुद्धं रूप्यं शुद्धा मुद्रेति प्रथमो भंग । शुद्धं रूप्यमशुद्धा मुद्रेति द्वितीयः । शुद्धा मुद्रा रूप्यमशुद्धमिति तृतीयः । द्वयोरशुद्धत्वे चतुर्थः । एवं देवपूजादौ सम्यग् बहुमाने सम्यग् विधौ च प्रथमः । सम्यग् बहुमानो न तु सम्यग् विधिरिति द्वितीयः । सम्यग्विधिर्न तु सम्यग् बहुमान इति तृतीयः । द्वयोरभावे तुर्यः । उक्तं च बृहद्भाष्ये—" इत्थ पुण वंदणाए, रुप्पसमो होइ चित्तबहुमाणो । टंकसमा विन्नेआ, संपुन्ना बाहिरा किरिया ॥ १ ॥ दुण्हंपि समाओगे, सुवंदणा छेअरूवगसरिच्छा । बीअगरूवगतुल्ला, पमाइणो भत्तिजुत्तस्स ॥ २ ॥ लाभाइनिमित्ताओ, अखंडकिरियंपि कुव्वओ तइया । उभयविहूणा नेआ, अवंदगा चेव तत्तेणं ॥ ३ ॥ एसो इहभावत्थो, कायव्वो देसकालमासज्ज । अप्पा वा बहुगा वा, विहिणा बहुमाणजुत्तेण ॥ ४ ॥ अन्नं च जिणमयंमी, चउव्विहं वन्निअं अणुट्ठाणं । पीईजुअं भत्तिजुअं, वयणपहाणं असंगं च ॥ ५ ॥ जं कुणइ पीइरसो, वड्ढइ जीवस्स उजुसहावस्स । बालाईणव रयणे, पीइअणुट्ठाणमेअं तु ॥ ६ ॥ बहुमाणविसेसाओ, सुद्धविवेगस्स भव्वजीवस्स । पुव्विल्लसमंकरणं, भत्तिअणुट्ठाणमाहंसु ॥ ७ ॥ तुल्लंपि पालणाई, जायाजणणीण पीइभत्तिगयं । पीईभत्ति जुआणं, भेओ नेओ तहेहंपि ॥ ८ ॥ जो पुण जिणगुणवेई, सुत्तविहाणेण वंदणं कुणइ । वयणाणुट्ठाणमिणं, चरित्तिणो होइ निअमेण ॥ ९ ॥ जं पुण अब्भासरसा, सुअं विणा कुणइ फलनिरासंसो। तमसंगाणुट्ठाणं, विन्नेअं निउणदंसीहिं ॥ १० ॥ कुंभारचक्कभमणं, पढमं दंडा तओ वि तयभावे । वयणासंगाणुट्ठाणभेअकहणे इमं नायं ॥ ११ ॥ पढमं भावलवाओ, पायं बालाइआण संभवइ । तत्तोवि उत्तरुत्तरसंपत्ति निअमओ होइ ॥ १२ ॥ तम्हा चउव्विहंपि हु, नेअमिणं पढमरूवगसमाणं । जम्हा मुणीहिं सव्वं, परमपयनिबंधणं भणियं ॥ १३ ॥ बीअगरूवसमंपि हु, सम्माणुट्ठाणकारणत्तेण । एगंतेण न दुट्ठं, पुव्वायरिया जओ बिंति ॥ १४ ॥ असढस्स अ परिसुद्धा, किरिया सुद्धाइकारणं होइ । अंतो विमलं रयणं, सुहेण बज्झं मलं चयइ ॥ १५ ॥ तइअगरूवगतुल्ला, मायामोसाइदोससंपत्ता । कारिमरूवयववहारिणोव्व कुज्जामहाणत्थं ॥ १६ ॥ होइ अ पाएणेसा, अन्नाणाओ असद्दहाणाओ । कम्मस्स गुरुत्ताओ, भवाभिनंदीणजीवाणं ॥ १७ ॥ उभयविहिणाओ पुणो, नियमाराहणविराहणारहिआ । विसयब्भासगुणाओ, कयाइ होज्जा सुहनिमित्तं ॥ १८ ॥ जह सावगस्स पुत्तो, बहुसो जिणबिंबदंसणगुणेणं । अकयसुकओ वि मरिउं, मच्छभवे पाविओ सम्मं ॥ १९ ॥ " एतद्गाथासु पंचमादिगाथासप्तकस्यार्थलेशो यथा—" सदनुष्ठानं चतुर्विधं-प्रीतियुतं भक्तियुतं वचनप्रधानं असंगानुष्ठानं च, । यत्कुर्वतः प्रीतिरसोऽतिरुचिरूपो वर्द्धते तत् प्रीत्युनुष्ठानं १ । पूज्येषु प्रीत्यनुष्ठानसममपि करणं भक्त्यनुष्ठानं २ । प्रीत्या पत्न्याः पालनादि क्रियते मातुस्तु भक्त्येति प्रीतिभक्त्योर्विशेषः। वचनानुष्ठानं सर्वत्रागमात्मकप्रवृत्तिरूपं चरित्रिणः साधोर्नान्यस्य पार्श्वस्थादेः ३ । यत्पुनरभ्यासरसादभ्यासप्रकर्षाद् भूयो भूयस्तदासेवनेन श्रुतापेक्षां विनैव करोति फल निराशंसो

जिनकल्पिकादिस्तदसंगानुष्ठानं ४ । यथा चक्रभ्रमणमेकं दंडसंयोगाज्जायते एवं वचनानुष्ठानमप्यागमात्मवर्त्तते, यथा चान्यच्च-
क्रभ्रमणं दंडसंयोगाभावे केवलादेव संस्कारापरिक्षयात् स्यात् , एवमागमसंस्कारमात्रेण यद्वचननिरपेक्षं तदसंगानुष्ठानमिति
पंचमादिगाथासप्तकार्थः । एवं च देवपूजादावेकांतहार्दबहुमाने यथोक्तविधिविधाने च संपूर्णफलमिति। तत्र सम्यग् यतनीयं, अत्र
धर्मदत्तनृपनिदर्शनं दर्श्यते । तच्चेदं,—" राजद्राजतचैत्ये राजपुरे राजते स्म राजधरः। राजा राजेव नृणां शीतकरः कुवलयोल्लासी
॥ १ ॥ प्रीतिमतीप्रभृतीनां पंचशती तस्य करगृहीतानाम्। आसीद्यासु न्यासीकृतेव रूपर्द्धिरमरीभिः ॥२॥ अर्थात् प्रीतिमतीत्वं प्रीति-
मतीवर्जमन्यभार्याभिः। विश्वानंदननंदनलाभाल्लेभेऽथ निखिलाभिः ॥ ३ ॥ सुतवंध्या वंध्यावत्प्रीतिमती त्वाधिकमाप हृदि खेदम् ।
दुर्विषहः खलु पंक्तेर्भेदो हि विशिष्य मुख्यत्वे ॥ ४ ॥ यदि वा दैवायत्ते वस्तुनि किं मुख्यतादिचिंताभिः। तदपि तदर्त्तिं दधतां
धिग् मौढ्यं मूढहृदयानाम् ॥ ५ ॥ विविधोपयाचितशते वैफल्यमिते तदर्त्तिरातिवद्वृधे । नाशाप्युपेयविषया निष्फलतायामुपा-
यानां ॥ ६ ॥ कश्चिन्मरालबालस्तयान्यदा धाम्नि बालवद्विलसन् । नीतः करेऽप्यभीतः स्फीतनृवाचेत्युवाचेमां ॥ ७ ॥ भद्रे !
स्वैरमिहाप्तं किं मां धरसे रसेन निपुणापि । स्वैरविहारपराणां धरणं हि निरंतरं मरणं ॥ ८ ॥ वंध्यात्वमनुभवंत्यपि कथमीदृश-
मशुभकर्म निर्मासि ? । शुभकर्मणैव धर्मो धर्माच्च निजेष्टसिद्धिरपि ॥ ९ ॥ अथ सा विस्मितभीताऽभाषत भो ! भाषसे किमीदृग्
माम् ? । त्वां दक्षमुख्य ! मंक्ष्वपि मोक्षाम्येकं तु पृच्छामि ॥ १० ॥ नानादैवतपूजनदानादिसुकर्मनिर्मिमाणापि । संसारसारभूतं
स्मेवाप्नोमि किं न सुतम् ? ॥ ११ ॥ पुत्रार्त्तिं मम च कथं वेत्स्यभिधत्से नृभाषया च कथम् ? । सोऽप्यभ्यधत्त किं मम ? तथ्याभिदधे
तु ते हितकृत् ॥ १२ ॥ प्राक्कृतकर्माधीना धनतनयसुखादिसंपदः सकलाः। विघ्नोपशमनिमित्तं त्वत्रापि कृतं भवेत्सुकृतम् ॥ १३ ॥
यत्तद् देवार्चाद्यं मिथ्या मिथ्यात्वमाचरंत्यधियः । जिनधर्म एव भविनामत्रामुत्राप्यभीष्टफलः ॥ १४ ॥ यदि जिनधर्माद्विघ्नोपश-
मादि न भावि तत्कुतोऽन्येभ्यः । यद् भानुना न भेद्यं तमः कथं ? तद् ग्रहैरितरैः ॥ १५ ॥ तत्त्यक्त्वा मिथ्यात्वं कुपथ्यमिव तथ्य-
मार्हतं धर्मम्। सेवस्व सुपथ्यमिवाप्नोषि यथात्राप्याखिलमिष्टम् ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वोड्डीय गते सितच्छदे क्वापि सपदि पारदवत्।
अतिविस्मिता स्मितास्याऽजायत जाततनयाशा ॥ १७ ॥ अर्त्तौ सत्यां धर्माद्यास्थास्थास्नुत्वमाश्रयत्युच्चैः । इति सा श्रावकधर्मं
...ः प्रपेदे सपदि सुगुरोः ॥ १८ ॥ त्रिर्जिनपूजादिपरा सद्दर्शनशालिनी च सुलसावत् । साभूत् क्रमतः सुमहानहो ! गुणः कोऽपि
हंसागिरः ॥ १९ ॥ नाद्यापि पट्टदेव्यास्तनुजस्तनुजाः परः शतास्तु परे। राज्यार्ह एषु कोन्विति चिंता जज्ञेऽन्यदा राज्ञः ॥ २० ॥
निशि च नरेशं स्वप्ने साक्षादिव दिव्यपूरुषः कश्चित् । स्माह महीश ! वृथा मा कृथाः स्वराज्यार्हसुतचिंतां ॥ २१ ॥
विश्वैककल्पफलदं विधिवज्जिनधर्ममेव सेवस्व । यस्मात्तवेष्टसिद्धिर्भवेद् भवेऽस्मिन् परस्मिंश्च ॥ २२ ॥ स्वप्नोपलंभतोऽस्मा-
त्प्रयतोऽर्हद्धर्ममारराध मुदा । राजा जिनार्चनाद्यैः को वेदृक् स्वप्नवानलसः ? ॥ २३ ॥ अथ च । अवतीर्णवान् वितीर्ण-
प्रीतिभरः प्रीतिमत्युदरसरसि । हंस इवोत्तमजंतुः कोऽप्यर्हत्स्वप्नदर्शनकृत् ॥ २४ ॥ मणिचैत्यार्चाकारणतदर्चनादौ हि दोह-
दस्तस्याः । गर्भानुभावतोऽभूत् पुष्पं हि फलानुरूपं स्यात् ॥ २५ ॥ मनसैव साध्यसिद्धिर्देवानां स्ववचसा नृदेवानाम् ।
धनिनां धनेन सद्योऽप्यपरनराणां पुनर्वपुषा ॥ २६ ॥ इति नृपतिर्निःशेषं सविशेषं दोहदं तदीयमिदम् । सद्यो दुष्पूरमपि
प्रापूरयदतुलप्रुत्पूरः ॥ २७ ॥ धुर्यप्यपारिजातः सुमेरुभूम्येव पारिजाततरुः । तनयस्तया प्रजातः प्रजातमहिमा क्रमात् जातः
॥ २८ ॥ जात्वकृतपूर्वजन्माद्युत्सवपूर्वकमपूर्वमुत् क्ष्माभृत् । पुत्रस्य धर्मदत्तेत्यभिधां विदधे सदन्वर्थाम् ॥ २९ ॥ श्रीजिन-
भुवनेऽन्यदिने सानंदं नंदने सदुपदावत् । नीत्वोत्सवैराभिनवैः प्रणमय्यार्हत्पुरो मुक्ते ॥ ३० ॥ प्रोक्तवती प्रीतिमती प्री-
तिमतीप्रोच्चकैः प्रति सखीं स्वाम् । हंसस्य तस्य सखि ! मेऽद्भुतकृत्काप्युपकृतिः कृतिनः ॥ ३१ ॥ युग्मम् ॥ अपि दु-
ष्प्रापं प्रापं यद्वचनाराधनान्निधिवदधनः । जैनेंद्रधर्मरत्नं सुपुत्ररत्नं च परमीदृक् ॥ ३२ ॥ इत्युक्तिसमकमाकस्मिकमूर्छा-
मृच्छति स्म मंद इव । बालस्तत्कालमथो तन्माताप्युग्रतद्दुःखात् ॥ ३३ ॥ अहह सहसा सहाभूद् द्वयोः किमित्युच्चकै-
स्तटस्थजनाः । दृग्दोषदिव्यदोषाद्याशंकिहृदोऽथ पूच्चक्रुः ॥ ३४ ॥ तत्कालमिलितराजामात्याद्यैः शीतलोपचारकृते । जातः सचे-
तनोऽसौ क्षणात्तदंबाप्यहो ! योगः ॥ ३५ ॥ वर्द्धापनादि जज्ञे निन्ये सूनुश्च निजगृहे समहम् । तदहःस्थितश्च सुस्थः स्तन्यास्वादा-
दिकृत् प्राग्वत् ॥ ३६ ॥ स्तन्यमहनि द्वितीये शुभंयुरपि नापिबत्त्वरौचकिवत् । चतुराहारप्रत्याख्यातेव न चौषधाद्यपि सः
॥ ३७ ॥ पित्रादिषु पौरादिषु दुःखिषु मंत्र्यादिकेषु मूढेषु । मध्याह्ने मुनिरागात्तत्सुकृताकृष्ट इव नभसा ॥ ३८ ॥ प्रणतः पूर्वम-
पूर्वप्रीत्या शिशुना नृपादिभिस्तु ततः । शिशुमुखमुद्रणहेतुं पृष्टश्च स्पष्टमाचष्ट ॥ ३९ ॥ दोषा यत्र न किंचन जिनदर्शनमस्य किंतु
कारयत । येनाधुना स्वयमयं स्तनंधयत्वं सदर्थयति ॥ ४० ॥ नीतस्ततोऽर्हतोऽग्रे नतिपूर्वं पूर्ववत्प्रवृत्तोऽसौ । स्तन्यं पातुं प्रीतिं
प्रापुश्चाश्चर्यमथ सर्वे ॥ ४१ ॥ पुनरवनिपतिर्मुनिपतिमपृच्छदत्यद्भुतं किमेतदिति । सोऽप्यभगत्पूर्वभवाभिधानपूर्वं भणामि शृणु
॥ ४२ ॥ पुरिकापुरि कापुरुषैरूनायां सुपुरुषैरनूनायाम् । सकृपः कृपणेष्वकृपः शत्रुषु कृपनामनृपतिरभूत् ॥ ४३ ॥ सुत्रामम-
न्त्रिमित्रं मत्यामात्योऽस्य चित्रमत्याह्वः । इच्छावसुरिव वसुभिर्वसुमित्रस्तस्य मित्रमभूत् ॥ ४४ ॥ आढ्योऽस्य वणिक्पुत्रः सुमित्र

१ " प्रीतिमतीत्यन्वर्थः " इत्यपि पाठः ।

ऊनोऽभिधाक्षरेणैव । तुल्योऽधिकोऽपि च वणिक्पुत्रः स्यात् श्रेष्ठितः क्रमतः ॥ ४५ ॥ कुलपुत्रः पुत्रतया मान्यो धन्याभिधोऽस्य भृत्यवरः । सोऽन्येद्युः स्नानार्थी स्नानार्हे सरसि सरति स्म ॥ ४६ ॥ तत्र त्रिधा सुकमले जलकेलिं स किल कलभवत्कलयन् । दिव्यमिवातुलपरिमलमलभत कमलं सहस्रदलम् ॥ ४७ ॥ निर्गत्य ततश्चलितः प्रीतया कलित क्रमेण मिलितश्च । आरामिककन्यानां कुसुमान्युच्चित्य यांतीनां ॥ ४८ ॥ प्राग्भूरिपरिचिताभिस्ताभिर्भणितश्च चतसृभिर्ज्ञाभिः । भो भद्र ! भद्रशालद्रुमसुममिव दुर्लभमिहैतत् ॥ ४९ ॥ मा यत्र तत्र यौर्क्षीरुत्तममिदमुचितमुत्तमस्यैव । सोऽप्याख्यद् योक्ष्येऽदः स्फुटमुकुटमिवोत्तमस्यैव ॥ ५० ॥ दध्यौ च ममाभ्यर्च्यः सुमित्र एवोत्तमः समग्राणाम् । यो येन सुनिर्वाहः कस्तस्य ततः परमः ॥ ५१ ॥ मुग्धात्मा ध्यात्वैतत्तत् प्राभृतमकृत दैवतायेव । गत्वा नत्वा विनयाद्यथावदुक्त्वा सुमित्राय ॥ ५२ ॥ स्माह सुमित्रः श्रेष्ठी वसुमित्रः सत्तमस्तदर्हमदः । तस्याहर्निशदास्यादपि न स्यादनृणभावो मे ॥ ५३ ॥ वसुमित्राय ततोऽसौ ढौकितवान् प्राग्वदुक्तवान् सोऽथ । मंत्र्युत्तमोऽस्ति यस्मान्ममात्र सर्वार्थसिद्धिरिह ॥ ५४ ॥ ढौकयति स्म तथैव प्रीत्यामात्याय सोऽथ सोऽप्यवदत् । मत्तोऽपि सत्तमः क्ष्माभर्त्ता हि क्ष्माप्रजाभर्ता ॥ ५५ ॥ स्रष्टुरिव यस्य दृष्टेरपि प्रभावोऽद्भुतो भुवि यया द्राग् । सर्वलघुः सर्वगुरुः सर्वगुरुः स्याच्च सर्वलघुः ॥ ५६ ॥ सोऽथ तथैव तदुपदीकृतवान् सपदीश्वराय वसुधायाः । राजापि जैनसद्गुरुसेवाभिमुखो बभाषे तम् ॥ ५७ ॥ यत्क्रमकमलेऽलिकलां कलयंति मदादयोऽपि सैव गुरुः । उत्तम इह तद्योगस्त्वल्पः स्वात्यंबुयोग इव ॥५८॥ इत्याख्याति क्षितिपेऽतरीक्षतस्तत्र चित्रकृत्सुरवत् । चारणमहर्षिरागात् स्पृहालतायाः सफलताहो ! ॥ ५९ ॥ बहुमानासनदानाभिवंदनादीनि विहितपूर्विषु च । उर्वीश्वरादिषु मुनेर्धन्योऽढौकत तथैवैतत् ॥ ६० ॥ मुनिनोक्तमुत्तमत्वं तरतमभावेन भवति केष्वपि चेत् । तद्विश्रांतिस्त्वर्हत्येवार्हति विश्वविश्वार्थ्ये ॥ ६१ ॥ तस्मात्तस्यैवोचितमेतद् भोस्त्रिजगदुत्तमतमस्य । कामगवीव नवीनात्रामुत्र जिनार्चनार्थितदा ॥ ६२ ॥ इति यतिवाक्यान्मुदितो भद्रकभावः स भावतश्चैत्ये । गत्वार्हतः शिरसि तच्छत्रमिवादात्पवित्रतनुः ॥ ६३ ॥ तेन स शिरस्कजिनवरशिरसः शोभानिभालनातुलमुत् । शुभभावनाश्रितमनाः सुस्थस्तस्थौ क्षणं यावत् ॥ ६४ ॥ तावत्तत्र चतस्रः कन्यास्ताः कुसुमविक्रयायेयुः । ददृशुश्चार्हतशीर्षे तत्कमलं तेन विन्यस्तम् ॥ ६५ ॥ अनुमोदनोद्यतास्ता अपि संपद्बीजमिव भगवतोऽगे । एकैककुसुममसमं समं समारोपयामासुः ॥ ६६ ॥ पुण्ये पापे पाठे दानादानादनान्यमानादौ । देवगृहादिककृत्येष्वपि प्रवृत्तिर्हि दर्शनतः ॥ ६७ ॥ धन्यंमन्यः प्राप च धन्यः कन्याश्च निजनिजस्थानम् । सति संयोगे प्रणमति तत्प्रभृति प्रतिदिनं स जिनम् ॥ ६८ ॥ इति च ध्यायति धिग् मां प्रतिदिनजिननमननियममपि लातुम् । असमर्थं रंकमिवाप्यहर्निशं परवशं पशुवत् ॥ ६९ ॥ धात्रीशमंत्रिवसुमित्रसुमित्राख्यास्तु चारणर्षिगिरा । प्रतिपन्ना गृहिधर्मं क्रमात्प्रपन्नाश्च सौधर्मम् ॥ ७० ॥ धन्योऽप्यर्हद्भक्तेः सौधर्मेऽभून्महर्द्धिकस्त्रिदशः । जातास्ताश्च चतस्रः क्रमात्कुमार्योऽस्य मित्रसुराः ॥ ७१ ॥ नृपदेवश्च्युत्वाभूद्वैताढ्ये गगनवल्लभे नगरे । सुरनगरे सुरपतिवच्चित्रगतिः खेचराधिपतिः ॥ ७२ ॥ सचिवसुरश्च्युत्वाऽस्य च पुत्रः पित्रोः परप्रणयपात्रम् । जातोऽस्ति विचित्रगतिर्नाम्ना धाम्नापि पितुरधिकः ॥ ७३ ॥ स प्राज्यराज्यलोभाभिभूतहृदयोऽन्यदा पितृनिहत्यै । गूढदृढमंत्रमाधात् धिग् धिग् लोभांध्यमपि सूनोः ॥ ७४ ॥ दैवात्तु गोत्रदेव्यादेशादवगत्य गूढमंत्रं तम् । आत्यंतिकमाकस्मिकभयेन वैराग्यमाप नृपः ॥ ७५ ॥ हा किं कुर्वे किंवा शरणीकुर्वे ब्रुवेऽथ किं कस्य । अकृतसुकृतः सुतादपि पशुमृतिमाप्तास्मि कुगतिमपि ॥ ७६ ॥ अद्यापि चेतये वेत्यालोच्य स पंचमुष्टिकृतलोचः । सुरदत्तव्रतिलिंगः स्राग् व्रतमादत्त सत्तमधीः ॥ ७७ ॥ क्षमितश्चानुशययुजात्मजेन राज्यार्थमर्थितोऽत्यर्थम् । तं व्रतहेतुं शंसन्निःसंगः पवनवद् व्यहरत् ॥ ७८ ॥ यतिचर्ययास्य चरतस्तपांसि चरतश्च दुस्तपान्युदभूत् । ज्ञानं तृतीयमेतत् स्पर्धादिव तत्तुरीयमपि ॥ ७९ ॥ ज्ञानाद् ज्ञात्वा लाभं सोऽहं मोहं व्यपोहितुं भवताम् । अत्रागमं समग्रं कथयाम्यथ शेषसंबंधम् ॥ ८० ॥ वसुमित्रसुरश्च्युत्वा त्वमभूर्भूपः सुमित्रदेवस्तु । तव देवी प्रीतिमती प्रीतिर्वां प्राग्भवाभ्यस्ता ॥ ८१ ॥ सुश्राद्धत्वज्ञप्त्यै कचित्कचिन्निकृतिमकृत स सुमित्रः । तत्स्त्रीत्वमत्र हि हिताहितार्थजडता सतामपि हा ॥ ८२ ॥ मत्पुत्रात्प्राग् माभूत्पुत्रो भ्रातुर्लघोरिति च दध्यौ । तदिह विलंब्य सुतोऽभूत्सकृदपि कुध्यातमतितीव्रं ॥ ८३ ॥ धन्यसुरेणान्यदिने स्वोत्पत्तिपदं जिनेश्वरः सुविधिः । पृष्टः प्रोचे तस्योत्पत्तिं युवयोः सुतत्वेन ॥ ८४ ॥ पित्रोर्धर्माभावे कुतः सुतस्यास्तु धर्मसामग्री । सद्भाव एव कूपे ह्युपकूपे सुलभमंभः स्यात् ॥ ८५ ॥ इत्यात्मबोधिबीजप्राप्त्यै स मरालरूपभृद्राज्ञीम् । तत्तदुदित्वा स्वप्नं दत्वा त्वामपि च बोधितवान् ॥ ८६ ॥ देवभवे केऽप्येवं प्रयतंते प्रेत्य बोधिलाभकृते । नृभवेऽप्यन्ये स्वर्मणिमिवाप्तमपि हारयंत्यपि तम् ॥ ८७ ॥ सम्यग्दृष्टिसुरः स च ततश्च्युतोऽयं सुतोऽभवद्युवयोः । हेतुर्मातुस्तादृक् सुस्वप्नसुदोहदादीनाम् ॥ ८८ ॥ कायं छायेव पतिं सतीव चंद्रं च चंद्रिकेव रविम् । छविरिव तडिदिव जलधरमिममनुसरति स्म जिनभक्तिः ॥ ८९ ॥ ह्योऽस्य च चैत्ये नीतस्यार्हत्प्रतिमानिरीक्षणेन मुहुः । हंसागमादिवार्त्ताश्रवणेन च मूर्छितश्चाशु ॥ ९० ॥ जातं जातिस्मरणं विहितप्राग्जन्मकृत्यसंस्मरणम् । तदनु विना जिनदर्शननतीं न दास्यामि किमपि मुखे ॥ ९१ ॥ इति यावत्कथिकमसौ स्वीकृतवान्नियममात्ममनसैव । स नियमधर्मो ह्यनियमधर्मादतिशाय्यनंतगुणः ॥ ९२ ॥ तथाहि—अनियमसनियमभेदाद्

द्वेधा धर्मश्चिरार्जितोऽप्याद्यः । प्रमितानियतफलोऽन्यस्त्वप्यल्पोऽनंतनियतफलः ॥ ९३ ॥ उक्तं विना न वृद्धिर्वित्ते दत्तेऽपि
बहुतरेऽपि चिरात् । प्रोक्ते तु प्रत्यहमप्येवं धर्मेऽपि नियमोक्तौ ॥ ९४ ॥ श्रेणिकवत्तत्त्वविदोऽप्यविरत्युदये हि न नियम-
प्राप्तिः । तत्प्राप्तावपि विधुरे दृढता त्वासन्नतरसिद्धेः ॥ ९५ ॥ प्राक् प्रेम्णा बहुमानान्नियमोपगमोऽस्य मासिकस्यापि ।
ह्यस्तु तदा जिनदर्शननतिकृतितः स्तन्यमापपिवान् ॥ ९६ ॥ अद्यः पुनस्तदयोगात् सीदन्नपि न दृढहृत् पपौ स्तन्यम् ॥
अस्माद्गिरा त्वभिग्रहपूर्त्तेः पातुं प्रवहृतेऽपि ॥ ९७ ॥ यत्प्राग् जन्मनि विहितं विधित्सितं वा शुभाशुभं सर्वम् । तज्जन्यतेऽ-
न्यजन्मनि जन्मयुजामग्रजन्मेव ॥ ९८ ॥ अप्यव्यक्तप्राक्तनजिनभक्तेर्महिमतोऽस्य महिमवतः । सर्वांगीणसमृद्धिश्चित्रसवित्री
किल भवित्री ॥ ९९ ॥ कन्याजीवाश्च दिवश्च्युताः पृथक् प्रौढनृपकुलायाताः । राज्योऽस्यैव भवित्र्यः सहसुकृतकृतां हि सह
योगः ॥ १०० ॥ इति यतिगिरा तथा शिशुतन्नियमसमीक्षया क्षितीशाद्याः । सनियमधर्मधुरायां दधिरे धौरेयतां नितराम्
॥ १०१ ॥ पुत्रप्रतिबोधकृते विहराम्यहमित्युदीर्य गुरुर्वीर्यः । यतिरुत्पपात वैताढ्यं प्रति विनततनूज इव ॥ १०२ ॥ जातिस्मर-
स्त्रिजगदाश्चर्यसृट्जातिस्मरः स्वरूपर्द्ध्या । मुनिवन्नियमं निर्वाहयन्निमं स क्रमाद्ववृधे ॥ १०३ ॥ प्रावर्द्धत प्रतिदिनप्रवर्द्धमानप्रधान-
तनुयष्टेः । स्पर्धादिव लोकोत्तररूपादिगुणोत्करस्तस्य ॥ १०४ ॥ धर्मस्त्वस्य गुणानपि गुणीकरोति स्म सुप्रसारितया । न्ययम-
यददनं यदयं विना जिनार्चा त्रिवर्षोऽपि ॥ १०५ ॥ लिखितपठितादिनृकलाद्वासप्ततिमप्यसौ सलीलमपि । लिखितपठिता इव द्रुतम-
कृत कृती सुकृतमहिमाहो ! ॥ १०६ ॥ पुण्यानुबंधिपुण्यात्पुण्याप्तिः परभवे भवेत्सुलभा । इति सम्यग् गृहिधर्मं स्वीचक्रे स स्वयं सुगुरोः

" ' विनतातनूजः ' गरुडः ।

॥ १०७ ॥ विधिना विना न पूर्णं फलमिति विधिनैव देवपूजादि । स त्रात्रिसंध्यमाधात् सामाचारी ह्यसौ गृहिगाम् ॥ १०८ ॥ सत-
तममध्यमभावोऽप्यवाप्तवान् मध्यमं क्रमेण वयः । पुंड्रेक्षुदंडवदसावहार्यमाधुर्यधुर्योऽभूत् ॥ १०९ ॥ अपरेऽह्नि नरेशायोपददे
वैदेशिकेन केनचन । उच्चैःश्रवा इवाश्वः सुलक्षणो धर्मदत्तकृते ॥ ११० ॥ तं विष्टपेऽप्यसदृशं स्वमिव व्यालोक्य सदृशयो-
गचिकीः । सोऽध्यारुरोह सहसा पितुर्निदेशादहो ! मोहः ॥ १११ ॥ आरोहणसमसमयं सातिशयं खेऽपि दर्शयन्नु रयम् ।
हय उत्पपात सुरपतिहयमिव संगंतुमत्युत्कः ॥ ११२ ॥ दृश्यः क्षणाच्चादृश्यः खे यान् योजनसहस्रपरतस्तम् । योजनसहस्र-
विकटाटव्यां मुक्त्वागमत् क्वापि ॥ ११३ ॥ फणिफुत्कृतिकपिबूत्कृतिकिरिघूर्कृतिचित्रकायचीत्कृतिभिः । चमरीभांकृतिगवय-
त्राट्कृतिदुष्फेरुफेत्कृतिभिः ॥ ११४ ॥ न भयं भयंकरत्वेऽप्यभयप्रकृतिर्व्यभावयत्सोऽस्याम् । विपदि हि सत्त्वोद्रेकः संपदि
च सतामनुत्सेकः ॥ ११५ ॥ युग्मम् ॥ शून्येऽप्यशून्यहृदयोऽरण्येऽप्युपवन इव स्वभवनस्य । अस्थात्सुस्थात्मासौ स्वैरविहारी
करींद्र इव ॥ ११६ ॥ दूनः परं जिनार्चायोगवियोगात्फलाद्यपि स नादत् । तदहनि पापक्षपणं ससर्ज किल निर्जलं क्षपणम्
॥ ११७ ॥ शीतलजलविविधफलप्राचुर्येऽप्यस्य सीदतोऽप्युच्चैः । क्षपणत्रयमित्यासीत्स्वनियमधर्मैकदृढताहो ! ॥ ११८ ॥
म्लानतमेऽप्यथ लूकाविलुप्तमाल्यवत्तदीयेऽङ्गे । चित्ते त्वम्लानतमे प्रादुर्भूयावदत् त्रिदशः ॥ ११९ ॥ अयि ! साधु साधु
साधो ! दुःसाधमसाधयः सुधैर्यमदः । निजजीवितानपेक्षा नियमापेक्षा तवैवैवम् ॥ १२० ॥ युक्तं व्यक्तं चक्रे शक्रः श्लाघां
तवासहिष्णुस्ताम् । पर्यैक्षे ते कक्षां कक्षांतरिहापहृत्यैवम् ॥ १२१ ॥ तव दृढतयास्मि तुष्टः शिष्टमते ! स्वेष्टमेकवाक्येन । याच-

१ प्रतिज्ञां ।

स्व विचार्यैषोऽप्यूचे कुर्याः स्मृतः कार्यम् ॥ १२२ ॥ अद्भुतभाग्यनिधिर्ध्रुवमयमेवं यद् वशीकृतोऽस्म्यमुना । इति चिंतयंस्त-
दुदितं प्रतिपद्य सपद्यागात् त्रिदशः । १२३ ॥ स्वपदप्राप्त्याद्यं मे कथमथ भवितेति चिंतयेद्यावत् । तावन्नृपसूः प्रेक्षामास
स्वावासमध्ये स्वम् ॥ १२४ ॥ अप्यस्मृतेन संप्रति नियतममर्त्येन तेन निजशक्त्या । मुक्तोऽस्मिन्नास्मि पदे तुष्टस्य सुरस्य
कियदेतत् ॥ १२५ ॥ राजतनूजः स्वजनान् निजसंगमतो निजं परिजनं च । प्रीतान् सांप्रतमतनोद्राजानमपिप्रिणाच्चित्रम्
॥ १२६ ॥ तस्मिन् दिनेऽप्यनुत्सुकतयैव विधिवद् विधाय जिनपूजाम् । कृतवान्नृपसूः पारणमहो ! विधिधर्मनिष्णानाम्
॥ १२७ ॥ अथच—पूर्वादिदिक्षु देशाधिपनृपतीनामतीव बहुमान्याः । बहुपुत्रोपरि पुत्र्योऽभवन् क्रमात्ताः कनीजीवाः
॥ १२८ ॥ धर्मरतिर्धर्ममतिर्धर्मश्रीर्धर्मिणी च सत्याह्वाः । पद्मेव चतूरूपा तास्तारुण्योद्गमेऽथ बभुः ॥ १२९ ॥ ताः कुतुकाज्जि-
नसदनेऽन्यादिने सदनेकसुकृतमहसदने । प्राप्तास्त्वर्हत्प्रतिमां प्रेक्ष्यास्मार्षुर्निजां जातिम् ॥ १३० ॥ अथ ता विना जिनार्चा
भुक्तिं नित्यं नियम्य जिनभक्तिम् । कुर्वाणाः प्राक्परिचितवरार्थमभिजगृहुरेकहृदः ॥ १३१ ॥ तद् ज्ञात्वा प्राग्देशाधिपः
स्वपुत्र्याः स्वयंवरं प्रवरम् । कारयति स्माकारयति स्माखिलराजकं तस्मिन् ॥ १३२ ॥ राजधरस्य सपुत्रस्याह्वानेऽपि हि न
धर्मदत्तोऽगात् । ईदृशि कः संदिग्धे मेधावी धावतीति धिया ॥ १३३ ॥ अथच—निजजनकसद्गुरुगिरा व्रतार्थी विचित्र-
गतिखगराट् । एकसुताभृद्राज्यार्हं प्रज्ञप्तीमपरिपृच्छत् ॥ १३४ ॥ सा प्राह देहि राज्यं सुतां च योग्याय धर्मदत्ताय । मुदितः
स ततस्तस्याह्वानार्थमवाप राजपुरम् ॥ १३५ ॥ सम्यक् स्वयंवरस्य व्यतिकरमवबुध्य धर्मदत्तमुखात् । तं नीत्वागात्कुतुका-
त्स्वयंवरे स सुरवददृश्यः ॥ १३६ ॥ तत्र च चित्रकरे तौ स्वयंवरे राजकन्यया मुक्तान् । श्यामसुखान् मुषितानिव निखिल-

नृपान् ददृशतुरदृश्यौ ॥ १३७ ॥ अथ किं भावीत्यखिलेष्वाकुलचित्तेषु धर्मदत्तं द्राग् । सो(सा)ऽरुणमिव तरुणरविं स्वयुतं प्राचीकटत्खगराट् ॥ १३८ ॥ तं प्रेक्ष्यैव प्रीता सा वव्रे रोहिणीव वसुदेवम् । प्राक्प्रेमाप्रेमाणौ प्रेरयतः स्वयमुचितकृत्ये ॥ १३९ ॥ दिक्त्रयदेशेशनृपास्तत्राप्ताः स्वस्वपुत्रिकां खचरात् । आनाययन्विमानैर्मुदिताश्च ददुस्तदैवास्मै ॥ १४० ॥ तत्खचररचितदिव्योत्सवैश्चतस्रोऽपि ताः स परिणिन्ये । निन्ये च खचरपतिना वैताढ्ये सकलराजकयुक् ॥ १४१ ॥ स्वसुतां राज्यं च ददे स धर्मदत्ताय तत्र चित्रमहैः । विद्यासहस्रमस्य च तदादिखचरार्पितं सिद्धम् ॥ १४२ ॥ तत्प्रमुखखचरदत्ताः स कनीः पाणौ चकार पंचशतीम् । क्रमतः स्वपुरं प्राप्तस्त्ववनीशकनीश्च पंचशतीम् ॥ १४३ ॥ प्राज्यनिजराज्यसंपत्पिता चित्रार्हदैर्महैस्तदनु । पुत्रे सुगुणक्षेत्रे न्ययोजि वल्लीव वृद्धिकृते ॥ १४४ ॥ जगृहे चाग्रमहिष्या सह दीक्षा तस्य चित्रगतिसुगुरोः । पार्श्वे स्वहितं को वा कवचहरे सुतवरे न चरेत् ॥ १४५ ॥ आपृच्छ्य धर्मदत्तं विचित्रगतिनाप्यभाजि यतिधर्मः । चित्रगतिविचित्रगती पितरौ चामुष्य मोक्षमगुः ॥ १४६ ॥ अथ धर्मदत्तनृपतिर्लिलासाधितसहस्रदेशनृपः । दशदशसहस्रगजरथदशगुणहयकोटिपत्तिपतिः ॥ १४७ ॥ बहुविधविद्यामाद्यत्सहस्रविद्याधराधिपनिषेव्यः । त्रिदशेंद्र इव प्राज्यं साम्राज्यं स बुभुजे सुचिरम् ॥ १४८ ॥ युग्मम् ॥ स्मृतिमात्रागच्छत्प्राक्प्रसन्न देवेन देवकुरुभूवत् । तद्भूर्विदधे मारीत्यवमन्याध्यादि वारणतः ॥ १४९ ॥ प्राग्दशशतदलकमलार्हदर्चयेदृक्समृद्धिसुखितोऽपि । त्रिविधिपूजादिविधौ दधौ स धौरेयतामधिकम् ॥१५०॥ पोष्यः स्वकोपकारीत्येष विशेषात्पुपोष जिनभक्तिम् । नवनवचैत्यप्रतिमायात्रास्नात्रादिभिः कृत्यैः ॥ १५१ ॥ राजा यथा तथा स्यात् प्रजेति जिनधर्ममाश्रयन् प्रायः । अष्टादशवर्णा अपि भवद्वयेऽभ्युदयितां च ततः ॥ १५२ ॥ समये सुताय राज्यं प्रदाय देव्यादिभिः सहादाय । व्रतमार्हतभक्त्यैकाग्र्यादर्हत्कर्म सोऽर्जितवान् ॥ १५३ ॥ स्वायुर्द्विलक्षपूर्वी भुक्त्वा सोऽभूत्सुरः सहस्रारे । अर्जितगणभृत्कर्मा मुख्या राज्योऽपि च चतस्रः ॥ १५४ ॥ च्युत्वा च विदेहांतः स तीर्थकृद्भूय शिवसुखं लेभे । गणभृद्भावमिताभिस्ताभिः सममहह ! सहयोगः ॥ १५५ ॥ इत्यवेत्य जिनभक्तिसंभवं वैभवं नृपतिधर्मदत्तवत् । तद्विधौ शुभविधौ सचेतसः संतु संततनिबद्धचेतसः ॥ १५६ ॥ इति त्रिविधिदेवपूजायां धर्मदत्तनृपकथा ॥ सूत्रगाथायां " उचिअचिंतरओ " इत्युक्तं, तत्र उचितचिंता चैत्यप्रमार्जनं, विनश्यच्चैत्यप्रदेशपूजोपकरणसमारचनं, प्रतिमापरिकरादिनैर्मल्यापादनं, विशिष्टपूजाप्रदीपादिशोभाविर्भावनं, वक्ष्यमाणाशातनानिवारणमक्षतनैवेद्यादिचिंता, चंदनकेशरधूपदीपतैलसंग्रहो वक्ष्यमाणदृष्टांतविनश्यच्चैत्यद्रव्यरक्षा, त्रिचतुराद्यास्तिकसाक्षिकं तदुद्ग्राहणिका, तत्सुस्थानसुयत्नस्थापनं, तदायव्ययादौ सुव्यक्तं लेख्यकं, स्वयं परैश्च द्रव्यार्पणदेवदायप्रवर्त्तनादिविधिना तदुत्सर्पणं, कर्मस्थायकारणं, कर्मकरचिंता चैत्यादिरनेकविधा । तत्राढ्यस्य द्रव्यपरिजनादिबलसाध्या चिंता सुकरा, अनाढ्यस्य तु स्ववपुःकुटुंबादिसाध्या । यस्य च यत्र यथासामर्थ्यं, स तत्र तथा विशेषतः प्रयतते । या च चिंता स्वल्पसमयसाध्या, तां द्वितीयनैषेधिक्या अर्वाग् विधत्ते, शेषां तु पश्चादपि यथायोगं। एवं धर्मशालागुरुज्ञानादेरपि यथोचितचिंतायां सर्वशक्त्या यतनीयं, नहि देवगुर्वादीनां श्रावकं विनान्यः कश्चिच्चिंताकर्तास्ति, ततो ब्राह्मणसाधारणधेनोरिव नैव तेषां यथार्हचिंताविधावुपेक्षा शिथिलादरता वा कार्या, तथा सति सम्यक्त्वस्यापि संशयापत्तेः । सा हि का नामार्हदादेर्भक्तिर्यस्यामाशातनादावपि नात्यंतं दूयते ! श्रूयते हि लोकेऽपीश्वरस्योत्पाटितां दृष्टिं दृष्ट्वातिदूनः पुलिंदः स्वाक्षि ददौ । तस्मात्स्वस्वजनादिकृत्येभ्योऽप्यत्यंतादृत्या चैत्यादिकृत्ये नित्यं प्रवर्तितव्यं । अवोचाम च—

" देहे द्रव्ये कुटुंबे च सर्वसंसारिणां रतिः । जिने जिनमते संघे पुनर्मोक्षाभिलाषिणाम् ॥ १ ॥ " आशातनाश्च ज्ञानदेवगुर्वादीनां जघन्यादिभेदात् त्रिविधा, तत्र जघन्या ज्ञानाशातना पुस्तकपट्टिकाटिप्पनिकाजपमालादेर्वदनोत्थनिष्ठीवनलवस्पर्शः, हीनाधिकाक्षरोच्चारः, ज्ञानोपकरणे समीपस्थे सत्यधोवातनिसर्ग इत्यादि १ । मध्यमा अकाले पठनादिः, उपधानतपो विना सूत्राध्ययनं, भ्रांत्यार्थस्यान्यथा कल्पनं, पुस्तकादेः प्रमादात् पादादिस्पर्शः, भूमिपातनं, ज्ञानोपकरणे पार्श्वस्थे सत्याहारग्रहणं, निरोधकरणमित्यादि २ । उत्कृष्टा तु निष्ठ्युतेन पट्टिकादेरक्षरमार्जनम्, उपर्युपवेशनशयनादिः, ज्ञानोपकरणेऽतिकस्थे उच्चारादिकरणं, ज्ञानस्य ज्ञानिनां वा निंदाप्रत्यनीकतोपघातकरणमुत्सूत्रभाषणं चेत्यादि ३ । जघन्या देवाशातना, वासकुंपिकाद्यास्फालनश्वासवस्त्रांचलादिस्पर्शाद्या १ । मध्यमा अधौतपोतिकया पूजनभूमिपातनाद्या २ । उत्कृष्टा चरणघट्टनश्लेष्मनिष्ठ्युतादिलवस्पर्शनप्रतिमाभंगनिर्गमनाजिनावहीलनाद्या ३ । अथवा देवाशातना जघन्या दश, मध्यमाश्चत्वारिंशत्, उत्कृष्टाश्चतुरशीतिस्ताश्च क्रमेणैवमाहुः—" तंबोल-पाण-भोअणु-वाहण-थीभोग-सुवण्ण-निट्ठवणं । मुत्तुच्चारं-जूअं, वज्जे जिणमंदिरस्संतो ॥ १ ॥ " इति जघन्यतो दशाशातनाः ।—" मुत्त-पुरीसं-पाणह, पाणा-सण-सयण-इत्थि-तंबोलं । निट्ठीवणं च जूअं, जुआदिपलोअणं विगहा ॥ १ ॥ पल्हत्थीकरणं पिट्ठु पायपसारण-परुप्परविवाओ । परिहासा मच्छरिआ, सीहासणभाईपरिभोगो ॥ २ ॥ केससरीरविभूषण, छत्तासि-किरीड-चमरधरणं च । धरणज्जुवईहिं सविआरहासखिड्डुप्पसंगाय ॥ ३ ॥ अकयमुहकोस-मलिणंगवत्थ-जिणपूअणापवित्तीए । मणसो अणेगयत्तं, सचित्तदविआणअविमुअणं ॥ ४ ॥ अचित्तदविअवुस्सजणं च तह अणेगसाडिअत्तमवि । जिणदंसणे

अणंजलि जिणंमि दिट्ठंमि अं अपूआ(संति य रिद्धिम्मि अ अपूआ) ॥५॥ अहवा अणिट्ठकुसुमाइपूअणं तह अणायरपवित्ती। जिणपडिणीयऽनिवारणचेइअदव्वस्सुवेहणमो ॥ ६ ॥ सइ सामत्थि उवाणह पुव्वं चिइवंदणाइपढणं च। जिणभवणाइट्ठिआणं, चालीसासायणा एए ॥७॥" इति मध्यमतश्चत्वारिंशदाशातनाः।—"खेलं केलिं-कलिं कलां कुललयं तंबोलं-मुग्गालयं, गाली कंगुलिआ सरीरधुवणं केसे नहे लोहिअं। भत्तोसं तयं-पित्त-वंत-दसणा विस्सामणा दामणं, दंत-च्छी-नह-गल्ल-नासिअ-सिरो-सुत्त-च्छवीणं मलं ॥१॥ मंतं मीलणं लिक्खयं विभजणं भंडार दुट्ठासणं, छाणी-कप्पड-दालि-पप्पड-वडीविस्सारणं नासणं। अक्कंदं विकहं सरुच्छुघडणं तेरिच्छसंठावणं, अग्गीसेवण रंधणं परिक्खणं निस्सीहिआभंजणं ॥२॥ छत्तोवाणह-सत्थ-चामर-मणोणेगत्तमब्भंगणं, सच्चित्ताणमचाय चायमजिए दिट्ठीइ नो अंजली। साडेगुत्तरसंगभंग मउडं मोलिं सिरोसेहरं, हुड्डा-जिंडुह-गेड्डिआइरमणं जोहार भंडक्किअं॥३॥ रेक्कारं धरणं रणं विवरणं वालाण पल्लत्थिअं, पाऊ पायपसारणं पुंडुपुडी पंकं रओ मेहुणं। जूअं जेमण-गुज्झ-विज्ज-वणिज्जं सिज्जं जलं मज्जणं, एमाईअमवज्जकज्जमुज्जुओ वज्जे जिणिंदालए ॥ ४ ॥" एतद् व्याख्या—खेलं श्लेष्माणं जिनगृहे निक्षिपति १, केलिं द्यूतक्रीडादिकां तत्र करोति २, कलिं कलहं ३, कला धनुर्वेदादिकाः प्रयुंक्ते ४, कुललयं गंडूषं ५, तांबुलं भक्षयति ६, भक्षिततांबूलोद्गालनं तत्र निक्षिपति ७, गालीर्दत्ते ८, 'कंगुलिअत्ति' लघुवृद्धनीतिकरणं ९, हस्तपाद्यंगधावनं करोति १०, केशान् नखान् समारचयति ११-१२, रुधिरं तत्र पातयति १३, 'भत्तोसं' सुखादिकां भक्षयति १४, त्वचं व्रणादिसंबंधिनीं पातयति १५, पित्तं धातुविशेषं औषधादिना तत्र पातयति १६, एवं वांतं दंतं च १७—१८, विश्रामणां कारयति १९, दामनमजाश्वादीनां २०, दंताक्षिनखगंडनासिकाशिरःश्रोत्रच्छवीनां मलं जिनगृहे त्यजति, तत्र छविः शरीरं शेषास्तदवयवाः २१—२८ ॥ १ ॥ मंत्रं भूतादिनिग्रहलक्षणं राजादिकार्यालोचनं वा तत्र करोति २९, मीलनं क्वापि स्वकीयविवाहादिकृत्ये निर्णयाय वृद्धपुरुषाणां तत्रोपवेशनं ३०, लेख्यकं व्यवहारादि ३१, राजादिकार्यविभजनं विभागं वा दायादादीनां तत्र करोति ३२, भांडागारं निजद्रव्यादेः ३३, दुष्टासनं पादोपरिपादस्थापनादिकं ३४, छाणी गोमयपिंडः ३५, कर्पटं वस्त्रं ३६, दालिर्मुद्गादिद्विदलरूपा ३७, पर्पटः ३८, वटिका ३९, एषामुपलक्षणत्वादन्येषामपि करीरचिर्भटिकाशाकादीनां विसारणं उद्वापन कृते विस्तारणं, नाशनं राजदायादिभयेन चैत्यस्य गर्भगृहादिष्वंतर्धानं ४०, आक्रंदं रोदनं पुत्रकलत्रादिवियोगेन ४१, स्त्रीभक्तराजदेशसंबंधिनीविकथाः करोति ४२, शराणां बाणानां इक्षूणां च घटनं, 'सरत्थेति' पाठे तु शराणामस्त्राणां च धनुरादीनां घटनं ४३, गोवृषभादींस्तत्र स्थापयति ४४, शीतार्त्तोऽग्निं सेवते ४५, रंधनं धान्यादेः ४६, परीक्षणं द्रम्मादीनां ४७, विधिना नैषेधिकीं न विधत्ते ४८ ॥ २ ॥ छत्रोपानहृशस्त्रचमराणां देवगृहाद्बहिरमोचनं ४९—५२, मनस ऐकाग्र्यं न करोति ५३ अभ्यंगं तैलादिना ५४, सचित्तानां पुष्पादीनामत्यागः ५५, त्यागः परिहारः 'अजिए त्ति' अजीवानां हारमुद्रिकादीनां बहिस्तन्मोचने हि "अहो! भिक्षाचराणामयं धर्म" इत्यवर्णवादो दुष्टलोकैर्विधीयते ५६, दृष्टे जिनेंऽजलिं न बध्नाति ५७, एकशाटोत्तरासंगं न कुरुते ५८, मुकुटं मस्तके धरति ५९, मौलिं शिरोवेष्टन विशेषरूपां ६०, शेखरं कुसुमादिमयं विधत्ते ६१, हुड्डां पारापतनालिकेरादिसंबंधिनीं पातयति ६२, जिंडुहः कंदुकः ६३, ज्योत्कारकरणं पित्रादीनां ६४, भंडानां विटानां क्रिया कक्षावादनादिका ६५ ॥ ३ ॥ तिरस्कार्थं रेकारं करोति ६६, लभ्यद्रव्ययाचनाद्यर्थं धरणं ६७, रणं संग्रामं ६८, विवरणं वालानां विजटीकरणं ६९, पर्यस्तिकाकरणं ७०, पादुका काष्ठादिमयं चरणरक्षणोपकरणं ७१, पादयोः प्रसारणं स्वैरं निराकुलतायां ७२, सुखार्थं पुडपुडीदापनं ७३, पंकं कर्दमं करोति निजदेहावयवक्षालनादिना ७४, रजो धूलीं तत्र पादादिलग्नां शाटयति ७५, मैथुनं कामक्रीडां ७६, यूकां मस्तकादिभ्यः क्षपयति वीक्षयति वा ७७, जेमनं भोजनं ७८, गुह्यं लिंगं तस्यासंवृतस्य करणं, 'जुज्झं' इति पाठे तु युद्धं दृग्बाह्वादिभिः ७९, वैद्यकं ८०, वाणिज्यं क्रयविक्रयादिरूपं ८१, शय्यां कृत्वा तत्र स्वपिति ८२, जलं पानाद्यर्थं तत्र मुंचति पिबति वर्षासु कुट्टिमप्रणालादौ संगृह्णाति वा ८३, तथा मज्जनस्थानं तत्र करोति ८४ ॥ ४ ॥ इत्युत्कर्षतश्चतुरशीत्याशातनाः। बृहद्भाष्ये तु पंचैवाशातनाः प्रोक्ता यथा—"जिणभवणंमि अवन्ना १ पूआइअणायरो २ तह भोगो ३ दुप्पणिहाणं ४ अणुचिअवत्ती ५ आसायणा पंच ॥ १ ॥ तत्थ अवन्नासायण, पल्हत्थिअदेवपिट्ठिदाणं च। पुडपुडिअपयपसारणदुट्ठासणसेवणाजिणग्गे ॥ २ ॥ जारिसतारिसवेसो, जहा तहा जंमि तंमि कालंमि। पूआइ कुणइ सुन्नो, अणायरासायणा एसा ॥ ३ ॥ भोगो तंबोलाई, कीरंतो जिणगिहे कुणइऽवस्सं। नाणाइआण आयस्स सायणं तो तमिह वज्जे ॥ ४ ॥ रागेण व दोसेण व, मोहेण व दूसिआ मणोवित्ती। दुप्पणिहाणं भन्नइ, जिणविसए तं न कायव्वं ॥ ५ ॥ धरणरणरुअणविगहातिरिबंधणरंधणाइ गेहकिरिआ। गालीविज्जवणिज्जाइ चेइए चयणुचिअवित्ती ॥ ६ ॥" आशातनाश्चात्यंतविषयिणः सततविरता देवा अपि देवगृहादौ सर्वथा वर्जयंति। उक्तं हि—"देवहरयंमि देवा, विसयविसविमोहिआवि न कयावि। अच्छरसाहिं पि समं, हासक्किड्डाइवि कुणंति ॥ १ ॥" गुर्वाशातनाश्च त्रयस्त्रिंशद् यतः—"पुरओ पक्खा-सन्ने-गंता चिट्ठण-निसीअणा-यमणे। आलोयणा पडिसुणणे पुव्वालवणे अ आलोए ॥१॥ तह

[15]उवदंस [16]निमंतण [17]खद्धा[18]यणे तहा अप[19]डिसुणणे । [20]खद्धंत्ति अ [21]तत्थगए [22]किं [23]तुम [24]तज्जाय नो [25]सुमणे ॥ २ ॥ [26]नोसरसि [27]कहं-छित्ता [28]परिसंभित्ता [29]अणुट्ठिआइ कहे । [30]संथारपायघट्टण [31]चिट्ठ [32]उच्च [33]समासणे आवि ॥ ३ ॥"

व्याख्या—गुरोः पुरतो गमने आशातना, यतो मार्गोपदर्शनादिकं तादृक्कारणं विना गुरोः पुरतो गंतुं न कल्पतेऽविनयदोषप्रसंगात् १, पार्श्वतो गंता तदाप्यविनयदोषः २, पृष्ठतोऽप्यासन्नं गंता तदा कासितक्षुतादिषु श्लेष्माद्यवयवलगनादिदोष एवमन्यत्रापि दोषा वाच्याः ३, एवं स्थाननिषदनाभ्यामपि प्रत्येकं तिस्रस्तिस्र आशातनाः ९, आहारग्रहणादौ प्रथममाचमनं करोति १०, गमनागमनविषयं पूर्वमालोचनं ११, रात्रौ कोऽपि जागर्त्तीति गुरूक्ते श्रुतेऽपि निद्रादिमिषेण प्रत्युत्तरादानं १२, किंचिदालाप्यं गुरोः पूर्वमालापयति १३, आहारादिकं (अशनादिकं) प्राक् साध्वंतराणामालोचयति ततो गुरोः १४, एवमुपदर्शयति १५, अशनादिभिः पूर्वमन्यान्निमंत्रयति ततो गुरून् १६, " खद्धत्ति " गुरुमनापृछ्य स्वेच्छयाऽन्यस्मै स्निग्धमधुरादि दत्ते १७, " आइअणेत्ति " गुरोर्यत् किंचिद् दत्वा स्निग्धादि यथेष्टं स्वयं भुंक्ते १८, अप्रतिश्रवणं प्राग्वन्नवरं प्राग् रात्रौ सुप्तजागरितपृच्छाविषयमिह तु सामान्येन १९, "खद्ध त्ति अ त्ति" गुरुं प्रति बहुकर्कशोच्चैः स्वरं वक्ति २०, आलापितः स्वस्थानस्थ एव प्रत्युत्तरयति २१, गुर्वाहूतः किमिति वक्ति २२, गुरुणा नोदितस्तज्जातेन प्रतिहंति, यथा कुतो ग्लानादेर्वैयावृत्यं न करोषीत्युक्तो वक्ति त्वमेव किं न करोषि २४, गुरोः कथां कथयतो न सुमनाः स्यात् किंतु विमना २५, गुरुं सूत्रादिकं वदंतमेवं वक्ति, " यथा न स्मरसि त्वमेतमर्थं न एषोऽर्थ एवं भवति "२६, गुरौ कथां कथयति तां कथामाच्छिनत्ति ' यथाहं कथयामीति ' २७, पर्षदं भिनत्ति यथा ' संप्रति भिक्षावेलेत्यादिकथनेन २८, अनुत्थितायां पर्षदि गुरूक्तामेव कथां स्वस्य पाटवादिज्ञापनाय सविशेषं कथयति २९, शय्यासंस्तारकादि पादाभ्यां घट्टयति ३०, गुरुशय्यादौ स्थानादि करोति ३१, गुरोः सकाशादुच्चासनः ३२, एवं समासनः ३३ । आवश्यकचूर्ण्यादौ तु गुरौ कथां कथयति एवमेतदित्यंतराले शिष्यस्य वचनमाशातना पृथगुक्ता, गुरोः पार्श्वादुच्चसमासनत्वं चैकैव इति त्रयस्त्रिंशद् गुर्वाशातनाः । गुर्वाशातना चैवं त्रिधा । गुरोः पादादिना संघट्टादौ जघन्या १, श्लेष्मनिष्ठीवनलवस्पर्शनादौ मध्यमा २, गुर्वादेशाकरणविपरीतकरणापकर्णनपरुषभाषणादावुत्कृष्टा ३ । स्थापनाचार्याशातनापि त्रिधा । स्थापनाचार्यस्येतस्ततश्चालनपादस्पर्शादौ जघन्या, भूमिपातनावज्ञामोचनादौ मध्यमा, प्रणाशनभंगादावुत्कृष्टा । एवं ज्ञानोपकरणवत् दर्शनचारित्रोपकरणस्य रजोहरणमुखवस्त्रिकादंडकदंडिकादेरपि, ' अहवा नाणाइतिअं ' इति वचनाद् गुरुस्थाने स्थाप्यत्वेनाविधिव्यापारणादधिका तदाशातनापि वर्ज्या । यदुक्तं श्रीमहानिशीथे—" अविहीए निअंसणुत्तरियं रयहरणं । दंडगं वा परिभुंजे चउत्थं " इति । तेन श्राद्धैश्चरवलकमुखवस्त्रिकादेर्विधिनैव व्यापारणस्वस्थानस्थापनादिकार्यं अन्यथा धर्मावज्ञादिदोषापत्तेः । एतासु चोत्सूत्रभाषणार्हद्गुर्वाद्यवज्ञादिर्महत्याशातनाऽनंतसंसारहेतुश्च । सावद्याचार्यमरीचिजमालिकूलवालकादेरिव । यतः—" उस्सुत्तभासगाणं, बोहीनासो अणंतसंसारो । पाणच्चएवि धीरा, उस्सुत्तं ता न भासंति ॥ १ ॥ तित्थयरपवयणसुअं, आयरिअं गणहरं महिड्ढिअं । आसायंतो बहुसो, अणंतसंसारिओ होइ ॥ २ ॥ " एवं देवज्ञानसाधारणद्रव्याणां गुरुद्रव्यस्य च वस्त्रपात्रादेर्विनाशतदुपेक्षाद्यपि महत्याशातना । " चेइअदव्वविणासे, इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे । संजइचउत्थभंगे, मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥ १ ॥ " विनाशोऽत्र भक्षणोपेक्षणादिलक्षणः । श्रावकदिनकृत्यदर्शनशुद्ध्यादावपि—" चेइअदव्वं साहारणं च जो दुहइ मोहिअमईओ । धम्मं च सो न याणइ, अहवा बद्धाउओ नरए ॥ १ ॥ " चैत्यद्रव्यं प्रसिद्धं, साधारणं चैत्यपुस्तकापद्गतश्राद्धादिसमुद्धरणयोग्यं, ऋद्धिमच्छ्रावकमीलितं यो द्रुह्यति विनाशयति दोग्धि वा व्याजव्यवहारादिना तदुपयोगमुपभुंक्ते इत्यर्थः । " चेइअदव्वविणासे, तद्दव्वविणासणे दुविहभेए । साहुउविक्खमाणो, अणंतसंसारिओ भणिओ ॥ १ ॥ " 'तद्दव्वत्ति' तस्य चैत्यस्य द्रव्यं दारूपलेष्टकादि, तस्य विनाशने । योग्यातीतभावविनाश्यभेदाद् द्विविधे, तत्र योग्यं नव्यमानीतं, अतीतभावं लग्नोत्पाटितं । मूलोत्तरभेदाद् वा द्विविधे, तत्र मूलं स्तंभकुंभिकादि, उत्तरं तु छादनादि । स्वपक्षपरपक्षभेदाद्वा द्विविधे, स्वपक्षः श्रावकादिः , परपक्षो मिथ्यादृष्ट्यादिः , एवमनेकधा द्वैविध्यं । अत्रापिशब्दस्याध्याहारादास्तां श्रावकः , सर्वसावद्यविरतः साधुरप्यौदासीन्यं कुर्वाणोऽनंतसंसारिको भणितस्तीर्थकृदादिभिः । अथ त्रिधा प्रत्याख्यातसावद्यस्य यतेश्चैत्यद्रव्यरक्षायां को नामाधिकारः ? इति चेदुच्यते, यदि राजामात्याद्यभ्यर्थनपुरस्सरं गृहहट्टग्रामादिकादानादिविधिना नवमुत्पादयति, तदा भवति भवद्विवक्षितार्थसिद्धिः । यदा तु केनाचिद्यथाभद्रकादिना धर्मार्थं प्राग्वितीर्णमन्यद्वा जिनद्रव्यं विलुप्यमानं रक्षति तदा नाभ्युपेतार्थहानिरपि तु विशेषतः पुष्टिरेव सम्यग् जिनाज्ञाराधनात् । यथाहि—जिनभवनं नवमकारयतोऽपि पूर्वकृतं तु तत्प्रतिपंथिनिग्रहेणापि रक्षतो न प्रायश्चित्तं नापि प्रतिज्ञाभंग इति । आगमोऽप्येवमेव व्यवस्थितो । यदाह—" चोएइ चेइयाणं, खित्तहिरन्ने अ गामगोवाइ । लग्गं तस्स उ जइणो, तिगरणसोही कहं नु भवे ॥ १ ॥ भन्नइ इत्थ विभासा, जो एयाइं सयं विमग्गिज्जा । तस्स न होई सोही, अह कोई हरिज्जएयाइं ॥ २ ॥ तत्थ करंतु उवेहं, जा सा भणिआ उ तिगरणविसोही । सा य न होइ अभत्ती अ तस्स तम्हा निवारिज्जा ॥ ३ ॥ सव्वत्थामेण तहिं, संघेण य होइ लग्गिअव्वं । सचरित्तऽचरित्तीण य सव्वेसिं होइ कज्जं तु ॥ ४ ॥ "

इति । तथा—“ भक्खेइ जो उविक्खेइ जिणदव्वं तु सावओ । पन्नाहीणो भवे जो अ लिप्पए पावकम्मुणा ॥ ३ ॥ ” पन्नाहीणत्ति’–प्रज्ञाहीनत्वमंगोद्धारदानादिना देवद्रव्यविनाशः , यद्वा प्रज्ञाहीनः स्वल्पेन बहुना वार्थेन कार्यसिद्धिमजनानो मंदमतितया यथाकथंचिद् द्रव्यव्ययकारी कूटलेख्यश्च यत्तदोर्नित्यसंबंधात् स लिप्यते । “ आयाणं जो भंजइ, पडिवन्नधणं न देइ देवस्स । नस्संतं समुविक्खइ, सो वि हु परिभमइ संसारे ॥ ४ ॥” जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणाणं । भक्खंतो जिणदव्वं, अणंतसंसारिओ होइ ॥ ५ ॥ ” “ जिणपवयणत्ति ”—सति हि देवद्रव्ये प्रत्यहं चैत्यसमारचनमहापूजासत्कारसंभवः, तत्र च प्रायो यतिजनसंपातः , तद् व्याख्यानश्रवणादेश्च जिनप्रवचनवृद्धिः, एवं ज्ञानादिगुणानां प्रभावना चेत्यर्थः । “ जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणाणं । रक्खंतो जिणदव्वं, परित्तसंसारिओ होइ ॥ ६ ॥ “ परित्तत्ति ”—परिमितभवस्थितिः । “ जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणाणं । वुड्ढंतो जिणदव्वं, तित्थयरत्तं लहइ जीवो ॥ ७ ॥ “ वुड्ढंतोत्ति ” वृद्धिरत्र सम्यग्रक्षणापूर्वापूर्वार्थप्रक्षेपादिना अवसेया । “ तित्थयरत्ति ” तीर्थंकरत्वलाभो देवद्रव्यवृद्धिकर्तुरर्हत्प्रवचनभक्त्यतिशयात्सुप्रसिद्ध इति तद्वृत्तौ । पंचदशकर्मादानकुव्यापारवर्जं, सद्व्यवहारादिविधिनैव च तद्वृद्धिः कार्या । यतः–“जिणवरआणारहियं, वद्धारंता वि केवि जिणदव्वं । बुड्डंति भवसमुद्दे, मूढा मोहेण अन्नाणी ॥१॥ ” केचित्तु श्राद्धव्यतिरिक्तेभ्यः समधिकग्रहणकं गृहीत्वा कलांतरेणापि तद्वृद्धिरुचितैवेत्याहुः । सम्यक्त्ववृत्त्यादौ संकाशकथायां तथोक्तेः । चैत्यद्रव्यभक्षणरक्षणादौ सागरश्रेष्ठिदृष्टांतः। स चैवम्—साकेतपुरे सागरश्रेष्ठी परमार्हतः। तस्मै ‘ सुश्रावक ’ इति कृत्वा शेषश्रावकैश्चैत्यद्रव्यं दत्तं प्रोक्तं च, चैत्यकर्मस्थायकृतां सूत्रधारादीनां त्वया दातव्यमिति । सोऽपि लोभाभिभूतः सूत्रधारादीनां न रोक्यं द्रव्यं दत्ते, किंतु समर्घाणि धान्यगुडतैलघृतवस्त्रादीनि चैत्यद्रव्येण संगृह्य तेभ्यो दत्ते, लाभं च स्वयं स्थापयति । एवं रूप्यकाशीतिभागरूपाणां काकणीनामेकः सहस्रो लाभेन संगृहीतः । अर्जितं च तेनैवं कुर्वता घोरतरं दुष्कर्म । तच्चानालोच्य मृतो जलमानुषीभूयाब्ध्यंतर्जलचरोपद्रवनिवारकांडगोलिकाग्रहणार्थं जात्यरत्नग्राहकप्रयुक्तवज्रघरट्टपीडनमहाव्यथया मृत्वा तृतीयनरके नारकोऽजनि । यदुक्तं वेदांतेऽपि—“ देवद्रव्येण या वृद्धिर्गुरुद्रव्येण यद्धनम् । तद्धनं कुलनाशाय मृतोऽपि नरकं व्रजेत् ॥ १ ॥ नरकादुध्धृतश्च महामत्स्यः पंचधनुः शतमानो म्लेच्छकृतसर्वांगच्छेदादिमहाकदर्थनया मृतश्चतुर्थपृथिव्यां । एवमेकद्व्यादिभवांतरीतो नरकसप्तकेऽपि द्विरुत्पेदे । ततः स एकसहस्रकाकणीप्रमाणदेवद्रव्योपजीवनात्सांतरनिरंतरोत्पत्त्या सहस्रं वारान् श्वा जातः । एवं सहस्रं वारान् गर्त्ताशूकरः, सहस्रं भवान् मेषः , सहस्रं भवानेडकः , सहस्रं भवान् मृगः, सहस्रं भवान् शशः , सहस्रं भवान् शंबरः , सहस्रं भवान् शृगालः, सहस्रं भवान् मार्जारः , सहस्रं भवान् मूषकः , सहस्रं भवान् नकुलः , सहस्रं भवान् गृहकोलः , सहस्रं भवान् गृहगोधा, सहस्रं भवान् सर्पः , सहस्रं भवान् वृश्चिकः , सहस्रं भवान् विष्टासु कृमिः । एवं सहस्रं सहस्रं भवान् पृथिवीजलानलानिलवनस्पतिशंखशुक्तिकाजलौकःकीटिकाकीटपतंगमक्षिकाभ्रमरमत्स्यकच्छपखरमहिषवृषभकरभवेसरतुरगगजादिषु समुत्पत्त्या लक्षसंख्यभवान् भ्रांतः । प्रायः सर्वभवेषु शस्त्रघातादि(ना)महाव्यथाः सहमान एव मृतः । ततः क्षीणबहुदुष्कर्मा वसंतपुरे कोटीश्वरवसुदत्तवसुमत्योः पुत्रो जातः । गर्भस्थे एव प्रनष्टं सर्वं द्रव्यं जन्मादिने जनकोऽपि विपन्नः । पंचमे वर्षे मातापि मृता । लोकैर्निष्पुण्यक इति दत्तनामा द्रमकरङ्कवृत्त्या वृद्धिं प्राप । अन्यदा दृष्टः स्नेहलेन मातुलेन नीतश्च स्वगृहे, रात्रौ च मुषितं मातुलगृहं चौरैः । एवं यस्य वेश्मन्येकमपि दिनं वसति, तत्र चौरधाट्याग्निगृहधनिकविपत्त्याद्युपद्रवः स्यात् । ततः ‘ कपोतपोतोऽयं ’ ‘ ज्वलंती गड्डरिका वा ’ ‘ मूर्त्तिमानुत्पातो वा ’ इत्यादिलोकनिन्दयोद्विग्नमना गतो देशान्तरं । प्राप्तश्च ताम्रलिप्तीं पुरीं । स्थितश्च विनयंधर महेभ्यगृहे भृत्यवृत्त्या । ज्वलितं च तद्दिने एव तद्गृहं । निष्कासितश्चालर्कशुन इव तेन स्वगृहात् ततः किंकृत्यमूढः प्राक्कृतं स्वकर्म निंदति स्म । यतः–“ कम्मं कुणंति सवसा, तस्सुदयंमि अ परव्वसा हुंति । रुक्खं दुरुहइ सवसो, निवडेइ परव्वसो तत्तो ॥ १ ॥ ” ततः ‘ स्थानांतरितानि भाग्यानि ’ इति विमृश्य गतः समुद्रतीरे । तद्दिन एव चटितश्च प्रवहणं । भृत्यभावेन धनावहसांयात्रिकेण साकं प्राप्तः क्षेमात्परद्वीपं । दध्यौ चैवं, “ अहो उद्घटितं मम भाग्यं यन्मय्यारूढेऽपि न भग्नं यानपात्रं, यद्वा विस्मृतमिदं दुर्दैवस्य कृत्यं, संप्रति मा वलनावसरे स्मृतिविषयं यासीत् । तच्चिंतानुसारिणैव दैवेन वलमानस्य तस्य प्रचंडदण्डप्रहतभाण्डमिव शतखण्डीकृतः पोतः । दैवान्निःपुण्यकः फलके लग्नः । कथंचित् अब्धितीरग्रामं प्राप्तः । तद्ग्रामठक्कुरमवलगति स्म । अन्यदा धाट्या निःपातितष्ठक्कुरः । निष्पुण्यकश्च ठक्कुरसुतबुद्ध्या बाध्ध्वानीतः पल्ल्यां । तद्दिवस एव चान्यपल्लीपतिना विनाशिता सा पल्ली । ततस्तैरपि ‘निर्भाग्य’ इति निष्काशितः। यतः—“ खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके, वाञ्छन् स्थानमनातपं विधिवशाद् बिल्वस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः , प्रायो गच्छति यत्र दैवहतकस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ १ ॥ ” एवमेकोनसहस्रान्यान्यस्थानेषु तस्करजलानलस्वचक्रपरचक्रमरकाद्यनेकोपद्रवसंभवान्निष्काशनादिना महादुःखं वहन्महाटव्यां सप्रत्ययसेलकयक्षप्रासादं प्राप्त एकाग्रतया तमाराधयामास । स्वदुःखनिवेदनपूर्वं एकविंशत्योपवासैश्च तुष्टो यक्षः प्राह,—“ भद्र ! संध्यायां मम पुरः सुवर्णचंद्रकसहस्राङ्कितो महान् मयूरो नृत्यं करिष्यति, प्रतिदिनं पतितानि तत्क-

नकपिच्छानि त्वया ग्राह्याणि " । हृष्टेन तेनापि कियन्त्यपि गलितानि सायं गृहीतानि एवं प्रत्यहं ग्रहणान्नवशती पिच्छानां प्राप्ता, शतमेकं शेषं तिष्ठति । अथ दुष्कर्मप्रेरितेन तेन चिन्तितं—" एतद्ग्रहणायाद्यापि कियच्चिरमत्रारण्ये स्थातव्यं, तद्वरमेकमुष्ट्यैव सर्वाण्यपि गृह्णामि " इति तद्दिने नृत्यन्मयूरस्य तान्येकमुष्ट्यैव गृहीतुं यावत्प्रवृत्तः तावत्केकी काकरूपः सन्नुड्डीय गतः । पूर्वगृहीतपिच्छान्यपि नष्टानि । यतः—" दैवमुल्लंघ्य यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत् । सरोऽम्भश्चातकेनात्तं गलरन्ध्रेण गच्छति ॥ १ ॥ " ततो धिग् मया मुधैवौत्सुक्यं कृतमिति विषण्ण इतस्ततो भ्रमन् ज्ञानिनं मुनिमेकं दृष्ट्वा नत्वा च स्वप्राक्कर्मस्वरूपं पप्रच्छ । तेनाप्युक्तं यथानुभूतं प्राग्भवस्वरूपं वक्त्या । ततस्तद्देवद्रव्योपजीवनप्रायश्चित्तं ययाचे । मुनिनाप्युक्तं समधिकतावद्देवद्रव्यप्रदानतद्द्रव्यरक्षावृद्ध्यादिना तद्दुष्कर्मप्रतीकारः, सर्वाङ्गीणभोगार्द्धिसुखलाभश्च स्यात् । ततस्तेन सहस्रगुणदेवद्रव्यप्रदानावधिवस्त्राहारादिनिर्वाहमात्रादधिकं स्वल्पमपि द्रव्यं न संग्राह्यमिति मुनिसमक्षं नियमो जगृहे, विशुद्धश्राद्धधर्मश्च । ततो यद्यद् व्यवहरति तत्र तत्र बहु द्रव्यमर्जयति ददाति च देवस्य । एवं स्वल्पैरेव दिवसैः प्रागुपजीवितसहस्रकाकणीस्थाने काकणीलक्षदशकं प्रादायि । ततो देवस्यानृणीभूतः क्रमादर्जितप्रभूततरद्रव्यः स्वपुरे प्राप्तो महेभ्यमुख्यतया राज्ञापि मान्यः । स्वयं कारितेष्वन्येषु च सर्वजैनप्रासादेषु सर्वशक्त्या सर्वाङ्गीणचिन्ताकरणपूर्वकं प्रत्यहं महापूजाप्रभावनादिविधापनसम्यग्देवद्रव्यरक्षणयथायुक्तिवृद्धिप्रापणाद्युद्भूतपुण्येन चिरसमयं सञ्चितेन जिननामकर्म बद्धवान् । अवसरे च दीक्षामाददे । तत्रापि गीतार्थीभूतः प्रभूतयथार्हधर्मदेशनादिना देवभक्त्यतिशयेन जिनभक्तिरूपं प्रथमं स्थानकमाराध्यार्हन्नामकर्म निकाचितवान् । ततः सर्वार्थसिद्धे देवभूयमनुभूय महाविदेहेऽर्हद्धिभूतिं भुक्त्वा सिद्धयति" ॥ इति देवद्रव्ये सागरश्रेष्ठिकथा ॥ अथ ज्ञानसाधारणद्रव्ययोर्दृष्टान्तः ॥ " भोगपुरे पुरे चतुर्विंशतिकनककोटिस्वामी धनावहश्रेष्ठी । भार्या धनवती । तयोर्यमलजातौ सुतौ कर्मसारपुण्यसारौ सौभाग्यसारौ । पित्रान्यदा ' कीदृशावेतौ भाविनौ " ? इति नैमित्तिकः पृष्टः प्राह,—कर्मसारो जडप्रकृतिरतिनिष्प्रज्ञो विपरीतबुद्धितया बहूपक्रमेऽपि प्राक्तनसर्वद्रव्यनिर्गमनव्यद्रव्योपार्जनाभावादिना बहुकालं भृशं दारिद्र्यदास्यादिदुःखवान् भावी । पुण्यसारोऽपि प्राच्यसर्वद्रव्यस्य नव्योपार्जितद्रव्यस्यापि पुनः पुनर्हान्या तथैव दुःखी भावी, परं वाणिज्यादिकलाकुशलो भविता । द्वयोश्च वार्द्धके धनसौख्यसन्तत्यादिवृद्धिर्भवित्रीति । क्रमादुभावपि विद्योपाध्यायस्य पाठनायार्पितौ । पुण्यसारः सुखेन सर्वविद्या अधीतवान् । कर्मसारस्य तु बहूपक्रमेणाप्यक्षरमात्रमपि नायाति, किं बहुना वाचनलिखनाद्यपि कर्तुं न शक्नोति, सर्वथा पशुरेवेति पाठकेनापि पाठनं मुक्तं । द्वावपि यौवनस्थौ पितृभ्यां समृद्धतया सुलभे महेभ्यकन्ये परिणायितौ सोत्सवं । ' मा मिथः कलहायिषातां ' इति द्वावपि द्वादश द्वादश कनककोटीर्दत्वा पृथक् कृतौ । पितरौ तु प्रव्रज्य स्वर्गतौ । अथ कर्मसारः स्वजनादिभिर्वार्यमाणोऽपि स्वकुबुद्ध्या तत्तद्वाणिज्यं कुरुते, यत्र यत्र अर्थहानिरेव । एवं स्वल्पैरेव दिनैर्जनकार्पिता द्वादश कोटयो निर्गमिताः । पुण्यसारस्य तु द्वादश कोटयः खात्रं दत्वा तस्करैर्गृहीताः । उभावपि जातौ दरिद्रौ त्यक्तौ स्वजनादिभिः । भार्ये अपि क्षुधार्दिते गते पितृगृहे । यतः—" अलिअंपि जणो धणवंतयस्स सयणत्तणं पयासेइ । आसण्णबंधवेणवि, लज्जिज्जइ झीणविहवेण ॥ १ ॥ गुणवंपि निग्गुणच्चिअ गणिज्जए परिअणेण गयविहवो । दक्खत्ताइगुणेहिं अलिएहिं विगिज्जए सधणो ॥ २ ॥" ततो निर्बुद्धिनिर्भाग्यावेति लोकैर्दत्तापमानौ लज्जमानौ तौ गतौ देशान्तरं । स्थितौ च पृथक् पृथक् क्वापि महेभ्यगृहे । अन्योपायाभावाद्भृत्यवृत्त्या यस्य च गृहे कर्मसारः स्थितः, सोऽलीकव्यवहारी कृपणश्रेति । प्रोक्तवेतनमपि न दत्ते । अमुकदिने दास्यामीति मुहुर्मुहुस्तं वञ्चयते । इति बहुभिर्दिनैराद्येन किमपि धनं नार्जितं । द्वितीयेन तु कियदर्जितं परं तत् प्रयत्नगोपितमपि धूर्तेनापहृतं । एवमन्यान्यस्थानेषु भृत्यवृत्त्या धातुवादखनिवादसिद्धरसायनरोहणाद्रिगमनमंत्रसाधनरुदन्त्याद्यौषधीग्रहणादिना चैकादशवारान्महोपक्रमकरणेऽपि कुबुद्ध्यान्यान्यवैपरीत्यविधानादाद्येन क्वापि धनं नार्जितं, किन्तु तत्तद्दुःखान्येव सोढानि । अपरेण पुनरर्जितमपि प्रमादादिनैकादशवारान्निर्गमितं । ततोऽत्युद्विग्नौ तौ पोतमारुह्य रत्नद्वीपं गत्वा सप्रत्ययरत्नद्वीपदेव्यग्रे मृत्युमप्यङ्गीकृत्य निविष्टौ । अष्टमे उपवासे ' नास्ति युवयोर्भाग्यं ' इत्युक्तो देव्या । ततः कर्मसार उत्थितः । पुण्यसारस्य त्वेकविंशत्योपवासैर्दत्तं तया चिन्तारत्नं । कर्मसारः पश्चात्तापं कुर्वन् पुण्यसारेणोक्तः—" मा विषीद एतच्चिन्तारत्ने तवापि चिन्तितं सेत्स्यति इति । ' अथ द्वावपि प्रीतौ निवर्त्तमानौ पोतमारूढौ । रात्रौ च राकाशशाङ्कोदये वृद्धेनोक्तं, " भ्रातः! स्फुटीकुरु चिन्तारत्नं विलोक्यते तस्य चन्द्रस्य वाधिकं तेज इति ? " । लघुनापि पोततटस्थेन दुर्दैवप्रेरितेन रत्नं हस्ते नीत्वा, क्षणं रत्ने क्षणं चन्द्रे च दृष्टिं निदधता पातितं रत्नं रत्नाकरान्तर्मनोरथैः सह । ततो द्वावपि समदुःखौ स्वपुरं प्राप्तौ । ज्ञानिपार्श्वे स्वप्राग्भवमप्राष्टाम् । ज्ञानी प्राह—" चन्द्रपुरे जिनदत्तजिनदासश्रेष्ठिनौ, परमार्हतौ । अन्यदा तत्र श्रावकैर्मीलितं प्रभूतं ज्ञानद्रव्यं साधारणद्रव्यं च तयोः क्रमादर्पितं रक्षायै । तौ सम्यग् रक्षां कुरुतः । अन्येद्युराद्येन स्वपुस्तिकायां किञ्चिद् गाढविलोक्यमानं लेखकपार्श्वाल्लेखितं, पार्श्वे चापरद्रव्याभावादिदमपि ज्ञानस्थानमेवेति, विचिन्त्य ज्ञानद्रव्याद् द्वादशद्रम्मा लेखकस्यार्पिताः । द्वितीयेन तु, " साधारणद्रव्यं सप्तक्षेत्रयोग्यत्वेन श्राद्धानामपि योग्यं, अहमपि श्रावक " इति विमृश्य साधारणद्रव्याद् द्वादश द्रम्मा स्वगृहगाढप्रयोजने पार्श्वेऽन्यद्रव्याभावाद् व्ययिताः ।

ततो मृत्वा तौ तद्दुष्कर्मणा प्रथमं नरकं गतौ । यदुक्तं वेदान्तेऽपि—" प्रभास्वे मा मतिं कुर्यात्प्राणैः कण्ठगतैरपि । अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति प्रभादग्धो न रोहति ॥ १ ॥ प्रभास्वं ब्रह्महत्या च दरिद्रस्य च यद्धनम् । गुरुपत्नी देवद्रव्यं स्वर्गस्थमपि पातयेत् ॥ २ ॥" प्रभास्वं साधारणद्रव्यमित्यर्थः । नरकोध्धृतौ च तौ जातौ सरीसृपौ । ततो द्वितीयपृथिव्यां नारकौ । ततो गृध्रौ । ततस्तृतीयपृथिव्यां । एवं एकद्व्यादिभवान्तरितौ सप्तसु पृथ्वीषु एकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु च द्वादशसहस्रभवेषु भूयस्तरदुःखमनुभूय बहुक्षीणतद्दुष्कर्माणौ युवां जातौ । द्वयोरपि द्वादशद्रम्मोपभोगाद् द्वादशसहस्रभवेषु तादृग् दुःखमस्मिन् भवेऽपि द्वादशकोटिनिर्गमनं द्वादश वारान् बहूपक्रमेऽपि धनलाभधनहानिपरगृहदास्यदुःखादि जातं । कर्मसारस्य च तद्ज्ञानद्रव्योपजीवनादपि निष्प्रज्ञत्वनिर्बुद्धित्वाद्यधिकं । इति श्रुत्वाद्वाभ्यां श्राद्धधर्मं प्रपद्य प्रायश्चित्तपदे द्वादश द्रम्माः सहस्रगुणा ज्ञानसाधारणयोरुत्पन्न एवार्पणीया इति नियमो जगृहे । ततो द्वयोरपि प्राक्कर्मक्षयाद्धनोत्पत्तिभवनेन सहस्रगुणतदर्पणेन च क्रमाद् द्वादशकनककोट्योऽभूवन् । ततो महेभ्यसुश्रावकतया सम्यग् ज्ञानसाधारणद्रव्यरक्षातदुत्सर्पणादिना श्राद्धधर्ममाराध्य प्रव्रज्य च सिद्धौ । " इति ज्ञानसाधारणद्रव्योपरि कर्मसारपुण्यसारकथानकम् ॥ " ज्ञानद्रव्यं हि देवद्रव्यवन्न कल्पते एव श्राद्धानां । साधारणमपि द्रव्यं संघदत्तमेव कल्पते व्यापारयितुं नत्वन्यथा । संघेनापि सप्तक्षेत्रीकार्य एव व्यापार्यं न मार्गणादिभ्यो देयं । सांप्रतिकव्यवहारेण तु यद् गुरुन्युञ्छनादिना साधारणं कृतं स्यात्तस्य श्रावकश्राविकाणामर्पणे युक्तिरेव न दृश्यते । शालादिकार्ये तु तद् व्यापार्यते श्राद्धैः । एवं ज्ञानसत्कं कागदपत्रादि साध्वाद्यर्पितं श्राद्धेन स्वकार्ये न व्यापार्यं । स्वपुस्तिकायामपि न स्थाप्यं समधिकनिष्क्रयं विना । साध्वादिसत्कमुखवस्त्रिकादेरपि व्यापारणं न युज्यते गुरुद्रव्यत्वात् । स्थापनाचार्यजपमालादि तु प्रायः श्राद्धार्पणार्थं गुरुभिर्विह्रियते, तेन गुर्वर्पिततद्ग्रहणव्यवहारो दृश्यते । गुर्वादेशं विना च साधुसाध्वीनां लेखकपार्श्वाल्लेखनं वस्त्रसूत्रादिविहरणमपि न कल्पते इत्याद्यपि चिन्त्यं । तदेवं स्वल्पोपजीवनमात्रेऽपि मात्राधिकं दारुणविपाकं विज्ञाय विवेकिभिर्देवज्ञानसाधारणद्रव्याणां स्वल्पोऽप्युपभोगः सर्वथापि परिहार्यः । अत एव मालोद्घट्टनपरिधापनिकामोचनन्युंछनकरणादावपि तदैव द्रव्यार्पणं युक्तं । तथासंभवाभावेऽपि यथा यथा शीघ्रमर्पयति, तथा तथाऽधिक गुणो, विलम्बकरणे हि जातु दुर्दैवात्सर्वस्वहानिमृत्यादिसंभवे दुर्गत्यादि दुर्वारं सुश्राद्धस्यापि । श्रूयते हि महापुरे पुरे महेभ्यः श्रेष्ठी ऋषभदत्तः परमार्हतः । पर्वणि चैत्ये गतः । पार्श्वे द्रव्याभावादुद्धारके परिधापनिकार्पणं प्रतिपेदे । सद्यश्च तेनान्यान्यकार्यव्यग्रेण सा नार्पिता । अन्यदा दुर्दैवात्तद् गृहे धाटी प्रविष्टा । सर्वस्वं लुण्टितं । श्रेष्ठी शस्त्रहस्तो भीतैर्लुण्टाकैः शस्त्रघातैर्हतो मृत्वा तत्रैव पुरे निर्दयदरिद्रकृपणमहिषवाहकगृहे महिषो जातो निरन्तरं निरादिभारं प्रतिगृहं वहति । तच्च पुरमुच्चैस्तरं नदीनीरं च नीचैस्तरं तेनोच्चैस्तरभूचटनाहोरात्रभारवहनबहुक्षुन्निरन्तरनिर्दयनाडीघातादिभिर्महाव्यथाश्चिरं सेहे । सोऽन्येद्युर्नव्यनिष्पद्यमानचैत्यजगतीकृते जलं वहंश्चैत्यार्चादि दृष्ट्वा जातजातिस्मृतिश्चैत्यं कथमप्यमुञ्चन् ज्ञानिवचसा प्राग्भवपुत्रैर्द्रव्यं दत्वा महिषवाहकान्मोचितः । प्राग्भवोक्तं देवदेयं सहस्रगुणं प्रदायानृणीकृतोऽनशनेन स्वर्गतः क्रमान्मोक्षं च । इति देयार्पणेविलम्बकरणे दृष्टान्तः । तस्माद्देवज्ञानादेर्देयं क्षणमपि न स्थाप्यं । अन्यस्यापि हि देयस्य प्रदाने विवेकिभिः सर्वथा न विलम्ब्यते, किं पुनर्देवज्ञानादेः । यदा च यावता मालापरिधानादि कृतं तदा तावद्देवादिद्रव्यं जातं । तच्च कथमुपभुज्यते ? । कथं वा तल्लाभादि गृह्यते ? । पूर्वोक्तदेवादिद्रव्योपभोगदोषप्रसंगात् । तस्मात्सद्य एव तदर्पणीयं । यस्तु सद्योऽर्पयितुमशक्तस्तेनादावेव पक्षार्द्धपक्षाद्यवधिः स्फुटं कार्यः । अवधिमध्ये च स्वयमर्प्यं मार्गणादि विनापि । अवध्युल्लङ्घने देवद्रव्योपभोगदोषः । उद्ग्राहणिकापि शीघ्रमभग्नतयातच्चिन्ताकारकैः स्वद्रव्यवद्देवादिद्रव्येऽपि कार्या, अन्यथा बहुविलम्बे दुर्भिक्षदेशभङ्गदौःस्थ्याद्यापातस्यापि सम्भवाद्बहूपक्रमेऽपि तदसिद्धेः । तथा च महादोषः—" यथा—महेन्द्रपुरेऽर्हच्चैत्ये चन्दनभोगपुष्पाक्षतफलनैवेद्यदीपतैलकोशपूजोपस्करतत्समारचनचैत्यसमारचनचैत्यद्रव्योद्ग्राहणिकातल्लेख्यकसुयत्नतत्स्थापनतदायव्ययादिचिन्तायां पृथक् पृथक् चिन्ताकर्तारः प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारः श्रीसङ्घेन नियोजिताः सम्यक् चिन्तां कुर्वन्ति । अन्यदा मुख्यश्चिन्ताकृदुद्ग्राहणिकाकरणादौ यत्तद्वचनश्रवणादिना दूनस्तच्चिन्तायां शिथिलीभूतः । ' मुख्यानुयायिनो व्यवहाराः ' इत्यन्येऽपि शिथिलीभूताः । तावता देशभङ्गादिना बहु देवद्रव्यं विनष्टं । तत्कर्मणा सोऽसंख्यभवान् भ्रान्तः । इति चिंताशैथिल्ये ज्ञातम् । तथा देवादिदेयं सम्यगेवार्प्यं नतु घृष्टकूटनाणकादिना, यथा कथञ्चित् देवद्रव्योपभोगदोषापत्तेः । तथा देवज्ञानसाधारणसंबन्धिगृहहट्टक्षेत्रवाटिकापाषाणेष्टकाकाष्ठवंशकवेल्लुकमृत्सुधादिकं श्रीखण्डकेसरभोगपुष्पादिकं पिङ्गानिकाचङ्गेरीधूपपात्रकलशवासकुंपिकादिकं श्रीकरीचमरचन्द्रोदयझल्लरीभेर्यादिवाद्यसाबाणसिरावकजवनिकाकम्बलकटकपाटपट्टपट्टिकाकुण्डिकाकुम्भउरसकज्जलजलप्रदीपादिकं चैत्यशालाप्रणालाद्यागतजलाद्यपि च स्वकार्ये किमपि न व्यापार्यं, देवद्रव्यवत्तदुपभोगस्यापि दुष्टत्वात् । चमरसाबादीनां मलिनीभवनत्रुटनपाटनादिसंभवेत्वधिकदोषोऽपि । आह च—" विधाय दीपं देवानां पुरस्तेन पुनर्नहि । गृहकार्याणि कार्याणि तिर्यङ्ङपि भवेद्यतः ॥ १ ॥" इन्द्रपुरे देवसेनो व्यवहारी । तस्य धनसेन औष्ट्रिकः सेवकः । तस्य गृहान्नित्यमेका उष्ट्रिका देवसेनगृहे समेति । कुट्टयित्वा धनसेनेन गृहे नीतापि पुनर्देवसेनगृह एव यात्वा तिष्ठति । इभ्येन मूल्येन गृहीत्वा स्थापिता ।

उभयोरपि स्नेहः एकदा ज्ञानी पृष्टः स्नेहकारणं प्राह । एषा पूर्वभवे तव माताऽभूत् । तया जिनस्याग्रे दीपं कृत्वा पश्चात्तेनैव दीपेन गृहकार्याणि कृतानि । धूपाङ्गारेण चुल्ली सन्धुक्षिता । तेन कर्मणा उष्ट्री जाता। यतः—अतो देवदीपे लेखा न वाच्यन्ते । गृहकार्यं न क्रियते । नाणकं न परीक्ष्यते । देवदीपाद्दीपः स्वकार्ये न क्रियते । देवश्रीखण्डेन तिलकं न क्रियते स्वललाटादौ । देवजलेन करौ न प्रक्षाल्यौ । देवस्य शेषापि पतिता स्वल्पैव च गृह्यते न शरीरादुत्तार्य ।देवसत्कं च झल्लरीभेर्यादि गुरूणामपि सङ्घस्यापि चाग्रे न वाद्यं । केचित्त्वाहुः , पुष्टालम्बने यदि देवझल्लर्यादि व्यापार्यते, तदा पूर्वं बहुनिष्क्रयो देवस्य मोच्यो। यतः—" मुल्लं विणा जिणाणं, उवगरणं चमरछत्तकलसाई । जो वावारइ मूढो, नियकज्जे सो हवइ दुहिओ ॥१॥" निष्क्रयं दत्वा स्वकार्यार्थं गृहीतस्य देवझल्लर्यादिकस्य जातु भङ्गादिविनाशे स्वद्रव्ये समारचनं कार्यं । स्वगृहार्थकृतदीपस्य देवदर्शनार्थमेव देवाग्रे आनयनेऽपि देवसत्कत्वं न स्यात्, पूजार्थमेव देवाग्रे मोचने तु देवसत्कत्वं । मुख्यवृत्त्या देवदीपकृते कौशिकादि पृथगेव कार्यं । स्वकौशिकादौ देवपूजार्थं दीपकरणे तु तैलवर्त्यादि स्वकार्ये न व्यापार्यं ।एवं केनाप्यर्चाकृत्कराङ्घ्रिक्षालनाद्यर्थं यदि जलं चैत्ये मुक्तं स्यात्तदा तज्जलव्यापारणेऽपि न दोषः । तत एव स्वगृहे पिङ्गानिकाचङ्गेरीओरसादि श्रीखंडकर्पूरकस्तूर्यादि च स्वनिश्रास्थ(र्थ)मेव देवपूजादौ व्यापार्यं, न तु देवसत्कं कार्यं। तथा सति स्वगृहप्रयोजनेऽपि व्यापारयितुं कल्पते, एवं झल्लरीभेर्याद्यपि । यदि साधारणं कृत्वा मुक्तं स्यात्तदा धर्मकार्ये सर्वत्र कल्पते । स्वसत्कं तु साबाणजवनिकादि कियद्दिनानि देवगृहादौ विलोक्यमानत्वेन व्यापारणाय मुक्तमपि देवादिसत्कं न स्यात्, अभिप्रायस्यैव प्रमाणीकरणात् । अन्यथास्वभाजनस्थनैवेद्यढोकने भाजनानामपि देवसत्कीभवनप्रसङ्गः । गृहाट्टादि च देवज्ञानसत्कं भाटकेनापि श्राद्धैर्न व्यापार्यं निःशूकताद्यापत्तेः । साधारणसम्बंधि तु संघानुमत्या यदि व्यापार्यते, तदापि लोकव्यवहाररीत्या भाटकमर्प्यते नतु न्यूनं, तच्चोक्तदिनमध्ये स्वयमेवार्प्यं । तत्र च यद् भित्यादि प्राक्तनं विनश्यत्समारच्यते, तत्र यावल्लगति तावद् भाटकमध्ये वालनीयमिति, तथा लोकव्यवहारात्। यत्तु स्वकार्यार्थमालयादि नव्यं कार्यते, तत्र यल्लगति तद् भाटकमध्ये न वाल्यं, साधारणद्रव्योपजीवनदोषापत्तेः । सीदन् साधर्मिकस्तु सङ्घोक्त्या भाटकार्पणं विनापि साधारणे गृहे वसति । तथान्यस्थानाभावे तीर्थादौ चैत्ये यदि बहुस्थितिस्वापादि क्रियते तदापि व्यापारणानुसारेणाधिकनिष्क्रयो मोच्यः । स्तोकनिष्क्रयार्पणे स्पष्ट एव दोषः । एवं च सम्यग् निष्क्रयार्पणं विना देवज्ञानसाधारणसत्कं कर्पटकनालिकेरस्वर्णरूप्यपट्टिकाकलशपुष्पपक्वान्नसुखभक्षिकादिकमुद्यापननन्दिपुस्तिकार्चादौ न मोच्यं । उद्यापनादौ हि प्रौढाडम्बरेण स्वनाम्ना मण्डिते बहुजनश्लाघादि स्यात् । स च स्तोकं निष्क्रयं मुञ्चतीति व्यक्त एव दोषः । अत्र लक्ष्मीवती ज्ञातम् । " यथा—सा महर्द्धिर्धर्मिष्ठा महत्वार्थिनी स्तोकस्तोकनिष्क्रयार्पणेन विविधोद्यापनादिपुण्यकार्याणि प्रौढाडम्बराण्यजस्रं करोति कारयति च। देवादिद्रव्यं वर्द्धयन्त्यस्मि, प्रभावनां च प्रोज्झम्भयन्त्यस्मीति धिया । एवं श्राद्धधर्ममाराध्य मृता स्वर्गतापि प्रज्ञापराधदोषाद्धीनसुरीत्वेनोत्पन्ना, क्रमाच्चुता महेभ्यस्य निरपत्यस्य मान्यपुत्रीत्वेनोत्पन्ना । परं तस्यागर्भस्थत्वे मातुः सीमन्तमहः परचक्रभयोद्रेकेण जन्मषष्ठीनामस्थापनामुण्डनादिमहाश्च नृपत्यमात्यादीनां गृहे शोकोत्पत्या नाजायन्त पित्रा प्रौढप्रौढतराडम्बरेण प्रारब्धा अपि । तथा मणिस्वर्णाभरणानि सर्वाङ्गीणानि पित्रा सादरं कारितान्यपि तया दिनमात्रमपि परिधातुं नाशक्यन्त स्तेनादिभयेन । एवं भोजननेपथ्यादावपि प्रायो यद्यत्सामान्यं तत्तत्तस्या आपतती सर्वत्र मान्यत्वेऽपि प्राक्कर्मदोषेण। तदुक्तं केनचित्—" सायर तुज्झ न दोसो दोसो अम्हाणपुव्वकम्माणं । रयणायरंमि भरिए, सालुरो हत्थि मे लग्गो ॥ १ ॥" अस्या एकोऽपि महो न जातोऽस्तीत्यत्याडम्बरेण पित्रा तस्या विवाहे विधीयमाने लग्नासत्तौ माता मृता तेन निरुत्सवं पाणिग्रहणमात्रमजनि । महेभ्योदारश्वशुरगृहगमनेऽपि मान्यत्वेऽपि च प्राग्वन्नवनवभयशोकमान्द्यादिना मनोऽभीष्टभोगसुखोत्सवादियोगस्तस्याः प्रायो नासीत् । ततस्तयाऽत्युद्विग्नया संविग्नया च क्वचित् केवली पृष्टः प्रोचे, " प्राग्भवे त्वया स्तोकनिष्क्रयार्पणप्रौढाडम्बरदर्शनादिना दुष्कर्मार्जितं तत्फलमिदं " । ततः सा तत्पापमालोच्य प्रव्रज्य क्रमात् सिद्धा ॥ तस्मादुद्यापनढौकनादौ निष्क्रयग्राह्यवर्त्तुलिकानालिकेरमोदकादेर्यावन्मूल्यं स्यात्तावत्तन्निष्पादनानयनाद्युपक्रमपदे तदनुसारेण कियदधिकं चार्पणीयं । एवं निष्क्रयशुद्धिः। केनचित् सविस्तरोद्यापनादौ स्वनाम्ना मण्डितेऽधिकशक्त्याद्यभावात्तदुद्यापनाचारसत्यापनार्थं कश्चिद्यावन्मुञ्चति, तावतापि न दोषः । तथा स्वगृहचैत्यढौकितचोक्षपूगीफलनैवेद्यादिविक्रयोत्थं पुष्पभोगादि स्वगृहचैत्ये न व्यापार्यं । नापि चैत्ये स्वयमारोप्यं, किन्तु सम्यग् स्वरूपमुक्त्वार्चकादेः पार्श्वात्। तद्योगाभावे तु सर्वेषां स्फुटं स्वरूपमुक्त्वा स्वयमप्यारोपयेत्, अन्यथा मुधाजनप्रशंसादिदोषः । गृहचैत्यनैवेद्यादि चारामिकस्य प्रागुक्तमासदेयस्थाने नार्प्यं, आदावेव नैवेद्यार्पणेन मासदेयोक्तौ तु न दोषः। मुख्यवृत्त्या तु मासदेयं पृथगेव कार्यं । गृहचैत्यनैवेद्यचोक्षादि तु देवगृहे मोच्यमन्यथा गृहचैत्यद्रव्येणैव गृहचैत्यं पूजितं स्यान्नतु स्वद्रव्येण । तथा चानादरावज्ञादिदोषः । न चैवं युक्तं स्वदेहगृहकुटुम्बाद्यर्थं भूयसोऽपि व्ययस्य गृहस्थेन करणात् । देवगृहे देवपूजापि स्वद्रव्येणैव यथाशक्ति कार्या, नतु स्वगृहढौकितनैवेद्यादिविक्रयोत्थद्रव्येण । देवसत्कपुष्पादिना वा, प्रागुक्तदोषात् । तथा देवगृहागतं नैवेद्याक्षतादि स्ववस्तुवत् सम्यग् रक्षणीयं सम्यग् मूल्यादियुक्त्या च विक्रेयं न तु यथा तथा मोच्यं, देव-

द्रव्यविनाशादिदोषापत्तेः । सर्वप्रयत्नेन रक्षणादिचिन्ता करणेऽपि जातु चौराग्न्याद्युपद्रवाद्देवद्रव्यादि विनश्यति, तदा तु चिन्ताकर्ता निर्दोष एवावश्यंभाविभावस्याप्रतिकार्यत्वात् । तथा देवगुरुयात्रातीर्थसङ्घार्चासाधर्मिकवात्सल्यस्नात्रप्रभावनाज्ञानलेखनवाचनादौ यद्यन्यसत्कधनं व्ययार्थं गृह्यते तदा चतुष्पञ्चसमक्षमेव ग्राह्यं । व्ययसमये च गुरुसङ्घाद्यग्रे सम्यक् स्फुटं स्वरूपं वाच्यमन्यथा दोषः । तीर्थादौ च पूजास्नात्रध्वजपरिधापनिकाद्यवश्यकृत्येष्वन्यधनं न क्षेप्यं । तानि यथाशक्ति स्वयं कृत्वान्यधनं महापूजाभोगाङ्गाद्यर्चनादिना सर्वसमक्षं पृथगेव व्ययितव्यं । यदा बहुभिः सम्भूय यात्रावात्सल्यसङ्घार्चादि क्रियते, तदा येषां यथाभागस्तथा सम्यग् वाच्यमन्यथा पुण्यव्ययचौर्याद्यापत्तेः । तथा अन्त्यावस्थायां पित्रादीनां यन्मान्यते, तत्सावधानत्वे गुरुश्राद्धादिबहुसमक्षमेवं वाच्यं । यद्भवन्निमित्तमियद्दिनमध्ये इयद् व्यययिष्यामि, तदनुमोदना भवद्भिः कार्येति । तदपि सद्यः सर्वज्ञातं व्ययितव्यं । स्वनाम्ना व्यये स्तैन्यादिदोषः पुण्यस्थानेऽपि, स च महर्षेरपि हीनताहेतुः । यदार्षम्—"तवतेणे वयतेणे, रूवतेणे य जे नरे । आयारभावतेणे अ, कुव्वइ देवकिव्विसं ॥ १ ॥" धर्मव्ययश्च मुख्यवृत्त्या साधारण एव क्रियते, यथा यथा विशेष विलोक्यमानं धर्मस्थाने तदुपयोगः स्यात् । सप्तक्षेत्र्यां हि यत्सीदत् क्षेत्रं स्यात्तदुपष्टम्भे भूयान् लाभो दृश्यते । सीदन् श्राद्धोऽपि तदुपष्टम्भेन सधनीभूतः सप्तक्षेत्रीमपि पुष्णाति । लोकेऽप्युक्तं—"दरिद्रं भर राजेन्द्र ! मा समृद्धं कदाचन । व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरोगस्य किमौषधम् ? ॥ १ ॥" अत एव प्रभावनासङ्घपरिधापनिकासम्यक्त्वमोदकलम्भनादौ निःस्वसाधर्मिकाणां विशिष्टमेव वस्त्वर्पयितुं युक्तमन्यथा धर्मावज्ञादिदोषः । युक्तौ निःस्वानां सस्वेभ्योऽधिकं दीयते । तदयुक्तौ सर्वेषां समं । श्रूयते हि यमुनापुरे ठक्कुरजिनदासेन धनिनां दर्शनमोदके एकैकः सौवर्णः, क्षिप्तौ निःस्वानां तु द्वौ द्वौ । मुख्यवृत्त्या पित्रादेः पुत्रादेश्च मिथोव्ययादिमाननं प्रागेव कार्यं, को वेद क कथं कस्य वा मृतिः स्यादिति । यच्च मानितं तत् पृथगेव व्ययितव्यं । स्वयं क्रियमाणभोजनदानादिरूपव्ययमध्ये न क्षेप्यं, मुधा धर्मस्थाने दोषापत्तेः । एवं सति ये यात्रादौ भोजनशकटसंप्रेषणादिव्ययं सर्वं मानितव्ययमध्ये गणयन्ति, तेषां मूढानां न ज्ञायते का गतिः ? यात्राद्यर्थं हि यावन्मानितं तावद्देवादि द्रव्यं जातं, तस्यान्येन स्वभोजनादौ व्यये कथं न देवादिद्रव्योपभोगदोषः ? । एवञ्चाज्ञानप्रज्ञापराधादिना यः कश्चित्कचिद्देवादिद्रव्योपभोगो जातः स्यात्, तत्प्रायश्चित्तपदे उपभोगसंभवानुसारेण कियत् कियत् स्वद्रव्यं देवज्ञानसाधारणसम्बन्धि करोति । अन्त्यावस्थायां च विशिष्य । अन्यत्र हि धर्मपदादौ शक्त्याद्यभावे व्ययः स्वल्पोऽपि भवतु । ऋणं तु सर्वं सम्यक् संशोध्यं विशिष्य च देवादिविषयं । यद्वादिष्म—"ऋणं ह्येकक्षणं नैव धार्यमाणेन कुत्रचित् । देवादिविषयं तत्तु कः कुर्यादतिदुस्सहम् ॥ १ ॥" तस्मात् सर्वत्र वैविक्त्यं कार्यं सुधिया । आह च—"प्रतिपच्चन्द्रं सुरभी, नकुलीं नकुलः पयश्च कलहंसः । चित्रकवल्लीं पक्षी सूक्ष्मं धर्मं सुधीर्वेत्ति ॥ १ ॥" इत्यलं प्रसङ्गेन अथ गाथोत्तरार्द्धव्याख्या—एवं जिनार्चां विधाय, दृढा नतु शिथिलाः पञ्च ज्ञानादय आचाराः, "काले विणए बहुमाणे" इत्याद्यागमोक्ता यस्य सः । तथा आचारपञ्चकव्याख्यात्वस्मदुपज्ञादाचारप्रदीपग्रन्थाद् ज्ञेया । एवं विधस्य गुरोराचार्यादेः पार्श्वे प्रत्याख्यानं स्वयं यत्प्राक्कृतं तदेव विशिष्टं वा विधिनोच्चारयति, गुरुमुखेन प्रतिपद्यते इत्यर्थः । त्रिविधं हि प्रत्याख्यानविधानं आत्मसाक्षिकं देवसाक्षिकं गुरुसाक्षिकं च । तद्विधिश्चायं, चैत्ये देववन्दनार्थमागतानां स्ना⋯दिदर्शनधर्मदेशनाद्यर्थं तत्रैव स्थितानां वसतौ वा चैत्यवन्नैषेधिकीत्रयाभिगमपञ्चकादियथार्हविधिना गत्वा सद्गुरूणां धर्मदेशनायाः प्राक् पश्चाद्वा यथाविधि पञ्चविंशत्यावश्यकविशुद्धं द्वादशावर्त्तवन्दनं दत्ते । महाफलं चेदम् यतः—"नीआगोअं खवे कम्मं, उच्चागोअं निबंधए । सिढिलं कम्मगंठिं तु, वंदणेणं नरो करे ॥ १ ॥ तित्थयरत्तं सम्मत्तखाइअं सत्तमीइ तइआए । आउं वंदणएणं, बद्धं च दसारसीहेण ॥२॥" शीतलाचार्यस्य वन्दनार्थागतविकालबहिःस्थितरात्रिजातकेवलचतुर्भागिनेयानां प्राक्क्रुधा द्रव्यवन्दनं, तद्गिरा भाववन्दने तु केवलं । गुरुवन्दनं च त्रिधा । यद् भाष्यं,—"गुरुवंदणमह तिविहं, तं फिट्टा—थोभ—बारसावत्तं । सिरनमणाइसु पढमं, पुन्नखमासमणदुगि बीअं ॥ १ ॥ तइअं तु छंदणदुगे, तत्थमिहो आइमं सयलसंघे । बीअं तु दंसणीण य, पयट्ठिआणं च तइअं तु ॥२॥" येन च प्रतिक्रमणं कृतं न स्यात्तेन विधिना वन्दनं दातव्यं । यद्भाष्ये—"इरिआ कुसुमिणुसग्गो, चिइवंदणपुत्तिवंदणालोअं । वंदणखामणवंदण, संवरचउथोभदुसज्झाओ ॥ १ ॥ इरिआचिइवंदणपुत्तिवंदणं चरिमवंदणालोअं । वंदण खामणचउथोभदिवसुसग्गो दुसज्झाओ ॥२॥" अनयोर्व्याख्या—"ईर्यापथिकी प्रथमं प्रतिक्रम्यते, तदनु "कुसुमिणेत्यादि" कायोत्सर्गः शतोच्छ्वाससमानः, कुस्वप्नाद्युपलम्भे त्वष्टोत्तरशतोच्छ्वाससमानस्ततश्चैत्यवन्दना, ततः 'पुत्तित्ति' मुखवस्त्रिकाक्षमाश्रमणपूर्वं प्रतिलेख्या, ततो वन्दनकद्वयमालोचनं च, पुनर्वन्दनकद्वयं क्षामणकं च, पुनर्वन्दनकद्वयं 'संवरत्ति' प्रत्याख्यानं च, 'चउथोभत्ति' भगवन् इत्यादीनि चत्वारि क्षमाश्रमणानि, ततः सज्झायसंदिसावउं सज्झायकरउं" इति क्षमाश्रमणद्वयं दत्वा स्वाध्यायः कार्यः । इति प्रातस्त्यवन्दनकविधिः । प्रथममीर्यापथिकी प्रतिक्रमणं, ततश्चैत्यवन्दना, क्षमाश्रमणपूर्वं मुखवस्त्रिका प्रतिलेखनं, वन्दनकद्वयं, "दिवसचरिमं" इति प्रत्याख्यानं च, ततो वन्दनकद्वयमालोचनं च, वन्दनकद्वयं क्षामणं च, 'भगवन्' इत्यादि थोभवन्दनानि चत्वारि, ततो "देवसिअपायच्छित्तेत्ति" कायोत्सर्गः, ततः प्राग्वत्

क्षमाश्रमणद्वयं दत्वा स्वाध्यायः । अयं सान्ध्यवन्दनकविधिः । गुरोर्व्याक्षिप्तत्वादिना द्वादशावर्त्तवन्दनकायोगे थोभवन्दनेनापि गुरुं वन्देत । एवं वन्दनपूर्वं गुरुपार्श्वे प्रत्याख्यानं कार्यं । उक्तं च—" प्रत्याख्यानं यदासीत्तत्करोति गुरुसाक्षिकम् । विशेषेणाथ गृह्णाति, धर्मोऽसौ गुरुसाक्षिकः ॥ १ ॥ " गुरुसाक्षित्वे हि दृढता " गुरुसक्खिओ धम्मो " इति जिनाज्ञाराधनं गुरुवाक्योद्भूतशुभाशयादधिकः क्षयोपशमः, तस्माच्चाधिका प्रतिपत्तिरित्यादिर्गुणः । तत्प्रोक्तं श्रावकप्रज्ञप्तौ—" संतंमिवि परिणामे, गुरुमूलपवज्जणंमि एस गुणो । दढया आणाकरणं, कम्मखओवसम वुड्ढी अ ॥ १ ॥ " एवं च दैवसिकचातुर्मासिकनियमाद्यपि सम्भवे गुरुसाक्षिकं स्वीकार्यं । अत्र द्वादशावर्त्तवन्दनंविधिः । पञ्चनामादिभिर्द्वाविंशत्या मूलद्वारैर्द्विनवत्यधिकचतुःशती प्रतिद्वाररूपः । प्रत्याख्यानविधिश्च दशप्रत्याख्यानादिनवमूलद्वारैर्नवति प्रतिद्वारात्मको भाष्यादेरभ्यूह्यः । प्रत्याख्यानस्य स्वरूपं किञ्चित्प्रागुक्तं । फलं च षण्मास्याचामाम्लतपोऽनन्तरमहेभ्यनृपखेचरेन्द्रादिद्वात्रिंशत्कन्यापरिणेतृधम्मिलादीनामिवेहलोके, परलोके तु चतुर्हत्यादिमहापातककृत्षण्मासीतपस्तद्भवसिद्धदृढप्रहार्यादेरिव प्रतीतं । उक्तमपि—" पच्चक्खाणंमि कए, आसवदाराइं हुंति पिहिआहिं । आसववुच्छेएण य, तन्हावुच्छेअणं हवइ ॥१॥ तन्हावुच्छेएणं, अउलोवसमो भवे मनुस्साणं । अउलोवसमेण पुणो, पच्चक्खाणं हवइ सुद्धं ॥२॥ तत्तो चारित्तधम्मो, कम्मविवेगो अपुव्वकरणं तु । तत्तो केवलनाणं, तत्तो मुक्खो सयासुक्खो ॥३॥" ततो वन्दते यथाविधि चतुर्विधं साध्वादिसङ्घं । चैत्यादौ गुर्वागमनाद्यवसरे चाभ्युत्थानादिप्रतिपत्तिः कार्या । यदाहुः—" अभ्युत्थानं तदालोकेऽभियानं च तदागमे । शिरस्यञ्जलिसंश्लेषः स्वयमासनढौकनम् ॥१॥ आसनाभिग्रहो भक्त्या वन्दना पर्युपासनम् । तद्यानेऽनुगमश्चेति प्रत्तिपतिरियं गुरोः ॥ २ ॥ " आसनाभिग्रह इति आसने उपविष्टेषु गुर्वादिषु स्वयमासितव्यमित्यभिग्रहः । ततश्च,—" न पक्कओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ । न य उरुं समासज्ज, चिट्ठिज्जा गुरुणंतिए ॥ १ ॥ " 'पक्कओत्ति' पक्षतः पार्श्वयोरविनयसंभवात् । ' किच्चाणत्ति ' कृत्यानां गुरूणां ।—"नेव पल्हत्थिअं कुज्जा, पक्खपिंडं च संजए । पाए पसारिए वावि, न चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ २ ॥ " ' पल्हत्थिअंति ' पर्यस्तिकां पक्षपिण्डं बाहुपर्यस्तिकां, ' संजएत्ति ' प्रस्तावादेशसंयतः । " पर्यस्तिका अवष्टम्भं तथा पादप्रसारणम् । विकथाः प्रबलं हास्यं वर्जयेद् गुरुसंनिधौ ॥ ३ ॥ निद्दाविकहापरिवज्जिएहिं गुत्तेहिं पंजलिउडेहिं । भत्तिबहुमाणपुव्वं उवउत्तेहिं सुणेअव्वं ॥ ४ ॥ " इत्यादिश्रुतोक्तविधिना गुरोराशातनात्यजनार्थमर्द्धचतुर्थहस्तप्रमाणादवग्रहक्षेत्राद्बहिर्निर्जन्तुभूभागेऽवस्थाय धर्मदेशनाश्रोतव्या । यतः— " धन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणधर्मनिर्वापी । गुरुवदनमलयनिःसृतवचनरसश्चान्दनस्पर्शः ॥ १ ॥ " धर्मदेशनाश्रवणे चाज्ञानमिथ्याज्ञानव्यपगमसम्यक्तत्त्वावगमानिःसंशयत्वधर्मदृढत्वव्यसनाद्युन्मार्गनिवृत्तिसन्मार्गप्रवृत्तिकषायादिदोषोपशमविनयादिगुणार्जनोपक्रमकुसंसर्गपरिहारसुसंसर्गाङ्गीकारभवनिर्विण्णतासंविग्नतासम्यक्श्राद्धसाधुधर्माभ्युपगमनसर्वाङ्गीणतदैकाग्र्याराधनादयोऽनेकगुणा नास्तिकप्रदेशिनरेशश्रीमदामकुमारपालथावच्चापुत्रादीनामिव मन्तव्याः । तदाह—" मोहं धियो हरति कापथमुच्छिनत्ति, संवेगमुन्नमयति प्रशमं तनोति । सूते विरागमधिकं मुदमादधाति, जैनं वचः श्रवणतः किमु यन्न दत्ते ॥ १ ॥ पिण्डः पाती बन्धवो बन्धभूताः, सूतेऽनर्थानर्थसम्पद्विचित्रान् । संवेगाद्या जैनवाक्यप्रसूताः कं कं कुर्युर्नोपकारं नराणाम् ॥२॥ प्रदेशिनरेशनिदर्शनलेशश्चायम्"श्वेतम्बीपुर्यां प्रदेशी राजा, चित्रो मन्त्री, श्रावस्त्यां चतुर्ज्ञानिकेशिगणेन्द्राद् गृहीतसुश्राद्धधर्मस्तद्गिरा केशिगुरोः श्वेतम्ब्यामागतस्य पार्श्वेऽश्ववाहिकाव्याजतश्चित्रेण प्रदेशी नीतः सगर्वमूचे,—" महर्षे ! मा मृषा कष्टं कार्षीः धर्माद्यभावात्, मम माता श्राविकाभूत् पिता तु नास्तिकः, अन्ते मया बहूक्तावपि ताभ्यां मृताभ्यां स्वर्गसुखनरकदुःखलाभादि न किमप्यावेदितं मम । एकश्च चौरस्तिलखण्डशः कृतो न त्वात्मा क्वापि दृष्टो जीवन्मृततोलनेऽपि नान्तरं ज्ञातं, निश्छिद्रकुम्भ्यन्तश्चैकः क्षिप्तो मृतस्तद्देहे चासङ्ख्याः कृमयो दृष्टाः । निर्गमप्रवेशद्वारं तु जन्तूनां क्वापि न दृष्टं । एवं बहु परीक्ष्य नास्तिकीभूतोऽस्मि । गुरुणोक्तं, सुखदुःखोत्कर्षाक्रान्त्या तव पित्रोरत्र नागमनं । अरणिकाष्ठान्तर्भूताग्निवायुभृताभृतदृतितोलनकुम्भयन्तःक्षिप्तशङ्खवादकध्वन्यादिदृष्टान्तैर्जीवोऽप्यस्तीत्यादियुक्तिभिर्बोधितोऽभ्यधात्, —" सत्यमिदं परं कुलक्रमागतां नास्तिकतां कथं मुञ्चे ? " गुरुणोक्तं,—" दौःस्थ्यव्याधिदुःखादिवत् क्रमागतापि सा त्याज्यैव । " ततः सुश्राद्धीभूतः । कदाचित्पौषधोपवासपारणेऽन्यपुरुषासक्तसूर्यकान्तया कान्तया दत्तविषो ज्ञाततद्व्यतिकरश्चित्रमन्त्रिगिरा सुसमाहितः कृताराधनानशनः सौधर्मसूर्याभविमाने सुरोऽभूत् । सूर्यकान्ता तु विषदा ज्ञातास्मीति भीता नष्टाऽरण्ये । फणिना दष्टा नरकं प्राप । आमलकल्पापुर्यां समवसृतश्रीवीरस्याग्रे सूर्याभदेवः सव्यापसव्यबाहुभ्यामष्टोत्तरशतखेलखेलिका प्रकटनादिना दिव्यनाट्यं कृत्वा गतो गौतमपृष्टश्च स्वाम्याख्यत् तत्प्राग्भवमहाविदेहसिद्ध्यादि । " इति प्रदेशिदृष्टान्तः । श्रीआमनृपः श्रीबप्पभट्ट्याचार्यस्य, कुमारपालस्तु श्रीहेमसूरेः सदुपदेशैः प्रतिबुद्धः प्रसिद्ध एव । थावच्चापुत्रस्तु द्वारवत्यां प्रौढतरर्द्धिथावच्चासार्थवाहीपुत्रो द्वात्रिंशत्कन्यापतिः श्रीनेमिदेशनया प्रबुद्धः । मात्रा बहु वारितोऽपिन स्थितः । माता दीक्षोत्सवाय कृष्णं राजचिह्नानि याचते । कृष्णोऽपि गृहमागत्य थावच्चापुत्रं प्राह,—" मा प्राव्राजीर्भोगान् भुङ्क्ष्व । " तेनोक्तं,—" भीताय न स्वदन्ते भोगाः । " हरिः प्राह,—' कुतो भयं मयि सति ? ' स प्राह,—' मृत्योः । ततः कृष्णकृतोत्सवः सहस्रेभ्यादियुतः प्राव्राजीत् । चतुर्दशपूर्वी जातः । सेलकपुरे सेलकनृपं मन्त्रिपञ्चशतीयुतं श्रावकीकृत्य सौगन्धिकापुर्यां प्राप्तः । त्रिदण्ड–कुण्डिका–छत्र–षण्णालक–अङ्कुश–पवि-

त्रंक–केसंरीहस्तो, धातुरक्तवस्त्रवेषः, साङ्ख्यशास्त्रलब्धार्थः, प्राणातिपातविरमणादिपञ्चयमशौच–सन्तोष–तप–स्वाध्याय–ईश्वर-प्रणिधानरूपपञ्चनियमात्मकं शौचमूलं दशमकारं परिव्राजकधर्मं दानधर्मं च प्ररूपयन्, सहस्रशिष्यपरिवृत्तो व्यासपुत्रः शुको नाम परिव्राजकस्तत्समयेऽभूत् । तेन प्राक् शौचमूलं स्वधर्मं ग्राहितः सुदर्शनाख्यो नगरश्रेष्ठी । थावच्चापुत्राचार्येण विनयमूलं स्वधर्मं स्वीकारितः । तत्समक्षं शुकप्रश्ना यथा—" सरिसवया भंते । किं भक्खा अभक्खा ? सुआ ! भक्खा वि अभक्खा वि । ते दुविहा, मित्तसरिसवया धन्नसरिसवया । पढमा तिविहा, सहजाया सहवड्ढिया सहपंसुकीलिआ । एए समणाणं अभक्खा । धन्नसरिसवया दुविहा, सत्थपरिणया इअरे अ । पढमा दुविहा, फासुगा अन्ने अफासुगा वि जाइआ अजाइआ य । जाइआ वि एसणिज्जा अन्ने अएसणिज्जा वि लद्धा अलद्धा य । बिइआ सव्वत्थ अभक्खा, पढमा भक्खा । एवं कुलत्था वि मासा वि, नवरं मासा तिविहा, कालअत्थधन्नभेआ । " एवं प्रबोधे सहस्रयुतशुकदीक्षा । थावच्चापुत्रः शत्रुञ्जये सिद्धः सहस्रयुतः । सेलकपुरेशं सेलकं पन्थकादिमन्त्रिपञ्चशतीयुतं दीक्षित्वा शुकोऽपि तथैव सिद्धः । सेलक एकादशाङ्गी पन्थकादिभिः पञ्चशत्या शिष्यैः सह विहरन् रूक्षाद्याहारैः कण्डूपित्तादिरोगाक्रान्तः सेलकपुरे प्राप्तः । पुत्रमंडूकनृपेण स्वयानशालायां स्थापितः । प्रासुकौ-षधपथ्यैः पटूकृतोऽपि स्निग्धाहारगृद्ध्या बहिर्न विहरति । ततः शिष्याः पन्थकं तद्वैयावृत्त्ये नियोज्य विजह्रुः । अन्यदा कार्त्तिकचतुर्मासकदिने सेलको यथेष्टं भुक्त्वा सुप्तः । प्रतिक्रमणवेलायां पन्थकेन क्षामणकार्थं पादयोः शिरसा घट्टितः प्रबुद्धो रुष्टः । पन्थकः प्राह,—" चतुर्मासकापराधक्षामणाय मया पादौ स्पृष्टौ । " सेलको वैराग्यप्राप्तो व्यचिन्तयत्, ' धिग् मां रसगृद्धं ' ततो विजहार । अन्येऽपि शिष्या मिलिताः शत्रुञ्जये तैः सह सिद्धः । " इति थावच्चापुत्रकथा ॥ तस्मात्प्रत्यहं सद्गुरुभ्यः शृणोति धर्मोपदेशं । श्रुत्वा चानुतिष्ठति तदादिष्टमर्थं यथाशक्ति । यतो नौषधभक्ष्यादिज्ञानमात्रेणारोग्यतृप्त्यादि किन्तु क्रियोपयोग एव । आह च " क्रियैव फलदा पुंसां न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो न ज्ञानात्सुखितो भवेत् ॥ १ ॥ जाणंतोवि अ तरिउं, काइअजोगं न जुंजइ नईए । सो वुज्झइ सोएणं, एवं नाणी चरणहीणो ॥ २ ॥ " दशाचूर्णावपि—" जो अकिरिआवाइ सो भविओ अभविओ वा निअमा किण्हपक्खिओ । किरिआवादी निअमा भविओ, निअमा सुक्कपक्खिओ, अंतो पुग्गलपरिअट्टस्स नियमा सिज्झहिइ, सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी वा हुज्जा ।", च ज्ञानरहिता क्रियापि परिणतिहिता । यतः—" अन्नाणा कम्मखओ, जायइ मंडुक्कचुण्णतुल्लत्ति । सम्मकिरिआइ सो पुण, नेओ तच्छारसारिच्छो ॥ १ ॥ जं अन्नाणी कम्मं, खवेइ बहुआहिं वासकोडीहिं । तं नाणी तिहिं गुत्तो, खवेइ ऊसासमित्तेणं ॥ २ ॥ " अत एव तामलिपूरणादीनां बहुतपः क्लेशेऽपीशानेन्द्रत्वचमरेन्द्रत्वाद्यल्पफलं । ज्ञानवतोऽपि श्रद्धानं विनाङ्गारमर्दकादेरिव न सम्यक्क्रियायां प्रवृत्तिः । पठ्यते च–" अज्ञस्य शक्तिर-समर्थविधेर्निबोधस्तौचारुचेरियममू तुदती न किञ्चित् । अन्धाङ्घ्रिहीनहतवाञ्छितमानसानां दृष्टा न जातु हितवृत्तिरनन्तराया ॥ १ ॥ " ततो ज्ञानदर्शनचारित्रयोगे मोक्ष इति तत्त्रयाराधनाय यतेतेति तात्पर्यं । तथा पृच्छति यतिकृत्यनिर्वाहं । यथा निर्वहति युष्माकं संयमयात्रा ? सुखरात्रिर्भवतां ? निराबाधाः शरीरेण यूयं ? न बाधते वः कश्चिद् व्याधिः ? न योग्यं किमपि ? वैद्यादेर्न प्रयोजनं किञ्चिदौषधादिना ? नार्थित्वं किञ्चित्पथ्यादिना ? इत्यादि । एवं प्रश्नश्च महानिर्जराहेतुः । यतः—" अभिगमणवंदणनमंसणेण पडिपुच्छणेण साहूणं । चिरसंचिअंपि कम्मं, खणेण विरलत्तणमुवेइ ॥ १ ॥" प्राग्वन्दनावसरे सामान्यतः, " सुहराईसुहतपसरीरनिराबाधेत्यादिप्रश्नकरणेऽपि विशेषेणात्र प्रश्नः सम्यक्स्वरूपपरिज्ञानार्थस्तदुपायकरणार्थश्च । अत एवात्र पदोर्लगित्वा, " इच्छाकारि भगवन् पसाउकरी फासुएणं एसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंबलपायपुछणेणं पाडिहारिअपीढफलगसिज्जासंथारेणं ओसहभेसज्जेणं भयवं अणुग्गहो कायव्वो " । इति व्यक्त्या निमन्त्रणं च कार्यं । अत्र शय्या सा यत्र प्रसारितपादैः सुप्यते । संस्तारकस्तु किञ्चिल्लघुः । औषधमेकद्रव्याश्रयं । भैषज्यं तु द्रव्यसमुदायरूपं । इदं च निमन्त्रणं संप्रति गुरूणां बृहद्वन्दनकप्रदानानन्तरं श्राद्धाः कुर्वन्ति । येन च प्रतिक्रमणं गुरुभिः सह कृतं भवति, स सूर्योदयादनु यदा स्वगृहादौ याति तदा तत्करोति । यस्य च प्रतिक्रमणवन्दनकयोगो न स्यात्तेनापि वन्दनाद्यवसरे एवं निमंत्रणं क्रियते । मुख्यवृत्त्या तु द्वितीयवारदेवपूजानैवेद्यढौकनानन्तरमुपाश्रये गत्वा साधून्निमन्त्रयेत् । श्राद्धदिनकृत्यसूत्रादौ तथा दर्शनात् । ततो यथावसरयोगं कारयति चिकित्सां, ददात्यौषधादि, विहारयति यथार्हं पथ्यादि, सारयति सर्वप्रयोजनानि । यतः—" दाणं आहाराई, ओसहवत्थाई जस्स जं जोगं । णाणाईणगुणाणं, उवट्ठंभणहेउ साहूणं ॥ १ ॥ " गृहागतानां च साधूनां यद्यद्योग्यं तत्तत्सर्वं विहारयितुं प्रत्यहं नामग्राहं कथयत्यन्यथा प्राकृतनिमन्त्रणस्य वैफल्यापत्तेः । नामग्राहं कथने तु यदि साधवो न विहरन्ति, तदापि कथयितुः पुण्यं स्यादेव । यदवोचाम—" मनसापि भवेत्पुण्यं वचसा च विशेषतः । कर्त्तव्येनापि तद्योगे स्वर्द्रुमोऽभूत्फलेग्रहिः ॥ १ ॥" अकथने तु विलोक्यमानमपि साधवो न विहरन्ति इति महती हानिः । एवं निमन्त्रणेपि जातु साधवो नायान्ति तदापि निमन्त्रयितुः पुण्यं स्याद्भावविशेषे त्वधिकतरमिति । यथा—" वैशाल्यां छाद्मस्थ्ये चतुर्मासीतपसा प्रतिमास्थस्य श्रीवीरस्य प्रत्यहं पारणार्थनिमन्त्री जीर्णश्रेष्ठी चतुर्मासीप्रान्तेऽद्य पारणं भाव्येवेति दृढं निमन्त्र्य गृहे गतो धन्योऽहं स्वाम्यद्य मद्गृहे पारणं कर्त्तेत्यादिभावनयैवाच्युतस्वर्गायुर्बबन्ध । पारणं तु स्वामी मिथ्यादृगभिनवश्रेष्ठिना भिक्षाचररीत्या

दासीपार्श्वाद् दापितकुल्माषैश्चक्रे । तदा देवदुन्दुभिध्वनिं जीर्णश्रेष्ठी यदि नाश्रोष्यत्तदा केवलमप्यार्जिष्यदिति ज्ञानिनोक्तं ।” इति निमन्त्रणे ज्ञातम् । आहारादिदाने श्रीशालिभद्रादिरौषधदाने च श्रीवीरौषधदात्री बद्धजिनकर्मा रेवती ज्ञातं । ग्लानस्य प्रतिचरणे च महत्फलम् । यदागमः—“ गोअमा जे गिलाणं पडिअरइ से मं दंसणेणं पडिवज्जइ । जे मं दंसणेणं पडिवज्जइ से गिलाणं पडिअरइ । आणाकरणसारं खु अरिहंताणं दंसणं ” इत्यादि । अत्र कृमिकुष्ठोपद्रुतयतिप्रतिक्रियाकृत् श्रीऋषभ-जीवजीवानन्दवैद्यो ज्ञातम् । तथा ददाति सुस्थाने योग्यमुपाश्रयादि । यतः—“ वसहीं सयणासणभत्तपाणभेसज्जवत्थपत्ताई । जइवि न पज्जत्तधणो, थोवा वि हु थोवयं देइ ॥ १ ॥ जो देइ उवस्सयं जइवराण तवनिअमजोगजुत्ताणं । तेणं दिन्नावत्थन्नपाण-सयणासणविगप्पा ॥ २ ॥ जयन्तीवङ्कचूलाद्याः कोशा चाश्रयदानतः । अवन्तिसुकुमालश्च तीर्णाः संसारसागरम् ॥ ३ ॥” तथा निवारयति सर्वशक्त्या जिनप्रवचनप्रत्यनीकान् साधुनिन्दादिपरान् । यतः—“ तम्हा सइ सामत्थे, आणाभट्ठंमि नो खलु उवेहा । अणुकूले हिअरेहि अ, अणुसट्ठी होइ दायव्वा ॥ १ ॥ ” यथाऽभयकुमारेण द्रमकमुनिनिन्दाकृज्जनो बुद्ध्या निवारितः । एवं साधुवत्साध्वीनामपि सुखकृत्यनिर्वाहप्रश्नादि सर्वं कार्यं । एतच्चाधिकं यत्साध्वीनां दुःशीलेभ्यो नास्तिकेभ्यो गोपनं । स्वगृहप्रत्यासत्तौ समन्ततो गुप्ताया गुप्तद्वाराया वसतेर्दानं । स्वस्त्रीभिश्चतासां परिचर्याविधापनं । स्वपुत्रिकाणां च तत्सन्निधौ धारणं । व्रतोद्यतानां स्वपुत्र्यादीनां च प्रत्यर्पणं । तथा विस्मृतकरणीयानां तत्स्मारणमन्यायप्रवृत्तिसम्भवे तन्निवारणं । सकृदन्यायप्रवृत्तौ शिक्षणं । पुनः पुनः प्रवृत्तौ निष्ठुरभाषणादिना ताडनमुचितेन वस्तुनोपचरणं चेति । तथा गुरुपार्श्वे करोति किञ्चिदपूर्वपठनं । यतः—“ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य वि(च)वर्द्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ १ ॥ सन्तोषस्त्रिषु कर्त्तव्यः स्वदारे भोजने धने । त्रिषु चैव न कर्त्तव्यो दाने चाध्ययने तपे ॥ २ ॥ गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् । अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थञ्च चिन्तयेत् ॥ ३ ॥ जह जह सुहमवगाहइ, अइसयरसपसरसंजुअमपुव्वं । तह तह पल्हाइ मुणी, नवनवसंवेगसद्धाए ॥ ४ ॥ जो इह पढइ अपुव्वं, स लहइ तित्थंकरत्तमन्नभवे । जो पुण पाढेइ परं, सम्मसुअं तस्स किं भणिमो ॥ ५ ॥ ” स्वल्पतरप्रज्ञतायामपि पाठोद्यमे माषतुषादीनामिव तद्भवेऽपि केवलज्ञानलाभादिफलं विभावनीयमिति षष्ठगाथार्थः ।

ततो यदि राजादिस्तदा धवलगृहं । यदा त्वमात्यादिस्तदा करणं । अथ वणिगादिस्तदानीमापणादिकं । एवं स्वस्वोचितस्थानं गत्वा धर्माविरोधेनार्थचिन्तां कुर्यात् । धर्माविरोधश्च राज्ञां दरिद्रेश्वरयोर्मान्यामान्ययोरुत्तमाधमयोश्च माध्यस्थ्येन न्यायदर्शनाद् बोद्धव्यः । अत्र ज्ञातं यथा—“ कल्याणकटकपुरे यशोवर्मा नृपो न्यायैकनिष्ठस्तेन निजधवलगृहद्वारि न्यायघण्टा बन्धिता । एकदा राज्याधिष्ठात्री देवी नृपतिन्यायव्रतपरीक्षार्थं धेनुरूपं तत्कालजातवत्सरूपं च कृत्वा राजमार्गे स्थिता । अत्रान्तरे नृपपुत्रो वेगवत्तरवाहिनीमारूढस्तत्र प्राप्तो, वेगवशाच्च वाहिनी वत्सचरणयोरुपरि गता । वत्सो मृतः धेनुः कोकूयतेऽश्रूणि च मोमुच्यते । केनाप्युक्तं, “ राजद्वारे गत्वा न्यायं याचस्व । ” सा गता । तया शृङ्गाग्रेण घण्टा चालिता । नृपस्तदानीं भोक्तुमुपविष्टः शब्दं श्रुत्वा बभाषे ,—“ रे ! कोऽयं घण्टां चालयति ? ” सेवकैर्विलोक्योक्तं,—“ देव ! कोऽपि न, भुज्यतां । ” नृपः प्राह,—“ निर्णयं विना कथं भुञ्जे ? ” । नृपः स्थालं त्यक्त्वा प्रतोल्यामागत्यान्यं कमप्यदृष्ट्वा धेनुं प्राह,—“ किं केनापि पराभूतासि ? दर्शय मम तं । साग्रे भूता । नृपः पृष्ठे लग्नस्तया वत्सो दर्शितः । नृपेणोक्तं,—“ येनेयं वाहिनी वाहिता स पुरो भवतु । ” कोऽपि किमपि न वक्ति । राज्ञोक्तं,—“ तदा भोक्ष्ये यदा स स्फुटीभविष्यति । ” राज्ञो लङ्घने जाते कुमारेण प्रातरुक्तं,—“ देवाहमपराधी मम दण्डं कुरु यथार्हं । ” राज्ञा स्मृतिज्ञाः पृष्टाः, कोऽस्य दण्डः? तैरुक्तं,—“ देव ! राज्यार्ह एक एव पुत्रस्तस्य को दण्डः ? ” नृपः प्राहः—“ कस्य राज्यं? कस्य वा सुतो ? मम न्याय एव गरीयान् । ” यतः—“ दुष्टस्य दण्डः स्वजनस्य पूजा न्यायेन कोशस्य च संप्रवृद्धिः । अपक्षपातो रिपुराष्ट्ररक्षा पञ्चैव यज्ञाः कथिता नृपाणाम् ॥ १ ॥” सोमनीतावप्युक्तं,—“ अपराधानुरूपो हि दण्डः पुत्रेऽपि प्रणेतव्यः । ” इति । ततो यदस्य योग्यं स्यात्तत्कथयतेत्युक्तेऽपि तेष्ववदत्सु, “ योऽन्यस्य यद्यथा कुरुते तत्तस्य तथा विधीयते । ” “ कृते प्रतिकृतं कुर्यादित्यादिवचनात् ” । इति स्वयं नृपेण वाहिनीमानाय्य पुत्रस्योक्तं—“ इह स्वपिहि ” । सोऽपि विनीतः सुप्तः । राज्ञोक्तं, “ अस्योपरि वेगेन वाहिनीं वाहयत । ” कोऽपि न वाहयति । ततो नृपः सर्वैर्निवार्यमाणोऽपि यावत् स्वयमुपविश्य तां पुत्रचरणयोरुपरि वाहयति, तावद्देवी प्रकटीभूय पुष्पवृष्टिं चक्रे । न गौर्न वत्सः । देव्योक्तं, “ राजन् ! मया तव परीक्षा कृता, प्राणप्रियैकपुत्रादपि तव नान्यः प्रियतम इति राज्यं चिरं निर्विघ्नं कुरु । ” इति न्याये दृष्टान्तः । नियोगिनां तु धर्माविराधो राजार्थप्रजार्थयोः साधनेनाभयकुमारचाणक्यादिवत् । यतः—“ नरपतिहितकर्त्ता द्वेष्यतामेति लोके जनपदहितकर्ता मुच्यते पार्थिवेन । इति महति विरोधे वर्त्तमानेऽसमाने नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्यकर्त्ता ॥ १ ॥” वणिगादीनां च धर्माविरोधो व्यवहारशुद्ध्यादिना । तथैव चाह—“ववहारसुद्धिदेसाइविरुद्धचायउचिअचरणेहिं । तो कुणइ अत्थचिंतं, निव्वाहिंतो निअं धम्मं ॥ ७ ॥” ततः प्रागुक्तकृत्यानन्तरं व्यवहारस्य धनार्जनाद्युपायस्य शुद्धि-

निर्दोषता मनोवाक्कायावक्रतेत्यर्थः । तथा देशादिविरुद्धकृत्यानां त्यागः परिहारः । उचितकृत्याचरणं च । एभिस्त्रिभिरपि वक्ष्यमाणलक्षणैर्निजं धर्मं स्वीकृतव्रताभिग्रहादिरूपं निर्वाहयन्, नतु क्वचन किञ्चनापि लोभाधिक्यविस्मृत्यादिना बाधयन्, अर्थचिन्तां धनार्जनाद्यौपयिकं करोति । यदाह—" नहि तद्विद्यते किञ्चिद्यदर्थेन न सिद्ध्यति । यत्नेन मतिमांस्तस्मादर्थमेकं प्रसाधयेत् ॥ १ ॥" अत्र चार्थचिन्तामित्यनुवाद्यं, तस्याः स्वयं सिद्धत्वात् । धर्मं निर्वाहयन्निति तु विधेयमप्राप्तत्वात् । तदुक्तं—" इह लोइअंमि कज्जे, सव्वारंभेण जह जणो तणइ । तह जइ लक्खंसेण वि, धम्मे ता किं न पज्जत्तं ॥ १ ॥" आजीविका च सप्तभिरुपायैः स्याद् वाणिज्येन विद्यया, कृष्या, पाशुपाल्येन, शिल्पेन, सेवया, भिक्षया, च । तत्र वाणिज्येन वणिजां, विद्यया वैद्यादीनां, कृष्या कौटुम्बिकादीनां, पाशुपाल्येन गोपालाजापालादीनां, शिल्पेन चित्रकारादीनां, सेवया सेवकानां, भिक्षया भिक्षाचराणां । तत्र वाणिज्यं धान्यघृततैलकर्पाससूत्रवस्त्रधातुमणिमौक्तिकनाणकादिक्रयाणकभेदैरनेकविधं । लोके हि षष्ठ्यधिका त्रिशती क्रयाणकानि इति प्रसिद्धिः । भेदप्रभेदादिव्यक्तिविवक्षायां त्वलब्धसंख्यान्यपि तानि । कलान्तरव्यवहारोऽपि वाणिज्येऽन्तर्भवति १ । विद्याप्यौषधरसरसायनचूर्णाञ्जनवास्तुशकुननिमित्तसामुद्रचूडामणिधर्मार्थकामज्योतिस्तर्कादिभेदैर्नानाविधा । इह वैद्यविद्या गान्धिकत्वं च प्रायो दुर्ध्यानसम्भवादिना विशेषगुणाय न दृश्येते । यद्यपि सधनमान्याद्यौ वैद्यगान्धिकयोर्भूरिलाभः स्थाने स्थाने बहुमानादि च स्यात् । यतः—" आतुरे हि पिता वैद्यः " तथा—" रोगिणां सुहृदो वैद्याः प्रभूणां चाटुकारिणः । मुनयो दुःखदग्धानां गणकाः क्षीणसंपदाम् ॥ १ पण्यानां गान्धिकं पण्यं किमन्यैः काञ्चनादिकैः । यत्रैकेन गृहीतं यत्तत्सहस्रेण दीयते ॥ २ ॥ " तथापि यस्य यथा लाभः स प्रायस्तथैवेहते । तदुक्तं—" विग्रहमिच्छन्ति भटा वैद्याश्च व्याधिपीडितं लोकम् । मृतकबहुलं च विप्राः क्षेमसुभिक्षं च निर्ग्रन्थाः ॥ १ ॥ यो व्याधिभिर्ध्यायति बाध्यमानं जनौघमादातुमना धनानि । व्याधीन् विरुद्धौषधतोऽस्य वृद्धिं नयेत् कृपा तत्र कुतोऽस्तु वैद्ये ॥ २ ॥ " केचिच्च दर्शनिदरिद्रानाथम्रियमाणादिभ्योऽपि प्रसह्य द्रव्यं जिघृक्षन्ति । अभक्ष्यौषधाद्यपि कारयन्ति । विविधौषधादिकपटवृत्त्या जनान् विप्रतारयन्ति । द्वारवतीवैद्याभव्यधन्वन्तरिवत् । ये तु सत्प्रकृतयः स्वल्पलोभाः परोपकारिणस्तेषां वैद्यविद्या श्रीऋषभस्वामिजीवजीवानन्दवैद्यवद् भवद्वयेऽपि गुणाय २ । कृषिर्जलदजलकूपादिजलोभयजलनिष्पाद्यभेदात् त्रिविधा ३ । पाशुपाल्यं गोमहिष्यजाकरभवृषभहयगजाजीविकादिभेदादनेकप्रकारं ४ । कृषिपाशुपाल्ये च न विवेकिजनोचिते । उच्यते हि—" रायाणदंतिदंते बइल्लखंधेसु पामरजणाणं । सुहडाण मंडलग्गे, वेसाण पओहरे लच्छी ॥ १ ॥ " अनिर्वहंस्तु यदि कुर्यात्तदा वापकालाद्याकलनदयालुत्वादि धार्यं । यदाह—" वापकालं विजानाति भूमिभागं च कर्षकः । कृषिं साध्यां पथि क्षेत्रं यश्चोज्झति स वर्द्धते ॥ १ ॥ पाशुपाल्यं श्रियो वृद्ध्यै कुर्वन्नोज्झेद्दयालुताम् । तत्कृत्येषु स्वयं जाग्रच्छविच्छेदादि वर्जयेत् ॥ २ ॥ " शिल्पं शतधा । यतः—" पंचेव य सिप्पाइं, घंड लोहे चित्तऽणंत कासवए । इक्किक्कस्स य इत्तो, वीसं वीसं भवे भेआ ॥१॥" व्यक्तिविवक्षया त्वधिकभेदमपि शिल्पं स्यात् । इह चाचार्योपदेशजं शिल्पं ऋषभस्वाम्युपदेशेन प्रवृत्तत्वात् । आचार्योपदेशं विना परंपरया प्रवृत्तं तु कृषिवाणिज्यादि कर्मोच्यते । यदार्ष,—" कम्मं जमणायरिओवएसियं सिप्पमन्नहाऽभिहिअं । किसिवाणिज्जाइअं, घडलोहाराइभेअं च ॥ १ ॥ " अत्र कृषिवाणिज्यपाशुपाल्यानि साक्षादुक्तानि । शेषकर्माणि प्रायः सर्वाणि शिल्पादौ । स्त्रीपुरुषकलास्तु काश्चिद् विद्यायां, काश्चिच्च शिल्पेष्वन्तर्भवन्ति । कर्म च सामान्यतश्चतुर्भेदं । यदाह—" उत्तमा बुद्धिकर्माणः करकर्मा च मध्यमः । अधमाः पादकर्माणः शिरःकर्माधमाधमः ॥ १ ॥ " बुद्धिकर्मत्वे ज्ञातं । यथा—" चम्पायां श्रेष्ठिधनसुतो मदनो विशिष्टे बुद्धिहट्टे यत्र द्वौ कलहायेते तत्र न स्थेयमिति बुद्धिं द्रम्मपञ्चशत्या गृहीत्वा मित्रोपहासे पित्रा भर्त्सितः । स्वधनं लातुं बुद्धेः पश्चादर्पणे द्वौ यत्र कलहायेते तत्र स्थेयमेवेति तेन स्वीकारिते नृपभटयोः पथि कलहे पार्श्वे स्थितः, ताभ्यां साक्षीकृतो नृपेण तयोन्यायान्वेषणे साक्ष्याकारणे त्वत्सुतो मद्भित्तं साक्ष्यं यदि न वक्ष्यति, तदा तवानर्थो भावीति द्वाभ्यां भापितो धनोऽत्याकुलः स्वसुतं ग्रहिलं कुर्वीति बुद्धिं बुद्धिदात्कोट्या लात्वा सुखी जज्ञे " इति बुद्धौ कथा । करकर्मा वाणिज्यादिकृत्, पादकर्मा दूतादिः, शिरःकर्मा भारवाहकादिः ५ । सेवा नृपतिनियोगिमहेभ्येतरसेवाभेदाच्चतुर्भेदा । नृपादिसेवा च नित्यपारवश्यादिना येन तेन दुःसाधा । यतः—" मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातिको जल्पको वा धृष्टः पार्श्वे भवति च तथा दूरतश्चाप्रगल्भः । क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १ ॥ प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमुञ्चति प्राणान् । दुःखीयति सुखहेतोः को मूर्खः सेवकादन्यः ॥ २ ॥ सेवा श्ववृत्तिर्यैरुक्ता न तैः सम्यगुदाहृतम् । श्वानः कुर्वन्ति पुच्छेन चाटु मूर्ध्ना तु सेवकाः ॥ ३ ॥" एवं सत्यप्यन्यनिर्वाहोपायाभावे सेवयापि निर्वाहं करोति । यतः—"धणवं वाणिज्जेणं, थोवधणो करिसणेण निव्वहइ । सेवावित्तीइ पुणो, तुट्टे सयलंमि ववसाए ॥ १ ॥" विज्ञत्वकृतज्ञत्वादिगुणवांश्च सेवार्हः । उक्तं हि—"अकर्णदुर्बलः शूरः कृतज्ञः सात्विको गुणी । वदान्यो गुणरागी च प्रभुः पुण्यैरवाप्यते ॥ १ ॥ क्रूरं व्यसनिनं लुब्धमप्रगल्भं सदामयम् । मूर्खमन्यायकर्त्तारं नाधिपत्ये नियोजयेत् ॥ २ ॥

अविवेकिनि भूपाले करोत्याशां समृद्धये । योजनानां शतं गन्तुं करोत्याशां स मृद्धये ॥ ३ ॥" कामन्दकीये नीतिसारेऽपि,—" वृद्धोपसेवी नृपतिः सतां भवति संमतः । प्रेर्यमाणोऽप्यसद्वृत्तैर्नाकार्येषु प्रवर्त्तते ॥ १ ॥" स्वामिना च सेवकानुरूपं सन्मानादि कार्यं । यतः—" निर्विशेषं यदा राजा समं भृत्येषु वर्त्तते । तत्रोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥ १ ॥" सेवकेनापि भक्तिचातुर्यादिगुणयुजा भाव्यं । यतः—" अप्राज्ञेन च कातरेण च गुणः स्यात्सानुरागेण कः ? प्रज्ञाविक्रमशालिनोऽपि हि भवेत्किं भक्तिहीनात्फलम् ? । प्रज्ञाविक्रमभक्तयः समुदिता येषां गुणा भूतये ते भृत्या नृपतेः कलत्रमितरे संपत्सु चापत्सु च ॥ १ ॥ राजा तुष्टोऽपि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति । ते तु सन्मानितास्तस्य प्राणैरप्युपकुर्वते ॥ २ ॥" सेवां च सततमप्रमत्तः कुर्यात् । तदाह—" सर्पान् व्याघ्रान् गजान् सिंहान् दृष्ट्वोपायैर्वशीकृतान् । राजेति कियती मात्रा धीमतामप्रमादिनाम् ॥ १ ॥" तद्विधिश्च नीतिशास्त्रादावेवं—"आसीत स्वामिनः पार्श्वे तन्मुखेक्षीकृताञ्जलिः । स्वभावं चास्य विज्ञाय दक्षः कार्याणि साधयेत् ॥ १ ॥ नात्यासन्नो न दूरस्थो न समोच्चासनास्थितः । न पुरस्थो न पृष्ठस्थस्तिष्ठेत्सदसि न प्रभोः ॥ २ ॥ आसन्ने स्यात्प्रभोर्बाधा दूरस्थेऽप्यप्रगल्भता । पुरस्थितेऽन्यकोपोऽपि तस्मिन् पश्चाददर्शनम् ॥ ३ ॥ श्रान्तं बुभुक्षितं क्रुद्धं व्याकुलं शयनोन्मुखम् । पिपासुमन्यविज्ञप्तं नैव विज्ञापयेद्विभुम् ॥ ४ ॥ राजमातरि देव्यां च कुमारे मुख्यमन्त्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे वर्त्तितव्यं महीशवत् ॥ ५ ॥ आदौ मयैवायमदीपि नूनं न तद्दहेन्मामवहीलितोऽपि । इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणाऽपि स्पृश्येत नो दीप इवावनीपः ॥६॥" राज्ञो मान्यत्वेऽपि गर्वः सर्वथा न कार्यो, 'गव्वो मूलं विणासस्स' इत्युक्तेः । श्रूयतेऽपि ढिल्ल्यां मान्यप्रधानेन

1 मृण्मये अश्वे ।

गर्वितेन ' मयैव राज्यं निवर्हति ' इति कस्याप्यग्रे उक्तं श्रुत्वा सुरत्राणस्तं निष्कास्यासन्नं चर्मकारं रांपडीहस्तं तत्पदे न्यवीविशत्, तस्य लेखादौ रांपड्येवाभिज्ञानं । तदन्वयोऽद्यापि मान्योऽस्ति । एवं सेवया च नृपत्यादिप्रसत्तिसंभवे ऐश्वर्यादिलाभोऽपि न दुःसंभवः । यदूचे—" इक्षुक्षेत्रं समुद्रश्च योनिपोषणमेव च । प्रसादो भूभुजां चैव सद्यो घ्नन्ति दरिद्रताम् ॥ १ ॥ निन्दन्तु मानिनः सेवां राजादीनां सुखैषिणः । स्वजनास्वजनोद्धारसंहारौ न तया विना ॥ २ ॥" कुमारपालनृपो नष्टचर्यायां सम्यक्सेवातुष्टो वोसिरिविप्राय लाटदेशं ददौ । जितशत्रुनृपो यामिकाय राजपुत्रदेवराजाय सर्पोपद्रवटालनतुष्टः स्वराज्यं दत्वा प्रव्रज्य सिद्धः । मन्त्रिश्रेष्ठिसेनान्यादिव्यापारश्च सर्वोऽपि नृपसेवायामन्तर्भवति, स च पापमयत्वात् पर्यन्तविरसत्वाच्च मुख्यवृत्त्या श्रावकेण वर्जनीयः । वदन्ति च—" नियोगे यत्र यो मुक्तस्तत्र स्तेयं करोति सः । किं नाम रजकः क्रीत्वा वासांसि परिधास्यति ॥ १ ॥ अधिकाधयोऽधिकाराः कारा एवाग्रतः प्रवर्त्तन्ते । प्रथमं न बन्धनं तदनुबन्धनं नृपनियोगजुषाम् ॥ २ ॥" सर्वप्रकारं च नृपव्यापारं त्यक्तुमशक्तोऽपि गुप्तिपालकोट्टपालसीमपालादिव्यापारमत्यन्तपापमयं निस्त्रिंशजनोचितमास्तिकस्त्यजेदेव । यदुक्तं—" गोदेवकरणारक्षतलावर्त्तकपट्टकाः । ग्रामोत्तरश्च न प्रायः सुखाय प्रभवन्त्यमी ॥ १ ॥" शेषमपि व्यापारं यदि स्वीकुर्यात्तदा मन्त्रिवस्तुपालसाधुश्रीपृथ्वीधरादिवत्सुकृतकीर्त्त्येकमयं कुर्यात् । यद्वदन्ति—" नृपव्यापारपापेभ्यः स्वीकृतं सुकृतं न यैः । तान् धूलिधावकेभ्योऽपि मन्ये मूढतरान्नरान् ॥ १ ॥ प्रभोः प्रसादे प्राज्येऽपि प्रकृतीर्नैव कोपयेत् । व्यापारितश्च कार्येषु याचेताध्यक्षपूरुषम् ॥ २ ॥" एवं विधिनापि संभवे सेवा सुश्रावकस्यैव नृपादेरुचिता । यतः—" सावयघरंमि वर हुज्ज चेडओ नाणदंसणसमेओ । मिच्छत्तमोहिअमई, मा राया चक्कवट्टी वि ॥ १ ॥" जात्वन्यथा निर्वाहाभावे सम्यक्त्वप्रतिपत्तौ ' वित्तीकंतारेणं ' इत्याकारकरणान्मिथ्यादृशोऽपि यदि सेवां कुर्यात्तदापि यथाशक्तियुक्तिस्वधर्मबाधां टालयति । अन्यप्रकारेण स्वल्पेऽपि निर्वाहयोगे तु तत्सेवामपि त्यजति ६ । भिक्षा धातुधान्यवसनादिभैक्ष्यभेदादनेकभेदा । तत्र च धर्मोपष्टम्भमात्रहेतुराहारवस्त्रपात्रादिभिक्षासर्वसङ्गपरित्यागव्रतामौचितीमञ्चति । यदुच्यते—" प्रतिदिनमयत्नलभ्ये ! भिक्षुकजनजननि ! साधुकल्पलते ! । नृपनमनि ! नरकवारिणि ! भगवति ! भिक्षे ! नमस्तुभ्यम् ॥ १ ॥" शेषभिक्षा तु न्यक्षाप्यत्यन्तलाघवहेतुरेव । वदन्ति च—" ता रूवं ताव गुणा, लज्जा सच्चं कुलक्कमो ताव । ताविच्चिअ अभिमाणं, देहि त्ति न जंपए जाव ॥ १ ॥ तृणं लघु तृणात्तूलं तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ मामयं याचयिष्यति ॥ २ ॥ रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी । यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥ ३ ॥" भिक्षाभोजिनश्च निश्चिन्ततया बह्वशनालस्यनिद्रादिप्राचुर्यसंभवेनाकिञ्चित्करत्वं नासुलभं । श्रूयते हि कस्यचित्कपालिनो भिक्षाकर्परे तैलिकवृषभेण मुखे प्रक्षिप्ते बहुहाहारवादिपूर्वं कपालिनोक्तं, " मम पुनर्भूयस्यापि भिक्षा भवित्री परमेष वृषभो भिक्षाभाजनमुखप्रक्षेपात् मा भवतामकिञ्चित्करोऽभूत्, इति बहु दूनोऽस्मीति ।" उक्तं च भिक्षात्रैविध्यं श्रीहरिभद्रसूरिभिः पञ्चमाष्टके,—" सर्वसंपत्करी चैषा पौरुषघ्नी तथापरा । वृत्तिभिक्षा च तत्वज्ञैरिति भिक्षा त्रिधोदिता ॥१॥ यतिर्ध्यानादियुक्तो यो गुर्वाज्ञायां व्यवस्थितः । सदाऽनारंभिणस्तस्य सर्वसंपत्करी मता ॥२॥ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नो यस्तद्विरोधेन वर्त्तते । असदारंभिणस्तस्य पौरुषघ्नी च कीर्त्तिता ॥३॥" अत्र तस्येति विशेष्यं, असदारंभिण इति विशेषणं । यद्वा चस्य गम्यत्वात्तस्य प्रव्रज्याविरोधवर्त्तिनः प्रव्राजितस्य असदारंभिणो गृहस्थस्य च–"धर्मलाघवकृन्मूढो भिक्षयोदरपूरणम् । करोति दैन्यात्पीनाङ्गः पौरुषं हन्ति

केवलम् ॥४॥ निःस्वान्धपङ्गवो ये तु न शक्ता वै क्रियान्तरे । भिक्षामटन्ति वृत्त्यर्थं वृत्तिभिक्षेयमुच्यते ॥ ५ ॥" इयं च नातिदुष्टा निःस्वान्धादीनां धर्मलाघवकारित्वाभावेनानुकम्पानिमित्तत्वात् , तस्माद् भिक्षावृत्तिर्गृहस्थेन वर्जनीया, विशिष्य च धर्मवता, विशिष्टस्यापि धर्मानुष्ठानस्य, तया दुर्जनसौहार्दस्येवावज्ञानिन्दास्पदत्वाद्यापत्तेः। धर्मनिन्दानिमित्ततायां च बोधिदुष्प्रापतादिदोषः । यदुक्तमोघनिर्युक्तौ साधुमाश्रित्य—"छक्कायदयावंतो वि संजओ दुल्लहं कुणइ बोहिं । आहारे नीहारे, दुगुंछिए पिंडगहणे अ ॥ १ ॥" न च भिक्षया कस्यचिल्लक्ष्मीसुखादिसंपत्तिः । यतः—"लक्ष्मीर्वसति वाणिज्ये किञ्चिदस्ति च कर्षणे । अस्ति नास्ति च सेवायां भिक्षायां न कदाचन ॥ १ ॥" उदरभरणादिनिर्वाहमात्रं तु भिक्षया भवतीत्येषाप्याजीविकोपायतया प्रोक्ता ७ । मनुस्मृतौ चतुर्थाध्याये त्वेवमुक्तं—"ऋताऽमृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा । सत्यानृतेन चैवापि न श्ववृत्त्या कदाचन ॥ १ ॥ ऋतमुञ्छशिलं ज्ञेयममृतं स्यादयाचितम् । मृतं तु याचितं भैक्षं प्रमृतं कर्षणं स्मृतम् ॥ २ ॥ सत्यानृतं तु वाणिज्यं तेन चैवापि जीवति । सेवा श्ववृत्तिराख्याता तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ३ ॥" एषु च वणिजां वाणिज्यमेव मुख्यवृत्त्यार्थार्जनोपायः । पठ्यतेऽपि—"महुमहणस्सयवत्थे न चेव कमलायरे सिरी वसइ । किंतु पुरिसाणववसायसायरे तीइ सुहठाणं ॥१॥" वाणिज्यमपि स्वसहायनीवीबलस्वभाग्योदयदेशकालाद्यनुरूपमेव कुर्यादन्यथा सहसा त्रुट्याद्यापत्तेः । उक्तं चास्माभिः ।—"स्वकशक्त्यनुरूपं हि प्रकुर्यात्कार्यमार्यधीः । नो चेदसिद्धिर्ह्रीहासहीलाश्रीबलहानयः ॥ १ ॥" अन्यैरपि —"को देशः कानि मित्राणि कः कालः कौ व्ययागमौ । कश्चाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः? ॥ १ ॥ लघूत्थानान्यविघ्नानि संभवत्साधनानि च । कथयन्ति पुरः सिद्धिं कारणान्येव कर्मणाम् ॥ २ ॥ उद्भवन्ती विना यत्नमभवन्ती च यत्नतः । लक्ष्मीरेव समाख्याति विशेषं पुण्यपापयोः ॥ ३ ॥" वाणिज्ये व्यवहारशुद्धिश्चतुर्धा, द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावभेदात् । तत्र द्रव्यतः पञ्चदशकर्मादानादिनिदानं भाण्डं सर्वात्मना त्याज्यं । यतः—"धर्मबाधकरं यच्च यच्च स्यादयशस्करम् । भूरिलाभमपि ग्राह्यं पण्यं पुण्यार्थिभिर्न तत् ॥ १ ॥" निष्पन्नवस्त्रसूत्रनाणकस्वर्णरूप्यादि पण्यं प्रायो निर्दोषं । वाणिज्ये च यथा यथा स्वल्प आरंभः स्यात्तथा तथा यतनीयं । दुर्भिक्षादावनिर्वाहहेतु यदि बह्वारम्भं खरकर्माद्यपि करोति, तदाऽनिच्छुः स्वं निन्दन् सशूकतयैव करोति । यदुक्तमागमोक्तभावश्रावकलक्षणे—"वज्जइ तिव्वारंभं, कुणइ अकामो अनिव्वहंतो उ । थुणइ निरारंभजणं, दयालुओ सव्वजीवेसु ॥१॥ धन्ना हु महामुणिणो, मणसावि करंति जे न परपीडं । आरंभपापविरया, भुंजंति तिकोडिपरिसुद्धं ॥ २ ॥" अदृष्टमपरीक्षितं च पण्यं न स्वीकार्यं । समुदितं शङ्कास्पदं च समुदितैरेव ग्राह्यं न त्वेकाकिना, विषमपाते तथैव साहायकादिभावात् । उक्तं च—"क्रयाणकेष्वदृष्टेषु न सत्यङ्कारमर्पयेत् । दद्याच्च बहुभिः सार्द्धमिच्छेल्लक्ष्मीं वणिग्यदि ॥ १ ॥" क्षेत्रतः स्वचक्रपरचक्रमान्द्यव्यसनाद्युपद्रवरहिते धर्मसामग्रीसहिते च क्षेत्रे व्यवहार्यं, नत्वन्यत्र बहुलाभेऽपि । कालतोऽष्टाहिकात्रयपर्वतिथ्यादिकं वक्ष्यमाणं वर्षादिकालविरुद्धं च त्याज्यं । भावतोऽनेके भेदाः । तद्यथा—क्षत्रियव्यापारिनृपाद्यैः सह व्यवहारः स्वल्पोऽपि न प्रायो गुणाय । स्वहस्तदत्तवित्तयाचनेऽपि येभ्यो भीयते, तैः सह शुभोदर्कः कथं नाम स्वल्पोऽपि व्यवहारः ? । तदाह—"व्यापारिभिश्च विप्रैश्च सायुधैश्च वणिग्वरः । श्रियमिच्छन्न कुर्वीत व्यवहारं कदाचन ॥ १ ॥" उद्धारके च विरोधकारकैः कैरपि सह न व्यवहार्यं । यतः—"सङ्ग्रहेऽर्थोऽपि जागेत प्रस्तावे तस्य विक्रयात् । उद्धारे नोचितः सोऽपि वैरविग्रहकारिणि ॥ १ ॥ नटे विटे च वेश्यायां द्यूतकारे विशेषतः । उद्धारके न दातव्यं मूलनाशो भविष्यति ॥२॥" कलान्तरव्यवहारोऽपि समधिकग्रहणकादानादिनैवोचितोऽन्यथा तन्मार्गणादिहेतुकक्लेशविरोधधर्महानिधरणाद्यनेकानर्थापत्तेः । श्रूयते हि श्रेष्ठिजिनदत्तसुतो नाम्नापि मुग्धः पितृप्रसादाल्लीलावान् । पित्रा दशनरीशुद्धकुलां श्रेष्ठिनन्दिवर्द्धनकन्यां प्रौढोत्सवैः परिणायितः । प्रान्ते तथैव गुणदर्शनाद्गूढार्थवचोभिरेव शिक्षितः , "वत्स ! सर्वतो दन्तैर्वृत्तिः कार्या १ । परस्य लाभार्थं धनादि दत्वा याच्यं न २ । भार्या बद्धैव ताड्या ३ । मिष्टमेव भोज्यं ४ । सुखेनैव शेयं ५ । ग्रामे ग्रामे गृहं कार्यं ६ । दौःस्थ्ये गङ्गातटं खननीयं ७ । एतदर्थसन्देहे पाटलीपुत्रे मन्त्रिश्रेष्ठिसोमदत्तः प्रष्टव्यः ८ इति " । भावार्थानभिज्ञः क्रमात्तथैव स कुर्वन् खेदवान् निःस्वो भार्याद्यनिष्टः सीदत्कार्यस्त्रुटद्वित्तो महामूर्खोऽयमिति सर्वेषां हास्योऽभूत् । ततः पाटलीपुत्रे गत्वा श्रेष्ठिसोमदत्तं भावार्थं पप्रच्छ । तेनोक्तं सर्वेषां प्रियं हितं च वाच्यं १ । समधिकग्रहणकादानादिना तथा धनादि देयं, यथा स्वयं परोऽर्पयति २ । सापत्यैव प्रिया ताड्याऽन्यथा रुष्टा पितुर्गृहादौ यायात्, कूपपातादि वा कुर्यात् ३ । अनादरे गृहे न भोज्यं, भोजने आदरस्यैव मिष्टत्वात् ४ । निःशङ्के स्थाने वास्तव्यं यथा सुखं स्वापः स्यात्, यद्वा बुभुक्षयैव भुञ्जीत, यथा सर्वं मिष्टं स्यात् ।, निद्रालुरेव शयीत, यथा यत्र तत्रापि सुखं निद्रैति ५। ग्रामे ग्रामे मैत्री कार्या यथा स्वगृहवद् भोजनादि सर्वं सुसाधं स्यात् ६। दौःस्थ्ये त्वद्गृहस्थगङ्गाख्यगोस्थाने खननीयं, यथा पित्रा प्रागन्यस्तं निधिं लभसे ७ इति ।" सोऽपि तथा कुर्वन् धनी सुखी महनीयश्च जज्ञे । इति पुत्रशिक्षादृष्टान्तः । तस्मादुद्धारे क्वापि न व्यवहार्यं । अनिर्वहंस्तु यदि तथापि व्यवहरति, तदा सत्यवादिभिरेवसह कलान्तरमपि देशकालाद्यपेक्षयैकद्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकवृद्ध्यादिरूपं शिष्टजनानिन्दितमेव ग्राह्यं । दायकेनापि प्रोक्तवेलाया अर्वागेव तद्देयं, वचननिर्वाहाधी-

नत्वात्पुंसः प्रतिष्ठायाः । उक्तमपि—" तत्तिअमित्तं जंपह, जत्तिअमित्तस्स निव्वयं वहह । तं उक्खिवेह भारं, जं अद्धपहेन छंडेह ॥ १ ॥ " जातु धनधान्यादिना दातुमशक्तौ शनैः शनैस्तदर्पणस्वीकारादिनोत्तमर्णः सन्तोष्योऽन्यथा विश्वासहान्या व्यवहारभङ्गप्रसङ्गः । ऋणच्छेदे सर्वशक्त्या यतितव्यं । को हि मूढधीर्भवद्वयपराभवकारणमृणं क्षणमात्रमपि धारयेत् । यदुक्तं—"धर्मारम्भे ऋणच्छेदे, कन्यादाने धनागमे । शत्रुघातेऽग्निरोगे च, कालक्षेपं न कारयेत् ॥१॥ तैलाभ्यङ्गमृणच्छेदं, कन्यामरणमेव च। एतानि सद्योदुःखानि, परिणामे सुखानि तु ॥ २ ॥ " स्वनिर्वाहाक्षमतया ऋणदानाशक्तेन तूत्तमर्णगृहे यथार्हकर्मकरणादिनापि ऋणमुच्छेद्यमन्यथा भवान्तरे तद्गृहे कर्मकरमहिषवृषभकरभरासभवेसरतुरगादित्वस्यापि संभवात् । उत्तमर्णेनापि सर्वथा ऋणदानाशक्तो न याच्यो, मुधैव क्लेशपापवृद्ध्यादिभावात् । किन्तु "यदा शक्नोषि तदा दद्याः, नो चेदिदं धर्मपदे मे भूयात्" इति वाच्यः, । नतु ऋणसम्बन्धश्चिरं स्थाप्यः, तथा सत्यायुःसमाप्तौ भवान्तरे द्वयोर्मिथः सम्बन्धवैरवृद्ध्याद्यापत्तेः । श्रूयते हि श्रेष्ठिभावडस्य ऋणसम्बन्धेन पुत्रभवनादि। यथा दुःस्वप्नदुर्दोहदादिहेतुदुष्टः प्रथमपुत्रो मृत्युयोगोत्पन्नो माहणीसरित्तीरे शुष्कद्रुमस्याधस्त्यक्तो रुदित्वा हसित्वा चाह—"स्वर्णलक्षं मे लभ्यं दत्त, नो चेद्वोऽनर्थो भावीति" । ततो जन्मोत्सवादिना षष्ठीदिने लक्षपूर्तौ स मृतः । एवं द्वितीयस्त्रिलक्षीपूर्तौ मृतः । सुस्वप्नादिहेतुस्तृतीयपुत्रस्त्वेकोनविंशतिस्वर्णलक्षा मया देया इति वादी जावडिः पित्रोर्धर्मव्यये तावद्धनं मानयित्वा काश्मीरे नवलक्ष्या ऋषभपुण्डरीकचक्रेश्वरीमूर्तीर्लात्वा, दशलक्ष्या च प्रतिष्ठाप्याष्टादशपोतार्जितासङ्ख्यस्वर्णः शत्रुञ्जये लेप्यमयं बिम्बमुत्थाप्य मम्माणिमणिमयं तत्त्रयं स्थापयामास । ऋणसंबन्धे हि प्रायः कलहानिवृत्तेर्वैरवृद्ध्याद्यपि प्रतीतं । तस्मादृणसंबन्धस्तद्भवे एव यथाकथञ्चिन्निर्वाल्यः । अन्यत्रापि व्यवहारे निजस्वस्याघटने धर्मार्थमिदमिति चिन्त्यं धर्मार्थिना । अतः साधर्मिकैरेव सह मुख्यवृत्त्या व्यवहारो न्याय्यः, तत्पार्श्वे स्थितस्य निजस्वस्य धर्मोपयोगित्वसम्भवात् । म्लेच्छादिपार्श्वोल्लभ्ये तु यत्र कोऽपि पुण्योपयोगो न स्यात्, तस्य प्राप्त्यसम्भवे व्युत्सर्जनमेव युक्तं । व्युत्सर्गादनुप्राप्तं तु तत्सङ्घस्यैव धर्मव्ययार्थमर्प्यं । एवं स्वकीयं गतमपि वित्तवस्तु शस्त्रादिप्राप्त्यसंभवे व्युत्सृज्यं, यथा तदुत्थं पापं न लगेत् । इत्थं युक्त्यानन्तभवसत्कं गेहदेहकुटुम्बवित्तशस्त्रादिसर्वं पापहेतु विवेकिना व्युत्सर्जनीयमन्यथा तदुत्थदुष्कृतस्यानन्तैरपि भवैरनिवृत्तेः । न चैतदनागमिकं पञ्चमाङ्गे पञ्चमशते षष्ठोद्देशके व्याधेन मृगे हते धनुःशरज्यालोहादिजीवानामपि हिंसादिक्रियाया उक्तत्वात् । न च क्वचित्किञ्चिद्धनहान्यादिना निर्वेदं यायादनिर्वेदस्यैव श्रियो मूलत्वात् । उच्यते च—"सुव्यवसायिनि कुशले, क्लेशसहिष्णौ समुद्यतारम्भे । नरि पृष्ठतो विलग्ने, यास्यति दूरं कियल्लक्ष्मीः ? ॥१॥" यत्र च धनमर्ज्यते तत्र किञ्चिद्यात्यपि बीजनाशपूर्विकैव हि कर्षकस्यापि धान्यसंपत्तिः । दुर्दैववशाच्च बहुधनादिहानावपि न दैन्याद्याश्रयेत्, किन्तु धर्मकरणादियथार्हतत्प्रतिक्रियायै प्रयतेत । आह हि—"म्लानोऽपि रोहति तरुः, क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः। इति विमृशन्तः सन्तः, सन्तप्यन्ते न विपदापि ॥ १ ॥ विपदां सम्पदां चापि, महतामेव संभवः । कृशता पूर्णता चापि, चन्द्र एव न चोडुषु ॥ २ ॥ विच्छायतां व्रजसि किं? सहकारशाखिन्!, यत्फाल्गुनेन सहसापहृता मम श्रीः । प्राप्ते वसन्तसमये तव सा विभूतिर्भूयो भविष्यतितरामचिरादवश्यम् ॥ ३ ॥" अत्र दृष्टान्तोऽयम्—"पत्तने श्रीमालनागराजश्रेष्ठी कोटीध्वजः, प्रिया मेलादेवी, तस्यां साधानायां श्रेष्ठी विशूचिकया मृतः । नृपेणापुत्र इति कृत्वा सर्वस्वं गृहीतं । श्रेष्ठिनी धवलक्के पितृगृहे गताऽमारिदोहदे पित्रा पूरिते पुत्रो जज्ञे । अभयाख्यो जने ' आभड ' इति ख्यातः । पञ्चवर्षः पठन् ' निस्तात ' इति बालैरुक्ते निर्बन्धान्मात्रा स्वरूपे उक्ते साग्रहं समहं पत्तने गतः । स्वगृहे स्थित्वा वाणिज्यं कुर्वन् लाछलदेवीं परिणिन्ये । ततः प्राक्तन निधानलाभादिना कोटीध्वजो जज्ञे । सुतत्रयं जातं । क्रमादुष्कर्मणा निर्धनत्वे सपुत्रां पत्नीं तत्पितृगृहे प्रेष्य मणिकारहट्टे मणिकादीन् घर्षन् यवमानकं लभते तत् स्वयं पिष्ट्वा पक्त्वा चात्ति । यतः—" वार्धिमाधवयोः सौधे, प्रीतिप्रेमाङ्कधारिणोः । या न स्थिता किमन्येषां, स्थास्यति व्ययकारिणाम् ? ॥ १ ॥ " अन्यदा श्रीहेमसूरिपार्श्वे इच्छापरिमाणग्रहणे बहुसंक्षेपे गुरुभिर्निषिद्धे नवद्रम्मलक्षाः कृतास्तन्मानेनान्यदपि नियमितं । शेषं धर्मव्यये कार्यं । क्रमाद्द्रम्मपञ्चकं ग्रन्थौ जातं । अथाजां सेन्द्रनीलकण्ठाभरणां पञ्चद्रम्मैः क्रीत्वोपलक्ष्येन्द्रनीलस्य लक्षमूल्या मणयः कारिताः । क्रमाद्धनी प्राग्वज्जज्ञे । कुटुम्बं मिलितं । साधूनां विहारणे प्रत्यहं घृतघटः । प्रत्यहं साधर्मिकवात्सल्यसत्रागारमहापूजादि । प्रतिवर्षं सर्वदर्शनसङ्घार्चाद्वयनानापुस्तकलेखनचैत्यजीर्णोद्धारबिम्बकरणादि । एवं चतुरशीतिवर्षायुः, प्रान्ते धर्मवहिकावाचनेऽष्टनवतिभीमप्रियद्रम्मलक्षव्ययं श्रुत्वा विषण्णः प्राह,—" हा ! कृपणेन मया कोट्यपि न व्ययिता। " ततः पुत्रैस्तदैव दशलक्षीं व्यय्याष्टोत्तरा कोटी कृताष्टौ लक्षाः पुनर्मानिताः । सोऽनशनात्स्वर्गतः । इत्याभडप्रबन्धः। प्राकृतदुष्कृतदौरात्म्यात्पूर्वावस्थाया अप्राप्तावपि धैर्यमेवावलम्ब्यं । विपदब्धौ तस्यैव पोतायमानत्वात्। कस्य वा सर्वे दिवसाः सदृशाः स्युः ?। भण्यतेऽपि—" को इत्थ सया सुहिओ, कस्सव लच्छी थिराइं पिम्माइं । को मच्चुणा न गसिओ, को गिद्धो नेव विसएसु ? ॥ १ ॥ " ईदृशि विषमे च सन्तोष एव सर्वसुखमूलमालम्बनीयोऽन्यथा तच्चिन्तात्यर्था भवद्वयकार्येभ्योऽपि परिभ्रश्येत । तत उक्तं—" चिंता नामेण नई, आसासलिलेण पूरिआ वहई । बुड्डेसि मंदतारु असंतोसतरंडए लग्ग ॥ १ ॥ " यदा च विविधोपायकरणेऽपि

स्वभाग्यदशाया हीनत्वमेवानुभवति, तदा कस्यचिद्भाग्यवतः सुयुक्त्या कथमप्याधारं गृह्णीयात् । काष्ठाधारेण हि लोहपाषाणाद्यपि तरति । श्रूयते हि भाग्यवानेकः श्रेष्ठी, तस्य वणिक्पुत्रो दक्षः । श्रेष्ठिसान्निध्याद्धनी क्रमान्निर्धनः । श्रेष्ठिनि मृते तत्पुत्रेभ्यः सान्निध्यमीहते । ते तु तं निर्धनत्वादालापयन्त्यपि न । ततस्तेन द्वित्राप्तसमक्षं श्रेष्ठिजीर्णवहिकायां सहस्रटङ्कद्वयं श्रेष्ठिनो मया देयमिति रहः कथमपि स्वहस्तेन लिलिखे । अन्यदा तद् दृष्ट्वा तैस्तन्मार्गणे तेनोक्तं,—“ व्यवसायार्थं कियद्धनमर्प्यतां, यथा शीघ्रं युष्मदीयं देयं दीयते । ” ततस्तैः स्वद्रव्येण वाणिज्यमकार्यत । बहुधनार्जने तैः स्वलभ्यमार्गणे तेन साक्षिपूर्वं सम्यक्स्वरूपं प्ररूपि । एवं तदाधारेण स महर्द्धिर्जज्ञे । “ निर्दयत्वमहङ्कारस्तृष्णा कर्कशभाषणम् । नीचपात्रप्रियत्वं च पञ्च श्रीसहचारिणः ॥ १ ॥ ” इत्युक्तिर्ह्यसत्प्रकृत्यपेक्षा तेन भूरिद्रव्यलाभेऽपि न गर्वादि कुर्वीत । यतः—“ विपदि न दीनं संपदि न गर्वितं सव्यथं परव्यसने । हृष्यति चात्मव्यसने येषां चेतो नमस्तेभ्यः ॥ १ ॥ जं जं खमइ समत्थो, धणवंतो जं न गव्विओ होइ । जं च सविज्जो नमिओ, तिहिं तेहिं अलंकिआ पुहवी ॥ २ ॥ ” न च केनापि सह स्वल्पमपि कलहायेत, विशिष्य च महद्भिः । यतः—“ वर्जयेत्कासवांश्चौर्यं, निद्रावान् चर्मचोरिकाम् । रोगवान् रसनालौल्यं, धनवानन्यतः कलिम् ॥ १ ॥ अप्पथवइणा निवइणा, परक्खया बलवया पयंडेण । गुरुणा नीएण तवस्सिणा य सह वज्जए वायं ॥ २ ॥ ” जातु महता सहार्थादिसम्बन्धः स्यात्तदा प्रणिपातादिनैव स्वकार्यसिद्धिर्नतु बलकलहादिना । पञ्चाख्यानेऽप्याख्यातं,—“ उत्तमं प्रणिपातेन, शूरं भेदेन योजयेत् । नीचमल्पप्रदानेन, स्वतुल्यं तु पराक्रमैः ॥१॥” धनार्थी धनवांश्च विशिष्य क्षमामाद्रियेत् । क्षमा हि श्रीवृद्धिरक्षयोः क्षमा । तदाह—“ होममन्त्रबलं विप्रे, नीतिशास्त्रबलं नृपे । राजा बलमनाथानां, वणिक्पुत्रे क्षमा बलम् ॥१॥ अर्थस्य मूलं प्रियवाक् क्षमा च, कामस्य वित्तं च वपुर्वयश्च । धर्मस्य दानं च दया दमश्च, मोक्षस्य सर्वार्थनिवृत्तिरेव ॥२॥” दन्तकलहस्तु सर्वत्र सर्वथा परिहार्यो, यदुक्तं श्रीदारिद्र्यसंवादे—“गुरवो यत्र पूज्यन्ते, वित्तं यत्र नयार्जितम् । अदन्तकलहो यत्र, तत्र शक्र ! वसाम्यहम् ॥ १ ॥ द्युतपोषी निजद्वेषी धातुवादी सदालसः । आयव्ययस्यानालोची तत्र तिष्ठाम्यहं सदा ॥ २ ॥” लभ्यमार्गणाद्यप्यकठिनानिन्दितवृत्त्यैव युक्तमन्यथाऽधमर्णदाक्षिण्यलज्जादिलोपेन धनधर्मप्रतिष्ठाहान्याद्यापत्तेः । अतः स्वयं लङ्घनेऽपि परलङ्घनादि वर्ज्यं । स्वयं भुक्त्वा परलङ्घनं तु सर्वथानर्हं । भोजनाद्यन्तरायस्य ढण्ढणकुमारादिवद्भृशं दुस्सहत्वात् । यावत्कार्यं साम्ना सिद्ध्यति न तावदसाम्ना, विशिष्य च वणिगादीनां । वदन्त्यपि,—“यद्यप्युपायाश्चत्वारः, प्रथिताः साध्यसाधने । संज्ञामात्रं फलं तेषां सिद्धिः साम्नि प्रतिष्ठिता ॥ १ ॥ मार्दवेनैव वश्याः स्युर्येऽपि तीक्ष्णाः सुनिष्ठुराः । जिह्वामुपासते पश्य दन्ताः कर्मकरा इव ॥ २ ॥’ लभ्यदेयादिसम्बन्धे भ्रान्तिविस्मृत्यादिवैमत्योत्पत्तावपि मिथः सर्वथा विवादं न कुर्यात्, किन्तु न्यायकरचतुरचतुष्पञ्चाप्तप्रतिष्ठाप्राप्तपुरुषा यथा कथयन्ति तथा मान्यमन्यथा विवादभङ्गाभावात् । यतः–“परैरेव निवर्त्येत, विवादः सोदरेष्वपि । विरलाङ्कङ्कतः कुर्यात्, अन्योऽन्यं गूढमूर्द्धजान् ॥१॥ ” तैरप्यपक्षपातेन मध्यस्थतयैव न्यायः कार्यः । सर्वं सम्यक् परीक्ष्य स्वजनसाधर्मिकादिकार्ये न तु सर्वत्र । यतो निर्लोभतयैव सम्यक् न्यायकरणेऽपि यथा विवादभङ्गमहत्त्वादिर्गुणस्तथा दोषोऽपि महान् । विवादापनोदाय कस्याप्यसदपि देयं क्रियते, अन्यस्य च सदपि भज्यते सम्यगपरिज्ञानादिना । श्रूयते कोऽपि महर्द्धिः प्रसिद्धश्रेष्ठी महत्त्वबहुमानार्थी विज्ञविधवमान्यपुत्र्या निवार्यमाणोऽपि सर्वत्र न्यायकरणार्थं व्रजति । अन्यदा पुत्र्या पितुर्बोधाय कूटं झटकं मण्डितं । “ प्राग् न्यासीकृते स्वर्णसहस्रे मदीयेदत्तेऽहं भोक्ष्ये ” इत्युक्त्वा लङ्घयन्ती कथमपि न पर्यवस्यति । ‘ तातपादा वृद्धा अपि मद्धने लुब्धा ’ इत्यादि यत्तद्वदति च । ततो हीणेन पित्रा न्यायकरा आकारितास्तैर्विमृश्य स्वर्णसहस्रं श्रेष्ठिसकाशात्तस्यै दापितं, पुत्रीत्वाद् विशिष्य बालविधवत्वादिना च । ततः श्रेष्ठी कथं मुधैव धनमनया गृहीतं ? जनेऽपवादादि च दुःसहं जातमिति खिन्नः । क्षणान्तरे पुत्र्या सम्यगुक्त्वा स्वर्णं पश्चादर्पितं । ततः श्रेष्ठी हृष्टः प्रबुद्धश्च । प्रायो न्यायकरत्वं तत्याज । तस्मान्न्यायकरैरपि न्यायो यत्र तत्र यथा तथा न कार्यः । इति न्यायकरज्ञातम् । यथा परमत्सरं क्वापि न कुर्यात् । कर्मायत्ता हि भूतयः, किं मुधा मत्सरेण भवद्वयेऽपि दुःखाकरेण ? । आचक्ष्महि च—“ यादृशं चिन्त्यतेऽन्यस्य तादृशं स्वयमाप्यते । इति जानन् कथं कुर्यात् परवृद्धिषु मत्सरम् ? ॥ १ ॥ तथा धान्यौषधवस्त्रादि वस्तुविक्रयार्त्तावपि दुर्भिक्षव्याधिवृद्धिवस्त्रादिवस्तुक्षयादि जगद्दुःखकृत्सर्वथा नाभिलषेत् ’ नापि दैवात्तज्जातमनुमोदेत, मुधा मनोमालिन्याद्यापत्तेः । “ यथा द्वौ सुहृदौ घृतचर्मादित्सया यान्तौ वृद्धया रन्धन्या तादृग् मनो ज्ञात्वा घृतार्थी गृहेऽन्तश्चर्मार्थी तु बहिर्भोजितौ । वलने व्यत्ययः कृतः । ताभ्यां प्रश्ने मनःशुद्धिमालिन्ये हेतू उक्तौ । तदाहुः—“ उचिअं मुत्तूण कलं, दव्वाइकमागयं च उक्करिसं । निवडिअमवि जाणंतो, परस्स संतं न गिण्हिज्जा ॥ १ ॥ ”

अस्या व्याख्या—उचितकला शतं प्रति चतुष्कपञ्चकवृद्ध्यादिरूपा । ‘व्याजे स्याद् द्विगुणं वित्तं’ इत्युक्तेर्द्विगुणद्रव्यत्रिगुणधान्यादिरूपा वा तां, तथा द्रव्यं गणिमधरिमादि, आदिशब्दात्तत्तद्गतानेकभेदग्रहः, तेषां द्रव्यादीनां क्रमेण द्रव्यक्षयलक्षणेनागतः संपन्नो य उत्कर्षोऽर्थवृद्धिरूपः, तं मुक्त्वा शेषं न गृह्णीयात् । कोऽर्थः? यदि कथञ्चित् पूगफलादिद्रव्याणां क्षयाद् द्विगुणादिलाभः स्यात्तदा तमदुष्टाशयतया गृह्णाति । नत्वेवं चिन्तयेत्सुन्दरं जातं यत्पूगफलादीनां क्षयोऽभूदिति । तथा निप-

तितमपि परसक्तं जानन्न गृह्णीयात् । कलान्तरादौ क्रयविक्रयादौ च देशकालाद्यपेक्षया य उचितः शिष्टजनानिन्दितो लाभः स एव ग्राह्य इत्युक्तमाद्यपञ्चाशकवृत्तौ । तथा कूटतुलामानन्यूनाधिकवाणिज्यरसमेलवस्तुमेलानुचितमूल्यवृद्ध्यनुचितकलान्तरग्रहणलञ्चाप्रदानग्रहणकूटकरकर्षणकूटघृष्टनाणकाद्यर्पणपरकीयक्रयविक्रयभञ्जनपरकीयग्राहकव्युद्ग्राहनवर्णिकान्तरदर्शनसान्धकारस्थानवस्त्रादिवाणिज्यमषीभेदादिभिः सर्वथा परवञ्चनं वर्ज्यम् । यतः—"विधाय मायां विविधैरुपायैः, परस्य ये वञ्चनमाचरन्ति । ते वञ्चयन्ति त्रिदिवापवर्गसुखान्महामोहसखाः स्वमेव ॥ १ ॥" न चैवं निःस्वानां निर्वाहस्यैव दौष्कर्यं । निर्वाहो हि स्वकर्मणैव स्यात्, व्यवहारशुद्धौ तु बहुग्राहकागमनादिना विशिष्य । अत्र दृष्टान्तोऽयम् । "एकत्र नगरे हेलाकः श्रेष्ठी पुत्रचतुष्कादियुतस्त्रिपञ्चसेरादिमितमानकादिना दानादानादौ त्रिपुष्करपञ्चपुष्करादिपुत्रगालिदानसङ्केतादिना च कूटं व्यवहरति । अन्यदा तत्स्वरूपं ज्ञात्वा चतुर्थवध्वा विदुष्या श्रेष्ठी भृशमुपालब्धोऽभ्यधात्, किं क्रियते निर्वाहस्य दौष्कर्यं ? । "बुभुक्षितः किं न करोति पापं ? ।" तयोक्तं,—"तात ! मैवं वादीर्यतो व्यवहारशुद्धिरेव सर्वार्थसाधनी" । उक्तमपि—"धम्मत्थिआणदव्वत्थिआण नाएण वट्टमाणाणं । धम्मोदव्वं सव्वं संपज्जइ नन्नहा कहवि ॥ १ ॥" ततः मैवं क्रियतां षण्मासीं यावत्परीक्षार्थं, यथा धनवृद्ध्यादि स्यात् । परीक्षाप्राप्तौ त्वग्रतोऽपि कार्या । तद्गिरा श्रेष्ठ्यपि तथा चक्रे । ततो बहुग्राहकागमनादिना सुखनिर्वाहे पलप्रमाणं सुवर्णं ववृधे । ततो न्यायार्जितं गतमप्यायातीति वधूवचसा तत्सुवर्णं लोहवेष्टितं नामाङ्कं कट्टलकं कृत्वा षण्मासीं तेन व्यवहृत्य ह्रदमध्ये क्षिप्तं । मत्स्येन भक्ष्यबुद्ध्या गिलितं । मत्स्यो धीवरेण गृहीतस्तदुदरात्स्फुटीभूतं नाम्नोपलक्ष्य श्रेष्ठिनोऽर्पितं । ततः श्रेष्ठी सकुटुम्बः सञ्जातसत्यप्रत्ययः प्रबुद्धः । सम्यग् व्यवहारशुद्ध्या भृशं समृद्धो राजमान्यः परमः श्राद्धः सर्वजने प्रसिद्धस्तथाभूद्यथा तन्नाम्नापि परेषां विघ्नादि टलति । श्रूयते ह्यद्यापि महापोतचालनादौ 'हेला हेला' इत्याद्युच्चैर्भाषमाणाः । इति व्यवहारशुद्धौ निदर्शनं ॥ स्वामिमित्रविश्वस्तदेवगुरुवृद्धबालद्रोहन्यासापहारादीनि तु तद्धत्याप्रायाणि महापातकानि सर्वथा विशिष्य वर्जनीयानि । यतः—"कूटसाक्षी दीर्घरोषी, विश्वस्तघ्नः कृतघ्नकः । चत्वारः कर्मचाण्डालाः, पञ्चमो जातिसम्भवः ॥१॥" अत्र विसेमिरासंबन्धो यथा—"विशालायां नन्दो राजा । विजयपालः सुतो । बहुश्रुतनामा मन्त्री । भानुमती राज्ञी । राजा तदासक्तः । सभायामपि भानुमती पार्श्वे स्थापयति । "वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च यस्य राज्ञः प्रियंवदाः । शरीरधर्मकोशेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥ १ ॥" इत्युक्तेर्मन्त्री प्रोचे, "देव ! राज्याः पार्श्वे स्थापनमनुचितं । यतः—"अत्यासन्ना विनाशाय दूरस्था न फलप्रदाः । सेव्या मध्यमभावेन राजा वह्निगुरुस्त्रियः ॥१॥" अतो राज्ञीरूपं चित्रस्थं कारय ।" तथा कृतं स्वगुरोः शारदानन्दस्य दर्शितं च । तेन स्वविज्ञताज्ञापनायोक्तं,—"वामोरुप्रदेशे तिलकोऽस्ति स न कृतः" राज्ञा सविकल्पेन मन्त्रिण उक्तमयं मार्य एव । मन्त्रिणा तु,—"सगुणमपगुणं वा कुर्वता कार्यजातं, परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ १ ॥ सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्यकारिणं, गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥ २ ॥" इति नीतिशास्त्रोक्तं स्मृत्वा स रहः स्वगृहे स्थापितः । अन्यदा राजसुतः पापर्द्धौ शूकरमनुव्रजन् दूरं गतः । सायं सरसि जलं पीत्वा व्याघ्रभिया वृक्षे व्यन्तराधिष्ठितवानरेण स्वोत्सङ्गे पूर्वं शायितः । पश्चात्तदुत्सङ्गे कपिः सुप्तः । क्षुधार्त्तव्याघ्रवचसा तेन मुक्तो व्याघ्रमुखे पतितो, हसिते व्याघ्रे मुखान्निर्गतो रुदन् व्याघ्रपृष्टः प्राह:—"निजजातिं परित्यज्य, परजातिषु ये रताः । तानहं रोदिमि व्याघ्र !, कथं ते भाविनो जडाः ? ॥ १ ॥" कुमारो लज्जितस्तेन ग्रहिलीकृतः । सर्वत्र 'विसेमिरा' इत्येव वदन् अश्वागमनाज्ज्ञात्वा राज्ञा संशोध्य गृहे आनीतः । कथमपि गुणो न तदा शारदानन्दनः स्मृतः । ततो राज्यार्द्धदानपटहे मन्त्रिणोक्तं, मत्पुत्री किञ्चिद्वेत्ति । राजा सपुत्रो मन्त्रिगृहे प्राप्तस्ततो जवनिकान्तरितेन शारदानन्दनेनोक्तं,—"विश्वासप्रतिपन्नानां, वञ्चने का विदग्धता । अङ्कमारुह्य सुप्तानां, हन्तुं किन्नाम पौरुषम् ॥ १ ॥" इति श्रुत्वाद्याक्षरं मुक्तं—"सेतुं गत्वा समुद्रस्य, गङ्गासागरसङ्गमे । ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोही न मुच्यते ॥ २ ॥" द्वितीयं मुक्तं । "मित्रद्रोही कृतघ्नश्च, स्तेयी विश्वासघातकः । चत्वारो नरकं यान्ति, यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३ ॥" तृतीयं मुक्तं । "राजंस्त्वं राजपुत्रस्य, कल्याणं यदि वाञ्छसि । देहि दानं सुपात्रेषु, गृही दानेन शुद्ध्यति ॥४॥" तुर्यं मुक्तं । कुमारः सुस्थो जातो व्याघ्रादिवृत्तान्तमूचे । राजा—"ग्रामे वससि हे बाले !, वनस्थं चरितं खलु । कपिव्याघ्रमनुष्याणां, कथं जानासि ? पुत्रिके ! ॥१॥" स प्राह—"देवगुर्वोः प्रसादेन, जिह्वाग्रे मे सरस्वती । तेनाहं नृप ! जानामि, भानुमतीतिलकं यथा ॥१॥" ततो गुरुराजानौ मिलितौ हृष्टौ । इति विश्वस्तवञ्चने दृष्टान्तः ॥ इह पापं द्विधा, गोप्यं स्फुटं च । गोप्यमपि द्विधा, लघु महच्च । लघु कूटतुलामानादि, महद्विश्वासघातादि । स्फुटमपि द्विधा, कुलाचारेण निर्लज्जत्वादिना च । कुलाचारेण गृहिणामारम्भादि म्लेच्छानां हिंसादि च । निर्लज्जत्वादिना तु यतिवेषस्य हिंसादि । तत्र निर्लज्जत्वादिना स्फुटेऽनन्तसंसारित्वाद्यपि प्रवचनोड्डाहादिहेतुत्वात् । कुलाचारेण पुनः स्फुटे स्तोकः कर्मबन्धो गोप्ये तु तीव्रतरोऽसत्यमयत्वात् । असत्यं च मनोवाक्कायैस्त्रिविधमपि महत्तमं पातकं, तद्वद्भिरेव गोप्यपापकरणात् । नह्यसत्यत्यागी गोप्यपापे क्वापि प्रवर्त्तते । असत्यप्रवृत्तेश्च निःशूकता स्यात् । निःशूकतायां च स्वामिमित्रविश्वस्तद्रोहादीन्यपि महापातकानि कुर्यात्तत एवोक्तं योगशास्त्रान्तरश्लोकेषु—"एकत्रासत्यजं पापं,

पापं निःशेषमन्यतः । द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥ ” एवं चासत्यमयगोप्यपापरूपस्य परवञ्चनस्य वर्जने सर्वशक्त्या यतनीयं । न्याय एव हि परमार्थतोऽर्थोपार्जनोपायोपनिषद् । दृश्यते हि संप्रत्यपि न्यायानुसारिणां स्वल्पस्वल्पार्थोपार्जनेऽपि धर्मस्थानादौ प्रत्यहं तद्व्ययेऽपि च कूपादीनामिवाक्षयद्रव्यत्वादि । परेषां तु पापपराणां बहुबहुद्रव्यलाभेऽपि तादृग्व्ययाभावेऽपि च मरुसरोवरादीनामिव द्रागेव क्षीणद्रव्यत्वादि । आह च—“ आत्मनाशाय नोन्नत्यै, छिद्रेण परिपूर्णता । भूयो भूयो घटीयन्त्रं, निमज्जत् किं न पश्यसि ? ॥ १ ॥ ननु न्यायधर्मैकनिष्ठा अपि केचिद् दौस्थ्यादिना नित्यं दुःखिता एव दृश्यन्तेऽन्ये त्वन्यायाधर्मैकनिष्ठा अप्यैश्वर्यादिना सुखिताश्च तत्कथं न्यायस्यैव प्राधान्यं ? उच्यते—अयं प्राक्कर्मकृतो विपाकविशेषो नत्वेतद्भव कर्मकृतः । कर्म च चतुर्द्धा । यदाहुः श्रीधर्मघोषसूरिपादाः—“ पुण्णाणुबंधि पुण्णं, तहेव पावाणुबंधि पुण्णं च । पुण्णानुंबधि पावं, पावं पावाणुबंधि तहा ॥ १ ॥ अविराहिय जिणधम्मा, निरवायं निरुवमं च भवसायं । भरहुव्व लहंति जओ, पुण्णं पुण्णानुबंधि तयं ॥ २ ॥ नीरोगाइगुणजुआ, महिड्ढिआ कोणिउव्व पावरया । पावाणुबंधिपुण्णा, हवंति अन्नाणकट्ठेण ॥ ३ ॥ जं पुण पावस्सुदया, दरिद्दिणो दुखिआवि पावंति । जिणधम्मं तं पुण्णाणुबंधिपावं दयाइलवा ॥ ४ ॥ ” द्रमकमहर्षिवत् । “ पावापयंडकम्मा, निद्धम्मा निग्घिणा निरणुतावा । दुहिआवि पावनिरया, पावं पावाणुबंधितयं ॥ ५ ॥ ” कालशौकरिकादिवत् । “ बहिरंतरंगरिद्धी, जायइ पुण्णाणुबंधिपुन्नेणं । इक्कावि न जेसिं पुणो, धिद्धी मणुअत्तणं तेसिं ॥ ६ ॥ जे खंडभावणा पुण, करिंति न जिआ अखंडिअं पुण्णं । ते अन्नभवे पावंति, संपया आवयाहिं जुआ ॥ ७ ॥ ” एवं च यद्यपि कस्यचित्पापानुबन्धिपुण्यकर्मवशादैहलौकिकी विपन्न दृश्यते, तथाप्यायत्यामवश्यं भाविन्येव । यतः—“ पापेनैवार्थरागान्धः, फलमाप्नोति यत्क्वचित् । बडिशामिषवत्तत्मविनाश्य न जीर्यति ॥ १ ॥ ” अतः स्वामिद्रोहहेतुं शुल्कभङ्गाद्यैप्यत्रामुत्राप्यनर्थकृत्सर्वथा परिहरेत् । यत्र च स्वल्पोऽपि परोपतापस्तं व्यवहारं गृहाट्टकारणग्रहणस्थित्यादि च सर्वं वर्जयेत् । न हि परनिःश्वासैः समृद्धिसुखादिवृद्धिः । यतः—“ साठ्येन मित्रं कपटेन धर्मं, परोपतापेन समृद्धिभावम् । सुखेन विद्यां परुषेण नारीं, वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते ॥ १ ॥ ” यथा च जनानुरागः स्यात्तथैव यतितव्यं । यतः—“ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं, गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते । गुणप्रकर्षेण जनोऽनुरज्यते, जनानुरागप्रभवा हि संपदः ॥ २ ॥ ” न च धनहानिवृद्धिसङ्ग्रहादि गुह्यं परेभ्यः प्रकाशयेत् । यतः— “ स्वकीयं दारमाहारं, सुकृतं द्रविणं गुणम् । दुष्कर्म मर्म मन्त्रञ्च, परेषां न प्रकाशयेत् ॥ १ ॥ ” नापि तत्स्वरूपं केनापि पृष्टः कूटं वदेत्, किन्तु किमनेन प्रश्नेनेत्यादिभाषासमित्या प्रत्युत्तरयेत् । नृपगुर्वादिप्रश्ने तु यथास्थितमेव वाच्यं । यतः—“ सत्यं मित्रैः प्रियं स्त्रीभिरलीकमधुरं द्विषा । अनुकूलं च सत्यञ्च, वक्तव्यं स्वामिना सह ॥ १ ॥ ” सत्यवादो हि पुंसः परा काष्ठा, तत एव विश्वासाद्युत्पत्तेः । “ श्रूयते हि ढिल्ल्यां साधुमहणासिंहः सत्यवादीति ख्यातिं श्रुत्वा परीक्षार्थं सुरत्राणेन तव कियत्सङ्ख्यं धनमस्तीति ? पृष्टो लेख्यकं विलोक्य विज्ञपयिष्यामीत्युक्त्वा सर्वं लेख्यकं सम्यक् कृत्वा राज्ञोऽग्रे चतुरशीतिटङ्कलक्षा(सहस्रा) मद्गृहे संभविनोऽनुमानेनेत्यूचे । ‘ मया स्तोकं श्रुतमनेन बहूक्तं ’ इति सत्योक्तिहृष्टो नृपस्तं कोशाध्यक्षं चक्रे । तथा स्तंभतीर्थे विषमेऽपि सत्यवादी सौवर्णिकभीमस्तपाश्रीजगच्चन्द्रसूरिभक्तः श्रीमल्लिचैत्यान्तः शस्त्रीकरैर्बाहुजैर्बन्दीकृतः । तत्सुतैः पितृमोचनार्थं चतुःसहस्रीकूटटङ्कानयने बाहुजैः परीक्षाकारणे यथास्थितोक्त्या तुष्टैर्मुक्तः । विषमे साहाय्यार्थं च समानधर्मधनप्रतिष्ठादिगुणं सुबुद्धिमन्निर्लोभं च मित्रमेकं कुर्यात् । यदुक्तं रघुकाव्ये —“ हीनान्यनुपकर्तृणि, विवृद्धानि विकुर्वते । राज्ञा मध्यमशक्तीनि, मित्राणि स्थापितान्यतः ॥ १ ॥ ” अन्यत्रापि—“ तत्र तिष्ठति न भ्राता, न पितान्योऽपि वा जनः । पुंसामापत्प्रतीकारं, सन्मित्रं यत्र तिष्ठति ॥ १ ॥ ईश्वरेण समं प्रीतिर्न मे लक्ष्मण ! रोचते । गते च गौरवं नास्ति, आगते च धनक्षयः ॥ २ ॥” इति युक्तोक्तिसद्भावेऽपि यदि महता सह कथमपि प्रीतिः स्यात्तदा दुःसाधकार्यसिद्ध्यादयोऽनेके गुणाः । यतः—“ आपण पइं प्रभु होई, इकि प्रभु किज्जइहत्थि । कज्जकरे वा माणुसह, अवर उमग्ग न अत्थि ॥ ? ॥ लघुरपि च मित्रीकृतो महतोऽप्यवसरे महते गुणाय स्यात् । उक्तं च पञ्चाख्याने—“कर्त्तव्यान्येव मित्राणि, सबलान्यबलान्यपि । हस्तियूथं वने बद्धं, मूषकेण विमोचितम् ॥ १ ॥ ” नहि लघुसाध्यानि कार्याणि महद्भिः समुदितैरपि साधयितुं शक्यानि । सूचीकार्यं हि सूच्यैव सिद्ध्यति न तु खड्गादिभिः । तृणकार्यं तृणेनैव न तु गजादिभिः । तदवादिष्म—“ तृणकणलवणानलजलकज्जलगोमयमृदश्मभस्मायः । सूचीचूर्णौषधकुञ्चिकादि चानन्यसमकार्यम् ॥ १ ॥” मुखदाक्षिण्यादि तु दुर्जनादिभिरपि न जह्यात् । यतः—“ सद्भावेन हरेन्मित्रं, सन्मानेन च बान्धवान् । स्त्रीभृत्यान्प्रेमदानाभ्यां, दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ १ ॥ क्वचिच्च स्वकार्यसिद्ध्यै खलानपि पुरस्कुर्यात् । यदभ्यधिष्म—“ खलान् क्वापि पुरकृत्य, स्वकृत्यं साधयेद्बुधः । रसभुक् क्लेशरासिकान्, रसना दशनानिव ॥ १ ॥ प्रायः कण्टकसण्टङ्कं, विना निर्वाह एव न । क्षेत्रग्रामगृहाराममुख्यरक्षा हि तद्वशा ॥ २ ॥ ” प्रीतिपदे च सर्वथासम्बन्धादि वर्जयेत् । यतः—“ कुर्यात्तत्रार्थसम्बन्धमिच्छेद्यत्र न सौहृदम् । यदृच्छया न तिष्ठेच्च, प्रतिष्ठाभ्रंशभीरुकः ॥ १ ॥ ” सोमनीतावपि—“ अर्थसम्बन्धः सहवासश्च नो अकलहः । ” न च साक्षिणं विना मित्रगृहेऽपि स्थापनिकास्थापनं मित्रादिहस्ते न

स्वद्रव्यप्रेषणाद्यपि युक्तमविश्वासस्यार्थमूलत्वाद्विश्वासस्य चानर्थमूलत्वात् । यदाह—" न विश्वसेदविश्वस्ते, विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् । विश्वासाद्भयमुत्पन्नं, मूलादपि निकृन्तति ॥ १ ॥ " गुप्तमुक्तस्थापनिकया च को वा सुहृदपि न लोलुभ्यते ? । भण्यतेऽपि—" निक्षेपे पतिते हर्म्ये, श्रेष्ठी स्तौति स्वदेवताम् । यदीशो म्रियतामाशु, तुभ्यं दास्यामि याचितम् ॥ १ ॥ " अस्माभिरप्युक्तं—" अथ्थो नूणमणथ्थो, अग्गीव परं गिहीण तेण विणा । कहमवि न हु निव्वाहो, ता तं जुत्तीइ रक्खिज्जा ॥ १ ॥ " अत्र श्रेष्ठिधनेश्वरसम्बन्धः । यथा स स्वगृहसारमेकीकृत्य कोटि कोटि स्वर्णमूल्यान्यष्टौ रत्नानि स्वप्रियापुत्रादिभ्योऽपि प्रच्छन्नं मित्रहस्ते न्यासीकृत्य धनार्जनार्थं विदेशे गतो, बहुकालं स्थितो, दुर्दैवादाकस्मिकमान्द्येनान्त्यावस्थां प्राप्तः । यतः—" अन्नह परिचिंतिज्जइ, सहरिस कुंदुज्जलेण हिअएण । परिणमइ तं तु अन्नह, कज्जारंभो विहिवसेणं ॥ १ ॥ " तदा चासन्न सुजनैर्द्रव्यादिस्वरूपं पृष्टः प्राह, विदेशार्जितं मद्धनं भूयस्तरमपीतस्ततः स्थितं पुत्रादिभिर्दुर्ग्रहं, परं मित्रहस्तन्यस्तं रत्नाष्टकं प्रियापुत्रादीनां दाप्यमित्युक्त्वा स मृतः । तैस्तत्स्वरूपे ज्ञापिते पुत्रादिभिर्विनयस्नेहबहुमानदोदूयाभयदर्शनाद्यनेकप्रकारैर्मार्गणेऽपि लुब्धेन मित्रेण तन्न मानितं नार्पितश्च । व्यवहारकरणे साक्षिणो लिखिताद्यभिज्ञानस्य चाभावाद् भूपत्यमात्यादिभिरपि दापयितुं न शक्तं । यस्य तस्यापि साक्षिणः करणे चौरादिगृहीतमपि जातु पश्चाद्वलते । यथा बहुवित्तवणिजा धूर्त्तेन विदेशे मार्गे तस्करधाटीमिलने जोत्कारकरणे तैर्द्रव्यं मार्गितं । तेनोक्तं, साक्षिणं कृत्वा सर्वं गृह्णन्तु । पुनरवसरे भवद्भिर्ममाप्यमहं च न मार्यः । ततस्तैर्वैदेशिको मुग्धोऽयमिति मत्वाऽरण्यमार्जारं कर्बुरं साक्षीकृत्य सर्वस्वं लात्वा मुक्तः । स परंपरया तत्स्थानाद्यवगत्य स्वग्रामं गतः । कियति काले तद्वासग्रामसत्काः सतस्कराः केऽपि बहु वस्तु लात्वा तत्रागताः । तेन स्वद्रव्यमार्गणे मिथः कलहे न्यायकरादिभिः ' साक्षी कोऽप्यस्ति ? इति पृष्टे वणिजा कृष्णमार्जारमेकं सउडिमध्ये क्षिप्त्वोक्तं, ' एष साक्षी ' तस्करैरुक्तं, ' विलोक्यते ' । भोः कीदृशः साक्षी ? ततस्तेन स दर्शितः तैरुक्तं, ' एष स न कृष्णत्वात्, स तु कर्बुरोऽभूत् ' इति स्वमुखेनैव माननान्न्यायकरादिबलेन सर्वं स्वद्रव्यं पश्चाद्गृहीतं तेनेति साक्षिकरणे कथानकम् । तस्मात्स्थापनिका गुप्तवृत्त्या न मोच्या न ग्राह्या वा, किन्तु कियत्स्वजनसमक्षमेव मोच्या ग्राह्या च । न च धनिकानुमतिं विना सा चालयितुमपि युज्यते, किं पुनर्वाणिज्यादौ व्यापारयितुं । जातु न्यासकृदन्यत्र मृतस्तदा तत्सुतादेः सार्पणीया । तत्सुताद्यभावे तु सर्वसमक्षं धर्मस्थाने व्ययितव्या । नाप्युद्धारनिक्षेपादि समग्रायव्ययटिप्पनादौ स्वल्पमप्यालस्यं कुर्यात् । यत उक्तं-" ग्रन्थिबन्धे परीक्षायां, गणने गोपने व्यये । लेख्यके च कृतालस्यो, नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ १ ॥ " भ्रान्तिबहुलो हि जन्तुष्टिप्पनादि विना भ्रान्तौ मुधा कर्मबन्धादि दोषोऽपि । योगक्षेमादिसिद्ध्यर्थं च रविरिवेन्दुना राजादिः कश्चिन्नायकोऽप्यनुसरणीयोन्यथा पदे पदे पराभवादिभावात् । उक्तञ्च—" सुहृदामुपकारकारणाद् द्विषतां चाप्यपकारकारणात् । नृपसंश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को न बिभर्त्ति केवलम् ॥ १ ॥ " मंत्रिवस्तुपालसाधुपेथडाद्यैरपि नृपाश्रयेणैव प्रासादाद्यनेकतत्तत्पुण्यकृत्यानि चक्रिरे । तथा द्यूतधातुवादादि दूरतः परिवर्जयेत् । यतः—" जूअं धाउव्वाओ, अंजणसिद्धी रसायणे तण्हा । जक्खिणि विवरपवेसो, दइवे रुट्ठे मई होइ ॥ १ ॥ " यथा तथा शपथादिकं च न विदध्याद्विशिष्य च देवगुर्वादिविषयं । तदभिहितं—" अलिएणवि सच्चेणवि, चेइअसम्मं करेइ जो मूढो । सो वमइ बोहिबीअं, अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥ " नापि परप्रतिभूत्वादिसङ्कटे प्रविशेत् । यत्कार्पासिकः—" अनीश्वरस्य द्वे भार्ये, पथि क्षेत्रं द्विधा कृषिः । प्रातिभाव्यं च साक्ष्यञ्च, पञ्चानर्थाः स्वयं कृताः ॥ १ ॥ " तथा मुख्यवृत्त्या निवासग्रामे एव वाणिज्यादि कार्यं । तथा सति कुटुम्बावियोगगृहकार्यधर्मकार्याद्यसीदत्तादयो गुणाः । तथा निर्वाहाभावे निवासदेशान्तर्व्यवहरेदेवमपि शीघ्रं शीघ्रं निजस्थानागमनसंभवादिना प्रायः पूर्वोक्ता गुणाः । को हि नाम पामरोऽपि निजस्थाने निर्वाहसंभवे देशान्तरक्लेशमाश्रयेत् । उक्तमपि—" जीवन्तोऽपि मृताः पञ्च श्रूयन्ते किल भारत ! दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥ १ ॥ " अन्यथा च निर्वोढुमशक्तो यदि देशान्तरे व्यवहारं कुर्यात्तथापि न स्वयं नापि पुत्रादिभिः , किन्तु सुपरीक्षितवणिक्पुत्रादिभिः । जातु स्वयमेव देशान्तरे यायात् तदापि सुमुहूर्त्तशकुननिमित्तदेवगुरुवन्दनादिमङ्गल्यविधिना बहुभाग्यवत्सार्थमध्यवर्त्ती निद्रादिप्रमादवर्जी कियद्भिः स्वकीयज्ञातीयसुपरिचितादिभिः सहैव सुयत्नेनैव व्रजेद् व्यवहरेत्तिष्ठेच्च । भाग्यवता चैकेनापि सार्थस्य विघ्नं टलति । " यथैकविंशतिः पुरुषाः वर्षासु ग्रामान्तरे यान्तः , सायं देवकुले स्थितास्तदा विद्युद् द्वारमागत्यागत्य याति, तैश्च भीत्योक्तं, ' कोऽप्यात्मसु निर्भाग्योऽस्ति इत्येकैको देवकुलात्परितो भ्रान्त्वा आयातु ' तथा कृत्वा विंशतिः प्रविष्टाः । एकविंशे बलाद्बहिः कृष्टे विंशतेर्मूर्ध्नि विद्युत्पपात । तेष्वेक एव भाग्यवांस्ततो भाग्यवत्सार्थो ग्राह्यः । लभ्यदेयनिध्यादि च सर्वं पितृभ्रातृपुत्रादीनां च सर्वदापि ज्ञापयेत्, विशिष्य च प्रस्थानावसरे, अन्यथा दुर्दैवात्तस्यायुः समाप्तौ सत्यपि विभवे पित्रादीनां मुधा दारिद्र्यादिदुःखं कृतं स्यात्, स्वकीयांश्च सर्वानपि यथार्हचिन्ताकरणशिक्षाप्रदानपूर्वं सबहुमानं संभाष्यैव प्रतिष्ठते । उक्तञ्च—" अवमन्य माननीयान्निर्भर्त्स्य स्त्रीं च कमपि संताड्य । बालमपि रोदयित्वा जिजीविषुर्नैव निर्गच्छेत् ॥ १ ॥ " आसन्नं च विशेषपर्वोत्सवादि कृत्वा व्रजति । यतः—" उत्सवमशनं स्नानं प्रगुणं चोपेक्ष्य मङ्गलमशेषम् । असमापिते च सूतकयुगेऽङ्गनर्त्तौ च नो यायात् ॥ १ ॥ "

एवमन्यदपि शास्त्राद्यनुसारेण यथोचितं चिन्तनीयं । तथा चाह—" क्षीरं भुक्त्वा रतं कृत्वा, स्नात्वाहत्य गृहाङ्गनाम् । वान्त्वा निष्ठीव्य चाक्रोशं, श्रुत्वा च प्रचलेन्नहि ॥ १ ॥ कारयित्वा नरः क्षौरमश्रुमोक्षं विधाय च । गच्छेद् ग्रामान्तरे नैव, शकुनापाटवेन च ॥ २ ॥ कार्याय चलितः स्थानाद्दहन्नाडिपदं पुरः । कुर्वन् वाञ्छितसिद्धीनां भाजनं जायते नरः ॥ ३॥ रोगिवृद्धद्विजान्धानां, धेनुपूज्यक्षमाभुजाम् । गर्भिणीभारभुग्नानां, दत्वा मार्गं व्रजेद्बुधः ॥ ४ ॥ धान्यं पक्वमपक्वं वा, पूजार्हं मन्त्रमण्डलम् । न त्यक्तोद्वर्तनं लङ्घ्यं, स्नानांभोऽसृक्शवानि च ॥ ५ ॥ निष्ठ्यूतश्लेष्मविण्मूत्र,ज्वलद्वह्निभुजङ्गमान् । मनुष्यमायुधं धीमान्, कदाप्युल्लङ्घयेन्न च ॥ ६ ॥ नदीतीरे गवां गोष्ठे, क्षीरवृक्षे जलाश्रये । आरामेषु च कूपादाविष्टबन्धुं विसर्जयेत् ॥ ७॥ क्षेमार्थी वृक्षमूलं न, निशीथिन्यां समाश्रयेत् । नासमाप्ते नरो दूरं, गच्छेदुत्सवसूतके ॥ ८ ॥ नासहायो नचाज्ञातैर्नैव दासैः समं तथा । नातिमध्यंदिने नार्द्धरात्रे मार्गे बुधो व्रजेत् ॥ ९ ॥ क्रूरैरारक्षकैः कर्णेजपैः कारुजनैस्तथा । कुमित्रैश्च समं गोष्ठी, चर्या चाकालिकीं त्यजेत् ॥ १० ॥ महिषाणां खराणाश्च, धेनूनां चाधिरोहणम् । खेदस्पृशापि नो कार्यमिच्छता श्रियमात्मनः ॥ ११ ॥ गजात्करसहस्रेण, शकटात्पञ्चभिः करैः । शृङ्गिणोऽश्वाच्च गन्तव्यं, दूरेण दशभिः करैः ॥ १२॥ नाशम्बलश्चलेन्मार्गे, भृशं सुप्यान्न वासरे । सहायानां च विश्वासं, विदधीत न धीधनः ॥ १३ ॥ एकाकिना न गन्तव्यं, यदि कार्यशतं भवेत् । पश्य कर्कटमात्रेण, ब्राह्मणः परिरक्षितः ॥ १४ ॥ एकाकिना न गन्तव्यं, कस्याप्येकाकिनो गृहे । नैवापरपथेनापि, विशेत्कस्यापि वेश्मनि ॥ १५ ॥ न जीर्णां नावमारोहेन्नद्यामेको विशेन्न च । न चातुच्छमतिर्गच्छेत्सोदर्येण समं पथि ॥ १६ ॥ न जलस्थलदुर्गाणि, विकटामटवीं न च । न चागाधानि तोयानि, विनोपायं विलङ्घयेत् ॥ १७ ॥ भूयांसः कोपना यत्र, भूयांसः सुखलिप्सवः । भूयांसः कृपणा यत्र, स सार्थः स्वार्थनाशकः ॥ १८ ॥ सर्वे यत्र च नेतारः, सर्वे पण्डितमानिनः । सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति, तद्वृन्दमवसीदति ॥ १९ ॥ बद्धवध्याश्रये द्यूतस्थाने परिभवास्पदे । भाण्डागारे न गन्तव्यं, परस्यान्तःपुरे न च ॥ २० ॥ अमनोज्ञे श्मशाने च, शून्यस्थाने चतुष्पथे । तुषशुष्कतृणाकीर्णे, विषमावकरोषरे ॥ २१ ॥ वृक्षाग्रे पर्वताग्रे च, नदीकूपतटे स्थितिम् । न कुर्याद्भस्म केशेषु, कपालाङ्गारकेषु च ॥ २२ ॥ कालकृत्यं न मोक्तव्यमतिखिन्नैरपि ध्रुवम् । नाप्नोति पुरुषार्थानां, फलं क्लेशाजितः पुमान् ॥ २३ ॥ भवेत्परिभवस्थानं, पुमान् प्रायो निराकृतिः । विशेषाडम्बरस्तेन, न मोच्यः सुधिया क्वचित् ॥ २४ ॥" देशान्तरगतश्च विशिष्य यथार्हाडम्बरसर्वाङ्गीणधर्मनिष्ठो भूयात्तथैव महत्त्वबहुमानविलोक्यमानकार्यसिद्ध्यादिसंभवात् । विदेशे च बहुबहुलाभाप्तावपि नातिबहु तिष्ठेद्बहु स्थितौ गृहसूत्रवैसंस्थुल्यादिदोषापत्तेः, काष्ठश्रेष्ठ्यादेरिव । समुदितक्रयविक्रयादिप्रारंभे चाविघ्नेनाभिमतलाभादिकार्यसिद्ध्यर्थं पञ्चपरमेष्ठिस्मरणश्रीगौतमादिनामग्रहणकियद्वस्तुश्रीदेवगुर्वाद्युपयोगित्वकरणादि कर्त्तव्यं, धर्मप्राधान्येनैव सर्वत्र साफल्यभावात् । धनार्जनार्थमुपक्रमं कुर्वाणेन च सप्तक्षेत्रीव्ययादिधर्ममनोरथा निरन्तरं महान्त एव कर्त्तव्याः । ऊचुश्च—" उच्चैर्मनोरथाः कार्याः, सर्वदैव मनस्विना । विधिस्तदनुमानेन, संपदे यतते यतः ॥ १ ॥ यत्नः कामार्थयशसां, कृतोऽपि विफलो भवेत् । धर्मकर्मसमारंभसङ्कल्पोऽपि न निष्फलः ॥ २ ॥" लाभसम्भवे च तदनुरूपं तान् मनोरथान् सफलीकुर्यात् । यतः—" ववसायफलं विहवो, विवहस्स फलं सुपत्तविणिओगो । तयभावे ववसाओ, विहवोवि अ दुग्गइनिमित्तं ॥ १ ॥" एवञ्च निजऋद्धेर्धर्मर्द्धित्वं स्यादन्यथा तु पापर्द्धित्वं । उक्तं च—" धम्मिड्ढी भोगिड्ढी, पाविड्ढी इअ तिहा भवे इड्ढी । सा भन्नइ धम्मिड्ढी, जा दिज्जइ धम्मकज्जेसु ॥ १ ॥ सा भोगिड्ढी गिज्जइ, सरीर भोगंमि जीइ उवओगो । जा दाणभोगरहिआ, सा पाविड्ढी अणत्थफला ॥ २ ॥ पाविड्ढी पाविज्जइ, फलेण पावस्स पुव्वविहिअस्स । पावेण भाविणा वा, इत्थत्थे सुणह दिट्ठंतं ॥ ३ ॥" वसन्तपुरे चत्वारो मित्राणि क्षत्रियब्राह्मणवणिक्स्वर्णकाराः । देशान्तरेऽर्थार्थं गताः । रात्रावुद्याने स्थिताः । तत्र शाखायां लम्बमानं स्वर्णपुरुषं ददृशुः । एकेनोक्तं, 'अर्थः,' स्वर्णपुरुषेणोक्तं, 'अर्थः पुनरनर्थप्रदः' तत् श्रुत्वा सर्वैर्भीत्या त्यक्तः । स्वर्णकारेणोक्तं 'पत,' पश्चात्पतितः । तेनाङ्गुलिं कर्त्तयित्वा गर्त्तायां क्षिप्तः सर्वैरपि दृष्टः । तेषां मध्ये द्वयं भोजनानयनाय पुरान्तर्गतं । द्वयं तु बहिः स्थितं । मध्यगतद्वयेन बहिस्थितन्मारणाय विषान्नमानीतं । बहिःस्थितेन मध्यादागच्छद् द्वयं खड्गेन हत्वा विषान्नं भुक्तं । सर्वे मृताः एषा पापर्द्धिः । अतो देवपूजान्नदानादिकैः प्रत्यहं पुण्यैः सङ्घपूजासाधर्मिकवात्सल्यादिकैरवसरपुण्यैश्च निजर्द्धिः पुण्योपयोगिनी कार्या । यद्यप्यवसरपुण्यानि बहुव्ययसाध्यत्वेन महान्ति प्रत्यहं पुण्यानि च लघूनि तथापि प्रत्यहं पुण्येषु निरन्तरं भवत्सु भूयस्तरं फलं, तत्पूर्वकमेवावसरपुण्यकरणस्यौचित्यात् । न च धनस्तोकत्वादिना धर्मकार्यविलम्बादि कार्यं । यदुवाच—" देयं स्तोकादपि स्तोकं, न व्यपेक्षो महोदयः । इच्छानुसारिणी शक्तिः, कदा कस्य भविष्यति ॥ १ ॥ श्वःकार्यमद्य कुर्वीत, पूर्वाह्णे चापराह्णिकम् । न हि मृत्युः प्रतीक्षेत, कृतं चास्य नवा कृतम् ॥ २ ॥" अर्थार्जनार्थमपि यथार्हं प्रत्यहं प्रयतते । यतः—" वणिग् वेश्या कविर्भट्टस्तस्करः कितवो द्विजः । यत्रापूर्वार्थलाभो न, मन्यते तदहर्वृथा ॥ १ ॥" न च स्वल्पसंपदैव तदुद्यमान्निवर्त्तते । यन्माघः—" संपदा सुस्थितंमन्यो, भवति स्वल्पयापि यः । कृतकृत्यो विधिर्मन्ये, न वर्द्धयति तस्य ताम् ॥ १ ॥" नाप्यतितृष्णां कुर्यात् । यल्लोकेऽप्युक्तं—" अतिलोभो न कर्तव्यो, लोभं नैव परित्यजेत् । अतिलोभाभिभूतात्मा, सागरः सागरं गतः ॥ १ ॥" न च यावदित्थं कस्यापि प्राप्तिसं-

भवो, नहि रङ्कश्चक्रित्वाद्युच्चैरभिलषन् अपि कदाप्याप्नोति । भोजनाच्छादनादि तु प्राप्नोत्यपि । तदवादिष्म—स्वानुमित्या मितीकुर्यादिच्छामिच्छाफलार्थिकः । लोकेऽपि लभ्येत मितं, मार्गितं नामितं क्वचित् ॥ १ ॥ " ततः स्वभाग्याद्यनुसारेणैवेच्छां कुर्यादधिकाधिकेच्छायां तु तदलाभात्तदर्त्यातिदुःखितैव स्यात् । कोटीपूरणार्थबहुक्लेशसासहिनवनवतिटंकलक्षाधिपधनश्रेष्ठ्यादिवत् । आख्यातं च—" आकांक्षितानि जन्तूनां, संपद्यन्ते यथा यथा । तथा तथा विशेषाप्तौ, मनो भवति दुःखितम् ॥ १ ॥ आशादासस्तु यो जातो, दासस्त्रिभुवनस्य सः । आशा दासीकृता येन, तस्य दास्ये जगत्त्रयी ॥ २ ॥ " गृहस्थेन चान्योन्याप्रतिबन्धेन त्रिवर्गोऽपि साध्यः । यतः—" धम्मो अथ्थो कामो, पुरिसत्था वन्निया तओ लोए । तिण्हंपि जहावसरं, सेवा संसिज्जइ बुहेहिं ॥ १ ॥ तत्र धर्मार्थयोरुपघातेन तादात्विकविषयसुखलुब्धो वनगज इव को नाम न भवत्यास्पदमापदां । न च तस्य धनं धर्मः शरीरं वा यस्य कामेऽत्यन्तासक्तिः । धर्मकामातिक्रमाद्धनमुपार्जितं परेऽनुभवन्ति, स्वयं तु परं पापस्य भाजनं सिंह इव सिन्धुरवधात् । अर्थकामातिक्रमेण च धर्मसेवा यतीनामेव धर्मो न गृहस्थानां । न च धर्मबाधयार्थकामौ सेवेत, यतो बीजभोजिनः कुटुंबिन इव नास्त्यधार्मिकस्यायत्यां किमपि कल्याणं । उक्तं च सोमनीतावपि,—" स खलु सुखी योऽमुत्रसुखाविरोधेनेहलोकसुखमनुभवतीति । " एवमर्थबाधया धर्मकामौ सेवमानस्य ऋणाधिकत्वं, कामबाधया धर्मार्थौ सेवमानस्य गार्हस्थ्यसुखाद्यभावः स्यात् । एवं च तादात्विक–मूलहर–कदर्येषु धर्मार्थकामानामन्योन्यबाधा सुलभैव । तथाहि—यः किमप्यसंचिन्त्योत्पन्नमर्थमपव्येति स तादात्विकः १ । यः पितृपैतामहमर्थमन्यायेन भक्षयति स मूलहरः २ । यो भृत्यात्मपीडाभ्यामर्थं सञ्चिनोति न च क्वचिदपि व्ययते स कदर्यः ३ । तत्र तादात्विकमूलहरयोरर्थभ्रंशेन धर्मकामयोर्विनाशान्नास्ति कल्याणं । कदर्यस्य त्वर्थसंग्रहो राजदायादभूमितस्करादीनां निधिर्नतु धर्मकामयोर्हेतुः । यतः,—" दायादाः स्पृहयन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमीभुजो, गृह्णन्ति च्छलमाकलय्य हुतभुग् भस्मीकरोति क्षणात् । अम्भः प्लावयते क्षितौ विनिहितं यक्षा हरन्ते हठात्, दुर्वृत्तास्तनया नयन्ति निधनं धिग् बह्वधीनं धनम् ॥ १ ॥ मृत्युः शरीरगोप्तारं, रक्षितारं धनं धरा । दुश्चारिणीव हसति, स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ २ ॥ कीटिकासञ्चितं धान्यं, मक्षिकासञ्चितं मधु । कृपणोपार्जिता लक्ष्मीः । परैरेवोपभुज्यते ॥ ३ ॥ " अतस्त्रिवर्गस्य बाधा गृहस्थस्य कर्त्तुमनुचिता, यदा तु दैववशाद्भवति, तदोत्तरोत्तरबाधायां पूर्वपूर्वबाधा रक्षणीया । तत्र कामबाधायां धर्मार्थयोर्बाधा रक्षणीया, तयोः सतोः कामस्य सुकरोत्पादत्वात् । कामार्थयोर्बाधायां धर्मो रक्षणीयो धर्ममूलत्वादर्थकामयोः । उक्तं च—" धर्मश्चेन्नावसीदेत, कपालेनापि जीवतः । आढ्योऽस्मीत्यवगन्तव्यं, धर्मवित्ता हि साधवः ॥ १ ॥ त्रिवर्गसंसाधनमन्तरेण, पशोरिवायुर्विफलं नरस्य । तत्रापि धर्मं प्रवरं वदन्ति, न तं विना यद्भवतोऽर्थकामौ ॥ १ ॥ " आयोचितश्च व्ययः । यन्नीतिशास्त्रम्—" पादमायान्निधिं कुर्यात्पादं वित्ताय कल्पयेत् । धर्मोपभोगयोः पादं, पादं भर्त्तव्यपोषणे ॥ १ ॥ " केचित्त्वाहुः—" आयादर्द्धं नियुञ्जीत, धर्मे समधिकं ततः । शेषेण शेषं कुर्वीत, यत्नतस्तुच्छमैहिकम् ॥ १ ॥ " निर्द्रव्यसद्रव्ययोरयं विभाग इत्यप्येके । तथा—" जीअं कस्स न इट्ठं, कस्स व लच्छी न वल्लहा होइ । अवसरपत्ताइं पुणो दुन्नवि तणयाउ लहुअंति ॥ १ ॥ यशस्करे [1]कर्मणि [2]मित्रसङ्ग्रहे, [3]प्रियासु [4]नारीष्वधनेषु [5]बन्धुषु । [6]धर्मे [7]विवाहे [8]व्यसने रिपुक्षये, धनव्ययोऽष्टासु न गण्यते बुधैः ॥ २ ॥ यः काकणीमप्यपथप्रपन्नामन्वेषते निष्कसहस्रतुल्याम् । काले च कोटिष्वपि मुक्तहस्तस्तस्यानुबन्धं न जहाति लक्ष्मीः ॥ ३ ॥ यथा कस्यापीभ्यस्य नव्या स्नुषा श्वशुरं दीपोत्पतिततैलच्छटया उपानहमभ्यञ्जन्तं वीक्ष्य किमिदमतिकार्पण्यमुतातिवैविक्त्यमिति सन्दिहाना परीक्षार्थं मे शीर्षं दुष्यात ' इति मिषात्सुप्ता भृशं क्रन्दति । श्वशुरेण बहुप्रतिकारकरणे तयोक्तं, " मम प्रागप्यन्तरान्तरा एवं मान्द्यं स्याद् गुणस्तु जात्यमुक्ताफलचूर्णलेपेनैव स्यात् " । तदा श्वशुरो हृष्टः तान्यानीय यावद्वर्त्तयति, तावत्तया सम्यक् स्वरूपमुक्तं । धर्म्ये व्ययश्च श्रीवशीकरणं तेनैव तस्याः स्थिरीभावात् । भाष्यतेऽपि—" मा मंस्थाः क्षीयते वित्तं, दीयमानं कदाचन । कूपारामगवादीनां, ददतामेव संपदः ॥ १ ॥ " यथाहि—विद्यापतिश्रेष्ठी बहुसमृद्धो दशमदिने यास्यामीति स्वप्नान्तर्लक्ष्म्योक्तः कान्तागिरा तद्दिन एव सर्वं धनं सप्तक्षेत्रादौ व्यय्य कृतपरिग्रहमानः सुखं सुप्तः, प्रातर्गृहं प्राग्वत् पूर्णं दृष्ट्वा पुनः सर्वं व्ययति स्म । एवं नवदिनी गता, दशमदिने ' त्वत्पुण्यैरहं सुस्थिरीभूता ' इति लक्ष्म्योक्ते व्रतभङ्गभिया पुरं त्यक्त्वा बहिःस्थोऽपुत्रनृपमृतेरधिवासितगजेनाभिषिक्तो दिव्यगिरा जिनं राजानं कृत्वा राज्यं निर्वाह्य पञ्चमभवे सिद्धः । एवञ्चार्थोपार्जनमशङ्कनीयत्वप्रशंसनीयत्वहान्यविषयत्वसुखसमाधिवृद्धिहेतुत्वपुण्यकार्योपयोगित्वादिनेहलोकपरलोकहितं । पठितञ्च—" सर्वत्र शुचयो धीराः, स्वकर्मबलगर्विताः । कुकर्मनिहतात्मानः, पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ १ ॥ " अत्र ज्ञातम् । यथा—देव–यशोनामानौ द्वौ वणिजौ मिथः प्रीत्या सह व्यवहरन्तौ क्वापि पुरे मार्गे मणिकुण्डलं पतितं ददृशतुः । आद्यः सुश्रावकत्वात् दृढव्रतः परद्रव्यं सर्वथानर्थभूतं मन्वानः पश्चादेव निवृत्तः । द्वितीयोऽपि सह निवृत्तः परं न पतितग्रहणेऽधिकदोषः इति ध्यात्वा वृद्धस्य दृष्टिं वञ्चयित्वा तज्जगृहे । दध्यौ च, " धन्योऽयं यस्येदृशी निःस्पृहता । परं मिलत्वात्संविभागिनं करिष्याम्येनं सुयुक्त्या " इति । तद् गुप्तीकृत्यान्यत्र पुरे गत्वा तेन कुण्डलेन प्रभूतभाण्डमाददे । क्रमात्स्वस्थानमागतौ तौ । आनीतभाण्डविभजनेऽतिप्रभूतं भाण्डं दृष्ट्वा देवेन निर्ब-

न्धात् पृष्टः स यथावदाचष्ट । देवेनोक्तमन्यायार्जितमिदं सर्वथा न ग्रहणार्हं । अनेन न्यायार्जितस्वधनस्याप्यवश्यं विनाशः स्यात् काञ्जिकेनेव दुग्धस्येत्युक्त्वा तत्सर्वं पृथक् कृत्य तस्मै दत्तं । एवमागतं वित्तं कथं त्यज्यते ? इति लोभात् सर्वं स्वभाण्डशालायां गृहीत्वा गतः । रात्रौ च चौरैः सर्वं मुषितं । प्रभाते तद्वस्तुग्राहकैरतिप्रभूतैरागतैर्देवस्य द्विगुणमूल्यादिनाऽतिलाभो जातः । ततो द्वितीयोऽपि सुश्रावकीभूय व्यवहारशुध्ध्या धनार्जनात्सुखी जज्ञे । इति न्यायान्यायधनार्जने मित्रद्वयवृत्तम् ।। अत्रैव लौकिकं ज्ञातं यथा—चंपायां सोमः क्ष्मापतिः सूर्यपर्वणि दानार्थं शुभं द्रव्यं योग्यं च पात्रं मन्त्रिपार्श्वे पप्रच्छ । मन्त्र्याह, पात्रमेकोऽत्र विप्रोऽस्ति परं शुभद्रव्यं दुर्लभं, विशिष्य च राज्ञः । यतः—" दातुर्विशुद्धवित्तस्य, गुणयुक्तस्य चार्थिनः । दुर्लभः खलु संयोगः, सुबीजक्षेत्रयोरिव ।। १ ।। " ततो नृपः पर्वोपरि (सर्वोपरि) पात्रदानायाष्टदिनै रात्रौ नष्टचर्यया वणिजां हट्टेषु वणिक्पुत्रार्हं कर्म निर्माय तन्मूल्येऽष्टौ द्रम्मानर्जयामास । पर्वणि च सर्वान् द्विजानाकार्य पात्रविप्राकारणाय प्रधानं प्रैषीत् । तेन गत्वा स आकारितः । प्रत्याह—" यो राज्ञः प्रतिगृह्णाति, ब्राह्मणो लोभमोहितः । तमिस्रादिषु घोरेषु, नरकेषु स पच्यते ।। १ ।। राज्ञः प्रतिग्रहो घोरो, मधुमिश्रविषोपमः । पुत्रमांसं वरं भुक्तं, न तु राज्ञः प्रतिग्रहः ।। २ ।। दशशूनासमश्चक्री, दशचक्रिसमो ध्वजः । दशध्वजसमा वेश्या, दशवेश्यासमो नृपः ।। ३ ।। " इति पुराणस्मृत्यादिवचनाद् दुष्टं राजप्रतिग्रहं न गृह्णामि । प्रधानेनोक्तं, " राजा न्यायेन स्वभुजार्जितं सद्वित्तमेव दास्यति तद्ग्रहणे तव न कश्चिद्दोषः " इत्याद्युक्त्या प्रबोध्य तं राज्ञोऽन्तिकमानयत् । राज्ञा हृष्टेन स्वासनढौकनपादधावनादिबहुविनयेन तेऽष्टौ द्रम्मास्तन्मुष्टिमध्येऽक्षिप्यन्त । अस्मै किञ्चित्सारमर्पितं ' इति किञ्चित्सरुषोऽप्यन्ये विप्रा हेमादिदानतः समतोष्यन्त । सर्वे च विसृष्टाः । षण्मास्यादिना तत्सर्वं क्षीणं तेषां । ते त्वष्टौ द्रम्माः पात्रद्विजेन भोजनवेषप्रमुखकार्येषु व्यापार्यमाणा अपि न्यायार्जितत्वेन नाक्षीयन्त । चिरेणाप्यक्षयनिधिवत्सुबीजवच्च श्रियोवृद्ध्यै जज्ञिरे । इति न्यायार्जितवित्ते सोमनृपप्रबन्धः ।। इह न्यायार्जितवित्तसत्पात्रविनियोगाभ्यां चतुर्भङ्गी । तत्र न्यायागतविभवसत्पात्रविनियोगरूपः प्रथमो भङ्गोऽक्षेपेण पुण्यानुबन्धिपुण्यहेतुत्वात्सुदेवत्वभोगभूमिमनुष्यसम्यक्त्वादिप्राप्त्या आसन्नसिद्धिफलो धनसार्थवाहशालिभद्रादिवत् १ । न्यायागतद्रव्ययत्तत्पात्रपोषरूपो द्वितीयो भङ्गः, पापानुबन्धिपुण्यहेतुत्वाद्यत्र तत्र भवेषु भोगमात्रफलोऽपि प्रान्ते विरसफल एव, यथा लक्ष्यभोज्यकृद्विप्रो बहुभवेषु किञ्चिद्भोगादिसुखानि भुक्त्वा सेचनकनामा सर्वाङ्गसुलक्षणो भद्रहस्ती जातो लक्षभोज्योद्धरितान्नादिसुपात्रदानदायिनिःस्वद्विजजीवं सौधर्मे सुरीभूय च्युतं श्रेणिकसुतं राजकन्यापञ्चशती परिणेतारं नन्दिषेणकुमारं दृष्ट्वा जातजातिस्मृतिरपि प्रथमनरकगामी २ । अन्यायायातविभवसत्पात्रपरिपोषरूपस्तृतीयः, सुक्षेत्रोप्तसामान्यबीजफलप्ररोहवदायतौ सुखप्रसवानुबन्धितया राज्ञां व्यापारिणां बह्वारंभोपार्जितद्रव्याणां चानुज्ञातः । यतः—" काशयष्टिरिवैषा श्रीरसारा विरसाप्यहो । नीतेक्षुसमतां धन्यैः, सप्तक्षेत्रीनिवेशनात् ।। १ ।। खलोऽपि गवि दुग्धं स्याद्दुग्धमप्युरगे विषम् । पात्रापात्रविशेषेण, तत्पात्रे दानमुत्तमम् ।। २ ।। सा साइ तं पि जलं, पत्तविसेसेण अंतरं गुरुअं । अहिमुहपडिअं गरलं, सिप्पउडे मुत्तिअं होइ ।। ३ ।। " अत्रार्बुदोपरि चैत्यकारमंत्रिविमलादयो दृष्टान्ताः प्रतीताः । महारंभाद्यनुचितवृत्तिसञ्चितं हि द्रव्यं सुक्षेत्रवापादि विना दुष्कीर्त्तिदुर्गतिफलमेव मंमणश्रेष्ठ्यादिवत् ।। ३ ।। अन्यायार्जितार्थकुपात्रपोषरूपश्चतुर्थ इह साधुजनगर्हितत्वात्परत्र कुगतिनिबन्धनत्वाच्च त्याज्य एव विवेकिनां । यतः—" अन्यायोपात्तवित्तस्य, दानमत्यन्तदोषकृत् । धेनुं निहत्य तन्मांसैर्ध्वाक्षाणामिव तर्पणम् ।। १ ।। अन्यायोपार्जितैर्वित्तैर्यत् श्राद्धं क्रियते जनैः । तृप्यन्ते तेन चाण्डाला, बुक्सा दासयोनयः ।। २ ।। दत्तः स्वल्पोऽपि भद्राय, स्यादर्थो न्यायसङ्गतः । अन्यायात्तः पुनर्दत्तः, पुष्कलोऽपि फलोज्झितः ।। ३ ।। अन्यायोपात्तवित्तेन, यो हितं हि समीहते । भक्षणात्कालकूटस्य, सोऽभिवाञ्छति जीवितम् ।। ४ ।। " इह चान्यायार्थोपजीविनो गृहस्थादेः प्रायेणान्यायकलहाहङ्कार पापबुद्धिप्रवृत्तिरेव रङ्कश्रेष्ठ्यादिवत् । यथा—मरुस्थल्यां पल्लीग्रामे काकुयाक–पाताकौ भ्रातरौ, तयोः कनीयान् धनी, ज्यायांस्तु निःस्वत्वेन तद्गृहे भृत्यवृत्त्या निर्वहते । एकदा वर्षारात्रौ दिवसकर्मपरिश्रान्तः काकुयाको रात्रौ प्रसुप्तः पाताकेनाभिदधे,—" भ्रातः ! स्वकेदाराः पयःपूरैः स्फुटितसेतवस्तव तु निश्चिन्तता " इत्युपालब्धः । स तदा त्यक्तस्रस्तरः स्वं दरिद्रं परगृहकर्मकारिणं निन्दन् कुद्दालं लात्वा यावत्तत्र याति, तावत् कर्मकरान् स्फुटितसेतुबन्धरचनापरान् दृष्ट्वा ' केयूयं ' ? इति पृष्टाः । ' भवद्भ्रातुः कर्मकरा ' इति तैरुक्ते, ' क्वापि मदीयास्ते सन्तीति ' ? पृष्टे, 'वलभीपुर्यां सन्तीति ' ते प्राहुः । अथ कालक्रमेण प्रस्तावं प्राप्य वलभ्यां गतः सकुटुम्बः । तत्र गोपुरासन्नवास्याभीराणां सन्निधौ निवसन्नत्यन्तकृशतया तै रङ्क इति दत्ताभिधानस्तार्णमुटजं कृत्वा तेषामवष्टंभेनाट्टं मण्डयित्वा तस्थौ । एकदा कश्चित्कार्पटिकः कल्पप्रमाणेन रैवतशैलादलाबुना सिद्धरसमादाय मार्गे ' काकुतुंबडी ' इति सिद्धरसादशरीरिणीं वाणीं निशम्य जातभीर्वलभीपरिसरे तस्य सच्छद्मनो वणिजः सद्मनि तदलाबु तत्र न्यासीचक्रे । स स्वयं सोमनाथयात्रार्थं गतः । कस्मिन्नपि पर्वणि पाकविशेषाय चुल्लीनिहितां तापिकामलाबुरन्ध्राद् गलितरसबिन्दुना हिरण्मयीं निभाल्य स वणिक् तं सिद्धरसं निर्णीय तदलाबुसहितं गृहसारमन्यत्र स्थापयित्वा स्वगृहं ज्वालयित्वा परस्मिन् गोपुरे गृहं कृत्वा स्थितः । तत्र निवसन् प्राज्याज्यक्रयकारिण्याः स्वयं घृतं तोलयंस्तदक्षी-

णतादर्शनाद् घृतपात्रस्याधः कृष्णचित्रककुण्डलिकां निश्चित्य केनापि च्छद्मना तां गृहीतवान् । एवं कपटकूटतुलामानव्यवहारादिभिः पापानुबन्धिपुण्यबलेन व्यवसायपरस्य रङ्कश्रेष्ठिनो मिलितं बहु द्रव्यं । एकदा कश्चित्स्वर्णसिद्धिकर्त्ता मिलितः। सोऽपि कपटवृत्त्या वञ्चितो गृहीता सुवर्णसिद्धिः । एवं त्रिविधसिद्ध्यानेककोटिधनेश्वरो जातः । परमन्यायार्जितविभवपरिशीलनेन पूर्वं निर्धनस्य पश्चाद्धनसंपत्त्युत्सेकतया च क्वापि तीर्थे सत्पात्रेऽनुकंपास्थाने वा स्वश्रियो न्यासो दूरे तिष्ठतु, प्रत्युत सकललोकोच्चाटननवनवकरवर्द्धनाहङ्कारपोषाऽन्यधनिस्पर्धामत्सरादिभिस्तां रमां कालरात्रिरूपां लोकायादर्शयत् । अथान्यदा स्वसुतारत्नखचितकङ्कतिकायां राज्ञा स्वपुत्रीकृते मार्गितायां पश्चात्प्रसभमपहृतायां तद्विरोधात्स्वयं म्लेच्छमण्डले गत्वा कनककोटीर्दत्वा मुद्गलान् समानयत् । तैर्देशभङ्गे कृते रङ्केन राज्ञः सूर्यमण्डलागच्छत्तुरगरक्षकान् रहोदानैर्विभेद्य कूटप्रपञ्चः कारितः। पुरा हि राजा सूर्यवरमाप्तं दिव्यतुरगमारोहति तदनु सङ्केतितपुरुषैः पञ्चशब्दवादनं क्रियते । तुरगो व्योम्नि याति । तमारूढो नृपो वैरिणो हन्ति । सङ्ग्रामसमाप्तौ तुरगः सूर्यमण्डलं प्रविशति । तदा च रङ्कभेदितपञ्चशब्दवादकै राज्ञस्तुरगारोहणात्पूर्वमेव पञ्चशब्दनादः कृतः । तुरगः समुड्डीय गतः । शिलादित्यनृपः किङ्कर्त्तव्यतामूढस्तैर्निजघ्ने । तदनु सुखेन वलभीभङ्गः सूत्रितः । उक्तश्च—" पणसयरीवासाइं, तिन्निसयाइं अइक्कमेऊणं । विक्कमकालाउ तओ, वलहीभंगो समुप्पन्नो ॥ १ ॥ " मुद्गला अपि निर्जले पातयित्वा मारिताः । इति रङ्कश्रेष्ठिसंबन्धः ॥ एवमन्यायवित्तविलसितं ज्ञात्वा न्यायेनार्थार्जने यतनीयं । यतः —" विहाराहारव्याहारव्यवहारास्तपस्विनाम् । गृहिणां तु व्यवहार, एव शुद्धो विलोक्यते ॥ १ ॥ " व्यवहारशुद्ध्यैव च सर्वोऽपि धर्मः सफलः । यद्दिनकृत्यकृत्—" ववहारसुद्धि धम्मस्स, मूलं सव्वन्नुभासए । ववहारेणं तु सुद्धेणं, अत्थसुद्धी जओ भवे ॥ १ ॥ सुद्धेणं चेव अत्थेणमाहारो होइ सुद्धओ । आहारेणं तु सुद्धेणं, देहसुद्धी जओ भवे ॥ २ ॥ सुद्धेणं चेव देहेणं, धम्मजुग्गो अ जायई । जं जं कुणइ किच्चं तु, तं तं से सफलं भवे ॥ ३ ॥ अन्नहा अफलं होइ, जं जं किच्चं तु सो करे । ववहारसुद्धिरहिओ अ, धम्मं खिंसावए जओ ॥ ४ ॥ धम्मखिंसं कुणंताणं, अप्पणो अ परस्स य । अबोही परमा होइ, इअ सुत्ते विभासिअं ॥ ५ ॥ तम्हा सव्वपयत्तेणं, तं तं कुज्जा विअक्खणो । जेण धम्मस्स खिंसं तु, न करे अबुहो जणो ॥ ६ ॥ " लोकेऽप्याहारानुसारेण पिण्डप्रकृतिबन्धो दृश्यते । यथा तुरङ्गमा बाल्ये महिष्याः पीतपयस्काः पयसि पतन्ति । गवां पीतदुग्धाः पानीयात् दूर एव तिष्ठन्ति । तथा मनुष्योऽपि बाल्याद्यवस्थाभुक्ताहारानुसारिप्रकृतिर्जायते । अतो व्यवहारशुद्धौ सम्यगुपक्रम्यं । इति व्यवहारशुद्धि स्वरूपं ॥

तथा देशादिविरुद्धपरित्यागो, देशकालनृपादिविरुद्धवर्जनं । यदुक्तं हितोपदेशमालायां—" देसस्स य कालस्स य, निवस्स लोगस्स तहय धम्मस्स। वज्जंतो पडिकूलं, धम्मं सम्मं च लहइ नरो ॥ १ ॥ " तत्र सौवीरेषु कृषिकर्म, लाटेषु सुरासन्धानं देशविरुद्धं। अन्यदपि यद्यत्र देशे शिष्टजनैरनाचीर्णं तत् तत्र देशविरुद्धं। जातिकुलाद्यपेक्षया वानुचितं देशविरुद्धं, यथा ब्राह्मणस्य सुरापाणं तिललवणादिविक्रयश्च । उक्तं हि तत्समये—" तिलवल्लघुता तेषां, तिलवच्छ्यामता पुनः । तिलवच्च निपीड्यन्ते, ये तिलव्यवसायिनः ॥१॥ " कुलमपेक्ष्य च चौलुक्यानां मद्यपानं देशविरुद्धं। अन्यदेशिकानां पुरस्तद्देशनिन्दाविधानादि वा देशविरुद्धं १। कालविरुद्धं त्वेवं शीतर्त्तौ हिमालयपरिसरेऽत्यन्तशीते, ग्रीष्मर्त्तावत्यन्तजाङ्गले मरुस्थले, वर्षास्वत्यन्तपिच्छलपङ्काकुलेष्वपरदक्षिणसमुद्रपर्यन्तभागेषु, तथातिदुर्भिक्षे, मिथोनृपद्वयविरोधे, धाट्यादिना मार्गरोधे, दुरुत्तारमहारण्ये, यामिनीमुखादिभयवेलायां वा तादृक्सामर्थ्यसहायादिदृढबलं विना प्रस्थानं प्राणधननाशाद्यनर्थकृत्करोति। यद्वा फाल्गुनमासाद्यनन्तरं तिलपीलनतिलव्यवसायतिलभक्षणादि, वर्षासु वा तन्दुलीयकादिपत्रशाकग्रहणादि, बहुजीवाकुलभूमौ शकटखेटनादि वा महादोषहेतुं करोति, तच्च कालविरुद्धं २। राजादेर्दोषग्रहणं, राज्ञः संमतानामसंमाननं, राज्ञोऽसंमतानां सङ्गतिर्वैरिस्थानेषु लोभाद्गतिर्वैरिस्थानागतैः सह व्यवहारादि, राज्ञः प्रसादे स्वच्छन्देन राजकृत्येष्वपि विधिनिषेधकरणं, नागराणां प्रतिकूलाचरणं, स्वामिद्रोहादि च राजविरुद्धं। दुस्सहोदर्कं भुवनभानुकेवलिजीवरोहिण्यादेरिव। सा हि नैष्ठिक्यधीतस्वाध्यायलक्षापि विकथारसान्मुधा राज्या दुःशीलतादिवादिनी रुष्टनृपेण मान्योत्तमश्रेष्ठिपुत्रीत्वादिना जिह्वाच्छेदादिभिः खण्डशोऽकृता देशनिर्वासनादिदुःखिनी नानाभवेषु जिह्वाच्छेदादि सेहे ३ । लोकस्यनिन्दा, विशिष्य च गुणसमृद्धस्य । इयमात्मोत्कर्षश्च लोकविरुद्धौ । यतः—" संतेहिं असंतेहिं अ, परस्स किं जंपिएहिं दोसेहिं । अत्थो जसो न लब्भइ, सोवि अमित्तो कओ होइ ॥ १ ॥ सुट्ठुवि उज्जममाणं, पंचेव करिंति रित्तयं समणं । अप्पथुई परनिंदा, जिब्भोवत्थी कसाया य ॥ २ ॥ जइ संति गुणा नणु, अभणिआवि काहिंति अत्तउक्करिसं । अह तेवि न संति मुहा, अनुक्करिसेण किं तेण ॥ ३ ॥ मित्ता हसंति निंदंति, बंधवा गुरुजणा उविक्खंति । पिअरोपि न बहु मन्नंति, अप्पबहुमाणिणं पुरिसं ॥ ४ ॥ परपरिभवपरिवादादात्मोत्कर्षाच्च बध्यते कर्म । नीचैर्गोत्रं प्रतिभवमनेकभवकोटिदुर्मोचम् ॥ ५ ॥ परनिन्दा महापापं, परपापान्यहो यतः । अकर्तृत्वेऽपि लुम्पन्ति, तत्कर्त्री जरतीं यथा ॥ ६ ॥ " सुग्रामे सुन्दरश्रेष्ठी, धर्मी, यात्रिकादीनां भोजनवासस्थानाद्युपकारी । तत्प्रातिवेश्मिकी जरद्विप्री तं निन्दति, यात्रिका विदेशे म्रियन्ते, तन्न्यासादिलोभात्तानेष सत्यापयतीत्यादि। अन्यदा क्षुत्तृषार्त्तः कार्पटिको गृहेऽभावादाभीर्याः तक्रमानाय्य पायितो मृतः, आभीर्याशिरः-

स्थतक्रभाण्डे शकुनिकाधृताहिमुखपतितगरलेन । विप्री हृष्टोचे, 'अहो! धर्मित्वं' तदा खे स्थिता हत्या दध्यौ, "दाता शुद्धः, सर्पोऽज्ञः परवशश्च, शकुनिका सर्पाशना, आभीर्यज्ञा, तत्कस्य लगामि?" इति ध्यात्वा विप्रीं विवेश। तया सा श्यामा कुब्जा कुष्ठिनी जज्ञे । इत्यसद्दोषोक्तौ लौकिकज्ञातम् । सद्दोषोक्तौ राज्ञोऽग्रे वैदेशिकानीतत्रिकपालीपरीक्षा पण्डितकृता । यथा—एकस्य कर्णे क्षिप्तं सूत्रं मुखे निर्गतं तस्य श्रुतप्रलापिनो मूल्यं काणकपर्दिका । अन्यस्यान्यकर्णे निर्गतं तस्य श्रुतविस्मृतस्य लक्षं । तृतीयस्य गले गतं तस्य हृदि श्रुतस्थितेर्न मूल्यं । तथा ऋजूनामुपहासो, गुणवत्सु मत्सरः, कृतघ्नत्वं, बहुजनविरुद्धैः सह सङ्गतिः, जनमान्यानामवज्ञा, सदाचाराणां व्यसनोपनिपाते तोषः, शक्तौ तद्प्रतीकारो, देशाद्युचिताचारलङ्घनं, वित्ताद्यनुसारेणात्युद्भटातिमलिनवेषादिकरणं, एवमादिलोकविरुद्धमिहाप्यपकीर्त्यादिकृत् । यदुवाच वाचकमुख्यः—"लोकः खल्वाधारः, सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् । तस्माल्लोकविरुद्धं, धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥ १ ॥" तत्त्यागे च जनानुरागस्वधर्मसुखनिर्वाहादयो गुणाः । आह च—"एआइं परिहरंतो, सव्वस्स जणस्स वल्लहो होइ । जणवल्लहत्तणं पुण, नरस्स समत्ततरुबीअं ति ॥ ४ ॥" तथा मिथ्यात्वकृत्यं, निर्दयं गवादेस्ताडनबन्धनादि, निराधारं यूकादेरातपे च मत्कुणादेः क्षेपः, शीर्षे महाकङ्कतक्षेपः, लिक्षास्फोटनादि, उष्णकाले त्रिः शेषकाले च द्विर्दृढवृहद्गलनकसंखारकसत्यापनादियुक्त्या जलगालने धान्येन्धनशाकताम्बूलफलादिशोधनादौ च सम्यगप्रवृत्तिः । अक्षतपूगखारिकवाल्हउलिफलिकादेर्मुखे क्षेपः । नालकेन धारया वा जलादेः पानं । चलनोपवेशनशयनस्नानवस्तुमोचनग्रहणरन्धनखण्डनपेषणघर्षणमलमूत्रश्लेष्मगण्डूषादिजलतांबूलत्यागादौ सम्यगयतना, धर्मकर्मण्यनादरो, देवगुरुसाधर्मिकेषु विद्वेषः, चैत्यादिद्रव्यपरिभोगो, निर्धर्मसंसर्गो, धार्मिकादीनामुपहासः, कषायबहुलता, बहुदोषक्रयविक्रयः, खरकर्मसु पापमयाधिकारादौ च प्रवृत्तिः, एवमादि धर्मविरुद्धं । इह मिथ्यात्वादीनि प्रायोऽर्थदीपिकायां विवृतानि । देशकालादिविरुद्धानामपि धर्मवतां आचरणे धर्मनिन्दोपपत्तेर्धर्मविरुद्धतैव ८ । तदेवं पञ्चविधं विरुद्धं श्राद्धेन परिहार्यमिति देशादिविरुद्धत्यागः ॥

तथोचितस्योचितकृत्यस्याचरणं करणं उचिताचरणं । तच्च पित्रादिविषयं नवविधमिहापि स्नेहवृद्धिकीर्त्यादिहेतुर्हितोपदेशमालागतगाथाभिः प्रदर्श्यते । "सामन्ने मणुअत्ते, जं केई पाउणंति इह कित्तिं । तं मुणह निव्विअप्पं, उचिआचरणस्स महप्पं ॥१॥ तं पुण पिइमाइसहोअरेसु पणइणिअवच्चसयणेसु । गुरुजणनायरपरतित्थिएसु पुरिसेण कायव्वं ॥२॥" तत्र पितृविषयं कायवाग्मनांसि प्रतीत्य त्रिविधमौचित्यं क्रमेणाह—"पिउणो तणुसुस्सूसं, विणएणं किंकरव्व कुणइ सयं । वयणंपि से पडिच्छइ, वयणाओ अपडिअं चेव ॥३॥" तनुशुश्रूषां चरणक्षालनसंवाहनोत्थापननिवेशनादिरूपां देशकालसात्म्यौचित्येन भोजनशयनीयवसनाङ्गरागादिसंपादनरूपां च विनयेन नतु परोपरोधावज्ञादिभिः स्वयं करोति, नतु भृत्यादिभ्यः कारयति । यतः—"गुरोः पुरो निषण्णस्य, या शोभा जायते सुते । उच्चैः सिंहासनस्थस्य, शतांशेनापि सा कुतः? ॥१॥" 'अपडिअंति' वदनादपतितमुच्चार्यमाणमेवादेशः 'प्रमाणमेष करोमीति' सादरं प्रतीच्छति पितृवचनप्रमाणीकरणार्थं । राज्याभिषेकसमये एव वनवासार्थोपस्थितश्रीरामवत् न पुनरनाकर्णिताशिरोधूननकालक्षेपार्द्धविधानादिभिरवजानाति । "चित्तं पिहु अणुअत्तइ, सव्वपयत्तेण सव्वकज्जेसु । उवजीवइ बुद्धिगुणे, निअसब्भावं पयासेइ ॥४॥" स्वबुद्धिविचारितमवश्यविधेयमपि कार्यं तदेवारभते, यत् पितुर्मनोऽनुकूलमिति भावः । बुद्धिगुणान् शुश्रूषादीन् सकललौकिकलोकोत्तरव्यवहारगोचरांश्चोपजीवत्यभ्यस्यति । बहुदृश्वानो हि पितृप्रभृतयः सम्यगाराधिताः प्रकाशयन्त्येव कार्यरहस्यानि । तदाह—"तत्तदुत्प्रेक्षमाणानां, पुराणैरागमैर्विना । अनुपासितवृद्धानां, प्रज्ञा नातिप्रसीदति ॥ १ ॥ यदेकः स्थविरो वेत्ति, न तत्तरुणकोटयः । यो नृपं लत्तया हन्ति, वृद्धवाक्यात्स पूज्यते ॥ २ ॥ श्रव्यं वाक्यं हि वृद्धानां, प्रष्टव्या ये बहुश्रुताः । हंसयूथं वने बद्धं, वृद्ध बुद्ध्या विमोचितं ॥ ३ ॥" सद्भावं चित्ताभिप्रायं । "आपुच्छिउं पयट्टइ, करणिज्जेसु निसेहिओ ठाइ । खलिए खरंपि भणिओ, विणीअयं न हु विलंघेइ ॥ ५ ॥ सविसेसं परिपूरइ, धम्मणुगए मणोरहे तस्स । एमाइ उचिअकरणं, पिउणो जणणीइवि तहेव ॥ ६ ॥" तस्य पितुरितरानपि मनोरथान् पूरयति, श्रेणिकचिल्लणादेरभयकुमारवत् । धर्मानुगतांस्तु देवपूजासद्गुरुपर्युपास्तिधर्मश्रवणविरतिप्रतिपत्त्यावश्यकप्रवृत्तिसप्तक्षेत्रीवित्तव्ययतीर्थयात्रादीनानाथोद्धरणादीन् मनोरथान् सविशेषं बह्वादरेणेत्यर्थः । कर्त्तव्यमेव चैतत्सदपत्यानामिह लोकगुरुषु पितृषु । नचार्हद्धर्मसंयोजनमन्तरेणात्यन्तदुष्प्रतिकारेषु तेष्वन्योऽस्त्युपकृतिप्रकारः । तथा च स्थानाङ्गसूत्रे—"तिण्हं दुप्पडिआरं समणाउसो, तंजहा—अम्मापिउणो, भट्टिस्स, धम्मायरियस्स । संपाओविअणं केइ पुरिसे अम्मापिअरं सयपागसहस्सपागेहिं तिल्लेहिं अब्भंगित्ता सुरभिणा गंधट्टएणं उवट्टित्ता तिहिं उदगेहिं मज्जावित्ता सव्वालंकारविभूसियं करित्ता मणुन्नथालीपागसुद्धं अट्ठारसवंजणाउलं भोअणं भोआवित्ता जावज्जीवं पिट्ठवडंसिआए परिवहिज्जा । तेणावि तस्स अम्मापिउस्स दुप्पडिआरं भवइ । अहेणं सेतं अम्मापिअरं केवलिपन्नत्ते धम्मे आघवइत्ता पन्नवइत्ता परूवइत्ता ठावइत्ता भवइ । तेणामेव तस्स अम्मापिउस्स सुप्पडिआरं भवइ समणाउसो १ । केइ महच्चे दरिद्दं समुक्कसिज्जा, तएणं से दरिद्दे समुक्किट्ठे समाणे पच्छापुरं चणं विउलभोगसमिइ समणागए आवि विहरिज्जा, तएणं से महच्चे अन्नया कयाइ दरिद्दी हूए समाणे तस्स दरिद्दस्स अंतियं हव्वमगच्छिज्जा,

तएणं से दरिद्दे तस्स भट्टिस्स सव्वस्समविदलमाणे तेणावि तस्स दुप्पडिआरं भवइ। अहेणं से तं भट्टिं केवलिपन्नत्ते धम्मे आघवइत्ता जाव ठावइत्ता भवइ, तेणामेव तस्स भट्टिस्स सुप्पडिआरं भवइ २। केइ तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमविआरियं धम्मियं सुवयणं सुच्चा निसम्म कालं मासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोगेसु देवत्ताए उववन्ने। तएणं से देवे तं धम्मायरिअं दुभिक्खाओ वा देसाओ सुभिक्खं देसं साहरिज्जा कंताराओ निक्कंतारं करिज्जा दीहकालिएणं वा रोगायंकेण अभिभूअं विमोइज्जा। तेणावि तस्स धम्मायरियस्स दुप्पडिआरं भवइ। अहेणं से तं धम्मायरिअं केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भट्ठं समाणं भुज्जो केवलिपन्नत्ते धम्मे आघवइत्ता जाव ठावइत्ता भवइ तेणामेव तस्स धम्मायरिअस्स सुप्पडिआरं भवइ ३।" इह विषमपदव्याख्या—'संपाओविअ त्ति' प्रातः प्रभातं तेन समं संप्रातः, यदैव प्रातः संवृत्तं तदैवेत्यर्थः, अनेन कार्यान्तराव्यग्रतां दर्शयति। 'गंधट्टएण त्ति' गन्धाट्टकेन गन्धद्रव्यक्षोदेन। 'तिर्हिं ति' गंधोदकोष्णोदकशीतोदकैः। 'थालीपाग त्ति' स्थाली पिठरी तस्यां पक्वं सुपक्वं स्यात्। 'सुद्ध त्ति' शुद्धं भक्तदोषमुक्तं। 'पिट्ठिवडंसिआए त्ति' पृष्ठावतंसिकया पृष्ठारोपितमित्यर्थः। अत्र निजान्धपित्रोः कावड्या पृष्ठवाही तीर्थयात्रार्थोपस्थितः श्रवणो ज्ञातं। 'अहे त्ति' अथ णं वाक्यालङ्कारे। 'आघवइत्त त्ति' आख्याय। 'पन्नवइत्ता' प्रज्ञाप्य बोधयित्वेत्यर्थः। 'परूवइत्ता' प्ररूप्य भेदतः। अत्र पितृदिक्षादातृश्रीआर्यरक्षितसूरिर्ज्ञातं। केवलोत्पादेऽपि पित्रोः प्रबोधावधि निरवद्यवृत्त्या गृहे स्थितः कूर्मापुत्रो वा॥ १॥ 'महेति' माहत्यं महत्त्वं तद्योगान्माहत्य ईश्वर इत्यर्थः। 'समुक्कसिज्ज त्ति' धनदानादिना समुत्कर्षयेदुत्कृष्टं कुर्यात्। 'पुरंति' पूर्वकाले समुत्कर्षणकाले इत्यर्थः। 'समिद्ध त्ति' भोगसमुदयसमन्वायुक्तः। 'दलमाणे त्ति' ददानः। इह मिथ्यात्विमहेभ्यस्य वणिक्पुत्रत्वेन महेभ्यीभूतः क्रमात्तं श्रेष्ठिनं दुर्दैवाद् निर्धनं महेभ्यीकृत्य श्राद्धधर्मं प्रतिपादयिता जिनदासश्राद्धो ज्ञातं २। 'निसम्म त्ति' निशम्य मनसावधार्य। इह निद्रादिप्रमत्तसेलकाचार्यबोधकः पंथकशिष्यो ज्ञातं ३। मातृविषयौचित्यविशेषमाह—"नवरं से सविसेसं, पयडइ भवाणुवित्तिमप्पडिमं। इत्थीसहावसुलहं, पराभवं वहइ नहु जेण॥७॥" 'सविसेसंति' जनकान्मातुः पूज्यत्वादपि। यन्मनुः—"उपाध्याया दशाचार्य, आचार्याणां शतं पिता। सहस्रं तु पितुर्माता, गौरवेणातिरिच्यते॥१॥" अन्यैरप्युक्तं—"आस्तन्यपानाज्जननी पशूनामादारलंभावधि चाधमानाम्। आगेहकृत्यावधि मध्यमानामाजीवितात्तीर्थमिवोत्तमानाम्॥ १॥ माता पशूनां सुतसत्त्वयैव, धनार्जनैस्तुष्यति मध्यमानाम्। वीरावदातैः पुनरुत्तमानां, लोकोत्तमानां चरितैः पवित्रैः॥ २॥" "उचिअं एअं तु सहोअरंमि जं निअइ अप्पसममेअं। जिट्ठं व कणिट्ठं पिहु, बहुमन्नइ सव्वकज्जेसु॥ ८॥" 'निअइ त्ति' पश्यति। 'जिट्ठंव त्ति' ज्येष्ठो भ्राता पितृतुल्यस्तमिव कनिष्ठेन तु वैमातृकेणापि ज्येष्ठः श्रीरामो लक्ष्मणेनेवानुसरणीयः। एवं ज्येष्ठकनिष्ठपत्नीपुत्राद्यैरपि चिन्त्यं। "दंसइ न पुढोभावं, सब्भावं कहइ पुच्छइ अ तस्स। ववहारंमि पयट्टइ, न निगूहइ थेवमविदविणं॥ ९॥" 'पयट्टइ त्ति' प्रवर्त्तयति, येनासौ व्यवहारनिष्णातो, न धूर्त्तादिवञ्चनागोचरी स्यात्। 'निगूहइ त्ति' द्रोहबुद्ध्या नापह्नुते क्वचित्सङ्कटे निर्वाहार्थं धनं निधीकरोति एव। कुसंसर्गादिना बन्धावविनीते किं कृत्यमित्याह—"अविणीअं अणुवत्तइ, मित्तेहिं तो रहो उवालभइ। सयणजणाओ सिक्खं, दावइ अन्नावएसेण॥ १०॥" 'सयण त्ति' पितृव्यमातुलश्वशुरतत्पुत्रादिभ्यो दुर्विनीतस्यान्यस्य व्यपदेशेन स्वयं तु तं न तर्जयति। तथा विहिते हि निर्लज्जतया स कदाचिदुन्मर्यादोऽपि स्यात्। "हिअए ससिणेहो विहु, पयडइ कुविअं च तस्स अप्पाणं। पडिवन्नविणयमग्गं, आलवइ अछम्मपिम्मपरो॥११॥" 'अछम्म त्ति' निश्छद्मप्रेमवान्। एवमप्यगृहीतविनयं तु प्रकृतिरियमस्येति ज्ञाततत्वः सन्नुदास्त एव। "तप्पणइपुत्ताइसु, समदिट्ठी होइ दाणसम्माणे। सावक्कंमि उइत्तो, सविसेसं कुणइ सव्वंपि॥ १२॥" 'समदिट्ठी त्ति' स्वपत्न्यपत्यादिष्विव समदृष्टिः। 'सावक्कंमि त्ति' सापत्नेऽपरमातृके भ्रातरि, तत्र हि स्तोकेऽप्यन्तरे व्यक्तीकृते तस्य वैचित्र्यं जनापवादश्च स्यात्। एवं पितृमातृभ्रातृतुल्येष्वपि यथार्हमौचित्यं चिन्त्यं। यतः—"जनकश्चोपकर्ता च, यस्तु विद्यां प्रयच्छति। अन्नदः प्राणदश्चैव, पञ्चैते पितरः स्मृताः॥ १॥ राज्ञः पत्नी गुरोः पत्नी, पत्नी माता तथैव च। स्वमाता चोपमाता च, पञ्चैता मातरः स्मृताः॥ २॥ सहोदरः सहाध्यायी, मित्रं वा रोगपालकः। मार्गे वाक्यसखा यस्तु, पञ्चैते भ्रातरः स्मृताः॥ ३॥" भ्रातृभिश्च मिथो धर्मकार्यविषये स्मारणादि सम्यक् कार्यं। यतः—"भवगिहमज्झंमि पमायजलणजलिअंमि मोहनिद्दाए। उट्ठवइ जो सुअंतं, सो तस्स जणो परमबंधू॥ १॥" भ्रातृणां मिथः प्रीतौ श्रीऋषभपुत्रा भरतदूतागमे श्रीऋषभं प्रष्टुं सह प्राप्ता अष्टानवतिर्ज्ञातं। भ्रातृवन्मित्रेऽप्येवमनुसर्त्तव्यं—"इयभाइगयं उचिअं, पणइणिविसयंपि किंपि जंपेमो। सप्पणयवयणसम्माणणेणं तं अभिमुहं कुणइ॥१३॥" प्रियप्रणयवचनं हि सञ्जीवनं समग्रापरापरप्रेमप्रकाराणां, प्रस्तावे च प्रयुक्तं दानादिभ्योऽपि गुरुतरं गौरवमारोपयति। यतः पठ्यते—"न सद्वाक्यात्परं वश्यं, न कलायाः परं धनम्। न हिंसायाः परोऽधर्मो, न सन्तोषात्परं सुखम्॥ १॥" "सुस्सूसाइ पयट्टइ, वत्थाभरणाइसमुचिअं देइ। नाडयपिच्छणयाइसु, जणसंमद्देसु वारेइ॥ १४॥" शुश्रूषायां स्वस्य स्नानदेहसंवाहनादिरूपायां तां प्रवर्त्तयति। तथाकृते विश्रब्धा सती निष्कृत्रिमप्रेमवती न जातु विप्रियमाचरति। 'देइ त्ति' देशकालकुटुंबविभवाद्यौचित्येन अलङ्कृता हि गृहिण्यो गृहमेधिनां श्रियमेधयन्ति। यतः—श्रीमङ्गलात्प्रभवति, प्रागल्भ्यात्प्रव-

द्धेते। दाढ्यांतु कुरुते मूलं, संयमात्प्रतितिष्ठति ॥ १ ॥" मूलमित्यनुबन्धं, प्रतितिष्ठतीति प्रतिष्ठां लभते। 'संमद्देसु त्ति' संमर्देषु। तत्र ह्यशिष्टजनचेष्टिताश्लीलालापचापलप्रवृत्तिविलोकनान्निसर्गनिर्मलमपि जलदवाताहतं मुकुरतलमिव मनः प्रायो विकरोति। "रंभइ रयणिपयारं, कुसीलपासंडिसंगमवणेइ। गिहकज्जेसु निओअइ, न विओअइ अप्पणासद्धिं ॥ १५ ॥" रजन्यां प्रचारं राजमार्गवेश्मगमनादिकं निरुणद्धि। मुनीनामिव कुलवनितानामपि महते दोषाय दोषाप्रचारः। धर्मावश्यकादिप्रवृत्तिनिमित्तं च जननीभगिन्यादिसुशीलललनावृन्दमध्यगतामनुमन्यत एव। गृहकृत्यानि दानस्वजनसंमानरसवतीप्रयोगादीनि। यतः—"शय्योत्पाटनगेहमार्जनपयःपावित्र्यचुल्लीक्रिया, स्थालीक्षालनधान्यपेषणभिदा गोदोहतन्मन्थने। पाकस्तत्परिवेषणं समुचितं पात्रादिशौचक्रिया, श्वश्रूभर्तृननन्ददेवृविनयाः कृत्यानि वध्वा इति ॥ १ ॥" तेषु नियमादेनां प्रयुंक्ते। अनियुक्ता ह्यसौ सर्वथोदास्ते। उदासीनायां च गृहिण्यां सीदन्त्येव गृहकृत्यानि। निर्व्यापारा च सती चापल्याद्विक्रियां भजते। व्यापारव्यग्रत्वादिना हि स्त्रीणां गोपायनं। यदुमास्वातिः प्रशमरतौ—"पैशाचिकमाख्यानं, श्रुत्वा गोपायनं च कुलवध्वाः। संयमयोगैरात्मा, निरन्तरं व्यापृतः कार्यः ॥ १ ॥" 'न विओअइ त्ति' यतो दर्शनसाराणि प्रायः प्रेमाणि। यथोक्तं—"अवलोअणेण आलावएण गुणकित्तणेण दाणेण। छंदेण वट्टमाणस्स निब्भरं जायए पिम्मं ॥ १ ॥ अइदंसणेण अइदंसणेण दिट्ठे अणालवंतेण। माणेणऽपमाणेण य, पंचविहं झिज्जए पिम्मं ॥ २ ॥" अत्यन्तप्रवासवैमनस्ये च सा कदाचिदनुचितमप्याचरेत्। "अवमाणं न पयंसइ, खलिए सिक्खेइ कुविअमणुणेइ। धणहाणिवुड्ढिघरमंतवइअरं पयडइ न तीसे ॥ १६ ॥" अपमानं निर्हेतुकमेव क्रोधादिना सपत्नीसंयोजनादिकं नास्यै प्रदर्शयति। को हि मूढधीः पत्नीक्रोधादिमात्रेण स्त्रीद्वयसङ्कटे पताति। यतः—"बुभुक्षितो गृहायाति, नाप्नोत्यम्बुच्छटामपि। अक्षालितपदः शेते, भार्याद्वयवशो नरः ॥ १ ॥ वरं कारागृहे क्षिप्तो, वरं देशान्तरभ्रमी। वरं नरकसञ्चारी, न द्विभार्यः पुनः पुमान् ॥ २ ॥" जातु पुष्टालम्बनेन पत्नीद्वयमपि स्यात्तदा तयोस्तत्सुतादिष्वपि सर्वत्र समदृष्टित्वाद्येव कार्यं नतु वारकविलोपादि। स्त्रियाः सपत्नीवारकं विलुप्य स्वपतिं भुञ्जानायास्तुर्यव्रतद्वितीयातिचारस्योक्तत्वात्। स्खलिते किञ्चिदपराधे निभृतं तथा शिक्षयति यथा न पुनस्तत्र प्रवर्त्तते। कुपितां चानुनयत्यन्यथा सहसाकारितया कूपपाताद्यमप्यनर्थं कुर्यात्, सोमभट्टभार्यावत्। अत एव स्त्रीषु सर्वकार्येषु सामवृत्तिरेव कार्या न तु क्वापि काठिन्यं। पाञ्चालः स्त्रीषु मार्दवमित्युक्तत्वादपि। मार्दवसाध्या हि स्त्रियस्तथैव ताभ्यः सर्वत्र सर्वकार्यसिद्धिदर्शनादन्यथा तु तद्वैपरीत्यस्याप्यनुभवात्। निर्गुणस्त्रीयोगे च विशिष्यैवं यतनीयमाजन्मनिबिडनिगडहडिकल्पयापि तयैव हि यथाकथञ्चिद् गृहसूत्रं स्थाप्यं। सर्वोऽपि निर्वाहश्च कर्त्तव्यो, गृहं हि गृहिणीं विदुरित्युक्तेः। 'पयडइ त्ति' प्रकटिते हि धनहानिव्यतिकरे तुच्छतया सर्वत्र तद्वृत्तं व्यञ्जयन्ती चिरार्जितं महत्त्वं निर्गमयति। धनवृद्धिव्यतिकरे च व्यक्तीकृते निरर्गलं व्यये प्रवर्त्तते। गृहमन्त्रप्रचारे चाविष्कृते प्रकृतिकोमलहृदयतया मन्त्रोष्माणं धारयितुमसमर्थतया स्वविश्रम्भस्थानेषु प्रकाश्यायतिचिन्तितानि कार्याणि विफलयति। कदाचिद्राजद्विष्टमपि सङ्घटयति। तत एव गृहे स्त्रियाः प्राधान्यं न कार्यं। "स्त्रीपुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टं" इत्याद्युक्तेरपि। यथा क्वापि पुरे मन्थरो नाम कोलिको वेमादिकाष्ठार्थं शिंशिपामहावृक्षं तदधिष्ठातृव्यन्तरेण निषिद्धोऽपि साहसी तं छिन्दंस्तेनोक्तो 'वरं वृणु' स स्त्रीवशः स्त्रीं प्रष्टुं गृहं गच्छन् 'राज्यं याचस्वेति' मित्रनापितेनोक्तोऽपि पत्नीं पप्रच्छ। तया तुच्छया—"प्रवर्द्धमानः पुरुषस्त्रयाणामुपघातकृत्। पूर्वोपार्जितमित्राणां, दाराणामथ वेश्मनाम् ॥ १ ॥" इत्युक्तिं विमृश्योक्तं, किं राज्येन क्लेशप्राज्येन? द्वितीयं बाहुयुगं शिरश्च मार्गय, यथा युगपत् पटद्वयवानं स्यात्। सोऽपि तथा व्यन्तरप्रार्थनया तादृग्रूपो ग्राममागच्छन् लोकैः राक्षसभ्रान्त्या काष्ठदृषद्भिर्निजघ्ने। तथाह—"यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा, मित्रोक्तं न करोति यः। स्त्रीवश्यः स क्षयं याति, यथा मन्थरकोलिकः ॥ १ ॥" इदं च प्रायिकं तेनोत्तमसुबुद्धिस्त्रियाः प्रश्ने विशेषगुणायैव। यथाऽनुपमदेव्या वस्तुपालतेजःपालयोः। "सुकुलुग्गयाहिं परिणयवयाहिं निच्छम्मधम्मनिरयाहिं। सयणरमणीहिं पीइं, पाउणइ समाणधम्माहिं ॥ १७ ॥" 'सुकुल त्ति' अकुलीनसंसर्गो हि कुलवनितानां मूलबीजमपवादपादपस्य। 'पाउणइ त्ति' प्रापयति। "रोगाइसु नोविक्खइ, सुसहाओ होइ धम्मकज्जेसु। एमाइ पणइणिगयं, उचिअं पाएण पुरिसस्स ॥ १८ ॥" धर्मकार्येषु तपश्चरणोद्यापनदानदेवपूजातीर्थयात्रादिषूत्साहवर्द्धनधनार्पणादिना सुसहायी स्यान्नत्वन्तरायकृत्। तत्पुण्येषु तस्याप्यंशहरत्वात्पुण्यकृत्यकारणस्यैव च परमोपकारत्वात्। "पुत्तं पइ पुण उचिअं, पिउणो लालेइ बालभावंमि। उम्मीलिअबुद्धिगुणं, कलासु कुसलं कुणइ कमसो ॥ १९ ॥" 'लालेइ त्ति' वृष्याहारस्वेच्छाविहारविविधक्रीडनकादिभिः तदा सङ्कोचितो ह्यसौ न कदाचिदङ्गोपचयमाकलयेत्। पठन्ति च—"लालयेत्पञ्च वर्षाणि, दशवर्षाणि ताडयेत्। प्राप्ते षोडशमे वर्षे, पुत्रं मित्रमिवाचरेत् ॥ १ ॥" "गुरुदेवधम्मसुहिसयणपरिचयं कारवेइ निच्चंपि। उत्तमलोएहिं समं, मित्तीभावं रयावेइ ॥ २० ॥" गुर्वादिपरिचये ह्याबाल्यात्सद्वासनावासित एव स्याद्वल्कलचीरिवत्। कुलजातिवृत्ताद्युत्तममैत्री जातु दैवान्नार्थं संपादयेत्तथाप्यनर्थपरिहाराय जायत एवाभयकुमारमैत्री त्वार्द्रकुमारस्यानार्यदेशोत्पन्नस्यापि तद्भवसिद्ध्यै जज्ञे। "गिह्णावेइ अ पाणिं, समाणकुलजम्मरूवकन्नाणं। गिहभारंमि निजुंजइ, पहुत्तणं विअरइ कमेण ॥ २१ ॥" 'समाण त्ति'

अननुगुणयोगे हि दम्पत्योर्विडम्बनैव गृहवासः । मिथो विरक्तत्वे चानुचितप्रवृत्त्याद्यपि स्यात् । श्रूयते हि धारायां भोजराज्ये एकत्र गृहे पुमानत्यन्तं कुरूपो निर्गुणश्च स्त्री चात्यन्तं सुरूपा सगुणा च । गृहान्तरे तु तद्वैपरीत्यं । अन्यदा चौरेण तद्गेहयोः खात्रप्रदाने उक्त्यादिनाननुगुणौ दंपती दृष्ट्वा सुप्तस्त्रीद्वयपरावर्त्तश्चक्रे । ययोः सुयोगो जज्ञे, तौ प्रागत्युद्विग्नौ तदा हृष्टौ मिलितौ । अन्येन तु नृपसभे तद्विवादे पटहोद्घोषे चौरेणोक्तं—" मया निशिनरेन्द्रेण, परद्रव्यापहारिणा । लुप्तो विधिकृतो मार्गो, रत्नं रत्नेन योजितम् ॥ १ ॥ " हसितेन राज्ञा तथैव प्रमाणीचक्रे । विवाहभेदाद्यग्रे वक्ष्यते । ' गिह त्ति ' गृहभारनियुक्तश्च सुतो निरन्तरतच्चिन्ताक्रान्ततया स्वाच्छन्द्योन्मादादेरपदमेव स्यात् । बहुक्लेशायासलभ्यानि च धनानि जानन्नानुचिते व्यये धियं धत्ते । ' पहुत्तणं ति ' गृहे प्रभुत्वं च दत्ते । प्रतिष्ठा हि गुरुदत्तैव स्यात् । गृहभारारोपणादि च लघावपि पुत्रे सुपरीक्ष्य योग्ये एव कार्यं । तथैव निर्वाहशोभादिसंभवात् । यथा प्रसेनजिन्नृपेण तत्तत्परीक्षापूर्वं शततमे पुत्रे श्रेणिके राज्यं न्यस्तं । पुत्रवत्पुत्रीभ्रातृव्यादिष्वपि यथार्हमौचित्यं ज्ञेयं । एवं स्नुषाया अपि । यथा धनश्रेष्ठिना पञ्च पञ्च शालिकणार्पणेन परीक्ष्य तुर्या वधू रोहिणी गृहस्वामिनी चक्रे । वृद्धास्तूज्झिताभोगवतीरक्षिताश्छगणाद्युज्झनरन्धनकोशचिन्तासु नियुक्ता यथा क्रमं । " पच्चक्खं न पसंसइ, वसणोवहयाण कहइ दुरवत्थं । आयं वयमवसेसं, च सोहए सयमिमेहिं तो ॥ २२ ॥ " " प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत्याः, परोक्षे मित्रबान्धवाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च, पुत्रा नैव मृताः स्त्रियः ॥१॥" इति वचनात् पुत्रप्रशंसामयुक्तामप्यन्यथा निर्वाहादर्शनादिहेतुना चेत्कुर्यात्तदापि न प्रत्यक्षं गुणवृद्ध्यभावाभिमानादि दोषापत्तेः । द्यूतादिव्यसनिनां निर्धनत्वन्यत्कारतर्जनताडनादिदुरवस्थाश्रवणे तेऽपि नैव व्यसने प्रवर्त्तते । आयं व्ययं व्ययादुत्कलितं शेषं च पुत्रेभ्यः स्वयं शोधयति । एवं स्वस्य प्रभुत्वं पुत्राणां च स्वच्छन्दत्वमपास्तं भवति । " दंसेइ नरिंदसभं, देसंतरभावपयडणं कुणइ । इच्चाइ अवच्चगयं, उचिअं पिउणो मुणेयव्वं ॥ २३ ॥ " अपरिचितराजसभो हि दैवादतर्कितापतिते व्यसने कांदिशीक एव स्यात्तथाविधश्च निष्कारणद्वेषिभिः परसंपदसहिष्णुभिः खलजनैरुपहन्यते । तत्पठन्ति—" गन्तव्यं राजकुले, द्रष्टव्या राजपूजिता लोकाः । यद्यपि न भवन्त्यर्थास्तथाप्यनर्था विलीयन्ते ॥ १ ॥" देशान्तराचारव्यवहारानभिज्ञो हि प्रयोजनवशाद्देशान्तरगतस्तत्रत्यैर्वैदेशिक इति सुखं व्यसनादौ पात्यते । एवं पुत्रवत्पुत्र्यादेः पितृवच्च मात्रादेः, पुत्रस्नुषादेर्यथासंभवमौचित्यं सत्याप्यं । विशिष्य च सापत्नस्य । स हि प्रायो न्यूनमानी विमातृदत्तमासपेयावान्तिकृत्पुत्रवत् । " सयणाण समुचिअमिणं, जं ते निअगेहवुड्ढिकज्जेसु । सम्माणिज्ज सयावि हु, करिज्ज हाणीसु वि समीवे ॥ २४ ॥ " पितृमातृपत्नीपक्षोद्भवाः पुंसां स्वजनाः । वृद्धिकार्याणि पुत्रजन्मादीनि । " सयमवि तेसिं वसणूसवेसु होअव्वमंतिअंमि सया । खीणविहवाणरोगाउराण कायव्वमुद्धरणं ॥ २५ ॥ " ' वसणि त्ति '—" आतुरे व्यसने प्राप्ते, दुर्भिक्षे शत्रुसङ्कटे । राजद्वारे श्मशाने च, यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ १ ॥ " इति वचनात् । स्वजनोद्धरणं हि तत्त्वत आत्मोद्धरणमेव । यतोऽरघट्टघटीनामिव प्राणिनां प्रायोऽनैकान्तिकी रिक्तता पूर्णता च । ततः कदाचिद्दुर्दैवादात्मनोऽप्युपस्थितायां दुरवस्थायामुपकृतचरेभ्यस्तेभ्य एवोध्धृतिः स्यादतः समयं प्राप्य स्वजनोद्धारो विधेय एव । " खाइज्ज पिट्ठिमंसं, न तेसि कुज्जा न सुक्ककलहं च । तदमित्तेहिं मित्तिं, न करिज्ज करिज्ज मित्तेहिं ॥ २६ ॥ " शुष्ककलहो हास्यादिना वाग्वादश्चिरप्ररूढप्रीतिलतालवित्ररूपः । " तयभावे तग्गेहं, न वइज्ज चइज्ज अत्थसंबंधं । गुरुदेवधम्मकज्जेसु एगचित्तेहिं होअव्वं ॥ २७ ॥ " प्रोषितपुरुषे केवलोषितयोषिति स्वजनगृहे एकाकी न प्रविशेत् । स्वजनैः सह द्रव्यव्यवहारोऽपि प्रथमं किञ्चित् प्रणयं प्रपञ्चयन्नपि पर्यन्ते प्रथयत्येव प्रतिपन्थिताम् । तथाह—" यदीच्छेद्विपुलां प्रीतिं, त्रीणि तत्र न कारयेत् । वाग्वादमर्थसम्बन्धं, परोक्षे दारदर्शनम् (भाषणम्) ॥ १ ॥" ऐहिककार्येष्वपि स्वजनादिभिरेकचित्तैर्वायतिहिता । चैत्यादिकार्येषु तु विशिष्य, बह्वधीनत्वात्तेषां । तथैव च निर्वाहशोभादिसंभवादतस्तानि सर्वसंमत्येन कार्याणि । स्वजनैः सहैक्ये पञ्चाङ्गुल्यो ज्ञातं । यथा लिखनचित्रणादिषु प्रायः सर्वकार्येष्वग्र्या वस्तुदर्शने उत्कृष्टवर्णने परवर्जने चञ्चूपुटिकादौ च विशिष्य पटुर्गर्विता तर्जनी मध्यमां प्राह ' तव के गुणाः '? तयोक्तं—" मुख्याहं महती मध्यस्था तन्त्रीगीततालादिकुशला कार्यौत्सुक्ये चप्पुटिकया सङ्केतकृत्, तथैव दोषच्छलादिहन्त्री टिप्परिकया शिक्षाकृच । " एवं तृतीयाप्यूचे—" देवगुरुस्थापनाचार्यसाधर्मिकादीनां नवाङ्गचन्दनपूजामाङ्गल्यस्वस्तिकनन्द्यावर्त्तादिकरणजलचन्दनवासाद्यभिमन्त्रणादि मदायत्तं । " तुर्याप्यूचे—" अहं सूक्ष्मा कर्णान्तःकण्डूयनादिसूक्ष्मकार्यक्षमा, देहकष्टे छेदादिपीडासहा शाकिन्यादिदोषनिग्रहहेतुः, जापसङ्ख्याकरणादौ च धुरि वर्ते । ततस्ताभिर्मिथः सखीत्वमादृत्याक्षिप्तोऽङ्गुष्ठकः प्राह—" रे ! रे ! अहं वो भर्त्ता मां विना लिखनचित्रणादिकवलग्रहणचिप्पुटिकाचञ्चुपुटिकाटिप्परिकामुष्टिबन्धग्रन्थिबन्धशस्त्रादिव्यापारणश्मश्रुसमारचनकर्त्तनलोचनपिञ्जनवानधावनकण्डनपेषणपरिवेषणकण्टककर्षणगवादिदोहजापसंख्याकरणकेशपुष्पग्रथनपुष्पपूजादि किमपि न स्यात् । वैरिगलग्रहतिलककरणश्रीजिनामृतपानाङ्गुष्ठप्रश्नादि मदेकायत्तं । ततस्तास्तमाश्रित्य सर्वकार्याण्यसाधयन् । " एमाई सयणोचिअमह धम्मायरिअसमुचिअं भणिमो । भत्तिबहुमाणपुव्वं, तेसिं तिसंज्झंपि पणिवाओ ॥ २८ ॥ " भक्तिरान्तरी प्रीतिः । बहुमानस्तु वाचिकः कायिकश्च । " तद्दंसिअ नीईए, आवस्सयपमुहकिच्चकरणं च, धम्मोवएससवणं, तदंतिए सुद्धसद्धाए ॥ २९ ॥ आएसं बहु मन्नइ, इमेसि मणसावि

कुणइ नावन्नं । रुंभइ अवन्नवायं, थुइवायं पयडइ सयावि ॥ ३० ॥ " अवर्णवादमधार्मिकैर्विधीयमानं यथाशक्ति नियमेन रुणद्धि नोपेक्षते । " न केवलं यो महतां विभाषते शृणोति तस्मादपि यः स पापभागिति श्रुतेः । " ' पयडइ त्ति ' समक्षमसमक्षं वाऽगण्यपुण्यानुबन्धित्वात्तस्य । " न हवइ छिद्दप्पेही, सुहिव्व अणुअत्तए सुहदुहेसु । पडिणीअ पच्चवायं, सव्वपयत्तेण वारेइ ॥ ३१ ॥ " ' सुहिव्व त्ति ' सुहृदिवानुवर्त्तते, तत्सुखेन सुखी तद्दुःखेन दुःखी चेत्यर्थः । ननु कथमप्रमत्तेषु निर्ममत्वेषु च गुरुषु छिद्रान्वेषित्वं सुहृदादयो भावाः श्रावकाणां संभवन्ति ? सत्यमीदृशा एव ते परं भिन्नभिन्नप्रकृतीनामुपासकानामुन्मीलन्त्येव तेष्वपि स्वस्वप्रकृतिसमुचिता भावाः । यत्स्थानाङ्गसूत्रं—" गोयमा ! चउव्विहा सावया पन्नत्ता, मायापिअरसमाणे भायसमाणे मित्तसमाणे सवक्किसमाणे " इत्याद्युक्तं प्राक् । पडिणीय त्ति ' प्रत्यनीकोपप्लवश्च सर्वशक्त्या वारयति । उक्तं हि—" साहूणचेइआण य, पडिणीअं तह अवन्नवायं च । जिणपवयणस्स अहिअं, सव्वत्थामेण वारेइ ॥१॥" अत्र सगरचक्रिपौत्रभगीरथस्य जीवः, प्रान्तग्रामवासिषष्टिसहस्रमनुष्यैर्यात्रार्थिसङ्घोपद्रवे तन्निवारकः कुम्भकारो ज्ञातं । " खलिअंमि चोइओ गुरुजणेण मन्नइ तहत्ति सव्वं पि । चोएइ गुरुजणं पि हु, पमायखलिएसु एगंते ॥ ३२ ॥ " ' चोएइ त्ति ' भगवन् ! किमिदमुचितं सच्चरित्रवतां तत्रभवतां भवतां ? इत्यादिना । " कुणइ विणओवयारं, भत्तीए समयसमुचिअं सव्वं । गाढं गुणाणुरायं, निम्मायं वहइ हिअयंमि ॥ ३३ ॥ " ' सव्वं ति ' संमुखागमनाभ्युत्थानासनदानसंवाहनादि शुद्धवस्त्रपात्राहारादिप्रदानादिकं च । " भावोवयारमेसिं, देसंतरिओ वि सुमरइ सयावि । इअ एवमाइगुरुजणसमुचिअमुचिअं मुणेअव्वं ॥ ३४ ॥ " भावोपकारः सम्यक्त्वदानादि । " जत्थसयं निवसिज्जइ, नयरे तत्थेव जे किर वसंति । ससमाणवत्तिणो ते, नायरयानाम वच्चंति ॥३५॥" स्वसमानवृत्तयो वणिग्वृत्तिजीविनः । " समुचिअमिणमो तेसिं, जमेगचित्तेहिं समसुहदुहेहिं । वसणूसवतुल्लगमागमेहिं निच्चं पि होअव्वं ॥ ३६ ॥ " ' तुल्ल त्ति ' तद्व्यसनागमे स्वयमपि व्यसनावलीढैरिव तदुत्सवे च सोत्सवैरिव भाव्यं । अन्यथान्योन्योदासीना नृपनियोगिमृगयूनामामिषमेव पौरलोकाः । " कायव्वं कज्जे वि हु, न इक्कमिक्केण दंसणं पहुणो । कज्जे(ज्जो)न मंतभेओ, पेसुन्नं परिहरेअव्वं ॥ ३७ ॥ " महत्यपि कार्ये पृथक् पृथग् महत्त्वेच्छया राज्ञो दर्शनेऽन्यवैमनस्यादयो दोषास्तस्मात्समुदितैरेव तुल्यत्वेऽपि यवनवत्कस्यचिन्मुख्यत्वप्रदानादिना मिथः सापेक्षैर्न पुनर्नृपादेशात्परीक्षार्थमन्त्र्यर्पितैकशय्याशाय्यवलगकपञ्चशतीवर्दबद्धैर्नृपदर्शनविज्ञप्त्यादि विधेयं । यतः—" बहूनामप्यसाराणां, समुदायो जयावहः । तृणैरावेष्टिता रज्जुर्यया नागोऽपि बध्यते ॥ १ ॥ " मन्त्रभेदे च कार्यविपत्तिनृपप्रकोपादयो दोषास्तस्मात्संवृतमन्त्रैर्भाव्यं । राजादीनां पुरः परस्परदूषणोद्घोषणे च लब्धमध्यत्वान्नृपार्घपमानदण्डादयो दोषाः । एकवृत्तीनामसंहतत्वस्य विनाशहेतुत्वात् । पठ्यतेऽपि—" एकोदराः पृथग्ग्रीवा, अन्यान्यफलकाङ्क्षिणः । असंहता विनश्यन्ति, भारुण्डा इव पक्षिणः ॥ १ ॥ परस्परस्य मर्माणि, ये न रक्षन्ति जन्तवः । त एव निधनं यान्ति, वल्मीकोदरसर्पवत् ॥ २ ॥ " " समुवट्ठिए विवाए, तुलासमाणेहिं चेव ठायव्वं । कारणसाविक्खेहिं, विहुणेअव्वो न नयमग्गो ॥ ३८ ॥ " ' कारण त्ति ' स्वजनसम्बन्धिज्ञातेयलञ्चोपकारादिसापेक्षैर्नयमार्गो न विधूनयितव्यः । " बलिएहिं दुब्बलजणो, सुंककराईहिं नाभिभविअव्वो । थेवावराहदोसे वि दंडभूमिं न नेअव्वो ॥ ३९ ॥ " शुल्ककराधिक्यनृपदण्डादिभिरपि हन्यमाना जना मिथो विरक्ताः संहतिमुज्झन्ति । संहतिविनाकृताश्च बलवत्तरा अपि वनसंहतिविरहिताः सिंहा इवाभिभूयन्ते एव । तस्मात्परस्परसंहतिरेव श्रेयस्करी । उक्तं च " संहतिः श्रेयसी पुंसां, स्वपक्षे तु विशेषतः । तुषैरपि परिभ्रष्टा, न प्ररोहन्ति तंदुलाः ॥ १ ॥ गिरयो येन भिद्यन्ते, धरा येन विदार्यते । संहतेः पश्य माहात्म्यं, तृणैस्तद्वारि वार्यते ॥ २ ॥ " " कारणिएहिं पि समं, कायव्वो ता न अत्थसंबंधो । किं पुण पहुणा सद्धिं, अप्पाहिअं अहिलसंतेहिं ॥ ४० ॥ " कारणिकैः श्रीव्ययराजदेवधर्मोपपदकरणादिनियुक्तैस्तदुपजीविभिरन्यैरपि सह द्रव्यव्यवहारः कदापि न कार्यः । ते हि धनदानावसर एव प्रायः प्रसन्नमुखरागाः प्रकटितकृत्रिमालापसंभाषणासनतांबूलप्रदानादिबाह्याडम्बराः सौमनस्यमाविर्भावयन्तः, प्रस्तावे च स्वदत्तमपि वित्तं याचितास्तिलतुषमात्रमपि स्वोपकारं प्रकटमुद्घट्टयन्तस्तदैव दाक्षिण्यमुन्मुञ्चन्ति । स च स्वभाव एव तेषां । यतः—" द्विजन्मनः क्षमा मातुर्द्वेषः प्रेम पणस्त्रियाः । नियोगिनश्च दाक्षिण्यमरिष्टानां चतुष्टयम् ॥ १ ॥ " पूर्वोपात्तवित्तनिर्नामनाशाय च कृत्रिमानपि दोषानुत्पाद्य प्रत्युतैतान् नृपतिग्राह्यान् विदधति । यतः—" उत्पाद्य कृत्रिमान् दोषान्, धनी सर्वत्र बाध्यते । निर्धनः कृतदोषोऽपि, सर्वत्र निरुपद्रवः ॥ १ ॥ " ' किंपुण त्ति ' यतः सामान्योऽपि क्षत्रियो वित्तार्थमभियुक्तः खड्गं दर्शयति किं पुनः प्रकृत्यमर्षणाः क्षोणिभुजः ? । एवं समानवृत्तिनागरवदसमानवृत्तिनागरेष्वपि यथार्हमौचित्यं चिन्त्यं । " एयं परुप्परं नायराण पाएण समुचिआचरणं । परतित्थिआण समुचिअमह किंपि भणामि लेसेणं ॥ ४१ ॥ एएसिं तित्थिआणं, भिक्खट्ठमुवट्ठिआण निअगेहे । कायव्वमुचिअकिच्चं, विसेसओ रायमहिआणं ॥ ४२॥ " उचितकृत्यं यथार्हदानादि । " जइवि न मणंमि भत्ती, न पक्खवाओ अ तग्गयगुणेसु । उचिअं गिहागएसुत्ति तह वि धम्मो गिहीणइमो ॥ ४३ ॥ " पक्षपातोऽनुमोदना । ' धम्मो त्ति ' आचारः । " गेहागयाणमुचिअं, वसणावडिआण तह समुद्धरणं । दुहिआण दया एसो, सव्वेसिं सम्मओ धम्मो ॥ ४४ ॥ " पुरुषमपेक्ष्य मधुरालपनासननिमन्त्रणकार्यानुयोगतन्निर्माणादिक-

मुचितं । दुःखितानां दीनानाथान्धबधिरव्याधितादीनां दया यथाशक्ति तत्प्रतीकारश्च । ये किलानन्तरोक्ते लौकिकेऽप्युचि-
ताचरणमात्रे कर्मणि न कर्मठास्ते कथं लोकोत्तरे लोकोत्तरनरसूक्ष्ममतिग्राह्ये च जैने धर्मे प्रवीणाः स्युस्तस्मादवश्यं धर्मार्थिभि-
रुचिताचरणनिपुणैर्भाव्यं । अन्यत्राप्यूचे—“सव्वत्थ उचिअकरणं, गुणाणुराओ रई अ जिणवयणे । अगुणेसु अ मज्झत्थं,
सम्मदिट्ठिस्स लिंगाइं ॥ १ ॥” “मुंचंति न मज्जायं, जलनिहिणो नाचला वि हु चलंति । न कयावि उत्तमनरा, उचिआ-
चरणं विलंघंति ॥ ४५ ॥ तेणं चिअ जयगुरुणो, तित्थयरा वि हु गिहत्थभावंमि । अम्मापिऊणमुचिअं, अब्भुट्ठाणाइ कुव्वंति
॥ ४६ ॥ इति नवधौचित्यं ।

अवसरे चोचितं वचनमपि महते गुणाय । यथा मल्लिकार्जुनं जित्वा चतुर्दशरैकोटिमुक्ताषण्मूढकचतुर्दशभारमि-
त–द्वात्रिंशद्रैकुम्भशृङ्गारकोटीशाटीमाणिक्यपट-विषापहशुक्त्यादितत्कोशढौकनतुष्टः कुमारनृपो मन्त्रि-आंबडाय राजपितामह-
बिरुदकोटीद्रव्यचतुर्विंशतिजात्याश्वादि ददे । स तु तत्सर्वं गृहादर्वागर्थिभ्यो ददौ । पैशुन्याद्राज्ञः कोपे किं
मत्तोऽप्यधिकं दत्से? इत्युक्तौ तव पिता द्वादशग्रामस्वामी मम त्वष्टादशदेशस्वामीत्युचितोक्त्या तुष्टो नृपः पुत्रपदं द्विगुणं च
प्रसादं तस्मै ददौ । तदवादिष्म—“दाने याने माने, शयनासनपानभोजने वचने । सर्वत्रान्यत्रापि हि, भवति महारसमयः स-
मयः ॥ १ ॥” अतः समयज्ञता सर्वत्रौचित्यबीजं—“औचित्यमेकमेकत्र, गुणानां कोटिरेकतः । विषायते गुणग्राम, औचित्य-
परिवर्जितः ॥ १ ॥” इत्युक्तेः । सर्वमनौचित्यं च त्याज्यं । येन च कृतेन मूर्खत्वव्यपदेशस्तदप्यनुचितमिति परिहार्यं । तदपि
लौकिकशास्त्रोक्तं बहूपकारित्वात् प्रदर्श्यते । यथा—

“शृणु मूर्खशतं राजंस्तं तं भावं विवर्जय । येन त्वं राजसे लोके दोषहीनो मणिर्यथा ॥ १ ॥
सामर्थ्ये विगतोद्योगः स्वश्लाघी प्राज्ञपर्षदि । वेश्यावचसि विश्वासी प्रत्ययी दम्भडम्बरे ॥ २ ॥ द्यूतादिवित्त-
बद्धाशः कृष्याद्यायेषु संशयी । निर्बुद्धिः प्रौढकार्यार्थी विविक्तरसिको वणिक् ॥ ३ ॥ ऋणेन स्थावरक्रेता स्थविरः
कन्यकावरः । व्याख्याता चाश्रुते ग्रन्थे प्रत्यक्षार्थेऽप्यपह्नवी ॥४॥ चपलापतिरीर्ष्यालुः शक्तशत्रुरशङ्कितः । दत्वा धनान्यनुशयी
कविना हठपाठकः ॥ ५ ॥ अप्रस्तावे पटुर्वक्ता प्रस्तावे मौनकारकः । लाभकाले कलहकृन्मन्युमान् भोजनक्षणे ॥ ६ ॥ कीर्णा-
र्थः स्थूललाभेन लोकोक्तौ क्लिष्टसंस्कृतः । पुत्राधीने धने दीनः पत्नीपक्षार्थयाचकः ॥ ७ ॥ भार्याखेदात्कृतोद्वाहः पुत्रकोपात्त-
दन्तकः । कामुकस्पर्धया दाता गर्ववान्मार्गणोक्तिभिः ॥ ८ ॥ धीदर्पान्न हितश्रोता कुलोत्सेकादसेवकः । दत्वार्थान् दुर्लभान्
कामी दत्वा शुल्कममार्गगः ॥ ९ ॥ लुब्धे भूभुजि लाभार्थी न्यायार्थी दुष्टशास्तरि । कायस्थे स्नेहबद्धाशः क्रूरे मन्त्रिणि निर्भ-
यः ॥ १० ॥ कृतघ्ने प्रतिकार्यार्थी नीरसे गुणविक्रयी । स्वास्थ्ये वैद्यक्रियाशोषी रोगी पथ्यपराङ्मुखः ॥ ११ ॥ लोभेन
स्वजनत्यागी वाचा मित्रविरागकृत् । लाभकाले कृतालस्यो महर्द्धिः कलहप्रियः ॥ १२ ॥ राज्यार्थी गणकस्योक्त्या मूर्खमन्त्रे
कृतादरः । शूरो दुर्बलबाधायां दृष्टदोषाङ्गनारतिः ॥ १३ ॥ क्षणरागी गुणाभ्यासे सञ्चयेऽन्यैः कृतव्ययः । नृपानुकारी मौने-
न जने राजादिनिन्दकः ॥ १४ ॥ दुःखे दर्शितदैन्यार्त्तिः सुखे विस्मृतदुर्गतिः । बहुव्ययोऽल्परक्षायै परीक्षायै विषाशनः ॥१५॥
दग्धार्थो धातुवादेन रसायनरसः क्षयी । आत्मसंभावनास्तब्धः क्रोधादात्मवधोद्यतः ॥ १६ ॥ नित्यं निष्फलसञ्चारी युद्धप्रे-
क्षी शराहतः । क्षयी शक्तविरोधेन स्वल्पार्थः स्फीतडम्बरः ॥ १७ ॥ पण्डितोऽस्मीति वाचालः सुभटोऽस्मीति निर्भयः । उद्वे-
जनोऽतिस्तुतिभिर्मर्मभेदी स्मितोक्तिभिः ॥ १८ ॥ दरिद्रहस्तन्यस्तार्थः सन्दिग्धेऽर्थे कृतव्ययः । स्वव्यये लेख्यकोद्वेगी दैवाशा
त्यक्तपौरुषः ॥ १९ ॥ गोष्ठीरतिर्दरिद्रश्च सैन्यविस्मृतभोजनः । गुणहीनः कुलश्लाघी गीतगायी खरस्वरः ॥ २० ॥ भार्याभया-
न्निषिद्धार्थी कार्पण्येनाप्तदुर्दशः । व्यक्तदोषजनश्लाघी सभामध्यार्द्धनिर्गतः ॥ २१ ॥ दूतो विस्मृतसन्देशः कासवांश्चौरिकारतः ।
भूरिभोज्यव्ययः कीर्त्तेः श्लाघायै स्वल्पभोजनः ॥ २२ ॥ स्वल्पभोज्येऽतिरसिको विक्षिप्तश्छद्मचाटुभिः । वेश्यासपत्नकलही
द्वयोर्मन्त्रे तृतीयकः ॥ २३ ॥ राजप्रसादे स्थिरधीरन्यायेन विवर्द्धिषुः । अर्थहीनोऽर्थकार्यार्थी जने गुह्यप्रकाशकः ॥ २४ ॥ अ-
ज्ञातप्रतिभूः कीर्त्यै हितवादिनि मत्सरी । सर्वत्र विश्वस्तमना न लोकव्यवहारवित् ॥ २५ ॥ भिक्षुकश्चोष्णभोजी च गुरुश्च शि-
थिलक्रियः । कुकर्मण्यपि निर्लज्जः स्यान्मूर्खश्च सहासगीः ॥ २६ ॥” इति मूर्खशतम् ।

अन्यदप्येवंविधं कुशोभाकृत्त्याज्यं । उक्तं च विवेकविलासादौ ।

“विजृम्भणक्षुतोद्गारहास्यादीन् पिहिताननः । कुर्यात्सभासु नो नासाशोधनं हस्तमोटनम् ॥ १ ॥ कुर्यात्पर्यस्तिकां
नैव न च पादप्रसारणम् । न निद्रां विकथां नापि सभायां कुक्रियां न च ॥ २ ॥ प्रस्तावेऽपि कुलीनानां हसनं स्फुरदोष्ठकम् ।
अट्टहासोऽतिहासश्च सर्वथानुचितौ पुनः ॥ ३ ॥ स्वाङ्गवाद्यं तृणच्छेदं व्यर्थं भूमेर्विलेखनम् । नैव कुर्यान्नखैर्दन्तन-
खानामपि घर्षणम् ॥ ४ ॥ न गर्वः सर्वथा कार्यो भट्टादीनां प्रशंसया । व्युत्पन्नश्लाघया कार्यः स्वगुणानां तु
निश्चयः ॥ ५ ॥ अवधार्या विशेषोक्तिः परवाक्येषु कोविदैः । नीचेन स्वं प्रति प्रोक्तं यत्तन्नानुवदेत्सुधीः ॥ ६ ॥
कालत्रयेऽपि यत्किञ्चिदात्मप्रत्ययवर्जितम् । एवमेतदिति स्पष्टं न वाच्यं चतुरेण तत् ॥ ७ ॥ प्रारभ्यते नरैर्यच्च

कार्यं कारयितुं परैः । दृष्टान्तान्योक्तिभिर्वाच्यं तदग्रे पूर्वमेव तत् ॥ ८ ॥ यदि चान्येन केनापि तत्तुल्यं जल्पितं भवेत् । प्रमाणमेव तत्कार्यं स्वप्रयोजनसिद्धये ॥ ९ ॥ यस्य कार्यमशक्यं स्यात्तस्य प्रागेव कथ्यते । नैष्ठिरेयाहिरां कार्यो वचोभिर्वितथैः परः ॥ १० ॥ वैभाष्यं नैव कस्यापि वक्तव्यं द्विषतां तु चेत् । उच्यते तदपि प्राज्ञैरन्योक्तिच्छद्मभङ्गिभिः ॥ ११ ॥ मातृपित्रातुराचार्यातिथिभ्रातृतपोधनैः । वृद्धबालाबलावैद्यापत्यदायादकिङ्करैः ॥ १२ ॥ स्वसृसंश्रितसंबन्धिवयस्यैः सार्द्धमन्वहम् । वाग्विग्रहमकुर्वाणो विजयेत जगत्त्रयीम् ॥ १३ ॥ युग्मम् ॥ न पश्येत्सर्वदादित्यं ग्रहणं चार्कसोमयोः । नेक्षेताम्भो महाकूपे सन्ध्यायां गगनं तथा ॥ १४ ॥ मैथुनं मृगयां नग्नं स्त्रियं प्रकटयौवनाम् । पशुक्रीडां च कन्याया योनिं चालोकये-न्नहि ॥ १५ ॥ न तैले न जले नास्त्रे न मूत्रे रुधिरे न च । वीक्षेत वदनं विद्वानित्थमायुस्त्रुटिर्यतः ॥ १६ ॥ प्रतिपन्नस्य न त्यागः शोकश्च गतवस्तुनः । निद्राच्छेदश्च कस्यापि न विधेयः कदाचन ॥ १७ ॥ अकुर्वन् बहुभिर्वैरं दद्याद्बहुमते मतम् । गतास्वादानि कृत्यानि कुर्याच्च बहुभिः समम् ॥ १८ ॥ शुभक्रियासु सर्वासु मुख्यैर्भाव्यं मनीषिभिः । नराणां कपटेनापि निस्पृहत्वं फलप्रदम् ॥ १९ ॥ द्रोहप्रयोजने नैव भाव्यमत्युत्सुकैर्नरैः । कदाचिदपि कर्त्तव्यः सुपात्रेषु न मत्सरः ॥ २० ॥ स्वजातिकष्टं नोपेक्ष्यं तदैक्यं कार्यमादरात् । मानिनां मानहानिः स्यात्तद्दोषादयशोऽपि च ॥ २१ ॥ स्वजातिं ये परित्यज्य परजातिषु ये रताः । ते नरा निधनं यान्ति यथा राजा कुकर्दमः ॥ २२ ॥ नश्यन्ति ज्ञातयः प्रायः कलहादितरेतरम् । मिलिता एव वर्द्धन्ते कमलिन्य इवाम्भसि ॥२३॥ दारिद्र्योपद्रुतं मित्रं नरं साधर्मिकं सुधीः । ज्येष्ठं ज्ञातिगुणैर्जामिमनपत्यां च यापयेत् ॥२४॥ सारध्यायान्यवस्तूनां विक्रयाय क्रयाय च । कुलानुचितकार्याय नोद्यच्छेद् गौरवप्रियः ॥२५॥ " महाभारतादावप्येवमुक्तं—

" ब्राह्मे मुहूर्त्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् । नेक्षेतादित्यमुद्यन्तं नास्तं यान्तं कदाचन ॥ १ ॥ उदङ्मुखो दिवा रात्रावुत्सर्गं दक्षिणामुखः । आबाधासु यथाकामं कुर्यान्मूत्रपुरीषयोः ॥ २ ॥ देवार्चनादिकार्याणि तथा गुर्वभिवादनम् । कुर्वीत च समाचम्य तद्वदेवभुजिक्रियाम् ॥ ३ ॥ अर्थस्योपार्जने यत्नः कार्य एव विपश्चिता । तत्संसिद्धौ हि सिद्ध्यन्ति धर्मकामादयो नृप ! ॥ ४ ॥ पादेन कार्यं पारत्र्यं पादं कुर्याच्च सञ्चये । अर्द्धेन चात्मभरणं नित्यनैमित्तिकान्वितम् ॥ ५ ॥ केशप्रसाधनादर्शदर्शनं दन्तधावनम् । पूर्वाह्न एव कार्याणि देवतानां च पूजनम् ॥ ६ ॥ दूरादावसथान्मूत्रं दूरात्पादावसेचनम् । उच्छिष्टोत्सर्जनं दूरात्सदा कार्यं हितैषिणा ॥ ७ ॥ लोष्ठमर्दी तृणच्छेदी नखखादी च यो नरः । नित्योच्छिष्टः शकृन्मूत्रैर्नेहायुर्विन्दते महत् ॥ ८ ॥ न चासीतासने भिन्ने भिन्नकांस्यं च वर्जयेत् । न मुक्तकेशो भोक्तव्यमनग्नः स्नानमाचरेत् ॥ ९ ॥ स्वप्तव्यं नैव नग्नेन न चोच्छिष्टश्च संवसेत् । उच्छिष्टो न स्पृशेच्छीर्षं सर्वप्राणास्तदाश्रयाः ॥ १० ॥ केशग्रहान् प्रहारांश्च शिरस्येतानि वर्जयेत् । नान्यत्र पुत्रशिष्याभ्यां शिक्षार्थं ताडनं स्मृतम् ॥ ११ ॥ न पाणिभ्यामुभाभ्यां तु कण्डूयेज्जातु वै शिरः । न चाभीक्ष्णं शिरःस्नानं कार्यं निष्कारणं नरैः ॥ १२ ॥ न प्रशस्तं निशि स्नानं राहोरन्यत्र दर्शनात् । न भुक्तोत्तरकालं च न गंभीरजलाशये ॥ १३ ॥ दुष्कृतं न गुरोर्ब्रूयात् क्रुद्धं चैनं प्रसादयेत् । परिवादं न शृणुयादन्येषामपि जल्पताम् ॥ १४ ॥ गुरोः पतिव्रतानां च तथा धर्मतपस्विनाम् । परिवादं न कुर्वीत परिहासेऽपि भारत ! ॥ १५ ॥ किञ्चित्परस्वं न हरेन्नाल्पमप्यप्रियं वदेत् । प्रियं च नानृतं ब्रूयान्नान्यदोषानुदीरयेत् ॥ १६ ॥ पतितैश्च कथां नेच्छेदासनं च विवर्जयेत् । पतितान्नं न रोचेत पतितैर्न सहाचरेत् ॥ १७ ॥ विद्विष्टपतितोन्मत्तबहुवैरिशठैः सह । बुधो मैत्रीं न कुर्वीत नैकः पन्थानमाश्रयेत् ॥ १८ ॥ न दुष्टयानमारोहेत् कूलच्छायां न संश्रयेत् । नावगाहेज्जलौघस्य वेगमग्रेसरो नरः ॥ १९ ॥ प्रदीप्तं वेश्म न विशेन्नारोहेच्छिखरं गिरेः । नासंवृतमुखो जृम्भेत् श्वासकासौ च वर्जयेत् ॥ २० ॥ नोर्ध्वं तिर्यग् न दूरं वा निरीक्षेत्पर्यटन् बुधः । युगमात्रं महीपृष्ठं नरो गच्छेद्विलोकयन् ॥ २१ ॥ नोच्चैर्हसेत्सशब्दं च न मुञ्चेत्पवनं बुधः । नखान्न रदनैश्छिन्द्यात्पादं पादेन नाक्रमेत् ॥ २२ ॥ न श्मश्रु भक्षयेच्चो(चौ)ष्ठौ न गृह्णीयाद्विचक्षणः । नोच्छिष्टो भक्षयेत्किञ्चिन्नाद्वारेण विशेत्क्वचित् ॥ २३ ॥ ग्रीष्मे वर्षासु च च्छत्री दण्डी रात्रौ वनेषु च । उपानद्वस्त्रमाल्यं च धृतमन्यैर्न धारयेत् ॥ २४ ॥ न चेर्ष्या स्त्रीषु कर्त्तव्या दारा रक्ष्याः प्रयत्नतः । अनायुष्या भवेदीर्ष्या तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ २५ ॥ पानीयस्य क्रिया नक्तं तथैव दधिसक्तवः । वर्जनीया महाराज ! निशीथे भोजनक्रिया ॥ २६ ॥ नोर्ध्वजानुश्चिरं तिष्ठेन्न भवेदुत्कटासनः । तद्वन्नोपविशेत्प्राज्ञः पादेनाकृष्य चासनम् ॥ २७ ॥ नातिकल्यं नातिसायं न च मध्यंदिने तथा । नाज्ञातैः सह गन्तव्यं नैको न बहुभिः सह ॥ २८ ॥ अवलोक्यो न चादर्शो मलिनो बुद्धिमन्नरैः । न च रात्रौ महाराज ! दीर्घमायुरभीप्सता ॥ २९ ॥ वर्जयित्वा तु कमलं तथा कुवलयं नृप ! । रक्तमाल्यं न धार्यं स्यात् शुक्लं धार्यं तु पण्डितैः ॥ ३० ॥ अन्यदेव भवेद्वासः शयनीये नरोत्तम ! । अन्यद्रथ्यासु देवानामन्यद्धार्यं सभासु च ॥ ३१ ॥ वाक्पाणिपादचापल्यं वर्जयेच्चातिभोजनम् । शय्यादीपाधमस्तंभच्छायां दूरेण संत्यजेत् ॥ ३२ ॥ न नासिकां विकुष्णीयात्स्वयं नोपानहौ हरेत् । शिरसा न हरेद्भारं न प्रधावेत्प्रवर्षति ॥ ३३ ॥ भिन्नभाण्डे कलिः प्रायः खट्वायां वाहनक्षयः । नाश्नन्ति पितरस्तत्र यत्र कुक्कुरकुर्कुटौ ॥ ३४ ॥ सुवासिनीं गुर्विणीं च वृद्धं बालातुरौ तथा । भोजयेत्संस्कृतान्नेन प्रथमं चरमं गृही ॥ ३५ ॥ अघं स केवलं भुङ्क्ते बद्धे गोवहनादिके । यो भुङ्क्ते पाण्डवश्रेष्ठ! प्रेक्षतामप्रदाय

च ॥ ३६ ॥ वृद्धो ज्ञातिस्तथा मित्रं दरिद्रो यो भवेदिह । गृहे वासयितव्यास्ते गृहवृद्धिमभीप्सता ॥ ३७ ॥ अपमानं पुरस्कृत्य मानं कृत्वा च पृष्ठतः । स्वार्थमभ्युद्धरेत्प्राज्ञः स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता ॥ ३८ ॥ न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः । एतदेव च पाण्डित्यं यत्स्वल्पाद् भूरिरक्षणम् ॥ ३९ ॥ आदानस्य प्रदानस्य कर्त्तव्यस्य च कर्मणः । क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम् ॥ ४० ॥ नाभ्युत्थानक्रिया यत्र नालापो मधुराक्षरः । गुणदोषकथा नैव तस्य हर्म्ये न गम्यते ॥ ४१ ॥ अनाहूतः प्रविशति अपृष्टो बहु भाषते । अदत्तमासनं भुङ्क्ते स पार्थ ! पुरुषाधमः ॥ ४२ ॥ अशक्तः कुरुते कोपं निर्धनो मानमिच्छति । अगुणी च गुणद्वेषी पृथिव्यां लकुटत्रयम् ॥ ४३ ॥ मातापित्रोरभरकः क्रियामुद्दिश्य याचकः । मृतशय्याप्रतिग्राही न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ४४ ॥ बलीयसा समाक्रान्तो वैतसीं वृत्तिमाश्रयेत् । वाञ्छन्नभ्रंशिनीं लक्ष्मीं न भौजङ्गीं कथञ्चन ॥ ४५ ॥ क्रमाद्वैतसवृत्तिस्तु प्राप्नोति महतीं श्रियम् । भुजङ्गवृत्तिमापन्नो वधमर्हति केवलम् ॥ ४६ ॥ कूर्मः सङ्कोचमासाद्य प्रहारानपि मर्षयेत् । काले काले च मतिमानुत्तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥४७॥ बलिनापि न बाध्यन्ते लघवोऽप्येकसंश्रयाः । विपक्षेणापि मरुता (पवन) यथैकस्था न वीरुधः ॥ ४८ ॥ उच्छेदयन्ति विद्वांसो वर्द्धयित्वारिमेकदा । गुडेन वर्द्धितः श्लेष्मा यतो निःशेषतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥ सर्वस्वहरणे शक्तं शत्रुं बुद्धियुता नराः । तोषयन्त्यल्पदानेन वाडवं सागरो यथा ॥ ५० ॥ शत्रुमुत्पाटयेत्प्राज्ञस्तीक्ष्णं तीक्ष्णेन शत्रुणा । पादलग्नं करस्थेन कण्टकेनेव कण्टकम् ॥ ५१ ॥ अविमृश्य स्वपरयोः शक्तिमुत्तिष्ठते तु यः । सोऽद्धशद्धे शरभवत् प्रोल्ललम्बङ्गभङ्गभाक् ॥ ५२ ॥ उपायेन हि तत्कुर्याद्यन्न शक्यं पराक्रमैः । काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥ ५३ ॥ नखिनां च नदीनां च शृङ्गिणां शस्त्रपाणिनाम् । विश्वासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ ५४ ॥ सिंहादेकं बकादेकं शिक्षेच्चत्वारि कुक्कुटात् । वायसात्पञ्च शिक्षेत षट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् ॥ ५५ ॥ प्रभूतकार्यमल्पं वा यो नरः कर्त्तुमिच्छति । सर्वारम्भेण तत्कुर्यात् सिंहस्यैकं पदं यथा ॥५६॥ बकवच्चिन्तयेदर्थान् सिंहवच्च पराक्रमम् । वृकवच्चावलुम्पेत शशवच्च पलायनम् ॥ ५७ ॥ प्रागुत्थानं च युद्धं च संविभागं च बन्धुषु । स्त्रियमाक्रम्य भुञ्जीत शिक्षेच्चत्वारि कुक्कुटात् ॥ ५८ ॥ गूढं च मैथुनं धार्ष्ट्यं काले चालयसङ्ग्रहः । अप्रमादमविश्वासं पञ्च शिक्षेत वायसात् ॥ ५९ ॥ बह्वाशी चाल्पसन्तुष्टः सुनिद्रो लघुचेतनः । स्वामिभक्तश्च शूरश्च षडेते श्वानतो गुणाः ॥ ६० ॥ आरूढं तु वहेद्भारं शीतोष्णं न च विन्दते । सन्तुष्टश्च भवेन्नित्यं त्रीणि शिक्षेत गर्दभात् ॥ ६१ ॥ " इत्याद्यन्यदपि नीतिशास्त्राद्युक्तं सर्वमौचित्यं सुश्रावकेण सम्यक् चिन्त्यं । यतः—" हितमहितमुचितमनुचितमवस्तु वस्तु स्वयं न यो वेत्ति । स पशुः शृङ्गविहीनः संसारवने परिभ्रमति ॥ १ ॥ नो वक्तुं न विलोकितुं न हसितुं न क्रीडितुं नेरितुं, न स्थातुं न परीक्षितुं न पणितुं नो राजितुं नार्जितुम् । नो दातुं न विचेष्टितुं न पठितुं नानन्दितुं नैधितुं, यो जानाति जनः स जीवति कथं निर्लज्जचूडामणिः ॥ २ ॥ आशितुं शयितुं भोक्तुं परिधातुं प्रजल्पितुम् । वेत्ति यः स्वपरस्थाने विदुषां स नरोऽग्रणी ॥ ३ ॥ " इत्यलं प्रसङ्गेन ॥

व्यवहारशुद्ध्यादित्रयेणार्थचिन्तायां ज्ञातं । यथा—" विनयपुरे इभ्यवसुभद्रपुत्रो धनमित्रो बाल्ये पित्रोर्मृत्या धनहान्या निःस्वो दुःखी यौवने कन्याया अप्राप्तौ ह्रिया धनार्जनार्थं गतः । खन्यवादधातुवादरसमन्त्रजलस्थलयात्राविविधवाणिज्यनृपादिसेवादावपि धनाप्राप्त्याऽत्युद्विग्नो गजपुरे केवलिनं प्राग्भवं पप्रच्छ । सोऽप्यूचे, विजयपुरे गङ्गदत्तो गृहपतिः, कृपणो मत्सरी दानलोभादावन्येषामपि विघ्नकृत्, सुन्दरश्राद्धेन मुनिपार्श्वे नीतः । किञ्चिद्भावाद् दाक्षिण्याच्च प्रत्यहं चैत्यवन्दना–पूजादि धर्मकरणं स्वीचक्रे । कार्पण्यादिना च पूजादौ शिथिलश्चैत्यवन्दनाभिग्रहं पालितवान् । तत्पुण्येनेभ्यपुत्रस्त्वं जातोऽस्माकं मिलितश्च । प्राग्दुष्कृतैर्जातिनिःस्वो दुःखी च—" यद्यथा क्रियते कर्म तत्तथैवोपभुज्यते । सहस्रगुणमप्येवं ज्ञात्वा कुर्याद्यथोचितम् ॥ १ ॥" ततः स प्रबुद्धो गृहिधर्मं प्रपेदे, दिननिशाद्ययामयोर्धर्म एव कार्य इत्यभिग्रहं च । ततः श्राद्धगृहे उत्तीर्णः । प्रातर्मालिकेन सह पुष्पाणि भागेनावचित्य गृहे चैत्ये चार्हन्तं भक्त्यार्चति, द्वितीययामादौ तस्य व्यवहारशुद्धिदेशादिविरुद्धत्यागौचित्याचरणादिविधिना व्यवहरतोऽकृच्छ्रेण भोजनादि स्यात् । एवं यथा यथा धर्मे स्थैर्यं तथा तथाधिकाधिकधनमर्जयति धर्मे च व्ययति । क्रमात् पृथग् गृहे स्थितो धर्मिष्ठतया महेभ्यदत्तां कन्यां परिणिन्ये । अन्यदोच्चलति गोकुले गुडतैलादि विक्रेतुं गतो गोकुलाधिपमङ्गारधिया त्यक्तनिधिस्वर्णं दृष्ट्वा ' स्वर्णमिदं कस्मात् त्यज्यते ' ? इत्यूचे । तेनोक्तं—' प्राग् वयं पित्रा स्वर्णोक्त्या वञ्चितास्त्वमपि वञ्चयसे ' ? तेनोक्तं अहं कूटं न ब्रुवे ' । सोऽप्याह,—' तर्हि गुडादि दत्वा त्वमेव गृहाण ' । ततस्तेन तथा कृतं । त्रिंशत्सहस्रमानेन तेनान्येनापि वह्वर्जितेन स महेभ्यो जज्ञे । अहो तद्भवेऽपि धर्ममाहात्म्यं । अन्येद्युः सुमित्रमहेभ्यगृहे कर्मवशादेकाकी स गतः । तदा कोटिमूल्यरत्नैः कृतं हारं बहिर्मुक्त्वा किञ्चित् कार्येण सुमित्रो मध्ये गत्वा पश्चादागतो हारमदृष्ट्वाऽत्रान्याभावात्त्वयैवात्त इत्युक्त्वा तं राजकुले निन्ये । तेन जिनार्चासद्दृष्टिसुरकायोत्सर्गपूर्वं दिव्यप्रारंभे तु रत्नावली सुमित्रस्य ओटितः पतिता । सर्वेषां विस्मयः । ज्ञानी पृष्टः प्राह—" गङ्गदत्तो गृहपतिस्तद्भार्या मगधा श्रेष्ठिपत्न्याः प्रच्छन्नं लक्षमूल्यं रत्नं जगृहे । तया बहु बहु मार्गणे भार्यामोहाद्गङ्गदत्तः ' तव स्वैरेवात्तं ' इत्योलं ददौ । ततः सा खिन्ना तापसीभूय व्यन्तरो जज्ञे । मगधा तु मृत्वा सुमित्रः, गङ्गदत्तस्तु धनमित्रः । तेन व्यन्तरेण क्रुधा सुमित्रस्याष्टौ पुत्रा निहताः ।

रत्नावली संप्रति हृता, अद्यापि सर्वस्वं हरिष्यति । बहुभवेषु वैरं निर्यातयिष्यति । वैरविपाकस्य अहह ! दुस्सहदुरन्तत्वं । आलदानाद्धनमित्रेणालं प्राप्तं । पुण्याकृष्टसुदृष्टिसुरैस्तद्व्यन्तरात्प्रसह्य रत्नावली मोचिता " । श्रुत्वेति संविग्नौ नृपधनमित्रौ ज्येष्ठपुत्रं स्वपदे न्यस्य प्रव्रज्य सिद्धौ । इति धनमित्रकथा ॥ इति सप्तमगाथार्थः ॥

मज्झण्हे जिणपूआ, सुपत्तदाणाइजुत्ति भुंजित्ता । पच्चक्खाइ अ गीअत्थअंतिए कुणइ सज्झायं ॥८॥

मध्याह्ने पूर्वोक्तविधिना विशिष्य च प्रधानशाल्योदनादिनिष्पन्ननिःशेषरसवतीढौकनादिना द्वितीयवारजिनपूजासुपात्रदानादियुक्त्यनतिक्रमेण भुक्त्वा भोजनं कृत्वेत्यनुवादः । माध्याह्निकपूजाभोजनयोश्च न कालनियमस्तीव्रबुभुक्षो हि ' बुभुक्षाकालो भोजनकाल ' इति रूढेर्मध्याह्नादर्वागपि गृहीतप्रत्याख्यानं तीरयित्वा देवपूजापूर्वकं भोजनं कुर्वन्न दुष्यति । आयुर्वेदे त्वेवमुक्तं—" याममध्ये न भोक्तव्यं यामयुग्मं न लङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तिर्युग्मादूर्ध्वं बलक्षयः ॥ १ ॥ " सुपात्रदानादियुक्तिश्चेयं । भोजनवेलायां सभक्तिसाधून् निमन्त्र्य तैः सह गृहमायाति । स्वयमागच्छतो वा मुनीन् दृष्ट्वा संमुखं गमनादिकं करोति । ततः सविनयं संविग्नभाविताभावितक्षेत्र१सुभिक्षदुर्भिक्षादिकाल२सुलभदुर्लभादिदेयद्रव्य३आचार्योपाध्यायगीतार्थतपस्विबालवृद्धग्लानसहासहादिपुरुषा४द्यपेक्षया स्पर्धामहत्त्वमत्सरस्नेहलज्जाभयदाक्षिण्यपरानुवर्त्तनाप्रत्युपकारेच्छामायाविलम्बानादरविप्रियोक्तिपश्चात्तापादिदानदोषवर्जमेकान्तात्मानुग्रहबुद्ध्या द्विचत्वारिंशद्भिक्षादोषाद्यदूषितनिःशेषनिजान्नपानवस्त्रादेर्भोजनाद्यनुक्रमेण स्वयं स्वहस्तपात्रधरणादिना पार्श्वे स्थित्वा भार्यादिपार्श्वाद्वा दानं दत्ते । द्विचत्वारिंशद् भिक्षादोषाः पिण्डविशुद्ध्यादिभ्योऽभ्यूह्याः । ततो वन्दित्वा स्वगृहद्वारादि यावदनुव्रज्य च निवर्त्तते । साध्वभावे त्वनभ्रवृष्टिवत्साध्वागमनं जातु स्यात्तदा कृतार्थः स्यामिति दिगालोकं कुर्यात् । तथा चाहुः—" जं साहूण न दिन्नं, कहिं पि तं सावया न भुंजंति । पत्ते भोअणसमए, दारस्सालोअणं कुज्जा ॥ १ ॥ संथरणंमि असुद्धं, दुह्णवि गिण्हंत दिंतयाणऽहियं । आउरदिट्ठंतेणं, तं चेव हिअं असंथरणे ॥ २ ॥ " ' संथरणंमि त्ति ' संस्तरणे साधूनां निर्वाहे सति, असंस्तरणे अनिर्वाहे दुर्भिक्षग्लानाद्यवस्थायामित्यर्थः । तथा,—" पहसंतागिलाणेसु, आगमगाहीसु तहय कयलोए । उत्तरपारणगंमि अ, दिन्नं सुबहुप्फलं होइ ॥१ ॥ एवं देसं तु खित्तं तु विआणित्ता य सावओ । फासुअं एसणिज्जं च देइ जं जस्स जुग्गयं ॥ २ ॥ असणं पाणगं चेव, खाइमं साइमं तहा । ओसहं भेसजं चेव, फासुअं एसणिज्जयं ॥ ३ ॥ " औषधमेकमेव द्रव्यं, भेषजं तु बह्वौषधसंयोगः । साधुनिमन्त्रणभिक्षाग्रहणादिविधिविशेषो मत्कृतश्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तेरवधार्यः । इदं च सुपात्रदानमतिथिसंविभाग उच्यते । यदागमः—" अतिहिसंविभागो नाम नायागयाणं कप्पणिज्जाणं अन्नपाणाईणं दव्वाणं देसकालसद्धासक्कारकम्मजुयं पराए भत्तिए आयाणुग्गहबुद्धीए संजयाणं दाणं । " इति सुपात्रदानं च दिव्यौदारिकाद्यद्भुतभोगाभीष्टसर्वसुखसमृद्धिसाम्राज्यादिसंयोगप्राप्तिपूर्वकनिर्विलंबनिर्वाणशर्मप्राप्तिफलं । यतः—" अभयं सुपत्तदाणं, अणुकंपाउचिअकित्तिदाणं च । दोहि वि मुक्खो भणिओ, तिन्नि वि भोगाइअं दिंति ॥ १ ॥ " पात्रता त्वेवमुक्ता—" उत्तमपत्तं साहू, मज्झिमपत्तं च सावया भणिआ । अविरयसम्मादिट्ठी, जहन्नपत्तं मुणेअव्वं ॥ १ ॥ " तथा—" मिथ्यादृष्टिसहस्रेषु वरमेको ह्यणुव्रती । अणुव्रतिसहस्रेषु वरमेको महाव्रती ॥ २ ॥ महाव्रतिसहस्रेषु वरमेको हि तात्विकः । तात्विकस्य (केन) समं पात्रं न भूतं न भविष्यति ॥३ ॥ सत्पात्रं महती श्रद्धा काले देयं यथोचितम् । धर्मसाधनसामग्री बहुपुण्यैरवाप्यते ॥ ४ ॥ अनादरो विलंबश्च वैमुख्यं विप्रियं वचः । पश्चात्तापश्च पञ्चापि सद्दानं दूषयन्त्यमी ॥ ५ ॥ भिउडी उद्धालोअणं अंतोवन्ना परंमुहंठाणं । मोणं कालविलंबो नक्कारो छव्विहो होइ ॥ ६ ॥ आनन्दाश्रूणि रोमाञ्चो बहुमानः प्रियं वचः । किञ्चानुमोदना पात्रदानभूषणपञ्चकम् ॥ ७ ॥ "

सुपात्रदाने परिग्रहपरिमाणनियमपालने च रत्नसारकुमारकथा । यथा—

" रत्नविशाला नगरी गरीयः संपदां पदम् । यथार्थनामा समरसिंहस्तत्र नरेश्वरः ॥ १ ॥ व्यवहारी दुःस्थदुःखापहारी तत्र चाभवत् । वसुसारः श्रिया सारः प्रियास्य च वसुन्धरा ॥ २ ॥ रत्नसारगुणश्रेणी रत्नसारस्तयोः सुतः । सवयोभिः समेतोऽसौ समेतो वनमन्यदा ॥३॥ विनयन्धरसूरीन्द्रान् प्रेक्षावान् प्रेक्ष्य तत्र च । नत्वाप्राक्षीत्प्रभोऽत्रापि प्राप्यते सुखिता कथम् ? ॥ ४ ॥ मुमुक्षुमुख्या आचख्युर्दक्ष ! सन्तोषपोषतः । भवेऽत्रापि भवेज्जीवः सुखी न त्वन्यथा क्वचित् ॥ ५ ॥ सन्तोषश्च भवेद् द्वेधा देशतस्सर्वतस्तथा । तत्र स्याद्देशसन्तोषः सौख्याय गृहमेधिनाम् ॥६॥ परिग्रहपरिमाणग्रहणे गृहिणां पुनः । देशसन्तोषपोषः स्याद्तुच्छेच्छानिवृत्तितः ॥ ७ ॥ सर्वसन्तोषपोषस्तु यतीनामेव संभवेत् । अनुत्तरसुरेभ्योऽप्यत्राप्यनुत्तरसौख्यदः ॥ ८ ॥ उक्तं च पञ्चमाङ्गे—"एगमासपरिआए समणे वाणमंतराणं १ दोमासपरिआए भवणवईणं २ एवं तिचउप्पंचछसत्तअट्ठनवदसएगारसमासपरिआए असुरकुमाराणं ३ जोइसिआणं ४ चंदसूराणं ५ सोहम्मीसाणं ६ सणंकुमारमाहिंदाणं ७ बंभलंतगाणं ८ सुक्कसहस्साराणं ९ आणयाइ चऊणं १० गेविज्जाणं ११ जाव बारसमासपरिआए समणे अणुत्तरोववाइयदेवाणं १२ तेउलेसं वीईवयइ त्ति ॥ " इह तेजोलेश्या चित्तसुखलाभलक्षणा चारित्रस्य परिणतत्वे सतीति शेषः । प्राज्यैर्न हि महाराज्यैर्धनैर्वातिघनैरपि । समग्रै-

र्नापि भोगाद्भैरसंतोषजुषः सुखम् ॥ ९ ॥ सुभूमकूणिकमुखा मम्मणाद्याश्च जज्ञिरे । हासाप्रहासापत्याद्याश्चासन्तोषेण दुःखिताः ॥ १० ॥ प्रोक्तमपि—असन्तोषवतः सौख्यं न शक्रस्य न चक्रिणः । जन्तोः सन्तोषभाजो यदभयस्येव जायते ॥ ११ ॥ उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति । अधोऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपजायते ॥ १२ ॥ तत्सौख्यपोषिसन्तोषसाधनाय धनादिकम् । परिग्रहं परिमितीकुरुष्वापि यदृच्छया ॥ १३ ॥ धर्मः स्वल्पोऽपि नियमपूर्वोऽनन्तफलप्रदः । अनल्पोऽपि विना तेन स्यादल्पफलदः पुनः ॥ १४ ॥ कूपेऽल्पायामपि सरौ वहन्त्यां नित्यमक्षयि । नीरं नीरन्ध्रनीरौघैः पूर्णे सरसि नो पुनः ॥ १५ ॥ विधुरेऽपि निजं धर्मं न त्यजेन्नियमे सति । जातु त्यजति सौस्थ्येऽपि विना तु नियमार्गलाम् ॥ १६ ॥ उपात्त एव नियमे धर्मे स्याद् दृढतापि च । पशूनामपि सुस्थैर्यं दामन्यामेव संभवेत् ॥ १७ ॥ धर्मे दार्ढ्यं फलं वृक्षे जलं नद्यां बलं भटे । खलेऽसत्यं जले शैत्यं घृतं भोज्ये च जीवितम् ॥ १८ ॥ तद्धर्मनियमे धर्मदृढत्वे च दृढं बुधैः । यतितव्यं यथाभीष्टसुखप्राप्तिः सुखं भवेत् ॥ १९ ॥ रत्नसारः कुमारस्तां निशम्य सुगुरोर्गिरम् । सम्यक्त्वपूर्वं जग्राह परिग्रहमिति व्रतम् ॥ २० ॥ तद्यथा—रत्नानां लक्षमेकं मे दश लक्षाश्च काञ्चनम् । मुक्तानां विद्रुमाणां च प्रत्येकं मूढकाष्टकम् ॥ २१ ॥ बद्धनाणकसङ्ख्यायां त्वष्टौ कनककोटयः । भारायुतं च रूप्यादेः शतं धान्यस्य मूढकाः ॥ २२ ॥ शेषक्रयाणकं भारलक्षं षट् गोकुलानि च । गृहाट्टानां पञ्चशती यानानां च चतुःशती ॥ २३ ॥ हयाः सहस्रं हस्तीन्द्राः शतमेकमितोऽधिकम् । न सङ्ग्राह्यं न च ग्राह्यं राज्यं व्यापारिताऽपि च ॥ २४ ॥ पञ्चातिचारसंशुद्धं स पञ्चममणुव्रतम् । प्रतिपद्येति सश्रद्धः श्राद्धधर्ममपालयत् ॥ २५ ॥ सुहृद्भिः सह सत्याद्यैः स भ्रमन् समयान्तरे । रोलंबरोलनामानं जगामारामसादृतः ॥ २६ ॥ आरामश्रियमुत्पश्यः पश्यन् क्रीडागिरिं गतः । दिव्यगीतरवं दिव्यनेपथ्यं दिव्यरूपभृत् ॥ २७ ॥ तस्मिन् किंनरमिथुनं हयास्यं नरविग्रहम् । अदृष्टपूर्वं दृष्ट्वासौ विस्मितः स्मितवागवक् ॥ २८ ॥ युग्मम् ॥ यद्येष मर्त्योऽमर्त्यो वा तत्किमश्वमुखस्ततः । न नरो न सुरः किन्तु तिर्यङ् द्वीपान्तरोद्भवः ॥ २९ ॥ किं वा कस्यापि देवस्य वाहनं संभवेदिदम् । इत्याकर्ण्याभणत् कर्णाम्रेडदूनो नु किंनरः ॥ ३० ॥ कुमार! कुविचारान्मां विडंबयसि किं मुधा । स्वैरं विलासवान् विश्वेऽप्यहं हि व्यन्तरः सुरः ॥ ३१ ॥ त्वमेव तिर्यक्प्रायोऽसि यत्पित्रापि बहिष्कृतः । देवानामपि दुष्प्रापाद् भृत्यवद्दिव्यवस्तुनः ॥ ३२ ॥ रे रे! द्वीपान्तरे दूरे प्राप्तः पित्रा तव क्वचित् । समरान्धकारनामा नीलाभस्तुरगोत्तमः ॥ ३३ ॥ कृशवक्त्रमुखः कर्णदुर्बलश्चञ्चलस्थितिः । स्कन्धार्गलः सरोषश्च कुनरेन्द्र इवैष च ॥ ३४ ॥ तथाप्ययं विश्वजनस्पृहणीयस्तु कौतुकम् । सर्वाङ्गीणसमग्रर्द्धिहेतुर्नेतुर्निजस्य च ॥ ३५ ॥ यतः—निर्मांसं मुखमण्डले परिमितं मध्ये लघुं कर्णयोः, स्कन्धे बन्धुरमप्रमाणमुरसि स्निग्धञ्च रोमोद्गमे । पीनं पश्चिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं जवे, राजा वाजिनमारुरोह सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥ ३६ ॥ अश्वारोहमनःस्पर्द्धी दिवैकादिवसेन सः । योजनानां शतं याति जवनः पवनादपि ॥ ३७ ॥ संपत्प्ररोहेऽत्र महारोहेऽश्वारोहतां वहन् । प्राप्नोत्यहो! सप्तमेऽह्नि वस्तु विश्वेऽप्यनुत्तरम् ॥ ३८ ॥ त्वमरे स्वगृहस्यापि रहस्यं नावबुध्यसे । क्षमन्यत्वेन मामेवं मुधैव च विभाषसे ॥ ३९ ॥ ज्ञास्यते तव धीरत्वं वीरत्वं विज्ञता च चेत् । तमाप्स्यसीति गीः खेऽगात् किंनरः किंनरीयुतः ॥ ४० ॥ तदपूर्वतरं श्रुत्वा कुमारो गृहमागमत । अत्युच्चैर्वाञ्छितमन्यो मन्युमानुन्मनायितः ॥ ४१ ॥ मध्येऽगारं गतो द्वारं दत्वा मञ्चकमाश्रितः । जगदे सविषादेन पित्रा किं वत्स! बाधते ॥ ४२ ॥ यः कश्चिद् व्याधिराधिर्वा ब्रूहि तं तत्प्रतिक्रियाम् । कुर्वेऽवश्यं न मूकानामप्यर्थः स्फुटतां विना ॥ ४३ ॥ तद्वाक्यतुष्टस्तद्द्वारं झटित्युद्घाट्य सोऽब्रवीत् । यथावृत्तं यथाचित्तं पित्रे चित्रेण सोऽप्यवक् ॥ ४४ ॥ अस्माद्विश्वोत्तमादश्वाद्विश्वायामयमिच्छया । सञ्चरिष्णुश्चिरं मास्मान् वियोगार्त्तान् व्यधान्मुधा ॥ ४५ ॥ इत्याद्याशङ्क्य तुरगो गोपितः प्राक् प्रयत्नतः । अर्प्य एव त्विदानीं ते कुर्याः किन्तु यथोचितम् ॥ ४६ ॥ इत्युदित्वा ददौ सोऽस्मै तं तुरङ्गं सरङ्गवत् । याञ्चायामपि नार्प्यं चेद्दत्तः स्नेहे तदानलः ॥ ४७ ॥ सोऽप्युच्चैर्मुमुदे तेन निधानेनेव निर्धनः । अभीष्टस्य विशिष्टस्य प्राप्तौ माद्यति वा न कः ॥ ४८ ॥ मणीरत्नचितसौवर्णवर्यपर्याणमार्यधीः । कुमारोऽथ तमारुक्षदुदयाद्रिमिवांशुमान् ॥ ४९ ॥ स समानवयःशीलैः सवयःप्रवरैर्वृतः । आरूढरङ्गत्तुरगैर्निरगान्नगराद्बहिः ॥ ५० ॥ उच्चैरुच्चैःश्रवस्तुल्यमतुल्योत्तमलक्षणम् । वाह्याल्यां वाहयामास स वाहेन्द्रं सुरेन्द्रवत् ॥ ५१ ॥ धोरितं वल्गितं प्लुत्युत्तेजिते च गतीः क्रमात् । चतस्रस्तेन दक्षेण साक्षेपं खेल्यते स्म सः ॥ ५२ ॥ स पञ्चमीं गतिं शुक्लध्यानेनेवामुना पुनः । नीयमानः परान्सर्वान् सिद्धजीव इवामुचत् ॥ ५३ ॥ अत्रान्तरे श्रेष्ठ्यगारे कीरराट् पञ्जरस्थितः । अवधार्य कार्यसारं वसुसारं सुधीर्जगौ ॥ ५४ ॥ भ्राता तात! ममेदानीं रत्नसारकुमारराट् । तं तुरङ्गममारूढः प्रौढवेगः प्रयात्ययम् ॥ ५५ ॥ कौतूहलैकरसिकः कुमारश्चञ्चलाशयः । जङ्घालः प्रबलोत्फालः तुरङ्गश्च कुरङ्गवत् ॥ ५६ ॥ अतिविद्युद्विलसितं विधेर्विलसितं पुनः । न जानीमः परीणामः कार्यस्यास्य! कथं त्विति ॥ ५७ ॥ भाग्यैकसिन्धोर्मेद्भ्रधोर्न यद्यप्यशुभं क्वचित् । तदप्यनिष्टाशङ्कीनि स्वान्तानि स्नेहलात्मनाम् ॥ ५८ ॥ याति यत्रापि पञ्चास्यः स्यात्तत्रापि प्रभुत्वभाक् । सिंही तदपि ही सूनोरनिष्टाशङ्कयार्त्तिभृत् ॥ ५९ ॥ सत्यप्येवं यथाशक्ति प्रागुपयत्नकरणं वरम् । पालिबन्धस्तडागेऽपि सज्ज एव सुधौक्तिकः ॥ ६० ॥ तत्तात! तावकीनः स्यां यद्यादेशस्तदा द्रुतम् । यामि स्वामिन्! कुमारस्य शुद्धिहेतोः पदातिवत् ॥ ६१ ॥ कदाचिद्विषमायां च दशायां

दैवयोगतः । स्यां सखापि कुमारस्य सुखाकृद्वचनादिना ॥ ६२ ॥ एवं स्वस्वान्तसंवादिवादिनं वदति स्म तम्। हृष्टः श्रेष्ठी शुकश्रेष्ठ ! साधु साधु त्वयोदितम् ॥ ६३ ॥ गच्छ गच्छतरां स्वच्छमतेऽतुच्छगतेर्द्रुतम् । वत्स ! वत्सस्य भूयास्त्वं सहायश्च महाध्वनि ॥ ६४ ॥ त्वया प्रियसखेनासौ सुखेनाप्ता निजं पदम् । लक्ष्मणेनेव संपूर्णकामः श्रीरामवद् ध्रुवम् ॥ ६५ ॥ कृतार्थमानी मानीति सोऽनुज्ञादानमात्रतः । निर्ययौ पञ्जरात्कीरः संसारादिव सन्मतिः ॥ ६६ ॥ यायावरः स पत्रीव पतत्त्री मिलितः क्षणात् । प्रेम्णालाप्य कुमारेण निन्येऽङ्के लघुबन्धुवत् ॥ ६७ ॥ अश्वरत्नं नृरत्नाप्त्याऽखर्वगर्वमिवोद्व्रजन् । पुरस्यैव परिसरेऽमुञ्चन्मित्रतुरङ्गमान् ॥ ६८ ॥ अप्रज्ञा इव सप्रज्ञात्ते पश्चात्पतितास्ततः । आदावेव हतोत्साहास्तस्थुस्तत्रैव दुःस्थिताः ॥ ६९ ॥ अथोच्चैरुत्पतत्काय एव प्रायः प्रयानयम् । उर्वीमपि न पस्पर्श रजःस्पर्शभयादिव ॥७०॥ सरिद्गिरिवनोर्व्यादि कुमारस्याखिलं तदा । हयेशस्पर्द्धयेवोच्चैरत्यतिभाति स्म सर्वतः ॥ ७१ ॥ कौतुकोत्ककुमारान्तःकरणप्रेरणादिव । महीं क्रामन्नविश्रामं नाभिस्त क्वापि स श्रमं ॥ ७२ ॥ भूयः शबरसेनाभिर्भ्रमन्तीभिः सुभीषणाम् । प्राप्तः शबरसेनाह्वां स क्रमेण महाटवीम् ॥ ७३ ॥ नादैः कृतभयोन्मादैः श्वापदानां सुदुःसहैः । मुख्याटवीष्वहमिति या गर्वेणेव गर्जति ॥ ७४ ॥ मिथः करिहरिव्याघ्रवराहमहिषादयः । कुमारकौतुकायेव युध्यन्ते यत्र सर्वतः ॥ ७५ ॥ अपूर्ववस्तुलाभार्थी कौतुकार्थी च चेत्तदा । द्रागेहीति कुमारं याह्वयतीव शिवारवैः ॥ ७६ ॥ द्रुमा यत्राभितोऽप्यश्वेगवत्ताचमत्कृताः । मूर्द्धानं धूनयन्तीव कंप्रशाखाशिखामिषात् ॥ ७७ ॥ यस्यां शबर्यः किन्नर्य इव वर्यतरैः स्वरैः । कुमाररञ्जनायेव गायन्त्युच्चैर्द्रटगीतिकाः ॥ ७८ ॥ तस्यां पुरः प्रयानेकं स तापसकुमारकम् । दोलाधिरूढं पातालकुमारमिव भूमिगम् ॥७९॥ स्निग्धबन्धुमिव स्निग्धदृशं दर्शनमात्रतः । ददर्श दर्शनीयानामवधिं स्निग्धया दृशा ॥८०॥ युग्मम् ॥ स तापसकुमारोऽपि कुमारं माररूपिणम् । वरं कन्येव वक्ष्याभूद् व्रीडोत्सुक्यमुदादिभाक् ॥ ८१ ॥ तैस्तैर्विकारैर्विधुरोऽप्यवष्टभ्य स धृष्टताम् । आर्यैः कथञ्चिदुत्तीर्य दोलातः प्रजजल्प तम् ॥ ८२ ॥ विश्ववल्लभ ! सौभाग्यनिधे ! दृष्टौ निधेहि नः । धेहि स्थैर्यं प्रसादं नो विधेहि अभिधेहि च ॥ ८३ ॥ को नाम विषयः श्लाघाविषयः क्रियते त्वया । स्ववासकरणात्किं वा पुरं विश्वेप्यऽनुत्तरम् ॥ ८४ ॥ उत्तवैराकुलं किं वा कुलं यस्मिन्नवातरः । का जातिर्जातिवल्लेभे सौरभ्यं सङ्गतेस्तव ॥८५॥ त्रैलोक्यानन्दजनकं जनकं तव कं स्तुमः । जननी माननीयानां माननीया च का त्वया ॥ ८६ ॥ स्वजनाः के जनानन्ददायिनः सज्जना इव । स्वाजन्यं मन्यसे यैस्त्वं समग्रसुभगाग्रणीः ॥ ८७ ॥ माहात्म्यधाम ! किं नाम येन त्वं हन्त कीर्त्यसे । को हेतुरिष्टसंयोगे केतुर्येनासि निःसखः ॥ ८८ ॥ परावगणनाहेतुः परा केयमपि त्वरा । किं वा प्रयोजनं प्रीतियोजनं यच्चिकीर्षसि ॥ ८९ ॥ तज्जल्पितं सुललितं तूर्णमाकर्णयन्निति । न केवलं कुमारोऽभूदुत्कर्णस्तुरगोऽपि सः ॥९०॥ कुमारमनसा सार्द्धं तत्र तस्थौ च वाजिराट् । अश्ववारानुवृत्त्यैवाश्ववराणां हि चेष्टितम् ॥ ९१ ॥ तस्य रूपोक्तिलालित्यमोहितात्मा महेभ्यभूः । सर्वत्रानुत्तरत्वान्नु यावन्नैवोत्तरं ददौ ॥ ९२ ॥ उच्चैरुवाच वाचाल इव तावत्स कीरराट् । सर्वावसरवित् प्राप्यावसरं किं विलंबते ? ॥ ९३ ॥ भो महर्षिकुमारेन्द्र! कुमारस्य कुलादिना । कोऽर्थो न ह्यधुनारब्धं कर्म वैवाहिकं त्वया ॥ ९४ ॥ औचित्यकृत्यं त्वौचित्यचतुरस्यापि वच्मि ते । सर्वथाप्यतिथिः पूज्यः सर्वेषां व्रतिनामपि ॥ ९५ ॥ उक्तं च लौकिकैः—"गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः । पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ९६ ॥" ततश्चेत्ते कुमारेन्द्रायत्तं चित्तं तदा मुदा । प्रथीयः प्रथयातिथ्यं विचारैरपरैरलम् ॥ ९७ ॥ इत्युक्तिचातुरीतुष्टः कण्ठे कीरस्य तापसः । मणिस्रजमिवाक्षेपाच्चिक्षेपाब्जस्रजं निजाम् ॥ ९८ व्याहरच्च कुमारेन्द्र ! विश्वश्लाघ्यस्त्वमेव हि । यस्यैवं चतुरोत्तंसः कीरोऽपि चतुरोक्तिषु ॥ ९९ ॥ द्रुतमुत्तर सौभाग्यैरनुत्तरतुरङ्गमात् । अतिथीभव भावज्ञ ! चरितार्थी कुरुष्व नः ॥ १०० ॥ इदं पल्वलमुत्फुल्लकमलं निर्मलं जलैः । वनखण्डोऽप्यखण्डोऽयं त्वद्वशा वयमप्यथ ॥ १०१ ॥ तपस्विनाऽत्र ते कीदृश्यातिथेयी मया भवेत् । नग्नक्षपणकस्थाने भूजानेर्भक्तिरस्तु का ? ॥ १०२ ॥ तथापि ते यथाशक्ति भक्तिं कामपि दर्शये । स्वच्छायया करीरोऽपि न किं विश्रामकृत्क्वचित् ॥१०३॥ सद्यः प्रसद्य विज्ञप्तिं प्रपद्यस्व तदद्य नः । न सन्तः पथिकाः क्वापि प्रार्थनाव्यर्थनापथे ॥ १०४ ॥ तथैव कर्त्तुकामः प्राक् प्रेरितः शकुनैरिव । इति तद्वचनैरश्वादुत्ततार कुमारराट् ॥ १०५ ॥ मनसा प्राक् तदानीं तु वपुषापि सुखाकृता । प्रीतेः संयुयुजाते तौ जन्मतः सुहृदाविव ॥ १०६ ॥ मिथः प्रीतिस्थिरीकाराव्यभिचाराय किंतु तौ । किञ्चिद्विचेरतुस्तत्र परस्परकरार्पिणौ ॥ १०७ ॥ प्रीत्या मिथः करस्पर्शकारिणौ चित्तहारिणा । कलभौ शुशुभाते तौ काननान्तर्विहारिणौ ॥ १०८ ॥ तस्मै गिरिसरित्पद्माकरक्रीडास्पदादिकम् । स्वं सर्वस्वमिवाटव्यां तापसः शंसति स्म सः ॥ १०९ ॥ सोऽपूर्वांश्च तरून् कांश्चिन् फलपुष्पर्द्धिभिर्गुरून् । गुरूनिव निजांस्तस्मै नामादेशमुपादिशत् ॥ ११०॥ ततः श्रमापनोदाय विनोदाय च पल्वले । स्नानं चकार करिवत्कुमारः स ऋषेर्गिरा ॥ १११ ॥ ततः सौस्नातिकीभूय कुमाराय समानयत् । ऋषिः पक्वा अपक्वाश्च द्राक्षाः साक्षात्सुधा इव ॥ ११२ ॥ पक्वान्याम्राणि कम्राणि यानि प्रेक्ष्यापि चक्षुषा । क्षिप्रं कंप्राणि जायन्ते चेतांसि व्रतिनामपि ॥ ११३ ॥ फलानि नालिकेरीणां कदलीनां च नैकशः । पक्कक्षुधाकरीणाञ्च खर्जूरीणां च भूरिशः ॥ ११४ ॥ राजादनानि स्वादुत्वसदनानि घनानि च । पचेलिमानि च क्षीरामलकान्यप्यनेकशः ॥११५॥

स्निग्धान्तश्चारकुलिकाकुलाश्चारफलावलीः । प्रस्फुरच्चारुबीजानि चारुबीजफलानि च ॥ ११६ ॥ साधुमाधुर्यपूराणि बीजपू-
राणि भूरिशः । नारङ्गाणि सुरङ्गाणि दाडिमान्यसमानि च ॥ ११७ ॥ जंबीराणां सजम्बूनां परिपाकमुपेयुषाम् । बदरीगुन्द-
पीलूनां पनसानां फलानि च ॥ ११८ ॥ शृङ्गाटकानां च घटांश्चिर्भटीश्चिर्भटानि च । पक्वापक्वादिभेदेन वालुंकादिफलानि च
॥ ११९ ॥ पेयानि मृदुमृद्वीकापानकान्यम्बिजनीदलैः । नीराणि नालिकेराणां सरस्याः सरसानि च ॥ १२० ॥ शाकस्थाने-
ऽप्यपक्वाम्लाम्लिकौघाम्भिंबुकादि च । स्वादनीयपदेऽप्यार्द्रानार्द्राः पूगीफलावलीः ॥ १२१ ॥ पृथुलानि निर्मलानि नागवल्लीद-
लानि च । एलालवङ्गलवलीफलजातिफलाद्यपि ॥ १२२ ॥ भोगार्थं तु शतपत्राशोकचंपककेतकीः । मालतीमल्लिकाकुन्दमु-
चुकुन्दादिकानि च ॥ १२३ ॥ सौरभ्यपद्मासद्मानि पद्मानि विविधानि च । माद्यद्दमनकादीनि निस्समानि सुमानि च ॥१२४॥
कर्पूरपूरपारीश्च कर्पूरतरुसंभवाः । यथाप्राप्तं प्रशस्तं च वस्तु कस्तूरिकाद्यपि ॥ १२५ ॥ चतुर्दशभिः कुलकम् ॥ सर्वर्त्तुकपुष्प-
फले तत्र सर्वमवाप्यते । भक्त्या प्रीत्या च यत्किञ्चित् क्रियते स्तोकमेव तत् ॥ १२६ ॥ विचित्राः किञ्च चित्तानां रुचयो रु-
चिशालिनाम् । इत्यसौ वस्तुविस्तारात्तस्मै सर्वमढौकयत् ॥ १२७ ॥ ततः स तद्भक्तिभङ्गीरङ्गीकुर्वन्नखर्वहृत् । दृष्टीर्व्यापारया-
मास तेषु सर्वेषु सादरम् ॥ १२८ ॥ अपूर्वाणीव सर्वाणि किञ्चित्किञ्चिच्च तानि सः । यथोपयोगं बुभुजे दातुरेवं ह्यनुग्रहः
॥ १२९ ॥ कीरोचितैश्च कीरोऽपि तेनाभोज्यत तैः फलैः । अनन्तरं कुमारेन्द्रान्नरेन्द्रादिव सेवकः ॥ १३० ॥ अश्वोऽप्यश्वो-
चितैः कृत्यैर्दातव्यैश्च गतश्रमः । ऋषिणा प्रीणयामाहे महान्तो नौचितीमुचः ॥ १३१ ॥ अथ कीरः कुमारस्य सम्यग् भावं
विभावयन् । चक्रे पृच्छामतुच्छात्मा सप्रीति प्रतितापसं ॥ १३२ ॥ महर्षे ! प्रस्फुरल्लोमहर्षेऽस्मिन् नवयौवने । ईदृक्षेऽपि कि-
मीदृक्षं तवासंभावितं व्रतम् ॥ १३३ ॥ क्वायं सारस्तवाकारः प्राकारः सर्वसंपदाम् । क्व संसारातिरस्कारकारीदं दुष्करं व्रतम्
॥ १३४ ॥ अस्याश्चातुर्यसौन्दर्यसंपदोऽप्यादितः कुतः । अरण्ये मालतीपुष्पस्येव निष्फलता कृता ॥ १३५ ॥ दिव्यालङ्कृ-
तिवेषार्हं मृद्वङ्गं पश्यतोऽप्यदः । कथं नु सहते हन्त भृशकर्कशवल्कलम् ॥ १३६ ॥ द्रष्टृदृष्टिमृगीपाशः केशपाशः सुकोमलः ।
नैवोत्कटजटाबन्धसम्बन्धमयमीहते ॥ १३७ ॥ एतच्च चारुतारुण्यं पुण्यं लावण्यमप्यदः । नव्यभोगफलैः शून्यं कारुण्यं कुरु-
तेऽद्य नः ॥ १३८ ततः किमङ्ग वैराग्यात् किं वा कपटपाटवात् । यद्वा दैववशाद्यद्वा दुर्दैवाद्यभियोगतः ॥ १३९ ॥ महातपस्विना
केनाप्यथवा शापदानतः । प्रपेदिरे वद कुतस्तपस्विन् ! दुस्तपं तपः ॥ १४० ॥ संदानितकम् ॥ अथातुलगलन्नेत्रजलैरविरलैर्व्रती ।
वमन्निवान्तरं दुःखं स जगाद सगद्गदम् ॥ १४१ ॥ भोः कीरेन्द्र ! कुमारेन्द्र ! को विश्वेऽप्यस्तु वां समः । ययोर्मय्यपि कृपापात्रे कृपा
ह्येवं विजृम्भते ॥ १४२ ॥ स्वदुःखे स्वीयदुःखे वा दृश्यन्ते के न दुःखिनः ? । त्रैधेऽपि जगति द्वित्राः परदुःखे तु दुःखिनः ॥ १४३ ॥
तदुक्तं—" शूराः सन्ति सहस्रशः प्रतिपदं विद्याविदोऽनेकशः, सन्ति श्रीपतयोऽप्यपास्तधनदास्तेऽपि क्षितौ भूरिशः । कि-
न्त्वाकर्ण्य निरीक्ष्य वान्यमनुजं दुःखार्दितं यन्मन–स्ताद्रूप्यं प्रतिपद्यते जगति ते सत्पूरुषाः पञ्चषाः ॥ १४४ ॥" अबलाना-
मनाथानां दीनानामथ दुःखिनाम् । परैश्च परिभूतानां त्राता कः ? सच्चमात्परः ॥ १४५ ॥ यथावत्कथयिष्यामि कुमार ! त्व-
त्पुरस्ततः । गोप्यं निर्दम्भविश्रम्भसंरम्भैकपदे नु किम् ? ॥ १४६ ॥ अत्रान्तरे महोत्पातदुर्वात इव दुस्सहः । मत्तेभ इव मूले-
भ्योऽप्युच्चैः प्रोन्मूलयन्वनम् ॥ १४७ ॥ उच्छलद्धूलिपटलैः कुर्वन्नविरलैरलम् । जगत्त्रयीमपि स्फूर्जद्धूमाद्वैतमयीमिव ॥१४८॥
घूघूत्कारमहाघोरोविरावैरतिदुःश्रवैः । अपि दिग्वारणेन्द्राणां कुर्वाणः श्रवणे ज्वरम् ॥ १४९ ॥ तपस्विनः स्ववृत्तान्तकथनैक-
मनोरथम् । रथं प्रति यथार्थां प्रभञ्जनेत्यभिधां भजन् ॥ १५० ॥ आकस्मिकमहासिन्धुनीरपूर इवाखिलम् । प्लावयन् पवनः
प्रोच्चैर्वातुं प्रवृत्ततेतराम् ॥ १५१ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ धूल्या दृशोर्मन्त्रमुद्रां दत्त्वा कीरकुमारयोः । समीरः सिद्धचौरस्तमपजह्रे
तपोनिधिम् ॥ १५२ ॥ हा हा विश्वजनाधार ! वराकार ! कुमार ! हा ! । हा विश्वस्वान्तविश्राम ! सत्पराक्रमधाम ! हा
॥ १५३ ॥ रक्ष रक्ष जगद्रक्षादक्ष ! दुर्दैवशसादितः । प्रलापः केवलं ताभ्यां तदेत्यश्रावि दुःश्रवः ॥ १५४ ॥ युग्मम् ॥ हृत्वा
कुत्र प्रयातासि रे मज्जीवितजीवितम् । इत्युच्चैर्विब्रुवन् क्रोधाद्योद्धुकामः कुमारराट् ॥ १५५ ॥ आकृष्टदृग्विषव्यालकरालकर-
वालभृत् । जवाद्दधाव तत्पृष्ठे निष्ठेयं वीरमानिनाम् ॥ १५६ ॥ युग्मम् ॥ तडिद्दण्ड इवोद्दण्डवेगतः स गतः कियत् । कीरे-
णाद्भुततद्वृत्तविस्मितेनेत्यजल्प्यत ॥ १५७ ॥ किं कुमार ! मुधा मौग्ध्याद्विदग्धोऽप्यनुधावसि ? । स तपस्विकुमारः क्व ? क्व वातः
पुरतश्च सः ? ॥ १५८ ॥ कृतान्तवज्जीवितव्यं तं महर्षिं महाबलः । अपहृत्य कृतार्थः सन् को वेद क्व कथं ययौ ? ॥ १५९ ॥
इयता च योजनानां स लक्षाण्यप्यसह्ययशः । कुमार ! दूरेऽन्तरधात्तन्निवर्त्तस्व सत्वरम् ॥ १६० ॥ ततो निष्फलसंरंभारंभाद्धि-
भ्रर्दपत्रपाम् । पश्चात्प्रापद् व्यलापीच्च कुमारः खेदमेदुरः ॥ १६१ ॥ हा गन्धवाह ! किं दावहव्यवाहायितं त्वया । यन्मम प्रे-
मसर्वस्वं मुनिमेनमपाहरः ॥ १६२ ॥ हा मुनीन्द्र ! कुमारेन्द्र ! वक्त्रचन्द्रान्मदीयके । प्रोन्निद्रतां प्रपत्स्यते नेत्रे नीलोत्पले कदा ? ॥ १६३ ॥
हा स्निग्धमुग्धमधुरा दृग्विलासाः सुधोर्मयः । सौमनस्यपुषस्तेऽपि कथं प्राप्याः ? पुनर्मया ॥ १६४ ॥ जितामृतानि ही तानि
भाषितानि मुहुर्मुहुः । कल्पद्रुकुसुमानीव कथं लब्धास्मि ? रङ्कवत् ॥ १६५ ॥ एवं विलापान् विविधान् कुर्वन् कान्ताविमु-
क्तवत् । कुमारः कीरराजेन जजल्पे कल्पितेतरत् ॥ १६६ ॥ नूनं न तापसपुमान् स कश्चित् किन्तु केनचित् । स्वशक्तितश्छन्नरूप-

मैन्यत्किञ्चिद्विचार्यताम् ॥ १६७ ॥ तैस्तैर्विकारैराकारैः प्रकारैश्च सदुक्तिजैः । प्रेक्षणैर्लक्षणैश्चैनं जाने काञ्चन कन्यकाम् ॥ १६८ ॥ कुतोऽन्यथा तदा पृष्टः सोऽभूद् बाष्पांबुपूर्णदृग् । अबलानामिदं चिह्नं नोत्तमे पुंसि संभवेत् ॥ १६९ ॥ न घोरः समि(मी)रः सोऽपि किन्तु दिव्यं किमप्ययं: । नोचेन्महर्षिमेवैषोऽपाहार्षीन्नतु नौ कुतः ? ॥ १७० ॥ धन्या कन्यापि सा कापि दैवतादिकदुर्ग्रहात् । विडम्ब्यते ध्रुवमेवं दुर्दैवं प्रति कः प्रभुः ? ॥ १७१ ॥ दुष्टग्रहाद्विमुक्ता च सा त्वामेव वरिष्यति । दृष्टपूर्वी सुपर्वद्रुं कोऽन्यत्र कुरुते रतिम् ॥ १७२ ॥ दुष्टग्रहाद्विमोक्षोऽपि तस्याः संभाव्यते द्रुतम् । रात्रिग्रहादिवांऽजिन्यास्तव शूर ! शुभोदयात् ॥ १७३ ॥ सङ्गंस्यते च ते सद्यः सापि दैववशात्कचित् । आवश्यकी ह्यभीष्टार्थसिद्धिः सद्भाग्यशालिनाम् ॥ १७४ ॥ संभाव्यापि प्रोच्यमानं माननीयमिदं त्वया । ज्ञास्यते चाल्पकालेन सत्यासत्यत्वनिर्णयः ॥ १७५ ॥ तद्विलापान् दुरालापान् कुमार ! सुविचारवित् ! । किमङ्ग कुरुषे धीर ! पुरुषेष्विति नौचिती ॥ १७६ ॥ इति कीरगिरं युक्तियुक्तां मनसिकृत्य सः । कृत्यवित्त्यक्तशोकोऽभूद् विज्ञोक्तिः किं न साधयेत् ? ॥१७७॥ तमिष्टदैवतमिव स्मरन्तौ तौ यतीश्वरम् । वाजिराजमथारुह्य पथि प्राग्वत् प्रचेलतुः ॥ १७८ ॥ काननानि नगानैकानाकरान्नगराणि च । सरांसि सरितोऽप्युच्चैः समुल्लङ्घ्य सहस्रशः ॥ १७९ ॥ निरन्तरप्रयाणेन प्रयान्तौ तौ क्रमात्पुरः । प्रकाममभिरामद्रुमारामममोलुलोकताम् ॥ १८० ॥ युग्मम् ॥ यो निस्सीमद्रुमसुमभ्रमद्भ्रमरझङ्कृतैः । स्वागतं निजगादेव कुमारेन्द्राय सादरम् ? ॥ १८१ ॥ प्रविशन्तौ च तौ तत्र प्रीतौ प्रेक्षांबभूवतुः । प्रासादमादिदेवस्य दीव्यन्नव्यमणीमयम् ॥ १८२ ॥ भो भवद्द्वयलाभस्ते भाव्यत्रेति कुमारराट् ! । दूरादाकारयांचक्रे कंप्रया यत्पताकया ॥ १८३ ॥ तिलकद्रुममूलेऽश्वं नियम्य कुसुमान्यथ । प्रगुणीकृत्य चैत्यान्तः कुमारः कीरयुग् ययौ ॥१८४॥ विधिविद्विधिवत्पूजां विधाय विविधैः सुमैः । विनिद्रश्रीर्जिनेन्द्रं संस्तोतुमित्युपचक्रमे ॥ १८५ ॥ श्रीमद्युगादिदेवाय सेवाहेवाकिनाकिने । नमो देवाधिदेवाय विश्वविश्वैकदृश्वने ॥ १८६ ॥ परमानन्दकन्दाय परमार्थैकदेशिने । परमब्रह्मस्वरूपाय नमः परमयोगिने ॥ १८७ ॥ परमात्मस्वरूपाय परमानन्ददायिने । नमस्त्रिजगदीशाय युगादीशाय तायिने ॥ १८८॥ योगिनामप्यगम्याय प्रणम्याय महात्मनाम् । नमः श्रीशंभवे विश्वप्रभवेऽस्तु नमो नमः ॥ १८९ ॥ इत्युल्लासेन पनसफलवत्स्फुटकंटकः । जिनं स्तुत्वाप्ततत्त्वार्थः प्रवासं सोऽकृतार्थयत् ॥ १९० ॥ सतृष्ण इव तच्चैत्यमभितः सुषमामृतम् । पायं पायं व्यपायं स सौहित्यसुखमन्वभूत् ॥ १९१ ॥ निविष्टश्च विशिष्टश्रीकारणे मत्तवारणे । शुशुभे स्वर्विभुर्वैरावणे मत्तवारणे ॥ १९२ ॥ कुमारः कीरमूचे च किमद्यापि न लभ्यते । तत्तापसकुमारस्य शुद्धिः कापि प्रमोदकृत् ॥ १९३ ॥ शुकोऽप्याख्यत्सखे ! खेदं माकार्षीर्हर्षमावह । आसन्नशकुनान्नूनमद्य स्यात्तस्य सङ्गमः ॥ १९४ ॥ अथ च—शिखामणीयितशिखाजुषं प्रेक्षकमुत्सुषम् । कमनीयकलापश्रीसकलं कलभाषिणम् ॥ १९५ ॥ शिखण्डिनः परान् स्वश्रीविशेषेण शिखण्डिनः । कुर्वाणं वज्रिणोऽर्वाणं न्यत्कुर्वाणं स्ववेगतः ॥ १९६ ॥ शिखण्डिवरमारूढा दिव्यं दिव्यतनुद्युतिः । श्रीधर्माराधनप्राज्ञा प्रज्ञप्तीव सुरीश्वरी ॥ १९७ ॥ पद्मिनीव समग्राङ्गपद्मसौरभ्यवर्षिणी । प्रस्फुरच्चारुतारुण्या लावण्यामृतसारणी ॥ १९८ ॥ सर्वाङ्गदिव्याभरणैर्दिशस्तेजोमयीरिव । तन्वाना तत्र तन्व्येका सुमुखी समुपेयुषी ॥ १९९ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ श्रीनाभेयविभुं भक्त्याभिवन्द्य स्वककेकियुक् । साथ नर्त्तितुमारेभे रंभेव भुवमीयुषी ॥ २०० ॥ प्रशस्तैर्हस्तकैर्नैकाङ्गहारैः करणैरपि । भावैश्च विविधैर्हृद्यं नर्त्तकीव ननर्त्त सा ॥ २०१ ॥ कुमारकीरयोश्चित्ते तथा तत्र चमत्कृते । सर्वं विस्मृत्य संप्राप्ते यथा तन्मयतामिव ॥ २०२ ॥ रूपसारं कुमारं तं

सापि प्रेक्ष्य मृगेक्षणा । सोल्लासा सविलासासीच्चमत्कृतिमयी चिरम् ॥ २०३ ॥ भणिता च कुमारेण करभोरु ! भवेन्न चेत् । मनागपि मनः खेदस्तदा पृच्छामि किञ्चन ॥ २०४ ॥ ओमित्युक्तवती सापि तेन पृष्टा विशिष्टवाक् । आमूलचूलमूचे स्वं वृत्तान्तमिति तान्तिहृत् ॥ २०५ ॥ कनकश्रीभिः कनकपुर्यामहार्यसंपदि । कनकध्वजरूपोऽभूत्स्वकुले कनकध्वजः ॥ २०६ ॥ तृणान्यप्यमृतीचक्रे यः प्रसत्तिस्पृशा दृशा । यद्वैरिणो रणेऽजीवंस्तान्यास्वाद्यान्यथा कथम् ? ॥ २०७ ॥ सारमन्तः पुरे तस्य प्रशस्यगुणभूषणा । सुरेन्द्रसुन्दरी मूर्त्या कान्ता कुसुमसुन्दरी ॥ २०८ ॥ सान्यदा प्रमदारत्नं प्रमदाप्तिकरं परम् । लेभे स्वप्नं सुखस्वप्नेऽप्यस्वप्नेव स्फुटं यथा ॥ २०९ ॥ मैनांकमङ्कमुत्सृज्य रतिप्रीतिप्रदायि मे । रतिप्रीतिद्वयं प्रीतिरङ्गाद्रुत्सङ्गमागमत् ॥ २१० ॥ द्राग् विबुद्धा विबुद्धाब्जलोचना वचनातिगम् । पूर्यते स्म प्रीतिपूरैर्वारिपूरैरिवापगा ॥ २११ ॥ सापि स्वप्नं यथादृष्टं गत्वाभाषिष्ट भूभुजे । सोऽप्येवमूचिवान् स्वप्नफलं स्वप्नविचारवित् ॥ २१२ ॥ सारं साराङ्गशावाक्षि ! कन्यायुग्मं जगत्यापि । भावि ते भविता येन स्रष्टुः सृष्टेः प्रकृष्टता ॥ २१३ ॥ सा श्रुत्वेति कनीलाभेऽप्यभूद्भूरिप्रमोदभाग् । द्वावपीष्टौ प्रकृष्टौ चेत्पुत्रो वा पुत्रिकापि वा ॥ २१४ ॥ सा ततः प्राप्तगर्भा क्रमाद्गर्भानुभावतः । वपुःपाण्डिमदंभेन लेभे निर्मलतां किल ॥ २१५ ॥ मालिन्यं जलगर्भायाः कादम्बिन्या भवेद्यदि । तस्या अजडगर्भायास्तर्हि युक्तैव शुभ्रता ॥ २१६ ॥ युगपद्युगलं पुत्र्योः सुषुवे च सुखेन सा । सम्यग् नीतिरिव द्वैतमद्वैतं कीर्त्तिपद्मयोः ॥ २१७ ॥ अशोकमञ्जरीत्याख्यां प्रथमायाः क्षमापतिः । द्वितीयस्यास्तु तिलकमञ्जरीति व्यरीरचत् ॥ २१८ ॥ पञ्चभिः पञ्चभिस्तत्र धात्रीभिः परिलालिते । मेराविव कल्पलते ववृधाते क्रमेण ते ॥ २१९ ॥ कलाकलापं सकलं कलयामासतुश्च ते । स्वल्पैर्दिनैर्विलम्बः स्याद्धीसाध्ये धीमतां हि कः ? ॥ २२० ॥ रूपसंपत्त-

योर्नव्ययौवनेन व्यशिष्यत। अत्रापि विशेषेण वसन्तेनेव सद्वनी ॥ २२१ ॥ उत्तेजिते असिलते स्मरेण करयोर्द्वयोः । सज्जीकृते विरेजाते जगज्जयकृते नु ते ॥ २२२ ॥ द्विजिह्वजिह्वे इव ते क्रूरग्रहदृशाविव । त्रैलोक्यक्षोभकारिण्यौ गते अमतिकारताम् ॥ २२३ ॥ समैकदुःखसुखयोः समानन्दविषादयोः । समव्यापारयोः सर्वकार्येषु समरूपयोः ॥ २२४ ॥ समानशीलयोः सर्वसमानगुणयोस्तयोः। आजन्मपरमप्रेम्णि यदि स्यादुपमा दृशोः ॥ २२५ ॥ युग्मम् ॥ यतः—"सहजग्गिराण सहसोविराण सहहरिससोअवंताणं। नयणाणव धन्नाणं आजम्मं निच्चलं पिम्मं ॥ २२६ ॥ " दध्यावथ नृपो भावी कोऽनुरूपोऽनयोर्वरः । द्वयोरेकः स चान्वेष्यो रतिप्रीत्योरिव स्मरः ॥ २२७ ॥ यद्यन्ययोर्भिन्नवरवरणं जातु जायते । मिथो दुर्विरहान्नूनं मरणं शरणं तदा ॥ २२८ ॥ उचितश्चैतयोः को वा युवात्र सुकृती कृती। एकां कल्पलतां कोऽपि नैवार्हेत्किं पुनर्द्वयीम् ? ॥ २२९ ॥ नास्त्येव भुवनेऽप्येतामेकामपि लभेत यः । तत् किं कर्ता हहा कन्याजनकः कनकध्वजः ॥ २३० ॥ लोकोत्तरतया हन्त हतयोरेतयोरपि । हाऽनवष्टम्भलतयोरिव का भाविनी गतिः ? ॥ २३१ ॥ नितान्तचिन्तासन्तापतापितस्येति भूपतेः । मासा वर्षाणि वर्षाणि युगानीवातिचक्रतुः ॥ २३२ ॥ कन्या धन्यापि हा कन्याजनकस्यैककष्टकृत् । अष्टमूर्त्तेर्यथादृष्टिः पुंसः संमुखवासिनः ॥ २३३ ॥ यतः—" जातेति पूर्वं महतीति चिन्ता, कस्य प्रदेयेति ? ततः प्रवृद्धा । दत्ता सुखं स्थास्यति वा न वेति ?, कन्यापितृत्वं किल हन्त कष्टम् ॥ २३४ ॥ " अथ प्रथयितुं प्रोच्चैः स्मरराजस्य गौरवम् । अन्तवर्णं पूर्णऋद्ध्याऽवततार वसन्तराट् ॥ २३५ ॥ मलयानिलसूत्कारैर्झङ्कारैरालिनां घनैः । कोलाहलैश्च वाचालकोकिलानां मनोहरैः ॥ २३६ ॥ प्रोत्सर्पद्दर्पकन्दर्पक्ष्मापतेर्गायतीव यः । त्रिजगद्विजयोद्भूतकीर्त्तिगीतित्रयीं तदा ॥ २३७ ॥ युग्मम् ॥ तदा मुदा हृदाक्षेपात्ते क्षमाभृत्कुमारिके । क्रीडारसेनाकुलिते चलिते प्रतिकाननम् ॥ २३८ ॥ कलभाश्वांश्वतरोक्षशिबिकास्यन्दनादिकान् । नानायानाघ्र् श्रितानैकसङ्ख्याः सख्यः सहाचलन् ॥ २३९ ॥ सुखं सुखासनासीने ते सखीभिः परिष्कृते । लक्ष्मीब्राह्मयाविवाभातां विमानस्थे सुरीवृते ॥ २४० ॥ शोकनिर्णाशकास्तोकाविविधाशोकसङ्कुलम् । अशोककाननाह्वानं ते उद्यानं समीयतुः ॥ २४१ ॥ भृङ्गगर्भप्रसूनानि स्फुरचारकलोचनैः । प्रीत्येव योजयन्त्यौ ते तमारामपश्यताम् ॥ २४२ ॥ ततश्च रचितां चारुहरिचन्दनदारुणा । खचितां सन्मणिस्वर्णैर्विस्फुरच्चामराश्रिताम् ॥ २४३ ॥ दृढं रक्ताशोकशाखाबद्धामशोकमञ्जरी । बाला लीलावतीचिचलोलां दोलां समाश्रयत् ॥ २४४ ॥ युग्मम् ॥ पूर्वं तिलकमञ्जर्या सुन्दर्याऽजर्य्यधुर्य्यया । उच्चैरान्दोलयामाहे (से) बाला दोलाविलासिनी ॥ २४५ ॥ तस्यास्तदा पदाघातात्प्रीतः स्वीयत्वकान्तवत् । बभार पुलकाङ्कुरं कङ्केल्लिः कुसुमोद्गमैः ॥ २४६ ॥ दोलायां दोलयन्तीयं विकारैर्विविधैः परैः । यूनां मनांसि नयनान्यप्यान्दोलितवत्यहो ! ॥ २४७ ॥ रणज्झणन्मणिमेखलादिकभूषणाः । तस्या अमन्दमाक्रन्दन्निव भङ्गभयात्तदा ॥ २४८ ॥ तरुणैः सा सरोमाञ्चं तरुणीभिरपीर्ष्यया । वीक्ष्यमाणा क्षणं जज्ञे यावत्क्रीडामसक्तहृत् ॥ २४९ ॥ तावद्दुर्दैवतश्चण्डमोदण्डाशुगवेगतः । दोला त्रटिति तुत्रोट साकं क्रीडारसेन सा ॥ २५० ॥ नाळ्यामिवास्यां दोलायां त्रुटितायां द्रुतं हहा ! । भाव्यस्याः किमिति व्यग्राः समग्रा यावताभवन् ॥ २५१ ॥ तावत्सदोला लोलाक्षी व्याकुलैस्तैर्व्यलोक्यत । उत्पतन्ती वियत्युच्चैर्धा व्रजन्तीव कौतुकात् ॥ २५२ ॥ यमवत्कोऽप्यलक्षो हा हृत्वैनां याति यात्यहो ! । लोकैरित्युच्चकैश्चक्रे निस्तुलस्तुमुलस्तदा ॥ २५३ ॥ तस्या हरणमुत्पश्यैः पश्यद्भिरपि पार्श्वगैः । चण्डकोदण्डकाण्डौघधरैरपि सुदुर्धरैः ॥ २५४ ॥ राभस्यात्तत्र धावद्भिर्धीरैर्वीरैः परैरपि । शक्तं किमपि नो कर्त्तुं कान्वदृश्ये प्रतिक्रिया ? ॥ २५५ ॥ युग्मम् ॥ कर्णशूलमिवाकर्ण्य कन्यापहरणं क्षणम् । राजा वज्राहत इवाभवद्दुस्सहदुःखभाक् ॥ २५६ ॥ क्व गतासि ? हहा वत्से ! किं न दत्से स्वदर्शनम् ? । स्वच्छे ! धत्से न किं तुच्छेतरत्प्रेम पुरातनम् ॥ २५७ ॥ नृपतिर्विलपत्येवं यावत्तद्विरहातुरः । केनापि सेवकेनैत्य तावदेवमभण्यत ॥ २५८ ॥ अशोकमञ्जरी शोकजर्जरीकृतचेतना । मञ्जरीव तरोर्वाताहता तिलकमञ्जरी ॥ २५९ ॥ स्वामिन्नतुच्छमूर्च्छाभिर्निश्चेष्टा चेष्टका यथा । कन्या कण्ठगतप्राणा निस्त्राणा पतितास्ति हा ॥ २६० ॥ युग्मम् ॥ तत्क्षतक्षारनिक्षेपदग्धस्फोटकसंनिभम् । श्रुत्वा प्राप जवाद्भूप उपतत्कन्यमन्ययुग् ॥ २६१ ॥ कन्या च चन्दनरससेचनाद्युपचारतः । कथञ्चिच्चेतनां प्रापदित्युच्चैर्विललाप च ॥ २६२ ॥ हाहा ! स्वामिनि ! मत्तेभगामिनि ! क्वासि कुत्र वा ? । मां विहाय प्रयातासि निःसीमप्रेमवत्यपि ॥ २६३ ॥ हा निस्त्राणा मम प्राणा लग्नबाणा इवाभितः । प्राणिष्यन्ति कथं हन्त हताशायास्त्वया विना ॥ २६४ ॥ तात ! नातः परं किञ्चिद्विरूपं जीवितास्मि यत् । स्वस्वसुर्विरहं हन्त सहिष्ये दुस्सहं कथम् ? ॥ २६५ ॥ एवं विलापिनी धूलौ व्यलोलद् ग्रहिलेव सा । उद्वर्त्तपरिवर्त्तांश्च शफरीवाजले व्यधात् ॥ २६६ ॥ वल्लीव दवसंस्पर्शाद्दूध्वंशोषं शुशोष च । तथा यथा जीविताशा तस्यां कस्यापि नाभवत् ॥ २६७ ॥ अथ तत्रागतेत्युच्चैर्न्यलपत्तत्प्रसूरपि । दुःखं मे दुष्टदैवेदं निर्दयादयथाः कथम् ? ॥ २६८ ॥ एका हृता मे दुहिता परा तद्विरहातुरा । हा मरिष्यति मे साक्षाद् हा हताशा हतास्मि तत् ॥ २६९ ॥ गोत्रदेव्यो वनदेव्यो नभोदेव्योऽपि सत्वरम् । संनिधत्त विधत्तैनां कथञ्चिच्चिरजीविताम् ॥ २७० ॥ तस्याः सख्यश्च सैरन्ध्र्यः पुरन्ध्र्यश्च पुरश्चिरम् । तद्दुःखदुःखिता मुक्तकण्ठं चक्रन्दुरुच्चकैः ॥ २७१ ॥ तदा तत्रत्यलोकानां शोकाद्वैते किमुच्यते । अशोकास्तरवोऽप्यासन् सशोका इव सर्वतः ॥ २७२ ॥ तदा तद्दुःखसङ्क्रान्तदुःखोद्विग्न

इवोच्चकैः । स्थातुं तत्राक्षमोऽमज्जद् भानुमान् पश्चिमाम्बुधौ ॥ २७३ ॥ तत्र सर्वत्रगास्तोकशोकप्रकटिताध्वना । पूर्वस्याः प्रसृतं ध्वान्तं प्राविशत्तरसा सुखम् ॥ २७४ ॥ अन्तःशोकेन लोकः प्राक् सकलोऽप्याकुलीकृतः । तदा तमोभिर्बहिरप्यहो मलिनचेष्टितम् ॥ २७५ ॥ त्रैलोक्यमलिनीकारकारणं दूरयंस्तमः । अथामृतकरः प्रादुर्बभूव द्विजनायकः ॥ २७६ ॥ शशी ज्योत्स्नारसासारैः कन्यां तिलकमञ्जरीम् । आप्याययत् कृपयेव वल्लीमिव नवाम्बुदः ॥ २७७ ॥ यामिन्याः पश्चिमे यामेऽथो विपश्चिदपश्चिमा । पथिकीव ज्ञातपथोत्तस्थौ किंचिद्विचार्य सा ॥ २७८ ॥ सखीभिः सह सायासीत्सहसाराममध्यगम् । चक्रेश्वर्या गोत्रदेव्याः सद्म निश्छद्ममानसा ॥ २७९ ॥ माहात्म्यसद्म सत्पद्ममालाभिः कुलदेवताम् । अभ्यर्च्य भूयसी भक्तिरिति कन्या व्यजिज्ञपत् ॥ २८० ॥ स्वामिन्यकृत्रिमतमान्तरभक्त्या मया यदि । सर्वकालं पूजितासि प्रणतासि स्तुतासि च ॥ २८१ ॥ तदानीमद्य सद्यस्त्वं प्रसद्य निरवद्यगीः । दीनाया मामकीनायाः स्वसुः शुद्धिं समादिश ॥ २८२ ॥ नोचेन्मया भवेऽप्यस्मिन् मातरत्याजि भोजनम् । इष्टस्यानिष्टशङ्कायां को वा भुञ्जीत नीतिवित् ? ॥ २८३ ॥ तस्या भक्त्या च शक्त्या चेत्युक्तियुक्त्या च तुष्टहृत् । साक्षाद्बभूव देवी द्रागैकाग्र्यात्किं न सिद्ध्यति ? ॥ २८४ ॥ जगादापि प्रसादार्द्रा भद्रे ! भद्रं तव स्वसुः । वत्से ! हृत्खेदविच्छेदं कुरु स्वीकुरु भोजनम् ॥ २८५ ॥ मासेन लप्स्यसेऽशोकमञ्जर्याः शुद्धिमञ्जसा । तदैव दैवयोगेन तया सङ्गंस्यसेऽपि च ॥ २८६ ॥ कदा कथं क नु पुनः स्वस्वसुर्मम सङ्गमः । इत्थं पर्यनुयुक्ते चेदाचक्षेऽहं तदा शृणु ॥ २८७ ॥ अपरेण पुरीतोऽस्या दूरेणास्ति महत्तरः । कातराणां दुरुत्तारः कान्तारस्तरुगह्वरैः ॥ २८८ ॥ तस्मिन् समृद्धे राज्ञोऽपि न करप्रसरः कचित् । राजदारा इवासूर्यपश्याश्चात्र शिवा अपि ॥ २८९ ॥ मणीमयं च तत्रोच्चैश्चैत्यं श्रीऋषभप्रभोः । भानोर्विमानमिव यद्विभाति भुवमागतम् ॥ २९० ॥ जिनेन्द्रमूर्तिर्निस्तन्द्रचन्द्रकान्तमणीमयी । तदन्तर्भाति पूर्णेन्दुमण्डलीव दिवोऽन्तरे ॥ २९१ ॥ कल्पद्रुकामसुरभीकामकुंभादिभावतः । माहात्म्यसारमादाय या व्यधायीव वेधसा ॥ २९२ ॥ तस्याः प्रशस्यातिशयस्फूर्तेर्मूर्तेस्त्वमर्चया । जामेर्निजाया वृत्तान्तं भोत्स्यसे लप्स्यसे च ताम् ॥ २९३ ॥ तत्रान्यदपि ते सर्वं शुभं भावि सुनिश्चितम् । यद्वा देवाधिदेवस्य सेवया किं न सिद्ध्यति ? ॥ २९४ ॥ यदि सुभ्रु ! ब्रवीष्येवं तस्मिन् दूरतरेऽन्वहम् । जिनार्चार्थं कथं यामि ? पश्चादायामि वा कथम् ? ॥२९५॥ भणामि शृणु सुश्रोणि ! तत्राप्यौपयिकं तदा । कार्योपायो ह्यसंपूर्णस्तूर्णमुक्तोऽपि निष्फलः ॥ २९६ ॥ ममास्ति चन्द्रचूडाह्वः शक्तिमांश्चन्द्रचूडवत् । आदिष्टसर्वकार्येषु तत्परः किङ्करः सुरः ॥ २९७ ॥ रूपं कलापिनः कृत्वा स त्वां नेतेप्सितं पदम् । मदादेशादिव ब्रह्मादेशाद् ब्राह्मीं सितच्छदः ॥ २९८ ॥ देव्येत्युक्ते झगित्येव पतितोऽभ्रान्तरादिव । हृद्यैकलापी प्रकटोऽभूत्कलापी कुतश्चन ॥ २९९ ॥ दिव्यं मयूरमारुह्य तमसह्यगतिक्रमम् । जिनार्चनाय देवीव यात्यायाति च सा क्षणात् ॥ ३०० ॥ तच्चेदं काननं चेतःशैत्यकृच्चैत्यमप्यदः । सा च कन्याप्यहं केकी विवेकी सैष मे पुनः ॥ ३०१ ॥ एतन्मया स्वचरितं कुमारोदीरितं तव । सौभाग्यसार ! किन्तु त्वां स्वच्छा पृच्छामि किञ्चन ॥ ३०२ ॥ ममात्र नित्यमायान्त्या अद्य मासोऽप्यपूर्यत । जामेर्नामापि नाश्रावं सुरसिन्धोर्मरावि ॥ ३०३ ॥ विश्वैकसार ! विश्वान्तर्भवता भ्रमता कचित् । रूपादिभिः सरूपा मे कन्या कापि न्यरूप्यत ॥ ३०४ ॥ वशंवद इवावादीत् कुमारः स्फारगीस्ततः । वित्रस्तहरिणीनेत्रे ! त्रैलोक्यतरुणीमणे ! ॥ ३०५ ॥ भ्रमतापि मया काचिन्नांशेनापि समा त्वया । प्रैक्षि प्रेक्षिष्यते नापि सदेव प्रेक्ष्यते यतः ॥ ३०६ ॥ युग्मम् ॥ परं शबरसेनायामटव्यां दिव्यदेहभृत् । दोलाधिरूढः सुप्रौढयौवनश्रीमनोरमः ॥ ३०७ ॥ वाङ्माधुर्यवयोरूपस्वरूपैः सदृशस्तव । तापसेन्द्रकुमारः प्राग् मयादर्शि सुदर्शने ! ॥ ३०८ ॥ युग्मम् ॥ तस्य स्वाभाविकप्रेमोपचारविरहस्मृतेः । दलच्चलज्ज्वलदिवाद्यापि हृन्मे मनस्विनि ! ॥ ३०९ ॥ स त्वमेव स एव त्वं यद्वा सा ते स्वसैव सः । विधेर्विलसितं हन्त किञ्चिद्वाचामगोचरः ॥ ३१० ॥ तावत्कीरः कलकलं कुर्वन्नाख्यदंखर्ववाग् । हुं हुं कुमार ! प्राग् ज्ञातं मयाख्यातं च ते ह्यदः ॥ ३११ ॥ नूनं कन्यैव स मुनिकुमारोऽस्याः स्वसैव च । मद्विज्ञानाद् मासपूर्तेश्च मेलितोद्य कथञ्चन ॥ ३१२ ॥ विश्वसारं स्वसारं चेदद्येक्षिष्ये तदा मुदा । निमित्तज्ञाय ते कीर ! करिष्येऽर्चनमम्बुजैः ॥ ३१३ ॥ इत्थं तिलकमञ्जर्या कुमारेण तु सादरम् । साधु साध्वभ्यधाः प्राज्ञेत्युपाश्लाघि विहङ्गराट् ॥ ३१४ ॥ इतश्च मणिसिञ्जानमञ्जुमञ्जीरराजिनी । वियतः प्रपतन्चन्द्रमण्डलीभ्रमदायिनी ॥ ३१५ ॥ सितच्छदाभिः सामर्षं सानुरागं सितच्छदैः । वीक्ष्यमाणा कुमाराद्यैरपि सम्प्रीतिविस्मयैः ॥ ३१६ ॥ अतिदीर्घनभोमार्गोल्लङ्घनश्रमविह्वला । कुमाराङ्कसरस्येका हंसी दिव्या व्यलोलुठीत् ॥ ३१७ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ सा साध्वसवशात्कम्प्रदेहा स्नेहादिवोच्चकैः । पश्यन्त्यास्यं कुमारस्य भाषते स्म नृभाषया ॥ ३१८ ॥ सात्त्विकश्रेणिमाणिक्य ! शरणागतवत्सल ! । त्रांतस्त्रायस्व त्रायस्व कृपासार ! कुमार ! माम् ॥ ३१९ ॥ अहं त्वां शरणं प्राप्ता शरण्यं शरणार्थिनी । यद्वज्रपञ्जरायन्ते महान्तः शरणागते ॥ ३२० ॥ समिरः सुस्थिरः शैलः प्रचलः प्रज्वलज्जलम् । अनलः शीतलश्चाणुर्मेरुर्मेरुरथाणुकः ॥ ३२१ ॥ व्योम्नि पद्मं खरे शृङ्गमपि स्याज्जातु कुत्रचित् । कल्पान्तेऽपि न मुञ्चन्ति धीरास्तु शरणागतम् ॥ ३२२ ॥ युग्मम् ॥ प्राज्यं राज्यं रजयन्ति नयन्ति निधनं धनम् । धीराः प्राणांस्तृणीयन्ति त्राणाय शरणार्थिनाम् ॥ ३२३ ॥ ततस्तस्याः स पिच्छानि करैः कमलकोमलैः । स्पृशन् बभाषे माभैषीर्माभैषीर्भीरु ! भीरुवत् ॥ ३२४ ॥ नरेन्द्रः खेचरेन्द्रश्च

सुरेन्द्रश्चासुरेन्द्रयुग्। हर्तुं हे हंसि नो शक्तस्त्वां मदुत्सङ्गसङ्गताम् ॥३२५॥ शेषनिर्मुक्तनिर्मोकनिर्मलं पक्षयामलम्। प्रकंपयसि कं-प्राज्ञी मदङ्कस्थापि हंसि किम्? ॥ ३२६॥ सरस्यास्तोयमानीय सरसानि बिसानि च। सोऽपिप्रीणत्कृपालुस्तां व्याकुलां व-रेलां ततः ॥ ३२७॥ केयमागात्कुतः? कस्माद् भीतास्याश्च कथं नृवाग्?। यावदेवं कुमाराद्यास्तदा संशेरते हृदि ॥३२८॥ तावत्कृतान्तं त्रैलोक्यकृतान्तं कः प्रकोपयेत्?। को वा स्वजीवितोद्विग्नः शेषशीर्षमणिं स्पृशेत्? ॥ ३२९॥ को वा कल्पान्त-कालाग्निज्वालासु सहसा विशेत्?। उक्तिर्द्विड्भटकोटीनां उत्कटाकर्णितैरिति ॥ ३३०॥ युग्मम्॥ साशङ्कचेताः कीरोऽथ स-चेताः श्राक् समागतः। यावदर्हद्गृहद्वारे तत्स्वरूपं न्यरूपयत् ॥ ३३१॥ तावद्विद्याधरेन्द्रस्याद्राक्षीत्सैन्यं सुदुर्द्धरम्। गङ्गापूर-मिवातुच्छमागच्छद्गगनाङ्गणे ॥३३२॥ प्रभावादिव तीर्थस्यानुभावादिव दैवतात्। भाग्यसारकुमारस्याद्भुतभाग्योदयादिव ॥३३३॥ किं वा कुमारसंसर्गादिव वीरव्रतोद्धुरः। धीरगीः कीर इत्युच्चैर्हक्कयामास सैनिकान् ॥ ३३४॥ युग्मम्॥ रे रे विद्याधरा वीराः क्व नु धावत दुर्धियः। पुरः कुमारं देवैरप्यजय्यं किं न पश्यथ? ॥ ३३५॥ इतः प्रोत्सर्पिदर्पाणां सर्पाणामिव सर्पता-म्। क्षिप्रं दर्पापहर्त्ता वः स्वर्णकायः कुमारराट् ॥ ३३६॥ रे रेऽस्मिन् यमवत्क्रुद्धे युद्धं तिष्ठतु दूरतः। पलायनेऽपि युष्माकं दुर्लंघ्या भूर्भविष्यति ॥ ३३७॥ कीरहक्कामिति श्रुत्वा वीरहक्कामिवाशु ते। विषण्णा विस्मिता भीताश्चेतस्येवं व्यचिन्तयन् ॥३३८॥ कीररूपेण कोऽप्येष देवो वा दानवोऽथवा। नो चेदित्थं कथं हन्त हक्कयेत्खेचरानपि ॥३३९॥ विद्याभृतां सिंहनादान-प्यहो! सोढपूर्विणः। कथं नु सोढुमप्रौढा हक्कामप्यस्य हा! वयम् ॥ ३४०॥ यस्य कीरोऽपि वीरोऽयं क्षोभयेत्खेचरानपि।

१ 'बिसानि' कमलानि। २ हंसीम्, ३ श्राक्' शीघ्रं।

को वेद कीदृगप्यास्ते कुमारः स पुरःस्थितः ॥ ३४१॥ कश्चाज्ञातस्वरूपेण योद्धधुर्योऽपि युध्यताम्। पारावारं ह्यपारं किं त-रेत्तारकमान्यपि ॥३४२॥ पञ्चभिरर्थतः कुलकम्॥ ततस्त्रस्ताः समस्तास्ते विहस्ता व्यस्तविक्रमाः। अक्रमादेव हक्कातः प्रत्या-वृत्ताः शृगालवत् ॥ ३४३॥ गत्वा विद्याधरेन्द्रस्य सवितुर्बालका इव। यथास्थितमवोचंस्ते गोप्यं स्वस्वामिने नु किम्? ॥ ३४४॥ अथ प्रथमजीमूत इव गर्जितमादधन्। कोपारुणेक्षणोत्क्षेपैस्तडिद्दण्डान्विडम्बयन् ॥ ३४५॥ ललाटपट्टघटितभ्रू-कुटीभीषणाननः। पञ्चानन इवौजस्वी यशस्वी सैवमूचिवान् ॥ ३४६॥ युग्मम्॥ मुधा भयातुरान् धिग् वः कातरान् वीरमा-निनः। कः कीरश्च? कुमारश्च को वान्योऽप्यसुरः सुरः? ॥ ३४७॥ सांप्रतं मत्कृतं रे रे रङ्काः! पश्यत पश्यत। इत्युच्चैर्वि-ब्रुवन्नेष रूपं दशमुखं व्यधात् ॥ ३४८॥ लीलाग्रस्तरिपुप्राणं कृपाणं पाणिना वहन्। एकेन सोऽपसव्येन सव्येन फलकं पुनः ॥३४९॥ एवमन्येन काण्डानां काण्डं समाणिसर्पवत्। यमदोर्दण्डचण्डश्रिकोदण्डमपरेण च ॥३५०॥ इतरेण स्फुरद्घोषं शङ्खं श्लोकमिव स्वकम्। नागपाशं रिपुयशोनागपाशं परेण च ॥ ३५१॥ कुन्तमन्तकदन्तीन्द्रदन्तमन्तकरं द्विषाम्। पर्शुं प्रत्यर्थि-दुर्दर्शं गिरीन्द्रगुरुमुद्गरम् ॥ ३५२॥ करालं पत्रपालं च भिन्दिपालं ज्वलद्द्युतिम्। तैक्ष्ण्यादतुल्यं शल्यं चोड्डामरं तोमरं मह-त् ॥ ३५३॥ शत्रुशूलं त्रिशूलं च प्रचण्डं दण्डमायसम्। शक्तिं स्वशक्तिं मूर्त्ता नु पटिष्ठमपि पट्टिसम् ॥ ३५४॥ दुःस्फोटमथ दुःस्फोटं शतघ्नीं वैरिविघ्नदाम्। चक्रं च द्वेषिचक्रस्य कालचक्रमिवोच्चकैः ॥ ३५५॥ शेषैश्च चतुर्दशभिः क्रमेण कलयन् करैः। भयङ्करः करैरेवं विंशत्या जगतामपि ॥ ३५६॥ वक्त्रेणैकेन हुङ्कारांस्त्राट्कारानिव शण्डराट्। कुर्वन्नन्येन कल्पान्त-क्षुब्धाब्धिरिव गर्जितम् ॥ ३५७॥ शेषैर्मुखैः क्रमात् क्ष्वेडां हृदाम्रेडां मृगेन्द्रवत्। अट्टहासीवाट्टहासकृतत्रासं भृशं द्विषाम् ॥ ३५८॥ महाशङ्खं महानादैर्वादयन् वासुदेववत्। दिव्यमन्त्रान्विचित्रांश्च मन्त्रसाधकवज्जपन् ॥ ३५९॥ कुर्वन् हक्कारवान् बुक्कारवानिव कपिप्रभुः। रौद्रं किलिकिलिध्वानं तन्वन्नुच्चैः पिशाचवत् ॥ ३६०॥ तर्जयन्निजसैन्यानि कुशिष्यानिव सद्गुरुः। निर्भर्त्सयन् कुमारं च वादीव प्रतिवादिनम् ॥ ३६१॥ एवं स्फुरन्नवनवव्यापारैर्दशभिर्मुखैः। दिशो दशापि युगपद् ग्रसितुं नु कृतत्वरः ॥ ३६२॥ सावज्ञं सतिरस्कारं द्वाभ्यां दृग्भ्यां स्वसैनिकान्। साहङ्कारं च सोत्साहं द्वाभ्यां पश्यन्निजान् भुजान् ॥ ३६३॥ उभाभ्यामथ सोत्कर्षं सहर्षं च निजायुधान्। उभाभ्यामपि साक्षेपं (सापेक्षं) सकृपं शुकपुङ्गवम् ॥ ३६४॥ सप्रणयं सोपनयं दृग्द्वयेन मरालिकाम्। साभिलाषं च सौत्सुक्यं दृग्द्वयेन च कन्यकाम् ॥ ३६५॥ केकिनं द्वितयेनाक्ष्णा स-स्पृहं च सकौतुकम्। द्वितीयेन जिनेन्द्रार्चां सोल्लासं च सभक्ति च ॥ ३६६॥ सामर्षं च सरोषं च, कुमारमुभयेन च। उभ-येन च तत्तेजः सभयं च सविस्मयम् ॥ ३६७॥ एवं निजभुजस्पर्धादिव व्यापारवत्तरैः। विंशत्योद्भावयन् भावान् भिन्नान् भिन्नान् स्वलोचनैः ॥ ३६८॥ कृतान्त इव दुर्दान्तः कल्पान्त इव दुःसहः। विश्वक्षोभकृदुत्पात इवोत्तस्थे वियत्पथे ॥ ३६९॥ एकविंशत्या कुलकम्॥ दशास्यमिव तं साक्षाद् भीषणेभ्योऽपि भीषणम्। दुःप्रेक्ष्यं प्रेक्ष्य कपिवत् कीरः स्राक्त्रासमासदत् ॥ ३७०॥ तादृक्षस्य मुखे को वाऽभिमुखीभावमावहेत्?। को वा दावानलज्वाला ज्वलन्तीः पातुमुत्सहेत्? ॥ ३७१॥ त्रस्तः कुमारं श्रीरामं शरणीचकृवांश्च सः। तादृग् भये ततः कः स्यादितरः शरणोचितः? ॥ ३७२॥ हक्कयांश्चकृवांश्चैवं कु-मारं खेचरेश्वरः। रे रे दूरं पलायस्व नान्यथाद्य भविष्यसि ॥ ३७३॥ रे मज्जीवितसर्वस्वं हंसीं स्वोत्सङ्गसङ्गताम्। कुर्वन्न-नार्य! निर्लज्ज! निर्मर्याद! निरङ्कुश! ॥ ३७४॥ अरे! निर्भय! निःशङ्क! मत्पुरोऽद्यापि तिष्ठसि। नित्यदुःखीव वा

नूनं क्षिप्रं मूर्ख ! मुमूर्षसि ॥ ३७५ ॥ युग्मम् ॥ शुके पश्यति साशङ्कं कलापिनि सकौतुकम् । सत्रासं पद्मनेत्रायां हंस्यामपि ससंशयं(यः) ॥ ३७६ ॥ हसन्नाह कुमारोऽपि किं रे भापयसे ? मुधा । बिभीषिकोन्मिषेदेषा बालं प्रति परं न तु ॥ ३७७ ॥ त्रस्यन्ति तालिकाघाताद् द्रुतमन्ये पतत्रिणः । न पुनः पटहध्वानधृष्टा मठकपोतकाः ॥ ३७८ ॥ नैव मुञ्चामि कल्पान्तेऽप्येतां रे शरणागताम् । जिघृक्षसे तथाप्येनां धिक् फणीशमणीमिव ॥ ३७९ ॥ स्पृहामस्या विहायाशु दूरेऽपसर रे न चेत् । करिष्ये दशशीर्ष्या ते दशदिक्स्वामिनां बलिम् ॥ ३८० ॥ अत्रान्तरे कुमारेन्द्रसहायकचिकीः स्वयम् । रूपं कलापिनस्त्यक्त्वा कृत्वा रूपं सुपर्वणः ॥ ३८१ ॥ चन्द्रचूडसुरः सज्जविविधायुधधोरणिः । कुमारान्तिकमाहूत इवागात्सुकृतान्यहो ! ॥ ३८२ ॥ अवादीच्च कुमारेन्द्र ! युद्धं कुरु यथारुचि । शस्त्राणि पूरयिष्यामि चूरयिष्यामि ते द्विषम् ॥ ३८३ ॥ ततो द्विगुणमुत्साहमुवाह स सुदुःसहम् । प्राप्तप्रकरहर्यक्षपक्षयुक्तैक्षकादिवत् ॥ ३८४ ॥ ततस्तिलकमञ्जर्या हंसीं न्यस्य करांबुजे । सज्जीभूयारुरोहाश्वं स सुपर्णमुपेन्द्रवत् ॥ ३८५ ॥ चन्द्रचूडश्च कोदण्डं गाण्डीवश्रीविडंबिनम् । तस्मै तूर्णं सतूणीरं नियुक्त इव दत्तवान् ॥ ३८६ ॥ स तदोद्दण्डदोर्दण्डे चण्डकोदण्डमण्डलम् । उच्चैरास्फालयंश्चाप स्फालकाल इवामुना ॥ ३८७ ॥ धनुर्गुणटणत्कारमुखरीकृतादिग्मुखम् । योधधुर्यौ शरैर्युद्धं प्रारेभाते उभावथ ॥ ३८८ ॥ बाणकर्षणसन्धानमोचनादिक्रियाक्रमः । तदा नालक्षि दक्षैरप्युभयोर्लघुहस्तयोः ॥ ३८९ ॥ किन्तु वर्षणमेवैक्षि विशिखानां शुकादिभिः । सद्यस्कांबुधरासारे क्रमस्याधिगमः क्व वा ? ॥ ३९० ॥ अविहस्तयोस्तयोश्च प्रकृत्या कृतहस्तयोः । शरव्यतां शरा एव शराणामैयरुर्मिथः ॥ ३९१ ॥ एवं च सेल्लवावल्लतीरीतोमरतद्धलैः । अर्द्धचन्द्रार्द्धनाराचनाराचप्रमुखैरपि ॥ ३९२ ॥ विशेषविशिखैस्तीक्ष्णशिखैः सङ्ख्यमसङ्ख्यशः । महाक्रोधौ महायोधौ विदधाते चिरेण तौ ॥ ३९३ ॥ युग्मम् ॥ अदीनयोस्तदानीमप्युभयोः सांयुगीनयोः । तयोर्महाकितवयोरिवाभूज्जयसंशयः ॥ ३९४ ॥ क्रमाद्विद्याबलाद् दिव्यबलात्प्रबलयोस्तयोः । वालिपौलस्त्यवत् क्षिप्रं कथं वा जयनिर्णयः ? ॥ ३९५ ॥ न्यायधर्मबलाधिक्यात् क्रमादथ कुमारराट् । चटत्प्रकर्षतां भेजे सन्न्यायोपात्तवित्तवत् ॥ ३९६ ॥ विलक्षः खेचरेन्द्रोऽथ वहन् हारितमानिताम् । समयुद्धस्थितिं त्यक्त्वा डुढौके सर्वशक्तितः ॥ ३९७ ॥ विंशत्यापि हि बाहाभिर्विविधैरायुधैश्च सः । प्रहरन् सहस्रबाहुरिवाभूदतिदुस्सहः ॥ ३९८ ॥ नूनमन्याययुद्धेन न कश्चिद्विजयी क्वचित् । इत्युच्चकैस्तदोत्सेहे कुमारः सुविचारधीः ॥ ३९९ ॥ प्रहारान् खेचरेन्द्रस्य तुरगेन्द्रप्रयोगतः । वञ्चयंश्चाखिलान् क्षिप्रं क्षुरप्रं बाणमाददे ॥ ४०० ॥ क्षुरप्रेण क्षुरेणेव तस्य प्रहरणानि सः । चिच्छेद च्छेदमर्मज्ञोऽखिलान्यंकललीलया ॥ ४०१ ॥ अथैकेनार्द्धचन्द्रेण निस्तन्द्रेण रणेऽमुना । तस्य कोदण्डदण्डोऽपि द्राग् द्विखण्डो व्यधीयत ॥ ४०२ ॥ अपरेण च दुर्वेधोऽप्याविध्यत स वक्षसि । अहो वणिक्कुमारस्याप्यसमः कोऽपि विक्रमः ॥ ४०३ ॥ निरस्त्रः खेचरेन्द्रोऽभून्निष्पत्र इव पिप्पलः । विद्धोरस्कोऽद्रवदसृग् द्रवल्लाक्षाद्रवः किल ॥ ४०४ ॥ तादृग्विधोऽपि क्रोधान्धः स दुर्द्धरतया रयात् । विद्यया बहुरूपिण्या रूपाणि बहुधा व्यधात् ॥ ४०५ ॥ लक्षसङ्ख्यानि रूपाणि तथारूपाणि तस्य खे । जगतोऽपीतिरूपाणीवार्त्याहितकृतेऽभवन् ॥ ४०६ ॥ कल्पान्तानल्पभीष्माभ्रपटलैरिव तैस्तदा । अप्यन्तरीक्षं दुर्लक्षं विष्वग् व्याप्ततयाभवत् ॥ ४०७ ॥ व्यापारयन् कुमारश्च स्वनेत्राणि यतो यतः । एकं दोर्जालदुर्दर्शं तं ददर्श ततस्ततः ॥ ४०८ ॥ व्यसेप्सर्यात्तथाप्येष नाभैषीदीषदप्यहो ! । किं वा कल्पान्तपातेऽपि धीराः स्युः कातराः क्वचित् ॥ ४०९ ॥ प्राहार्षीद्विष्वगप्येष लक्ष्यकक्षां विना ततः । विशिष्य व्यवसायो हि विधुरे धीरचेतसाम् ॥ ४१० ॥ दृष्ट्वा कुमारं विकटस्फुटसण्टङ्किसंकटम् । गरिष्ठमुद्गरकरः सुरस्तं हन्तुमुत्थितः ॥ ४११ ॥ तं भीमरूपमायान्तं गदापाणिमिवोचितम् । दुःशासनः खेचरेन्द्रःक्षुक्षोभ रभसेन सः ॥ ४१२ ॥ धृतधैर्यप्रकर्षश्च तं सुरं प्राहरत्तराम् । रूपैः सर्वैर्भुजैः सर्वैः सर्वशक्त्या स सर्वतः ॥ ४१३ ॥ तस्मिन्नचिन्त्यशक्तित्वात्कुमाराद्भुतभाग्यतः । आसन् वन्ध्या द्विट्प्रहारा उपकाराः खले यथा ॥ ४१४ ॥ रूपं मुख्यमथामुष्य मूर्ध्नि क्रोधोद्धुरः सुरः । शैलं वज्रेण वज्रीव मुद्गरेण निजघ्निवान् ॥ ४१५ ॥ सुपर्वणा सर्वशक्त्या प्रदत्ताद् घाततस्ततः । निर्घातः कातरप्राणापहारी कोऽप्यभून्महान् ॥ ४१६ ॥ विद्योन्मदिष्णोस्त्रैलोक्यजिष्णोर्विष्णोरिवास्य च । तेन मूर्द्धा दृढो वज्रवन्न यद्यप्यभिद्यत ॥ ४१७ ॥ तदप्यस्य महाविद्या भीतेव बहुरूपिणी । काकनाशं ननाश द्राक् सुरस्याहो ! सहायता ॥ ४१८ ॥ प्रकृत्यापि कुमारोऽयं रक्षोवद् भीषणो द्विषाम् । दुर्निरास्यः सखा चास्य सुपर्वाग्नेरिवानिलः ॥ ४१९ ॥ इत्थं निर्धार्य निर्धैर्यधुर्यवत् खेचराधिपः । पलायते स्म प्रोक्तं च यः प्रयाति स जीवति ॥ ४२० ॥ इष्टां प्रनष्टां स्वां विद्यां द्रष्टुं झटिति पृष्ठतः । स सावेगं दधावे च द्विधापि पदिकाग्रणीः ॥ ४२१ ॥ एकापाये परापायः सन्नियोगैकशिष्टयोः । इतीव विद्यालुम्भाव सोऽपि लुप्तरूपतां गतः ॥ ४२२ ॥ सह तेनैव नेशुश्च खेचरास्तस्य किङ्कराः । यद्वा प्रदीपे विध्याते तिष्ठन्ति किमु तत्त्विषः ? ॥ ४२३ ॥ सुकुमारः कुमारः क्व ? क्व कठोरश्च खेचरः ? । तमजैषीत्तदप्येष यतो धर्मस्ततो जयः ॥ ४२४ ॥ दुर्जयारिजयात्प्राप्तोत्कर्षेणानिमिषेण सः । नृदेवः सेवकेनेव सह प्रासादमासदत् ॥ ४२५ ॥ कुमारस्येति चरितं चमत्कृतिकरं परम् । व्यालोक्योल्लासिपुलकाध्यासीत्तिलकमञ्जरी ॥ ४२६ ॥ त्रैलोक्यैकशिरोरत्नं नृरत्नं कोऽप्ययं युवा । भर्त्तेदृग् लभ्यते भाग्यैर्भगिन्याः सङ्गतिर्यदि ॥ ४२७ ॥ इत्यौत्सुक्यत्रपाचिन्ताभृतस्तस्याः सकाशतः । मरालिका बालिकावत् कुमारेण समाददे ॥ ४२८ ॥

हंसी स्माह कुमारेन्द्र ! धीर ! धीरधुरन्धर ! । वीरमवीरकोटीर ! चिरं जीव चिरं जय ॥ ४२९ ॥ वराक्या रक्ष्यात्यर्थात-क्ष्यानार्यया मया । स्वकृते यत् खेदितोऽसि विश्वक्षम ! क्षमस्व तत् ॥ ४३० ॥ तत्त्वन्नस्योपकारी मे न परः खेचरेन्द्रतः । अनन्तसुकृतप्राप्यं प्राप्ताङ्कं तव यद्भयात् ॥ ४३१ ॥ अस्मादृशोऽपि विवशा दुःखिताः सुखिताश्चिरम् । सन्तु हन्त ! प्रसादात्ते सधनस्येव निर्धनाः ॥ ४३२ ॥ कुमारः स्माह कासि त्वं ? कथय प्रियवादिनि ! । कथं त्वां खेचरोऽहार्षीदेषा भाषा च ते कथम् ? ॥ ४३३ ॥ हंसीवतंसीभूता सा हंसी प्राहाथ तद्यथा । उच्चैश्चैत्याढ्यवैताढ्यतुङ्गशृङ्गविभूषणम् ॥ ४३४ ॥ नगरं रथनूपुरचक्रवालं प्रपालयन् । खेचरेन्द्रोऽस्ति तरुणीमृगाङ्कस्तरुणीरतिः ॥ ४३५ ॥ युग्मम् ॥ सोऽन्यदा कनकपुर्यां पुर्यां धुर्याङ्कविभ्रमाम् । अशोकमञ्जरीं राजकन्यां खे यान्नुदैक्षत ॥ ४३६ ॥ लीलायमानां दोलायां बालामालोक्य तां च सः । साक्षादप्सरसमिवाक्षुभ्यद्विधुमिवाम्बुधिः ॥ ४३७ ॥ वात्यां विकृत्य तेनाथ बाला दोलायुता हृता । स्वेष्टसिद्ध्यै प्रवर्त्तन्ते यथाशक्त्याऽथवा न के ॥ ४३८ ॥ हृत्वा शबरसेनाह्वमहाटव्याममोचि च । सा मृगीव भयत्रस्ता क्रन्दन्ती कुररीव च ॥ ४३९ ॥ स तामूचे च रम्भोरु ! भीरु किं कंपसे भिया ? । दिक्षु क्षिपसि किं नेत्रे ? किं वा क्रन्दसि ? सुन्दरि ! ॥ ४४० ॥ न वन्दकृन्न चौरश्च न चाहं पारदारिकः । किन्त्वस्मि खेचरेन्द्रस्तेऽनन्तभाग्यैर्वशंवदः ॥४४१॥ प्रार्थये किङ्करीभूय कुरु पाणिग्रहं मम । खेचराणामशेषाणां कामिनि ! स्वामिनी भव ॥ ४४२ ॥ धिक्काममन्धा येनैवं दुष्टानिष्टैकचेष्टया । परोपतापिनोऽप्यग्निवदिच्छन्ति करग्रहम् ॥ ४४३ ॥ इत्यादि चिन्तयन्ती सा न किञ्चित्प्रत्यवोचत । स्पष्टितानिष्टचेष्टं कः प्रत्याचष्टेऽपि शिष्टधीः ॥ ४४४ ॥ जननीजनकाद्यैः स्वजनैर्विरहिताधुना । एषाद्र्दुःखापि सुखान्मां क्रमात्कामयिष्यते ॥ ४४५ ॥ इत्याशया कामकरीं सर्वकामकरीं मुदा । हृद्यां विद्यां स सस्मार स्वं शास्त्रमिव शास्त्रिकः ॥ ४४६ ॥ तत्प्रभावाच्च तद्रूपगोपनार्थं स निर्ममे । तापसकुमाररूपां कन्यां नट इव स्फुटः ॥ ४४७ ॥ नानाप्रकारैः सत्कारैर्न्यत्कारैरिव तां प्रति । अपारैरुपचारैश्च प्रचारैर्विपदामिव ॥ ४४८ ॥ तां तद्रूपां तथा प्रेमालापैर्वापैरिवांहसाम् । निःसत्वः सान्त्वयामास कियत्कालं स बालधीः ॥ ४४९ ॥ यामलम् ॥ तत्सर्वं भस्मनि हुतं प्रवाहे मूत्रितप्रभम् । तस्यामासीदूषरोर्व्यामिव वापोक्षणादिकम् ॥ ४५० ॥ निष्फलायाः प्रक्रियाया न व्यरंसीत्तथापि सः । जातचित्तभ्रमस्येव कामिन : कोऽप्यहो! ग्रहः ॥ ४५१ ॥ तस्मिन्ननार्ये कार्येण प्राप्ते स्वपुरमन्यदा । स तापसकुमारस्त्वां ददर्शान्दोलनोद्यतः ॥ ४५२ ॥ स विश्वस्तः स्ववृत्तं ते यावता वक्ति तावता । खेटस्तत्राप्तस्तं जहे सोऽर्कतूलमिवानिलः ॥ ४५३ ॥ नीत्वा निजपुरे दिव्यमन्दिरे मणिभासुरे । क्रुद्धोऽभ्यधत्त रे मुग्धे ! विदग्धेव विदग्धवाक् ॥ ४५४ ॥ कुमारेण समं प्रेम्णा ब्रूषेऽन्येनापि केनचित् । मम तु त्वद्वशस्यापि दत्से प्रतिवचोऽपि न ॥ ४५५ ॥ युग्मम् ॥ मामद्यापि प्रपद्यस्व मुञ्चस्व स्वकदाग्रहम् । अन्यथा ते व्यथाहेतुः कृतान्तः कुपितोऽस्म्यहम् ॥ ४५६ ॥ साह साहसमालम्ब्य भोश्छलेन बलेन च । छलिभिर्बलिभिश्चापि राजद्धर्यापेव साध्यते ॥ ४५७ ॥ न पुनः प्रेम कुत्रापि छलादुत बलाद्भवेत् । चित्तयोरेव सारस्ये प्रेमाङ्कुरस्य रोहणम् ॥ ४५८ ॥ विना स्नेहं च सम्बन्धः कः स्यान्मोदकबन्धवत् । द्रव्यात्संवन्धकादेव संबन्धः काष्ठयोरपि ॥ ४५९ ॥ तत्प्रार्थयेत निःस्नेहं को मूर्खादपरः परम् ? । यो ह्यस्थानेऽपि निर्बन्धी धिग् धिक् तं मन्दमेधसम् ॥ ४६० ॥ ततः क्रुद्धः सनिस्त्रिंशः कृष्ट्वा निस्त्रिंशमञ्जसा । प्राह संप्रति हन्तास्मि रेरे ! मामपि गर्हसे ॥ ४६१ ॥ साचष्ट दुष्ट रेऽनिष्टसंबन्धान्मरणं वरम् । मां न मोक्ष्यसि चेत्तद्राग् मां विचारय मारय ॥ ४६२ ॥ ततस्तस्याः शुभैर्जातचिन्तश्चिन्तितवानसौ । हा धिग्मया किमारब्धमीदृग् दुर्बुद्धिचेष्टितम् ॥ ४६३ ॥ जीवितं स्याद्यदायत्तं जीवितेशा च येप्स्यते । हन्त तस्यां कथं कुर्यात् ? पुरुषः परुषं रुषा ॥ ४६४ ॥ सामन्नत्यैव सर्वत्र प्रेमप्रभवसंभवः । विशिष्य नार्यां यत्प्रोचे पाञ्चालः स्त्रीषु मार्दवम् ॥ ४६५ ॥ ध्यात्वेति न्यस्तवानन्तःकोशमुल्लासिमानसः । सद्यः कृपाणं कृपणाग्रणीरिव निजं धनम् ॥ ४६६ ॥ कामकर्या विद्ययाथ तां चकार मरालिकाम् । नृभाषाभाषिणीमेष सृष्टिकर्तेव नूतनः ॥ ४६७ ॥ ततः प्रक्षिप्य माणिक्यपञ्जरे तामजर्जरे । प्राग्वत्प्रसादयामास सादरं स निरन्तरम् ॥ ४६८ ॥ कुर्वन् पटूनि चाटूनि स्पष्टं दृष्टोऽन्यदा च सः । शङ्कितस्वान्तया तस्य कान्तया कमलाह्वया ॥ ४६९ ॥ क्षणादीर्ष्यादुर्निरीक्षा(क्ष्या) मूर्छन्मत्सरदुर्द्धरा । ततः साभूद्भामिनीनामियं प्रकृतिरेव हि ॥ ४७० ॥ सख्या इव स्वविद्यायाः सा तद्वृत्तान्तमादितः । ज्ञात्वा स्वशल्यमिव तां पञ्जरान्निरकासयत् ॥ ४७१ ॥ सपत्नीभावमाशङ्क्य तया निष्कास्यते स्म सा । तस्यास्तु योगाद्भाग्यानामिष्टमेवाजनिष्ट तत् ॥४७२॥ खेचरेन्द्रग्रहात्तस्मान्नरकादिव निर्गता । उद्दिश्य शबरसेनामटवीमटति स्म सा ॥ ४७३ ॥ खेटपृष्टागमाशङ्कातङ्कात्याकुलमानसा । धनुर्मुक्तेषुवद् वेगाद्धान्ती श्रान्तीबभूव च ॥४७४॥ सा च भाग्यैरिवाकृष्टा विश्रामार्थमिहाययौ । त्वां चालोक्य तवैवाङ्कपङ्कजान्तर्न्यलीयत ॥४७५॥ साहं हंसी कुमारेन्द्र ! खेचरेन्द्रः स एव च । ध्रुवं मत्पृष्टमायातस्तत्क्षणाच्च जितस्त्वया ॥ ४७६ ॥ ज्ञात्वेति स्वस्वसुर्वृत्तं ततस्तिलकमञ्जरी । तद्दुःखाद्विललापैवं प्रोच्चैः स्त्रीणामियं स्थितिः ॥ ४७७ ॥ कथमस्थास्तापसत्वे स्वामिन्येकाकिनी हहा ! । अरण्यान्यां राजधान्यां भयानां धिग् विधेर्विधिम् ॥४७८॥ हा ! कथं ? पञ्जरे दुःखवासिना सुखवासिनि ! । विषे-

हिषे दुर्विषहां पशुगर्भ इवांमरी ॥ ४७९ ॥ आर्ये ! तिर्यक्त्वभावस्ते भवेऽत्रापि हहाभवत् । धिग् धिग् विधेर्नटस्येव सत्पात्रेऽपि विडंबना ॥ ४८० ॥ प्राग्भवे कौतुकात्कस्याप्यकारि विरहस्त्वया । ध्रुवं मयोपेक्षितश्च फलं तस्य किमप्यदः ॥ ४८१ ॥ हा हन्त ! हततिर्यक्त्वं तव दुर्दैवसंभवम् । दूरीभावि कथङ्कारं दौर्भाग्यमिव जङ्गमम् ॥ ४८२ ॥ तस्यामेवं विलापिन्यां सुसखेव सखेदहृत् । चन्द्रचूडोऽम्बुना सिक्त्वा तां स्वशक्त्या कर्नीं व्यधात् ॥ ४८३ ॥ वाग्देवीव नवोत्पन्ना पद्मेवांब्धेर्विनिर्गता । कुमारादेर्मुदद्वैतहेतुः सा दिद्युते तदा ॥ ४८४ ॥ संरम्भात्परिरेभाते भगिन्यौ ते उभे ततः । पुलकच्छलमुत्पूराङ्कुरे प्रेम्ण इयं स्थितिः ॥ ४८५ ॥ कुमारः कौतुकात्प्रोचे ततस्तिलकमञ्जरि ! । पारितोषिकमस्माभिः सुभ्रु ! लभ्यमिह ध्रुवम् ॥ ४८६ ॥ वदेन्दुवदने ! तत्किं देयं देहि च तद् द्रुतम् । औचित्यदानार्णादाने धर्मे च चिरयेन्नु कः ? ॥ ४८७ ॥ लभ्यौचित्यादिदानर्ण-हुङ्कासूक्तभृतिग्रहे । धर्मे रोगरिपुच्छेदे कालक्षेपो न शस्यते ॥ ४८८ ॥ क्रोधावेशे नदीपूरप्रवेशे पापकर्मणि । अजीर्णभुक्तौ भीस्थाने कालक्षेपः प्रशस्यते ॥ ४८९ ॥ ह्रीकम्पस्वेदरोमाञ्चलीलाविच्छित्तिविभ्रमैः । विकारैर्बहुधा विद्धाभ्यधान्मुग्धाथ धैर्यभृत् ॥ ४९० ॥ सर्वस्वमेव ते देयं सर्वाङ्गीणोपकारिणे । तद्दानसत्यङ्कारस्तु स्वामिन्नेष विभाव्यताम् ॥ ४९१ ॥ इत्युदित्वा प्रमुदिता स्वं चित्तमिव मूर्त्तिमत् । हृदि न्यास्थत् कुमारस्य मुक्ताहारं मनोहरम् ॥ ४९२ ॥ अत्यादरान्निरीहोऽपि कुमारः स्वीचकार तम् । इष्टप्रदत्तमादातुं प्रयोक्त्री प्रीतिरेव हि ॥ ४९३ ॥ कीरोऽप्यभोजराजीभिरभ्यर्च्यत तया रयात् । नान्यथा स्यादुत्तमानां वाङ्मात्रमपि कुत्रचित् ॥ ४९४ ॥ औचित्यकृत्यनिस्तन्द्रश्चन्द्रचूडस्तदावदत् । दत्ते तुभ्यमुभे कन्ये प्राग् दैवेन मयाधुना ॥ ४९५ ॥ श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्तीत्यविलंबितम् । एते गृहीते प्राक् चित्तेऽधुना पाणौ गृहाण च ॥ ४९६ ॥ प्रोच्यैतचन्द्रचूडस्तं विवाहार्थं वधूयुतम् । श्रियः पुञ्जे तिलकद्रुनिकुञ्जे नीतवान्मुदा ॥४९७॥ रूपान्तरेण गत्वा च द्रुतमामूलचूलतः । चक्रे चक्रेश्वरीश्रोत्रवर्त्ति तद्वृत्तमुत्तमम् ॥ ४९८ ॥ अथो पृथुमणीघण्टाघटाटङ्काररराविणम् । सन्मणीकिङ्कणीक्वाणोद्यत्पताकाशताकुलम् ॥४९९॥ चित्तचोरणमाणिक्यतोरणश्रेणिसुन्दरम् । वाचालीकृतपाञ्चालीकुलं तौर्यत्रिकस्वनैः ॥५००॥ अपारपारिजातादिमालामालाभिरर्चितम् । हारार्द्धहारश्रीसारमुच्चलचारुचामरम् ॥ ५०१ ॥ सर्वरत्नमयं साक्षादिव मार्त्तण्डमण्डलम् । अपि चण्डतमस्काण्डं खण्डयन्तं स्वतेजसा ॥ ५०२ ॥ निस्समानं महामानं विमानं निजवेगतः । पवमानं जयमानं निस्समानन्दतः श्रिता ॥ ५०३ ॥ नानाविमानासीनाभिः समानाभिः समन्ततः । प्राप्ता चक्रेश्वरी तत्र देवताभिर्निषेविता ॥ ५०४ ॥ षड्भिः कुलकम् ॥ प्रणता गोत्रदेवी च सा वधूभ्यां वरेण च । पुरन्ध्रीकुलवृद्धेव तेषामित्याशिषं ददौ ॥ ५०५ ॥ अवियुक्ताः प्रीतियुक्ताः सौख्यलक्ष्मीजुषश्चिरम् । पुत्रपौत्रादिसन्तत्या विजयध्वं वधूवराः ॥ ५०६ ॥ अथौचितीचतुरया रयाच्चतुरिकादिकाम् । कृत्वा समग्रसामग्रीमग्रणीभूतया तया ॥ ५०७ ॥ देवाङ्गनागीयमाननिस्तुलोलूलुमङ्गलः । व्यधायि विधिना तेषां पाणिग्रहमहो महान् ॥५०८॥ युग्मम् ॥ ताभिस्तदा वरेन्द्रस्य कीरेन्द्रोऽनुचरस्थितिः । स्फीतैर्गीतैर्गीयते स्माहो ! महत्संनिधेः फलम् ॥५०९॥ अहो ! कन्याकुमाराणां निस्समः सुकृतक्रमः । सुरी चक्रेश्वरी चक्रे येषामुद्वाहमङ्गलम् ॥ ५१० ॥ तत्र प्रधानविविधक्रीडास्थानमनोहरः । सप्तभूमतया सप्तद्वीपश्रीणामिवालयः ॥ ५११ ॥ गवाक्षैरसदक्षैश्च सहस्राक्षश्रियं श्रयन् । विन्ध्योर्वीध्रायमाणैश्च चित्तहृन्मत्तवारणैः ॥ ५१२ ॥ क्वापि कर्केतनव्रातैः पृथुत्रिपथगायितः । कुत्रचिद् वर्यवैडूर्यैः कालिन्दीसलिलायितः ॥ ५१३ ॥ पद्मरागैः क्वचिद्रागे सन्ध्यारागसजूरिव । कुत्रापि स्वर्णविन्यासात् स्वर्णाद्रिप्रस्थवानिव ॥ ५१४ ॥ हरितृणानणीयः श्रीर्हरिन्माणिगणैः क्वचित् । आकाशस्फटिकन्यासैराकाशभ्रान्तिकृत् क्वचित् ॥ ५१५ ॥ क्वचिदर्कोपलैरर्कालोकात्प्रज्वलितानलः । क्वचिच्चन्द्रोपलैश्चन्द्रातपात्पीयूषवर्षुकः ॥ ५१६ ॥ विधाय सौधः सौधर्मावतंसक इवेतरः । सर्वरत्नमयस्तेषां प्रादायि स्थितये तया ॥ ५१७ ॥ सप्तभिः कुलकम् ॥ तस्मिन् विस्मेरपुण्यश्रीस्तया पूरितवाञ्छितः । ताभ्यां समं सदेवीभ्यामिव दोगुंदुकः सुरः ॥ ५१८ ॥ विक्रीयापि तपः स्वं यत्प्रार्थ्यं कैश्चित्तपस्विभिः । तदशेषं वैषयिकसुखसर्वस्वमन्वभूत् ॥ ५१९ ॥ युग्मम् ॥ तत्तीर्थभक्त्या दिव्यर्द्धिभुक्त्या युक्त्या च जाययोः । तस्मिन् भवेऽपीभ्यभुवा लेभे सर्वार्थसिद्धता ॥ ५२० ॥ शालिभद्रस्य गोभद्रसुरः संबन्धतः पितुः । पूरयामास सर्वाङ्गान् भोगान् किमिह कौतुकम् ? ॥ ५२१ ॥ अत्याश्चर्यं त्वपूर्यन्त चक्रेश्वर्यास्य यत्तदा । पितृमात्राद्यसंबन्धेऽप्यभीष्टा भोगसंपदः ॥ ५२२ ॥ प्राचीनपीनपुण्यस्याभ्युदये किमु वाद्भुतम् ? । गङ्गादेव्याऽभुक्तभोगान्नृत्वेऽपि भरतश्चिरम् ॥ ५२३ ॥ देव्यादिष्टश्चन्द्रचूडस्तद्वधूवरवृत्ततः । नृपं वर्धापयामास कनकध्वजमन्यदा ॥ ५२४ ॥ स्फीतप्रीतिः क्षितीशोऽपि दर्शनोत्कण्ठया रयात् । प्रेर्यमाणः परप्रेम्णा निर्ययौ निजसैन्ययुक् ॥ ५२५ ॥ शुद्धशुद्धान्तसामन्तमान्त्रिश्रेष्ठ्यादिभिर्वृतः । तत्राल्पैरेव दिवसैः ससैन्यः स समागमत् ॥ ५२६ ॥ कुमारकीरकन्याद्यैः सद्यः संमुखमागतैः । संभ्रमेण प्रणेमेऽसौ गुरुः शिष्यवरैरिव ॥ ५२७ ॥ स्वजनन्या च ते कन्ये निःसामान्येन केनचित् । सङ्गम्यातेतमां प्रेम्णा धेन्वा वत्से इवोत्सुके ॥ ५२८ ॥ विश्वसारं कुमारं तं दिव्यर्द्धिं च विलोक्य ताम् । नृपः सपरिवारस्तं परमार्हममानयत् ॥ ५२९ ॥ अथातिथ्यं कामगव्या इव देव्याः प्रसादतः । ससैनस्य रसेनस्य द्राक् चकार कुमारराट् ॥ ५३० ॥ तद्गतया रञ्जितो राजा नोत्सुकोऽप्यौत्सुकायत ।

प्रयातुं स्वपुरीं को न दिव्यर्द्ध्या प्रतिबध्यते ॥ ५३१ ॥ तत्तद्भक्त्या कुमारस्य तत्तीर्थस्य च सेवया । तान्येव सुदिनाह्वानि मेनिरेऽवनिपादिभिः ॥ ५३२ ॥ यथा कृतार्थिते एते कन्ये धन्येन भोस्त्वया । तथा कृतार्थयाथापि पुरीं नः पुरुषोत्तम ! ॥ ५३३ ॥ इत्थमत्यर्थमभ्यर्थ्य पार्थिवः स्वार्थविन्निजाम् । पुरीं प्रति प्रतस्थेऽथ कुमाराद्यैः सहान्यदा ॥ ५३४ ॥ सहागच्छच्चन्द्रचूडचक्रेश्वर्यादिभिस्तदा । द्यौर्व्यापि भूर्व्यापिचमूस्पर्द्धयेव विमानगैः ॥ ५३५ ॥ निरन्तरैर्विमानैस्तैरेकच्छत्रेव सा चमूः । क्वाप्यापि तापं नोर्वीव वीततीक्ष्णकरग्रहा ॥ ५३६ ॥ पुरीपरिसरं प्राप क्रमात् क्ष्मापः कुमारयुक् । वधूवरदिदृक्षोत्काः पौराश्च परमां मुदम् ॥ ५३७ ॥ कामिनीमिव काश्मीरकुङ्कुमद्रवपङ्किलाम् । आजानुपुष्पप्रकरामिवार्हद्देशनावनीम् ॥ ५३८ ॥ समुच्छ्रितैर्ध्वजभुजैर्नृत्यंतीमिव मोदतः । गायन्तीमिव गीतानि रणत्तत्किङ्किणीकणैः ॥ ५३९ ॥ विश्वश्रीक्रीडनस्थानस्फुरत्तोरणधोरणीम् । मङ्गल्यहेतुमश्वस्थस्फीतसङ्गीतसङ्गतिम् ॥ ५४० ॥ पुरन्ध्रीजनविस्मेरवक्त्रैः पद्मसरायिताम् । तन्नेत्रपत्रैः प्रोन्मीलन्नीलोत्पलवनीयिताम् ॥ ५४१ ॥ महीपतिर्महीयोभिर्महैस्तं सप्रियाद्वयम् । सशक्तिनीतिमुत्साहमिव प्रावीविशत् पुरीम् ॥ ५४२ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ मान्यानामपि मान्याय राज्ञा तस्मै मुदे ददे । नानाधनाश्वभृत्यादि रीतिर्नीतिविदामियम् ॥ ५४३ ॥ निजपुण्यप्रसादेन प्रासादे श्वशुरार्पिते । स राजेवापरस्ताभ्यां विललास विलासवान् ॥ ५४४ ॥ शुकः कौतुककृत्तस्मै स्थितः काञ्चनपञ्जरे । व्यासवत्कथयामास प्रश्नाख्यानप्रहेलिकाः ॥ ५४५ ॥ तत्र स्थितः कुमारेन्द्रः स्वर्गं गत इवाङ्गभृत् । सस्मार स्फारसारश्रीर्नैव प्राच्यस्य कस्यचित् ॥ ५४६ ॥ सौख्योत्कर्षेण तस्यैवं वर्षे हर्षेण जग्मुषि । क्षणवत्क्षणवद्दैवाद्यद्बभूव भणामि तत् ॥ ५४७ ॥ दुष्टात्मनां क्षणदायां क्षणदायां कदाचन । समासाद्य चिरं कीरश्रेष्ठगोष्ठीसुधारसम् ॥ ५४८ ॥ रत्नाकरे वासवेश्मवरे स पुरुषोत्तमः । सुखेन सुखशय्यायां सुष्वाप स्वापमाप च ॥ ५४९ ॥ युग्मम् ॥ निशीथेऽथ तमोवीथीव्यर्थिताखिलचक्षुषि । यामिकेष्वपि निद्रायमाणेषु निखिलेष्वपि ॥ ५५० ॥ दिव्याकारधरः स्फारसारशृङ्गारभासुरः । चौरचारचरः कृष्टकरवालस्फुरत्करः ॥ ५५१ ॥ सर्वतोऽपि कपाटेषु नेत्रवन्मुद्रितेष्वपि । पुरुषः सरुषस्तत्र कुतश्चित्कश्चिदाययौ ॥ ५५२ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ तस्मिन् प्रविष्टे प्रच्छन्नमपि दैवे तु दैवतः । जजागार कुमारः स्राक् स्वल्पनिद्रा हि साधवः ॥ ५५३ ॥ कोऽयं कथं किमर्थं वा प्राविशद्वासवेश्मनि ? । कुमारराजश्चित्तान्तर्यावदित्याद्यचिन्तयत् ॥ ५५४ ॥ सोऽपि कोपित्वदुर्द्धर्षः प्रावदत्तावदुच्चकैः । रे रे कुमार ! वीरश्चेत्सज्जीभव युधे तदा ॥ ५५५ ॥ मृषा पुरुषकारं ते वणिग्मात्रस्य विश्रुतम् । धूर्तस्येव शृगालस्य सहेऽहं सिंहवत्कथम् ? ॥ ५५६ ॥ ब्रुवन्नेवेत्यसौ कीरमञ्जुपञ्जरमञ्जसा । हृत्वा चचाल प्रोत्तालश्छद्माहो ! छद्मवेदिनः ॥ ५५७ ॥ कोशान्निष्कास्य निस्त्रिंशं बिलादिव भुजङ्गमम् । कुमारोऽप्यन्वधाविष्ट क्रोधाविष्टमना द्रुतम् ॥ ५५८ ॥ स पुरस्तात्कुमारस्तु पृष्ठतः शीघ्रगामिनौ । लब्धलक्षौ ललङ्घाते लघु दुर्गगृहाद्यपि ॥ ५५९ ॥ तस्य तेजोऽनुसारेणानुसरन्नथ पान्थवत् । दुष्टाग्रण्येव निन्येऽसौ तेन दूरतरं क्वचित् ॥ ५६० ॥ कथञ्चिन्मिलितश्चायं यावद्दाव इव क्रुधा । पारिपंथिकवज्जीवग्राहं गृह्णाति तं द्रुतम् ॥ ५६१ ॥ तावद्गरुडवद्वेगादुत्पपात नभस्तले । पश्यतोऽपि कुमारस्य स नरः पश्यतोहरः ॥ ५६२ ॥ कियद्दूरं कुमारेण दृष्टः स व्योमनि व्रजन् । ततः परं न दृष्टश्च नष्टस्तस्य भयादिव ॥ ५६३ ॥ विस्मयाच्चिन्तयामास कुमारोऽथ मम ध्रुवम् । कोऽप्येष वैरी विद्याभृद्देवो वा दानवोऽथवा ॥ ५६४ ॥ अस्तु वा योऽपि सोऽप्येष किं मामपकरिष्यति ?। कीररत्नं हरन् किन्तु द्विधा दस्यूयितं व्यधात् ॥५६५॥ हा विज्ञकोटीकोटीर ! कीर ! हा धीर ! वीर ! मे । दाता सूक्तिश्रुतिसुखं कस्त्वां प्रियसखं विना ? ॥ ५६६ ॥ विधुरे धीरधौरेय ! सहायस्त्वां विहाय मे । को भावीति ? क्षणं खेदं कृत्वान्तर्विममर्श सः ॥ ५६७ ॥ मृषा कृतादमुष्माद्वा किं विषादविषादनात् ? । यथार्होपक्रमादेव नष्टप्राप्तिर्भवेद्यदि ॥ ५६८ ॥ उपक्रमेऽपि साफल्यमैकाग्र्येणैव नान्यथा । मन्त्रादयोऽपि नैकाग्र्यं विना सिद्ध्यन्ति कर्हिचित् ॥ ५६७ ॥ तस्मात्कीरेन्द्रमप्राप्य न निवर्त्ते कथञ्चन । इति निश्चित्य कृत्यज्ञस्तं भ्रमन्नन्वियेष सः ॥ ५७० ॥ उच्चैरपि चरंश्चौरानुसृतां दिशमश्रमम् । क्वापि प्राप न तं व्योम्नि गतं भूमौ क्व वाप्यते ? ॥ ५७१ ॥ तथापि क्वापि तच्छुद्धिः स्यादित्याशावशात्क्वचित् । स विवेद न निर्वेदं सतां स्थितिरहो ! श्रिते ॥ ५७२ ॥ सहप्रवाससंवाससमयोचितसूक्तिजम् । स शुकार्थं तथा क्लिश्यमानः प्राणमशोधयत् ॥ ५७३ ॥ इत्थं तदर्थं पृथ्व्यन्तः स बंभ्रम्यद्दिनान्तरे । पुरतः पुरमद्राक्षीत्पुरमैन्द्रमिवापरम् ॥ ५७४ ॥ खस्फाटिकस्फुटस्फारप्राकारपरिवेष्टितम् । प्रतिप्रतोलिमाणिक्यप्रतीहारप्रतिष्ठितम् ॥ ५७५ ॥ मणीमयमहासौधसमूहै रोहणायितम् । सहस्रमुखभृद्गङ्गायितं सौधध्वजव्रजैः ॥ ५७६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ पुरस्य श्रीविशेषेणाक्षिप्तचित्तः स सत्तमः । भ्रमरः सौरभेणेवांभोजस्याभ्याशमासदत् ॥ ५७७ ॥ हरिचन्दनदारूद्यत्कपाटोल्लासिसौरभम् । विश्वश्रीणां मुखमिव विशेषावच्च गोपुरम् ॥ ५७८ ॥ तावद्गोपरिष्ठात्या वरशारिकयैकया । प्रतीहार्येव नितमामार्यवर्यो न्यवार्यत ॥ ५७९ ॥ विस्मितेन ततस्तेन वितेने वाक्यमुच्चकैः । हेतुना केन मां भद्रे ! निवारयसि ? शारिके ! ॥ ५८० ॥ सापि प्राह महाप्राज्ञ ! तवैव हितहेतुना । जिजीविषुर्यदि तदा मा विशैतत्पुरान्तरा ॥ ५८१ ॥ मा स्म मंस्था वृथैवेयं शारिका विनिवारिका । पक्षिजातौ हि वयमप्युत्तमत्वं लभामहे ॥ ५८२ ॥ वाङ्मात्रमपि

जल्पन्ति विना हेतुं न चोत्तमाः । हेतुव्यक्तिं यदि पुनर्जिज्ञासुस्तर्हि तां शृणु ॥ ५८३ ॥ अस्मिन्पुरे रत्नपुरे पुरन्दर इवा-परः । पराक्रमप्रभुत्वाभ्यामभूद्भूपः पुरन्दरः ॥ ५८४ ॥ कश्चित्पाटच्चरश्चैतन्नानावेषधरः पुरम् । मुमोष निःशेषमपि दुर्दैवमिव दुर्दमः ॥ ५८५ ॥ विचित्राणि स्म खात्राणि दत्ते चित्तेप्सितानि सः । आदत्ते स्म धनैः पात्राण्यमात्राणि भृतान्यपि ॥ ५८६ ॥ तलारक्षादिकै रक्षाकरैरप्युत्कटैर्भटैः । न कैश्चित्स्खलयांचक्रे सरित्पूर इव द्रुमैः ॥ ५८७ ॥ दिनान्तरे नरेशस्य स्वास्थानीमधितस्थुषः । प्रणम्य सम्यग् विज्ञप्तः पौरैश्चौरैकविप्लवः ॥ ५८८ ॥ रोषारुणेक्षणेनाथ क्षोणिनाथेन तत्क्षणात् । आह्वानपूर्वमाक्षिप्त आरक्षदारक्षकाग्रणीः ॥ ५८९ ॥ नास्मिन् व्याधाविवासाध्ये सिध्येत्कापि प्रतिक्रिया । मया नापि मदीयेन नेतस्तेनोचितं कुरु ॥ ५९० ॥ वर्यस्तेजस्विनां राजा धुर्यश्चाथ यशस्विनाम् । तमस्विन्यां स्वयं चौरमन्वैषीन्नष्टचर्यया ॥ ५९१ ॥ क्वाप्यन्यदा दत्तखात्रं सलोप्त्रं तं तमश्चये । भूपो व्यभावयत्किं वा नाप्रमत्तैः प्रसाध्यते ॥ ५९२ ॥ तन्निर्णयाय तत्स्थानपरिज्ञानाय चान्वगात् । तं गुप्तवृत्तिर्नृपतिर्बकधूर्त्तस्तिमिं यथा ॥ ५९३ ॥ धूर्त्तेन तेन स्तेनेन कथञ्चित्पार्थिवोऽनुगः । जवाद्दवागामि दैवेऽनुकूले वा न किं भवेत् ? ॥ ५९४ ॥ प्रत्युत्पन्नमतिः स्तेनपतिस्तत्क्षणतस्ततः । राज्ञः किञ्चिद्भ्रमयित्वा दृष्टिं धृष्टोऽविशन्मठम् ॥ ५९५ ॥ तस्मिंश्च नाम्ना कुमुदस्तपः कुमुदचन्द्रमाः । मठे शठेतरप्रष्ठस्तिष्ठन्नास्ति स्म तापसः ॥ ५९६ ॥ तस्मिंस्तदानीं निद्राणे मठान्तः स शठाग्रणीः । जीवोक्षितोत्रं लोप्त्रं तन्मुक्त्वागादन्यतः क्वचित् ॥ ५९७ ॥ इतस्ततस्तमन्विष्यन् पार्थिवः पारिपंथिकम् । द्राक् प्रविष्टो मठेऽद्राक्षीत्सलोप्त्रं तत्र तापसम् ॥ ५९८ ॥ क्रुधोऽभ्यधाच्च वसुधाधिपतिः प्रतितापसम् । दाण्डाजिनक ! रे दुष्ट ! रे रे तस्कर ! मस्करिन् ! ॥ ५९९ ॥ स्तेयं विधाय रे संप्रत्येव सुप्तस्य कैतवात् । अलीकनिद्रां दधतो दीर्घनिद्रां ददामि ते ॥ ६०० ॥ भाषितैरिति भूभर्तुर्वज्रपातैरिवोद्धतैः । भयोद्भ्रान्तः स संभ्रान्तः प्रबुद्धोऽप्यभ्यधान्नहि ॥ ६०१ ॥ सुभटैर्बन्धयित्वा च निष्कृपेण नृपेण सः । प्रातर्वध्यतयादिष्टो धिर्गहो ! निर्विचारता ॥ ६०२ ॥ अविचार्य विना चौर्यमार्या ! मार्योऽस्मि किं ? हहा ! । तस्येत्युक्तिस्तदा सत्याप्यभूदधिकधिक्कृते ॥ ६०३ ॥ यदा दैवं विघटते तदा संघटते तु कः ? । एकाक्ष्येव हि चन्द्रोऽपि ग्रस्यते पश्य राहुणा ॥ ६०४ ॥ कृतान्तदुर्दान्तभटैरिव भूपभटैस्ततः । विडंब्य विविधं मौण्ड्यरासभारोपणादिना ॥ ६०५ ॥ प्राणितप्रतिकूलायां शूलायां सोऽध्यरोप्यत । अहो ! प्राकृतदुष्कर्मविपाकः कोऽपि दारुणः ॥ ६०६ ॥ युग्मम् ॥ शान्तस्यापि तदा तस्य कोपः प्रादुरभूद् भृशम् । न किं तापितमत्युष्णं जलं स्यादपि शीतलम् ॥ ६०७ ॥ विपद्य सद्यः सोऽत्युग्रः समपद्यत राक्षसः । तथावस्थाविपन्नानां स्याद्गतिर्हि तथाविधा ॥ ६०८ ॥ तेन रुष्टेन दुष्टेन निकृष्टेन नृपः क्षणात् । एकोऽपि पञ्चतां निन्ये ही राभस्यकृतेः फलम् ॥ ६०९ ॥ पुरलोकोऽपि पुरतः सर्वोऽपि निरवास्यत । अविमृश्य कृते राज्ञा पीड्यन्ते हि प्रजा अपि ॥ ६१० ॥ योऽद्याप्यन्तःपुरं याति तं निहन्ति स तत्क्षणात् । परं विषहते हन्त को वान्तःपुरचारिणम् ॥ ६११ ॥ अनेन हेतुना वीर ! वारयामि पुरान्तरा । इव कीनाशवक्त्रान्तस्त्वां विशन्तं हितैषिणी ॥ ६१२ ॥ कुमारः शारिकामात्रवाक्चातुर्यहितोक्तिभिः । श्रुत्वेति विस्मयं भेजे तद्भयं न पुनर्मनाक् ॥ ६१३ ॥ नैव कौतुकिना भाव्यं भीरुणा नालसेन च । प्रत्युतेत्युत्कतां प्राप प्रवेष्टुं तत्पुरं तदा ॥ ६१४ ॥ रक्षःपराक्रमप्रेक्षाकौतुकादकुतोभयः । रणोर्वीमिव वीरः श्राक् स प्राविक्षत्ततः पुरम् ॥ ६१५ ॥ तत्र कुत्रापि मलयाचलवच्चान्दनोच्चयान् । स्वर्णाद्यमात्रामत्राणि भृङ्गाङ्गस्वर्द्रुवत्क्वचित् ॥ ६१६ ॥ क्वापि कर्पूरशाल्यादिसस्यराशीन् खलेष्विव । पूगाद्यगण्यपण्यानि क्वापि सार्थस्थितिष्विव ॥ ६१७ ॥ खाद्यापणगणं क्वापि सरोवत्परमोदकम् । क्वचिद् दौष्यिकहट्टौघं शशिवद् विशदांशुकम् ॥ ६१८ ॥ निधिवद् घनसाराढ्यान् क्वचित्सौरभिकोट्टकान् । हिमाद्रिवद् गान्धिकोट्टान् क्वचिच्च विविधौषधीन् ॥ ६१९ ॥ बुद्धिहट्टान् भावशून्यान् क्वाप्यभव्याङ्गिपुण्यवत् । सुवर्णैः शास्त्रवत्पूर्णान् क्वापि सौवर्णिकापणान् ॥ ६२० ॥ क्वचनानन्तमुक्ताढ्यान् मुक्तिवन्मौक्तिकापणान् । वनवद्विद्रुमैः पूर्णान् क्वचिद्वैद्रुमिकापणान् ॥ ६२१ ॥ रत्नाद्रिवन्मणिवणिग्विपणीः सुमणीः क्वचित् । देवताधिष्ठितान् द्योवत् कुत्रचित्कुत्रिकापणान् ॥ ६२२ ॥ सर्वत्रापि तु शून्यत्वं सुप्तप्रमत्तचित्तवत् । सश्रीकतां च श्रीकान्तवत्प्रोच्चैः सर्वतोमुखम् ॥ ६२३ ॥ प्रेक्षावान् प्रेक्षमाणोऽसौ सर्वरत्नमयं क्रमात् । जगाम क्ष्मापतेर्धाम विमानमिव नाकिराट् ॥ ६२४ ॥ नवभिः कुलकम् ॥ गजशाला–वाजिशाला–शस्त्रशालादिकाः क्रमात् । उल्लङ्घ्यंश्चन्द्रशालामलंचक्रे स चक्रिवत् ॥ ६२५ ॥ प्रेक्षाञ्चक्रे च तत्रैकं स शक्रशयनीयवत् । शयनीयमनणीयः कमनीयमणीमयम् ॥ ६२६ ॥ प्रीतेः शेते स्म तत्रैष निर्भीनिर्भरनिद्रया । श्रमापनुत्त्यै स्वावास इव वासवसाहसः ॥ ६२७ ॥ क्रुद्धः प्रेक्ष्य मनुष्यांघ्रिप्रचारं स निशाचरः । तत्राथागान्महाव्याध इव पञ्चास्यपृष्ठगः ॥ ६२८ ॥ सुखसुप्तं च तं दृष्ट्वाऽध्यासीद्यद्ध्यातुमप्यलम् । नान्यस्तल्लीलयाप्येषोऽकार्षीदहह ! धृष्टता ॥ ६२९ ॥ तदेनं केन मारेण मारयामि स्ववैरिणम् । नखैरेव फलत्रोटं त्रोटयाम्यस्य किं शिरः ॥ ६३० ॥ गदया यदि वा सद्यश्चूर्णपेषं पिनष्म्यमुम् । छिनद्मि चिर्भटच्छेदं किं वा क्षुरिकया रयात् ॥ ६३१ ॥ ज्वलन्नेत्राग्निना रुद्रः स्मरदाहं दहामि वा । आकाशे कन्दुकोल्लालमुच्चैरुल्लालयामि वा ॥ ६३२ ॥ मध्येऽन्त्यसिन्धु सौधस्थमेवोत्पाट्य क्षिपामि वा । सुप्तमेव गिलाम्येनं यद्वाजगरलीलया ॥ ६३३ ॥ यद्वात्रागत्य सुप्तः सन् ही ! हन्येत कथं मया ? । गृहे गौरवमेवार्हमागतस्य रिपोरपि ॥ ६३४ ॥ यतः—आगतस्य निजगेहम-

प्यैरगौरवं विदधते महाधियः । मीर्नमात्मसदनं समेयुषे भार्गवाय गुरुरुच्चतां ददौ ॥ ६३५ ॥ तद्यावदेष जागर्त्ति तावद् भूतव्रजं निजम् । आकारयामि पश्चात्तु करिष्यामि यथोचितम् ॥ ६३६ ॥ ध्यात्वेति गत्वा भूतानां प्रभूतानां स संहतीः । समाहूय समायासीत्पत्तीनामिव पार्थिवः ॥ ६३७ ॥ उद्वाहितकनीतातमिव निश्चिन्तचेतसम् । तथैव तं च निद्राणं प्रेक्ष्यांचिक्षेप राक्षसः ॥ ६३८ ॥ रे निर्मर्याद ! निर्बुद्धे ! रे रे निर्लज्ज ! निर्भय ! । निर्याहि मंक्षु मे हर्म्यान्नोचेद्युध्यस्व रे मया ॥ ६३९ ॥ तस्येत्युक्तेस्तथाभूतोद्भूतात्किलिकिलिध्वनेः । त्यक्तनिद्रः कुमारेन्द्रस्तन्द्रालुरिदमब्रवीत् ॥ ६४० ॥ रे राक्षसेन्द्र ! चक्रे विघ्नं वैदेशिकस्य किम् ? । निद्रालोर्मम निद्रायां बुभुक्षोरिव भोजने ॥६४१॥ धर्मनिन्दी पंक्तिभेदी निद्राच्छेदी निरर्थकम् । कथाभङ्गी वृथापाकी पञ्चैतेऽत्यन्तपापिनः ॥६४२॥ तन्नव्यसर्पिःसंपृक्तजलेन तल ! घट्टय । शीतलेन तलांघ्री मे द्राग् निद्रेति यथा पुनः ॥६४३॥ रक्षोऽध्यासीत् किमप्यस्य चरितं जगदद्भुतम् । शक्रस्यापि हृदाकम्पि किं पुनः प्राकृतात्मनाम् ? ॥६४४॥ अहो ! स्वांघ्रितलामर्श मयाप्येषोऽभिलाषुकः । सिंहयानेन चलनमिवाहो निर्भयात्मता ॥६४५॥ अहो महासाहसिक्यमहो ! विक्रमशक्रता ! । अहो अस्य महाधार्ष्ट्यमहो निःशङ्कचित्तता ! ॥६४६॥ यद्वा किं बहुना ? विश्वविश्वोत्तमशिरोमणेः । सकृदुक्तं करोम्यस्य कृतिनोऽतिथिताभृतः ॥६४७॥ ध्यात्वेति राक्षसस्तस्य प्रक्षयामासिवान् क्षणम् । तलपादौ मृदुकरः ससर्पिःशीतलांभसा ॥६४८॥ नेक्ष्येत न निशम्येत न संभाव्येत यत् क्वचित् । सतां तदपि सुप्रापमहो ! सुकृतवल्गितम् ॥६४९॥ तं भृत्यमिव वीक्ष्यांघ्रितलामर्शिनमश्रमम् । रत्नसारः प्रीतिसारः समुत्थाय समालपत् ॥६५०॥ अविज्ञेन तवावज्ञा नृमात्रेणापि यन्मया । व्यधायि यातुधानेन्द्र ! तत् क्षमस्वाखिलक्षम ! ॥ ६५१ ॥ भक्त्या ते तुष्टचित्तोऽहं नक्तंचर वरं वर । दुःसाधमपि साध्यं ते साधयामि ध्रुवं जवात् ॥ ६५२ ॥ विस्मितः स ततश्चित्ते चिन्तयाञ्चकृवानहो ! । विपरीतमिदं जज्ञे नरस्तुष्टः सुराय मे ॥ ६५३ ॥ इच्छेत्साधयितुं चैष मम दुःसाध्यमप्यहो ! । अहो ! निपानपानीयं कूपान्तः प्रविविक्षति ॥ ६५४ ॥ कल्पद्रुरद्य सेवाकृत्पार्श्वेऽभीप्सितमीप्स्यति । अर्कोऽप्यद्य प्रकाशार्थं किञ्चित्प्रार्थयिता परम् ॥ ६५५ ॥ किञ्च किन्नाम दातायं नरः सुरवराय मे । किञ्च(ञ्चा)प्राप्यंमर्त्यस्य ममास्ते मर्त्यसन्निधौ ॥ ६५६ ॥ तथापि किञ्चिद्याचिष्ये चिन्तयित्वेति चेतसि । उवाच वाचमित्युच्चैर्व्यक्तं नक्तञ्चराग्रणीः ॥ ६५७ ॥ यः परप्रार्थितं दत्ते त्रैलोक्येऽपि स दुर्लभः । तत्प्रार्थयितुकामोऽपि कुमार ! प्रार्थये कथम् ? ॥ ६५८ ॥ याचेऽहमिति चिन्तायां चेतःस्थाः सद्गुणाः क्षणात् । वचने तु तनुस्था अप्युद्व्रजन्ति भयादिव ॥ ६५९ ॥ द्वैधोऽपि मार्गणगणः परपीडाकरः परम् । चित्रमेकः प्रविष्टोऽन्तर्द्दृष्टोऽपि च परः पुनः ॥ ६६० ॥ लघुर्धूली तृणं तस्यास्तृणाच्चूलं ततोऽनिलः । ततोऽपि याचकस्तस्मादपि याचकवञ्चकः ॥६६१॥ तदुक्तं—“ परपत्थणापवन्नं मा जणणि जणेसु एरिसं पुत्तं । मा उअरेवि धरिज्जसु पत्थिअभंगो कओ जेण ॥६६२॥ तदुदारजनाधार ! रत्नसारकुमार ! ते । प्रार्थये प्रार्थनां व्यर्थीकुर्याश्चेन्न कथञ्चन ॥६६३॥ सोऽप्यभ्यधत्त भो ! वित्तचित्तवाग्विक्रमोद्यमैः । यद्देहजीविताद्यैश्च(श्चा) साध्यं साध्यं हि तन्मया ॥६६४॥ तदा जगाद क्रव्यादः सादरं हे महेभ्यभूः ! । यद्येवं तन्महाभाग ! पुरेऽस्मिन् भूपतिर्भव ॥६६५॥ सर्वाङ्गीणगुणोत्कर्षं सहर्षं तव वीक्ष्य भोः ! । दीयमानमिदं राज्यं प्राज्यं भुङ्क्ष्व यदृच्छया ॥६६६॥ दिव्यर्द्धिभोगसैन्याद्यमन्यद्वापि तवेप्सितम् । वशोऽवश्यं विधास्येऽहं नित्यभृत्य इवानिशम् ॥ ६६७॥ निःशेषिनेषु विद्वेषिक्ष्माकान्तेषु मया रयात् । वर्द्धतां त्वत्प्रतापाग्निस्तत्प्रियाश्रुजलैर्नवः ॥ ६६८ ॥ मदादिसुरसाहाय्याद् भूतले सकलेऽपि ते । एकातपत्रसाम्राज्यमस्तु क्ष्माशक्र ! शक्रवत् ॥ ६६९ ॥ अत्र साम्राज्यसजुषः शक्रसख्यपुषः श्रिया । स्वर्गेऽप्यनर्गलं स्वर्गाङ्गना गायन्तु ते यशः ॥ ६७० ॥ अथ चिन्तां स्वचित्तान्तश्चकार वसुसारसूः । अहो ! पचेलिमैः पुण्यैर्मह्यं राज्यं ददात्ययम् ॥ ६७१ ॥ मया तु प्राग् यतीन्द्राणां संनिधौ धर्मसंनिधौ । पञ्चमाणुव्रतादाने राज्यादानं न्ययम्यत ॥ ६७२ ॥ संप्रति प्रतिपन्नं च पुरतोऽस्य स्वयं मया । यद्वक्ष्यसि करिष्ये तदित्यहो ! विषमं महत् ॥ ६७३ ॥ इतोऽवट इतो धाटी इतो व्याघ्र इतस्तटी । इतो व्याध इतः पाशो ममाप्यापतितं ह्यदः ॥ ६७४ ॥ एकतः प्रार्थनाभङ्गः परतः स्वव्रतक्षतिः । हाहा कुमारः किं कुर्यात्पतितोऽत्यन्तसङ्कटे ॥ ६७५ ॥ यद्वाप्यन्यप्रार्थनायामार्यः कुर्यात्तदेव हि । न यतः स्वव्रतभ्रंशस्तद्भ्रंशे किं नु तिष्ठति ॥ ६७६ ॥ दाक्षिण्येनापि किं तेन येन धर्मोऽपि बाध्यते । काञ्चनेनापि किं तेन येन स्यात्कर्णयोस्त्रुटिः ॥ ६७७ ॥ तावदेव हि कर्पूरं भक्षणीयं विचक्षणैः । यावता हन्त नो दन्तपतनोदन्तसंभवः ॥ ६७८ ॥ दाक्षिण्यलज्जालोभादि देहवद्बाह्यमेव हि । स्वजीवितं तु मन्तव्यं कृतिभिः स्वीकृतं व्रतम् ॥ ६७९ ॥ तुंबे विनष्टे किमरैः ? राज्ञि नष्टे च किं भटैः ? । मूले दग्धे प्रतानैः किं ? पुण्ये क्षीणे किमौषधैः ? ॥ ६८० ॥ शून्ये चित्ते च किं शास्त्रैः ? किमस्त्रैस्त्रुटिते करे ? । खण्डिते स्वव्रते किं वा दिव्यैश्वर्यसुखादिभिः ? ॥ ६८१ ॥ इति चिन्तितपूर्वी तं कुमारः स्फारसारगीः । जगौ सगौरवं युक्तं ह्युक्तं नक्तञ्चर ! त्वया ॥ ६८२ ॥ परं पुराप्युपगुरु प्रपेदे नियमो मया । परित्याज्यस्य राज्यस्य प्राज्यपापमयत्नतः ॥ ६८३ ॥ यमश्च नियमश्च द्वौ विराद्धौ तीव्रदुःखदौ । किन्त्वायुःप्रांत एवैकः परस्त्वाजन्मतोऽनिशम् ॥ ६८४ ॥ तद्येन नैव नियमः क्वचिद् भज्येत भो ! मम । तदादिशापि दुःसाधं द्राक् साधो ! साधये यथा ॥ ६८५ ॥ यातुधानोऽभ्यधात् क्रोधाद्रे मुधाभिदधासि किम् ? । प्राक् प्रार्थनां व्यर्थयसेऽन्यां च कारयसे मया ॥ ६८६ ॥ रे तद्राज्यं परित्याज्यं यत्र युद्धादिपातकम् । राज्ये त्रि-

दशदत्ते तु पातकिन्! पातकं कुतः? ॥ ६८७ ॥ रे प्राज्यराज्यदानेऽपि मन्द! मन्दायसेतमाम् । सुगन्धिघृतपानेऽपि छूछूत्कारं करोषि रे ॥ ६८८ ॥ रे मूढ! सुप्रौढतया हर्म्ये मेऽमुद्रनिद्रया । सुखं शेषे तलांघ्री च स्वावुन्म्रक्षयसे मया ॥ ६८९ ॥ मदुक्तं हितमप्येकं मुमूर्षो न चिकीर्षसि । तत्पश्य मम कोपस्य फलदस्यातुलं फलम् ॥ ६९० ॥ इति क्रव्याद् ब्रुवन् क्रव्यमन्यग्र इव गृध्रराट् । कुमारमपहृत्य द्रागुत्पपात नभोङ्गणे ॥ ६९१ ॥ ततः क्रोधोद्धुरः कंधराधरः क्रव्याद्धुरन्धरः । क्षिप्रं चिक्षेप तं भीष्मांबुधौ स्वं च भवांबुधौ ॥ ६९२ ॥ झटित्यपारेऽकूपारे कुमारेशस्तदा दिवः । निष्पपात सनिर्घातं मन्थाद्रिरिव जङ्गमः ॥ ६९३ ॥ कौतुकादिव पातालं गत्वा तत्कालमेव सः । जलोपरि प्रादुरभूज्जलस्य स्थितिरीदृशी ॥ ६९४ ॥ कथं तस्य स्थितिस्तत्र जडात्मन्यजडात्मनः । इतीवाब्धेस्तमुद्दध्रे कौणपः पाणिना ततः ॥ ६९५ ॥ जगौ च कुग्रहागार! निर्विचार! कुमार रे! । किं मुधा म्रियसे? राज्यश्रियं संश्रयसे न किम्? ॥ ६९६ ॥ रे निन्द्य! निन्द्यमप्यधां त्वदुक्तं त्रिदशोऽप्यहम् । प्रशस्यमपि मत्प्रोक्तं नरोऽपि न करोषि रे! ॥ ६९७ ॥ रे रे! सद्यः प्रपद्यस्व नोचेदश्मशिलातले । आस्फाल्यास्फाल्य रजक इव वस्त्रं मुहुर्मुहुः ॥ ६९८ ॥ त्वां कृतान्तनिशान्तस्यातिथीकर्तास्म्यसंशयम् । सुराणां न मृषारोषः स्याद्विशिष्य च रक्षसाम् ॥ ६९९ ॥ युग्मम् ॥ इत्युदित्वा पदोर्धृत्वाऽधोमुखः क्रोधिनाऽमुना । आस्फालनायोपशिलं नीतोऽप्याह स साहसी ॥ ७०० ॥ निर्विकल्पं स्वसङ्कल्पं क्षिप्रमेव कुरुष्व भोः! । कस्मिन्नर्थे मुहुः पृच्छा सतामेकैव गीर्यतः ॥ ७०१ ॥ ततस्तादृक्कुमारेन्द्रसत्वोत्कर्षप्रहर्षतः । प्रोल्लसत्पुलकाङ्कुरस्तेजःपूर इवोद्धुरः ॥ ७०२ ॥ इवेन्द्रजालिकः क्षिप्रं रूपं संहृत्य राक्षसम् । वैमानिकः सुरः सोऽभूद्दिव्याभरणभासुरः ॥ ७०३ ॥ युग्मम् ॥ पुष्पवृष्टिं च कृतवानंबुवृष्टिमिवांबुदः । तस्योपरिष्टाद्वन्दीव कुर्वन् जयजयारवम् ॥ ७०४ ॥ सविस्मयैकव्यापारं कुमारं व्याजहार च । सात्विकेषु तवैवाद्यरेखा नृष्विव चक्रिणः ॥ ७०५ ॥ त्वया पुरुषरत्नेन गर्भरत्नाढ्य भूरभूत् । भवतैवैकवीरेण वीर! वीरवती च सा ॥ ७०६ ॥ साधु साधु त्वया साधुसन्निधेर्धर्म आददे । काञ्चनाचलचूलेव यस्यैवं निश्चलं मनः ॥ ७०७ ॥ हरिसेनानीर्हरिणैगमेष्यनिमिषाग्रणीः । युक्तमेव तव श्लाघां कुरुते सुरसाक्षिकम् ॥ ७०८ ॥ वक्ति स्म विस्मयस्मेरः कुमारः स सुराग्रणीः । मामश्लाघ्यं श्लाघते किम्? सोऽप्युवाच शृणु ब्रुवे ॥ ७०९ ॥ नव्योत्पन्नतयान्यर्हि सौधर्मेशानशक्रयोः । विवादोऽभूद्विमानार्थं हर्म्यार्थमिव हर्म्यिणोः ॥ ७१० ॥ विमानलक्षा द्वात्रिंशत्तथाष्टाविंशतिः क्रमात् । सन्त्येतयोस्तथाप्येतौ विवदेते स्म धिग् भवम् ॥ ७११ ॥ तयोरिवोर्वीश्वरयोर्विमानर्द्धिप्रलुब्धयोः । नियुद्धादिमहायुद्धान्यप्यभूवन्ननेकशः ॥ ७१२ ॥ निवार्यते हि कलहस्तिरश्चां तरसा नरैः । नराणां च नराधीशैर्नराधीशां सुरैः क्वचित् ॥ ७१३ ॥ सुराणां च सुराधीशैः सुराधीशां पुनः कथम्? । केन वा स निवार्येत वज्राग्निरिव दुःशमः ॥ ७१४ ॥ माणवकाख्यस्तंभस्थार्हद्दंष्ट्राशान्तिवारिणा । साधिव्याधिमहादोषमहावैरनिवारिणा ॥ ७१५ ॥ कियत्कालव्यतिक्रान्तौ सिक्तौ महत्तरैः सुरैः । बभूवतुः प्रशान्तौ तौ सिध्येत् किं वा न तज्जलात्? ॥ ७१६ ॥ युगलम् ॥ ततस्तयोर्मिथस्त्यक्तवैरयोः सचिवैर्द्वयोः । प्रोचे पूर्वव्यवस्थैवं सुधियां समये हि गीः ॥ ७१७ ॥ सा चैवं—दक्षिणस्यां विमाना ये सौधर्मेशस्य तेऽखिलाः । उत्तरस्यां तु ते सर्वेऽपीशानेन्द्रस्य सत्तया ॥ ७१८ ॥ पूर्वस्यामपरस्यां च वृत्ताः सर्वे विमानकाः । त्रयोदशापीन्द्रकाश्च स्युः सौधर्मसुरेशितुः ॥ ७१९ ॥ पूर्वापरदिशोस्त्र्यस्राश्चतुरस्राश्च ते पुनः । सौधर्माधिपतेरर्द्धा अर्द्धा ईशानचक्रिणः ॥ ७२० ॥ सनत्कुमारे माहेन्द्रेऽप्येष एव भवेत्क्रमः । वृत्ता एव हि सर्वत्र स्युर्विमानेन्द्रकाः पुनः ॥ ७२१ ॥ इत्थं व्यवस्थया चेतःसौस्थ्यमास्थाय सुस्थिरौ । विमत्सरौ प्रीतिपरौ जज्ञाते तौ सुरेश्वरौ ॥ ७२२ ॥ तस्मिन्नवसरे चन्द्रशेखरेण सुरेण सः । हरिणैगमेषी स्वर्गिप्रष्ठः पृष्टः सकौतुकम् ॥ ७२३ ॥ विश्वविश्वेऽपि किं क्वापि कोऽप्यास्ते यो न लुब्धधीः । लुभ्यन्ति वा यदीन्द्राद्या वार्त्ताप्यन्यस्य तर्हि का? ॥ ७२४ ॥ अहो! लोभस्य साम्राज्यमेकच्छत्रं जगत्त्रये । गृहदासीकृता येन देवेन्द्रा अपि हेलया ॥ ७२५ ॥ नैगमेषी बभाषेऽथ सत्यं भो! भाषसे सखे! । वसुन्धरायां नवरं नैवास्ते काप्यनस्तिता ॥ ७२६ ॥ संप्रत्यस्ति श्रेष्ठिसारवसुसारसुतः क्षितौ । अक्षोभ्यः खलु लोभेन रत्नसारकुमारराट् ॥ ७२७ ॥ अङ्गीकृतपरिग्रहपरिमाणव्रतः स हि । अकम्प्यस्त्रिदशैः सेन्द्रैरप्यात्मनियमस्थितेः ॥ ७२८ ॥ महालोभमहावारिपूरे दूरे प्रसृत्वरे । तृणंति सर्वेऽप्यपरे स पुनः कृष्णचित्रकः ॥ ७२९ ॥ परहक्कां केसरीव तस्य वाक्यमसासहिः । शशाङ्कशेखरसुरस्त्वत्परीक्षार्थमाययौ ॥ ७३० ॥ कीरं सपञ्जरं जह्रे चक्रे नव्यां स सारिकाम् । विचक्रे नगरं शून्यं रक्षोरूपं च भीषणम् ॥ ७३१ ॥ तेनैवाब्धौ चिक्षिपिषे शेषापि च बिभीषिका । व्यधायि वसुधारत्न! स चाहं चन्द्रशेखरः ॥ ७३२ ॥ तदुत्तम! क्षमस्वैतदखिलं खलचेष्टितम् । किञ्चिच्चादिश मे यस्मादमोघं देवदर्शनम् ॥ ७३३ ॥ उज्जगार कुमारस्तं नास्ति किञ्चित्प्रयोजनम् । मम सर्वार्थसिद्धस्य सम्यक्श्रीधर्मयोगतः ॥ ७३४ ॥ किन्तु त्वया द्युसद्वर्य! कार्या नन्दीश्वरादिषु । तीर्थेषु यात्राः सफलीस्यात्तवापि जनुर्यथा ॥ ७३५ ॥ आमेत्युक्त्वा कुमाराय दत्वा कीरं सपञ्जरम् । झटित्युत्पाट्य कनकपुर्यां तं मुमुचे सुरः ॥ ७३६ ॥ तत्र धात्रीश्वरादीनां पुरः सुरवरः परम् । तस्य प्रकाश्य माहात्म्यं सद्यः

स्वं पदमासदत् ॥ ७३७ ॥ अथो कथञ्चिदापृच्छ्य पृथिवीशं कुमारराट् । द्वाभ्यां प्रियाभ्यां सहितः प्रतस्थे स्वपुरं प्रति ॥ ७३८ ॥ सैष संप्रेषणायातसामन्तसचिवैर्वृतः । बुबुधेऽपि बुधैर्मार्गे भूपभूरिभ्यभूरपि ॥ ७३९ ॥ स्थाने स्थाने मार्गभूपैः स कृती कृतसत्कृतिः । क्रमात् कियद्दिनै रत्नविशालां प्राप्तवान् पुरीम् ॥ ७४० ॥ तां च दृष्ट्वा कुमारस्य ऋद्धिविस्तारसारताम् । समरसिंहोऽपि भूपोऽभ्यागाद्भूरिमहेभ्ययुक् ॥ ७४१ ॥ वसुसारादिमहेभ्ययुक् परद्ध्यां पुरीं ततः । प्रावीविशत्तमुर्वीशः कटरे पुण्यपाटवम् ? ॥ ७४२ ॥ कृतेष्वथौचित्यकृत्येष्वौचितीचतुरः शुकः । कुमारस्याखिलं वृत्तं नृपादीनां पुरोऽभ्यधात् ॥ ७४३ ॥ श्रुत्वा सत्वाद्भुतं तच्च ते चमच्चक्रिरेतराम् । तत्प्रशंसैकमुखराः सर्वेऽप्युर्वीश्वरादयः ॥ ७४४ ॥ प्राप्तमन्येद्युरुद्यानं विद्यानन्दगुरूत्तमम् । वन्दितुं रत्नसाराद्या नृपाद्याश्च मुदा ययुः ॥ ७४५ ॥ यथार्हदेशनाप्रान्ते क्ष्माकान्तेन सविस्मयम् । रत्नसारकुमारस्य पप्रच्छे प्राग्भवं गुरुः ॥ ७४६ ॥ सोऽप्युवाच चतुर्ज्ञानी राजन् ! राजपुरे पुरे । धात्रीशपुत्रः श्रीसारः श्रीसारः सर्वथाभवत् ॥ ७४७ ॥ श्रेष्ठिमन्त्रिक्षत्रियाणां पुत्रा मित्राणि तस्य च । तैः पुमर्थैस्त्रिभिः सोऽभादुत्साह इव जङ्गमः ॥ ७४८ ॥ कलासु कौशलं मित्रत्रयस्य क्षात्रियात्मजः । दृष्ट्वा स्वं तज्जडं निन्दन्नुवैर्ज्ञानममानयत् ॥ ७४९ ॥ राज्ञीगृहेऽन्यदा दत्तखात्रः कश्चित्सलोप्त्रकः । बद्धश्चौरो भटैर्वध्यश्चादिष्टः क्रुद्धभूभुजा ॥ ७५० ॥ वधार्थं वधकैर्नीयमानश्च स कुरङ्गवत् । त्रस्तदृग् ददृशे दैवात् श्रीसारेण कृपालुना ॥ ७५१ मन्मातुर्द्रव्यहर्त्तायमिति हन्तास्म्यमुं स्वयम् । इत्युक्त्वा घातकेभ्यस्तं लात्वा सोऽगाद्बहिः पुरात् ॥ ७५२ ॥ हृदयालुर्दयालुस्तं स्तेनं स्तैन्याभिवार्य सः । मुमोच गुप्तवृत्त्याशु सापराधेऽप्यहो ! कृपा ॥ ७५३ ॥ सर्वेषां प्रत्र सर्वत्र स्युर्मित्राणि च शत्रवः । इति कश्चित् क्षितीशस्य प्रोचे तच्चौरमोचनम् ॥ ७५४ ॥ वधः शस्त्रं विना राज्ञामाज्ञाभङ्ग इति क्रुधा । ततः क्षितीशः श्रीसारं नितरां निरभर्त्सयत् ॥ ७५५ ॥ ततोऽतिदूनः सोऽन्यूनमन्युर्द्राग् निर्ययौ पुरात् । मानिनां मानहानिर्हि प्राणहानेर्विशिष्यते ॥ ७५६ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्रैरिवात्मा स कुमारराट् । अनुजग्मे त्रिभिर्मित्रैर्मित्रत्वाव्यभिचारिभिः ॥ ७५७ ॥ यतः—"जानीयात्प्रेषणे भृत्यान् बान्धवान् व्यसनागमे । मित्रमापदि काले च भार्यां च विभवक्षये ॥ ७५८ ॥" सार्थेन यान्तस्तेऽरण्ये सार्थभ्रष्टाः क्षुधार्दिताः । त्र्यहं भ्रान्त्वा क्वचिद् ग्रामे प्राप्ता भोज्यान्यसज्जयन् ॥ ७५९ ॥ तेभ्यो भिक्षामथादातुं दातुं चाभ्युदयं परम् । जिनकल्पी मुनिस्तत्राययौ स्वल्पीभवद्भवः ॥ ७६० ॥ भद्रकप्रकृतित्वेनोल्लसद्भावोऽवनीशसूः । तस्मै दानं ददे प्रत्यादद भोगफलं किल ॥ ७६१ ॥ द्वाभ्यां सुहृद्भ्यां प्रामोदि तत् त्रिधाप्यन्वमोदि च । यद्वा युक्तं सवयसां समानसुकृतार्जनम् ॥ ७६२ ॥ दीयतां दीयतां सर्वमीदृग् योगः पुनः क्व नः । तावित्युक्त्याधिकश्रद्धाप्त्यै मायां च चक्रतुः ॥ ७६३ ॥ क्षत्रपुत्रस्तु तुच्छात्मा तद्दानावसरेऽवदत् । स्थाप्यमस्मत्कृते किञ्चित् क्षुधार्त्ताः स्मः प्रभो ! भृशम् ॥ ७६४ ॥ दानविघ्नाद् भोगविघ्नं सेत्यबध्नान्मुधा कुधीः । राज्ञाहूताः पुनः प्रापुः स्वपदं च मुदं च ते ॥ ७६५ ॥ राज्यं श्रेष्ठिपदं मंत्रिपदं वीराग्र्यतां क्रमात् । ते मध्यमगुणा भुक्त्वा चत्वारोऽपि विपेदिरे ॥ ७६६ ॥ श्रीसारस्तेष्वभूद्रत्नसारः सत्पात्रदानतः । श्रेष्ठ्यमात्यसुतौ चास्य पत्न्यौ स्त्रीत्वं हि मायया ॥ ७६७ ॥ क्षत्रपुत्रश्च कीरोऽभूत्तिर्यक्त्वं दानविघ्नजम् । तस्य तादृक्षवैदग्ध्यं प्राग्ज्ञानबहुमानजम् ॥ ७६८ ॥ श्रीसारमुक्तचौरश्च तापसव्रततोऽभवत् । चन्द्रचूडसुरो रत्नसारसाहाय्यकारकः ॥ ७६९ ॥ श्रुत्वेति क्षितिपालाद्याः पात्रदानेऽतिसादराः । अर्हद्धर्मं व्यधुः सम्यग् बुद्धे तत्त्वे हि कोऽलसः ? ॥ ७७० ॥ अहो ! महीयसां धर्मः सहस्रांशुरिवोल्लसन् । तमः प्रमथ्य सन्मार्गे समग्रान् यः प्रवर्त्तयेत् ॥ ७७१ ॥ पुण्यप्राग्भारसारश्च रत्नसारकुमारराट् । सह प्रियाभ्यां बुभुजे भोगांश्चिरमनुत्तरान् ॥ ७७२ ॥ स्वभाग्यैरेव सिद्धार्थः पुमर्थद्वयमेव सः । अन्योऽन्याबाधया साधु साधयामास शुद्धधीः ॥ ७७३ ॥ रथयात्रास्तीर्थयात्रा रूप्यस्वर्णमणीमयीः । प्रतिमास्तत्प्रतिष्ठाश्च प्रासादांश्च मुदार्हताम् ॥ ७७४ ॥ चतुर्द्धा सङ्घसत्कारान्नुपकारान्परेष्वपि । स चिरं रचयामास श्रियः फलमिदं खलु ॥ ७७५ ॥ युग्मम् ॥ संसर्गात्तस्य कान्ते ते उभे अपि बभूवतुः । तद्वत्सम्यग्धर्मनिष्ठे सुसंसर्गान्न किं भवेत् ? ॥ ७७६ ॥ सप्रियाद्वितयः स्वायुःक्षये पण्डितमृत्युना । स प्रापदच्युतं कल्पं श्राद्धस्यैषा गतिः परा ॥ ७७७ ॥ ततश्च्युतो विदेहेषु सम्यक्श्रीधर्ममार्हतम् । स समाराध्य लब्धा च मङ्क्षु मोक्षसुखश्रियम् ॥ ७७८ ॥

रत्नसारचरितादुदीरितादित्थमद्भुततयावधारितात् । पात्रदानविषये परिग्रहस्वेष्टमानाविषये च यत्यताम् ॥ ७७९ ॥

"इति पात्रदाने परिग्रहपरिमाणे च रत्नसारकथा."

एवं साध्वादिसंयोगेऽवश्यं सुपात्रदानं प्रतिदिनं विवेकी विधिना विधत्ते । तथा यथाशक्ति तदवसराद्यायातसाधर्मिकान् सह भोजयति । तेषामपि पात्रत्वात् तद्वात्सल्यविध्याद्यग्रे वक्ष्यते । तथा ददात्यौचित्येनान्येभ्योऽपि द्रमकादिभ्यः । न प्रत्यावर्त्तयति तान्निराशान् । न कारयति कर्मबन्धम् । न गर्हयति धर्मम् । न भवति निष्ठुरहृदयः । भोजनावसरे द्वारपिधानादि न हि महतां दयावतां वा लक्षणम् । श्रूयतेऽपि चित्रकूटे चित्राङ्गदनृपः, शत्रुसैन्यैर्दुर्गे वेष्टितेऽपि तत्प्रवेशभयोद्रेकेऽपि भोजनकाले प्रतोलीं प्रत्यहमुद्घाटयामास । *तन्मर्मणा तु गणिकोक्तेन शत्रुभिर्दुर्गग्रहादि कृतं । ततः श्राद्धेन भोजनसमये द्वारं न पिधातव्यं,*

विशिष्य च समृद्धेन । यतः—“कुक्षिभरिर्न कस्कोऽत्र बह्वाधारः पुमान् पुमान् । ततस्तत्कालमायातान् भोजयेद्बान्धवादिकान् ॥१॥ अतिथीनर्थिनो दुःस्थान् भक्तिशक्त्यनुकम्पनैः । कृत्वा कृतार्थानौचित्याद् भोक्तुं युक्तं महात्मनाम् ॥२॥” आगमेऽप्युक्तं—“नेव दारं पिहावेइ, भुंजमाणो सुसावओ । अणुकंपा जिणिंदेहिं, सङ्काणं न निवारिआ ॥ १ ॥ दट्ठूण पाणिनिवहं, भीमे भवसायरंमि दुक्खत्तं । अविसेसओणुकंपं, दुहावि सामत्थओ कुणइ ॥ २ ॥” ‘दुहावि त्ति’—द्विधा द्रव्यभावाभ्यां । द्रव्यतो यथार्हमन्नादिदानेन, भावतस्तु धर्ममार्गप्रवर्त्तनेन । श्रीपञ्चमाङ्गादौ तु श्राद्धवर्णके ‘अवंगुअदुवारा’ इति विशेषणेन भिक्षुकादिप्रवेशार्थं सर्वदाप्यपावृतद्वारा इत्युक्तं । दीनोद्धारश्च सांवत्सरिकदानेन जिनैरप्याचीर्णो, विक्रमादित्यनृपेणापि भुवोऽनृणीकारिणा, ततस्तत्संवत्सरः प्रवर्त्तते । दुर्भिक्षादौ तु दीनोद्धारो विशेषफलः । यतः—“विणए सिस्सपरिक्खा, सुहडपरिक्खा य होइ संगामे । वसणे मित्तपरिक्खा, दाणपरिक्खा य दुब्भिक्खे ॥ . ॥” विक्रमात् त्रयोदशशतेभ्याऽनु पञ्चदशेऽब्दे महादुर्भिक्षे भद्रेश्वरपुरवासिश्रीमालसाधुजगड्डूर्द्वादशोत्तरशतसत्रागारैर्दानं ददौ तथा—“हम्मीरस्य द्वादश, वीसलदेवस्य चाष्ट दुर्भिक्षे । त्रिःसप्त सुरत्राणे, मूड(ट)सहस्रानदाज्जगड्डूः ॥ १ ॥” तथा अणहिल्लपत्तने सौवर्णिकसिङ्घाकः सौधे गजेन्द्रमहर्द्धिर्विक्रमाच्चतुर्दशशतेभ्योऽन्वेकोनत्रिंशेऽब्देऽष्टभिर्देवालयैर्महायात्राकृल्लग्नविघ्नो ज्ञातागामिदुर्भिक्षो लक्षद्वयान्नमणसङ्ग्रहादर्जितश्रीर्धान्यमणचतुर्विंशतिसहस्रीं प्रादत्त । बन्दीसहस्रमोचनषट्पञ्चाशन्नृपमोचनचैत्योद्घाटनपूज्यश्रीजयानन्दसूरिश्रीदेवसुन्दरसूरिपदद्वयस्थापनादीनि तस्य धर्मकृत्यानि । ततो दयादानं भोजनसमये विशिष्य कार्यम् । गृहिणा हि निःस्वेनापि तथौचित्येनान्नपानादि कार्यं, यथार्थिदीनादिसत्यापनमपि कियत्स्यात् । न चैवं तस्य कोऽप्यधिकव्ययः ते च स्तोकेनापि तुष्यन्ति । तदाह—“ग्रासाद्गलितसिक्थेन किं न्यूनं करिणो भवेत् ? । जीवत्येव पुनस्तेन कीटिकानां कुटुंबकम् ॥ १ ॥” एवं निष्पन्ननिरवद्याहारे सुपात्रदानमपि शुद्धं । तथा मातृपितृभ्रातृभगिन्यादीनामपत्यस्नुषाभृत्यादीनां ग्लानबद्धगवादीनां च भोजनाद्युचिताचिन्तां कृत्वा पञ्चपरमेष्ठिप्रत्याख्याननियमस्मरणपूर्वं सात्म्याविरोधेन भुञ्जीत । यतः—“पितुर्मातुः शिशूनां च गर्भिणीवृद्धरोगिणाम् । प्रथमं भोजनं दत्वा स्वयं भोक्तव्यमुत्तमैः ॥ १ ॥ चतुष्पदानां सर्वेषां धृतानां च तथा नृणाम् । चिन्तां विधाय धर्मज्ञः स्वयं भुञ्जीत नान्यथा ॥ २ ॥” सात्म्यं चैवं लक्षयन्ति—“पानाहारादयो यस्माद्विरुद्धाः प्रकृतेरपि । सुखित्वायावकल्पन्ते तत्सात्म्यमिति गीयते ॥ १ ॥” आजन्म सात्म्येन च भुक्तं विषमप्यमृतं स्यादसात्म्येन त्वमृतमपि विषम् । परमसात्म्यमपि पथ्यं सेवेत, न पुनः सात्म्यप्राप्तमप्यपथ्यं । न हि सर्वं बलवतः पथ्यमिति मन्वानः कालकूटं खादेत् । सुशिक्षितोऽपि विषतन्त्रज्ञो म्रियत एव कदाचिद्विषास्वादात् । तथा—“कण्ठनाडीमतिक्रान्तं सर्वं तदशनं समम् । क्षणमात्रसुखस्यार्थे लौल्यं कुर्वन्ति नो बुधाः ॥ १ ॥” इत्युक्तेर्लौल्यपरिहारेणाभक्ष्यानन्तकायादिबहुसावद्यं वस्तु वर्ज्यम् । यथाग्निबलं मात्रया मितं च भुञ्जीत । यो हि मितं भुंक्ते स बहु भुंक्ते । अतिरिक्तभोजने त्वजीर्णवमनविरेचनमरणाद्यपि न दुर्लभम् । भणितमपि—“जीहे जाणपमाणं, जिमिअव्वे तह य जंपिअव्वे अ । अइजिमिअजंपिआणं परिणामो दारुणो होइ ॥ १ ॥” अन्नान्यदोषाणि मितानि भुक्त्वा वचांसि चेत्त्वं वदसीत्थमेव । जन्तोर्युयुत्सोः सह कर्मवीरैस्तत्पट्टबंधो रसने! तवैव ॥ २ ॥ हितमितविपक्वभोजी वामशयी नित्यचङ्क्रमणशीलः । उज्झितमूत्रपुरीषः स्त्रीषु जितात्मा जयति रोगान् ॥ ३ ॥”

भोजनविधिश्च व्यवहारशास्त्राद्यनुसारेणायम्—

“अतिप्रातश्च सन्ध्यायां रात्रौ कुत्सन्नथ व्रजन् । सव्यांघ्रौ दत्तपाणिश्च नाद्यात्पाणिस्थितं तथा ॥१॥ साकाशे सातपे सान्धकारे द्रुमतलेऽपि च । कदाचिदपि नाश्नीयादूर्ध्वीकृत्य च तर्जनीम् २॥ अधौतमुखवस्त्रांघ्रिर्नग्नश्च मलिनांशुकः । सव्येन हस्तेनानात्तस्थालो भुञ्जीत न कचित् ॥३॥ एकवस्त्रान्वितश्चार्द्रवासा वेष्टितमस्तकः । अपवित्रोऽतिगार्ध्यश्च न भुञ्जीत विचक्षणः ॥४॥ उपानत्सहितो व्यग्रचित्तः केवलभूस्थितः । पर्यङ्कस्थो विदिग्याम्याननो नाद्यात् कृशासनः ॥५॥ आसनस्थपदो नाद्यात् श्वचण्डालैर्निरीक्षितः । पतितैश्च तथा भिन्ने भाजने मलिनेऽपि च ॥ ६ ॥ अमेध्यसंभवं नाद्याद् दृष्टं भ्रूणादिघातकैः । रजस्वलापरिस्पृष्टमाघ्रातं गोश्वपक्षिभिः ॥ ७ ॥ अज्ञातागममज्ञातं पुनरुष्णीकृतं तथा । युक्तं चबचबाशब्दैर्नाद्याद्वक्त्रविकारवान् ॥ ८ ॥ आह्वानोत्पादितप्रीतिः कृतदेवाभिधास्मृतिः । समे पृथावनत्युच्चे निविष्टो विष्टरे स्थिरे ॥ ९ ॥ मातृष्वसंबिकाजामिभार्याद्यैः पक्वमादरात् । शुचिभिर्भुक्तवद्भिश्च दत्तं चाद्याज्जनेऽसति ॥ १० ॥ कृतमौनमवक्राङ्गं वहद्दक्षिणनासिकम् । प्रतिभक्ष्यसमाघ्राणहतदृग्दोषविक्रियम् ॥ ११ ॥ नातिक्षारं न चात्यम्लं नात्युष्णं नातिशीतलम् । नातिशाकं नातिगौल्यं मुखरोचकमुच्चकैः ॥ १२ ॥ कलापकम् ॥ अच्चुण्हं हणइ रसं, अइअंबं इंदियाइं उवहणइ । अइलोणिअं च चक्खुं, अइणिद्धं भंजए गहणिं ॥ १३ ॥ तित्तकडुएहिं सिंभं जिणाहि पित्तं कसायमहुरेहिं । निद्धुण्हेहिं अ वायं, सेसावाही अणसणाए ॥ १४ ॥ अशाकभोजी घृतमत्ति योऽन्धसा, पयोरसान् सेवति नातिपोऽम्भसाम् । अभुग् विमुग्मूत्रकृतां विदाहिनां, चलत्प्रभु(भु)ग् जीर्णभुगल्पदेहरुग् ॥ १५ ॥ आदौ तावन्मधुरं मध्ये तीक्ष्णं ततस्ततः कटुकम् । दुर्जनमैत्रीसदृशं भोजनमिच्छन्ति नीतिज्ञाः ॥ १६ ॥ सुस्निग्धमधुरैः पूर्वमश्नीयादन्वितं रसैः । द्रवाम्ललवणैर्मध्ये पर्यन्ते कटुतिक्तकैः ॥ १७ ॥ प्राग् द्रवं पुरुषोऽश्नाति मध्ये च कटुकं रसम् । अन्ते पुनर्द्रवाशी च

बलारोग्यं न मुञ्चति ॥ १८ ॥ आदौ मन्दाग्निजननं मध्ये पीतं रसायनम् । भोजनान्ते जलं पीतं तज्जलं विषसन्निभम् ॥ १९ ॥ भोजनानन्तरं सर्वरससिक्तेन पाणिना । एकः प्रतिदिनं पेयो जलस्य चुलकोऽङ्गिना ॥ २० ॥ न पिबेत्पशुवत्तोयं पीतशेषं च वर्जयेत् । तथा नाञ्जलिना पेयं पयः पथ्यं मितं यतः ॥ २१ ॥ करेण सलिलार्द्रेण न गण्डौ नापरं करम् । नेक्षणे च स्पृशेत् किन्तु स्प्रष्टव्ये जानुनी श्रिये ॥ २२ ॥ अङ्गमर्दननीहारभारोत्क्षेपोपवेशनम् । स्नानाद्यं च कियत्कालं भुक्त्वा कुर्यान्न बुद्धिमान् ॥ २३ ॥ भुक्त्वोपविशतस्तुन्दं बलमुत्तानशायिनः । आयुर्वामकटीस्थस्य मृत्युर्धावति धावतः ॥ २४ ॥ भोजनानन्तरं वामकटिस्थो घटिकाद्वयम् । शयीत निद्रया हीनं यद्वा पदशतं व्रजेत् ॥ २५ ॥ " आगमोक्तविधिस्त्वेवम्—" निरवज्जाहारेणं, निज्जीवेणं परित्तमीसेणम् । अत्ताणुसंधणपरा, सुसावगा एरिसा हुंति ॥ १ ॥ असरसरं अचबचवं, अदुअमविलंबिअं अपरिसाडिं । मणवयणकायगुत्तो, भुंजइ साहुव्व उवउत्तो ॥ २ ॥ कडपयरच्छेएणं, भुत्तव्वं अहवसीहखइएणं । एगेण अणेगेहि व, वज्जित्ता धूमइंगालं ॥ ३ ॥ जह अब्भंगणलेवा, सगडक्खवणाणजुत्तिओ हुंति । इअसंजमभरवहणट्ठयाइ साहूण आहारो ॥ ४ ॥ तित्तगं व कडुअं व कसायं, अंबिलं च महुरं लवणं वा । एअलद्धमन्नट्ठपउत्तं, महुघयं व भुंजिज्ज संजए ॥ ५ ॥ अहव न जिमिज्ज रोगे, मोहुदए सयणमाइउवसग्गे । पाणिदयातवहेउं, अंते तणुमोअणत्थं च ॥ ६ ॥ " इदं साधुमाश्रित्योक्तं श्राद्धमाश्रित्यापि यथार्हं ज्ञेयं । अन्यत्राप्युक्तं—" देवसाधुपुरस्वामिस्वजनव्यसने सति । ग्रहणे च न भोक्तव्यं शक्तौ सत्यां विवेकिना ॥ १ ॥ " ' एवं अजीर्णप्रभवा रोगाः ' इत्यजीर्णे । तथा—" बलावरोधि निर्दिष्टं ज्वरादौ लंघनं हितम् । ऋतेऽनिलश्रमक्रोधशोककामक्षतज्वरान् ॥ १ ॥ " इति (इत्याद्युक्तेः) ज्वराक्षिरोगादौ, तथा देवगुरुवन्दनाद्ययोगे, तथा तीर्थगुरुनमस्करणविशेषधर्माङ्गीकरणप्रौढपुण्यकार्यप्रारंभादिदिनेष्वष्टमीचतुर्दश्यादिविशेषपर्वसु च भोजनं त्याज्यम् । क्षपणादितपसोऽत्र परत्रापि बहुगुणत्वात् । यतः—" अथिरं पि थिरं वंकं पि उज्जुअं दुल्लहं पि तह सुलहं । दुस्सज्झंपि सुसज्झं, तवेण संपज्जए कज्जं ॥ १ ॥ " वासुदेवचक्रवर्त्यादीनां तत्तद्देवसेवकीकरणाद्यैहिककार्याण्यप्यष्टमादितपसा सिद्ध्यन्ति न त्वन्यथा । इति भोजनविधिः ।

नमस्कारस्मरणेनोत्थितश्चैत्यवन्दनया देवान् गुरूंश्च यथायोगं वंदते । सर्वं चेदं ' सुपत्तदाणाइजुत्ति ' इत्यत्रोक्तादिशब्देन सूचितं मन्तव्यं ।

अथोत्तरार्द्धव्याख्या—भोजनानन्तरं प्रत्याख्याय दिवसचरिमं ग्रन्थिसहितादि वा प्रत्याख्यानं गुर्वादेर्वन्दनद्वयप्रदानपूर्वमन्यथा वा कृत्वा, गीतार्थानां यतीनां गीतार्थश्राद्धसिद्धपुत्रादीनां वा अन्तिके समीपे कुर्यात् स्वाध्यायं वाचना–पृच्छना–परावर्त्तना–धर्मकथानुप्रेक्षालक्षणं यथायोगं । तत्र निर्जरार्थं यथायोग्यं सूत्रादेर्दानं ग्रहणं च वाचना १ । तस्मिंश्च शङ्किते गुरोः पृच्छनं पृच्छना २ । पूर्वाधीतस्य सूत्रादेरविस्मृत्याद्यर्थमभ्यासः परावर्त्तना ३ । जंबूस्वाम्यादिस्थविरचरितस्याकर्णनं कथनं वा धर्मकथा ४ । मनसैव सूत्रादेरनुस्मरणमनुप्रेक्षा ५ । अत्र च तद्विद्भिः सह शास्त्रार्थरहस्यानि विचारयेदिति श्रीयोगशास्त्रोक्तेः । श्रीगुरुमुखश्रुतशास्त्रार्थरहस्यपरिशीलनारूपः स्वाध्यायो विशेषकृत्यतया ज्ञेयः । स चात्यन्तगुणहेतुः । यतः—" सज्झाएण पसत्थं, झाणं जाणइ अ सव्वपरमत्थं । सज्झाए वहंतो, खणे खणे जाइ वेरग्गं ॥ १ ॥ " पञ्चविधस्वाध्यायदृष्टान्ताद्याचारप्रदीपग्रन्थे व्यक्तमुक्तमितीत्यत्र नोक्तमित्यष्टमगाथार्थः ।

संझाइ, जिणं पुणरवि, पूयइ पडिक्कमइ कुणइ तह विहिणा ।
विस्समणं सज्झायं, गिहं, गओ तो कहइ धम्मं ॥ ९ ॥

व्याख्या— उत्सर्गतः श्रावकेणैकवारभोजिनैव भाव्यं । यदभाणि—" उस्सग्गेण तु सड्ढो अ, सच्चित्ताहारवज्जओ । इक्कासणगभोई अ, बंभयारी तहेव य ॥ १ ॥ " यश्चैकभक्तं कर्तुं न शक्नोति स दिवसस्याष्टमे भागेऽन्तर्मुहूर्त्तद्वयलक्षणे । यामिनीमुखादौ तु रजनीभोजनमहादोषप्रसङ्गादन्त्यमुहूर्त्ताद्र्वागेव वैकालिकं करोति । उत्सूरे रात्रौ च भोजनेऽनेके दोषास्तत्स्वरूपं सदृष्टान्तं प्रत्कृतार्थदीपिकातोऽवधार्यम् । वैकालिकानन्तरं च यथाशक्ति चतुर्विधाहारं त्रिविधाहारं द्विविधाहारं वा दिवसचरमं सूर्योद्गमान्तं प्रत्याख्याति । मुख्यवृत्त्या दिवसे सति द्वितीयभङ्गे रात्रावपि । ननु दिवसचरमं निष्फलमेकासनादिकेनैव गतार्थत्वात् ? नैवं । एकास(श)नादिकं ह्यष्टाद्याकारम्, एतच्चतुराकारम् , अत आकाराणां संक्षेपकरणात्सफलमेवेदम् । निषिद्धरात्रिभोजनानामपि दिवसशेषे क्रियमाणत्वात्स्मारकत्वाच्च । फलवदेवेत्यावश्यकलघुवृत्तौ । इदं च सुकरं बहुफलं च । दशार्णपुरे भाविका वैकालिकं कृत्वा दिवसचरमं प्रत्यहं प्रत्याख्याति । तत्पतिश्च मिथ्यादृक् सायंकृतवैकालिको न हि कश्चिद्रात्रौ भुंक्ते इति मुहत्प्रत्याख्यानमिदमित्याद्युपहसति । अन्यदा तेनापि दिवसचरमं प्रत्याख्यातं भंक्ष्यसीति पत्न्या निवारणेऽपि, रात्रौ सम्यग्दृष्टिसुरी परीक्षाशिक्षार्थं स्वसृरूपेण घृतपूरादिलंभनमानिन्ये । पत्न्या स निषिद्धोऽपि लौल्यात्तत्स्वादन् देवतया तथा शीर्षे प्रहतो यथा दृग्गोलौ भुवि पेततुः । ममापयशो भावीति कायोत्सर्गे श्राद्धी तस्थौ । ततस्तद्गिरा सुरी मार्य-

माणैडकस्य चक्षुषी आनीय संदधौ । स 'एडकाक्ष' इति ख्यातः । प्रत्ययदर्शनात् श्राद्धोऽजनि । कौतुकाच्चं द्रष्टुं लोके समागच्छति तन्नाम्ना पुरमप्येडकाक्षं जज्ञे । तद्दर्शनाद् बहवः श्राद्धा जज्ञिरे । इति दिवसचरमे एडकाक्षज्ञातम् ।। ततः सन्ध्यायामन्त्यमुहूर्त्तरूपायामस्तमयति सूर्येऽर्द्धबिम्बादर्वाक् पुनरपि तृतीयवारं यथाविधि जिनं पूजयति ।

इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुन्दरसूरि-श्रीमुनिसुन्दरसूरि-श्रीजयचन्द्रसूरि-श्रीभुवनसुन्दरसूरिशिष्यश्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां श्रीविधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ दिनकृत्यप्रकाशकः प्रथमः प्रकाशः ।

श्राद्धविधिवृत्तौ प्रथमः प्रकाशः समाप्तः

।। अर्हम् ।।

द्वितीयः प्रकाशः

उक्तं दिनकृत्यं सांप्रतं रात्रिकृत्यमाह—' पडिक्कमइ त्ति ' ततः श्राद्धः साधुपार्श्वे पौषधशालादौ वाऽन्यतनया प्रमार्जनापूर्वं सामायिककरणादिविधिना प्रतिक्रामति, षड्विधावश्यकलक्षणं प्रतिक्रमणं करोति । तत्र स्थापनाचार्यस्थापनामुखवस्त्रिकारजोहरणादिधर्मोपकरणग्रहणसामायिककरणादिविधिः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ कश्चिदुक्त इत्यत्र नोच्यते । प्रतिक्रमणं च सम्यक्त्वादिसर्वातिचारविशुद्ध्यर्थं प्रतिदिवसमुभयसन्ध्यमपि विधेयं श्राद्धेनाभ्यासाद्यर्थं च । यथाभद्रकेणापि जातु निरतिचारत्वेऽपि तृतीयवैद्यौषधकल्पमवश्यं कर्त्तव्यमिदं । यदार्ष—" सपडिक्कमणो धम्मो, पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स । मज्झिमगाण जिणाणं, कारण जाए पडिक्कमणं ।। १ ।। " ' कारणजाए त्ति ' अतीचाराभावे पूर्वकोट्यामपि न प्रतिक्रामन्ति, अतीचारे मध्याह्नेऽपि कुर्युरित्यर्थः । " वाहिमवणेइ भावे, कुणइ अभावे तयं तु पढमंति । बिइअमवणेइ न कुणइ, तइअं तु रसायणं होइ ।। २ ।। ' रसायणं ति ' रसायनं सद्भावे व्याधिं हरति । तदभावेऽपि सर्वाङ्गीणपुष्टिसुखबलवृद्धिहेतुरनागतव्याधिप्रतिबन्धकं च । एवं प्रतिक्रमणमपि सद्भावेऽतिचारान् विशोधयति । तदभावे चारित्रधर्मपुष्टिं करोति । अत्र कश्चिदाह–श्रावकस्यावश्यकचूर्ण्युक्तसामायिकविधिरेव प्रतिक्रमणम् । षड्विधत्वस्योभयसन्ध्यमवश्यकरणीयत्वस्य चात्रैव घटमानत्वात् । तथाहि—" सामायिकं कृत्वा ईर्यां प्रतिक्रम्य कायोत्सर्गं च विधाय चतुर्विंशतिस्तवं भणित्वा वन्दनकं च दत्वा श्रावकः प्रत्याख्यानं करोति" इति षड्विधत्वम् । "सामाइअमुभयसंझं" इति वचनादस्य च कालनैयत्यमिति । अत्रोच्यते न समीचीनमिदं षड्विधत्वस्य कालनियमस्य चात्रासिद्धत्वात् । तत्र तावत्तवाभिप्रायेणापि चूर्णिकृता सामायिकेर्यापथप्रतिक्रमणवन्दनकान्येव साक्षाद्दर्शितानि न शेषाणि । तत्रापीर्यापथप्रतिक्रमणं गमनागमनविषयं नावश्यकतुर्याध्ययनरूपम् ।—" गमणागमणविहारे, सुत्ते वा सुमिणदंसणे राओ । नावा नइसंतारे, इरिआवहिआपडिक्कमणं ।। १ ।।" इत्यादिवचनात् । अथ साध्वनुसारेण श्रावकस्येर्यापथप्रतिक्रमणे कायोत्सर्गचतुर्विंशतिस्तवावपि दर्श्येते । तर्हि तदनुसारेण किं न प्रतिक्रमणमपि तस्योच्यते ? । किं च—" असइ साहुचेइयाणं पोसहसालाए वा सगिहे वा सामाइयं वा आवस्सयं वा करेइ" इत्यावश्यकचूर्णावपि सामायिकादावश्यकं पृथगुक्तं । तथा सामायिकस्य न कालनैयत्यम् । "जत्थ वा वीसमइ अत्थइ वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ" । तथा "जाहे खणिओ ताहे करेइ तो से न भज्जइ" इति चूर्णिवचनप्रामाण्यात् । 'सामाइअमुभयसंझं' इति तु सामायिकप्रतिमापेक्षं, तत्रैव तत्कालनियमस्य श्रूयमाणत्वात् । अनुयोगद्वारसूत्रे तु स्फुटं श्रावकस्यापि प्रतिक्रमणमुक्तं । यथा—" समणे वा समणी वा सावए वा साविआ वा तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए तत्तिव्वज्झवसाए तदट्ठोवउत्ते तदप्पिअकरणे तब्भावणभाविए उभओ कालमावस्सयं करेइ" । तथा तत्रैव—" समणेण सावएण य, अवस्सकायव्वयं हवइ जम्हा । अंतो अहोनिसस्स य तम्हा आवस्सयं नाम !! १ ।।" तस्मात्साधुवत् श्राद्धेनापि श्रीसुधर्मस्वाम्यादिपूर्वाचार्यपरंपरायातं प्रतिक्रमणं कार्यम् । मुख्यवृत्त्या द्विसन्ध्यं दिवसनिशाकृतपातकविशुद्धिहेतुत्वेन महाफलत्वात् । यदभ्यधिष्महि—" अघनिष्क्रमणं भावद्विषदाक्रमणं च सुकृतसंक्रमणम् । मुक्तेः क्रमणं कुर्याद् द्विः प्रतिदिवसं प्रतिक्रमणम् ।। १ ।।"

श्रूयते हि ढिल्यां श्राद्धः कश्चिद् द्विसन्ध्यप्रतिक्रमणाभिग्रही किञ्चिन्नृपव्यापारनिमित्तं सुरत्राणेन सर्वाङ्गं निगडितः कारागृहे क्षिप्तः । लङ्घने जातेऽपि सायं प्रतिक्रमणार्थं रक्षकेभ्यः स्वर्णटङ्ककं मानयित्वा घटीद्वयावधि हस्तनिगडकर्षणपूर्वं प्रतिक्रमणं चक्रे । एवं मासेन षष्टिं सौवर्णटङ्ककान् प्रतिक्रमणार्थमेव प्रददे । तन्नियमदार्ढ्यस्वरूपं ज्ञात्वा तुष्टेन नृपेण मुक्तः परिधापितः प्राग्वद्विशिष्य सन्मानितश्च । एवं प्रतिक्रमणविषये यतनीयं । तच्च पञ्चभेदं—दैवसिकं, रात्रिकं, पाक्षिकं, चातुर्मासिकं, सांवत्सरिकं चेति । एषां कालस्तूत्सर्गेणैवमुक्तः । " अद्धनिबुड्डे बिंबे, सुत्तं कड्ढंति गीयत्था । इअवयणपमाणेणं, देवसियावस्सए कालो ॥ १ ॥ " रात्रिकस्य चैवं—" आवस्सयस्स समए, निद्दामुद्दं चयंति आयरिआ । तह तं कुणंति जह दस, पडिलेहाणंतरं सूरो ॥ १ ॥" अपवादतस्तु दैवसिकं दिवसतृतीयप्रहरादर्द्धरात्रं यावत् । योगशास्त्रवृत्तौ तु मध्याह्नादारभ्यार्द्धरात्रं यावदित्युक्तं । रात्रिकमर्द्धरात्रादारभ्य मध्याह्नं यावत् । उक्तमपि—" उग्घाडपोरिसिं जा, राइअमावस्सयस्स चुन्नीए । ववहाराभिप्पाया, भणंति पुण जाव पुरिमड्ढं ॥ १ ॥ " पाक्षिक—चातुर्मासिक—सांवत्सरिकाणि पक्षाद्यन्ते च स्युः । आह—पाक्षिकं चतुर्दश्यां पञ्चदश्यां वा ? चतुर्दश्यामिति ब्रूमः । यदि पुनः पञ्चदश्यां स्यात्तदा चतुर्दश्यां पाक्षिके चोपवासस्योक्तत्वात्पाक्षिकमपि षष्ठेन स्यात् । तथा च—" अट्ठम छट्ठ चउत्थं, संवच्छरचाउमासपक्खेसु " इत्याद्यागमविरोधः । यत्र च चतुर्दशी गृहीता न तत्र पाक्षिकं, यत्र च पाक्षिकं न तत्र चतुर्दशी । तथाहि—" अट्ठमि चउद्दसीसु उववासकरणं " इति पाक्षिकचूर्णौ । " सो अ अट्ठमि चउद्दसीसु उववासं करेइ " इत्यावश्यकचूर्णौ । चउत्थछट्ठट्ठमकरणे अट्ठमिपक्खचउमासवरिसे अ त्ति " व्यवहारभाष्यपीठे । " अट्ठमिचउद्दसीनाणपंचमीचाउमास इत्यादि " महानिशीथे । व्यवहारषष्ठोद्देशके च—" पक्खस्स अट्ठमी खलुमासस्स य पक्खिअं मुणेयव्वं " इत्यादि व्याख्यायां वृत्तौ चूर्णौ पाक्षिकशब्देन चतुर्दश्येव व्याख्याता। तदेवं निश्चिनुमः , पाक्षिकं चतुर्दश्यामेव । चातुर्मासिकसांवत्सरिके तु पूर्वं पूर्णिमापञ्चम्योः क्रियमाणे अपि श्रीकालिकाचार्याचरणातश्चतुर्दशीचतुर्थ्योः क्रियेते । प्रामाणिकं चैतत्सर्वसंमतत्वात् । उक्तं च कल्पभाष्यादौ—" असढेण समाइन्नं, जं कत्थइ केणई असावज्जं । न निवारिअमन्नेहिं, बहुमणुमयमेअमायरिअं ॥ १ ॥ " तीर्थोद्गारादावपि—" सालाहणेण रन्ना, संघाएसेण कारिओ भयवं । पज्जोसवणचउत्थी, चाउम्मासं चउदसीए ॥ १ ॥ चउमासपडिकमणं, पक्खिअदिवसंमि चउविहो संघो । नवसयतेणउएहिं, आयरणं तं पमाणंति ॥ २ ॥ " अत्र चाधिकविशेषार्थिना पूज्यश्रीकुलमंडनसूरिप्रणीतविचारामृतसङ्ग्रहोऽवगाहनीयः । प्रतिक्रमणविधिश्च योगशास्त्रवृत्त्यन्तर्गताभ्यश्चिरन्तनाचार्यप्रणीताभ्य एताभ्यो गाथाभ्योऽवसेयः । " पंचविहायारविसुद्धिहेउमिह साहु सावगो वावि । पडिकमणं सह गुरुणा, गुरुविरहे कुणइ एक्कोवि ॥ १ ॥ वंदित्तु चेइआइं, दाउं चउराइए खमासमणे । भूनिहिअ सिरो सयलाइआरमिच्छोकडं देइ ॥ २ ॥ सामइअपुव्वमिच्छामिठाइअं (उं) काउसग्गमिच्चाइ । सुत्तं भणिअ पलंबिअ, भुअकुप्परधरिअपहिरणओ ॥ ३ ॥ घोडगमाईदोसेहिं विरहिअं तो करेइ उस्सग्गं । नाहि अहो जाणुड्ढं, चउरंगुलठइअकडिपट्टो ॥ ४ ॥ तत्थ य धरेइ हिअए, जहक्कमं दिणकए अईआरे । पारेत्तु णमोक्कारेण पढइ चउवीसथयदंडं ॥ ५ ॥ संडासगे पमज्जिअ, उवविसिअ अलग्गविअयबाहुजुओ । मुहणंतगं च कायं च पेहए पंचवीसइहा ॥ ६ ॥ उठिअट्ठिओ सविणयं, विहिणा गुरुणो करेइ किइकम्मं । बत्तीसदोसरहिअं, पणवीसावस्सगविसुद्धं ॥ ७ ॥ अह संमम्मवणयंगो करजुअविहिधरिअपुत्तिरयहरणो । परिचिंतइ अइआरे, जहक्कमं गुरुपुरो विअडे ॥ ८ ॥ अह उववेसित्तु सुत्तं सामाइअमाइअं पढिअ पयओ । अब्भुट्ठिओम्हि इच्चाइ, पढइ दुहओ ठिओ विहिणा ॥ ९ ॥ दाऊण वंदणं तो, पणगाइसु जइसु खामए तिन्नि । किइकम्मं करिआयरिअमाइगाहातिगं पढए ॥ १० ॥ इअ सामाइअउस्सग्गसुत्तमुच्चरिअ काउस्सग्गठिओ । चिंतइ उज्जोअदुगं, चरित्त अइआरसुद्धिकए ॥ ११ ॥ विहिणा पारिअ सम्मत्तसुद्धिहेउं च पढइ उज्जोअं । तह सव्वलोअअरहंतचेइआराहणुस्सग्गं ॥ १२ ॥ काउं उज्जोअगरं, चिंतिय पारेइ सुद्धसम्मत्तो । पुक्खरवरदीवड्ढं, कड्ढइ सुअसोहणनिमित्तं ॥ १३ ॥ पुण पणवीसोस्सासं, उस्सग्गं कुणइ पारए विहिणा । तो सयलकुसलकिरिआफलाण सिद्धाण पढइ थयं ॥ १४ ॥ अह सुअसमिद्धिहेउं, सुअदेवीए करेइ उस्सग्गं । चिंतेइ नमोकारं, सुणइ व देई व तीइथुइं ॥ १५ ॥ एवं खेत्तसुरीए, उस्सग्गं कुणइ सुणइ देइ थुइं । पढिऊण पंचमंगलमुववेसइ पमज्ज संडासे ॥ १६ ॥ पुव्वविहिणेव पेहिअ, पुत्तिं दाऊण वंदणं गुरुणो । इच्छामो अणुसट्ठिंति भणिअ जाणूहिं तो ठाइ ॥ १७ ॥ गुरुथुइगहणेथुइतिन्निवद्धमाणक्खरस्सरा पढइ । सक्कत्थवं थवं पढिअ, कुणइ पच्छित्त उस्सग्गं ॥ १८ ॥ एवं ता देवसिअं, राइअमवि एवमेव नवरि ताहिं । पढमं दाउं मिच्छामिदुक्कडं पढइ सक्कत्थयं ॥ १९ ॥ उट्ठिअ करेइ विहिणा, उस्सग्गं चिंतए अ उज्जोअं । बीअं दंसणसुद्धीइ, चिंतए तत्थ इममेव ॥ २० ॥ तइए निसाइआरं, जहक्कमं चिंतिऊण पारेइ । सिद्धत्थयं पढित्ता, पमज्जसंडासमुववेसइ ॥ २१ ॥ पुव्वंव पुत्तिपेहणवंदणमालोअ सुत्तपढणं च । वंदण खामण वंदण गाहातिगपढणमुस्सग्गो ॥ २२ ॥ तत्थय चिंतइ संजम जोगाण न होइ जेण मे हाणी । तं पडिवज्जामि तवं छम्मासं ता न काउमलं ॥ २३ ॥ एगाइइगुणतीसूणयंपि न सहो न पंचमासमवि। एवं चउतिदुमासं, न समत्थो एगमासंपि ॥ २४ ॥ जातंपि तेरसूणं, चउतीसइमाइओ दुहाणीए । जा चउथंतो आयंबि-

ळाइजापोरिसि नमो वा ॥ २५ ॥ जं सक्कइ तं हिअए, धरेत्तु पारेत्तु पेहए पोत्तिं । दाउं वंदणमसढो, तं चिअ पच्चक्खए विहिणा ॥ २६ ॥ इच्छामो अणुसट्ठिंति भणिअ उवविसिअ पढइ तिण्णि थुई । मिउसद्देणं सक्कत्थयाइ तो चेइए वंदे ॥२७॥ अह पक्खिअं चउद्दसि, दिणंमि पुव्वं व तत्थ देवसिअं । सुत्तंतं पडिक्कमिउं, तो सम्ममिमं कमं कुणइ ॥ २८ ॥ मुहपोत्ती वंदणयं, संबुद्धा खामणं तहा लोए । वंदणपत्तेअक्खामणं च वंदणयमहसुत्तं ॥ २९ ॥ सुत्तं अब्भुट्ठाणं, उस्सग्गो पुत्तिवंदणं तह य । पज्जंति अ खामणयं, तह चउरोत्थोभ वंदणया ॥ ३० ॥ पुव्वविहिणेव सव्वं, देवसिअं वंदणाइतो कुणइ । सिज्जसुरी उस्सग्गे, भेओ संतिथयपढणे अ ॥ ३१ ॥ एवं चिअ चउमासे, वरिसे अ जहक्कमं विही णेओ । पक्खचउमासवरिसेसु नवरिनामंमि नाणत्तं ॥ ३२ ॥ तह उस्सग्गोजोआ, बारसवीसासमंगलगचत्ता । संबुद्धखामणं ति पण सत्त साहूण जहसंखं ॥ ३३ ॥ " हरिभद्रावश्यकवृत्तौ तु वन्दनकनिर्युक्तिगत चत्तारि पडिक्कमणे ' इति गाथाव्याख्यायामेवमुक्तं संबुद्धक्षमणकाविषये —" जहन्नेणवि तिन्नि देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, चाउम्मासिए संवच्छरिए वि सत्त अवस्सं " पाक्षिकसूत्रवृत्तौ प्रवचनसारोद्धारवृन्युक्तवृद्धसामाचार्यां चाप्येवमेवोक्तं । प्रतिक्रमणानुक्रमभावना पूज्यश्रीजयचन्द्रसूरिकृतग्रन्थाद् ज्ञेया । इति प्रतिक्रमणविधिः ।

तथा आशातनापरिहारादिकेन विधिना विश्रामणामुपलक्षणत्वात्सुखसंयमयात्रापृच्छादि च करोत्यर्थात् मुनीनां विशेषधर्मिष्ठश्राद्धादीनां च, विश्रामणाफलं प्राग्भवयतिपश्चशतीविश्रामणाकरणोत्थचक्र्यधिकबलबाहुबल्यादेरिव भाव्यं । इह साधुभिरुत्सर्गतः संवाधना न कारयितव्या, ' संवाहणदंतपहोअणाय ' इति वचनात् । द्वितीयपक्षे(दे)साधुभ्यः सकाशात् कारयितव्या तदभावे तथाविधश्रावकादेरपि । यद्यपि मुख्यवृत्त्या भगवन्तो महर्षयो विश्रामणां न कारयन्ति, तथापि परिणामविशुद्ध्या तद्विषये क्षमाश्रमणं ददतो निर्जरालाभो विनयश्च कृतो भवति । ततः स्वाध्यायं स्वप्रज्ञानुसारेण पूर्वाधीतदिनकृत्यादिश्रावकविध्युपदेशमालाकर्मग्रन्थादिपरावर्तनरूपं शीलाङ्गादिरथनमस्कारवलकादिगुणनरूपं वा चित्तैकाग्रताद्यर्थं करोति । शीलाङ्गरथस्त्वनया गाथया विज्ञेयः । " करणे जोए सन्ना, इंदिअ भूमाइ समणधम्मो अ । शीलंगसहस्साणं, अट्ठारसगस्स निप्फत्ति ॥१॥ " 'करणेत्ति'—करणकारणानुमतयः। 'जोएत्ति'—मनोवाक्काययोगाः। 'सन्नत्ति' आहारभयमैथुनपरिग्रहसंज्ञाः। ' इंदिअत्ति ' श्रोत्रचक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनेन्द्रियाणि । ' भूमाइत्ति '—पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिद्वित्रिचतुष्पञ्चेंद्रिया अजीवाश्च । ' समणधम्मोत्ति' " खंती मद्दव अज्जवं, मुत्ती तवे संजमे अ बोधव्वे । सच्चं सोअं आकिंचणं च बंभं च जइधम्मो ॥ १ ॥" पाठश्चैवं—" जे नो करंति मणसा, निज्जिअ आहारसन्नसोइंदी । पुढविकायारंभं खंतिजुआ ते मुणी वंदे ॥ १ ॥ " इत्यादि । एतद्व्यक्तिश्च यन्त्रकाद्विज्ञेया । श्रमणधर्मरथपाठश्चैवं—" न हणेइ सयं साहू, मणसा आहारसन्नसंवुडओ । सोइंदिअसंवरणो, पुढविजिए खंतिसंपन्नो ॥ १ ॥ " इत्यादि । एवं सामाचारीरथक्षामणारथनियमरथालोचनारथतपोरथसंसाररथधर्मरथसंयमरथादिपाठा अपि विज्ञेयाः । विस्तरभयात्तु नोक्ताः । नमस्कारवलके च पञ्चपदान्याश्रित्यैका पूर्वानुपूर्वी, एका पश्चानुपूर्वी, शेषा अष्टादशोत्तरं शतमनानुपूर्व्यः । नवपदान्याश्रित्य पुनरनानुपूर्व्यस्तिस्रो लक्षा द्वाषष्टिः सहस्रा अष्टौ शतान्यष्टसप्ततिश्च । एतत्करणभावनाव्यक्तिः पूज्यश्रीजिनकीर्त्तिसूरिपादोपज्ञसटीकश्रीपञ्चपरमेष्ठिस्तवाद्वसेया । एवं नमस्कारपरावर्त्तनेऽपि दुष्टशाकिनीव्यन्तरवैरिग्रहमहारोगादीनां सद्यो निवृत्त्यादिफलं, परत्र त्वनन्तकर्मक्षयादि । यदाहुः—" जं छम्मासिअ वरिसिअ, तवेण तिव्वेण झिज्झए पावं । नमुक्कारअणणुपुव्वीगुणणेण तयं खणद्धेण ॥ १ ॥ " शीलाङ्गरथादीनामपि गुणने मनोवाक्कायैकाग्र्येण त्रिविधमपि ध्यानं स्यात्तथा चागमः—" भंगिअसुअं गुणंतो, वट्टइ तिविहे वि झाणंमीति " एवं स्वाध्यायकरणे स्वपरयोः कर्मक्षयप्रतिबोधादयोऽनेके गुणा धर्मदासश्राद्धस्येव । स हि प्रत्यहं सायं प्रतिक्रम्य स्वाध्यायं करोति, अन्यदा तेन स्वपिता सुश्राद्धोऽपि प्रकृतिक्रोधनः क्रोधत्यागार्थमुपदिष्टो रुष्टः काष्ठमुद्यम्य धावन् रात्रौ स्तंभे आस्फाल्य मृतो दुष्टाहिर्जातोऽन्येद्युस्तमसि तं दष्टुमागच्छन्—" तिव्वंपि पुव्वकोडीकयंपि सुकयं मुहुत्तमित्तेण । कोहग्गहिओ हणिउं, हहा ! हवइ भवदुगे वि दुही ॥ १ ॥" इत्यादि स्वाध्यायं तत्क्रियमाणं श्रुत्वा जातिं स्मृत्वाऽनशनं प्रपाल्य सौधर्मे सुरीभूतः सुतस्य सर्वकार्येषु सान्निध्यं विदधे । धर्मदासस्य चैवमन्यदा स्वाध्यायध्यानलीनस्यैव केवलज्ञानमुत्पेदे । अतः स्वाध्यायः कार्यः । ततः सामायिकं पारयित्वा गृहं गतो धर्मं सम्यक्त्वमूलदेशविरत्यादिरूपं, सर्वकृत्येषु सर्वशक्त्या यतनाकरणादिरूपं सर्वथार्हच्चैत्यसाधर्मिकवर्जितवासस्थानकुसंसर्गवर्जनादिरूपं, नमस्कारगुणनत्रिकालचैत्यवन्दनापूजाप्रत्याख्यानाद्यभिग्रहरूपं, यथाशक्तिसप्तक्षेत्रीवित्तव्ययादिरूपं वा यथायोग्यं कथयत्युपदिशति । कलत्रपुत्रमित्रभ्रातृभृत्यभागिनीस्नुषापुत्रीपौत्रपौत्रीपितृव्यभ्रातृव्यवणिक्पुत्रादिस्वजनानां पुरस्तादिति शेषः । यद्दिनकृत्यं—" सव्वन्नुणा पणीअं तु, जइ धम्मं नावगाहए । इह लोए परलोए अ, तेसिं दोसेण लिप्पई ॥ १ ॥ " जेण लोगट्ठिई एसा, जो चोरभत्तदायगो । लिप्पइ सो तस्स दोसेण, एवं धम्मे विआणह ॥ २ ॥ तम्हा हु नायतत्तेणं, सड्ढेणं तु दिणे दिणे । दव्वओ भावओ चेव, कायव्वमणुसासणं ॥ ३ ॥ "

द्रव्यतः पुत्रकलत्रदुहित्रादीनां यथायोग्यं वस्त्रादि ददाति । पोष्यपोषक इति वचनात् । भावतस्तु तेषामेव धर्मदेशनां करोति। अनुशासनं सुस्थितदुःस्थितत्वादिचिन्तनमित्यर्थः । अन्यत्राप्युक्तं—" राज्ञि राष्ट्रकृतं पापं, राज्ञः पापं पुरोहिते । भर्त्तरि स्त्रीकृतं पापं, शिष्यपापं गुरावपि ॥ १ ॥ " कलत्रपुत्रादयो हि गृहकृत्यवैयग्र्यप्रमादबहुलत्वादिना गुरुपार्श्वे धर्ममशृण्वन्तोऽप्येवं धर्मे प्रायः प्रवर्त्तन्ते । यथा धन्यश्रेष्ठिनः, स हि धन्यः पुरस्थो गुरूपदेशैः सुश्राद्धीभूतः सायं नित्यं प्रियाचतुःपुत्रादीन् प्रतिबोधयति । क्रमात् प्रिया त्रयः पुत्राश्च प्रतिबुद्धाः । तुर्यस्तु नास्तिकवत्पुण्यफलं क्वेत्यादिवादी न बुध्यते । श्रेष्ठिनः तत्प्रतिबोधार्त्तिर्भृशं । अन्यदा प्रातिवेश्मिकी सुश्राविका वृद्धा प्रान्तसमये तेन निर्यामिता, " सुरीभूतया त्वया मत्सुतः प्रतिबोध्य " इति सङ्केतिता मृता सौधर्मे सुरीभूता स्वदिव्यर्द्धिदर्शनादिना तत्सुतममूबुधत् । एवं गृहाधिपेन प्रियापुत्रादयः प्रतिबोध्याः । जात्वेवमपि यदि ते न प्रतिबुध्यन्ते, तदा गृहाधिपस्य न दोषः । यथोक्तम्—" न भवति धर्मः श्रोतुः सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ १ ॥ " इति नवमगाथार्थः ॥

पायं अबंभविरओ, समए अप्पं करेइ तो निद्दं ।
निद्दोवरमे थीतणुअसुइत्ताई विचिंतिज्जा ॥१०॥

ततो धर्मदेशनानन्तरं समये रात्रिप्रथमयामाद्यतिक्रमार्द्धरात्रादिरूपे शरीरसात्म्याद्युचितशय्यास्थानं गत्वा विधिना निद्रामल्पां करोति । कीदृशः सन् । प्रायो बाहुल्येन अब्रह्म मैथुनं तस्माद्विरतः । गृहस्थेन यावज्जीवं ब्रह्मव्रतं पालयितुमशक्तेनापि पर्वतिथ्यादिबहुदिनेषु ब्रह्मचारिणैव भाव्यं । नवयौवनवयःस्थेनापि ब्रह्मचर्यस्य महाफलत्वात् । महाभारतेऽप्युक्तं —" एकरात्र्युषितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः । न सा क्रतुसहस्रेण वक्तुं शक्या युधिष्ठिर !॥ १ ॥ " अत्र निद्रामिति विशेष्यं। अल्पामिति च विशेषणम् । सविशेषणे हि विधिनिषेधौ विशेषणमुपसङ्क्रामत इति न्यायादल्पत्वमत्र विधेयं न तु निद्रा, तस्या दर्शनावरणीयकर्मोदयेन स्वतः सिद्धत्वादप्राप्ते हि शास्त्रमर्थवदित्युक्तं प्राग् । बहुनिद्रो हि भवद्वयकृत्येभ्योऽपि परिभ्रश्येत् । तस्करवैरिधूर्त्तदुर्जनादिभ्यश्च सुलभपरिभवः स्यात् । अल्पनिद्रत्वं च महानुभावलक्षणं । यदार्षे—" थोवाहारो थोवभणिओ अ जो होइ थोवनिद्दो अ । थोवोवहिउवगरणो, तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १ ॥ "

निद्राविधिश्चायं नीतिशास्त्राद्यनुसारेण—" खट्वां जीवाकुलां ह्रस्वां भग्नां कष्टां मलीमसाम् । प्रतिपादान्वितां वह्निदारुजातां च संत्यजेत् ॥ १ ॥ " शयनासनयोः काष्ठमाचतुर्योगतः शुभम् । पञ्चादिकाष्ठयोगे तु नाशः स्वस्य कुलस्य च ॥ २ ॥ पूज्योर्ध्वस्थो न नार्द्राङ्घ्रिर्न चोत्तरापराशिराः। नानुवंशं न पादान्तं नागदन्तः स्वपेत् पुमान् ॥ ३ ॥ देवताधाम्नि वल्मीके भूरुहाणां तलेऽपि च । तथा प्रेतवने चैव सुप्यान्नापि विदिक्शिराः ॥४॥ निरोधभङ्गमाधाय परिज्ञाय तदास्पदम् । विमृश्य जलमासन्नं कृत्वा द्वारनियन्त्रणम् ॥५॥ इष्टदेवनमस्कारनष्टापमृतिभीः शुचिः । रक्षामन्त्रपवित्रायां शय्यायां पृथुताजुषि ॥ ६ ॥ सुसंवृतपरीधानः सर्वाहारविवर्जितः । वामपार्श्वे तु कुर्वीत निद्रां भद्राभिलाषुकः ॥ ७ ॥ विशेषकम् ॥ क्रोधभीशोकमद्यस्त्रीभारयानाध्वकर्मभिः । परीक्लान्तैरतीसारश्वासहिक्कादिरोगिभिः ॥ ८ ॥ वृद्धबालाबलक्षीणैस्तृट्शूलक्षतविह्वलैः। अजीर्णिप्रमुखैः कार्यो दिवास्वापोऽपि कर्हिचित् ॥९॥ युग्मम् ॥ वातोपचयरौक्ष्याभ्यां रजन्याश्चाल्पभावतः । दिवास्वापः सुखी ग्रीष्मे सोऽन्यदा श्लेष्मपित्तकृत् ॥ १० ॥ अत्यासक्त्याऽनवसरे निद्रा नैव प्रशस्यते । एषा सौख्यायुषी कालरात्रिवत् प्रणिहन्ति यत् ॥ ११ ॥ प्राक्शिरःशयने विद्या धनलाभश्च दक्षिणे । पश्चिमे प्रबला चिन्ता मृत्युर्हानिस्तथोत्तरे ॥ १२ ॥ "
आगमोक्तविधिस्त्वेवं। चैत्यवन्दनादिना देवगुरुनमस्कारकरणं। चतुर्विधाहारादिप्रत्याख्यानोच्चारणं । ग्रन्थिसहितेन सर्वव्रतसंक्षेपरूपदेशावकाशिकव्रतस्वीकरणं च । यदुक्तं दिनकृत्ये—" पाणिवहमुसादत्तं, मेहुणदिणलाभणत्थदंडं च । अंगीकयं च, मुत्तुं, सव्वं उवभोगपरिभोगं ॥ १ ॥ गिहमज्झं मुत्तूणं, दिसिगमणं मुत्तुमसगजूआई । वयकाएहिं न करे, न कारवे गंठिसहिएणं ॥ २ ॥ " ' पाणिवहत्ति ' मुक्त्वा मशकयूकादीनिति वाक्यं द्वितीयगाथोक्तं प्राणातिपातमित्यत्र संबध्यते । ततश्च प्राणातिपातमनियतमेकेन्द्रियमशकयूकादीन् मुक्त्वा आरंभजसापराधत्रसविषयं च । एवं मृषावादादत्तादानमैथुनान्यपि । तथा दिनलाभं प्रातर्विद्यमानः परिग्रहो दिनलाभश्च न नियमितः, इदानीं तु तमपि नियच्छामीत्यर्थः । अनर्थदण्डं तथाङ्गीकृतं शयनाच्छादनादि मुक्त्वा सर्वमुपभोगपरिभोगं गृहमध्यं मुक्त्वा दिशिगमनं च मनसो निरोद्धुमशक्यत्वाद्वाक्कायाभ्यां न करोमि न कारयामि च ग्रन्थिसहितेन यावन्तं कालं ग्रन्थिं न मोचयामीत्यर्थः । एवं देशावकाशिकस्वीकरणं महाफलं, महर्षिवद् भृशं निःसङ्गतादिहेतुत्वात् । तच्च वैद्यजीववानरेण यथा प्राणान्तेऽपि निर्व्यूढं निस्तुलं च तत्फलमागामिभवे प्राप्तं । तथान्येनापि विशेषफलार्थिना मुख्यवृत्त्या निर्वाह्यं । तथा निर्वोढुमशक्तौ त्वनाभोगाद्याकारचतुष्के चतुर्थाकारेण प्रदीपनादिसङ्कटे तन्मोचनेऽपि न भङ्गः । वैद्यजीववानरवृत्तान्तस्त्वस्मत्कृताचारप्रदीपग्रन्थादवधार्यः । तथा चतुःशरणप्रतिपत्तिः । सर्वजीवराशिक्षमणाष्टादशपापस्थानकव्युत्सर्जनं, दुष्कृतगर्हणं, सुकृतानुमोदनं । " जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए ।

आहारमुवहिदेहं, सव्वं तिविहेण वोसिरिअं ॥ १ ॥ " नमस्कारोच्चारपूर्वमनया गाथया त्रिः साकारानशनस्वीकरणं पञ्चनमस्कारस्मरणं च स्वापावसरे कार्यं । विविक्तायामेव च शय्यायां शयितव्यं न तु स्त्र्यादिसंसक्तायां । तथा सति सततांभ्यस्तत्वाद्विषयप्रसङ्गस्योत्कटत्वाच्च वेदोदयस्य पुनरपि तद्वासनया बाध्येत जन्तुः । यथोक्तं—" यथाग्निसन्निधानेन, लाक्षाद्रव्यं विलीयते । धीरोऽपि कृशकायोऽपि, तथा स्त्रीसन्निधौ नरः ॥ १ ॥ " ' यद्वासनायुक्तश्च शेते तद्वासनायुक्त एव लभ्यते यावन्न प्रतिबुध्यते ' इत्याप्तोपदेशः । अतः सर्वथोपशान्तमोहेन धर्मवैराग्यादिभावनाभावितेनैव च निद्रा कार्या, यथा कुस्वप्नदुःस्वप्नोपलंभादिपरिहारेण धर्ममयस्वप्नोपलंभाद्येव स्यात् । एवं निस्सङ्गताद्यात्मकत्वे सुप्तस्य परायत्तत्वादापदां बहुत्वादायुषः सोपक्रमात्कर्मगतेर्विचित्रत्वाच्च जात्वायुःसमाप्तिः स्यात्तदापि सुगतिभागेव भवेत्, ' अन्ते या मतिः सा गतिः ' इति वचनात् । कपटसंयतहतपौषधिकोदायिनृपवत् । अथोत्तरार्द्धव्याख्या—ततः परिणतायां रात्रौ निद्राया उपरमे व्यपगमे सत्यनादिभवाभ्यासरत्योल्लसद्दुर्जयकामरागजयार्थं स्त्रीतनोरशुचित्वादि विचिन्तयेत् । आदिशब्दाज्जम्बूस्वामिस्थूलभद्रादिमहार्षिसुदर्शनादिसुश्राद्धादीनां दुष्पालशीलपालनैकाग्रतां कषायादिदोषजयोपायं भवस्थितेरत्यन्तदुःस्थतां धर्म्यमनोरथांश्च विचिन्तयेत् । तत्र स्त्रीशरीरस्यापावित्र्यजुगुप्सनीयत्वादि सर्वं प्रतीतं । तदुक्तं पुज्यश्रीमुनिसुन्दरसूरिपादैरध्यात्मकल्पद्रुमे —" चर्मास्थिमज्जान्त्रवसास्रमांसामेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानाम् । स्त्रीदेहपिण्डाकृतिसंस्थितेषु, स्कंधेषु किं पश्यसि ? रम्यमात्मन् ! ॥ १ ॥ विलोक्य दूरस्थममेध्यमल्पं, जुगुप्ससे मोटितनासिकस्त्वम् । भृतेषु तैरेव विमूढ ! योषावपुष्षु तत्किं कुरुषेऽभिलाषम् ? ॥ २ ॥ अमेध्यभस्त्राबहुरन्ध्रनिर्यन्, मलाविलोद्यत्कृमिजालकीर्णा । चापल्यमायानृतवञ्चिका स्त्री, संस्कारमोहान्नरकाय भुक्ता ॥ ३ ॥ " सङ्कल्पयोनिश्च त्रैलोक्यविडंबकोऽपि सङ्कल्पत्यागे सुजय एव । तदाह—" काम ! जानामि ते रूपं, संकल्पात्किल जायसे । न त्वां सङ्कल्पयिष्यामि, न च मे त्वं भविष्यसि ॥ १ ॥ " नवपरिणीतमहेभ्यकन्याष्टकप्रतिबोधयितृनवनवतिकाञ्चनकोटिपरिहर्तृश्रीजम्बूस्वामिनः साद्धद्वादशकाञ्चनकोटीः , कोशावेश्यासक्त्या विलसितवतः सपद्यात्तश्रामण्यस्य कोशाहर्म्ये चतुर्मासीस्थितस्य श्रीस्थूलभद्रस्याभयाराज्ञीविहितविविधानुकूलप्रतिकूलोपसर्गैरपि स्वल्पमप्यक्षुब्धमनस्कसुदर्शनश्रेष्ठ्यादेश्च दृष्टान्ताः स्पष्टा एवेति न वितन्यन्ते । कषायादिदोषजयोपायस्तत्तद्दोषप्रतिपक्षसेवादिना स्यात् । तत्र क्रोधः क्षमया, मानो मार्दवेन, माया आर्जवेन, लोभः सन्तोषेण, रागो वैराग्येण, द्वेषो मैत्र्या, मोहो विवेकेन, कामः स्त्रीशरीराशौचभावनया, मत्सरः परसंपदुत्कर्षेऽपि चित्ताबाधया, विषयाः संयमेन, अशुभमनोवाक्काययोगाः गुप्तित्रयेण, प्रमादोऽप्रमादेन, अविरतिर्विरत्या च सुखेन जीयन्ते । न चेदं तक्षकशीर्षमणिग्रहणपीयूषपानाद्युपदेशवदशक्यानुष्ठानमित्याशंक्यं । मुन्यादीनां तत्तद्दोषपरिहारेण गुणैकमयत्वभवनदर्शनात् । दृढप्रहारिचिलातीपुत्ररौहिणेयादीनां ज्ञातान्यपि प्रतीतान्येवात्र । उक्तमपि—" गता ये पूज्यत्वं प्रकृतिपुरुषा एव खलु ते, जना दोषत्यागे जनयत समुत्साहमतुलम् । न साधूनां क्षेत्रं न च भवति नैसर्गिकमिदं, गुणान् यो यो धत्ते स स भवति साधुर्भजत तान् ॥ १ ॥ हंहो ! स्निग्धसखे ! विवेक ! बहुभिः प्राप्तोऽसि पुण्यैर्मया, गन्तव्यं कतिचिद्दिनानि भवता नास्मत्सकाशात् क्वचित् । त्वत्सङ्गेन करोमि जन्ममरणोच्छेदं गृहीतत्वरः , को जानाति पुनस्त्वया सह मम स्याद्वा न वा सङ्गमः ? ॥ २ ॥ गुणेषु यत्नसाध्येषु यत्ने चात्मनि संस्थिते । अन्योऽपि गुणिनां धुर्य इति जीवन् सहेत कः ? ॥ ३ ॥ गौरवाय गुणा एव न तु ज्ञातेयडम्बरः । वानेयं गृह्यते पुष्पमङ्गजस्त्यज्यते मलः ॥ ४॥ गुणैरेव महत्त्वं स्यान्नाङ्गेन वयसापि वा । दलेषु केतकीनां हि लघीयस्सु सुगन्धिता ॥ ५ ॥ " कषायाद्युत्पत्तिनिमित्तद्रव्यक्षेत्रादिवस्तुपरित्यागेनापि तत्तद्दोषपरित्यागः स्यात् । उक्तं च—" तं वत्थुं मुत्तव्वं, जं पइ उप्पज्जए कसायग्गी । तं वत्थुं घेत्तव्वं, जत्थोवसमो कसायाणं ॥ १ ॥ " श्रूयतेऽपि चण्डरुद्राचार्यः प्रकृतिक्रोधनः क्रोधोत्पत्तिपरित्यागाय शिष्येभ्यः पृथगेव स्थितयादि चक्रे । भवस्थितेरत्यन्तदुःस्थता गतिचतुष्केऽपि प्रायो दुःखप्राचुर्यानुभवाद्भावनीया । तत्र नारकतिरश्चां दुःखैकबाहुल्यं प्रतीतं । आह च—" सत्तसु खित्तजवियणा, अन्नुन्नकयावि पहरणेहिं विणा । पहरणकयावि पंचसु तिसु परमाहम्मिअकयावि ॥ १ ॥ अच्छिनिमीलणमित्तं, नत्थि सुहं दुक्खमेव अणुबद्धं । नरए नेरइयाणं, अहोनिसं पच्चमाणाणं ॥ २ ॥ जं नरए नेरइआ, दुक्खं पावंति गोअमा ! तिक्खं । तं पुण निगोअमज्झे, अणंतगुणियं मुणेअव्वं ॥ ३ ॥ तिरिआकसंकुसारा । " इत्यादि । मानुष्यकेऽपि गर्भजन्मजरामरणविविधार्त्तिव्याधिदौस्थ्याद्युपद्रवैर्दुःखितैव । देवत्वेऽपि च्यवनदास्यपराभवेर्ष्यादिभिः । ऊचे च—" सूईहिं अग्गिवण्णाहिं, संभिण्णस्स निरंतरं । जारिसं गोअमा दुक्खं, गब्भेअट्ठगुणं तओ ॥ १ ॥ गब्भाओनीहरंतस्स, जोणीजंतनिपीलणे । सयसाहस्सिअं दुक्खं, कोडाकोडिगुणं पि वा ॥ २ ॥ चारगनिरोहवहबंधरोगधणहरणमरणवसणाइं । मणसंतावो अयसो, विग्गोवणया य माणुस्से ॥ ३ ॥ चिंतासंतावेहि अ, दारिद्दरुआहिं दुप्पउत्ताहिं । लद्धूण वि माणुस्सं, मरंति केई सुनिव्विन्ना ॥ ४ ॥ ईसाविसायमयकोहमायलोभेहिं एवमाईहिं । देवा वि समभिभूआ, तेसिं कत्तो सुहं नाम ॥ ५ ॥ इत्यादि । धर्म्यमनोरथभावनां चैवमभ्यधुः—" सावयघरंमि वरहुज्ज, चेडओ नाणदंसणसमेओ । मिच्छत्तमोहिअमई, मा राया चक्कवट्टी वि ॥ १ ॥ कइआ संविग्गाणं, गीअत्थाणं गुरूण पयमूले । सयणाइसंगरहिओ, पव्वज्जं संपवज्जिस्सं ॥ २ ॥

भयभेरवनिकंपो, सुसाणमाईसु विहिअउस्सग्गो । तवतणुअंगो कइआ, उत्तमचरिअं चरिस्सामि ॥ ३ ॥ " इत्यादि । इति दशमगाथार्थः ॥ इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुन्दरसूरि—श्रीमुनिसुन्दरसूरि—श्रीजयचन्द्रसूरि—श्रीभुवनसुन्दरसूरिशिष्य-श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां विधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ रात्रिकृत्यप्रकाशको द्वितीयः प्रकाशः ॥

॥ श्राद्धविधिवृत्तौ द्वितीयः प्रकाशः समाप्तः ॥

॥ अर्हम् ॥

अथ तृतीयः प्रकाशः ।

उक्तं रात्रिकृत्यमथ पर्वकृत्यमाह—

पव्वेसु पोसहाई, बंभअणारंभतवविसेसाई । आसो अ चित्तअट्ठाहिअपमुहेसु विसेसेणं ॥ ११ ॥

व्याख्या—पर्वस्वष्टमीचतुर्दश्यादिष्वागमोक्तेषु 'पोषं पुष्टिं प्रस्तावाद्धर्मस्य धत्ते इति पोषधः' तद्व्रतादि श्राद्धेनावश्यं कार्यमिति शेषः । यदागमः—" सव्वेसु कालपव्वेसु, पसत्थो जिणमए हवइ जोगो । अट्ठमिचउद्दसीसु अ, नियमेण हविज्ज पोसहिओ ॥ १ ॥" आदिशब्दाद्वपुरपाटवादिपुष्टालंबनैः पोषधस्य कर्तुमशक्यत्वे द्विष्प्रतिक्रमणबहुबहुसामायिककरणबहुसंक्षेपरूपदेशावकाशिकव्रतस्वीकरणादि कार्यं । तथा पर्वसु ब्रह्मचर्यमनारंभ आरंभवर्जनं तपोविशेषः प्राक् क्रियमाणतपसोऽधिकं यथाशक्त्युपवासादि तपः । आदिशब्दात् स्नात्रचैत्यपरिपाटीकरणसर्वसाधुनमस्करणसुपात्रदानादिना प्राक् क्रियमाणदेवगुरुपूजादानादिभ्यो विशिष्य धर्मानुष्ठानं तत्तत्कार्यं । यतः—" जइ सव्वेसु दिणेसु, पालह किरिअं तओ हवइ लट्ठं । जइ पुण तहा न सकह, तहवि हु पालिज्ज पव्वदिणं ॥ १ ॥ " यथा विजयदशमीदीपोत्सवाक्षयतृतीयाद्यैहिकपर्वसु भोजननेपथ्यादौ विशिष्य यत्यते, तथा धर्मपर्वसु धर्मेऽपि । बाह्यलोका अप्येकादश्यमावास्यादिपर्वसु कियदारंभवर्जनोपवासादिकं संक्रान्तिग्रहणादिपर्वसु सर्वशक्त्या महादानादिकं च कुर्वन्ति । ततः श्राद्धेन पर्वदिनाः सर्वे विशिष्य पालनीयाः । पर्वाणि चैवमूचुः । " अट्ठमिचाउद्दसिपुण्णिमा य, तह मावसा हवइ पव्वं । मासंमि पव्वछक्कं, तिन्नि अ पव्वाइं पक्खंमि ॥ १ ॥ " तथा । " बीआ पंचमि अट्ठमि, एगारसि चउदसी पण तिहीओ । एआओ सुअतिहीओ, गोअमगणहारिणा भणिआ ॥२॥ बीआ दुविहे धम्मे, पंचमि नाणेसु अट्ठमी कम्मे । एगारसि अंगाणं, चउद्दसी चउदपुव्वाणं ॥ ३ ॥ " एवं पञ्चपर्वी पूर्णिमावास्याभ्यां सह षट्पर्वी च प्रतिपक्षमुत्कृष्टतः स्यात् । वर्षमध्ये त्वष्टाहिकाचतुर्मासकादीन्यनेकानि पर्वाणि । आरंभवर्जनं सर्वथा कर्तुमशक्तेनापि स्वल्पस्वल्पतरारंभेण पर्वसु भाव्यं । सचित्ताहारश्च जीवहिंसात्मकतया महानेवारंभः, ततोऽनारंभेति पदेन पर्वसु सर्वसचित्ताहारपरिहारोऽपि कार्यतया ज्ञेयः ।—" आहारनिमित्तेणं, मच्छा गच्छंति सत्तमिं पुढविं । सचित्तो आहारो, न खमो मणसा वि पत्थेउं ॥ १ ॥ " इति वचनान्नित्यं सचित्ताहारः श्राद्धेन परिहार्यो मुख्यवृत्त्या । जातु तथा कर्तुमशक्तोऽपि पर्वसु तं परिहरेत् । एवं पर्वसु स्नानशीर्षादिशोधनग्रथनवस्त्रादिधावनरञ्जनशकटहलादिखेटनमूढकादिबन्धनयन्त्रादिवाहनदलनकण्डनपेषणपत्रपुष्पफलादित्रोटनसचित्तखटीवर्णिकादिमर्दनधान्यादिलवनलिंपनमृदादिखननगृहादिनिष्पादनाद्यारंभः सर्वोऽपि यथाशक्ति परिहार्यः । निजकुटुंबनिर्वाहस्यान्यथा कर्तुमशक्तौ पर्वस्वपि गृहिणः कियानारंभः स्यात् । सचित्ताहारपरिहारस्तु स्वायत्तत्वादिना सुकरतया करणीय एव । गाढमान्द्यादिना सर्वसचित्तानि त्यक्तुमशक्तस्तु नामग्राहमेकादिसचित्तमुत्कलीकरणपूर्वं शेषनिःशेषसचित्तानि नियमयेत् । तथा आश्विनाष्टाहिकाचैत्राष्टाहिकाप्रमुखेषु पर्वसु विशेषेण पूर्वोक्तविधिर्विधेयः । प्रमुखशब्देन चतुर्मासकवार्षिकाद्यष्टाहिकाचतुर्मासकत्रयसांवत्सरपर्वादिसङ्ग्रहः । उक्तं च—"संवच्छरचाउम्मासिएसु, अट्ठाहिआसु अ तिहीसु ।

सव्वायरेण लग्गइ, जिणवरपूआतवगुणेसु ॥ १ ॥" अत्र गुणा ब्रह्मव्रतादयः । अष्टाहिकासु चैत्राश्विनाष्टाहिके शाश्वत्यौ, तयोर्वैमानिकदेवा अपि नन्दीश्वरादिषु तीर्थयात्राद्युत्सवान् कुर्वन्ति । यदाहुः—" दो सासयजत्ताओ, तत्थेगा होइ चित्तमासंमि । अट्ठाहिआइमहिमा, बीआ पुण अस्सिणे मासे ॥ १ ॥ एआउ दोवि सासय, जत्ताउ करंति सव्वदेवावि । नंदीसरंमि खयरा, नरा य नियएसु ठाणेसु ॥ २ ॥ तह चउमासिअतिअगं, पज्जोसवणा य तह य इअछक्कं। जिणजम्मदिक्खकेवलनिव्वाणाइसु असासइआ ॥ ३ ॥" जीवाभिगमे त्वेवमुक्तं " तत्थणं बहवे भवणवइवाणमंतरजोइसवेमाणिया देवा तिहिं चउमासिएहिं पज्जोसवणाए अ अट्ठाहिआओ महामहिमाओ करिंतित्ति । " तिथिश्च प्रातः प्रत्याख्यानवेलायां यः स्यात् स प्रमाणं । सूर्योदयानुसारेणैव लोकेऽपि दिवसादिव्यवहारात् । आहुरपि—" चाउम्मासिअवरिसे, पक्खिअपंचट्ठमीसु नायव्वा । ताओ तिहिओ जासिं, उदेइ सूरो न अण्णाओ ॥ १ ॥ पूआ पच्चक्खाणं, पडिकमणं तहय निअमगहणं च । जीए उदेइ सूरो, तीइ तिहीए उ कायव्वं ॥ २ ॥ उदयंमि जा तिही, सा पमाणमिअरीइ कीरमाणीए । आणाभंगणवत्थामिच्छत्त विराहणं पावे ॥ ३ ॥" पाराशरस्मृत्यादावपि—" आदित्योदयवेलायां, या स्तोकापि तिथिर्भवेत् । सा संपूर्णेति मन्तव्या, प्रभूता नोदयं विना ॥ १ ॥" उमास्वातिवचःप्रघोषश्चैवं श्रूयते—" क्षये पूर्वा तिथिः कार्या, वृद्धौ कार्या तथोत्तरा । श्रीवीरज्ञाननिर्वाणं, कार्यं लोकानुगैरिह ॥ १ ॥" अर्हतां जन्मादिपञ्चकल्याणकदिना अपि पर्वतिथित्वेन विज्ञेयाः, द्वित्र्यादिकल्याणकदिनाश्च विशिष्य। श्रूयते हि कृष्णमहाराजेन सर्वपर्वदिनान्याराधयितुमशक्तेन 'वर्षमध्ये स्वामिन्नुत्कृष्टं पर्वदिनमाराध्यं किन्नाम'? इति श्रीनेमी पृष्टः प्राह, " महाभाग ! मार्गशीर्षशुक्लैकादशी जिनेन्द्रपञ्चकल्याणकी पवित्रिता । अस्यां पञ्चपञ्चभरतैरावतक्षेत्रकल्याणकानां मीलने पञ्चाशत् कल्याणकानि स्युः" । ततः कृष्णेन मौनपौषधोपवासादिना तद्दिनमाराद्धं । ततः प्रभृति 'यथा राजा तथा प्रजा' इत्येकादशी सर्वजनेष्वाराध्यतया प्रसिद्धिं प्राप । पर्वतिथिपालनं च महाफलं शुभायुर्बन्धहेतुत्वादिना । यदागमः—" भयवं ! बीअपमुहासु पंचसु तिहीसु विहिअं धम्माणुट्ठाणं किं फलं होइ ? गोयमा ! बहुफलं होइ । जम्हा एआसु तिहीसु पाएणं जीवो परभवाउअं समज्जिणइ, तम्हा तवोविहाणाइधम्माणुट्ठाणं कायव्वं । जम्हा सुहाउअं समज्जिणइत्ति" । आयुषि बद्धे तु दृढधर्माराधनेऽपि बद्धायुर्न टलति । यथा श्रेणिकनृपस्य क्षायिकसम्यक्त्वसंभवेऽपि प्राक् सगर्भमृगीघाते पृथग् गर्भपाते स्वस्कन्धाभिमुखमीक्षणे निबद्धं नरकायुः। परसमयेऽपि पर्वसु स्नानमैथुनादि निषिद्धं। यदुक्तं विष्णुपुराणे—" चतुर्दश्यष्टमी चैव, अमावास्या च पूर्णिमा । पर्वाण्येतानि राजेन्द्र ! रविसङ्क्रान्तिरेव च ॥ १ ॥ तैलस्त्रीमांससंभोगी, पर्वस्वेतेषु वै पुमान् । विण्मूत्रभोजनं नाम प्रयाति नरकं मृतः ॥ २ ॥ मनुस्मृतावपि—अमावास्यामष्टमीं च, पौर्णमासीं चतुर्दशीम् । ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विजः ॥ ३ ॥" अतः पर्वावसरे सर्वशक्त्या धर्मे यतनीयं । अवसरे हि धर्मकृत्यं कृतं स्वल्पमप्यनल्पफलं पानभोजनादिवत् । यद्वैद्यकशास्त्रं—" शरदि यज्जलं पीतं, यद् भुक्तं पौषमाघयोः। ज्येष्ठाषाढे च यत्सुप्तं, तेन जीवन्ति मानवाः ॥ १ ॥ वर्षासु लवणममृतं, शरदि जलं गोपयश्च हेमन्ते । शिशिरे चामलकरसो घृतं वसन्ते गुडश्चान्ते ॥ २ ॥" पर्वमहिम्ना च प्रायो निर्धर्मिणामपि धर्मे, निर्दयानामपि दयायां, अविरतानामपि विरतौ, कृपणानामपि धनव्यये, कुशीलानामपि शीले, निस्तपसामपि तपसि मतिर्भवति । दृश्यते चैतत्सर्वदर्शनेष्वपि संप्रत्यपि । तदाह—" सो जयउ जेण विहिआ, संवच्छरचाउम्मासियसुपव्वा । निद्धंधसाणवि हवइ, जेसि पभावाओ धम्ममई ॥ १ ॥" ततः पर्वसु पौषधादि कार्यमेव । तत्र पौषधचातुर्विध्यादिस्वरूपं अर्थदीपिकायामुक्तमित्यत्र नोच्यते । पौषधं च त्रेधा, अहोरात्र—दिवस—रात्रिपौषधभेदात् । तत्रायमहोरात्रपौषधविधिः । —" इह जम्मि दिणे सावओ पोसहं लेइ, तंमि दिणे घरवावारं वज्जिअ पोसहसालाए गहिअपोसहजुग्गोवगरणो पोसहसालं साहुसमीवे वा गच्छइ । तओ अंगपडिलेहणं करिअ उच्चारपासवणथंडिले पडिलेहिअ गुरुसमीवे नवकारपुव्वं वा ठवणायरियं ठावित्ता इरियं पडिक्कमिअ खमासमणेण वंदिअ पोसहमुहपत्तिं पडिलेहेइ । तओ खमासमणं दाउं उद्धट्ठिओ भणइ । इच्छाकारेण संदिसह भगवन् पोसहं संदि(दे)सावेमि । बीएण पोसहं ठावेमित्ति भणिअ नमुक्कारपुव्वं पोसहमुच्चारेइ । करेमि भंते पोसहं आहारपोसहं सव्वओ देसओ वा, सरीरसक्कारपोसहं सव्वओ, बंभचेरपोसहं सव्वओ, अव्वावारपोसहं सव्वओ, चउव्विहे पोसहे ठामि, जाव अहोरत्तं पज्जुवासामि, दुविहं तिविहेणं, मणेणं, वायाए, काएणं, न करेमि न कारवेमि, तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । एवं पुत्तिपेहणपुव्वं खमासमणदुगेण सामाइयं करिय, पुणो खमासमणदुगेण जइ वासारत्तो तो कट्ठासणगं, सेसट्ठमासेसु पाउंछणगं संदिसाविअ खमासमणदुगेण सज्झायं करेइ । तओ पडिक्कमणं करिअ खमासमणदुगेण बहुवेलं संदिसाविअ खमासमणपुव्वं पडिलेहणं करेमित्ति भणिअ, मुहपुत्तिं पाउंछणगं परिहरणगं च पेहिअ, साविआ पुण पुत्ती पाउंछणमुत्तरीअं कंचुगं साडिअं च पेहिअ खमासमणं दाउं भणइ । इच्छकारी भगवन् पडिलेहणा पडिलेहावओ । तओ 'इच्छं' भणिअ ठवणायरिअं पेहिअ, ठविअ खमासमणपुव्वं उवहिमुहपत्तिं पेहिअ, खमासमणदुगेण संदिसाविअ वत्थकंबलाइ पडिलेहेइ । तओ पोसहसालं पमज्जिअ कज्जयं उद्धरिअ परिठविअ इरिअं पडिक्कमिअ गमणागमणमालोइअ खमासमणपुव्वं मंडलीइ साहुव्व सज्झायं क-

रेइ । तओ पढइ गुणइ पुत्थयं वा वाएइ जाव पउणा पोरिसी । तओ खमासमणपुव्वं पुत्तिं पेहिअ तहेव सज्झायइ जाव कालवेला । जइ देवा वंदिअव्वा हुंति, तो आवस्सियापुव्वं चेइअहरे गंतुं देवे वंदेइ । जइ पारणइत्तो तो पच्चक्खाणे पुन्ने खमासमणपुव्वं पुत्तिं पेहिअ खमासमणं दाउं भणइ । पारावहं पोरिसी पुरिमड्ढी वा चउहाहारकओ तिहाहारकओ वा आसि । निव्विएणं आयंबिलेणं एगासणेणं पाणाहारेण वा जा काइ वेला तीए । तओ देवे वंदिअ, सज्झायं करिअ, गेहे गंतुं जइ हत्थसयाओ बाहिं तो इरिअं पडिक्कमिअ, आगमणमालोइअ, जहासंभवं अतिहिसंविभागवयं फासिअ, निच्चलासणे उवविसिअ, हत्थपाए मुहं च पेहित्ता, नमुक्कारं भणिअ, फासुअमरत्तदुट्ठो जेमेइ । पोसहसालाए वा पुव्वसंदिट्ठनिअसयणेहिं आणिअं । नो भिक्खं हिंडइ । तओ पोसहसालाए गंतुं इरिअं पडिक्कमिअ, देवे वंदिअ, वंदणं दाउं तिहाहारस्स चउहाहारस्स वा पच्चक्खाइ । जइ सरीरचिंताए अट्ठो तो आवस्सिअं करिअ, साहुव्व उवउत्तो निज्जीवे थंडिले गंतुं विहिणा उच्चारपासवणं वोसिरिअ, सोअं करिअ, पोसहसालाए आगंतुं इरिअं पडिक्कमिअ, खमासमणपुव्वं भणइ, इच्छाकारेण संदिसह भगवन्, गमणागमणं आलोउं ? । 'इच्छं' वसतिहुंता आवसीकरिअवरदक्खिणादिसि जाइअ, दिसालोअं करिअ, अणुजाणह 'जस्सुग्गाहु त्ति' भणिअ, संडासए थंडिलं च पमज्जिअ, उच्चारपासवणं वोसिरीअ, निसीहिअं करिअ, पोसहसालाए पविट्ठा, आवंतजंत्तेहिं जं खंडिअं, जं विराहिअं तस्स मिच्छामि दुक्कडं । तओ सज्झायं करेइ । जाव पच्छिमपहरो । तओ

---

१ 'चउहारकओ' इत्यपि । २ 'तिहारकओ' इत्यपि पाठः क्वचित् ।

खमासमणेण पडिलेहणं करेमि । बिइएण 'पोसहसालं पमज्जेमि त्ति' भणिअ, सावओ पुत्तिं पाउंछणं पहिरणं च पेहेइ । साविआ पुण पुत्तिं पाउंछणं साडिअं कंचुगमुत्तरिअं च पेहेइ । तओ ठवणायरिअं, पेहिअ पोसहसालं पमज्जिअ, खमासमणेण उवहिमुहपत्तिं पेहिअ, खमासमणेण मंडलीए जाणुट्ठिओ सज्झायं करिय, वंदणं दाउं पच्चक्खाणं करिअ, खमासमणदुगेण उवहिं संदिसाविअ, वत्थकंबलाइं पेहिअ, जो अभत्तट्ठी सो सव्वोवहिं अंते पहिरणं । साविआ गोसेव्व उवहिं पेहेइ । कालवेलाए पुण खमासमणपुव्वं सिज्जाए अंतो बहिं च बारस बारस काइअ उच्चारभूमीओ पेहेइ । तओ पडिक्कमणं करिअ, सइ संभवे साहूणं विस्सामणा खमासमणं दाउं सज्झायं करेइ । जावपोरिसी । तओ खमासमणपुव्वं इच्छाकारेण संदिसह भगवन् बहुपडिपुन्ना पोरिसि राईसंथारए ठामि । तओ देवे वंदिअ, सरीरचिंतं सोहिअ, सव्वं बाहिरुवहिं पेहिअ, जाणुवरिं संथारुत्तरपट्टं मेलिअ, जओ पाए तओ भूमिं पमज्जिअ, सणियं संथरइ । तओ वामपाएण संथारं संघट्टिअ, पुत्तिं पेहिअ, निसीही ३ नमो खमासमणाणं अणुजाणह जिट्ठज्जात्ति भणंतो संथारए उवविसिअ, नमुक्कारंतरिअं तिन्निवारे सामाइअं कड्ढिअ,—"अणुजाणह परमगुरू, गुरुगुणरयणेहिं भूसिअसरीरा । बहुपडिपुन्ना पोरिसि, राईसंथारए ठामि ॥ १ ॥ अणुजाणह संथारं, बाहुवहाणेण वामपासेणं । कुक्कुडिपायपसारण, अंतरं तु पमज्जए भूमिं ॥ २ ॥ संकोइय संडासं, उव्वट्टंते अ कायपडिलेहा । दव्वाइउवओगं, ऊसासानिरुंभणालोए ॥३॥ जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए । आहारमुवहिदेहं, सव्वं तिविहेण वोसिरिअं ॥ ४ ॥" चत्तारि मंगलमिच्चाइभावणं भाविअ, नमुक्कारं सुमरंतो रओहरणाइणा शरीरगं संथारगमु(स्सु)वरिं पमज्जिअ, वामपासेण बाहुवहाणेण सुअइ । जइ सरीरचिंताए अट्ठो तो संथारयं अन्नेण संघट्टाविअ, आवस्सिअं करिअ, पुव्वपेहिअ,थंडिले काइअं वोसिरिअ, इरिअं पडिक्कमिअ, गमणागमणमालोइअ, जहन्नेण वि तिन्निगाहाओ सज्झाइअ, नमुक्कारं सुमरंतो तहेव सुअइ । पच्छिम जामे पडिबुद्धो इरिअं पडिक्कमिअ, कुसुमिणदुसुमिणकाउस्सग्गं चिइवंदणं च काउं, आयरिआई वंदिअ, सज्झायं करेइ । जाव पडिक्कमणवेला, तओ पुव्वं व पडिक्कमणाइ जाव मंडलीए सज्झायं करिअ, जइ पोसहं पारिउकामो तो खमासमणेणं इच्छाकारेण संदिसह मुहपत्तिअं पडिलेहेमि । गुरू भणइ, 'पडिलेह(हेह) । तओ पुत्तिं पेहिअ, खमासमणेण भणइ । इच्छाकारेण संदिसह भगवन् पोसह पारउं, ? गुरू भणइ, पुणोवि कायव्वं' । बीएण भणइ, पोसहं पारिअं । गुरू भणइ, 'आयरो न मुत्तव्वो' । तओ उद्धट्ठिओ नमुक्कारं भणिअ, जाणुट्ठिओ भूमिट्ठिआसिरो भणइ । "सागरचंदो कामो, चंदवडिंसो सुदंसणो धन्नो । जेसिं पोसहपडिमा, अखंडिआ जीविअंते वि ॥ १ ॥ धन्ना सलाहणिज्जा, सुलसा आणंद कामदेवा य । जेसि पसंसइ भयवं, दढव्वयत्तं महावीरो ॥ २ ॥" पोसहु विधिइं लिअं, विधिइं पारिअं, विधि करतां जइ कांइ अविधि खंडन विराधन मनि वचनि काइं करी तस्स मिच्छामि दुक्कडं । एवं सामाइयंपि । नवरं—"सामाइअवयजुत्तो, जाव मणे होइ नियमसंजुत्तो । छिंदइ असुहं कम्मं, सामाइय ज(जि)त्तिआवारा ॥ १ ॥ छउमत्थो मूढमणो, कित्तिअमित्तं च संभरइ जीवो । जं च न सुमरामि अहं, मिच्छामि(मे)दुक्कडं तस्स ॥ २ ॥ सामाइअपोसहसंठिअस्स जीवस्स जाइ जो कालो । सो सफलो बोधव्वो, सेसो संसारफलहेऊ ॥ ३ ॥" तओ सामाइकविधिं लिअं इच्चाइ भणइ । एवं दिवसपोसहंपि । नवरं, जाव दिवसं पज्जुवासामित्ति भन्नइ । देवासिआइ पडिक्कमणे कए पारेउं कप्पइ । रत्तिपोसहंपि एवं । नवरं—मज्झन्हाओ परओ जाव दिवसस्स अंतो मुहुत्तो ताव घिप्पइ । तहा दिवससेसं रत्तिं प-

ज्जुवासामित्ति भवइ। पोसहपारणए साहुसंभवे निअमा अतिहिसंविभागवयं फासिअ, पारेअव्वं। इति पोषधविधिः॥"

एवं पौषधादिना पर्वदिनमाराध्यं। अत्र ज्ञातमित्थं। धन्यपुरे धनेश्वरः श्रेष्ठी, धनश्रीः पत्नी, धनसारः सुतः। श्रेष्ठी परमार्हतः सकुटुंबः प्रतिपक्षं षट्पर्वी विशेषारंभवर्जनादिना, प्रतिमासं षट्पर्वी च, 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुन्निमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं पालेमाणा' इति पञ्चमाङ्गे तुङ्गिकानगरीश्राद्धवर्णने प्रोक्तत्वात्, पौषधादिना यथाविधि पालयति। अन्यदाष्टमीपौषधे श्रेष्ठी निशि शून्यगृहे प्रतिमास्थः शक्रेण धर्मदार्ढ्ये प्रशंसितो मिथ्यादृक्सुरेण परीक्षितः। प्रथमं मित्ररूपेण स्वर्णकोटिनिधिग्रहणानुमत्यर्थमर्त्यर्थं पृष्टस्ततः पत्नीरूपेणालिङ्गनादिनाप्यत्यर्थं कदर्थितः। ततो निशीथेऽपि प्रातस्त्यप्रभाप्रभाकरोद्गमातपादिदर्शनपूर्वं पौषधपारणाद्यर्थं प्रियापुत्रादितत्तदुक्तिश्रावणादिभिरपि स्वाध्यायस्मरणानुसारेण निशीथं जानन्नभ्रान्तः। ततः पिशाचरूपेण कृत्योत्पाटनघातोच्छालनशिलास्फालनाब्धिमध्यक्षेपादिप्रतिकूलोपसर्गैः प्राणान्तिकैरपि न क्षुब्धः। यतः—"दिग्गजकूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम्। प्रतिपन्नममलमनसां, न चलति पुंसां युगान्तेऽपि॥१॥" ततस्तुष्टोऽस्मीष्टं याचस्वेति तेनोक्तोऽपि ध्यानान्तरं न दधौ। ततस्तेनातितुष्टेनासङ्ख्यकोटिरैरत्नवृष्ट्यादिमहिमा तद्गृहे चक्रे। तन्महिम्नानेके जनाः पर्वपालने सादरा जज्ञिरे। विशिष्य च राज्ञः प्रसादाचित्ता एको रजकस्तैलिकः कौटुंबिकश्च षट्पर्व्यां स्वस्वारंभवर्जिनः, तांश्च श्रेष्ठी नव्यसाधर्मिकत्वेन पारणे सहभोजनपरिधापनयथाविलोक्यमाननिरर्गलद्रविणार्पणादिना भृशं सन्मानयति। यतः—"न य तं करेइ माया, नेव पिआ नेव बंधुवग्गो अ। जं वच्छलं साहम्मिआण सुस्सावगो कुणइ॥१॥" तत्परिचयात् तेऽपि सम्यग्दृशो बभूवुः। यतः—"सुंदरजणसंसग्गी, सीलदरिद्दंपि कुणइ सीलड्ढं। जह मेरुगिरिविलग्गं, तणंपि कणगत्तणमुवेइ॥१॥" अन्येद्युश्च कौमुदीमहो भावीन्य(त्य)द्यैव धावनीयानीत्युक्त्वा चतुर्दश्यां राज्ञो राज्ञीनां च वासांसि धावकस्य धावनायार्पितानि नृपनरैः। तेनोक्तं पर्वसु मम सकुटुंबस्य वस्त्रधावनाद्यारंभे नियमोऽस्ति तैरुक्तं "नृपाज्ञायां को नियमः? आज्ञाभङ्गे प्राणान्तिकोऽपि दण्डो भावी।" ततः स्वजनैरन्यैश्च भृशं प्रेरितोऽपि श्रेष्ठिनापि नृपदण्डे मा धर्मार्थ्यपभ्राजनाहान्यादि भूदिति 'रायाभिओगेणं' इत्याकारादियुक्तिज्ञापनेऽपि दार्ढ्यं विना किं धर्मेणेति स धावक ईदृक्सङ्कटेऽपि धावनं नानुमेने। नृपनरैर्व्युद्ग्राहितो राजापि रुष्ट आज्ञाभङ्गे प्रातः सकुटुंबोऽपि स निग्राहिष्यते इति वाग्,(अवग्) दैवान्निशि शूलव्यथया तथा व्यथितो यथा पुरेऽपि हाहाकारो जज्ञे। एवं दिनत्रयं गतं। धर्मप्रभावान्निर्व्यूढपर्वनियमः सोऽपि प्रतिपादि धावितानि, द्वितीयायां मार्गितान्यर्पितवान्। एवं गाढविलोक्यमानबहुतैलार्थं चतुर्दश्यां घाणीवाहनादेशे तेन पर्वनियमदार्ढ्योक्तौ नृपकोपे परचक्रागमनससैन्यनृपसंमुखगमनयुद्धतज्जयादिवैयग्र्येण। हालिकस्य त्वष्टमीमुहूर्त्ते नृपादिहलखेटनादेशे तथैव नृपकोपे तत्कालनिरन्तरवृष्ट्या सुखं पर्वनियमनिर्वाहोऽभूत्। एवमखण्डपर्वनियमपालनपुण्येन ते त्रयोऽपि क्रमान्मृताः। षष्ठे स्वर्गे सुराश्चतुर्दशसागरायुषो बभूवुः। श्रेष्ठी तु द्वादशे, चतुर्णां मैत्री। 'त्वया प्राग्वद्वयं प्रतिबोध्या' इति च स्वच्यवनसमये त्रिभिः श्रेष्ठिसुरः स्वीकारितः। त्रयोऽपि ततश्च्युताः पृथक् पृथग् नृपकुलेऽवतीर्णा देशाधिपाः प्रौढनृपा धीरवीरहीराख्या जज्ञिरे। तत्र धीरपुरे एकस्य श्रेष्ठिनः पर्वसु सर्वदा सर्वत्र सर्वाङ्गीणो लाभः स्यादन्यदा तु हानिरपि। तेन ज्ञानी पृष्टः प्रोचे, 'त्वया प्राग् भवे दौस्थ्येऽपि नियमबद्धतया यथाशक्ति पर्वदिनाः सम्यक् पालिताः। अन्यदा तु क्षणिकत्वादियोगेऽप्यालस्यादिना प्रमद्वरोऽभूः पुण्यकार्ये। तेनात्र भवे तथा भवेत्। तदुक्तं—"न तं चोरा विलुम्पन्ति, न तं अग्गी विणासए। न तं जूएवि हारिज्जा, जं धम्मंमि पमत्तओ॥१॥" ततः स सकुटुंबः पुण्यकृत्येषु नित्यमप्रमत्तः सर्वशक्त्या सर्वपर्वाण्याराधयति। व्यवहारशुद्ध्या वाणिज्याद्यपि स्वल्पस्वल्पतरारंभं द्वितीयादिपर्वस्वेव विधत्ते न त्वन्यदा। ग्राहका अपि सर्वे विश्वस्तास्तस्यैव पार्श्वे व्यवहरंति न त्वन्येषां। एवं स्वल्पदिनैरनेककनककोटीश्वरो जज्ञे। "पोषकाः स्वकुलस्यैते, काककायस्थकुर्कुटाः। स्वकुलं घ्नन्ति चत्वारो, वणिग् श्वानो गजा द्विजाः॥१॥" इति मात्सर्यादन्यैरन्यैर्वणिग्भिरनेककनककोटीनिधिर्लब्ध इति पैशुन्ये कृते राज्ञा पृष्टः प्राह—मया स्थूलमृषावादादत्तादानादि गुरुपार्श्वे नियमितं। ततो धर्मधूर्त्तोऽयमिति वणिग्गिरा राज्ञा स्वं लात्वा सपुत्रोऽप्यसौ स्वसौधे स्थापितो दध्यौ। अद्य पञ्चमीपर्वसद्भावादवश्यं मम कथमपि लाभ एव भावीति। प्रातर्नृपः सर्वं स्वकोशं रिक्तं श्रेष्ठिगृहं च सर्वतोऽपि मणिस्वर्णादिभिर्भृतं दृष्ट्वा विस्मितो विषण्णश्च तं क्षमयति स्म, प्रश्नयति स्म च—श्रेष्ठिन्! कथमिदं धनं त्वद्गृहे गतं? सोऽप्याह, स्वामिन्नहमपि न जाने। परं पर्वणि पुण्यमहिम्ना मे लाभ एव भवतीत्यादि सम्यक् स्वरूपोक्तौ पर्वमहिमश्रुत्या जातजातिस्मृतिः क्षितिपतिरपि षट्पर्वीपालनं यावज्जीवं स्वीचक्रे। वर्द्धापयांचक्रे च तदैव कोशाध्यक्षेण कोशाः सर्वे संप्रत्येव पूर्यन्ते स्म प्रावृषेण्यप्रवाहपूरेणेव पद्माकरा इति। ततोऽतिविस्मितमुदिते क्ष्मादायिते चलत्कुण्डलाद्याभरणभासुरः सुरः स्फुटीभूय भाषते स्म। भो भूपते! उपलक्षयासि मां प्राग्भवमित्रं श्रेष्ठिसुरं? मया प्राग्वाग्बद्धतया त्वत्प्रतिबोधाय पर्वादिनैष्ठिकप्रष्ठश्रेष्ठिसान्निध्याय चैतद् व्यधायि, तस्माद्धर्मे मा क्वापि प्रमादीः। याम्येऽथो तैलिकहालिकनृपयोर्बोधायेत्युक्त्वा गतस्तयोर्युगपत् प्राग्भवं स्वप्नान्तरदर्शयत्। ततस्तावपि जातजातिस्मृती सम्यक् श्राद्धधर्मं विशिष्य च षट्पर्वीमाराधयतः, त्रयोऽपि ते नृपाः श्रेष्ठिसुरगिरा स्वस्वदेशेऽमारिप्रवर्त्तनं, सर्वव्यसननिवर्त्तनं, स्थाने

स्थाने नव्यचैत्यार्चायात्रासाधर्मिकवात्सल्यादिनिर्वर्चनं, पर्वणोऽर्वाग् दिने पटहोद्घोषणापूर्वं सर्वपर्वसु सर्वजनेभ्यः सर्वाङ्गीणधर्मकर्मनिर्मापणं च तथा व्यधुर्यथैकच्छत्रीभूतश्रीजैनधर्ममहिम्ना सततमवहितश्रेष्ठिसुरसान्निध्येन तेषां देशेष्वीतिदुर्भिक्षस्वपरचक्रभीतिव्याध्यशिवदौःस्थ्याद्युपद्रवास्तीर्थकरविहारभूमाविव स्वप्नेऽपि नाभूवन् । धर्ममहिम्ना हि किंनाम दुस्साधमपि न सुसाधं ? एवं सुखधर्मैकमयीं राज्यश्रियं सुचिरं परिभुज्य त्रयोऽपि सह प्रव्रज्य प्राज्यतपोभिर्द्रागेव केवलज्ञानमुपार्ज्य स्थाने स्थाने श्रेष्ठिदैवतवितन्यमानानिःसमानमहिमानः प्रायो निजनिदर्शनोपदेशैरुर्व्यामपि सर्वपर्वसु धर्मसाम्राज्यमुच्चैर्विस्तार्य नानाभव्यजनान् निस्तार्य निर्वृतिमियूरति स्म । श्रेष्ठिसुरोऽप्यच्युतात् च्युतः प्रौढनृपीभूय भूयः पर्वमहिमश्रुत्या जातिं स्मृत्वा दीक्षां गृहीत्वा तथैव निर्वृतः । इति पर्वतिथौ कथा ॥ इत्येकादशगाथार्थः ।

इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुंदरसूरि–श्रीमुनिसुंदरसूरि–श्रीजयचंद्रसूरि–श्रीभुवनसुंदरसूरिशिष्य–श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां विधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ पर्वकृत्यप्रकाशकस्तृतीयः प्रकाशः ।

श्राद्धविधिवृत्तौ तृतीयः प्रकाशः समाप्तः ।

॥ अर्हम् ॥

अथ चतुर्थः प्रकाशः ।

उक्तं पर्वकृत्यमथ चतुर्मासीकृत्यं गाथार्द्धेनाह—

पइचउमासं समुचिअ, निअमगहो पाउसे विसेसेण ।

येन परिग्रहपरिमाणं प्रतिपन्नं स्यात्तेन तन्नियमाः प्रतिचतुर्मासकं संक्षेप्याः । येन तु तन्न प्रतिपन्नं, तेनापि प्रतिचतुर्मासकं चतुर्मास्यां चतुर्मास्यां समुचिता योग्या ये नियमा अभिग्रहास्तेषां ग्रहः स्वीकारः कार्यः । प्रावृषि वर्षाचतुर्मास्यां पुनर्विशेषेण सविशेषं समुचितनियमा ग्राह्याः । तत्र ये नियमा यदा बहुफला यन्नियमाग्रहणे च बहुविराधनाधर्मापभ्राजनादिर्दोषस्ते तदा समुचिताः । यथा वर्षासु शकटखेटननिषेधादि । वार्दलाब्दवृष्ट्यादिनेलिकादिपाते राजादनाम्रत्यागादि च । देशपुरग्रामजातिकुलवयोवस्थाद्यपेक्षया वा समुचितत्वं नियमानां ज्ञेयं । ते च द्विधा, दुर्निर्वाहाः सुनिर्वाहाश्च । तत्र धनिनां व्यापारिणां चाविरतानां सचित्तरसशाकत्यागसामायिकस्वीकाराद्या दुर्निर्वाहाः । पूजादानाद्याश्च सुनिर्वाहाः । निःस्वानां तु वैपरीत्यं । चित्तैकाग्र्ये च सर्वेषां सुनिर्वाहा एव । चक्रिशालिभद्रादीनां दीक्षादिकष्टवत् । तद्वदन्ति—“ ता तुंगो मेरुगिरी, मयरहरो ताव होइ दुत्तारो । ता विसमा कज्जगई, जाव न धीरा पवज्जंति ॥ १ ॥ ” एवं च दुर्निर्वाहान् नियमान् स्वीकर्त्तुमशक्तोऽपि सुनिर्वाहान् स्वीकुर्यादेव । यथा मुख्यवृत्त्या वर्षासु सर्वदिग्गमननिषेध उचितः । कृष्णकुमारपालादिवत् । तदशक्तौ यदा यासु दिक्षु गमनं विनापि निर्वहते, तदा तद्दिग्गमननिषेधं विधत्ते । एवं सर्वसचित्तादीनि परिहर्त्तुमशक्तौ यानि विनापि यदा निर्वहते तानि तदा परिहरति । तथा यस्य यत्र यदा वा यन्न भवति यथा निःस्वस्य हस्त्यादि, मरुस्थलादौ नागवल्लीदलादि, स्वस्वकालं विनाम्रफलादि च, स तत्र तदा वा तन्नियमयति । एवमसद्वस्तुत्यागेऽपि विरत्यादि महाफलं । श्रूयते हि राजगृहे प्रव्रजितं द्रमकं बहुनेन त्यक्तमित्यादि जना हसन्ति । तद्वेतुकं गुरुभिर्विहाराय प्रोक्तेऽभयमन्त्रिणा स्वर्णकोटीत्रयं चतुष्पथे राशीकृत्य जनानामाकार्योक्तं । यः कूपादिजलज्वलनस्त्रीस्पर्शं यावज्जीवं वर्जयति स एव एतद्गृह्णातु । तैर्विमृश्योक्तं । कोटीत्रयं त्यक्तुं शक्यं न तु जलादित्रयं । ततो मन्त्रिणोक्तं, “ रे जडाः ! तर्हि द्रमकमुनिं किं हसत ? असौ जलादित्रयत्यागात्कोटित्रयाधिकत्यागी । ” ततो जनैः प्रतिबुद्धैः क्षमितोऽसौ । इत्यसद्वस्तुत्यागे ज्ञातम् । तस्मादसंभवद्वस्तूनामपि नियमा ग्राह्याः , अन्यथा तु तत्तद्वस्त्वग्रहणेऽपि पशूनामिवाविरतत्वं तत्तन्नियमफलेन च वञ्च्यते । यदाह भर्तृहरिः—“ क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न सन्तोषतः , सोढा दुस्सहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः । ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न मुक्तेः पदं, तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैर्वञ्चिताः ॥ १ ॥ ” न हि सकृद्भोज्यपि प्रत्याख्यानोच्चारं विनैकाशनादिफलं लभते । जनेऽपि न हि बहुद्रव्यस्य बहुसमयं व्यापारणेऽप्युक्तं विना कलान्तरं स्वल्पमप्याप्यते । असंभवद्वस्तुनोऽपि नियमग्रहणे च कदाचित् कथञ्चित्तद्योगेऽपि नियमबद्धस्तन्न गृह्णात्येवान्यथा गृह्णात्यपीति

व्यक्तं नियमफलं। यथा गुरुदत्तनियमबद्धेन वङ्कचूलपल्लीपतिना क्षुधार्त्तेनाप्यटव्यां किंपाकफलान्यज्ञातनामानि सार्थिकैर्बहु बहु प्रेरितेनापि न जग्धानि। सार्थिकैस्तु जग्धानि। मृताश्च त इति। प्रतिचातुर्मासकमित्युपलक्षणं। तेन पक्षमेकद्वित्रिमासानेकद्व्यादिवर्षाणि वा यावद्यथाशक्ति नियमाः स्वीकार्याः। यो यावदवधि यथा पालयितुं शक्नोति स तावदवधि तथा समुचितनियमानङ्गीकुर्यान्न त्वनियमित एव क्षणमपि तिष्ठेद्विरतेर्महाफलत्वादविरतेश्च बहुकर्मबन्धादिमहादोषादि त्युक्तं (त्याद्युक्तं) प्राक्। अत्र च ये नित्यनियमाः प्रागुक्तास्ते विशिष्य वर्षासु ग्राह्याः। तत्र द्विस्त्रिर्वा पूजाष्टभेदपूजा, संपूर्णदेववन्दनं, चैत्ये सर्वबिंबानामर्चनं वन्दनं वा, स्नात्रमहमहापूजाप्रभावनादि, गुरोर्बृहद्वन्दनं, सर्वसाधूनां प्रत्येकवन्दनं, चतुर्विंशतिलोगस्सोत्सर्गः, अपूर्वज्ञानपाठादि, विश्रामणा, ब्रह्म, प्रासुकनीरं, सचित्तत्यागः, पर्युषितद्विदलपूपिकापर्पटवटिकादिशुष्कशाकतन्दुलीयकादिपत्रशाकटुप्परकखारिकिखर्जूरद्राक्षाखण्डशुण्ठ्यादीनां फुल्लिकुंथ्विलिकादिसंसक्तिसंभवात्त्यागः। औषधादिविशेषकार्ये तु सम्यक्शोधनादियतनयैव तेषां ग्रहणं। यथाशक्ति खट्वास्नानाशिरोगुंफदन्तकाष्ठोपानहादित्यागः। भूखननवस्त्रादिरञ्जनशकटादिखेटनग्रामान्तरगमनादिनिषेधः। गृहहट्टभित्तिस्तंभखट्वाकपाटपट्टकपाट्टिकासिक्कघृततैलजलादिभाण्डभाजनेन्धनधान्यादिसर्ववस्तूनां पनकादिसंसक्तिरक्षार्थं चूर्णकरक्षादिखरण्टनमलापनयनातपमोचनाशीतलस्थानस्थापनादिना जलस्य द्वित्रिर्गालनादिना स्नेहगुडतक्रजलादीनां सम्यक्स्थगनादिनावश्रावणस्नानजलादीनां पनकार्द्रसंसक्तरजोबहुलभूमौ पृथक्पृथक् स्तोकस्तोकत्यागेन चुल्लीदीपादेरनुद्घाटमोचनेन कण्डनपेषणरन्धनवस्त्रभाजनादिक्षालनादौ सम्यक् प्रत्युपेक्षणेन चैत्यशालादेरपि विलोक्यमानसमारचनेन यथार्हयतना। यथाशक्त्युपधानमासादिप्रतिमाकषायेन्द्रियजययोगशुद्धिविंशतिस्थानकामृताष्टम्येकादशाङ्गचतुर्दशपूर्वतपोनमस्कारफलचतुर्विंशतिकाक्षयनिधिदमयन्तीभद्रमहाभद्राद्योलीसंसारतारणाष्टाहिकापक्षक्षपणमासक्षपणादिविशेषतपः। रात्रौ चतुर्विधाहारं त्रिविधाहारं वा प्रत्याख्यानं। पर्वसु विकृतित्यागपौषधोपवासादि। नित्यं पारणे वा संविभाग इत्यादि। चतुर्मास्यभिग्रहाश्च पूर्वाचार्यैरेवमुक्ताः—

"चाउम्मासि अभिग्गह, नाणे तह दंसणे चरित्ते अ। तव विरिआयारंमि अ, दव्वाइ अणेगहा हुंति ॥ १ ॥ परिवाडी सज्झाओ, देसणसवणं च चिंतणी चेव। सत्तीए कायव्वं, सिअपंचमिनाणपूआ य ॥ २ ॥ संमज्जणोवलेवणगुंहलियामंडणं च चिइभवणे। चेइअपूआवंदण, निम्मलकरणं च बिंबाणं ॥ ३ ॥ चारित्तंमि जलोआ, जुआगंडोलपाडणं चेव। वणकीडखारदाणं, ईंधणजलणन्नतसरक्खा ॥४॥ वज्जइ अब्भक्खाणं, अक्कोसं तह य रुक्खवयणं च। देवगुरुसवहकरणं, पेसुन्नं परपरीवायं ॥ ५ ॥ पिइमाइदिट्ठिवंचण, जयणं निहिसुंकपडिअविसयंमि। दिणि बंभ रयणिवेलापरनरसेवाइपरिहारो ॥ ६ ॥ धणधन्नाई नवविह, इच्छामाणंमि नियमसंखेवो। परपेसणसंदेसय अह गमणाइअ दिसिमाणे ॥ ७ ॥ न्हाणंगरायधूवणविलेवणाहरणफुल्लतंबोलं। घणसारागुरुकुंकुमपोहिसमयनाहि परिमाणं ॥ ८ ॥ मंजिट्ठलक्खकोसुंभगुलियरागाण वथ्थपरिमाणं। रयणं वज्जे मणिकणगरुप्पमुत्ताइ परिमाणं ॥ ९ ॥ जंबीरअंबजंबुअराइणनारिंगबीजपूराणं। कक्कडिअखोडवायमकविट्ठटिंबरुअबिल्लाणं ॥ १० ॥ खज्जूरदक्खदाडिमउत्तत्तियनालिकेरकेलाइं। चिंचिणिअबोरबिल्लुअफलचिब्भडचिब्भडीणं च ॥ ११ ॥ कयरकरमंदयाणं भोरडनिंबुअअंबिलीणं च। अत्थाणं अंकुरिअनाणाविहफुल्लपत्ताणं ॥ १२ ॥ सचित्तं बहुबीअं, अणंतकायं च वज्जए कमसो। विगई विगइगयाणं, दव्वाणं कुणइ परिमाणं ॥१३॥ अंसुअधोअणलिंपणक्ख(क्खे) त्तखणणं च न्हाणदाणं च। जुआकड्ढणमन्नरस, खित्तकज्जं च बहुभेअं ॥ १४॥ खंडणपीसणमाईण कूडसक्खाइ कुणइ संखेवं। जलझिल्लणन्नरंधणउव्वट्टणमाइआणं च ॥ १५ ॥ देसावगासिअवए, पुढवीखणणे जलस्स आणयणे। तह चीरधोअणन्हाणपिअण जलणस्स जालणए ॥ १६ ॥ तह दीववोहणे वायबीअणे हरिअछिंदणे चेव। अणिबद्धजंपणे गुरुजणेण य अदत्तए गहणे ॥ १७ ॥ पुरिसासणसयणीए, तह संभासणपलोवणाईसु। ववहारे परिमाणं, दिसिमाणं भोगपरिभोगे ॥ १८ ॥ तह सव्वणत्थदंडे, समाइअपोसहेऽतिहिविभागे। सव्वेसु वि संखेवं, काहं पइदिवसपरिमाणं ॥ १९ ॥ खंडणपीसणरंधणभुंजणविक्कणणवथ्थरयणं च। कत्तणपिंजणलोढणधवलणलिंपण य सोहणए ॥२०॥ वाहणरोहणलिक्खाइजोअणे वाणहाणपरिभोगे। निंझणणलुणणउंछणरंधणदलणाइकम्मे अ ॥ २१ ॥ संवरणं कायव्वं, जहसंभवमणुदिणं तहा पढणे। जिणभवणदंसणे सुणणगुणणजिणभवणकिच्चे अ ॥ २२ ॥ अट्ठमिचउद्दसीसुं, कल्लाणतिहीसु तवविसेसेसु। काहामि उज्जममहं, धम्मथ्थं वरिसमज्झंमि ॥ २३ ॥ धम्मथ्थं मुहपुत्ती, जलछाणणओसहाइदाणं च। साहम्मिअवच्छल्लं, जहसत्तिगुरूण विणओ अ ॥ २४ ॥ मासे मासे सामाइयं च वरिसंमि पोसहं तु तहा। काहामि ससत्तीए, अतिहीणं संविभागं च ॥ २५ ॥" इति श्राद्धश्राविकाचतुर्मासीनियमगाथाः ॥

अत्र ज्ञातं। यथा विजयपुरे विजयसेनो नृपो बहुपुत्रो विजयश्रीपुत्रं राज्ययोग्यं मत्वा मैषोऽन्यैर्मार्यतामिति न सन्मानयति। ततः स दूनो दध्यौ।—"पादाहतं यदुत्थाय, मूर्द्धानमधिरोहति। स्वस्थादेवापमानेऽपि, देहिनस्तद्वरं रजः

॥ १ ॥ " इत्युक्तेः । किं ममात्र स्थित्या ? यामि देशान्तरं । यतः—" निग्गंतूण गिहाओ, जो न निअइ पुहइमंडलमसेसं । अच्छेरयसयरम्मं, सो पुरिसो कूवमंडुक्को ॥ १ ॥ नज्जंति चित्तभासा, तह य विचित्ता उ देसनीईओ । अच्चब्भुआइं बहुसो, दीसंति महिं भमंतेहिं ॥ २ ॥" ततो रहः खड्गहस्तो निशि निर्गतोऽसौ पृथ्व्यां स्वैरभ्रमी कदाचिदरण्ये मध्याह्ने क्षुत्तृडाक्रान्तो यावज्जज्ञे, तावदेकेन सर्वाङ्गालङ्कृतदिव्यनरेण सस्नेहमालाप्य तस्मै रत्नमेकं सर्वोपद्रववारकं द्वितीयं च सर्वेष्टसाधकं दत्तं । कोऽसीति कुमारेण पृष्टे तेनोक्तम्,—स्वपुरे प्राप्ते मुनिगिरा मच्चरित्रं ज्ञास्यसि । ततः स तद्रत्नमहिम्ना सर्वत्र स्वैरं विलसन् कुसुमपुरेशदेवशर्मनरेशस्याक्ष्णोर्व्यथां तीव्रां पटहोद्घोषाज्ज्ञात्वा रत्नमहिम्नापजह्रे । तुष्टो राजा राज्यं पुण्यश्रियं पुत्रीं च दत्त्वा निष्क्रान्तः । पिताप्यथ स्वपट्टे तं न्यस्य निष्क्रान्तः । एवं राज्यद्वयं स भुङ्क्ते । अन्यदा त्रिज्ञानी देवशर्मराजर्षिस्तस्य प्राग्भवं प्राह । क्षेमापुर्यां श्रेष्ठिसुव्रतो गुरुपार्श्वे यथाशक्ति चतुर्मासीनियमान् स्वीचक्रे । तद्भृत्यस्तु रात्र्यशनं मधुमद्यमांसाशनं च प्रतिवर्षं वर्षाचतुर्मास्यां नियमितवान् । स मृत्वा त्वं जातः । सुव्रतस्तु महर्द्धिसुरः । तेन प्राच्यस्नेहात्ते रत्नद्वयं दत्तं । ततो जातिं स्मृत्वा नानानियमान् प्रपाल्य नृपः स्वः प्राप्तो विदेहेषु च्युत्वा सेत्स्यति । इति चतुर्मासीनियमे कथा ॥ लोकेऽप्युक्तमिदं,—यथा वशिष्ठ उवाच—" कथं स्वपिति देवेशः ? पद्मोद्भव ! महार्णवे । सुप्ते च कानि वर्ज्यानि ? वर्जितेषु च किं फलम् ? ॥ १ ॥ नायं स्वपिति देवेशो, न देवः प्रतिबुध्यते । उपचारो हरेरेवं, क्रियते जलदागमे ॥ २ ॥ योगस्थे च हृषीकेशे, यद्वर्ज्यं तन्निशामय । प्रवासं नैव कुर्वीत, मृत्तिकां नैव खानयेत् ॥३॥ वृन्ताकान् राजमाषांश्च, वल्लकुलत्थांश्च तूवरीम् । कलिङ्गानि त्यजेद्यस्तु, मूलकं तन्दुलीयकम् ॥ ४ ॥ एकान्नेन महीपाल !, चातुर्मास्यं निषेवते । चतुर्भुजो नरो भूत्वा, प्रयाति परमं पदम् ॥ ५ ॥ नक्तं न भोजयेद्यस्तु, चातुर्मास्ये विशेषतः । सर्वकामानवाप्नोति, इह लोके परत्र च ॥ ६ ॥ यस्तु सुप्ते हृषीकेशे, मद्यमांसानि वर्जयेत् । मासे मासेऽश्वमेधेन, स यजेच्च शतं समाः ॥ ७ ॥" इत्यादि । तथा मार्कण्डेय उवाच—" तैलाभ्यङ्गं नरो यस्तु, न करोति नराधिप ! । बहुपुत्रधनैर्युक्तो, रोगहीनस्तु जायते ॥ १ ॥ पुष्पादिभोगसंत्यागात्स्वर्गलोके महीयते । कट्वम्लतिक्तमधुरकषायक्षारजान् रसान् ॥ २ ॥ यो वर्जयेत्स वैरूप्यं, दौर्भाग्यं नाप्नुयात्क्वचित् । ताम्बूलवर्जनाद्राजन् ! भोगी लावण्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥ फलपत्रादि शाकं च, त्यक्त्वा पुत्रधनान्वितः । मधुरस्वरो भवेद्राजन्नरो वै गुडवर्जनात् ॥ ४ ॥ लभते सन्ततिं दीर्घां, तापपक्वस्य वर्जनात् । भूमौ संस्तरशायी च, विष्णोरनुचरो भवेत् ॥ ५ ॥ दधिदुग्धपरित्यागाद्गोलोकं लभते नरः । यामद्वयं जलत्यागान्न रोगैः परिभूयते ॥ ६ ॥ एकान्तरोपवासी च, ब्रह्मलोके महीयते । धारणान्नखलोमानां, गङ्गास्नानं दिने दिने ॥७॥ परान्नं वर्जयेद्यस्तु, तस्य पुण्यमनन्तकम् । भुञ्जते (भुंक्ते हि) केवलं पापं, यो मौनेन न भुञ्जते ॥८॥ उपवासस्य नियमं, सर्वदा मौनभोजनम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन, चातुर्मास्ये व्रती भवेत् ॥९॥" इत्यादि भविष्योत्तरपुराणे ।

इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुंदरसूरि-श्रीमुनिसुंदरसूरि-श्रीजयचंद्रसूरि-श्रीभुवनसुंदरसूरिशिष्य-श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां विधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ चतुर्मासीकृत्यप्रकाशकश्चतुर्थः प्रकाशः

श्राद्धविधिवृत्तौ चतुर्थः प्रकाशः समाप्तः

॥ अर्हम् ॥

अथ पञ्चमः प्रकाशः ।

उक्तं चतुर्मासीकृत्यमथ वर्षकृत्यमुत्तरार्द्धेनोत्तरगाथया चैकादशद्वारैराह—

पइवरिसं संघच्चण[1]–साहम्मिअभत्ति[2]–जत्ततिगं[3] ॥१२॥

जिणगिहिण्हवणं[4] जिणधणवुड्ढी[5]–महपूअ[6]–धम्मजागरिआ[7] ।

सुअपूआ[8] उज्जवणं[9], तह तित्थपभावणा[10] सोही[11] ॥ १३ ॥

प्रतिवर्षं वर्षे वर्षे जघन्यतोऽप्येकैकवारं संघार्चनं चतुर्विधश्रीसंघपूजा १, साधर्मिकभक्तिः साधर्मिकवात्सल्यं २, यात्रात्रिकं तीर्थयात्रारथयात्राष्टाह्निकायात्रारूपं ३, जिनगृहे स्नपनमहः ४, जिनधनस्य देवद्रव्यस्य वृद्धिर्मालोद्घट्टनेन्द्रमालादिपरिधानपरिधापनिकाधौतिकादिमोचनद्रव्योत्सर्पणपूर्वकारात्रिकविधानादिना ५, महापूजा ६, रात्रौ धर्मजागर्या ७, श्रुतज्ञानविशेषपूजा ८, विविधमुद्यापनं ९, तथा तीर्थस्य जिनशासनस्य प्रभावना १०, शोधिरालोचना ११, चेति विशेषधर्मकृत्यानि यथाशक्ति श्राद्धेन विधेयानीति शेषः । तत्र संघपूजायां निजविभवकुलाद्यनुसारेण भृशादरबहुमानाभ्यां साधुसाध्वीयोग्यमाधाकर्मक्रीतादिदोषैरदूषितं वस्त्रकंबलप्रोञ्छनसूत्रोर्णापात्रोदकतुंबकदण्डकदण्डि-

कासूचीकण्टककर्षणकागदकुंपकलेखनीकलापकपुस्तकादिकं श्रीगुरुभ्यो दत्ते । यदिनकृत्यसूत्रं—" वत्थं पत्तं च पुत्थं च, कंबलं पायपुंछणं । दंडं संथारयं सिज्जं, अन्नं जं किंचि सुज्झई ॥ १ ॥ " 'पुत्थंति' पुस्तकं पञ्चविधमप्यापवादिकं । 'अन्नंति' अन्यदप्यौधिकौपग्रहिकभेदभिन्नं मुखवस्त्रिकादण्डप्रोञ्छनकादिकं यच्छुध्यति संयमोपकारे वर्त्तते । तदुक्तं—" जं वट्टइ उवयारे, उवगरणं तंसि होइ उवगरणं । अइरेगं अहिगरणं, अजओ अजयं परिहरंतो ॥ १ ॥ " ' परिहरंतो' इति आसेवमानः ' परिहारो परिभोगो ' इति वचनात् । ततोऽग्रतश्च यत्परिभुञ्जानो भवतीत्यर्थ इति प्रवचनसारोद्धारवृत्तौ । एवं च प्रातिहारिकपीठफलकपट्टिकाद्यपि संयमोपकारि सर्वं साधुभ्यः श्रद्धया देयं । सूच्यादीनामुपकरणत्वं श्रीकल्पेऽप्युक्तं यथा—" असणाई वथ्थाई सूआइ चउक्कगा तिन्नि । " अशनादीनि वस्त्रादीनि सूच्यादीनि चेति त्रीणि चतुष्कानि द्वादश । यथा अशनं पानं खादिमं स्वादिमं वस्त्रं पात्रं कंबलं पादप्रोञ्छनं सूची पिप्पलको नखच्छेदनकं कर्णशोधनकं चेति । एवं श्राद्धश्राविकासङ्घमपि यथाशक्ति सभक्ति परिधापनादिना सत्करोति, यथोचितं च देवगुर्वादिगुणगायकान् याचकादीनपि । संघार्चा च त्रिधा, उत्कृष्टा मध्यमा जघन्या च । सर्वदर्शनसर्वसंघपरिधापने उत्कृष्टा । सूत्रमात्रादिना जघन्या । शेषा मध्यमा । तत्राधिकं व्ययितुमशक्तोऽपि गुरुभ्यः सूत्रमुखवस्त्रिकादिकं द्वित्रिश्राद्धश्राद्धीभ्यः पूगादि च दत्वा प्रतिवर्षं संघार्चाकृत्यं भक्त्या सत्यापयति । निःस्वस्य च तावदपि महाफलं । यतः—" संपत्तौ नियमः शक्तौ सहनं यौवने व्रतम् । दारिद्र्ये दानमप्यल्पं, महालाभाय जायते ॥ १ ॥ " मन्त्रिवस्तुपालादीनां तु प्रतिचातुर्मासकं सर्वगच्छसंघार्चाविधानादि श्रूयते भूयस्तरवित्तव्ययादि च । ढिल्ल्यां साधुजगसीसुतसाधुमहणसिंहेन श्रीतपागच्छाधिपपूज्यश्रीदेवसुन्दरसूरिभक्तेनैकस्यामेव संघार्चायां सर्वदर्शनसंघपरिधापनादिना चतुरशीतिसहस्रटङ्कव्ययः कृतः । द्वितीयस्मिन्नेव दिने प्राप्तानां प्राक्तदाकारितश्रीगुरुप्रहितपण्डितदेवमङ्गलगणीनां प्रवेशे संक्षिप्तसंघार्चायां पुनः षट्पञ्चाशट्टङ्कसहस्री व्ययितेत्यादि श्रूयते । इति संघार्चाविधिः ।

साधर्मिकाणां वात्सल्यमपि सर्वेषां कियतां वा यथाशक्ति कार्यं । समानधर्माणो हि प्रायेण दुष्प्रापाः । यदवादि च—" सर्वैः सर्वे मिथः सर्वसंबन्धाल्लब्धपूर्विणः । साधर्मिकादिसंबन्धलब्धारस्तु मिताः क्वचित् ॥ १ ॥ " तेषां च सङ्गमो हि महते पुण्याय किं पुनस्तदनुरूपा प्रतिपत्तिः ? । यतः—" एगत्थ सव्वधम्मा, साहम्मियवच्छलं तु एगत्थ । बुद्धितुलाए तुलिआ, दो वि अ तुल्लाइं भणिआइं ॥ १ ॥ " तत्प्रतिपत्तिश्चैवं, स्वपुत्रादिजन्मोत्सवे विवाहेऽन्यस्मिन्नपि प्रकरणे साधर्मिकाणां निमन्त्रणं विशिष्टभोजनताम्बूलवस्त्राभरणादिदानमापन्निमग्नानां च स्वधनव्ययेनाप्यभ्युद्धरणं । अन्तरायदोषाच्च विभवक्षये पुनः पूर्वभूमिकाप्रापणं । किं हि तस्य प्रौढिम्ना यः समानसाधर्मिकान् समृद्धान् न कुरुते । उक्तमपि—" न कयं दीणुद्धरणं, न कयं साहम्मिआणवच्छल्लं । हिअयम्मि वीअराओ, न धारिओ हारिओ जम्मो ॥ १ ॥ " धर्मे च विषीदतां तेषां तेन तेन प्रकारेण धर्मे स्थैर्यारोपणं । प्रमाद्यतां च स्मारणवारणनोदनप्रतिनोदनादिकरणं । यतः —" पम्हट्ठे सारणा वुत्ता, अणायारस्स वारणा । चुक्काणं चोअणा भुज्जो, निट्ठुरं पडिचोअणा ॥ १ ॥ " तथा तेषां वाचनाप्रच्छनापरिवर्त्तनानुप्रेक्षाधर्मकथादिषु यथायोगं विनियोजनं । विशिष्टधर्मानुष्ठानकरणार्थं साधारणपौषधशालादेः कारणमित्यादि । श्राविकास्वपि वात्सल्यं श्रावकवदन्यूनातिरिक्तमुन्नेतव्यं । ता अपि ज्ञानदर्शनचारित्रवत्यः शीलसन्तोषप्रधानाः सधवा विधवा वा जिनशासनानुरक्तमनसः साधर्मिकत्वेन मान्याः । ननु स्त्रियो लोके लोकोत्तरे च दोषभाजनत्वेनैव प्रसिद्धाः, एताः खल्वभूमिका विषकन्दल्यः , अनभ्रसम्भवा वज्राशनयः । , अनौषधा व्याधयः , अकारणो मृत्युः , अनिमित्त उत्पातः , अफणाः सार्पिण्यः , अकन्दरा व्याघ्रयः , प्रत्यक्षराक्षस्यः , गुरुबन्धुस्नेहविघातहेतवः , असत्यमायादिबहुलाः । यदुक्तं— " अनृतं साहसं माया, मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च, स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥ अणंतपावरासीओ, जया उदयमागया । तया इत्थितणं पत्तं, सम्मं जाणाहि गोअमा ! ॥ २ ॥ " सर्वशास्त्रेष्वपि प्रायः पदे पदे तासां निन्दा दृश्यते, अतस्ता दूरतः परिहार्याः , तत्कथं तासु दानसन्मानवात्सल्यविधानं युक्तं ? उच्यते,—नायमेकान्तो यत्स्त्रिय एव दोषबहुलाः, पुरुषेष्वपि समानमेतत्, तेऽपि क्रूराशया दोषबहुला नास्तिकाः कृतघ्नाः स्वामिद्रोहिणो विश्वस्तघातिनोऽसत्यवादिनोऽन्यधनस्त्रीप्रसक्ता निर्दया देवगुरुवञ्चकाश्च भूयांसोऽपि दृश्यन्ते । न च तद्दर्शनेन महापुरुषाणामवज्ञा कर्त्तुं युज्यते । एवं स्त्रीणामपि । यद्यपि कासांचिद् दोषबहुलत्वमुपलभ्यते, तथापि कासाञ्चिद् गुणबहुलत्वमप्यस्ति । तीर्थकरजनन्यो हि स्त्रीत्वेऽपि तद्गुणगरिमयोगितया सुरेन्द्रैरपि पूज्यन्ते मुनीन्द्रैरपि स्तूयन्ते । लौकिका अप्याहुः—" निरतिशयं गरिमाणं, तेन युवत्या वदन्ति विद्वांसः । तं कमपि वहति गर्भं, जगतामपि यो गुरुर्भवति ॥ १ ॥ " काश्चन स्वशीलप्रभावादनलं जलमिव, जलं स्थलमिव, व्यालान् शृगालानिव, विषधरं रज्जुमिव, विषममृतमिव कुर्वन्ति । चतुर्वर्णे च सङ्घे चतुर्थमङ्गं श्राविका एव । शास्त्रे च तासां निन्दाभूयस्त्वं तदासक्तिपराणां तन्निवृत्तिपरमेव । सुलसाप्रभृतयो हि श्राविकास्तीर्थकरैरपि प्रशस्यगुणाः , सुरेन्द्रैरपि स्वर्गभूमिषु श्लाघितधर्मदार्ढ्याः , प्रबलमिथ्यात्वैरप्यक्षोभ्यसम्यक्त्वसंपदः , काश्चिच्चरमदेहाः , काश्चिद् द्वित्रादिभवान्तरितमोक्षगमनाः , शास्त्रेषु श्रूयन्ते । तदासां जननीनामिव, भगिनीनामिव, स्वपुत्रीणामिव वात्सल्यं युक्तियुक्तमेवेत्यलं

प्रसङ्गेन । साधर्मिकवात्सल्येनैव च राज्ञामतिथिसंविभागव्रताराधनं, राजपिंडस्य मुनीनामकल्प्यत्वात् । अत्र च भरतान्वये त्रिखंडाधिपदंडवीर्यदृष्टान्तो यथा–तं साधर्मिकभोजनपूर्वमेव सर्वदा भुञ्जानं परीक्षितुमन्यदेन्द्रः सुश्राद्धान् कोटिमितांस्तीर्थगतान् त्रिरत्नीद्वादशव्रतीसूचककाञ्चनसूत्रात्रिकतिलकद्वादशकालङ्कृतान् भरतकृतचतुर्वेदीवावदूकवदनान् दर्शयामास । तांश्च सभक्ति निमन्त्र्य भोजयत एव भूभुजो भास्वानस्तमितः । एवं राज्ञ उपवासाष्टकभवनेऽपि साधर्मिकभक्तिः प्रवर्द्धमानवयस्कशक्तिरिवाधिकाधिकैवाभवत् । ततस्तुष्टः शक्रस्तस्मै दिव्यधनुः शररथहारकुंडलयुगलदानपूर्वं शत्रुञ्जययात्रार्थं तीर्थोद्धारार्थं चादिदेश । सोऽपि तथा चक्रे । श्रीसंभवजिनेन प्राक्तृतीयभवे धातकीखंड ऐरावते क्षेत्रे क्षेमापुर्यां विमलवाहननृपत्वे महादुर्भिक्षे सकलसाधर्मिकाणां भोजनादिप्रदानेन जिनकर्म बद्धं । ततः स प्रव्रज्यानतकल्पे सुरीभूय संभवजिनोऽजनि । तस्य चावतरणे फाल्गुनशुक्लाष्टम्यां जाते महादुर्भिक्षेऽपि तद्दिन एव सर्वतोऽप्यागतसमस्तधान्यानां संभवो बभूवेति संभवनाम प्रतिष्ठितं । यद् बृहद्भाष्ये— “ सं सोक्खंति पवुच्चइ, दिट्ठे तं होइ सव्वजीवाणं । तो संभवो जिणेसो, सव्वे विहु संभवा एवं ॥ १ ॥ भन्नंति भुवणगुरुणो, नवरं अन्नंपि कारणं अत्थि । सावत्थी नयरीए, कयाइ कालस्स दोसेणं ॥ २॥ जाए दुब्भिक्खभरे दुत्थीभूए जणे समत्थेवि । अवयरिओ एस जिणो, सेणादेवीइ उअरंमि ॥ ३ ॥ सयमेवागम्मसुराहिवेण संपूइआ तओ जणणी । वद्धाविआ य भुवणिक्कभाणुतणयस्स लाभेणं ॥ ४ ॥ तद्दिअहं चिअ सहसा, समत्थसत्थेहिं धन्नपुन्नेहिं । सव्वत्तो इंतेहिं, सुहं सुभिक्खं तहिं जायं ॥ ५ ॥ संभविआइं जम्हा, समत्त सस्साइं संभवे तस्स । तो संभवोत्ति नामं, पइट्ठिअं जणणिजणएहिं ॥ ६ ॥ ” देवगिरौ साधुजगसिंहः स्वसमीकृतषष्ट्यधिकत्रिशतीवणिक्पुत्रपार्श्वात्प्रत्यहं साधर्मिकवात्सल्यं द्वासप्ततिटंककसहस्रव्ययेनैकैकं व्यधापयत् । एवं प्रतिवर्षं तस्य षष्ट्यधिकात्रिशतीसाधर्मिकवात्सल्यान्यभूवन् । थिरापद्रे श्रीश्रीमालआभूः संघपतिः षष्ट्यधिकत्रिशतीसाधर्मिकान् स्वतुल्यांश्चक्रे । यतः—“ किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा, यावाश्रिता हि तरवस्तरवस्त एव । मन्यामहे मलयपर्वतमेकमेव, यत्राम्रनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ १ ॥ ” साधुसारङ्गः पञ्चपरमेष्ठिमन्त्रपाठिभ्यः प्रवाहेण हैमटङ्ककं प्रत्येकं प्रददे । एकस्य चारणस्य पुनः पुनः पठेत्युक्तेर्नववारनमस्कारपाठिनो नव सौवर्णान् ददौ । इति साधर्मिकवात्सल्यविधिः ।

तथा प्रतिवर्षं जघन्यतोऽप्येकैका यात्रा कार्या । यात्रा च त्रिधा । यदुक्तं,—“ अष्टाह्निकाभिधामेकां, रथयात्रामथापराम् । तृतीयां तीर्थयात्रां चेत्याहुर्यात्रां त्रिधा बुधाः ॥ १ ॥ ” तत्राष्टाहिकास्वरूपं प्रागुक्तं । तासु सविस्तरं सर्वचैत्यपरिपाटीकरणाद्यष्टाह्निका यात्रा । इयं चैत्ययात्राप्युच्यते । रथयात्रा तु हैमपरिशिष्टपर्वण्येवमुक्ता,—“ सुहस्त्याचार्यपादानामवन्त्यामेव तस्थुषाम् । चैत्ययात्रोत्सवश्चक्रे संघेनान्यत्र वत्सरे ॥ १ ॥ मंडपं चैत्ययात्रायां सुहस्ती भगवानपि । एत्य नित्यमलंचक्रे श्रीसंघेन समन्वितः ॥ २ ॥ सुहस्तिस्वामिनः शिष्यपरमाणुरिवाग्रतः । कृताञ्जलिस्तत्र नित्यं निषसाद च संप्रतिः ॥ ३ ॥ यात्रोत्सवान्ते संघेन रथयात्रा प्रचक्रमे । यात्रोत्सवो हि भवति संपूर्णो रथयात्रया ॥ ४ ॥ रथोऽथ रथशालाया दिवाकररथोपमः । निर्ययौ स्वर्णमाणिक्यद्युतिद्योतितदिग्मुखः ॥ ५ ॥ श्रीमदर्हत्प्रतिमाया रथस्थाया महर्द्धिभिः । विधिज्ञैः स्नात्रपूजादि श्रावकैरुपचक्रमे ॥ ६ ॥ क्रियमाणेऽर्हतः स्नात्रे स्नात्रांभो न्यपतद्रथात् । जन्मकल्याणके पूर्वं सुमेरुशिखरादिव ॥ ७ ॥ श्राद्धैः सुगन्धिभिर्द्रव्यैः प्रतिमाया विलेपनम् । स्वामिविज्ञिप्सुभिरिवाकारि वक्त्राहितांशुकैः ॥ ८ ॥ मालतीशतपत्रादिदामभिः प्रतिमार्हतः । पूजिताभात्कलेवेन्दोर्भृता शारदवारिदैः ॥ ९ ॥ दह्यमानागरूत्थाभिर्धूमलेखाभिरावृता । अशुभत्प्रतिमा नीलवासोभिरिव पूजिता ॥ १० ॥ आरात्रिकं जिनार्चायाः कृतं श्राद्धैर्ज्वलच्छिखम् । दीप्यमानौषधीचक्रशैलशृङ्गविडम्बकम् ॥ ११ ॥ वन्दित्वा श्रीमदर्हन्तमथ तैः परमार्हतैः । रथ्यैरिवाग्रतो भूयः स्वयमाचकृषे रथः ॥ १२ ॥ नागरीभिरुपक्रान्तसहल्लीसकरासकः चतुर्विधातोद्यवाद्यसुन्दरप्रेक्षणीयकः ॥ १३ ॥ परितः श्राविकालोकगीयमानोरुमङ्गलः । प्रतीच्छन् विविधां पूजां प्रत्यहं प्रतिमान्दिरम् ॥ १४ ॥ बहुलैः कुंकुमांभोभिरभिषिक्ताग्रभूतलः । संप्रतेः सदनद्वारमाससाद शनैः रथः ॥ १५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ राजापि संप्रतिरथ रथपूजार्थमुद्यतः । आगात्पनसफलवत्सर्वाङ्गोद्भिन्नकंटकः ॥ १६ ॥ रथाधिरूढां प्रतिमां पूजयाष्टप्रकारया । अपूजयन्नवानन्दसरोहंसोऽवनीपतिः ॥ १७ ॥ ” महापद्मचक्रिणापि मातुर्मनोरथपूर्त्तये रथयात्रात्याडंबरैश्चक्रे । कुमारपालरथयात्रा त्वेवमुक्ता—“ चित्तस्स अट्ठमिदिणे, चउत्थपहरे महाविभूईए । सहरिसमिलंतनायरजणकयमंगलजयसद्दो ॥ १ ॥ सोवन्नजिणवररहो, नीहरइ चलंतसुरगिरिसमाणो । कणगोरुदंडधयछत्तचमरराईहिं दिप्पंतो ॥ २ ॥ ण्हविअविलित्तं कुसुमोहपूइअं तत्थ पासजिणपडिमं । कुमरविहारदुवारे, महायणो ठवइ रिद्धीए ॥ ३ ॥ तूररवभरिअभुवणो, सरभसनच्चंतचारुतरुणिगणो । सामंतमंतिसहिओ, वच्चइ निवमंदिरंमि रहो ॥ ४ ॥ रायारहत्थपडिमं, पट्टंसुअकणयभूसणाईहिं । सयमेव अच्चिउं कारवेइ विविहाइं नट्टाइं ॥५॥ तत्थ गमिऊण रयणिं, नीहरिउं सीहबारबाहिंमि । ठाइ एवं चिअ धयतंडवंमि पडमंडवंमि रहो ॥ ६ ॥ तत्थ पहाए राया, रहजिणपडिमाइ विरइउं पूअं । चउविहसंघसमक्खं, सयमेवारत्तिअं कुणइ ॥७॥ तत्तो नयरंमि रहो, परिसक्कइ कुंजरेहिं जुत्तेहिं । ठाणे ठाणे पडमंडवेसु विउलेसु चिट्ठंतो ॥८॥ ” इत्यादि ।

अथ तीर्थयात्रास्वरूपं । तत्र तीर्थानि श्रीशत्रुञ्जयश्रीरैवतादीनि । तथा तीर्थकृज्जन्मदीक्षाज्ञाननिर्वाणविहारभूमयोऽपि प्रभूतभव्यसत्वशुभभावसंपादकत्वेन भवांभोनिधितारणात् तीर्थान्युच्यन्ते । तेषु सद्दर्शनविशुद्धिप्रभावनाद्यर्थं विधिवद्यात्रागमनं तीर्थयात्रा । तत्रायं विधिः—प्रथमं प्रतिपद्यते यात्राविध्येकाहारसचित्तपरिहारभूशयनब्रह्मव्रतादिगाढाभिग्रहान् । पर्यङ्किकावर्याश्वपल्यङ्कादिसमग्रसामग्रीसद्भावेऽपि यात्रिकस्य प्रौढश्रावकस्यापि शक्तौ पदचरणाद्यौचित्यं । यदवोचाम—“ एकाहारी दर्शनधारी यात्रासु भूशयनकारी सचित्तपरिहारी पदचारी ब्रह्मचारी च । ” लौकिकैरप्युक्तं—“ यानमर्द्धफलं हन्ति तुरीयांशमुपानहौ । तृतीयांशमवपनं सर्वं हन्ति प्रतिग्रहः ॥ १ ॥ एकभक्ताशिना भाव्यं तथा स्थंडिलशायिना । तीर्थानि गच्छता नित्यमप्यृतौ ब्रह्मचारिणा ॥ २ ॥ ” तदनु यथार्हदानादिना सन्तोष्यानुज्ञापयति क्ष्मापतिं । प्रगुणीकरोति च यथाशक्ति युक्तिविशिष्टान् यात्रार्थं देवालयान् । आकारयति सविनयबहुमानं स्वजनसाधर्मिकादिवर्गं । निमन्त्रयते सभक्ति सद्गुरून् । प्रवर्त्तयत्यमारिं । निर्मापयति चैत्यादौ महापूजादिमहोत्सवं । ददाति निःशम्बलेभ्यः शम्बलं, निर्वाहनेभ्यो वाहनं, निराधारेभ्यः सद्वचनविभवाद्याधारं । यथार्हसान्निध्यप्रदानविषयोद्घोषणापूर्वं सार्थवाह इव प्रोत्साहयति निरुत्साहमनसोऽपि । कारयति साडम्बरप्रौढतरगुरूदरचतुरकशरावकततपटपटमंडपप्रौढकटादिचलत्कूपसरोवरादीन् । सज्जयति शकटसेजवालकरथपर्यङ्किकापौष्टिककरभतुरगादीन् । आह्वयति श्रीसंघरक्षार्थमत्युद्भटाननेकसुभटान् । सन्मानयति कवचाङ्गकाद्युपस्करार्पणेन तान् । प्रगुणयति गीतनृत्यवाद्यादिसमग्रसामग्रीं । ततः करोति समुहूर्त्ते शुभशकुननिमित्ताद्युत्साहितः प्रस्थानमङ्गलं । तत्र मीलयति सकलसमुदायं भोजयति विशिष्टविशिष्टतरभोज्यताम्बुलादिभिः । परिधापयति पञ्चाङ्गमंडिदुकूलादिभिः । विधापयति सुप्रतिष्ठधार्मिष्ठपूज्यभाग्यवत्तरनरेभ्यः श्रीसंघाधिपत्यातिलकम् । विदधाति संघपूजादिमहामहं । निर्मापयत्येवमन्येभ्योऽपि यथोचितं संघाधिपत्यादितिलकमहं । स्थापयति महाधराग्रेसरपृष्ठिरक्षसंघाध्यक्षप्रमुखान् । प्रख्यापयति श्रीसंघचलनोत्तरणादिसर्वसङ्केतव्यवस्थां । संभालयति मार्गे सर्वान् सार्थिकान् । विश्राणयति तेषां शकटाङ्गभङ्गाद्यन्तराये सर्वशक्त्या सान्निध्यं । विधत्ते प्रतिग्रामं प्रतिपुरं चैत्येषु च स्नात्रमहाध्वजप्रदानचैत्यपरिपाट्याद्यतुच्छोत्सवं जीर्णचैत्योद्धारणादिचिन्तां च । निर्मिमीते तीर्थदर्शने स्वर्णरत्नमौक्तिकादिवर्द्धापनलपनेप्सितामोदकादिलम्भनसाधर्मिकवात्सल्ययथोचितदानादिविधिं । प्रौढप्रवेशोत्सवेन तीर्थप्राप्तश्च सर्वशक्त्या स्वयं कुरुते, परैश्च कारयते, प्रथमहर्षपूजाढौकनादिप्रतिपत्तिमष्टोपचारादिविधिपूजां, विधिस्नात्रं, मालोद्घट्टनं, घृतधाराप्रदानं, परिधापनिकामोचनं, नवाङ्गजिनपूजनं, पुष्पगृहकदलीगृहादिमहापूजां, दुकूलादिमयमहाध्वजप्रदानमैवारितदानं, रात्रिजागरणं, नानागीतनृत्त्याद्युत्सवं, तीर्थोपवासषष्ठादितपः कोटिलक्षाक्षतादिविविधोद्यापनढौकनं, नानावस्तुफलशताष्टोत्तरिकाचतुर्विंशिकाद्वापञ्चाशिकाद्वासप्ततिकादिढौकनं, सर्वभक्ष्यभोज्यभृतस्थालढौकनं दुकूलादिमयविचित्रचन्द्रोदयपरिधापनिकाङ्गरूक्षणदीपतैलधौतिकचन्दनकेसरभोगचङ्गेरीपिङ्गानिकाकलशधूपधानकारात्रिकाभरणप्रदीपचामरभृङ्गारस्थालकचोलकघंटाझल्लरीपटहादिविचित्रवाद्यादिप्रदानं, देवकुलिकादिकारणं, सूत्रधारादिसत्कारं, तीर्थसेवां, विनश्यत्तीर्थाङ्गसमारचनं, तीर्थरक्षकबहुसन्माननं, तीर्थदायप्रवर्त्तनं, साधर्मिकवात्सल्यं, गुरुसङ्घपरिधापनादिभक्तिं, जैनमार्गणदीनाद्युचितदानं चेत्यादिधर्मकृत्यानि । न च मार्गणादीनां दानं कीर्त्तिमात्रहेतुत्वेन निष्फलं, तेषामपि देवगुरुसंघगुणोद्घोषितया दीयमानस्य दानस्य बहुफलत्वात् । जिनागमनवक्तुरपि चक्रयादिभिः सार्द्धद्वादशस्वर्णकोट्यादिदानात् । तदागमः—“ वित्तीइ सुवन्नस्स य, बारस अद्धं च सयसहस्साइं । तावइअं चिअ कोडी, पीईदाणं तु चक्किस्स ॥ १ ॥ ” एवं यात्रां कृत्वा तथैव वलमानः प्रौढप्रवेशोत्सवैः स्वगृहमागतो देवाह्वानादिमहं वर्षादि यावत्तीर्थोपवासादि च कुरुते । इति यात्राविधिः ।

श्रीसिद्धसेनदिवाकरप्रबोधितविक्रमादित्यस्य श्रीशत्रुञ्जययात्रासंघ एकोनसप्तत्यधिकशतं सौवर्णा देवालयाः, पञ्चशती दन्तचन्दनादिमयाः श्रीसिद्धसेनाद्याः पञ्चसहस्राः सूरयः,. चतुर्दश नृपा मुकुटबद्धाः , सप्ततिलक्षाणि श्राद्धकुटुंबानि, एका कोटिर्दशलक्षाणि नवसहस्री च शकटानि, अष्टादश लक्षाणि तुरङ्गमाः, षट्सप्ततिशतानि गजाः , एवं करभवृषभाद्यपि ज्ञेयं । श्रीकुमारपालस्य स्वर्णरत्नादिमयाश्चतुःसप्तत्यधिकाष्टादशशती देवालयाः । थिरापद्रे पश्चिममंडलीकेतिख्यातस्याभूसंघपतेस्तु सप्तशतानि, तद्यात्रायां द्वादशकोटिस्वर्णव्ययः । साधुपेथडस्यैकादशरूप्यटंकलक्षव्ययस्तीर्थदर्शने, संघे देवालया द्वापञ्चाशत्, मनुष्याः सप्त लक्षाः । मन्त्रिवस्तुपालस्य सार्द्धा द्वादश यात्राः प्रसिद्धाः । इति यात्रात्रयस्वरूपं ॥ ३ ॥

तथा चैत्ये स्नात्रमहोऽपि मेरुभरणाष्टमङ्गलीनैवेद्यादिढौकनभूयस्तरजात्यचन्दनकेसरपुष्पभोगाद्यानयनसकलसमुदायमीलनस्फीतसङ्गीतकाद्याडम्बरदुकूलादिमहाध्वजप्रदानप्रभावनादि प्रौढविस्तारेण प्रत्यहं पर्वसु वा कर्त्तुमशक्तेनापि प्रतिवर्षमेकैकः कार्यः । स्नात्रमहे च स्वविभवकुलप्रतिष्ठाद्यनुसारेण सर्वशक्त्या द्रव्यव्ययाद्याडम्बरे श्रीजिनमतमहोद्योतहेतौ यतनीयं । श्रूयते हि साधुपेथडेन श्रीरैवते स्नात्रमहामहे षट्पञ्चाशद्धटीस्वर्णेनेन्द्रमाला परिदधे । श्रीशत्रुञ्जयरैवतयोश्चैक एव काञ्चनमयो ध्वजः प्रददे । तत्पुत्रेण साधुझांझणेन तु दुकूलमय इति स्नात्रं । ४ ।

तथा देवद्रव्यवृद्ध्यर्थं प्रतिवर्षं मालोद्घट्टनं कार्यं। तत्र चैन्द्र्यन्या वा माला प्रतिवर्षं यथाशक्ति ग्राह्या । श्रीकुमारपालसङ्घे मालोद्घट्टने मन्त्रिवाग्भटादिषु लक्षचतुष्काष्टकादिवादिषु 'महूआ'वासिसौराष्ट्रिकप्राग्वाटहंसराजधारूपुत्रो जगडो मलिनाङ्गवस्त्रः सपादकोटीं चक्रे । विस्मयाद्राज्ञा पृष्टः प्राह,—मत्पित्रा नौयात्रार्जितधनैः सपादकोटिमूल्यमाणिक्यपञ्चकं चक्रे । प्रान्ते चोक्तं,—श्रीशत्रुञ्जयरैवतदेवपत्तनेषु देवस्यैकैकं दद्याः, द्वे त्वया स्थाप्ये इति, तत् त्रयं हेमखचितमृषभनेमिचन्द्रप्रभाणां स कंठाभरणीचक्रे । श्रीरैवते श्वेताम्बरदिगम्बरसंघयोः समं प्राप्तयोस्तीर्थविवादे य इन्द्रमालां परिधत्ते तस्येदं तीर्थमिति वृद्धोक्तौ, साधुपेथडेन षट्पञ्चाशद्घटीस्वर्णेनेन्द्रमाला परिदधे । चतुर्घटीस्वर्णं मार्गणेभ्यो ददे। तीर्थं स्वं चक्रे। एवं परिधापनिकानव्यधौतिकाविचित्रचन्द्रोदयाङ्गरूक्षणदीपतैलजात्यचन्दनकेसरभोगाद्यपि चैत्योपयोगि प्रतिवर्षं यथाशक्ति मोच्यं ५।

तथा विशिष्टाङ्गीपत्रभङ्गीसर्वाङ्गाभरणपुष्पगृहकदलीगृहपुत्रिकाजलयन्त्रादिरचनानानागीतनृत्ताद्युत्सवैर्महापूजा रात्रिजागरणं च कार्ये। यथैकेन महेभ्येनाब्धियात्रां गच्छता लक्षव्ययेन द्वादशवर्ष्या मनोभीष्टलाभहृष्टेन तत आगतेन कोटिव्ययेन चैत्ये महापूजादि विदधे । ६ । ७ ।

तथा श्रुतज्ञानस्य पुस्तकादिस्थस्य कर्पूरादिना पूजामात्रं सर्वदापि सुकरं । प्रशस्तवस्त्रादिभिर्विशेषपूजा तु प्रतिमासं शुक्लपञ्चम्यां श्रावकस्य कर्तुं युज्यते । तथाप्यशक्तौ जघन्यतोऽपि सा प्रतिवर्षमेकैकवारं कार्या । तद्विस्तरस्तु जन्मकृत्यमध्ये ज्ञानभक्तिद्वारे वक्ष्यते । ८ ।

तथा नमस्कारावश्यकसूत्रोपदेशमालोत्तराध्ययनादिज्ञानदर्शनविविधतत्तत्तपःसम्बन्धिषूद्यापनेषु जघन्यतोऽप्येकैकमुद्यापनं वर्षे वर्षे यथाविधि कार्यं । यतः—" लक्ष्मीः कृतार्था सफलं तपोऽपि, ध्यानं सदोच्चैर्जनबोधिलाभः । जिनस्य भक्तिर्जिनशासने श्रीर्गुणाः स्युरुद्यापनतो नराणाम् ॥ १ ॥ उद्यापनं यत्तपसः समर्थने, तच्चैत्यमौलौ कलशाधिरोपणम् । फलोपरोपोऽक्षतपात्रमस्तके, ताम्बूलदानं कृतभोजनोपरि ॥ २ ॥ " दृश्यन्ते हि विधिना नमस्कारलक्षकोटीजापपूर्वं चैत्यस्नात्रमहसाधर्मिकवात्सल्यसंघार्चादिप्रौढाडम्बरेण लक्षकोटिचोक्षाष्टषष्टिरूप्यवर्त्तुलिकापट्टिकालेखनीमणिमुक्ताविद्रुमनाणकनालिकेराद्यनेकफलविविधपक्वान्नधान्यखाद्यस्वाद्यकर्पटकादिढौकनादिना नमस्कारस्योपधानोद्वहनादिविधिपूर्वमालारोपणेनावश्यकसूत्राणामेवं गाथासङ्ख्यचतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशत्यादिमोदकनालिकेरवर्त्तुलिकादिविविधवस्तुढौकनकादिनोपदेशमालादीनां सौवर्णादिगर्भदर्शनमोदकलम्भनादिना दर्शनादीनामप्युद्यापनानि कुर्वाणाः, मालारोपणं च विशेषधर्मकृत्यं, यतो नमस्कारेर्यापथिक्यादिसूत्राणां यथाशक्तिविधिनोपधानतपो विना भणनगुणनाद्यशुद्धेस्तदाराधनार्थं श्राद्धानामवश्यकृत्यमुपधानतपः, साधुनामिव योगोद्वहनं। तदुद्यापनं च मालारोपणं। तदवोचाम—" उपधानतपो विधिवद्विधाय धन्यो निधाय निजकंठे, द्वेधापि सूत्रमालां, द्वेधापि शिवश्रियं श्रयति ॥ १ ॥ मुक्तिकनीवरमाला, सुकृतजलाकर्षणे घटीमाला । साक्षादिव गुणमाला, माला परिधीयते धन्यैः ॥ २ ॥ " एवं शुक्लपञ्चम्यादिविविधतपसामपि तत्तदुपवासादिसंख्यनाणकवर्त्तुलिकानालिकेरमोदकादिनानाविधवस्तुढौकनादिना यथाश्रुतसंप्रदायमुद्यापनानि विधेयानि ॥ ९ ॥

तथा तीर्थप्रभावनानिमित्तं श्रीगुरुप्रवेशोत्सवप्रभावनादि जघन्यतोऽपि प्रतिवर्षमेकैकवारं कार्यं। तत्र श्रीगुरुप्रवेशोत्सवः सर्वाङ्गीणप्रौढाडम्बरचतुर्विधश्रीसंघसंमुखगमनश्रीगुर्वादिसंघसत्कारादिना यथाशक्ति कार्यः यतः—" अभिगमणवंदणनमंसणेण पडिपुच्छणेण साहूणं । चिरसंचिअं पि कम्मं, खणेण विरलत्तणमुवेइ ॥ १ ॥ " साधुपेथडेन तपाश्रीधर्मघोषसूरीणां प्रवेशोत्सवे द्वासप्ततिसहस्रटङ्कव्ययश्चक्रे । न च संविग्नसाधूनां प्रवेशोत्सवोऽनुचित इति वाच्यं, आगम उपेत्य तत्करणस्य प्रतिपादितत्वात् । तथाहि—साधोः प्रतिमाधिकारे व्यवहारभाष्यं,—" तीरिअउब्भामनिओअदरिसणं सन्नि साहुमप्पाहे । दंडिअ भोइअ असई, सावगसंघो व सक्कारं ॥ १ ॥ " तीरितायां समाप्तायां प्रतिमायामुत् प्राबल्येन भ्रमन्त्युद्भ्रमा भिक्षाचरास्तेषां नियोगो व्यापारो यत्र स उद्भ्रामकनियोगो ग्रामस्तत्र दर्शनमात्मनः प्रकटनं करोति । ततः संयतं साधुं संज्ञिनं वा श्रावकं ' अप्पाहे त्ति ' सन्देशयति । ततो दंडिको राजा भोजिको ग्रामाध्यक्षस्तदभावे श्रावकवर्गः संघः साधुसाध्वीवर्गः सत्कारं करोति । अयं भावः, प्रतिमायां समाप्तायां यस्मिन् प्रत्यासन्नग्रामे बहवो भिक्षाचराः साधवश्च समागच्छन्ति, तत्रागत्यात्मानं दर्शयति, दर्शयंश्च यं साधुं श्रावकं वा पश्यति, तस्य सन्देशं कथयति, यथा समापिता मया प्रतिमा ततोऽहमागत इति तत्राचार्या राज्ञो निवेदयन्ति, यथामुको महातपस्वी समाप्ततपःकर्मातिंमहता सत्कारेण गच्छे प्रवेशनीय इति । ततः स राजा तदभावेऽधिकृतग्रामस्य नायकस्तदभावे समृद्धः श्रावकवर्गस्तदभावे साधुसाध्वीप्रभृतिकः संघो यथाशक्ति सत्कारं करोति । सत्कारो नामोपरि चन्द्रोदयधारणनान्दीतूर्यास्फालनसुगन्धवासप्रक्षेपादिकः । एवं सत्कार इमे गुणाः—" उब्भावणा पवयणे, सद्धाजणणं तहेव बहुमाणो । उहावणा कुतित्थे, जीअं तह तित्थवुड्ढीअ ॥ २ ॥ " प्रवेशसत्कारेण प्रवचनस्योद्भ्राजनं प्राबल्येन प्रकाशनं भवति। तथान्येषां साधूनां श्रद्धाजननं वयमप्येवं कुर्मो येन महती शासनस्य प्रभावना

भवति। तथा श्रावकश्राविकाणामन्येषां च शासनस्योपरि बहुमानो जायते, यथा अहो ! महाप्रतापि पारमेश्वरं शासनं यत्रेदृशा महातपस्विन इति। तथा कुतीर्थानामपभ्राजना हीलना भवति, तत्रेदृशां महासत्वानामभावात्। तथा जीतमेतत् कल्प एष यत्समाप्तप्रतिमानुष्ठानः सत्करणीयः। तथा तीर्थवृद्धिश्च प्रवचनस्य अतिशयं वीक्ष्य बहवः संसाराद्विरज्य प्रव्रज्यां प्रतिपद्यन्ते, ततो भवति तीर्थवृद्धिरिति तद्वृत्तिः॥ तथा यथाशक्ति श्रीसंघस्य सबहुमानकारणातिलककरणचन्दनजवाधिकर्पूरकस्तूर्यादिविलेपनसुरभिकुसुमार्पणादिभक्त्या नालिकेरादिविविधताम्बूलप्रदानादिरूपा प्रभावना कार्या। शासनोन्नतेस्तीर्थकृत्त्वादिफलत्वात्। उक्तं च—"अपुव्वनाणगहणे, सुअभत्तीपवयणे पभावणया। एएहिं कारणेहिं, तित्थयरत्तं लहइ जीवो॥ १॥ भावना मोक्षदा स्वस्य, स्वान्ययोस्तु प्रभावना। प्रकारेणाधिका युक्तं, भावनातः प्रभावना॥ २॥"। १०।

तथा गुरुयोगे जघन्यतोऽपि प्रतिवर्षमालोचना गुरुभ्यो दातव्या। यतः—"प्रतिसंवत्सरं ग्राह्यं, प्रायश्चित्तं गुरोः पुरः। शोध्यमानो भवेदात्मा, येनादर्श इवोज्ज्वलः॥ १॥" आगमे तु श्रीआवश्यकनिर्युक्तावेवमुक्तं,—"चाउम्मासिअ वरिसे, आलोअणनिअमसाउ दायव्वा। गहणं अभिग्गहाण य पुव्वगहिए निवेएउं॥ १॥" श्राद्धजीतकल्पादौ तद्विधिरेवं,—"परिकअ चाउम्मासे, वरिसे उक्कोसओ अ बारसहिं। निअमा आलोइज्जा, गीआइगुणस्स भणियं च॥ १॥ सल्लुद्धरणनिमित्तं, खित्तंमी सत्तजोअणसयाइं। काले बारसवरिसा, गीअत्थगवेसणं कुज्जा॥ २॥ गीअत्थो कडजोगी, चारित्ति तह य गाहणाकुसलो। खेअन्नो अविसाई, भणिओ आलोयणायरिओ॥ ३॥" गीतार्थोऽधिगतनिशीथादिश्रुतसूत्रार्थः। कृतोऽभ्यस्तो योगो मनोवाक्कायव्यापारः शुभो विविधतपो वा स यस्यास्ति स कृतयोगी, विविधशुभध्यानतपोविशेषैः परिकर्मितात्मशरीर इत्यर्थः। चारित्री निरतिचारचारित्रवान्। ग्राहणा बहुयुक्तिभिरालोचनादायकानां विविधप्रायश्चित्तादितपोविधेरङ्गीकारणं तत्र कुशलः। खेदः सम्यक्प्रायश्चित्तविधेः परिश्रमोऽभ्यास इत्यर्थः तं जानातीति खेदज्ञः। अविषादी महत्यप्यालोचकस्य दोषे श्रुते न विषादवान्। प्रत्युतालोचनादायकस्य तत्तन्निदर्शनगर्भवैराग्यवचनैरुत्साहक इत्यर्थः। "आयारवमाहारवं ववहारुव्वीलए पकुव्वी य। अपरिस्सावी निज्जव अवायदंसी गुरू भणिओ॥ ४॥" आचारवान् ज्ञानादिपञ्चप्रकाराचारयुक् १, आधारवान् आलोचितापराधानामां सामस्त्येन धारणमाधारस्तद्वान् २, व्यवहार आगमादिः पञ्चधा। तत्रागमव्यवहारः केवलिमनःपर्यायावधिज्ञानिचतुर्दशदशनवपूर्विषु १, श्रुतव्यवहारोऽष्टाद्येकार्द्धावसानपूर्वधरैकादशाङ्गिनिशीथाद्यशेषश्रुतज्ञेषु २, आज्ञाव्यवहारो दूरस्थगीतार्थाचार्ययोर्मिथःसङ्गन्तुमक्षमयोर्गूढपदैरालोचनाप्रायश्चित्तयोः प्रदानं ३, धारणाव्यवहारो गुरुणापराधे यद्यथा प्रायश्चित्तं दत्तं तत्तथैवान्योऽपि दत्त इत्यादि ४, जीतं श्रुतोक्तापत्तितो हीनमधिकं वा परंपरयाऽऽचीर्णं तेन व्यवहारो जीतव्यवहारः पञ्चमः संप्रतिमुख्यः ५। एवं पञ्चविधं व्यवहारं ज्ञात्वा प्रायश्चित्तप्रदाने यः सम्यग् व्यवहरति स व्यवहारवान् ३। अपव्रीडयति लज्जां मोचयतीत्यपव्रीडक आलोचकं लज्जयाऽनालोचयन्तं तथा तथा वैराग्यगर्भं वक्ति, यथा स लज्जां मुक्त्वा सम्यगालोचयतीत्यर्थः ४। कुर्वेत्यागमप्रसिद्धो धातुर्यस्य विकुर्वणेति प्रयोगः। प्रकुर्वतीत्येवंशीलः प्रकुर्वी, आलोचकस्य सम्यग् विशुद्धिकारक इत्यर्थः ५। आलोचितं योऽन्यस्मै न वक्ति सोऽपरिस्रावी ६। निर्यापयति निर्वाहयतीति निर्यापः, यो यथा समर्थस्तस्य तथा प्रायश्चित्तं दत्त इत्यर्थः ७। सम्यगनालोचकस्य सम्यक् प्रायश्चित्ताकर्तुश्च भवद्वयेऽप्यपायदर्शी ८। एतेऽष्टौ गुरोर्गुणाः। "आलोयणापरिणओ, सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे। जइ अंतरावि कालं, करिज्ज आराहओ तहवि॥ ५॥ आयरिआइ सगच्छे, संभोइअ इअर गीअ पासत्थे। सारूवीपच्छाकड— देवय पडिमा अरिहसिद्धे॥ ६॥" साधुना श्राद्धेन वा नियमतः प्रथमं स्वगच्छ आचार्यस्य, तदयोग उपाध्यायस्य, एवं प्रवर्त्तिनः स्थविरस्य गणावच्छेदिनो वालोचनीयं। स्वगच्छे पञ्चानामप्यभावे सांभोगिक एकसामाचारिके गच्छान्तर आचार्यादिक्रमेणालोच्यं। तेषामप्यभाव इतरस्मिन्नसांभोगिके संविग्ने गच्छे स एव क्रमः। तेषामप्यभावे गीतार्थपार्श्वस्थस्य। तस्याप्यभावे गीतार्थसारूपिकस्य। तस्याप्यभावे गीतार्थपश्चात्कृतस्यालोचयितव्यं। सारूपिकः शुक्लांबरो मुंडोऽबद्धकच्छो रजोहरणरहितो ब्रह्मचर्योऽभार्यो भिक्षाग्राही। सिद्धपुत्रस्तु सशिखः सभार्यश्च। पश्चात्कृतस्त्यक्तचारित्रवेषो गृहस्थः। पार्श्वस्थादेरपि गुरुवद्वन्दनकप्रदानादिविधिः कार्यो विनयमूलत्वाद्धर्मस्य। यदि तु पार्श्वस्थादिः स्वं गुणहीनं पश्यन् वन्दनकं न कारयति, तदा तस्य निषद्यामारचय्य प्रणाममात्रं कृत्वालोचनीयं। पश्चात्कृतस्य चेत्वरसामायिकारोपणं लिङ्गप्रदानं च कृत्वा यथाविध्यालोच्यं। पार्श्वस्थादीनामप्यभावे यत्र राजगृहे गुणशिलादावर्हद्गणधराद्यैर्बहुशः प्रायश्चित्तप्रदानं यया देवतया दृष्टं तत्र तस्याः सम्यग्दृष्टेरष्टमाद्याराधनेन प्रत्यक्षाया आलोच्यं। जातु सा च्युतान्योत्पन्ना तदा सा महाविदेहेऽर्हन्तं पृष्ट्वा प्रायश्चित्तं दत्ते। तदयोगेऽर्हत्प्रतिमानां पुर आलोच्य स्वयं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते। तासामप्ययोगे पूर्वोत्तराभिमुखोऽर्हत्सिद्धसमक्षमप्यालोचयेन्नत्वनालोचित एव तिष्ठेत्, सशल्यस्यानाराधकत्वात्। "अगीओ नविजाणइ, सोहिं चरणस्स देइ ऊणहिअं। तो अप्पाणं आलोअगं च पाडेइ संसारे॥ ७॥ जह बालो जंपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुअं भणइ। तं तह आलोइज्जा, मायामयविप्पमुक्को अ॥ ८॥ मायाइदोसरहिओ, पइसमयं वड्ढमाणसंवेगो। आलोइज्ज अकज्जं, न पुणो का हिंति

निच्छयओ ॥ ९ ॥ लज्जाइगारवेणं, बहुस्सुअमएण वावि दुच्चरिअं । जो न कहेइ गुरूणं, न हु सो आराहओ भणिओ ॥ १० ” ‘ गारवेणं ति ’ रसादिगारवमतिबद्धत्वेन तपोऽचिकीर्षुतयेत्यर्थः । अपिशब्दादपमानप्रायश्चित्तगुरुत्वादिना वा । “संवेगपरं चित्तं, काऊणं तेहिं तेहिं सुत्तेहिं । सल्लाणुद्धरणविवागदंसगाईहिं आलोए ॥ ११ ॥” आलोचकस्य दश दोषानाह— “ आकंपइत्ता अणुमाणइत्ता जं दिट्ठं बायरं व सुहुमं वा । छन्नं सद्दाउलयं, बहुजण अव्वत्त तस्सेवी ॥ १२ ॥ ” आकम्प्य वैयावृत्त्यादिना गुरुमावर्ज्यालोचयति, यथा स्तोकं प्रायश्चित्तं दत्त इत्यभिप्राये प्रथमो दोषः १ । एवमेष गुरुर्मृदुदंडमद इत्याद्यनुमान्यानुमानं कृत्वा २ । यत्परैर्दृष्टं तदालोचयति न त्वदृष्टं ३ । बादरमालोचयति न तु सूक्ष्मं, तत्रावज्ञापरत्वात् ४ । सूक्ष्मं तृणग्रहणादिरूपमालोचयति न तु बादरं सूक्ष्मालोचको हि कथं बादरं नालोचयेदिति ज्ञापनार्थं ५ । छन्नमव्यक्तस्वरं ६ । तथा शब्दाकुलं यथा गुरुः सम्यग् नावगच्छति यद्वान्येऽपि यथा शृण्वन्ति तथा शब्दाकुलं ७ । आलोच्यं बहुजनान् श्रावयति ८ । अव्यक्तस्यानवगतच्छेदग्रन्थरहस्यस्य गुरोरालोचयति ९ । स्वकृतापराधसदृशसेविगुरोः खरंटनादिभियालोचयति १० । एते दश दोषा आलोचकेन वर्जनीयाः । सम्यगालोचने गुणानाह,—“ लहुआ १ ल्हाईजणणं २, अप्पपरनिवत्ति ३ अज्जवं ४ सोही ५ । दुक्करकरणं ६ आणा ७, निस्सल्लत्तं च ८ सोहिगुणा ॥ १३ ॥ ” यथा भारवाहिनो भारेऽपहृते लघुता तथा शल्योद्धार आलोचकस्यापि १ । ल्हादिजननं प्रमोदोत्पादः २ । आत्मपरयोर्दोषेभ्यो निवृत्तिरालोचनादाने हि स्वयं दोषनिवृत्तिः प्रतीता, तं दृष्ट्वान्येऽप्यालोचनाभिमुखाः स्युरित्यन्येषामपि दोषेभ्यो निवृत्तिः ३ । आर्जवं निर्मायता सम्यगालोचनात् ४ । शोधिः शुद्धतातिचारमलापगमात् ५ । दुष्करकरणं दुष्करकारिता यतो यत्प्रतिसेवनं तन्न दुष्करमनादिभवाभ्यस्तत्वात्, यत्पुनरालोचयति तद्दुष्करं प्रबलमोक्षानुयायिवीर्योल्लासविशेषेणैव तस्य कर्तुं शक्यत्वात् । निशीथचूर्णावप्यूचे,—“ तन्न दुक्करं जं पडिसेविज्जइ तं दुक्करं जं सम्मं आलोइज्जइत्ति ” । अत एवाभ्यन्तरतपोभेदरूपं सम्यगालोचनं, मासक्षपणादिभ्योऽपि दुष्करं, लक्षणार्यादीनां तथा श्रवणात् । तथाहि,—इतोऽशीतितमचतुर्विंशतौ नृपस्य बहुपुत्रस्योपयाचितशतैर्जाता बहुमान्या पुत्री स्वयंवरमंडपे वृतवरा दुर्दैवाच्चतुरिकान्तर्मृतभर्तृका सुशीला सतीषु प्राप्तरेखा सुश्राद्धधर्मनिष्ठान्यदान्त्यार्हता दीक्षिता लक्षणार्या कदाचिच्चटकयुग्मरतं दृष्ट्वा दध्यौ । अर्हता किमेतन्नानुमतमवेदोऽसौ वा न वेत्ति सवेदुःखमित्यादि, क्षणान्तरे जातपश्चात्तापा कथमालोचयिष्यामीति प्रोद्भूतत्रपापि सशल्यत्वे सर्वथा न शुद्धिरित्यालोचयितुं स्वं प्रोत्साह्य यावद्याति, तावदचिन्तिते कंटके भग्नेऽपशकुनेन क्षुब्धा, य ईदृग् दुर्ध्यायति तस्य किं प्रायश्चित्तमिति परव्यपदेशेनालोचितवती, न तु साक्षाल्लज्जामहत्वहान्याद्याशङ्कयैव । ततस्तत्प्रायश्चित्तपदे पञ्चाशद्वर्षी तीव्रं तपस्तेपे । उक्तं च— “ छट्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं निव्विगइएहिं दसवरिसे । तह खवणएहिं दुन्निय, दो चेव य भुंजिएहिं च ॥ १ ॥ मासखमणेहिं सोलस, वीसंवासाइं अंबिलेहिं च । लक्खणअज्जा एवं, कुणइ तवं वरिसपन्नासं ॥ २ ॥ आवस्सयमाईअं, किरिअ कलावं अमुचमाणीए । अदीणमाणसाए, एस तवो तीइ अणुचिन्नो ॥ ३ ॥ ” एवं दुस्तपतपस्तपनेऽपि सा न शुद्धा, प्रत्युतार्त्तध्यानान्मृता दास्याद्यसङ्ख्यभवेष्वनुभूततत्तत्तीव्रतरदुःखा श्रीपद्मनाभतीर्थकृत्तीर्थे सेत्स्यति । तदुक्तं—“ ससल्लो जइवि कट्ठुग्गं घोरं वीरं तवं चरे । दिव्वं वाससहस्सं तु, तओ तं तस्स निप्फलं ॥ १ ॥ जह सुकुसलो वि विज्जो, अन्नस्स कहेइ अप्पणो वाहिं । एवं जाणंतस्स वि, सल्लुद्धरणं परसगासे ॥ २ ॥ ” ६ । तथाज्ञा तीर्थकृतामाराधिता स्यात् ७ । निःशल्यत्वं स्पष्टं । उक्तं चैकोनत्रिंशदुत्तराध्ययने—“ आलोअणयाएणं भंते ! जीवे किं जणयइ ? गोयमा ! आलोअणयाएणं मायानिआणमिच्छादंसणसल्लाणं अणंतसंसारवद्ध(ट्ट)णाणं उद्धरणं करेइ, उज्जुभावं चणं जणयइ ॥ उज्जुभावं पडिवन्ने अणं जीवे अमाई इत्थीवेअं नपुंसगवेअं च न बंधइ, पुव्वबद्धं चणं निज्जरे इति ।” एते शोधेरालोचनाया गुणाः । ८ । इति श्राद्धजितकल्पाचवृत्त्येश्च किञ्चिदुद्धृत आलोचनाविधिः । तीव्रतराध्यवसायकृतं वृहत्तरमपि निकाचितमपि बालस्त्रीयतिहत्यादेवादिद्रव्यभक्षणराजपत्नीगमनादिकं महापापं सम्यग् विधिवदालोच्य गुरुदत्तं प्रायश्चित्तं विधत्ते, तदा तद्भवेऽपि शुध्यति । कथमन्यथा दृढप्रहारिप्रभृतीनां तद्भवेऽपि सिद्धिरित्यालोचना प्रतिवर्षं प्रतिचातुर्मासकं वा प्राह्यैव । इति वर्षकृत्यगाथोत्तरार्धार्थः ॥

इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुंदरसूरि–श्रीमुनिसुंदरसूरि–श्रीजयचंद्रसूरि–श्रीभुवनसुंदरसूरिशिष्यश्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ वर्षकृत्यप्रकाशकः पञ्चमः प्रकाशः ।

श्राद्धविधिवृत्तौ समाप्तः पञ्चमः प्रकाशः ।

ॐ

॥ अथ षष्ठः प्रकाशः ॥

उक्तं वर्षकृत्यमथ जन्मकृत्यं गाथात्रयेणाष्टादशभिर्द्वारैराह—

" जम्मंमि वासठाणं, तिवग्गसिद्धीइ कारणं उचिअं १ ।
उचिअं विज्जागहणं २, पाणिग्गहणं च ३ मित्ताई ४ ॥ १२ ॥

जन्मनि जन्मवारकमध्ये पूर्वमुचितं योग्यं वासस्थानं ग्राह्यं । किं तदुचितमिति विशेषणद्वारेण हेतुमाह,—त्रिवर्गस्य धर्मार्थकामलक्षणस्य सिद्धिर्निष्पत्तिस्तस्याः कारणं हेतुः । एवं च यत्र धर्मार्थकामानां त्रयाणामपि सिद्धिः स्यात्तत्र श्रावकेण वस्तव्यं नान्यत्र भवद्वयभ्रंशापत्तेः तदुक्तं—" न भिल्लपल्लीषु न चोरसंश्रये, न पार्वतीयेषु जनेषु संवसेत् । न हिंस्रदुष्टाश्रयलोकसन्निधौ, कुसङ्गतिः साधुजनस्य गर्हिता ॥ १ ॥ तत्र धाम्नि निवसेद् गृहमेधी, संपतन्ति खलु यत्र मुनींद्राः । यत्र चैत्यगृहमस्ति जिनानां, श्रावकाः परिवसन्ति च यत्र ॥ २ ॥ विद्वत्प्रायो यत्र लोको निसर्गाच्छीलं यस्मिञ्जीवितादप्यभीष्टं । नित्यं यस्मिन् धर्मशीलाः प्रजाः स्युस्तिष्ठेत्तस्मिन् साधुसङ्गो हि भूत्यै ॥ ३ ॥ जत्थ पुरे जिणभवणं, समयविऊ साहुसावया जत्थ । तत्थ सया वासिअव्वं, पउरजलं इंधणं जत्थ ॥ ४ ॥" त्रिशतीजैनप्रासादसुश्राद्धाद्यलङ्कृते सुशीलविज्ञलोकेऽजयमेर्वासन्ने हर्षपुरे सुस्थाने वसन्तोऽष्टादशसहस्रविप्रास्तद्भक्ताः । षट्त्रिंशन्महेभ्याश्च श्रीप्रियग्रन्थसुरीन्द्रागमे प्रबुद्धाः । सुस्थानवासे हि धनवतां गुणवतां धर्मवतां च संगत्या धनित्वं विवेकविनयविचाराचारौदार्यगांभीर्यधैर्यप्रतिष्ठादयो गुणाः सर्वाङ्गीणधर्मकृत्यकौशलं च प्रायः सुप्रापाणि संप्रत्यपि प्रतीयन्ते । अतः प्रान्तग्रामादौ धनार्जनादिना सुखनिर्वाहेऽपि न वसनीयं । उक्तं च—" जत्थ न दीसंति जिणा, न य भवणं नेव संघमुहकमलं । न य सुच्चइ जिणवयणं, किं ताए अत्थभूईए ॥ १ ॥ यदि वाञ्छसि मूर्खत्वं, ग्रामे वस दिनत्रयम् । अपूर्वस्यागमो नास्ति, पूर्वाधीतं च नश्यति ॥ २ ॥ " श्रूयते च कश्चिन्नगरनिवासी स्वल्पवणिग्ग्रामे धनलाभार्थमुषितः । कृषिविविधवाणिज्यव्यापारादिना यावता धनमुपार्जयत्तावद् गृहं तार्णं जज्वाल । एवं पुनः पुनः धनार्जनेऽपि स्तैन्यमारीदुर्भिक्षनृपदंडाद्यजनि । अन्यदा तद्ग्राम्यैः स्तेनैः क्वचित्पुरे धाटीप्रदाने तत्पुरनृपेण ग्रामो हतः । श्रेष्ठी पुत्रादिधृतौ युध्यमानस्तद्भटैर्मारितश्चेति कुग्रामावासे दृष्टान्तः । उचितमपि च वासस्थानं स्वचक्रपरचक्रविरोधदुर्भिक्षमारीतिप्रजाविरोधवास्तुक्षयादिनाऽस्वस्थीभूतं द्रुतमेव त्याज्यमन्यथा त्रिवर्गहान्याद्यापत्तेः । यथा मुद्गलैर्भङ्गे भयोत्पत्तौ यैर्दिल्ली त्यक्ता, ते गुर्जरत्रादावागतास्त्रिवर्गपुष्ट्या भवद्वयं सफल्यकार्षुः । यैस्तु न त्यक्ता ते बन्दपतनादिना भवद्वयमप्यहार्षुः । वास्तुक्षीणत्वादिना स्थानत्यागे तु क्षितिप्रतिष्ठितवनकपुरऋषभपुरादिदृष्टान्तः । तथा चार्षं—" खिइवणउसभकुसग्गं रायगिहं चंपपाडलीपुत्तं " । इति । वासस्थानं च गृहमप्युच्यते । तच्च सुप्रातिवेश्मिकेऽनतिप्रकटेऽनतिगुप्ते च सुस्थाने विधिनिष्पन्नमितद्वारत्वादिगुणं त्रिवर्गसिद्धिहेतुतया योग्यं । दुष्प्रातिवेश्मिकाश्चैवमागमादौ निषिद्धाः—" खरीआतिरिक्खजोणीतालायरसमणमाहणसुसाणा । वग्गुरिअवाहगुम्मिअहालिएसपुलिंदमच्छंधा ॥ १ ॥ " ' खरिअत्ति ' द्व्यक्षरिका वेश्या, श्रमणाः शाक्याद्याः, श्मशानं, गुल्मिका गुप्तिपालाः, मत्स्यबंधा मात्सिकाः । " जूआरचोर नड नट्ट भट्ट वेसा कुकम्मकारीणं । संवासं वज्जिज्जा, घरहट्टाणं च मित्तीअ ॥२॥" तथा "दुःखं देवकुलासन्ने, गृहे हानिश्चतुष्पथे । धूर्त्तामात्यगृहाभ्यासे, स्यातां सुतधनक्षयौ ॥ १ ॥ मूर्खाधार्मिकपाखंडिपतितस्तेनरोगिणाम् । क्रोधनान्त्यजदृप्तानां, गुरुतल्पगवैरिणाम् ॥ २ ॥ स्वामिवञ्चकलुब्धानामृषिस्त्रीबालघातिनाम् । इच्छन्नात्महितं धीमान् प्रातिवेश्मिकतां त्यजेत् ॥३॥ " कुशीलादिप्रातिवेश्मिकत्वे हि तदालापश्रवणतच्चेष्टादर्शनादिवशात्स्वतः सगुणस्यापि गुणहानिः स्यात् । सुप्रातिवेश्मिकत्वे प्रातिवेश्मिकीसंपादितपरमान्नः सङ्गमः शालिभद्रजीवः , दुष्प्रातिवेश्मिकत्वे पर्वदिने प्राग्मुनये दत्ताग्रपिंडा प्रातिवेश्मिकीव्युद्ग्राहितश्वश्र्वादिः सोमभट्टभार्या ज्ञातं । अतिप्रकटे हि स्थाने गृहमसान्निहितगृहान्तरतया परिपार्श्वतो निरावरणतया चौरादयोऽभिभवेयुः । अतिगुप्ते च सर्वतो गृहान्तरैर्निरुद्धत्वान्न स्वशोभां लभते । प्रदीपनकाद्युपद्रवे च दुःखनिर्गमप्रवेशं गृहं भवति । सुस्थानं पुनः शल्यभस्मक्षात्रादिदोषैर्निषिद्धायादिना च रहितं बहलदूर्वाप्रवालकुशस्तम्बप्रशस्तवर्णगन्धमृत्तिकासुस्वादुजलोद्गमनिधानादिमच्च यदुक्तं—" शीतस्पर्शोष्णकाले याऽत्युष्णस्पर्शा हिमागमे । वर्षासु चोभयस्पर्शा सा शुभा सर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥ हस्तमात्रं खनित्वादौ पूरिता तेन पांसुना । श्रेष्ठा समधिके पांसौ हीने हीना समे समा ॥ २ ॥ पदगतिशतं यावच्चांभःपूर्णा न शुष्यति । सोत्तमैकाङ्गुलहीना मध्यमा तत्पराधमा ॥३॥ अथवा तत्र पुष्पेषु खाते सत्युषितेषु तु । समार्द्धसमशुष्केषु शुभसैविध्यमादिशेत् ॥४॥ त्रिपञ्चसप्तदिवसैरुप्तव्रीह्यादिरोहणात् । उत्तमा मध्यमा हीना विज्ञेया त्रिविधा मही ॥ ५ ॥ व्याधिं वल्मीकिनी नैःस्व्यं शुषिरा स्फुटिता मृतिम् । दत्ते भूः शल्ययुग् दुःखं शल्यं ज्ञेयं तु यत्नतः ॥ ६ ॥ " नृशल्यं नृहान्यै, खर-

शल्ये नृपादिभीः, शुनोऽस्थि डिंभमृत्यै, शिशुशल्यं गृहस्वामिप्रवासाय, गोशल्यं गोधनहान्यै, नृकेशकपालभस्मादि मृत्यै इत्यादि । " प्रथमान्त्ययामवर्जे, द्वित्रिप्रहरसंभवा । छाया वृक्षध्वजादीनां, सदा दुःखप्रदायिनी ॥ ७ ॥ वर्जयेदर्हतः पृष्ठं, पार्श्वे ब्रह्ममधुद्विषोः । चंडिकासूर्ययोर्दृष्टिं, सर्वमेव च शूलिनः ॥ ८ ॥ वामाङ्गं वासुदेवस्य, दक्षिणं ब्रह्मणः पुनः । निर्माल्यं स्नानपानीयं, ध्वजच्छायाविलेपनम् ॥ ९ ॥ (वर्जनीयं सदा शंभोरात्मश्रेयोऽर्थिभिर्जनैः) प्रशस्ता शिखरच्छाया, दृष्टिश्चापि तथार्हतः ॥ १० ॥ " युग्मम् ॥ तथा—" वज्जिज्जइ जिणपुट्ठी, रविईसरदिट्ठि विण्हुवामो अ । सव्वत्थ असुहचंडी, तम्हा पुण सव्वहा चयह ॥ १ ॥ अरिहंतदिट्ठिदाहिणहरपुट्ठीवामएसु कल्लाणं । विवरीए बहुदुक्खं, परं न मग्गंतरे दोसो ॥ २ ॥ ईसाणाईकोणे, नयरे गामे न कीरए गेहं । संतलोआण असुहं, अंतिमजाईणरिद्धिकरं ॥ ३ ॥ " स्थानगुणदोषपरिज्ञानं च शकुनस्वप्नोपश्रुतिप्रभृतिनिमित्तादिबलेन कार्यं । सुस्थानमप्युचितमूल्यार्पणप्रातिवेश्मिकानुमत्यादिन्यायेनैव ग्राह्यं, न तु पराभिभवादिना, तथा सति त्रिवर्गहान्याद्यापत्तेः । एवमिष्टिकाकाष्ठपाषाणादिदलमपि निर्दोषं दृढसारत्वादिगुणमुचितमूल्यादिना ग्राह्यमानाय्यं च । तदपि विक्रायकैः स्वयं निष्पादितं न तु तत्पार्श्वात् स्वकृते कारितं, महारंभादिदोषापत्तेः । प्रासादादिसक्तं च तन्न ग्राह्यं बहुहान्याद्यापत्तेः । श्रूयते हि—द्वौ वणिजौ प्रातिवेश्मिकौ । एकः समृद्धोऽन्यं निःस्वं पदे पदेऽभिभवति । निःस्वोऽन्यथा प्रतिकर्त्तुमशक्तः समृद्धस्य निष्पद्यमानसौधाभित्तिमध्ये जिनचैत्यात्पातितमेकामिष्टिकाखंडं रहश्चिक्षेप । निष्पन्ने च सौधे तेन सम्यक् तत्स्वरूपे प्रोक्तेऽपीयन्मात्रस्य को दोष ? इत्यवज्ञया समृद्धस्य स्तोकैरेव दिनैर्वज्राग्न्यादिना सर्वस्वं विनष्टं । उक्तमपि—" पासायकूववावीमसाणमढरायमंदिराणं च । पाहाणइट्टकट्ठा, सरिसवमत्तावि वज्जिज्जा ॥ १ ॥ पाहाणमयं थंभं, पीढं पट्टं च बारउत्ताइं । एए गेहि विरुद्धा, सुहावहा धम्मठाणेसु ॥२॥ पाहाणमए कट्ठं, कट्ठमए पाहणस्स थंभाई । पासाए अ गिहे वा, वज्जेअव्वा पयत्तेणं ॥ ३ ॥ हलघाणयसगडाई, अरहट्टजंताणि कंटई तह य । पंचुंबरि खीरतरु एआणं कट्ठ वाज्जिज्जा ॥ ४ ॥ बिज्जउरिकेलिदाडिमजंबीरीदोहालिद्दअंबिलिआ । बब्बूलिबोरिमाई कणयमया तहवि वाज्जिज्जा ॥५॥ एआणं जइ अ जडा पाडवसाओ पविस्सई अहवा । छाया वा जंमि गिहे, कुलनासो हवइ तत्थेव ॥६॥ पुव्वुन्नय अथ्थहरं, जमुन्नयं मंदिरं धणसमिद्धं । अवरुन्नय विद्धिकरं, उतरुन्नय होइ उव्वासिअं ॥ ७ ॥ वलयागारं कूणेहिं, संकुलं अहव एगदुतिकूणं । दाहिणवामयदीहं, न वासियव्वेरिसं गेहं ॥८॥ सयमेव जे किवाडा, पिहिअंति अ उग्घडंति ते असुहा । चित्तकलसाइसोहा, सविसेसा मूलबारिसुहा॥९॥ जोइणि नट्टारंभं भारहरामायणं च निवजुद्धं । रिसिचारिअदेवचरिअं,इअ चित्तं गेहि न हु जुत्तं॥१०॥ फलिहतरुकुसुमवल्ली सरस्सई नवनिहाणजुअलच्छी । कलसं वद्धावणयं, सुमिणावलिआइ सुहचित्तं ॥११॥ खर्जुरी दाडिमी रंभा कर्कन्धूर्बीजपूरिका । उत्पद्यते गृहे यत्र, तन्निकृन्तति मूलतः ॥१२॥ लक्ष्मीनाशकरः क्षीरी, कंटकी शत्रुभीप्रदः । अपत्यघ्नः फली तस्मादेषां काष्ठमपि त्यजेत् ॥१३॥ कश्चिदूचे पुरो भागे, वटः श्लाघ्य उदुम्बरः । दक्षिणे पश्चिमेऽश्वत्थो, भागे प्लक्षस्तथोत्तरे ॥१४॥ पूर्वस्यां श्रीगृहं कार्यमाग्नेय्यां च महानसम् । शयनं दक्षिणस्यां तु, नैर्ऋत्यामायुधादिकम् ॥१५॥ भुजिक्रिया पश्चिमायां, वायव्यां धान्यसङ्ग्रहः । उत्तरस्यां जलस्थानमैशान्यां देवतागृहम् ॥१६॥ गृहस्य दक्षिणे वह्नितोयगोऽनिलदीपभूः । वामा प्रत्यगुदिशोर्भुक्तिधान्यार्थारोहदेवभूः ॥१७॥ पूर्वादिदिग्विनिर्देशो, गृहद्वारव्यपेक्षया । भास्करोदयदिक्पूर्वा, न विज्ञेया यथा क्षुते ॥१८॥"

इत्यादि । तथा गृहनिष्पादकसूत्रधारकर्मकरादयः प्रोक्तसम्यग्मूल्याद्यधिकोचितार्पणेन प्रीणनीया न तु क्वचिद्वञ्चनीयाः । यावता च कुटुम्बादेः सुखनिर्वाहो जने च शोभादि स्यात्, तावानेव विस्तारो गृहे क्रियते । असंतुष्टतयाधिकाधिकविस्तारकरणे मुधा धनव्ययारंभादि । ईदृगपि गृहं मितद्वारमेवार्हं । बहुद्वारत्वे ह्यज्ञातनिर्गमप्रवेशानां दुष्टलोकानामापाते स्त्रीद्रविणादिविप्लवोऽपि स्यात् । मितद्वारमपि दृढकपाटोल्लालकशृङ्खलिकार्गलादिना सुरक्षितमन्यथानन्तरोक्ताद्यनेकदोषापत्तेः । कपाटाद्यपि सुखप्रदानोद्घाटं यथाविलोक्यमानास्थितिकं च गुणायान्यथाधिकाधिकविराधना विलोक्यमानशीघ्रनिर्गमागमादिकार्यहान्यादि च स्यात् । अर्गला च भित्तिमध्यस्थायिनी सर्वथा न युक्ता पञ्चेन्द्रियादीनामपि विराधनापत्तेः । ईदृक् कपाटप्रदानाद्यपि प्रत्युपेक्षणादि यतनयैव कुर्यात् । एवं प्रणालखालादावपि यथाशक्ति यतनीयं । मितद्वारत्वादि शास्त्रेऽप्युक्तं " न दोषो यत्र वेधादिर्नवं यत्राखिलं दलम् । बहुद्वाराणि नो यत्र, यत्र धान्यस्य सङ्ग्रहः ॥ १ ॥ पूज्यते देवता यत्र, यत्राभ्युक्षणमादरात् । रक्ता जवनिका यत्र, यत्र संमार्जनादिकम् ॥२॥ यत्र ज्येष्ठकनिष्ठादिव्यवस्था सुप्रतिष्ठिता । भानवीया विशन्त्यन्तर्भानवो नैव यत्र च ॥३॥ दीप्यते दीपको यत्र, पालनं यत्र रोगिणाम् । श्रान्तसंवाहना यत्र, तत्र स्यात्कमला गृहे ॥४॥ " एवं देशकालस्वविभवजात्याद्यौचित्येन निर्मापितं गृहं विधिस्नात्रसाधर्मिकवात्सल्यसंघपूजादिपूर्वं व्यापारयेत् । सुमुहूर्तशकुनादिबलं च गृहनिष्पत्तिप्रवेशादौ प्रतिपदमन्वेष्यं । एवं विधिनिष्पन्ने गृहे श्रीवृद्ध्यादि न दुर्लभं । श्रूयते चोज्जयिन्यां द्वादशाब्द्या श्रेष्ठिदान्ताकेनाष्टादशकोटिस्वर्णव्ययेन सप्तभूमे वास्तुशास्त्राद्युक्तविधिना विधापिते सौधे रात्रौ ' पतामि पतामि ' इत्युक्तिश्रुत्या भीतेन तावद्धनं लात्वा विक्रमार्कस्यार्पिते स्वर्णपुरुषपतनादि । विधिनिष्पन्नाविधिप्रतिष्ठितश्रीमुनिसुव्रतस्तूपमाहिम्ना प्रबलसैन्योऽपि कूणिको वैशालीं नगरीं ग्रहीतुं द्वादशाब्द्यापि न शशाक । भ्रष्टकूलवालकोक्त्या स्तूपपातने तु तदैव जगृहे । एवं गृहवद्धट्टमपि सुप्रातिवेश्मिके-

ऽनतिप्रकटेऽनतिगुप्ते च सुस्थाने विधिनिष्पन्नं मितद्वारत्वादिगुणं त्रिवर्गसिद्धिहेतुतयोचितं मन्तव्यं । द्वारं १ ।

तथा त्रिवर्गसिद्धेः कारणमित्युत्तरत्राऽप्यनुवर्त्तनात् त्रिवर्गसिद्धिकारितया यदुचितं तद्विद्यानां लिखितपठितवाणिज्यधर्मादिकलानां ग्रहणमध्ययनं कार्यं सम्यक् । अशिक्षितानभ्यस्तकलो हि मूर्खत्वहास्यत्वादिना पदे पदे पराभूयते, यथा कालिदासकविः प्राग्गोपो भूपसभे स्वस्तिस्थाने 'उशटर' इत्युक्तौ ग्रन्थशोधनचित्रसभादर्शनादौ च । कलावांश्च विदेशेऽपि मान्यते वसुदेवादिवत् । वदन्त्यपि,—" विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥१॥" कलाश्च सर्वाः शिक्षणीयाः । क्षेत्रकालादिविशेषेण सर्वासामपि विशेषोपयोगसंभवादन्यथा जातु सीदत्यपि । तदाह—"अट्ठमट्ठंपि सिक्खिज्जा, सिक्खिअं न निरत्थअं । अट्ठमट्ठपसाएण, खज्जए गुलतुंबयं ॥१॥ " शिक्षितसकलकलस्य हि प्रागुक्तसप्तविधाजीविकोपायानामन्यतरेणाप्युपायेन सुखनिर्वाहसमृद्धत्वादि स्यात् । सर्वाः कलाः शिक्षितुमशक्तस्त्वत्र सुखनिर्वाहादेः प्रेत्य सद्गतेश्च हेतुं कलां शिक्षेतैव । यतः—" सुअसायरो अपारो, आउं थोवं जिआय दुम्मेहा । तं किंपि सिक्खिअव्वं, जं कज्जकरं च थोवं च ॥१॥ जाएण जीवलोए, दो चेव नरेण सिक्खिअव्वाइं । कम्मेण जेण जीवइ, जेण मओ सग्गइं जाइ ॥२॥" निन्द्यपापमयकर्मणा निर्वाहकरणं तु सूत्रे ' उचिअं ' इत्युक्तेरनौचित्यादेव निषिद्धं । द्वारम् २ ।

तथा पाणिग्रहणं विवाहस्तदपि त्रिवर्गसिद्धिहेतुतयोचितमेव युक्तं । तच्चान्यगोत्रजैः समानकुलसदाचारादिशीलरूपवयोविद्याविभववेषभाषाप्रतिष्ठादिगुणैरेव सार्द्धं । कुलशीलादिवैषम्ये हि मिथोऽवहीलनाकुटुम्बकलहकलङ्काद्यापत्तिः । यथा पोतनपुरे श्रीमत्याः श्राद्धसुतायाः सादरं मिथ्यादृशोढायाः सुधर्मदृढायाः वैधर्म्याद्विरक्तभर्त्रा गृहान्तर्घटेऽहिं क्षिप्त्वा पुष्पमालां घटादानयेत्यादेशो ददे । नमस्कारस्मृतिमहिम्ना च तस्याः पुष्पमालैव जज्ञे । ततः पत्यादयोऽपि श्राद्धीबभूवुः । कुलशीलादिसाम्ये तु साधुपेथडप्रथमिणिदेव्यादीनामिव सर्वाङ्गीणसुखधर्ममहत्त्वादयो गुणाः । सामुद्रिकशास्त्राद्युक्तवपुर्लक्षणजन्मपत्रिकान्वेषणादिना च कन्यावरयोः परीक्षा । तदुक्तं " कुलं च शीलं च सनाथता च, विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च । वरे गुणाः सप्त विलोकनीयास्ततः परं भाग्यवशा हि कन्या ॥१॥ मूर्खनिर्धनदूरस्थशूरमोक्षाभिलाषिणाम् । त्रिगुणाधिकवर्षाणां, न देया कन्यका बुधैः ॥२॥ अत्यद्भुतधनाढ्यानामतिशीतातिरोषिणाम् । विकलाङ्गसरोगाणां, चापि देया न कन्यका ॥३॥ कुलजातिविहीनानां पितृमातृवियोगिनाम् । गेहिनीपुत्रयुक्तानां, न देया कन्यका बुधैः ॥ ४ ॥ बहुवैरापवादानां, सदैवोत्पन्नभक्षिणाम् । आलस्याहतचित्तानां, न देया कन्यका बुधैः ॥ ५ ॥ गोत्रिणां द्यूतचौर्यादिव्यसनोपहतात्मनाम् । वैदेशिनामपि प्रायो, न देया कन्यका बुधैः ॥६॥ निर्व्याजा दयितादौ, भक्ता श्वश्रूषु वत्सला स्वजने । स्निग्धा च बन्धुवर्गे, विकसितवदना कुलवधूटी ॥७॥ यस्य पुत्रा वशे भक्ता, भार्या छन्दानुवर्त्तिनी । विभवेष्वपि सन्तोषस्तस्य स्वर्ग इहैव हि ॥ ८ ॥ अग्निदेवादिसाक्षिकं पाणिग्रहणं विवाहः । स च लोकेऽष्टविधः । तत्रालङ्कृत्य कन्यादानं ब्राह्मो विवाहः १ । विभवविनियोगेन कन्यादानं प्राजापत्यः २ । गोमिथुनदानपूर्वकमार्षः ३ । यत्र यज्ञार्थमृत्विजः कन्याप्रदानमेव दक्षिणा स दैवः ४ । एते धर्म्या विवाहाश्चत्वारः । मातुः पितुर्बन्धूनां चाप्रामाण्यात्परस्परानुरागेण मिथः समवायाद् गान्धर्वः ५ । पणबन्धेन कन्याप्रदानमासुरः ६ । प्रसह्य कन्याग्रहणाद्राक्षसः ७ । सुप्तप्रमत्तकन्याग्रहणात्पैशाचः ८ । एते चत्वारोऽप्यधर्म्याः । यदि वधूवरयोः परस्परं रुचिरस्ति तदा अधर्म्या अपि धर्म्याः । शुद्धकलत्रलाभफलो विवाहस्तत्फलं च वधूरक्षणमाचरतः सुजातसुतसन्ततिरनुपहताचित्तनिर्वृतिगृहकृत्यसुविहितत्वमाभिजात्याचारविशुद्धत्वं देवातिथिबान्धवसत्कारानवद्यत्वं चेति । वधूरक्षणोपायास्त्वेते, गृहकर्मविनियोगः, परिमितोऽर्थसंयोगोऽस्वातन्त्र्यं, सदा च मातृतुल्यस्त्रीलोकावरोधनमित्यादि । एतच्च पत्नीविषयौचित्ये प्राग् विवृतं । विवाहादौ च व्ययोत्सवादि स्वकुलविभवलोकाद्यौचित्येन यावत्कृतं विलोक्यते, तावदेव कुर्यान्न त्वधिकाधिकं, अधिकव्ययादेः पुण्यकार्येष्वेवोचितत्वात् । एवमन्यत्रापि ज्ञेयं । विवाहव्ययाद्यनुसारेण च सादरं स्नात्रमहमहापूजारसवतीढौकनचतुर्विधसङ्घसत्काराद्यपि सत्यापयेद् भवहेतुविवाहादेरप्येवं पुण्यैः सफलीभवनात् । द्वारम् । ३ ।

तथा मित्रं सर्वत्र विश्वास्यतया साहाय्यादिकृत् । आदिशब्दाद्वाणिक्पुत्रसहायकर्मकराद्यपि त्रिवर्गहेतुतयोचितमेव विधेयं । तच्चोत्तमप्रकृतिसाधर्मिकत्वधैर्यगांभीर्यचातुर्यसद्बुद्ध्यादिगुणं । एतद् दृष्टान्तादि तु व्यवहारशुद्धौ प्रागुक्तं । द्वारम् ४ । इति चतुर्दशगाथार्थः ।

[५]चेइअ—[६]पडिम—[७]पइट्ठा, सुआइ[८]पव्वावणा य [९]पयठवणा ।

[१०]पुत्थयलेहणवायण, [११]पोसहसालाइकारवणं ॥ १५ ॥

तथा चैत्यमुच्चैस्तोरणशिखरमंडपादिमंडितं भरतचक्र्यादिवन्मणिस्वर्णादिमयं विशिष्टपाषाणादिमयं वा प्रासादं विशिष्टकाष्ठेष्टिकादिमयं देवालयं वा तदशक्तौ तृणकुट्याद्यपि न्यायार्जितवित्तेन विधिना विधापयेत् । यतः—" न्यायार्जितवित्तेशो, मतिमान् स्फीताशयः सदाचारः । गुर्वादिमतो जिनभवनकारणस्याधिकारीति ॥ १ ॥ पाएणऽणंतदेउलजिणपडिमा

कारिआ उ जीवेण । असमंजसविचीए, न हु सिद्धो दंसणलवो वि ॥२॥ भवणं जिणस्स न कयं, न य बिंबं नेव पूइआ साहू । दुद्धरवयं न धरियं, जंमो परिहारिओ तेहिं ॥३॥ यस्तृणमयीमपि कुटीं, कुर्याद्दद्यात्तथैकपुष्पमपि । भक्त्या परमगुरुभ्यः, पुण्योन्मानं कुतस्तस्य ॥४॥ किं पुनरुपचितदृढघनशिलासमुद्घातघटितजिनभवनम् । ये कारयन्ति शुभमतिविमानिनस्ते महाधन्याः ॥ ५ ॥ " चैत्यविधापनविधिश्च शुद्धभूमिदलभृतकाद्यवंश्चनसूत्रधारसन्माननादिः प्रागुक्तो गृहवत्सर्वोऽपि यथोचितं सविशेषो ज्ञेयः । यतः– " धम्मत्थमुज्जएणं, कस्स वि अप्पत्तियं न कायव्वं । इअ संजमोवि सेओ, एत्थ य भयवं उदाहरणं ॥ १ ॥ सो तावसासमाओ, तेसिं अप्पत्तिअं मुणेऊणं । परमं अबोहिबीअं तओ गओ हंत कालेवि ॥२॥ कट्ठाई विदलं इह, सुद्धं जं देवया दुववणाओ । णो अविहिणोवणीअं, सयं च काराविअं जं नो ॥३॥ कम्मकरा य वराया, अहिगेण दढं उवेंति परिओसं तुट्ठा य तत्थ कम्मं, तत्तो अहिगं पकुव्वंति ॥४॥" चैत्यार्चादिविधापने च भावशुद्ध्यै गुरुसङ्घसमक्षमेवं वाच्यं । यदत्राविधिना किञ्चित्परवित्तमागतं तत्पुण्यं तस्य भूयात् । यदुक्तं षोडशके– " यद्यस्य सत्कमनुचितमिह वित्ते तस्य तज्जमिह पुण्यम् । भवतु शुभाशयकरणादित्येतद् भावशुद्धं स्यात् ॥१॥ " न च भूखननपूरणदलपाटकानयनशिलादिघटनचयनादिमहारम्भदोषश्चैत्यादिकरणे आशङ्क्यो यतनाप्रवृत्तत्वेन निर्दोषत्वान्नानाप्रतिमास्थापनपूजनसंघसमागमधर्मदेशनाकरणदर्शनव्रतादिप्रतिपत्तिशासनप्रभावनानुमोदनाद्यनन्तपुण्यहेतुत्वेन शुभोदर्कत्वाच्च । यदाहुः– " जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स । सा होइ निज्जरफला, अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स ॥१॥ " द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तादि प्रागुक्तं । जीर्णोद्धारे त्वेवं विशिष्योपक्रम्यं । यतः—" नवीनजिनगेहस्य, विधाने यत्फलं भवेत् । तस्मादष्टगुणं पुण्यं, जीर्णोद्धारेण जायते ॥१॥ जीर्णे समुद्धृते यावत्तावत्पुण्यं न नूतने । उपमर्दो महांस्तत्र, स्वचैत्यख्यातिधीरपि ॥२॥ " तथा—" राया अमच्चसिट्ठी, कोडुंबीए वि देसणं काउं । जिण्णे पुव्वाययणे, जिणकप्पीयावि कारवइ ॥ १ ॥ जिणभवणाइं जे उद्धरंति भत्तीइ साडिअपडिआइं । ते उद्धरंति अप्पं, भीमाओ भवसमुद्दाओ ॥२॥ " यथा–पित्रा साभिग्रहं चिन्तिते शत्रुञ्जयोद्धारे मन्त्रिवाग्भटेन प्रारंभिते महेभ्यैः स्वद्रव्यक्षेपे टिप्यमाने टीमाणीयकुतुपिकषड्द्रम्मनीविकभीमेन घृतं विक्रीय सर्वस्वदाने सर्वोपरि तन्नामलेखनस्वर्णनिधिलाभादि प्रसिद्धं । अथ काष्ठचैत्यपदे शैलचैत्यं द्विवर्ष्या निष्पन्नं, वर्द्धापनिकादातुर्द्वात्रिंशत् स्वर्णजिह्वा मन्त्रिणा दत्ताः । प्रासादो विद्युता विदीर्ण इत्यन्येनोक्तौ च द्विगुणा वर्द्धापनिका ' अहं जीवन् द्वितीयोद्धारेऽपि शक्तोऽस्मि ' इति तथा चक्रे । लक्षत्रयोनं द्रव्यकोटीत्रयं लग्नं । पूजार्थं चतुर्विंशतिर्ग्रामाश्चतुर्विंशतिरारामाश्च दत्ताः । तद्भ्राता आंबडमन्त्रिणा भृगुपुरे दुष्टव्यन्तर्युपद्रवानिवारकश्रीहेमसूरिसान्निध्यादष्टादशहस्तोच्चशकुनिकाविहारोद्धारः कारितः । मल्लिकार्जुननृपकोशीयो द्वात्रिंशत् स्वर्णघटीमितः कलशस्तत्र न्यस्तो हैमदंडध्वजादि च । मङ्गल्यदीपावसरे च द्वात्रिंशल्लक्षद्रम्मा अर्थिभ्यो दत्ताः । जीर्णचैत्योद्धारकारणपूर्वकमेव नव्यचैत्यकारापणमुचितम् । तत एव संप्रतिनृपतिनैकोननवतिसहस्रा जीर्णोद्धाराः कारिताः । नव्यचैत्यानि तु षट्त्रिंशत्सहस्राः । एवं कुमारपालवस्तुपालाद्यैरपि नव्यचैत्येभ्यो जीर्णोद्धारा बहव एव व्यधाप्यन्त । तत्सङ्ख्याद्यपि प्रागुक्तं । चैत्ये च निष्पन्ने शीघ्रमेव प्रतिमां स्थापयेत् । यदाह श्रीहरिभद्रसूरिः—" जिनभवने जिनबिंबं, कारयितव्यं द्रुतं तु बुद्धिमता । साधिष्ठानं ह्येवं, तद् भवनं वृद्धिमद्भवति ॥ १ ॥ " चैत्ये च कुंडिकाकलशोरसप्रदीपादिसर्वाङ्गीणोपस्करकारणं, यथाशक्ति कोशदेवदायवाटिकादियुक्तिकरणं च । राजादेस्तु विधापयितुः प्रचुरतरकोशग्रामगोकुलादिप्रदानं । यथा—श्रीरैवते मालवीयजाकुड्यमात्येन पूर्वं काष्ठचैत्यस्थाने पाषाणबद्धः प्रासादः प्रारंभितः । स च दुर्दैवतः स्वर्गतः ततः पञ्चत्रिंशदधिकशतवर्षातिक्रमे सिद्धजयसिंहनृपस्य दंडेशेन सज्जनेन त्रिवर्षीसुराष्ट्रोद्ग्राहितेन सप्तविंशतिलक्षद्रम्मैर्निर्मापितः । राज्ञा तद्द्रव्यमार्गणे रैवतोपरि निधीकृतोऽस्तीत्यूचे । नृपस्तत्र प्राप्तो नव्यं भव्यं चैत्यं दृष्ट्वा हृष्टः प्रोचे, केनेदं कारितं ? तेन देवेनेत्युक्ते विस्मितः । ततस्तेन सम्यगुक्त्वा सुजनैरिभ्यैः संभूय दत्तं वित्तं । स्वामी गृह्णातु पुण्यं वा । विवेकिना राज्ञा पुण्यमेव स्वीकृतं । तस्मिन् श्रीनेमिचैत्ये पूजार्थं द्वादश ग्रामाश्च दत्ताः—तथा जीवतस्वामिदेवाधिदेवप्रतिमायाश्चैत्यं प्रभावतीराज्ञ्या कारितं । क्रमात् चंडप्रद्योतनृपस्तस्याः पूजार्थं द्वादशग्रामसहस्रीं ददौ । तद्वृत्तमेवम्—

चम्पायां स्त्रीलोलः कुमारनन्दी स्वर्णकारः स्वर्णपञ्चशतया स्वर्णपञ्चशतया सुरूपकन्योद्वाही । एवं पत्नीपञ्चशत्या एकस्तंभे सौधे ईर्ष्यालुर्ललति स्म । अन्यदा पञ्चशैलद्वीपस्थहासाप्रहासाव्यन्तर्यौ स्वपतिविद्युन्मालिच्यवने निजरूपं दर्शयित्वा व्यामोहितं प्रार्थयमानं पञ्चशैले समागच्छेरित्युक्त्वा गते तेन राज्ञः स्वर्णं दत्वा ' यो मां पञ्चशैले नेता तस्मै द्रव्यकोटिं ददामि ' इति पटहोद्घोषे एको निर्यामकः स्थविरो धनं पुत्रेभ्यो दत्वा पोते तमारोप्याब्धौ सुदूरे गतः प्रोचे । अयं वटोऽब्धिकूले शैलपादपोऽस्याधः पोतगमने वटशाखायां त्वं विलगेः । पञ्चशैलाद् भारुंडास्त्रिपदा अत्रागत्य स्वपन्ति । तदंघ्रौ मध्यमे पटेन स्वं दृढं बद्ध्वा तिष्ठेः । प्रातस्तैरुड्डीनैः पञ्चशैले प्राप्स्यसि । पोतस्तु महावर्त्ते पतिष्यति । ततः स्वर्णकृत् तथा कृत्वा तत्र प्राप्तः । ताभ्यां प्रोक्तोऽनेनाङ्गेनावां न भोग्ये, अतोऽग्निप्रवेशादि कुरु । ततस्ताभ्यां पाणिपुटे नीत्वा चंपोद्याने मुक्तो, मित्रनागिलश्राद्धेन वार्यमाणोऽपि निदानेनाग्निमरणं कृत्वा पञ्चशैलेशो जज्ञे । नागिलस्तद्वैराग्यात्प्रव्रज्याच्युते देवो जातः।

अन्यदा नन्दीश्वरगच्छत्सुराणामाज्ञया हासामहासाभ्यां पटहं गृहाणेत्युक्तौ तस्याहिङ्कारहुङ्कारकारिणो गले पटहो विलग्नः कथमपि न दूरीस्यात्। तदवधेर्ज्ञात्वा नागिलसुरे तत्रागते तत्तेजसा घूकवद्भानोर्नश्यंस्तेन तेजः संहृत्योपलक्षयसीत्युक्त इन्द्रादीन् को नोपलक्षयेदिति वादी श्राद्धरूपेण प्राग्भवोक्त्या बोधितः स प्राह, अथ किं कुर्वे ? तेनोक्तं, गार्हस्थ्ये कायोत्सर्गस्थस्य भावयतः श्रीवीरस्य प्रतिमां कारय, यथा परत्र बोधिं लभेथाः। ततः स प्रतिमास्थश्रीवीरं विलोक्य नत्वा च तद्रूपां श्रीवीरप्रतिमां महाहिमवद्गिर्यानीतगोशीर्षचन्दनेन कृत्वा प्रतिष्ठाप्य सर्वाङ्गीणाभरणपुष्पादिभिरभ्यर्च्य जात्यचन्दनसम्पुटे तां क्षिप्त्वाऽब्धौ एकस्य पोतस्य षण्मास्युत्पातं संहृत्य सांयात्रिकं प्रोचे, इमं प्रतिमागर्भं समुद्गं नीत्वा सिन्धुसौवीरदेशे वीतभयपत्तने चतुष्पथे देवाधिदेवप्रतिमा गृह्यतामिति घोषयेः। तेनापि तथा कृते तापसभक्त उदायननृपोऽन्येऽपि दर्शनिनः स्वं स्वं देवं स्मृत्वा तं संपुटं जघ्नुः कुठारैः। कुठाराणां भङ्गे सर्वेषूद्विग्नेषु मध्याह्ने जाते प्रभावतीराज्ञ्या भोजनार्थं नृपाकारणाय चेटी प्रहिता। कौतुकदर्शनाय राज्ञा प्रभावती तत्राकारिता प्राह, " देवाधिदेवोऽर्हन्नेव नान्ये पश्यन्तु कौतुकं " इत्युक्त्वा यक्षकर्दमेनाभिषिच्य पुष्पाञ्जलिं क्षिप्त्वा ' देवाधिदेवो मम दर्शनं देयात् ' इति वदन्त्यामेव तस्यां स संपुटः प्रातः कमलकोशवत्स्वयं विदलितः। अम्लानमाल्यप्रतिमा स्फुटीभूता जिनमतोन्नतिश्चोच्चैः। ततः सा सांयात्रिकं सत्कृत्य तां सोत्सवमन्तःपुरान्तर्नीत्वा नव्यकारितचैत्ये न्यस्य त्रिसन्ध्यमानर्च। अन्यदा राज्ञ्युपरोधाद्राज्ञि वीणां वादयति तस्यास्तत्पुरो नृत्यन्त्या राज्ञा शीर्षं न दृष्टं तत्क्षोभाद्राज्ञः करात् कम्बिकापाते नृत्यरसभङ्गे राज्ञ्याः कोपे नृपः सम्यगूचे। तयान्यदा दास्यानीतं श्वेतमपि धौतिकं रक्तं दृष्ट्वा क्रुधा दर्पणेन दासी हता मृता ततस्तत् श्वेतमेव दृष्टं। तेन दुर्निमित्तेन नृत्यशीर्षादर्शनदुर्निमित्तेन च स्वायुः स्वल्पं ज्ञात्वा स्त्रीहत्ययाद्यव्रतभङ्गाद्विरक्ता नृपमनुज्ञाप्य देवत्वे त्वयाहं सम्यग्धर्मे प्रवर्त्त्य इति राज्ञोक्ता तत्प्रतिमाशुश्रूषणार्थं देवदत्ताख्यां कुब्जां नियोज्य सोत्सवं प्रव्रज्यानशनेन सौधर्मे देवोऽभूत्। तेन बोधनेऽपि नृपस्तापसभक्तिं न जहाति। अहो दृष्टिरागस्य दुरुच्छेदता !। ततस्तापसरूपेण दिव्यामृतफलं दत्वा तदास्वादलुब्धो नृपः स्वशक्त्यैकाक्येवाश्रमे नीतो मायातापसैस्ताड्यमानो नष्टोऽग्रे साधूनां शरणं प्रविष्टः। तैर्मा भैषीरित्युक्तस्तदुक्तं धर्मं प्रपेदे। ततः सुरः स्वर्द्धिं दर्शयित्वा नृपमर्हद्धर्मे दृढीकृत्य विषमे मां स्मरेरित्युक्त्वा तिरोदधे। इतो गान्धारश्राद्धः सर्वतश्चैत्यवन्दको वैताढ्ये बहुक्षपणतुष्टदेव्या देवान् वन्दापितो दत्तकामप्रदाऽष्टोत्तरशतगुटिकस्तामेकां मुखे क्षिप्त्वा वीतभये यामीतिध्यायी तत्र प्राप्तः। कुब्जया तामर्चामवन्दाप्यत। तत्र मान्द्याक्रान्तस्तया शुश्रूषितः स्वायुः स्वल्पं जानंस्ता गुटिकास्तस्यै दत्वा प्रवव्राज। सा एकया गुटिकया जग्धयाऽतिसुरूपा सुवर्णगुलिकेति ख्याता। एकया च चतुर्दशकिरीटिनृपसेव्यं चंडप्रद्योतं पतिमैवाञ्छदुदायनस्य पितृतुल्यत्वाच्छेषनृपाणां च तत्सेवकत्वात्। देवतोक्त्या प्रद्योतेन दूतप्रेषणे तयाऽऽकारितोऽनिलवेगगजारूढः प्रद्योत आगतस्तामाह्वयत्। तयोक्तमेतां प्रतिमां विना नागमिष्यामि। तेनैतत्प्रतिकृतिं कारयित्वा अत्र मुञ्च यथैषा सह नीयते, ततः प्रद्योतोऽवन्त्यां गत्वा तत्प्रतिकृतिं कारयित्वा केवलिकपिलब्रह्मर्षिणा प्रतिष्ठाप्य हस्त्यारूढो वीतभये आगत्य तत्स्थाने तां मुक्त्वा मुख्याचां दासीं च गृहीत्वा रात्रौ रहो गतः। ताभ्यां विषयासक्ताभ्यां सार्चा पूजनार्थं विदिशापुर्यां भायलस्वामिवणिजोऽर्पिता। अन्यदा कंबलशंबलनागकुमारौ तत्प्रतिमापूजनार्थमागतौ। पातालेऽर्चां निनंसुं भायलमौत्सुक्याद्दिद्ध्ररचितपूजं ह्रदवर्त्मना निन्याते। तत्र जिनभक्त्या तुष्टं धरणेन्द्रं भायलः प्राह, यथा मन्नामख्यातिः स्यात्तथा कुरु। तेनोक्तं तथा भावि। चंडप्रद्योतेन विदिशापूस्त्वन्नाम्ना देवकीयं पुरं करिष्यते। परं कृतार्द्धपूजत्वदागत्यागच्छत्काले सार्चा गुप्तैव मिथ्यादृग्भिः पूजयिष्यते। तत्प्रतिकृतिरादित्यो भायलस्वाम्ययमित्युक्त्वा बहिः स्थापयिष्यते। मा विषीद दुष्षमावशादेवं भावि। भायलस्तथैव पश्चाद्गतः। अथ प्रातरर्चां म्लानमाल्यां दास्यभावं करिमदनाशं च दृष्ट्वा प्रद्योतमागतं निर्णीय षोडशदेशत्रिषष्टित्रिशतीपुराधिप उदायननृपोऽभ्येषेणयन्महासेनादिदशकिरीटिनृपान्वितः। मार्गे ग्रीष्मे जलाभावे स्मृतप्रभावतीसुरेण त्रिपुष्कराण्यंभसाऽपूर्यन्त। क्रमाद्युद्धे प्रद्योतं रथारोहसङ्केतेऽप्यनिलवेगगजारूढं भ्रष्टसन्धमंघ्रितलविद्धद्विपपाते बद्ध्वा भाले मद्दासीपतिरित्यङ्कं व्यधात्। ततस्तामर्चामानेतुं विदिशां गतः। परं बहूपक्रमेऽप्यचलन्त्यर्चा प्रोचे, वीतभये पांशुवृष्टिर्भवित्रीति नैमि। ततः स पश्चान्निवृत्तोऽन्तरा प्रावृषि सैन्यं न्यस्य स्थितः। वार्षिकपर्वणि उदायननृपे उपोषिते रसवत्यर्थं सूपकारेण प्रद्योतः पृष्टो विषप्रक्षेपभीतः प्रोचे, साधु स्मारितं, ममाप्युपवासोऽस्ति। पित्रोः श्राद्धत्वात्तद् ज्ञात्वा न्यगादीदुदायनो ज्ञातमस्य श्राद्धत्वं, परं स यद्येवं वक्ति तदा नाम्नापि साधर्मिकेऽस्मिन् बद्धे पर्वप्रतिक्रान्तिः कथं शुध्यति ? इति तं मुक्त्वा क्षमयित्वा भाले पट्टबन्धं दत्वावन्तिदेशं ददौ। अहो धर्मिष्ठतासंतोषनिष्ठतादि नृपप्रष्ठस्य। वर्षान्ते च वीतभयं ययौ। सैन्यस्थाने आगतवणिग्भिः स्थितैर्दशपुरं पुरं जातं। तत् प्रद्योतेन जीवतस्वाम्यर्चायै शासने दत्तं। तथा भायलस्वामिनामन्यासपूर्वं विदिशापूर्द्वादशग्रामसहस्राश्चान्ये दत्ताः। अथ प्रभावतीसुरोक्त्योदायननृपः कपिलर्षिप्रतिष्ठितार्चामर्चन्नन्यदा पाक्षिकपौषधे रात्रिजागरे जातप्रव्रज्याध्यवसायस्तदर्चायै भूरिग्रामाकरपुरादिपूजार्थं दत्वा ' राज्यं नरकान्तं प्रभावतीसुतायाभीचये कथं ददामि ? ' इतिधीः केशिनामधेयं जामेयं राज्ये न्यस्य तत्कृतोत्सवः श्रीवीरपार्श्वे प्रवव्राज। स चरमराजर्षिः कदाचिदकालापथ्या-

हारैर्महाव्याध्युत्पत्तौ ' शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनं ' इति वैद्योक्तदधिकृते गोष्ठेषु तिष्ठन् वीतभये प्राप्तः व्रतभग्नो राज्यार्थ्येयं मार्य एवेत्यमात्यैर्व्युद्ग्राहितः केशी भक्तोऽपि सविषं दध्यदापयत् । सुरेण विषं हृत्वा दधिग्रहणं निषिद्धं पुनर्व्याधिवृद्धौ दधिग्रहणे त्रिः सुरेण विषं हृतं । जातु सुरप्रमादे सविषदधिभोगे मासमनशनेनोत्पन्नकेवलः सिद्धः । सुरस्तु क्रुद्धो वीतभये पांसुवृष्टिं चक्रे । कुंभकारं राजर्षिशय्यातरं सिनपल्ल्यां नीत्वा कुंभकारकृतमिति तन्नाम न्यस्तवान् । उदायननृपसुतोऽभीचि- र्योग्यत्वेऽपि पित्रा राज्याप्रदानाद् दूनो मातृष्वस्रेयकूणिकनृपोपान्ते गत्वा सुखं स्थितः । सुश्राद्धधर्ममाराधयन्नप्यत्यक्तपितृ- पराभववैरस्तदनालोच्य पाक्षिकानशनेन मृतोऽसुरवरोऽभूत् एकपल्ल्यायुः । ततो विदेहे सेत्स्यति । पांसुवृष्टौ भूगता कपिल- र्षिप्रतिष्ठिता प्रतिमा श्रीगुरुमुखात् ज्ञाता कुमारपालनृपेण । पांसुस्थलखानने उदायननृपदत्तशासनपत्रान्विता सद्यः स्फुटी- भूता । यथावत् प्रपूज्य प्राज्योत्सवैरणहिल्लपत्तने नीता । नव्यकारितगरीयस्तरस्फाटिकप्रासादे न्यस्ता । पत्रलिखितमुदाय- ननृपदत्तं ग्रामाकरादिशासनं सर्वं प्रमाणीकृत्य चिरमर्चिता च । तत्प्रतिमास्थापनेन स सर्वाङ्गीणसमृद्ध्या ववृधे । इति देवाधि- देवप्रतिमोदायननृपादिसंबन्धः ॥

एवं देवदायकरणे हि विशिष्टपूजाद्यविच्छित्तियथाविलोक्यमानचैत्यादिसमारचनदक्षादिसुयुक्तिः । तदुक्तं—" जो जिणवराणभवणं, कुणइ जहासत्ति विहवसंजुत्तं । सो पावइ परमसुहं, सुरगणअभिनंदिओ सुइरं ॥१॥ " द्वारं ५ ।

तथैवं प्रतिमा अर्हद्बिम्बानि मणिस्वर्णादिधातुचन्दनादिदारुदन्तशिलामृदादिमय्यो धनुःपञ्चशत्यादिमाना याव- दङ्गुष्ठमाना यथाशक्ति विधाप्याः । यतः—" सन्मृत्तिकामलशिलातलदन्तरौप्यसौवर्णरत्नमणिचन्दनचारुबिम्बम् । कुर्वन्ति जैनमिह ये स्वधनानुरूपं, ते प्राप्नुवन्ति नृसुरेषु महासुखानि ॥ १ ॥ दारिद्दं दोहग्गं, कुजाइकुसरीरकुगइकुमईओ । अवमाण- रोगसोगा, न हुंति जिणबिंबकारीणं ॥ २ ॥ " प्रतिमाश्च वास्तुशास्त्रोक्तविधिनिष्पन्नाः सुलक्षणाश्चात्राप्यभ्युदयादिगुणहेतुः । यतः—" अन्यायद्रव्यनिष्पन्ना, परवास्तुदलोद्भवा । हीनाधिकाङ्गी प्रतिमा, स्वपरोन्नतिनाशिनी ॥ १ ॥ मुहनक्कनयणनाही, कडिभंगे मूलनायगं चयह । आहरणवत्थपरिगरचिंधाउहभंगिपूइज्जा ॥२॥ वरिससयाओ उड्ढं, जं बिंबं उत्तमेहिं संठविअं । विअलंगुवि पूइज्जइ, तं बिंबं निक्कलं न जओ ॥३॥ बिंबपरिवारमज्झे, सेलस्स य वन्नसंकरं न सुहं । समअंगुलप्पमाणं, न सुंदरं होइ कइआवि ॥ ४ ॥ इक्कंगुलाइपडिमा, इक्कारस जाव गेहि पूइज्जा । उड्ढं पासाइ पुणो, इअ भणियं पुव्वसूरीहिं ॥५॥ निरयावलिसुत्ताओ, लेवोवलकट्ठदंतलोहाणं । परिवारमाणरहिअं, घरंमि नो पूअए बिंबं ॥६॥ गिहपडिमाणं पुरओ, बलिवि- त्थारो न चेव कायव्वो । निच्चं ह्वणं तिअसंझमच्चणं भावओ कुज्जा ॥ ७ ॥ " प्रतिमा मुख्यवृत्त्या सपरिकराः सतिलका- द्याभरणाश्च कारयितव्या विशिष्य च मूलनायकस्य । तथैव विशेषशोभातज्जनितविशेषपुण्यानुबन्धादिसंबन्धात् । उक्तं च— "पासाईआ पडिमा लक्खणजुत्ता समत्तलंकरणा । जह पल्हाएइ मणं, तह निज्जरमो विआणाहि ॥ १ ॥ " चैत्यार्चादि- विधापनं च निस्तुलफलं । यतस्तद्यावत्तिष्ठति तावदसंख्यकालमपि तज्जं पुण्यं । यथा भरतचक्रिकारितमष्टापदचैत्यं रैवता- न्तर्ब्रह्मेन्द्रकृतं, काञ्चनबलानकादिचैत्यं च तयोः प्रतिमा भरतचक्रिमुद्रिकागतकुल्यपाकतीर्थस्थमाणिक्यस्वामिप्रतिमास्तंभ- नकादिप्रतिमाश्चाद्यापि पूज्यन्ते । तदवोचाम,—" जलं—शीताशन—भोजन,—मासिक—वसनाब्द—जीविकादानम् । सामायिक— पौरुष्याद्युपवासाभिग्रहव्रताद्यथवा ॥ १ ॥ क्षण—याम—दिवस—मासाऽयन—हायन—जीवितावधिविविधम् । पुण्यं चैत्या- र्चादौ, त्वनवधि तद्दर्शनादिभवम् ॥ २ ॥" युग्मम् ॥ अत एवास्यां चतुर्विंशतिकायां पूर्वं भरतचक्री शत्रुञ्जये रत्नमयं चतुर्मु- खं चतुरशीतिमंडपान्वितं क्रोशोच्चं गव्यूतत्रयायामं प्रासादं पञ्चकोटिवृतश्रीपुंडरीकज्ञाननिर्वाणपदेऽचीकरत् । एवं बाहुबलि- मरुदेव्यादिशृङ्गेषु रैवतेऽर्बुदे वैभारगिरौ संमेताद्यष्टापदादौ च तेन प्रासादाः प्रतिमाश्च पञ्चधनुःशतादिमाना हैम्याद्याः का- रिताः । दंडवीर्यनृपसगरचक्र्यादिभिस्तु तेषामुद्धाराः । हरिषेणचक्री पृथ्वीं जिनप्रासादैरमंडयत् । संप्रतिनृपः सपादलक्षं प्रा- सादांस्तेषु शतवर्षायुर्दिनशुद्ध्यै षट्त्रिंशत्सहस्रीं नव्यान् शेषांश्च जीर्णोद्धारान् सपादकोटिं च सौवर्णादीनि बिंबान्यकारयदि- ति श्रुतिः । आमनृपेण गोपालगिरौ श्रीवीरप्रासाद एकोत्तरशतहस्तोच्चोऽध्युष्टकोटीनिष्पन्नसप्तहस्तस्वर्णबिम्बालङ्कृतोऽकार्य- त । तत्र मूलमंडपे सपादलक्षस्वर्णं प्रेक्षामंडपे त्वेकविंशतिर्लक्षा व्ययिताः । कुमारपालेन चतुश्चत्वारिंशदधिका चतुर्दशशती नव्या जीर्णोद्धाराश्च षोडशशती । तत्र पितृनाम्ना त्रिभुवनविहारे षण्णवतिकोटिद्रव्यव्ययनिष्पन्ने मुख्यार्चा पञ्च- विंशशताङ्गुलारिष्टरत्नमयी द्वासप्ततिदेवकुलिकासु चतुर्विंशतिप्रतिमा रात्न्यो हैम्यो राजत्यश्च चतुर्दश चतुर्दश भार- मिताः । मन्त्रिवस्तुपालेन त्रयोदशोत्तरा त्रयोदशशतीनव्याः । द्वाविंशतिशतीजीर्णोद्धाराः सपादलक्षं बिंबानि । साधुपेथडेन चतुरशीतिः प्रासादाः । तत्र सुरगिरौ जैनचैत्यं नास्तीति तदर्थं नृपवीरमदेप्रधानविप्रहेमादेनाम्ना मान्धातापुरे ओङ्कारपुरे च त्रिवर्षी सत्रागारे कारिते तुष्टो हेमादेः साधुपेथडाय सप्तसौधभुवं ददौ । पादखनने मिष्टजलोद्भमे केनापि वाप्यर्थं नृपस्य पैशुन्ये कृते रात्रौ द्वादशसहस्रटङ्कलवणक्षेपः । चैत्यार्थं द्वात्रिंशत्करभ्यः कनकभृताः प्रहिताः । चतुरशीतिसहस्रटंकाः पद्या- बन्धे लग्नाः । चैत्ये पूर्णे वर्द्धापयितुस्त्रिलक्षीटंकदानं । एवं पेथडविहार इत्यादि । तथा तेनैव शत्रुञ्जये श्रीऋषभचैत्यमेक-

विंशतिघटीस्वर्णेन सर्वतो मठयित्वा स्वर्णाद्रिशृङ्गमिव स्वणमयाचक्रे । श्रीरैवते काञ्चनबलानकप्रबन्धस्त्वेवं गतचतुर्विंशतिकायां तृतीयः सागरजिन उज्जयिन्यां नरवाहननृपेण केवलिपर्षदं दृष्ट्वा प्रष्टोऽहं कदा केवली भावी ? जिनेनोक्तमागामिचतुर्विंशतिकायां द्वाविंशश्रीनेमिनाथजिनतीर्थे । ततः स प्रव्रज्य ब्रह्मेन्द्रीभूय वज्रमृन्मयं श्रीनेमिबिम्बं कृत्वा दशसागरोपमान्यानर्च । स्वायुःप्रान्ते रैवतान्तश्चैत्यगर्भगृहत्रयं रत्नमणिस्वर्णमयबिंबयुतं कृत्वा तदग्रे काञ्चनबलानकं चक्रे । तत्र तद्बिम्ब स्थापितं । क्रमाद्रैवते संघपतिरत्नः स प्रौढसंघो यात्रार्थमीययौ । हर्षोत्कर्षोत्स्नात्रे कृते लेप्यमयबिम्बं जगाल । ततः संघपतिरत्नोऽतिदूनः षष्टिक्षपणतुष्टाम्बागिरा काञ्चनबलानकाद्रत्नमयं श्रीनेमिर्बिंबमामतन्तुवेष्टितमानिन्ये । चैत्यद्वारागमने पश्चाद्विलोकने तत्तत्रैव तस्थौ । ततश्चैत्यद्वारं परावर्त्तितमद्यापि तथैवास्ति । केचिदाहुः, काञ्चनबलानके द्वासप्ततिर्महत्यः प्रतिमा आसन् । तत्राष्टादशाष्टादश हैम्यो रात्म्यो राजत्य आश्मन्यश्चेति द्वासप्ततिरिति रैवते श्रीनेमिप्रबन्धः द्वारम् ६ ॥

तथा प्रतिमानां प्रतिष्ठा शीघ्रं विधाप्या । यदुक्तं षोडशके—" निष्पन्नस्यैवं खलु, जिनबिंबस्योदिता प्रतिष्ठाशु । दशदिवसाभ्यन्तरतः, सा च त्रिविधा समासेन ॥ १ ॥ व्यक्त्याख्या खल्वेका, क्षेत्राख्या चापरा महाख्या च । यस्तीर्थकृद्यदा किल, तस्य तदाद्येति समयविदः ॥ २ ॥ ऋषभाद्यानां तु तथा, सर्वेषामेव मध्यमा ज्ञेया । सप्तत्यधिकशतस्य तु, चरमेह महाप्रतिष्ठेति ॥ ३ ॥ " बृहद्भाष्येऽपि—" वत्तिपइट्ठा एगा, खेत्तपइट्ठा महापइट्ठा य । एगचउवीससत्तरसयाण सा होइ अणुकमसो ॥ १ ॥ " प्रतिष्ठाविधिश्च सर्वाङ्गीणतदुपकरणमीलननानास्थानश्रीसंघगुर्वाकारणप्रौढप्रवेशमहादितत्स्वागतकरणभोजनवसनप्रदानादिसर्वाङ्गीणसत्कारणबन्दिमोक्षकारणमारिनिवारणावारितसत्रवितरणसूत्रधारसत्कारणस्फीतसङ्गीताद्यभिनवाद्भुतोत्सवावतारणादिरष्टादशस्नात्रकरणादिश्च प्रतिष्ठाकल्पादेर्ज्ञेयः । प्रतिष्ठायां स्नात्रैर्जन्मावस्थां, फलनैवेद्यपुष्पविलेपनसङ्गीताद्युपचारैः कौमाराद्युत्तरोत्तरावस्थां, छाद्मस्थ्यसूचकाच्छादनाच्छादितकायत्वाद्यधिवासनया शुद्धचारित्रावस्थां, नेत्रोन्मीलनेन केवलोत्पत्त्यवस्थां, सर्वाङ्गीणपूजोपचारैश्च समवसृत्यवस्थां चिन्तयेदिति श्राद्धसमाचारीवृत्तौ । प्रतिष्ठानन्तरं च द्वादशमासान् विशिष्य च प्रतिष्ठादिने स्नात्रादि कृत्वा संपूर्णे वर्षेऽष्टाह्निकादिविशेषपूजापूर्वमायुर्ग्रन्थिर्बन्धनीयः, उत्तरोत्तरविशेषपूजा च कार्या । तद्दिने च साधर्मिकवात्सल्यसंघार्चादि यथाशक्ति विधेयं । प्रतिष्ठाषोडशके त्वेवमुक्तं—" अष्टौ दिवसान् यावद्, पूजाऽविच्छेदतोऽस्य कर्त्तव्या । दानं च यथाविभवं, दातव्यं सर्वसत्त्वेभ्यः ॥ १ ॥ " द्वारम् ७ । तथैवं प्रौढोत्सवैः सुतादीनां पुत्रादीनां आदिशब्दात् पुत्रीभ्रातृभ्रातृव्यस्वजनसुहृत्परिजनादीनां प्रव्राजना च दीक्षादापनमुपलक्षणत्वादुपस्थापनाकारणं च विधेयं । यतः—" पंच य पुत्तसयाइं, भरहस्स य सत्त नत्तु अ सयाई । सयराहं पव्वइआ, तंमि कुमारा समोसरणे ॥ १ ॥ " कृष्णचेटकनृपयोस्तु स्वापत्यविवाहनेऽपि नियमवतोः स्वपुत्र्यादीनामन्येषां च थावच्चापुत्रादीनां प्रौढोत्सवैः प्रव्राजना प्रतीता । इयं च महाफला । यतः—" ते धन्ना कयपुन्ना, जणओ जणणी अ सयणवग्गो अ । जेसिं कुलंमि जायइ, चारित्तधरो महापुत्तो ॥ १ ॥ " लोकेऽपि—" तावद् भ्रमन्ति संसारे, पितरः पिंडकांक्षिणः । यावत्कुले विशुद्धात्मा, यतिः पुत्रो न जायते ॥ २ ॥ " द्वारम् ८ ।

तथा पदस्थापना गणिवाचनाचार्यवाचकाचार्यादिपदप्रतिष्ठापनं दीक्षितस्वपुत्रादीनामन्येषां वा पदार्हाणां शासनौन्नत्यादिनिमित्तमौढोत्सवैर्विधाप्या । श्रूयते हि–प्रथमेऽर्हतः समवसरणे शक्रेण गणधरपदस्थापनाकारणं मन्त्रिवस्तुपालेनाप्येकविंशतिसूरीणां पदस्थापना कारिता । द्वारम् ९ ।

तथा पुस्तकानां श्रीकल्पाद्यागमजिनचारित्रादिसत्कानां न्यायार्जितवित्तेन विशिष्टपत्रविशिष्टविशुद्धाक्षरादियुक्त्या लेखनं । तथा वाचनं संविग्नगीतार्थेभ्यः प्रौढप्रारंभाद्युत्सवैः प्रत्यहं पूजादिबहुमानपूर्वकं व्याख्यापनं अनेकभव्यप्रतिबोधहेतुर्विधेयं । उपलक्षणत्वात्तद्वाचनभणनादिकृतां वस्त्रादिभिरुपष्टंभप्रदानं च । यतः—" ये लेखयन्ति जिनशासनपुस्तकानि, व्याख्यानयन्ति च पठन्ति च पाठयन्ति । शृण्वन्ति रक्षणविधौ च समाद्रियन्ते, ते मर्त्यदेवशिवशर्म नरा लभन्ते ॥ १ ॥ पठति पाठयते पठतामसौ, वसनभोजनपुस्तकवस्तुभिः । प्रतिदिनं कुरुते य उपग्रहं, स इह सर्वविदेव भवेन्नरः ॥२॥" जिनागमस्य च केवलज्ञानादप्यतिशायिता दृश्यते । यदाहुः—" ओहो सुओवउत्तो, सुअनाणी जइ हु गिण्हइ असुद्धं । तं केवली वि भुंजइ, अपमाणसुअं भवे इहरा ॥ १ ॥" श्रुतं हि दुष्षमाकालवशाद् द्वादशवर्षीदुर्भिक्षादिभिरुच्छिन्नप्रायं मत्वा भगवद्भिर्नागार्जुनस्कन्दिलाचार्यप्रभृतिभिः पुस्तकेषु न्यस्तं । ततः श्रुतबहुमानिना तत्पुस्तकेषु लेखनीयं दुकूलादिभिरभ्यर्चनीयं च । श्रूयते च साधुपेथडेन सप्त मन्त्रिवस्तुपालेन चाष्टादशकोटिद्रव्यैस्त्रयो ज्ञानकोशा लेखिताः । थिरापद्रीयसंघपत्याभूनाम्ना तु त्रिकोटिटङ्ककैः सर्वागमप्रतिरेका सौवर्णाक्षरैर्द्वितीया सर्वग्रन्थप्रतिश्च मष्यक्षरैः । द्वारं १० ।

तथा पौषधशालायाः श्राद्धादीनां पौषधग्रहणार्थं साधारणस्थानस्य प्रागुक्तगृहविधिना कारणं विधापनं विधेयं । सा च साधर्मिकार्थं कारिता प्रगुणिता च निरवद्यार्हस्थानत्वेन यथावसरं साधूनामप्युपाश्रयत्वेन प्रदेयेति । तस्याः महाफलत्वं । यतः—" जो देउवस्सयं जइवराण तवनियमजोगजुत्ताणं । तेणं दिन्नावत्थन्नपाणसयणासणविगप्पा ॥ १ ॥ " श्रीवस्तुपालेन नवशती

चतुरशीत्यधिका पौषधशालाः कारिताः । सिद्धराजजयसिंहप्रधानमन्त्रि 'सांतू' नाम्ना नव्यभव्यस्वावासं वादिदेवसूरीणां दर्शयित्वोक्तं, कीदृगयं ? शिष्यमाणिक्येनोक्तं, पौषधशाला स्याचदा वर्ण्यते, मन्त्रिणोक्तं, 'एष सैव भवतु' तस्यां बाह्यपट्टशालायां द्वयोः पार्श्वयोरादर्शाः पुरुषप्रमाणा आसन्, श्राद्धानां धर्मध्यानादनुवक्त्रवीक्षार्थं । द्वारं ११ । इति पञ्चदशगाथार्थः ॥

आजम्मं संमत्तं १२, जहसत्ति वयाइं १३ दिक्खगह १४ अहवा ।
आरंभचाउ १५ बंभं १६, पडिमाई १७ अंतिआरहणा १८ ॥ १६ ॥

आजन्म बाल्यात्प्रभृति यावज्जीवं सम्यक्त्वं सम्यग् दर्शनं यथाशक्ति व्रतानि चाणुव्रतादीनि पाल्यानि । एतत्स्वरूपायर्थदीपिकायामुक्तत्वादत्र नोच्यते । द्वारद्वयं १२–१३ ।

तथा दीक्षाग्रहोऽवसरे प्रव्रज्यास्वीकारः कार्यः । अयमर्थः–श्राद्धो हि बाल्ये दीक्षाग्रहणासंभवेन स्वं वञ्चितमिव नित्यं मन्यते । यतः—"धन्ना हु बालमुणिणो, कुमारवासंमि जे उ पव्वइआ । निज्जिणिऊण अणंगं, दुहावहं सव्वलोआणं ॥ १ ॥" स्वदैववशजातं गृहस्थभावं चाहर्निशं सर्वविरतिप्रतिपत्त्येकाग्रचित्ततयाऽभ्युपघटद्वयवाहिवनितासत्यादिन्यायेन पालयति । आह हि—"कुर्वन्ननेककर्माणि कर्मदोषैर्न लिप्यते । तल्लयेन स्थितो योगी, यथा स्त्री नीरवाहिनी ॥ १ ॥ परपुंसि रता नारी, भर्त्तारमनुवर्त्तते । तथा तत्त्वरतो योगी, संसारमनुवर्त्तते ॥ २ ॥ जह नाम सुद्धवेसा, भुअंगपरिकम्मणं निरासंसा । अज्जं कल्लं व चएमि, एअंमि अ भावओ कुणइ ॥ ३ ॥ जह वा पउत्थवईआ कुलवहुआ नवसिणेहरंगगया । देहट्ठिइमाईअं, सरमाणा पइगुणे कुणइ ॥ ४ ॥ एमेव सव्वविरइं, मणे कुणंतो सुसावओ निच्चं । पालेज्ज गिहथ्थत्तं, अप्पमहत्तं व मन्नंतो ॥ ५ ॥ ते धन्ना सप्पुरिसा, पविचिअं तेहिँ धरणिवलयमिणं । निम्महिअमोहपसरा, जिणदिक्खं जे पवज्जंति ॥ ६ ॥" भावश्रावकस्य लक्षणान्यप्येवमाहुः—"इथ्थि१दिअ२ऽथ्थ३संसार४विसय५आरंभ६गेह७दंसणओ८ । गड्डरिआइपवाहे ९, पुरस्सरं आगमपवित्ती१० ॥१॥ दाणाइ जहासत्ती पवत्तणं ११ विहिर१२ऽरत्तदुट्ठे अ १३ । मज्झथ्थ१४असंबद्धे १५, परथ्थकामोवभोगी अ १६ ॥२॥ वेसा इव गिहवासं, पालइ १७ सत्तरसपयनिबद्धं तु । भावगयभावसावगलक्खणमेअं समासेणं ॥३॥ इथ्थिं अणथ्थभवणं, चलचित्तं नरयवत्तणीभूअं । जाणंतो हिअकामी, वसवत्ती होइ न हु तीसे ॥ ४ ॥ इंदिअ चवलतुरंगे, दुग्गइमग्गाणुधाविरे निच्चं । भाविअभवस्सरूवो, रुंभइ सन्नाणरस्सीहिँ ॥ ५ ॥ सयलाणथ्थनिमित्तं, आयासकिलेसकारणमसारं । नाऊण धणं धीमं, न हु लुब्भइ तंमि तणुअंपि ॥ ६ ॥ दुहरूवं दुक्खफलं, दुहाणुबन्धिं विडंबणारूवं । संसारमसारं जाणिऊण न रइं तहिँ कुणइ ॥ ७ ॥ खणमित्तसुहे विसए, विसोवमाणे सयावि मन्नंतो । तेसु न करेइ गिद्धिं, भवभीरू मुणिअ तत्तथ्थो ॥ ८ ॥ वज्जइ तिव्वा(तिव्वा)रंभं, कुणइ अकामो अनिव्वहंतो अ । थुणइ निरारंभजणं, दयालुओ सव्वजीवेसु ॥ ९ ॥ गिहवासं पासं पिव भावंतो वसइ दुक्खिओ तंमि । चारित्तमोहणिज्जं, णिज्जिणिउं उज्जमं कुणइ ॥ १० ॥ अथ्थिक्कभावकलिओ, पभावणावन्नवायमाईहिँ । गुरुभत्तिजुओ धिइमं, धरेइ सद्दंसणं विमलं ॥ ११ ॥ गड्डरिगपवाहेणं, गयाणुगइयं जणं विआणंतो । परिहरइ लोगसन्नं, सुसमिक्खिअकारओ धीरो ॥१२॥ नत्थि परलोगमग्गे, पमाणमन्नं जिणागमं मुत्तुं । आगमपुरस्सरं चिअ, करेइ तो सव्वकिरियाओ ॥१३॥ अणिगूहंतो सत्तिं, आयाबाहाइ जह बहुं कुणइ । आयरइ तहा सुमई, दाणाइचउव्विहं धम्मं ॥१४॥ हिअमणवज्जं किरिअं, चिंतामणिरयणदुल्लहं लहिउं । सम्मं समायरंतो, न हु लज्जइ मुद्धहासिओवि ॥१५॥ देहट्ठिईनिबंधणधणसयणाहारगेहमाईसु । निवसइ अरत्तदुट्ठो, संसारगएसु भावेसु ॥१६॥ उवसमसारविआरो, बाहिज्जइ नेव रागदोसेहिँ । मज्झत्थो हिअकामी, असग्गहं सव्वहा चयइ ॥१७॥ भावंतो अणवरयं, खणभंगुरयं समत्थवत्थूणं । संबद्धोवि धणाइसु वज्जइ पडिबंधसंबंधं ॥१८॥ संसारविरत्तमणो, भोगुवभोगा न तित्तिहेउ त्ति । नाउं पराणुरोहा, पवत्तए कामभोगेसु ॥१९॥ वेसव्वनिरासंसो, अज्जं कल्लं च यामि चिंतंतो । परकीअं पिव पालइ, गेहावासं सिढिलभावो ॥ २० ॥ इय सतरसगुणजुत्तो, जिणागमे भावसावगो भणिओ । एस पुण कुसलजोगा, लहइ लहुं भावसाहुत्तं ॥२१॥ इति धर्मरत्नशास्त्रे । एवं शुभभावनाभावितः, प्रागुक्तदिनादिकृत्यरतः, 'इणमेव निग्गंथे पावयणे अट्ठे परमट्ठे सेसे अणट्ठे त्ति' सिद्धान्तोक्तरीत्या वर्त्तमानः, सर्वव्यापारेषु सर्वप्रयत्नेन यतनयैव प्रवर्त्तमानः सर्वत्राप्यप्रतिबद्धचित्तः, क्रमान्मोहजयनिष्णः, पुत्रभ्रातृव्यादीनां गृहभारक्षमत्वावधि अन्यथापि वा कियन्तं समयमतिवाह्योचितसमये आत्मानं तोलयित्वार्हच्चैत्येष्वष्टाहिकामहं, चतुर्विधसंघपूजां, दीनानाथादीनां यथाशक्तिदानं सुहृत्स्वजनपरिचितजनक्षमणादि च विरचय्य विधिना सर्वविरतिं प्रतिपद्यते, सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् । यतः—"सव्वरयणामएहिँ, विभूसिअं जिणहरेहिँ महिवलयं । जो कारिज्ज समग्गं, तओ वि चरणं महिड्ढीअं ॥ १ ॥ नो दुष्कर्मप्रयासो न कुयुवतिसुतस्वामिदुर्वाक्यदुःखं, राजादौ न प्रणामोऽशनवसनधनस्थानचिन्ता न चैव । ज्ञानाप्तिर्लोकपूजा प्रशमसुखरतिः प्रेत्यमोक्षाद्यवाप्तिः, श्रामण्येऽमी गुणाः स्युस्तदिह सुमतयस्तत्र यत्नं कुरुध्वं ॥२॥" द्वारं १४ ।

जातु किञ्चिदालम्बनेन तादृक् शक्त्यभावादिना वा दीक्षामादातुं न शक्नोति, तदा आरंभवर्जनादि कुर्यादित्याह ।

अथवा आरंभस्य त्यागः परिहारः कार्यः । तत्र पुत्रादेश्चिन्ताकर्तुः सद्भावे सर्वं तदभावे तु यथानिर्वाहं सर्वसचित्ताहारादिकं कियन्तमारंभं वर्जयेत्, संभवे स्वार्थमन्नपाकाद्यपि । यतः—" जस्स कए आहारो, तस्सट्ठा चेव होइ आरंभो । आरंभे पाणिवहो, पाणिवहे दुग्गई चेव ॥ १ ॥" द्वारं १५ ।

तथा ब्रह्म शीलं यावज्जीवं स्वीकार्यं । यथा साधुपेथडेन द्वात्रिंशे वर्षे ब्रह्मोदचारि सौवर्णिकभीममज्याागमने । ब्रह्मफलमर्थदीपिकायामुक्तं । द्वारम् १६ ।

तथा प्रतिमादिस्तपोविशेषः कार्यः । आदिशब्दात् संसारतारणादिदुस्तपतपोविशेषग्रहः । तत्र प्रतिमा मासिकाद्याः । ताश्चैवमूचुः—" दंसण १ वय२ सामाइअ३ पोसह४ पडिमा५ अबंभ६ सचित्ते७ । आरंभ८ पेस९ उद्दिट्ठवज्जए१० समणभूएअ११ ॥ १ ॥ "—तत्र राजाभियोगादिषडाकाररहितं, चतुःश्रद्धानादिगुणोपेतं, सम्यग्दर्शनं, भयलोभलज्जादिभिरप्यनतिचरंस्त्रिकालदेवपूजादिपरो मासमात्रं सम्यक्त्वमनुपालयति इत्येषा प्रथमा प्रतिमा । द्वौ मासौ यावदखंडितान्यविराधितानि च पूर्वप्रतिमानुष्ठानसहितान्यणुव्रतानि पालयतीति द्वितीया । त्रीन् मासान् उभयकालमप्रमत्तः पूर्वोक्तप्रतिमानुष्ठानसहितः सामायिकमनुपालयतीति तृतीया । चतुरो मासांश्चतुष्पर्व्यां पूर्वप्रतिमानुष्ठानसहितोऽखंडितं परिपूर्णं पौषधं पालयतीति चतुर्थी । पञ्चमासांस्त्यक्तस्नानो रात्रौ चतुर्विधाहारवर्जी दिवा ब्रह्मचार्येवाऽबद्धपरिधानकच्छश्चतुष्पर्व्यां गृहे तद्‌द्वारे चतुष्पथे वा परिषहोपसर्गादिनिष्कंपकायोत्सर्गः पूर्वोक्तप्रतिमानुष्ठानं पालयन् सकलां रात्रिमास्ते इति पञ्चमी । एवं वक्ष्यमाणास्वपि प्रतिमासु पूर्वप्रतिमानुष्ठाननिष्ठाऽवसेया । नवरं, षण्मासान् ब्रह्मचारी भवतीति षष्ठी । सप्तमासान् सचित्ताहारान् परिहरतीति सप्तमी । अष्टौ मासान् स्वयमारंभं न करोतीत्यष्टमी । नव मासान् प्रेष्यैरप्यारंभं न कारयतीति नवमी । दश मासान् क्षुरमुंडी शिखाधारी वा निधानीकृतार्थजातस्य स्वजनैः प्रश्ने परिज्ञाने दर्शयन्नन्यथा न जानामीति ब्रुवाणः शेषं गृहकृत्यं सर्वं वर्जयन्नात्मार्थं निष्पन्नमाहारमपि न भुङ्क्ते इति दशमी । एकादशमासांस्त्यक्तगृहादिसङ्गः कृतलोचः क्षुरमुंडो वा रजोहरणपतद्ग्रहादिमुनिवेशधारी स्वायत्तेषु गोकुलादिषु वसन् प्रतिमाप्रतिपन्नाय श्रमणोपासकाय भिक्षां दत्तेति वदन् धर्मलाभशब्दोच्चारणरहितं सुसाधुवत्समाचरतीत्येकादशी । इति श्राद्धप्रतिमास्वरूपं । द्वारं १७ ।

तथा अन्ते आयुषः प्रान्ते आराधना वक्ष्यमाणस्वरूपा संलेखनादिविधिना कार्या । अयमर्थः—" सोऽथावश्यकयोगानां, भङ्गे मृत्योरथागमे । कृत्वा संलेखनामादौ, प्रतिपद्य च संयमम् ॥ १ ॥ " इत्युक्तः श्रावकोऽवश्यकर्तव्यानां पूजाप्रतिक्रमणादीनां कर्तुमशक्तौ मृत्योरासत्तौ वा द्रव्यभावाभ्यां द्विविधां संलेखनां करोति । तत्र द्रव्यसंलेखना क्रमेणाहारत्यागः, भावसंलेखना तु क्रोधादिकषायत्यागः । यतः—" देहंमि अ संलिहिए, सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं । जायइ अट्टज्झाणं, सरीरिणो चरमकालंमि ॥ १ ॥ न ते एयं पसंसामि, किसं साहुसरीरयं । कीसते अंगुलीभग्गा, भावसंलिहमांचर ॥ २ ॥"

मृत्योरासत्तिश्च स्वप्नोपश्रुतिदेवतादेशादिना निर्धार्या । आह हि—" दुःस्वप्नैः प्रकृतित्यागैर्दुर्निमित्तैश्च दुर्ग्रहैः । हंसचारान्यथात्वैश्च ज्ञेयो मृत्युः समीपगः ॥ १ ॥ " एवं संलेखनां कृत्वा सकलश्रावकधर्मस्योद्यापनार्थमिवान्तेऽपि संयमं प्रतिपद्यते । यतः—" एगदिवसंपि जीवो, पव्वज्जमुवागओ अनन्नमणो । जइवि न पावइ मुक्खं, अवस्स वेमाणिओ होइ ॥ १ ॥ " नलनृपभ्रातृकूबरपुत्रो नवोढः पञ्चदिनायुर्ज्ञान्युक्तं श्रुत्वा प्रव्रजितः सिद्धः । हरिवाहननृपो नवप्रहरायुर्ज्ञान्युक्त्या प्रव्रज्य सर्वार्थसिद्धिं गतः । संस्तारकदीक्षावसरे च प्रभावनाद्यर्थं यथाशक्ति धर्मव्ययः कार्यः । यथा तदवसरे सप्तक्षेत्र्यां सप्तकोटिद्रव्यव्ययं थिरापद्रीयः संघपत्याभूथके । यस्य तु न संयमयोगः स संलेखनां कृत्वा शत्रुञ्जयतीर्थादिसुस्थाने निर्दोषस्थंडिले विधिना चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानरूपमनशनमानन्दादिवत्प्रतिपद्यते । यतः—" तव नियमेण य मुक्खो, दाणेण य हुंति उत्तमा भोगा । देवच्चणेण रज्जं, अणसणमरणेण इंदत्तं ॥ १ ॥ " लोकेऽपि—" समाः सहस्राणि च सप्त वै जले, दशैव चाग्नौ पतने च षोडश । महाहवे षष्टिरशीतिगोग्रहे, अनशने भारत ! चाक्षया गतिः ॥१॥ " ततः सर्वातिचारपरिहारचतुःशरणादिरूपामाराधनां कुर्यात् । दशद्वारात्मिका स्वाराधनैवं प्रोक्ता,—" आलोअसु अइआरे, वयाइं उच्चरसु खमसु जीवेसु । वोसिरसु भाविअप्पा, अट्ठारस पावठाणाइं ॥१॥ चउसरणं दुक्कडगरिहणं च सुकडाणुमोअणं कुणसु । सुहभावणं अणसणं, पंचनमुक्कारसरणं च ॥२॥"

एवमाराधनया यदि तद्भवे न सिध्यति तदापि सुदेवसुमनुष्यभवाष्टकान्तः सिध्यत्येव, ' सत्तट्ठभवग्गहणाइं नाइक्कमे ' इत्यागमात् । द्वारं १८ । इति गाथार्थः ॥

उपसंहरन् दिनकृत्यादिफलमाह—

एअं गिहिधम्मविहिं, पइदिअहं निव्वहंति जे गिहिणो ।

इह भवि परभवि निव्वुइसुहं लहुं ते लहंति धुवं ॥ १७ ॥

एवमनन्तरोदितं गृहिणः श्राद्धस्य धर्मविधिं दिनकृत्यादिद्वारषट्कात्मकं प्रतिदिवसं निरन्तरं निर्वहन्ति सम्यक् पालयन्ति, ये

गृहिणः श्राद्धाः त इहास्मिन् वर्त्तमाने भवे परस्मिन्नागामिन्यनन्तरे भवाष्टकान्तः परंपरे वा भवे निर्वृतिः सौख्यं तया हेतुभूतया सुखं पुनरावृत्तिव्याख्यया निर्वृतिर्मोक्षः तत्सुखं च लघु शीघ्रं ध्रुवमवश्यं वे लभन्ते प्राप्नुवन्ति । इति सप्तदशगाथार्थः ॥

इति श्रीतपागच्छाधिपश्रीसोमसुन्दरसूरिश्रीमुनिसुन्दरसूरि–श्रीजयचन्द्रसूरि–श्रीभुवनसुन्दरसूरिशिष्य–श्रीरत्नशेखरसूरिविरचितायां विधिकौमुदीनाम्न्यां श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तौ जन्मकृत्यप्रकाशकः षष्ठः प्रकाशः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तं श्रीश्राद्धविधिप्रकरणम् ॥

। अथ प्रशस्तिः ।

विख्याततपेत्याख्या, जगति जगच्चन्द्रसूरयोऽभूवन् । श्रीदेवसुन्दरगुरूत्तमाश्च तदनुक्रमाद्विदिताः ॥ १ ॥ पञ्च च तेषां शिष्यास्तेष्वाद्या ज्ञानसागरा गुरवः । विविधावचूर्णिलहरिप्रकटनतः सान्वयाह्वानाः ॥ २ ॥ श्रुतमतविविधालापकसमुद्धृताः सर्वमबंध सुरीन्द्राः । कुलमंडना द्वितीयाः, श्रीगुणरत्नास्तृतीयाश्च ॥ ३ ॥ षट्दर्शनवृत्तिक्रियारत्नसमुच्चयाविचारनिचयसृजः । श्रीभुवनसुन्दरादिषु भेजुर्विद्यागुरुत्वं ये ॥ ४ ॥ श्रीसोमसुन्दरगुरुप्रवरास्तुर्या अहार्यमहिमानः । येभ्यः सन्तानोऽभवति द्वेधा सुधर्मभ्यः ॥ ५ ॥ यतिजीतकल्पविवृतश्च पञ्चमाः साधुरत्नसूरिवराः । यैर्मादृशोऽप्यकृष्यत, करप्रयोगेण भवकूपात् ॥ ६ ॥

श्रीदेवसुन्दरगुरोः, पट्टे श्रीसोमसुन्दरगणेन्द्राः । युगवरपदवीं प्राप्तास्तेषां शिष्याश्च पञ्चैते ॥ ७ ॥ मारीत्यवमानिराकृतिसहस्रनामस्मृतिप्रभृतिकृत्यैः । श्रीमुनिसुन्दरगुरवश्चिरन्तनाचार्यमहिमभृतः ॥ ८ ॥ श्रीजयचन्द्रगणेन्द्रा, निस्तन्द्राः संघगच्छकार्येषु । श्रीभुवनसुन्दरवराः, दूरविहारैर्गणोपकृतः ॥ ९ ॥ विषममहाविद्यातद्विडम्बनाब्धौ तरीव वृत्तिर्यैः । विदधे यद्ज्ञाननिधिं, मदादिशिष्या उपाजीवन् ॥१०॥ एकाङ्गा अप्येकादशाङ्गिनश्च जिनसुन्दराचार्याः । निर्ग्रन्था ग्रन्थकृतः, श्रीमज्जिनकीर्तिगुरवश्च ॥११॥ एषां श्रीसुगुरूणां, प्रसादतः षट्खतिथिमिते १५०६ वर्षे । श्राद्धविधिसूत्रवृत्तिं, व्यधित श्रीरत्नशेखरः सूरिः ॥ १२ ॥ अत्र गुणसत्रविज्ञावतंसजिनहंसगणिवरप्रमुखैः । शोधनलिखनादिविधौ व्यधायि साम्निध्यमुद्युक्तैः ॥ १३ ॥ विधिवैविध्याच्छ्रुतगतनैयत्यादर्शनाच्च यत् किञ्चित् । अत्रोत्सूत्रमसूत्र्यत, तन्मिथ्यादुष्कृतं मेऽस्तु ॥ १४ ॥ विधिकौमुदीति नाम्न्यां, वृत्तावस्यां विलोकितैर्वर्णैः । श्लोकाः सहस्रषट्कं, सप्तशती चैकषष्ट्यधिका ॥ १५ ॥ श्राद्धहितार्थं विहिता, श्राद्धविधिप्रकरणस्य सूत्रयुता । वृत्तिरियं चिरसमयं, जयताज्जयदायिनी कृतिनाम् ॥ १६ ॥ इति प्रशस्तिः ।

इति तपागच्छनायकश्रीरत्नशेखरसूरिकृता विधिकौमुदीनाम्नी श्राद्धविधिप्रकरणवृत्तिः समाप्ता । (सर्वग्रन्थश्लोकमानं ६७६१)

समाप्तमिदं स्वोपज्ञवृत्तियुतं श्राद्धविधिप्रकरणम् ॥

શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ શ્રાવકજીવન ઉપર સંપૂર્ણ પ્રકાશ પાથરનારો ગ્રન્થ છે. આ ગ્રન્થરત્ન છ વિભાગમાં વહેચાયો છે :

- સુશ્રાવકની દિનચર્યા કેવી ?
- સુશ્રાવકની રાત્રિચર્યા કેવી ?
- સુશ્રાવકની પર્વારાધના કેવી ?
- સુશ્રાવકની ચાતુર્માસિક આરાધના કેવી ?
- સુશ્રાવકના વાર્ષિક કૃત્યો કયા ?
- સુશ્રાવકનું સમગ્રજીવન કેવું ?

આ વિષયોનું વિશદ, વિશિષ્ટ અને હૃદયંગમ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ ગ્રંથરત્નનું ગુજરાતી ભાષાંતર તો અનેકવાર પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે. આજે શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ (સંસ્કૃત) પુસ્તકાકારે પ્રગટ થઈ રહ્યું છે. શ્રી વલસાડ જૈન શ્વેતામ્બર મહાવીરસ્વામી ભગવાનની પેઢીના જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આ પુસ્તક પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ લેવામાં આવ્યો છે. તેની અમો હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ.

–શ્રી જિનાજ્ઞા પ્રકાશન

Manasvi Printers Valsad. Ph. 43659